



L. A. JUCEVIČIUS
RAŠTAI

IŠ LITERATŪRINIO
P A L I Ū I M O

L. A. JUCEVIČIUS
RAŠTAI



VALSTYBINĖ GROŽINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS — 1959

REDAKCIŅĒ KOMISIJA
*J. LEBEDYS, M. LUKŠIENĒ,
Z. SLAVIŪNAS*

VERTĒ
D. URBAS

ĪVADAS
M. LUKŠIENĒS

KOMENTARAI
M. LUKŠIENĒS ir Z. SLAVIŪNO

LIUDVIKAS ADOMAS JUCEVIČIUS

Liudvikas Adomas Jucevičius (1813—1846), pasirašinėjęs Liudviko iš Pakėvio slapyvardžiu, buvo poetas ir folkloristas, etnografas ir literatūros istorikas, pagaliau jį galėtume pavadinti vienu iš pirmųjų lietuvių archeologų. Jis — mokslininkas mėgėjas, entuziastas romantikas, išdrįšęs anuo metu vardan žmogaus asmens laisvės mesti kunigystę. L. Jucevičius domėjosi viskuo, kas susiję su jo mylimu kraštu, su to krašto dabartimi ir praeitimi, su liaudies žmogaus dvasiniu ir materialiniu pasauliu.

Jis brendo ir dirbo XIX a. ketvirtajame ir penktajame dešimtmetyje, kada Europoje vilnijo — čia kildami, čia pritildami — revoliuciniai sąjūdžiai. Rytinėje Europos dalyje jie buvo nukreipti prieš pagrindinį feodalizmo ramstį — carizmą, vakarinėje jos dalyje jau išėina į areną kapitalizmo duobkasys — proletariatas, reikalaujamas sau teisių. Pažangiausiasieji protai su K. Marksu priekyje jau ėmė suprasti ir viešai skelbti, kad visuomenės vystymuisi sprendžiamą reikšmę turi klasių kova, išnaudojamųjų kova prieš išnaudotojus, kad liaudis yra pagrindinis istorijos variklis. Amžiaus viduryje Marksas įrodė, „kad tiesioginių materialinių pragyvenimo priemonių gamyba ir tuo pačiu kiekviena tam tikra tautos arba

epochos ekonominio išsivystymo pakopa sudaro pagrindą, iš kurio išsivysto tų žmonių valstybinės institucijos, teisinės pažiūros, menas ir net religiniai vaizdiniai ir kuriuo remiantis todėl visa tai turi būti išaiškinta.”¹

Bet visos tos pažangiausios mokslo ir visuomeninio gyvenimo mintys dar nebuvo anais laikais kiek plačiau palietusios Lietuvos, kur tebeviešpatavo feodalizmas ir slogi carinė reakcija. Didelė dalis feodalų sluoksnio dar iš viso nenorėjo pripažinti, kad liaudis galėtų kurti kultūros vertybes.

Tuo metu šioje Europos dalyje ėmė kilti buržuazijos sluoksniai. Naujai besiformuojančios buržuazijos atstovai stojo į kovą prieš feodalizmą ir jo apraiškas, prieš žmogaus pavertimą vergu, už feodalinių varžtų panaikinimą. Ypačiai sunkią kovą prieš socialinę ir nacionalinę priespaudą teko pakelti pavergtosioms tautoms. Iš čia kilo būdingas ano meto visuomenės veikėjams bruožas — padidėjęs domėjimasis liaudies praeitimi, ieškojimas didingų praeities tradicijų, aplamai platesnis domėjimasis liaudies (Lietuvoje, iš esmės,— valstietijos) gyvenimu ir buitimi, netgi tam tikras jos idealizavimas ir romantizavimas — priklausomai nuo to, kokių idėjinių pozicijų, kokių sluoksnių atstovai tyrinėjo ir kėlė viešumon medžiagą, susijusią su liaudimi. XIX a. pirmojoje pusėje ir viduryje prasidėjo platesni folkloriniai, etnografiniai, archeologiniai, o vėliau ir socialiniai tyrinėjimai, kokių ligi tol nėra buvę.

L. Jucevičiaus, gyvenančio šioje atmosferoje, negalėjo nepalieti naujos mokslo ir gyvenimo idėjos. Jis itin domėjosi lietuvių liaudies kūrybine galia ir moraliniu

¹ F. Engelso kalba prie Markso kapo, K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, II t., Vilnius, 1950 m., 149 psl.

taurumu, ne vienoje vietoje sugretindamas šiuos bruožus su feodalinio sluoksnio išsigimimu, žiaurumu, kartu pareikšdamas, kad tik baudžiauninko darbas yra vienintelis dvarininkų gerovės šaltinis. Tačiau atsistoti istorinės bei visuomeninės minties priešakyje L. Jucevičiui kliudė ir nedidelis jo mokslinis pasiruošimas, ir kunigo profesija, ir visuomeninė aplinka bei individualūs jo gyvenimo ir būdo bruožai. Jo pasaulėžiūra daugeliu atžvilgių buvo prieštaringa ir nenuosekli. Šiuo atžvilgiu jis itin tipiškas XIX a. ketvirtojo—penktojo dešimtmečio Lietuvos pažangesnės inteligentijos atstovas. Kilęs ne iš dvarininkų, jis kritiškai vertina feodalinę santvarką, smerkia baudžiavą, myli ir idealizuoja liaudį, bet tarp jo ir liaudies pasilieka vis dėlto nemažas atstumas. Išėjęs lenkišką mokyklą, augęs unijinių tradicijų aplinkoje, jis jaučiasi lietuvis, siekiąs kurti lietuvių kultūrą lietuvių kalbos pagrindu, o vis dėlto pats, nors moka neblogai lietuviškai, rašo daugiausia lenkiškai, ragindamas Lietuvos inteligentiją pamilti lietuvių kalbą ir savo kraštą. Nei klasiniu, nei nacionaliniu atžvilgiu L. Jucevičius neveda aiškių, griežtų ribų tarp to, kas atgyventa, kas būtina šalinti, ir to, kas ateina, kas turi gimi. L. Jucevičius dažnai nusišluosto ašarą, kartais sarkastiškai pasišaipto, matydamas savo meto blogybes, išdrįsta pradėti principinę kovą dėl savo asmeninio gyvenimo laisvės, bet jam trūksta pasaulėžiūros nuoseklumo, kuris diktuočiau, kaip, sakysim, Antanui Strazdui, visą gyvenimo liniją. Pasilieka didžiulis atstumas tarp romantiškai suvokto neaiškaus idealo ir realaus gyvenimiško veiksmo.

Nebūdamas nei gilesnio talento literatas, nei juo labiau didelis mokslininkas, L. Jucevičius vis dėlto paliko

neabejotinų pėdsakų lietuvių kultūros kūrimo kelyje, ir todėl tarybiniam mokslui jis įdomus ir savo pozityviu įnašu į mokslo istoriją Lietuvoj, ir kaip tam tikro sluoksnio žmogaus pasaulėžiūros bei psichikos sudėtingumo pavyzdys, kuriame atsiskleidžia dviejų visuomeninių formacijų — feodalizmo ir kapitalizmo — susidūrimo laikortapis.

Per šimtą su viršum metų, kurie skiria mus nuo L. Jucevičiaus raštų pasirodymo, nė viena jo knyga nebuvo nei išversta į lietuvių kalbą, nei pakartota antru leidimu. Tik tarybiniam lietuvių literatūros mokslui ėmus plačiai ir išsamiai nagrinėti lietuvių liaudies kultūrinį palikimą, pribrendo reikalas sistemingai ruošti ir leisti visus svarbesnius lituanistikai dabarties bei praeities raštijos veikalus, pasirodžiusius ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis. Moksliskai apdoroti ir kritiškai įvertinti senieji lituanistikos veikalai turi didžiulę reikšmę, kuriant teisingą, marksistinę lietuvių kultūros istoriją.

Šiuo leidiniu pirmą kartą lietuvių kalba skelbiami visi L. Jucevičiaus svarbesnieji veikalai bei straipsniai; pirmą kartą spausdinami jo laišakai, atskleidžiantieji naujų faktų iš Lietuvos kultūrinio gyvenimo. Pastabose bei paaškinimuose stengiamasi kuo išsamiau nurodyti šiandien žinomus šaltinius L. Jucevičiaus asmeniui ir veiklai nušviesti. Tuo būdu tarybinei visuomenei bus prieinamas artipilnis L. Jucevičiaus raštų rinkinys, kuris įgalins žymiai plačiau ir giliau pažinti XIX a. pirmosios pusės Lietuvos gyvenimą ir žmones. Trumpas L. Jucevičiaus įvertinimas daugiausia literatūriniu požiūriu yra duotas akad. prof. K. Korsako redaguotos „Lietuvių literatūros istorijos“ I tome.

Gimė ¹ ir augo L. Jucevičius Žemaičiuose dvarininkų Radavičių Pakėvio dvare netoli nuo Vaiguvos. L. Jucevičiaus tėvas žemės neturėjo. Jis galėjo būti arba to dvaro ekonomas, arba nuomininkas. Rašytojas visą gyvenimą vargo, jokių turtų, matyti, nepaveldėjęs. Kuriam luomui priklausė jo tėvai, šiandien sunku spręsti. Metrikose L. Jucevičius įrašytas bajoru ². Vaiguvos, Kražių ir Kelmės apylinkėse yra buvę valstiečių šeimų, pavardė Juciai ir Jucevičiai, todėl visai galimas dalykas, kad ligi dvaro ekonomo ar nuomininko prikopęs žmogus pasistengė sūnų įrašydinti į privilegijuotosios klasės žmonių tarpą. Taip būdavo daroma. Paties L. Jucevičiaus tvirtinimu ³, jo pavardės lietuviška lytis buvo Jucius, o vėliau, sulenkinta, ji pasidarė Jucevičius.

Iš autobiografinių žinių, išmėtytų L. Jucevičiaus raštuose, sužinome, kad tėvai stengėsi atriboti sūnų nuo liaudies, drausdami žaisti ir bendrauti su baudžiauninkų vaikais; namuose veikiausiai buvo vartojama lenkų kalba — ponų kalba. Vyko nutautėjimo procesas, turįs aiškius socialinius pagrindus: iš valstiečių tarpo išsiskyręs žmogus ar bežemis bajorėlis stengėsi panėšėti į valdančiosios, feodalų, klasės atstovus. Bet vaiką traukė tur-

¹ Buržuazinėje lenkų spaudoje ligi pat 1939 m. paduodama L. Jucevičiaus gimimo data 1810 m., kartojant jo pirmojo biografo F. M. Sobiesčanskio pateiktas žinias Orgelbrando „Encyklopedya powszechna“, 1863 m., XIII t., 486 psl. A. Janulaitis, iš metrikų nustatęs, kad L. Jucevičius gimė 1813 m., tą datą patikslino studijoje „Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius“, Vilnius, 1910 m.

² Žr. A. Janulaitis, Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius, Vilnius, 1910 m., 5 psl.

³ Žr. šio leidinio 562 psl., str. apie D. Pošką.

tingas liaudies kūrybos ir buities pasaulis. Mažas būdamas, Jucevičius paslapčiomis bėgdavo į šeimyninę klausytis pasakų, padavimų ir dainų. Čia jis pamilo lietuvių liaudį, tatai padėjo jam ir vėliau nuo jos neatitrūkti. Vėliau jis neretai panaudodavo vaikystės prisiminimus savo mokslo darbams.

Feodalizmui irstant, keičiantis gamybos būdai bei socialiniams santykiams, smulkūs bajorėliai ir pasiturintieji valstiečiai (daugiausia laisvieji) stengėsi išleisti savo vaikus į mokslą, kad šie įsigytų profesijas, teikiančias pragyvenimą ir tam tikras visuomenines pozicijas ano meto visuomenėje. Tie patys norai matyti ir Jucevičių šeimoje. Ar turėjo kokį nors išsimokslinimą L. Jucevičiaus tėvas Dominykas — nežinoma. Iš sūnaus pasakojimų jis turėjęs būti šviesus žmogus, domėjęsis istorija, rinkęs etnografines žinias, jas užrašinėjęs. Jei tai nėra romantikų taip dažnai mėgstama mistifikacija, troškimas parodyti savo šeimos išsilavinimą ir senas jos mokslo tradicijas, tai turėtume itin palankias sąlygas išaugti akylam liaudies gyvenimo tyrinėtojui, koks buvo L. Jucevičius: iš vienos pusės dar nenutrūkę gyvi ryšiai su liaudimi, artimas jos pažinimas, iš antros — tam tikras ankstyvas mokslinių interesų pabudimas, bendraujant su tėvu.

1823—1829 m. L. Jucevičius mokėsi Kražių mokykloje, kuri tuo metu turėjo gimnazijos vardą. Tokių mokyklų Lietuvoje buvo keturios: Vilniuje, Kražiuose, Kolainiuose ir Žemaičių Kalvarijoje. Jose mokslas truko šešerius metus¹. Matyt, L. Jucevičius jau buvo mokėsis namie ar kur kitur, jei, kaip jis tvirtina, mokyklą baigė

¹ Plačiau apie Kražių mokyklą žr. J. Lebedžio „Simoną Stanevičių“, 1956 m., 62—95 psl.

1829 m., t. y. per ketverius metus. Jis turėjo lankyti vadinamąsias vyresniąsias klases. Kražių mokykla buvo viena iš geriausių Vilniaus mokslo apygardos švietimo įstaigų¹. Tiesa, L. Jucevičiui tik įstojus į mokyklą, visoje Lietuvoje prasidėjo moksleivių slaptų draugijų bylos. Pačiais pirmaisiais jo mokymosi metais Kražiuose buvo susektas „Juodųjų brolių“ slaptas būrelis, iškėlęs, kaip ir daugelis to meto mokinių, šūkį už laisvę, prieš despotizmą. Carinei valdžiai jį likviduoti padėjo kai kurie mokytojai (teisės ir istorijos mokytojas V. Hurčinas, vokiečių kalbos mokytojas V. Paškevičius, kapelionas Alkimavičius), o ypač pats mokyklos direktorius I. Daujotas². Tačiau buvo ir šviesaus atminimo mokytojų, kaip istorijos dėstytojas G. Medekša, bandęs rašyti eilėraščius; L. Jucevičius jį mylėjo³. Ar tik ne G. Medekšos paragintas, jis vėliau visai palinko į istoriją ir literatūrą? Atrodo, kad jau mokykloje jis žavėjosi lenkų romantikais ir Puškinu. O šioje literatūroje pirmą kartą sutvisko visomis vaivorykštės spalvomis liaudies kūrybos grožis, pasirodė plačiau ir žmogus iš liaudies.

Po 1824 m. Lietuvos jaunimo bylų ir 1825 m. dekabristų sukilimo numalšinimo reakcija ėmė stiprėti visose visuomeninio gyvenimo srityse. Tai atsiliepė ir mokyklose. Primygtinai buvo ugdomas nuolankumas ir paklusnumas, sekamas kiekvienas moksleivio žingsnis. Stipresniems individams tatau kėlė norą priešintis, silpnesniuose ruseno nepasitenkinimo kibirkštėlė, romantiškas ilgesys kažkokio neaiškaus, geresnio gyvenimo. L. Jucevičius priklausė šiems pastariesiems.

¹ J. Lebedys, Simonas Stanevičia, 65 psl.

² A. Janulaitis, Juodieji broliai Kražiuose, „Praeitis“, Kaunas, 1930, I t., 251—256 psl.

³ LKLI R. Nr. 4373.

1829—31 m. L. Jucevičius studijavo Vilniaus universitete mediciną. Pats medicinos mokslas jo, matyti, nedomino, nes L. Jucevičius niekur juo nepasinaudojo savo darbuose. Iš universiteto tuo metu buvo pasitraukę daug žymesnių profesorių (J. Lelevelis, I. Onacevičius ir kt.); carinė valdžia kišosi į kiekvieną Lietuvos aukštosios mokyklos gyvenimo smulkmeną. Tačiau, nepaisant visų tų varžtų, jaunimo tarpe dar tebebuvo gyvos A. Mickevičiaus, S. Daukanto, S. Stanevičiaus studijų meto tradicijos, negeso meilė savo kraštui ir liaudžiai, karštos jaunimo galvos nerimo. Tuo laiku brendo ir buvo skelbiami veikalai tų žmonių, kurie studijavo Vilniaus universitete prieš L. Jucevičių, o su juo drauge ar maždaug tuo pat metu mokėsi nauja karta, tiesa, silpnesnė, kuri tačiau taip pat vėliau pasireiškė visuomeniniame gyvenime: J. Kraševskis — garsus lenkų apysakininkas, jaunatvėje poetas ir mokslininkas, Pr. Zatorskis — vertęs L. Rėzos paskelbtas dainas į lenkų kalbą ir domėjęsis lietuvių literatūra, I. Skimborovičius — redagavęs Varšuvoje kelis laikraščius, ir daugelis kitų. Šios kartos žmonės jautė būtiną reikalą atiduoti duoklę taip plačiai tuomet nuskambėjusiam liaudiškumui. Poetai, kartais tik iš tolo matę liaudį, būtinai stengėsi išspausdinti nors vieną kitą kūrinį, paremtą tikrais ar tariamais tautosakos motyvais; besidomintieji mokslu laikė pareiga remtis etnografijos ar folkloro faktais. Visa tai dar labiau paskatino jaunąjį L. Jucevičių domėtis liaudies gyvenimu, kuris jį buvo patraukęs dar vaikystėje.

1830—1831 m. sukilimas nutraukė studijas. 1832 m. buvo uždarytas universitetas. Paliktas tik medicinos fakultetas, pavadintas dabar Medicinos-chirurgijos akademija, ir Vyriausioji dvasinė seminarija, kuri 1834 m. buvo performuota į Dvasinę akademiją.

Sukilimo metu L. Jucevičius veikiausiai buvo tėviškėje. Jo gimtuosiuose Žemaičiuose stipriau nei kitur Lietuvoje pasireiškė savarankiškas valstiečių judėjimas prieš baudžiavą. Bajorai pasikvietė tą pačią carinę valdžią, prieš kurią buvo sukilę, malšinti bendro priešo — baudžiauninkų. Sukilimo numalšinimas visus prislėgė. L. Jucevičius, dar tik iš vaiko iškopęs į jaunuolius, pats neprisidėjęs prie sukilėlių, nesusivaikė esamoje padėtyje, nesugebėjo įvertinti istorinės šio judėjimo reikšmės ir, matyti, buvo linkęs laikyti jį beprasmišku. Tatai išryškėja iš jo pirmosios knygelės „Pisma Ludwika Adama Jucewicza“ („Liudviko Adomo Jucevičiaus raštai“), kurią jis sudarė tuoj po sukilimo, išvertęs (1832—33 m.) Kražiuose ir Obelynėje į lenkų kalbą Puškino, Karamzino, Žukovskio ir Batiuškovo kūrinių ir prancūzų rašytojo moralisto F. Fenelono (1651—1715) ištrauką „Apie beotiečius“, prie kurios pridūrė kelias savo paties pastabas. Pasirinkdamas vaizdelį apie beotiečių utopinį gyvenimą natūraliose gamtos sąlygose, L. Jucevičius, matyt, pats juo žavėjosi, o sekdamas XVIII a. ir XIX a. pradžios istorikais bei filosofais, jaunutis autorius manė, kad žmonijos aukso amžius yra buvęs praeityje, kada ji dar nebuvo civilizacijos sugadinta (Ž. Ž. Ruso tezė). Šia proga L. Jucevičius bando pasvarstyti, kodėl Lietuvą ir Lenkiją užgriuvo sunkūs istoriniai bandymai. Tai įvykę todėl, kad lietuviai ir lenkai išsižadėję savo senų, su gamta suderintų papročių, ėmę mėgdžioti prancūzus ir perimti jų civilizaciją, išsižadėję savo kalbos. Išgelbėjęs iš tos nelaimės caras, ir jis esąs vienintelis laimingo gyvenimo laidas.¹ Naivus, reakcijos paveiktas L. Jucevičiaus samprotavimas nemaloniai nuskambėjo

¹ „Pisma Ludwika Adama Jucewicza“, Vilnius, 1834, 154 psl.

dar sukilimo malšinimo žaizdų neužsigydžiusioje Lietuvos visuomenėje. Tatai turėjo pajusti ir „Raštų“ autorius; tur būt, todėl jis ėmė tą knygeleį netrukus pats supirkinėti ir deginti. Vėliau jis niekur panašių minčių nebereiškė.

Studijoms nutrūkus, L. Jucevičius nebesigilina į mediciną — jį patraukia literatūros bei istorijos sritys. Kurį laiką jis vertėsi, mokydamas vaikus tų pačių dvarininkų Radavičių, pas kuriuos tarnavo L. Jucevičiaus tėvas. Tur būt, šių dvarininkų lėšomis ir pasirodė rašytojo pirmasis leidinys — „Raštai“, o porai metų praėjus (1836) ir antrasis — „*Historya litewska dla dzieci przez L. A. J.*“ („Lietuvos istorija vaikams, parašyta L. A. J.“), kuris bene bus parašytas bedirbant pas Radavičius. Abi knygutės dedikuotos šiai šeimai. Vadinasi, poros metų studijų pertrauka nenuėjo veltui: ėmė ryškėti L. Jucevičiaus polinkis į literatūrą ir liaudies gyvenimo tyrimą, į spaudos darbą. Gydytojo profesija, atrodo, jo nebeviliojo. Universitetą uždarius, istorijos ir literatūros studijuoti nebebuvo kur, ir, laikams kiek apimus, L. Jucevičius nebegrižo į mediciną, o 1834 m. įstojo į Vilniaus dvasinę seminariją. Seminarijos auklėtiniai — aliumnai gaudavo visą išlaikymą bendrabutyje, jiems buvo apmokamos net atvykimo išlaidos. Valstiečio ar nuskurusio bajorėlio vaikui šis kelias į mokslą buvo pats prieinamiausias. Mokslas dvasinėje seminarijoje truko ketverius metus. Porą metų pabuvęs seminarijoje, kaip gabus jaunuolis jis buvo perkeltas į Dvasinę akademiją. Jei ligi sukilimo besiruošiantieji į kunigus Vilniaus Vyriausiosios seminarijos auklėtiniai nuolatos lankydavosi universitete, klausydavosi kai kurių gamtos mokslų kursų (fizikos, botanikos, agronomijos, higienos) ir dažnai „apsikrėsdavo“ pasaulietiška dvasia, nepasižymėdami

dideliu pamaldumu ir nuolankumu¹, tai dabar buvo stengiamasi atriboti studijuojančius nuo tų mokslų, kurie galėtų sukelti bet kurių abejojimų mistika. Senasis gamtininkas, Vilniaus Botanikos sodo kūrėjas prof. St. Jundzilas dejavo, kad, išmetus visus gamtos mokslus iš kunigų paruošimo programos, vėl tie kunigai išeis tamšūs ir prietaringi kaip seniau². Iš senojo universiteto vis dėlto dar pasiliko ir Dvasinėje akademijoje bent keli dėstytojai: teisininkas A. Kapelis (Capelli), čia dėstęs bažnyčios istoriją ir kanonų teisę, L. Borovskis — lenkų literatūrą ir homiletiką³, J. Loboika — rusų literatūrą, A. Daugirdas — filosofiją, S. Hrinevičius — romėnų literatūrą ir graikų kalbą ir paskutiniaisiais universiteto metais carinės valdžios paskirtas P. Kukolnikas — visuotinę bei Rusijos istoriją; be to, iš pasaulietinių dalykų buvo mokomasi dar prancūzų ir hebrajų kalbų⁴. Likę dėstytojai nebuvo tie šviesuliai, kuriais buvo garsus dar prieš sukilimą Vilniaus universitetas, bet vis dėlto daugelio jų dėstymo lygis nebuvo žemas, ir senoji universiteto dvasia teberuseno abiejose likusiose akademijose. Ne vienas auklėtinis jautėsi įpareigotas tartum tęsti ankstyvesnių kartų pradėtą darbą, o ypač tie, kurie buvo sėdėję ligi sukilimo studento suole.

L. Jucevičius kaip tik buvo vienas iš tokių. Jis atėjo į seminariją, jau pabandęs grožinės literatūros vertėjo

¹ T. Dobszewicz, Wspomnienia z czasów które przeżyłem (T. Dobševičius, Pergyvėntų laikų atsiminimai), Krokova, 1883, 105—106 psl.

² Pamiėtnik žyčia ksiėdza Stanisława Jundziłła (Kunigo Stanislovo Jundzilo užrašai), „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce“, XIII, 165 psl.

³ Homiletika — mokslas, kaip pamokslus sakyti.

⁴ W. Worotyński, Seminarjum Główne w Wilnie — Vorotyńskis, Vyriausioji seminarija Vilniuje („Studja teologiczne“, X), II d., 1938 m., 204 psl.

darbo, buvo parašęs minėtą istorijos vadovėlį, surinkęs apšiai žinių iš lietuvių literatūros istorijos. Jau seminarijoje būdamas, L. Jucevičius išleido reikšmingą to meto mūsų kultūriniam gyvenimui leidinį „Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich“¹. Jame randame kelis lenkų romantikų poezijos vertimus į lietuvių kalbą ir įvadinį straipsnį apie lietuvių literatūrą ir kalbą. Rašydamas L. Jucevičius turėjo būti susipažinęs su svarbesniaisiais to meto šaltiniais apie lietuvių raštiją ir, matyt, akylai sekė literatūrinį lietuvių gyvenimą, nors ano meto sąlygomis tatau nebuvo lengvas dalykas, nes visi lietuvių kultūros darbuotojai dirbo išsibarstę, neturėjo jokio periodinio organo, iš viso jokio kultūrinio centro, vienas apie kitą sužinodami daugiausia per asmeninį kontaktą.

Tuo pat metu jaunutis, vos 23 metų, L. Jucevičius, susidomėjęs lietuvių mitologijos ir tautosakos klausimais, renka medžiagą ir skelbia ją spaudoje. Vienas iš pirmųjų jo straipsnių — trumpai atpasakotas padavimas apie Šventosios žvejį Kastytį, kurį už jo meilę jūrų deivei nubaudė Praamžius, — buvo išspausdintas 1836 m. lenkų enciklopedijoje². Tais pačiais metais pasirodė du jo straipsniai „Lietuvių mitologinės metamorfozės“ ir „Lietuvių deivių akmenys“ rusų ir lenkų kalbomis „Syn otečestva“ ir „Tygodnik Petersburski“³ žurnaluose.

¹ Ludwik Jucewicz, Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski z przydaniem kilku słów o języku i literaturze litewskiej (Liudvikas Jucevičius, Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų, išverstos į lietuvių kalbą, pridėdant keletą žodžių apie lietuvių kalbą ir literatūrą), Vilnius, 1837, 73 psl.

² L. J. Castitis, „Encyklopedya powszechna“. IV t., 62 psl., Varšuva, 1836.

³ Л. А. Юцевич, Камни литовских богинь, «Сын отечества», Nr. 176, 1836, 166—171 psl.; Превращения в литовской мифологии,

1837—38 metais ėmė rodytis spaudoje vienas po kito Jucevičiaus darbai apie lietuvių dainas, priežodžius, padavimus. Vėliau jis juos papildė, pataisė ir išleido atskiro-
mis knygomis. Visą šią medžiagą jis negalėjo susirinkti, tik būdamas Dvas. akademijoje, o turėjo būti bent pradėjęs ją kaupti žymiai anksčiau.

Nei žinioms gilinti, nei platesniems kultūriniais ryšiams užmegzti L. Jucevičiaus studijų sąlygos nebuvo palankios. Tai buvo juodžiausios reakcijos metai. Carinė valdžia budriai sekė, kad jaunimo tarpe vėl nesužibtų laisvės troškimas, visur buvo pastatyti sekliai. O pačioj seminarijoj vyravo griežta drausmė, buvo stengiamasi izoliuoti auklėtinius nuo pasaulio. Kiekvienas ryšys su juo buvo laikomas nuodėme¹. L. Jucevičius, rūpindamasis bendru kultūriniu gyvenimu, sunkiai tilpo į specifiškų dvasininkijos interesų rėmus, užkliūdamas ir dvasinei, ir carinei valdžiai. Tą vaizdžiai parodo toks

«Сын отечества», Nr. 177, 1836, 90—95 psl., ir Ludwik Jucewicz, Kamienie litewskich bogiń, „Tygodnik Petersburski“, 1836, Nr. 17; Przeobrażenia mitologii litewskiej, „Tygodnik Petersburski“, 1836, Nr. 28 ir 29.

¹ Tai liudija toks atsitikimas iš L. Jucevičiaus studijų. „Lietuvos istoriją vaikams“ jis dedikavo mažosioms savo mokinėms Radavičiūtėms. L. Jucevičiaus amžininkas vysk. A. St. Krasinskis, prisiminęs, kaip į tą dedikaciją reagavo Vilniaus vyskupas, rašo: „Vysk. Klungevičius, metęs akį į dedikaciją, tarė: „Jei jau Akademijoje galvoja apie Juzę ir Ružę, tai nieko gera iš jo nebus.“ Ir išsipildė pranašystė.“ („Wspomnienia“ — „Atsiminimai“, Krokua, 1901, 73 psl.)

Buržuazinės Lenkijos istorikai H. Moscickis ir A. Čartkovskis, dėdami šią citatą prie L. Jucevičiaus pavardės komentaruose Gabrielės Pužyninos (kilimo Giunter) knygai „W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815—1845“ („Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815—1845 metų užrašai“), 1928, nerado reikalo nė vieno žodžio daugiau apie L. Jucevičių parašyti. Atseit, nieko gera iš jo ir nebeišėjo, tik kupigystę metė.

smulkus jo gyvenimo įvykis. Gavęs pasakyti pamokslą 1837 m. kovo 22 d. benediktinių bažnyčioje, jaunas klierikas rašytojas nepasitenkino vien didaktika ir moralizavimu, bet palietė ir Lietuvos teatro klausimą, piktindamasis atvažiavusia iš Vokietijos trupe. „Tačiau mes...— sakė jis,— mėtome paskutinius skatikus prabangai, lošimams, pasilinksminimams, teatro vaidinimams, ir dar ne kokiems, vaidinamiems svetimtaučių, kurių kalbos nesuprantame, kai tuo tarpu mūsų krašto savieji talentai neskatinami, neatlyginami, dar blogiau — palikti be pragyvenimo šaltinių“¹. Ši pamokslo vieta buvo tuoj šnipo perduota kiek iškreipta žandarmerijai, kuri pareikalavo dalyką ištirti. Susidarė byla. Akademijos vyriausybė paprašė prof. J. Loboiką tiksliai išversti aną pamokslo vietą. Laimė, pavyko, dalyką išsiaiškinus, bylą nutraukti. Bet už tai, kad nepateikė pamokslo teksto atsakingam dėstytojui peržiūrėti, L. Jucevičius buvo nubaustas, o, be to, pagrasinta, kad, pasikartojus nusižengimui, tuoj būsiąs pašalintas iš Akademijos.

Toks buvo vienas iš pirmųjų L. Jucevičiaus susidūrimų su dvasine vyriausybe ir carine valdžia. Nepaisydamas visų varžymų, jaunas klierikas spėjo susipažinti su vienu kitu literatu, sekė kultūrinį Lietuvos gyvenimą ir susirinko nemaža medžiagos savo mokslo darbams.

1838 m. L. Jucevičius baigė Vilniaus Dvasinę akademiją vadinamojo tikrojo teologijos studento laipsniu²

¹ VCA, Vilniaus Konsistorijos archyvas, fondas Nr. 604, ap. 1., byla Nr. 3469.

² Tai rodo L. Jucevičiaus pareiškimas Dvasinės akademijos rektoriui, kuriame jis prašo atsiųsti jam Dvas. akademijos baigimo atestatą (Leningrado srities Valst. archyvas, Dvasinės akademijos fondas Nr. 46, ap. 1, byla 366.) Tikrojo studento laipsnis buvo tei-

ir, matyt, buvo tuoj išventintas ir paskirtas vikaru į Švenčionis. Prieš vykdamas į paskyrimo vietą, L. Jucevičius apsilankė Žemaičiuose, ir iš čia atsirado jo veikalėlis „Rysy Żmudzi“ („Žemaičių žemės bruožai“), išleistas atskira knyguote tik po dvejų metų (1840). Autorius tuo metu jau ruošė naują, papildytą ta pačia tema darbą, pavadintą „Wspomnienia Żmudzi“ („Žemaičių žemės prisiminimai“) ir išėjusį 1842 m. L. Jucevičius žavėjosi J. Kraševskio 1840 m. išleistais kelionių aprašymais, pavadintais „Wspomnienia Wołyńia, Polesia i Litwy“ („Volynijos, Polesės ir Lietuvos prisiminimai“). Juose daug koloritingų buitės scenų, kuriose sukaupta apsciai etnografinių ir kitokių žinių. Apie etninę Lietuvą J. Kraševskis čia neužsimena nė vienu žodžiu. Tuo pat metu (1841) pasirodė ir panašus A. Pžezdzeckio veikalas „Podole, Wołyń i Ukraina“ („Podolė, Volynija, Ukraina“), kuriame į pirmą vietą iškyla ne meninis gyvenimo paveikslas, o istoriniai dokumentai, tikslios žinios. Abu šie leidiniai, kaip ir kiti į juos panašūs, kurių tuo metu gausiai rodėsi spaudoje (pvz., A. Rypinskio „Białoruś—„Baltarusija“, 1840), skatino L. Jucevičių patobulinti savo „Žemaičių žemės bruožus“. Kad ir labai kukliai vertino savo sugebėjimus, rašydamas J. Kraševskiui, L. Jucevičius jautė lyg ir kokią pareigą papasakoti visuomenei ir apie savo mylimuosius Žemaičius ir parodyti, kad jo kraštas ne tik ne prastesnis, bet daugeliu atžvilgių ir pranašesnis už kitus, kad lietuvis, net ir paprastas valstietis, nėra koks barbaras ar puslaukinis girių gyventojas, kaip dažnai kad buvo rašoma lenkų feodalinių rašytojų. L. Jucevičius į „Žemaičių žemės pri-

kiamas išklausiusiems ir išlaikiusiems visus egzaminus. Parašiusieji darbą gaudavo magistro laipsnį.

siminimus" sudėjo visą savo jaunatvišką romantišką susižavėjimą gimtuoju kraštu, jo liaudimi ir kultūra. Tai bene poetiškiausias autoriaus kūrinys.

1840 m. L. Jucevičius perkeliamas vikaru į Svėdasus. Čia žmonėse tebebūvo gyvas A. Strazdo atminimas, tebeskambėjo jo dainos. L. Jucevičius visas atsideda mokslo darbui; jis važinėja, rinkdamas tautosaką ir etnografines žinias po Lietuvą. Matyti, tikrai buvo daug keliavęs, jei laiške J. Kraševskiui (žr. šio leid. 586 psl.) sakosi pažįstąs kiekvieną Lietuvos kampą. Kur begalėdamas jis renka visa, kas liečia lietuvių raštiją, kultūrą, rankraščius, retus leidinius, biografines žinias. Pasiėkdavo jis ir tolimesnes bibliotekas, esančias už etnografinės Lietuvos ribų, pavyzdžiui, daug medžiagos rado žinomoje Chreptavičių bibliotekoje Ščorsuose. Anuo metu literatūrinis gyvenimas nebuvo visas išsiliejęs į viešumą, kaip šiandien. Labai daug lėmė asmeninis ir privatus kontaktas. L. Jucevičius ieško pažinčių su žinomais tuo metu literatūros ir mokslo pasaulyje žmonėmis. Su kai kuriais jis buvo pažįstamas iš Vilniaus studijų metų, su kitais jį suvedė jo paties mokslo darbas. Įdomi yra išlikusi L. Jucevičiaus korespondencija su J. Kraševskiu. Joje atsiskleidžia vis šiltesni, draugiškesni abiejų santykiai ir tas platus literatūrinių interesų ratas, kuriuo gyveno į gilų užkampį nukištas vikaras. Turimieji laišakai apima laikotarpį nuo 1839 m. ligi 1842 m. Vėliau nieko nebežinome, kaip klostėsi šie jų santykiai. L. Jucevičius susirašinėjo ir su užsienio mokslininkais, daugiausia folkloristais: jis pats mini, kad koresponduoja su Karaliaučiaus universiteto profesorium P. Bolenu, orientalistu, rinkusiu ir lietuvių liaudies dainas; L. Jucevičius buvo žinomas Čekijoje, kur buvo išspausdinti kai kurie jo straipsniai; jis pats susirašinėjo su čekų poetu ir filolo-

gu V. Hanka (1791—1861). V. Hanka pagarsėjo, tarp kita ko, ir tuo, kad paskelbė tariamai savo rastus Kralove Dvoro ir Zelena Horos vietovėse čekų epo rankraščius, kurie iš tikro buvo jo paties sukurti. Ieškodamas raštams mecenato ir drauge protekcijos persikelti iš Aukštaičių į Žemaičius, L. Jucevičius rašo laiškus vysk. J. A. Giedraičiui ir jo giminaičiui. Ir šiuose laiškuose plačiai atsispindi L. Jucevičiaus literatūriniai rūpesčiai.

Per šiuos kelerius įtempto darbo metus (1839—1843) L. Jucevičius paruošė spaudai, išleido ar surinko medžiagą kone visiems savo svarbiausiems veikalams. Jau 1840 m. jis buvo sudaręs didelį, arti 200 biografijų rinkinį, kur sudėjo gausiai žinių apie mokslui ir švietimui nusipelnusių Žemaičių (t. y. Lietuvos) žmones. Kokios priežastys sukliudė šio veikalo spausdinimą, mes nežinome, nors jau buvo paskelbta prenumerata ir gautas carinės cenzūros sutikimas. Tuo pat metu (1840) L. Jucevičius sudarė lietuviškų priežodžių rinkinėlį „Przysłowia ludu litewskiego“ („Lietuvių liaudies priežodžiai“), parengė spaudai lietuvių padavimus, kurie atskirai nepasirodė (dalis gal įėjo į knygą „Litwa“ — „Lietuva“), išleido (1844) dainų rinkinį „Pieśni litewskie“ („Lietuvių dainos“) ir buvo baigęs ruošti, kaip jis vadino, „Lietuvių senienas“, kurios, reikia manyti, išvydo dienos šviesą tik prieš pat autoriaus mirtį 1846 m. veikale „Lietuva“.

Dideli buvo jauno darbuotojo užsimojimai. Ką suradus ar pastebėjus, jam norėjosi tuoj paskelbti visuomenei. Jis jautė apsnūdusią, prislėgtą gyvenimo tėkmę Lietuvoje ir, norėdamas ją išjudinti, troško būti tartum to gyvenimo spyruokle (žr. šio leid. 570 psl.). Reakcijos metais, o dar gyvenant kaime, sunku buvo organizuoti kultūrinį gyvenimą, ypač trūkstant atitinkamų spaudos

organų. Po sukilimo buvo itin pasunkėjusios periodinės spaudos sąlygos Lietuvoje. Vilniaus universiteto globojami lenkų kalba ėjusieji žurnalai „Tygodnik Wileński“ ir „Dziennik Wileński“ sustojo, carinės valdžios leidžiamas lenkų ir rusų kalbomis „Kuryer Litewski“ jokios mokslinės nei grožinės literatūros nespausdino. Lietuvių kalba tuo metu iš viso jokios periodikos nebuvo. Todėl L. Jucevičiui teko ieškotis žurnalų skilčių už Lietuvos ribų.

Nemaža L. Jucevičiaus straipsnių buvo spausdinama Peterburge leidžiamame savaitraštyje, skirtame vadina-
mai Lenkijos karalystei, „Tygodnik Petersburski“, kur buvo apščiai dedama literatūrinių, istorinių ir kitokių straipsnių bei grožinės literatūros. Į jį rašinėjo ir J. Kraševskis. Vieną kitą dalyką L. Jucevičius siuntė į Lenkijos žurnalus, kur buvo pažįstamų iš studijų Vilniuje laikų,— sakysim, į J. Skimborovičiaus redaguojamą literatūros žurnalą „Piśmiennictwo Krajowe“. Tuo tarpu Vilniuje periodikai buvo itin sunkios sąlygos, valdžia dažnai duodavo leidimus tik vienkartiniams leidiniams almanachų forma, trūko, be abejo, ir žmonių. 1837 ir 1838 m. išėjo du tomeliai J. Kšečkovskio redaguojamo almanacho „Biruta“, kuriame buvo apščiai Lietuvą liečiančių eilėraščių, straipsnių ir kt. Antrame tomelyje gana daug įdėta L. Jucevičiaus parašytų dalykų¹. Nuo 1841 m. Vilniuje ėmė rodytis J. Kraševskio Volynijoje redaguojamas mokslo ir literatūros žurnalas „Athenaeum“, ėjęs kiek ilgesnį laiką (1840—1851). Artimi L. Jucevičiaus santykiai su redaktoriumi atvėrė jam du-

¹ Keleto lietuvių dainų ir Valiūno „Birutės“ vertimas į lenkų kalbą; ilgas eilėraštis lenkų kalba „Pranašo paskirtis“ („Przeznaczenie wieszczą“), straipsnelis apie mirusį jauną literatą Juožą Šemešą.

ris į žurnalo skiltis. Pirmaisiais metais L. Jucevičius pasiunčia ištrauką iš „Žemaičių žemės prisiminimų“, o redaktorius, pasinaudodamas laiškais, smulkiai skelbia, ką rašo, yra parašęs ar ketina rašyti L. Jucevičius¹. Deja, paskutinį kartą minėdama 1842 m. L. Jucevičių, redakcija primena, kad negavusi pažadėtojo straipsnio apie lietuviškus dalykus, ir toliau bet kuris bendradarbiavimas nutrūksta.

L. Jucevičius nesitenkino ta periodika, kurioje buvo spausdinami jo darbai: ji buvo sunkiai pasiekiamą ir ne tokia, kokios norėjo jaunas autorius. Tik išėjęs iš studentų, jis ima svajoti apie literatūrinį metraštį, pats gerai nenusivokdamas, koks jis turi būti. Nebepasirodžius „Birutai“, jis sugalvoja leisti naują almanachą, pavadindamas jį „Wejdalota“, atseit, „Vaidila“, bet kiek vėliau pakeitė jo pavadinimą taip pat iš lietuvių mitologijos paimtu „Linksmynės“ vardu, kurios teisėjo vienas tomelis, antrojo nebepavyko išleisti. Pavyzdžiu galėjo būti ta pati „Biruta“, o abiem jiems įtakos bus padarę A. Mickevičiaus draugo E. Odynco išleisti Varšuvoje du tomeliai almanacho, pavadinto tariamai lietuvių mitologiniu vardu „Melitele“ (1830—1831). E. Odynco leidinys buvo perdėm romantiškas, jame buvo sentimentų Lietuvai, jos heroikai, į liaudies kūrybą čia buvo žiūrima kaip į tam tikrą egzotiką. Paėmęs keletą kūrinių iš šio almanacho, L. Jucevičius pirmą kartą pabandė versti į lietuvių kalbą.

L. Jucevičiaus almanachas išėjo panašus į anksčiau minėtuosius: visas jis dvelkė savo krašto meile, bet jo

¹ Skyriuje „Žvilgsnis į šiandieninę lenkų literatūrą“, „Athenaeum“, I t., 1841, 194—195 psl., ir korespondencijų skyriuje, IV t., 228; V t., 248 psl.; 1842, I t., 237 psl.

kios konkretnės veikimo programos nekėlė, naujų idėjų nepiršo, jokių opesnių klausimų nelietė. L. Jucevičiui pavyko suburti apščiai bendradarbių, daugelis jų — Vilniaus universiteto auklėtiniai: J. Kraševskis, A. Penkevičius, F. Maruševskis ir kt. Almanacho turinį sudarė originali ir verstinė poezija. L. Jucevičius davė A. Puškino ir lietuvių liaudies dainų vertimų, be to, įdėtos kitų verstos Bairono, Dantės, Gėtės, Šilerio ir Krylovo kūrybos nuotrupos. Originalioji kūryba visa silpna; tarp kitų, jai atstovavo paties L. Jucevičiaus eilėraščiai. Proza buvo nedaug ką stipresnė: Jucevičiaus „Baltija“, lietuvių liaudies padavimais paremtas F. Maruševskio ir L. Kopanskio apsakymas „Geras sūnus“ ir įdomus L. Jucevičiaus parašytas literatūrinis portretas „S. Walenowicz“ („S. Valiūnas“). Neabejotinai teigiamas almanacho bruožas buvo tas, kad iš visų lenkų kalba išėjusių panašių leidinių Vilniuje jis daugiau už kitus skelbė medžiagos, susijusios su lietuvių literatūra ir tautosaka. Kitu kuo jis iš esmės nedaug tesiskyrė nuo minėtų leidinių ir didesnio poveikio neturėjo. Sunku buvo pasidaryti kultūrinio gyvenimo „spyruokle“, o jaunas autorius veržte veržėsi į literatūrą. Jis norėjo kurti ir bandė jėgas ir grožinėje literatūroje, ir literatūrinėje kritikoje, — periodinis literatūros metraštis turėjo būti ta svajojamoji tribūna kūrybai. L. Jucevičius ir toliau nerimo. Vis labiau gilindamasis į lituanistiką, sumanęs versti į lietuvių kalbą tokius didelius kūrinis, kaip A. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą“ ir J. Kraševskio „Vitolio raudą“, jis neturėjo kur jų skelbti. Pasiūlė savo draugui, „Vitolio raudos“ autoriui, sudaryti atskirą skyrelį žurnale „Athenaeum“ lietuvių kalba parašytiems dalykams spausdinti (žr. šio leid. 577, 579 psl.). Tačiau ir šis sumanymas nerado pritarimo.

Tuo pačiu laiku, 1840—1841 metais, L. Jucevičius dar bandė suorganizuoti ir reakcinio-religinio turinio metraštį, pavadintą „Ofiarnik religijny“, kurio bendradarbiu jau turėjo M. Valančių, kvietėsi tą patį J. Kraševskį ir kitus. Metraštis žadėjo skelbti istorinę medžiagą apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje ir kt. Leidinį L. Jucevičius sakosi paruošęs (žr. šio leid. 583 psl.), bet neturime žinių, kodėl jis nepasirodė. Šio metraščio organizavimas — tai vienintelis L. Jucevičiaus kaip kunigo veiklos faktas. Šiaip jo netraukė pasirinktoji profesija. Mažai ji teatsispindi ir jo veikaluose. Tik aptikęs archyvuose dokumentų apie bažnyčias, stebuklų vietas, nebandydamas kritiškai jų vertinti, jis kartais skelbė juos prie savo leidinių kaip dokumentinę medžiagą.

L. Jucevičiui — poetui, romantikui, literatui — buvo tvanku kunigų atmosferoje. Rašydamas eilėraščius ar skaitydamas knygas, jis nuolat jautė, kaip daug varžtų jam uždeda kunigystė. Parašęs, pvz., platesnį poezijos kūrinėlį, jis išmėto atskirus posmus, kad jo, esą, nesudegintų paskui kaip Huso (žr. šio leid. 578 psl.). L. Jucevičiaus pasaulietišką nuotaiką jautė ir jo konfratrai kunigai. Jau 1840 m. iškilo konfliktas tarp L. Jucevičiaus ir dvasinės vyresnybės: jo elgesys ir nešiosena kėlė įtarimą¹, pagaliau jis buvo nubaustas ir jam buvo už-

¹ Kupiškio dekanas kun. J. Ruseckas 1840 m. balandžio 25 d. rašo raportą vysk. Klungevičiui: „Dėl netinkamos šukuosenos, priešingos tonzūros papročiui, netinkamų dvasiniam luomui drabužių įspėjau; kun. L. Jucevičius pasižadėjo pasitaisyti; įspėjau, kad mažiausio nusižengimo drausmei — lošimo kortomis, grįžimo į kleboniją netinkamu laiku, nekalbėjimo kunigiškų poterių ir t. t. nedovanosiu ir Jūsų Malonybei Ganytojui pranešiu.— Akinių neketina mesti, tvirtindamas, kad juos nešioja iš reikalo.“ VCA, Vilniaus Konsistorijos archyvo fondas, Nr. 604, apl. 1, byla Nr. 3465.

drausta sakyti pamokslus¹. Gyvam, emocingam rašytojui trūko natūralios, tokiam žmogui reikalingos, aplinkos: jis skundžiasi J. Kraševskiui neturįs su kuo bendrauti (žr. šio leid. 572 psl.), pasiilgęs kultūrinės aplinkos. Esą, jam geriau būtų Vilniuje griovius valyti, kaip gyventi ten, kur jis gyvenęs. Tai buvo perdėtas nevilties šauksmas, bet iš dalies jis turėjo pagrindą: su dvasininkija L. Jucevičiaus nesiejo jokie interesai, dvarininkai žiūrėjo į vargšą kamendorių iš aukšto, o daugiau inteligentijos kaime ir mažuose miesteliuose bemaž nebuvo.

Šitokioje psichologinėje būklėje jaunas vikaras buvo pakviestas mokyti prancūzų kalbos pagarsėjusio savo žiaurumu dvarininko Žurausko dukterį Malviną. Mokytojas veikia pamilo mokinę. Iš pradžių buvo bandyta viską pridengti: klebonas siūlė L. Jucevičiui persikelti į kitą vyskupiją ir taip nemalonią istoriją užtušuoti. L. Jucevičius nesutiko eiti tuo amžiais pramintu takeliu. Romantizmas buvo taip išidealizavęs meilės jausmą, kad jo paneigimas romantiškai nusiteikusiam žmogui atrodė šventvagiškas, o, be to, L. Jucevičius laikė savo pareiga nepalikti mylimos moters su būsimu kūdikiu vienos ir ryžosi stoti prieš feodalinę visuomenę, nepaisyti jos pasmerkimo, mesti kunigybę. Reakcijos viešpatavimo metais, kada Lietuvoje ir Lenkijoje buvo itin stiprinamas klerikalizmas ir visoks misticizmas, šis jauno kunigo pasiryžimas buvo drąsus iššūkis prietarų sukaustytai feodalinei visuomenei. Pats faktas objektyviai vertė kiekvieną galvojantį žmogų kritiškai žvilgterėti į pilną veidmainiškumo dvasininkų gyvenimą. O klerikališkai

¹ Toje pačioje byloje yra L. Jucevičiaus pasižadėjimas raštu nebesakyti jokių pamokslų, kol bus atšauktas draudimas.

išauklėti bajorai negalėjo dovanoti Jucevičiui jo pasielgimo ir po mirties ¹.

L. Jucevičiui teko patirti daug kartėlio, kad galėtų pasielgti kaip doras žmogus. Pirmiausia L. Jucevičiui grėsė kalėjimas (vienuolyno) už celibato sulaužymą. Vienintelis kelias išvengti dvasinės ir pasaulietinės valdžios persekiojimų buvo pakeisti tikybą. Įstatymai draudė tokiu atveju pasirinkti kitą kurią tikybą, kaip tik pravoslaviją. Reakcinė ano meto Lietuvos visuomenės dalis tą kelią smerkė tikybinio požiūriu, o laisviau žiūrintieji į religiją neigiamai vertino tokį žygį politiniu atžvilgiu. L. Jucevičius tatai puikiai žinojo, bet nugalėjo pareigos jausmas ir pasišlykštėjimas veidmainyste, kurios iš jo reikalavo. Jaunieji iš pradžių pabėgo į Žemaitiją, ten susituokė ir abu pakeitė tikybą (1843 m. vasario 11 d.). Dar šiam faktui neįvykus, jau užsidarė visos durys L. Jucevičiui į to meto inteligentijos ir dvarininkų namus. Iš jo buvo tyčiojamasi ², ir retas kas jį suprato ir elgėsi su juo kaip su žmogumi. L. Jucevičius negalėjo tokioje aplinkoje gyventi. Gavęs mokytojo vietą Vitebsko gub. Leplio miesto bajorų mokykloje, jis dėstė ten istoriją, literatūrą ir geografiją. Nedaug bepa-dirbęs, dar šį tą aptvarkęs iš surinktos medžiagos ir išleidęs žymiausią savo veikalą „Lietuva“, 1846 m. jis mirė.

¹ Jo amžininkai dvarininkai, tikybinio fanatizmo pagauti, mokėjo net iš jo ligos ir mirties pasišaipyti, laikydami ją dievo bausme už tariamą L. Jucevičiaus nedorumą ir tikybos pakeitimą. Žr. Gabrielės Puzyninos (kilimo Giunter) knygą „W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815—1845“, Vilnius, 1928, 341 psl.

² Ten pat, 341 psl.

L. Jucevičius mirė jaunas, nesuskubęs daugelio sumanymų įvykdyti, negavęs kiek tinkamesnių sąlygų literatūriškai ir moksliskai subręsti, žinioms pagilinti. Jis buvo jausmingas, impulsyvus žmogus, visais savo polinkiais menininkas, o ne mokslininkas, jam trūko blavaus mokslinio, intelekto, o ne emocija paremto aplinkos faktų vertinimo. Šiuos jo bruožus dar labiau skatino tebeviešpataujantis romantizmas. L. Jucevičius gyveno tokioje aplinkoje, kuri jį visokeriopai slėgė ir slopino jo kūrybinį darbą, neskatino moksliskiau protauti, tokiose sąlygose, kuriose sunku buvo išsiugdyti nuoseklią progresyvią pasaulėžiūrą. Kunigo profesijos pasirinkimas po dvejų metų medicinos studijų rodo, kad jaunystėje jam nebuvo iškilę abejonių religija, nesprendė jis to klausimo ir vėliau. Tačiau, geriau pažinęs dvasininkijos gyvenimą, jis daug ką jame ėmė vertinti kritiškai, sukeldamas savo ruožtu nepasitenkinimo dvasininkų tarpe. Taigi L. Jucevičiaus pasiryžimas mesti kunigystę išplaukė nebe iš pirmo jo vidinio susikirtimo su katalikybės uždėtais varžtais. Jo literatūrinėje ir mokslinėje veikloje laisvesnė pažiūra į pasaulį kartais pasireiškia šalia klerikalinių pastraipų visai netikėtai (pvz., čia jis skelbia raganų bylas, demaskuojančias dvasininkiją, čia aprašinėja Šiluvos stebuklus, čia vienur kelia pamaldumą, o kitur, apibūdindamas M. Olševskio „Bromą atvertą ing viečnastį“, sako apie ten sudėtus šventųjų gyvenimo pavyzdžius: „...seniai reikėjo sudeginti dėl daugybės pripaistytų nesąmonių, kurias paduoda kaip realią tiesą“¹). Ir nors autorius iš tos medžiagos

¹ LKLI R. Nr. 4373.

nepadaro rimtesnių išvadų, bet, apskritai imant, tiek kunigystės pametimas ir nutraukimas ryšių su savo luomu bei aplinka, tiek laisvos minties blykstelėjimai turėjo tam tikrą teigiamą poveikį visuomenėje.

Nenuoseklumai išryškėja ir jo politinėse pažiūrose: jis buvo už lietuvių tautos nacionalinės kultūros kūrimą, bet tuo pat metu niekur neatsisako unijos su lenkais; nors jis nei pats dalyvauja kovoje prieš carizmą, nei kuo nors prie jos prisideda, vis dėlto savo pirmąją knygėlę „Raštai“ pats pasmerkė ir niekur daugiau nuolan-kumo carizmui nereiškė; netgi priešingai, vienur kitur kėlė kaip antitezę laisvą politinį lietuvių gyvenimą praeityje.

XIX a. ketvirtajame-penktajame dešimtmetyje pažiūra į baudžiovą buvo pagrindinis, pasaulėžiūros progresyvumą apsprendžiantis momentas. L. Jucevičius, nors ir domėjęsis liaudies papročiais ir kūryba, pasiliko savo luomo atstovas, tegul ir gana pažangus savo metui, bet neatstovaujās liaudies interesams. Tačiau neigiamą pažiūrą į baudžiovos nežmoniškumą jis yra ne kartą pareiškęs savo raštuose. Galima nurodyti kad ir šiuos jo žodžius: „Gaila tiktai, kad ta liaudis, verta pagarbos ir gražaus žodžio, yra šiandien taip negailestingai savo ponų nuengta, suvarginta ir į paskutinį skurdą įstumta.“¹ Žemaičiuose jis su pasitenkinimu pastebi „laisvųjų vals-tiečių“ geresnį gyvenimą, tuo pačiu lyg ir dar kartą pasisakydamas prieš baudžiavinę sistemą. Į smulkiuosius šlėktas, kaip ir į stambesnius dvarininkus, jis žiūri su panieka, pašaipta, iškeldamas jų moralinį ir fizinį išsigimimą ir vaizduodamas liaudies grožį. Tatai ypač išryškėja Šiluvos jomarke aprašytuose „kvėšų akių grapiuko“

¹ Žr. šio leid. 550 psl.

ar akalicų šlėktaičių paveiksluose. Kartais L. Jucevičius, aštriai ką pasakęs apie ponus, priduria, kad esą ir gerų ponų, bet niekur jis nėra teigiamai apibendrinęs bajorijos luomo visuomeninės vertės. Ir literatūroje jis iškelia labiausiai tuos rašytojus, kurie kūryboje ar gyvenime ėjo prieš valdančiąją klasę, ar buvo šios skriaudžiami,— A. Strazdą, S. Valiūną.

Taigi L. Jucevičiaus pasaulėžiūroje, bendrai imant, vyravo progresyvios tendencijos. Tik tuo tegalima paaiškinti jo literatūrinėje, etnografinėje ir folklorinėje veikloje iškeltų klausimų demokratinę, aplamai imant, sprendimo kryptį.

Feodalizmo sistemos krizė ir naujų, kapitalistinių, santykių kilimas sudarė bazę nacijoms formotis ir iškėlė nacionalinių kultūrų savitumo problemą. Tuo metu dar nebuvo išryškėję, kas sudaro pagrindinius nacionalinio savitumo bruožus, bet pati ekonominių-socialinių santykių raida vertė jų ieškoti liaudyje, o ne feodalų klasėje. XIX a. pirmoje pusėje, ėmus gausiai užrašinėti ir tirti liaudies gyvenimo faktus, itin daug dėmesio kreipta į papročius, padavimus, tikėjimus, kuriuose ieškota nacionalinės specifikos. Šis domėjimasis liaudies išlaikytomis praeities liekanomis buvo būdingas epochos reiškinys. Tik progresyvieji protai ieškojo tokių bruožų, kurie rodytų liaudies žmogaus atsparumą priespaudai, pavergimui, jo humaniškumą ir kūrybinę potencialumą. O reakcinė kryptis idealizavo liaudyje patriarchališkumą, nuolankumą, religingumą, norėdama įtvirtinti esamą luominę santvarką kaip nekintamą ir pagal tradiciją paveldėtą.

Su nacionalinio savitumo suvokimu glaudžiai siejosi visoje Europoje iškilusi nacionalinių kultūrų problema. Dėl ypatingų Lietuvoje susiklosčiusių socialinių

ir nacionalinių santykių šis klausimas buvo čia itin opus. Kiekvienam, aktyviai įsijungusiam į kultūros kūrimo darbą, reikėjo sąmoningai ar nesąmoningai spręsti, kuriais socialiniais pagrindais turės remtis tolesnis lietuvių kultūros vystymasis. Dvarininkijos ideologai apamai neigė lietuvių liaudies sugebėjimą kurti savo nacionalinę kultūrą, priskirdami tą galią aukštajam luomui. Tačiau net ir tokie žmonės, kurie neginčijo lietuvių tautos buvimo, bet socialiniu bei nacionaliniu atžvilgiu buvo tolimi lietuvių liaudžiai, svarstydami lietuvių kultūros klausimus, nepajėgė įžiūrėti tų kuriamųjų kultūros daigų lietuvių valstietijos masėse. Pavyzdžiu gali būti kad ir J. Kraševskis: rašydamas didelį veikalą apie Lietuvą¹, kuriame surinkta labai daug žinių iš įvairių knygų (verčiamos ir komentuojamos L. Rėzos dainos, P. Ruigio ir P. G. Milkaus smulkioji tautosaka ir t. t.), jis tačiau nesinaudojo gyvais liaudies šaltiniais ir lietuvių gyvenimo arčiau nepažino. Nepaisant didelių simpatijų lietuviams, rašytojas nepastebėjo jokio savarakiško kultūrinio lietuvių liaudies gyvenimo dabartyje ir skelbė, kad lietuvių tauta jau gyvenanti paskutinį, senatvės, „grįžimo į save“ tarpsnį². Kiek kitaip į tuos pačius dalykus pasižiūri akylesnis, gilesnis istorikas M. Balinskis. Savo veikale apie Lietuvą³, sukaupęs daug naujų geografinių ir istorinių žinių apie atskiras Lietuvos vietas, jis bando nustatyti lietuvių kalbos var-

¹ J. I. Kraszewski, Litwa. Starożytnie dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje etc. (J. I. Kraševskis, Lietuva. Senoji istorija, įstatymai, kalba, tikyba, papročiai ir t. t.), dviem tomis, Varšuva, 1847—50.

² Ten pat, I t., 16 psl.

³ M. Baliński ir T. Lipiński, Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym, statystycznym opisana (M. Balinskis ir T. Lipinskis, Senovės Lenkija istoriniu, geografiniu, statistiniu po-

tojimo ribas, iškeldamas lietuvių kultūrinio gyvenimo reiškinius savo gyvenamuoju metu stebėtojo, bet jokiū būdu ne aktyvaus jų kūrėjo akimis.

L. Jucevičius į šiuos klausimus, apamai imant, žiūri iš kitokių pozicijų. Nors sąmoningai jis ir nekelia sau svarbiųjų epochos problemų, bet visa savo veikla jis vis dėlto ieško atsakymo į jas. Per visus jo raštus eina viena teigiama mintis, kad lietuvių liaudis yra vertybių kūrėja tiek praeityje, tiek dabartyje, tiek ir ateityje. Jis šią mintį remia kartais netiksliai, nepatikrintais argumentais, bet pagrindinė jo tendencija yra teisinga.

Jis rinko liaudies dainas, pasakas, priežodžius, papročius, tikėjimus ir kt. ne kaip mokslininkas, išstudijavęs įvairius etnografijos ir folkloristikos metodus bei reikalavimus, o kaip poetas romantikas. Specialaus pasirošimo moksliniam darbui L. Jucevičius nė neturėjo. Pats jo istoriškumo suvokimas nebuvo pakankamai gilus. Studijos Dvasinėje akademijoje, o juo labiau vikaro darbas bažnytkaimiuose jam nesudarė sąlygų susipažinti su naujausiuoju mokslo žodžiu šioje srityje. Jis savo darbe daugiausia remiasi rašytiniais šaltiniais ir liaudies gyvenimo stebėjimu.

Gerai suprasdamas archyvinės medžiagos svarbumą, jis ieškojo jos privačiose bibliotekose, bažnytiniuose archyvuose ir kitose Lietuvos vietose. Ne vieną dokumentą jis yra paskelbęs, bet tai dažniausiai labai atsitiktiniai dalykai, su jo paties spausdinamu darbu visai nesusiję arba mažai teturį bendro. Pvz., vertingos yra jo paskelbtos raganų deginimo bylos. Kronikomis ir kitais šaltiniais L. Jucevičius dažnai naudojasi iš antrų

žiūriu aprašyta), trim tomis, Varšuva, 1846. III-as tomas, skirtas Lietuvai, parašytas vieno M. Balinskio.

rankų, pvz., T. Narbuto. Kartais jis ištisai susikonspektuoja straipsnį rūpimuoju klausimu¹. Apie kritinį šaltinių vertinimą negalėjo būti nė kalbos. Imama ta žinia, kuri patogi norimam vaizdui susidaryti, nesuvokiamos šaltiniuose spragos; jokio rimto darbo, žinoma, su archyvine medžiaga negalėjo būti. Taigi istorinių šaltinių panaudojimas L. Jucevičiaus raštuose itin silpnas, jis atsilieka nuo to meto istorikų lygio. L. Jucevičiaus naudojama istorinė literatūra palyginti plati, jis stengėsi sekti kiekvieną naujai pasirodantį veikalą rusų ir lenkų kalbomis, naudojami ir viena kita vokiška knyga. Kritiškumo vertinant literatūrą ne daugiau kaip ir vertinant šaltinius. Pavyzdžiui, jau tuomet buvo nuskambėjęs vienas kitas kritikos balsas T. Narbuto atžvilgiu; L. Jucevičius, nors taip pat kiek užsimena apie tai, bet ir pats naudojami juo nekritiškai. Žinoma, ano meto sąlygomis, gyvenant kaime, nedaug teturint lėšų, sunku buvo sekti visą pasirodančią literatūrą, juo labiau kad L. Jucevičiaus aktyviosios mokslinės veiklos metais dar daugelis vėliau pagarsėjusių veikalų tik buvo ruošiami spaudai (Daukanto, Valančiaus, Jaroševičiaus, Balinskio, Kraševskio veikalai). Nemaža tuo metu rašytų istorinių veikalų taip ir liko rankraščiuose: D. Poškos, S. Stanevičiaus, A. Kašarauskio, J. Čiuldos, to paties S. Daukanto ir kt. Dalis jų tik šiandien paskelbta ar skelbiama, dalis guli archyvuose. Visų jų L. Jucevičius nei negalėjo būti skaitęs ar žinoti, nors, pvz., M. Valan-

¹ Taip L. Jucevičius yra pasielgęs su visu „Lietuvos“ skyriumi „Kai kurie senovės papročiai, apeigos ir kt. pagal kronikininkus...“, kuris ištisai parašytas, pasinaudojus I. Boričevskio straipsniu «Сведения о древних литовцах» („Žinios apie senovės lietuvius“), «Журнал министерства народного просвещения» XIII dalis, 1844, 53 psl.

čiaus „Žemaičių vyskupystę“ jam buvo tekę matyti ir ja naudotis, dar jai esant rankraštyje.

Be rašytinių šaltinių, kurie L. Jucevičiaus naudojami nekritiškai, pagrindinis jo faktų aruodas — liaudis. Kad šios rūšies medžiaga visais atžvilgiais būtų mokslui vertinga, reikėjo daug patirties, žinojimo. Be to, tuo metu pačios folkloristikos metodai dar toli gražu nebuvo nusistovėję ir išryškėję. Priešingai, negu Rėza, Daukantas ir Stanevičius, L. Jucevičius, rašydamas apie lietuvių papročius, folklorą, medžiagą ėmė ne vien tik iš liaudies, bet ir iš lietuvių kalbą tebevartojančios smulkiosios bajorijos, nors šaltinių ir nenurodo. Pats santykis su liaudimi jo irgi kitoks kaip aukščiau minėtų rašytojų. Jausdamas didelę meilę jai, keldamas jos moralinį grožį, turtingą kūrybą, jis vis dėlto į ją žiūri tam tikru atžvilgiu iš viršaus.

Tiek etnografinius, tiek tautosakos duomenis skelbdamas, L. Jucevičius neduoda jokios metrikos, dažniausiai nenurodo šaltinio. Jis naudojami S. Stanevičiaus, E. Stanevičiaus ir L. Rėzos rinkiniais, bet cituoja juos ne visada tiksliai (pvz., S. Stanevičiaus dainas). Be to, L. Jucevičius sakosi rinkęs tautosaką iš žmonių lūpų. Bet iš kurio krašto jis užrašinėjo ir kada — niekur nėra pažymėta. Dalį dainų, be abejo, L. Jucevičius yra ėmęs iš jam žinomų autorių kūrybos, pvz., Valiūno „Birutė“; kitos gali būti šiandien mums nežinomų poetų sukurtos. Jis neskyrė, kaip ir visi jo amžininkai, tų primityvaus žmogaus vaizdinių, kurie yra susidareę vietos sąlygomis ir išlikę nuo senų laikų, nuo tų, kurie atėję kartu su krikščionybe ir su jos skelbėjų iš svetur atsineštais prietarais ir tikėjimais (pvz., raganų teismai ir kt.). Nebando rašytojas pažiūrėti į tautosakoje sutinkamus personažus kaip į meninę liaudies kūrybą, nors pats dažnai,

nesutvardęs vaizduotės, vieną kitą faktą taip meniniu atžvilgiu apdoroja, kad nebegalima jo laikyti gryna, autentiška liaudies kūryba (atrodo, kad taip yra atsitikę su „Jūratės ir Kastyčio“ legenda).

Be to, L. Jucevičiaus etnografiniuose darbuose griežtai neskiriamos etninės grupės. Jis kartais iš kurio nors šaltinio paima reikiamą faktą, užrašytą kitoje, ne lietuvių, etninėje grupėje, ir priskiria jį lietuvių liaudžiai, neįrodęs, kad šis paprotys yra bendras ar kad jis atkeliavęs iš kurios nors tautos. Taip jis yra elgęsis, cituodamas poeto J. Čečoto, baltarusių tautosakos rinkėjo, išleistas dainas, tapatindamas jas su lietuvių liaudies kūryba. L. Jucevičius mėgsta kalbėti aplamai, nenurodydamas, ką jis pats yra stebėjęs, o ką užrašęs iš kitų pasakojimo ar kurios knygos. Visa tai yra daugiau metodinio pobūdžio trūkumai. Panašiai elgėsi daugelis to meto poetų — tautosakos skelbėjų, dėdami į savo rinkinius tariamai lietuvių, baltarusių ar ukrainiečių tautosakos vertimus ar sekimus (pvz., iš pradžių taip darė ir J. Čečotas), o iš tikrųjų visa tai buvo labai tolima nuo autentiškų liaudies kūrybos faktų.

Prie L. Jucevičiaus metodinių trūkumų reikia priskirti rinkėjo neišsiaiškintą klausimą, kuriuo laipsniu ir būdu jam leidžiama ką pakeisti etnografiniuose ar folkloriniuose užrašymuose ir kiek ir kaip jis gali iš dabarties rekonstruoti praeities reiškinius. Šiais atvejais ne kartą L. Jucevičiaus poetinė fantazija nusikalsdavo mokslui. Anuo metu šie mūsų autoriaus trūkumai buvo ne vienam jam būdingi, juo labiau kad folkloro, o ypač etnografijos srityje Lietuvoje dar buvo plėšiami pirmieji dirvonai. Visų šių minėtų trūkumų daugiau ar mažiau išvengdavo tik aštraus proto ir didelės erudicijos mokslininkai.

Pagrindinė problema, kuri rūpėjo L. Jucevičiui ir kone visiems romantikams, buvo savo tautos mitologija. Jos atkūrimas turėjo įrodyti, jų manymu, kiekvienai tautai jos kultūros senumą, nepriklausomumą nuo krikščionybės, iš viso istorinių tradicijų turėjimą. T. Narbutas jau buvo paskelbęs didingą senovės lietuvių religinę sistemą, fantastiškai painiodamas antikinės religijos elementus su kai kuriomis kronikų žiniomis apie lietuvių tikybą. Jaunoji karta buvo atsargesnė: atsivėrus etnografiniams ir folkloriniams šaltiniams, tenkintasi daugiau vadinamąja žemąja mitologija, nebeieškant religinės sistemos. L. Jucevičius „Lietuvoje“ taip pat aiškiai atsisako religinės visumos, o duoda nuotropomis atskirus faktus, tik juos grupuodamas. Vis dėlto jį dar smarkiai veikia T. Narbutas, ir ten, kur jis nori liaudyje surasti žinių apie išlikusius lietuvių dievus, nemaža pripainioja arba kartoja tą patį Narbutą. Pvz., jo straipsneliai apie deives Laimą, „Medžioimą“ yra paimti iš Narbuto, o paties L. Jucevičiaus duomenimis iš liaudies nepatvirtinti. Kiti jo duodami mitologiniai vardai, kaip čeltyčios, dievas Išmintas, Dživsvits, niekur daugiau nėra paliudyti, o paties Jucevičiaus argumentas — jo pateiktos liaudies dainos, kur tie vardai minimi, — savo struktūra, stiliumi ir vaizdais nėra autentiška lietuvių tautosakos medžiaga. Pagaliau daug dievų ir deivių vardų, kuriuos autorius pateikia kaip savo laikų lietuvių liaudies tikėjimų gyvą faktą, kelia abejonių savo kalbine puse. Iš Narbuto perkelti Išskalbtója, Audėtoja, Išmintas, lygiai kaip paties rašytojo minimas Dživsvits, nebuvo lietuvių liaudies vartojami žodžiai — jų morfologinės lytys neįtikimos. Kalbinis dievų vardų klaidinumas, nurodomų folklorinių šaltinių nepatikimumas

kelia didelių abejonų L. Jucevičiaus skelbiamu lietuvišku Olimpu.

Ten, kur L. Jucevičius, atitrūkęs nuo religinės sistemos hipotezės, pateikia, kaip jis mano, tik mitologinius elementus jo meto lietuvių folklore, ten randame tikrų, tautosakine tradicija paremtų faktų: kaukus, laumes, undines, karaliūnę, daugybę sakmių apie pasivertimus ir kt. Lygiai vertingi yra jo atlikti papročių, prietarų, liaudies medicinos užrašymai, paliudyti daug kartų ir vėliau įvairiose Lietuvos vietose. Čia mūsų etnografas fiksuoja XIX a. pirmosios pusės lietuvių liaudies gyvenimo bruožus, duodamas plačiausią vaizdą iš visų tuo metu paskelbtų etnografijos darbų apie Lietuvą. Ne visos sritys reikiamai išsamiai ir tiksliai aprašytos, kai kur autorius turėjo dėl baudžiavinės epochos sąlygų kalbėti puse burnos, remdamasis senomis kronikomis, o ne gyvu tikrovės stebėjimu, kurio negalėjo šiuo atžvilgiu Jucevičiui trūkti. Taip jis daro „Lietuvos“ skyrelyje „Dvarininkų elgesys su valdiniais“ (žr. šio leid. 334 psl.), kur apie ponų žiaurumą ir išnaudojimą kalba A. Gvagninio kronikos lūpomis. Įdomu, kad lygiai tą pačią vietą cituoja ir S. Daukantas, rašydamas „Būdą“. Ten, kur L. Jucevičius duoda socialinio diferenciacijos vaizdus daugiau psichologiniu pagrindu, turime klasikinį XIX a. vidurio Lietuvos etnografinius paveikslus. Tai neužmirštas Šiluvos jomarko aprašymas. Ne mažiau reikšmingi yra žemaičio valstiečio gyvenimo vaizdai („Žemaičių žemės prisiminimai“). Į juos rašytojas sudėjo savo svajonę matyti visus valstiečius laisvus, be baudžiavinės priespaudos ir išnaudojimo. Romantiškai suvokdamas idealą, tyrinėtojas nematė, kad tariamai laisvas jo aprašomos epochos valstietis dar labai pri-

klauso nuo feodalo. Tos priklausomybės jis niekur neatskleidė.

„Lietuvoje“ ir „Žemaičių žemės prisiminimuose“ L. Jucevičiaus paskelbta etnografinė medžiaga, be Prūsų lietuvių etnografijos aprašymų (Pretorijaus ir kt.), buvo viena iš pirmųjų ir gausiųjų, nors tuo pat metu ta pačia kryptimi dirbo ir daugiau tyrinėtojų (S. Daukantas, A. Kašarauskas, o Prūsų lietuvių tarpe etnografinę medžiagą rinko E. Gizevijus, labai artimas savo nusiėtikimu Jucevičiui ir toks pat romantikas).

Tiek mitologijos, tiek ir etnografijos aprašų sistemos L. Jucevičius nesudarė, teisingai išskirdamas tik dvasinės ir materialinės kultūros sritis. Tai teigiamas jo bruožas, rodantis vis dėlto jį turėjus tam tikrą realią savo pajėgumo nuovoką esamomis šių mokslo sričių sąlygomis Lietuvoje.

Tiems laikams dar tebebuvo naujas dalykas pasinaudoti liaudies gyvenimo istorijai pažinti archeologiniais duomenimis, kurių L. Jucevičius buvo prisirankiojęs, aiškindamas lietuvių mitologijos elementus (pvz., milžinų atsiradimą). Žinoma, sunku tikėtis, kad archeologija būtų davusi naudos L. Jucevičiui: jis kasinėjo mėgėjiškai, nežinodamas jokieo metodo, jokių dėsnių, nematydamas reikalo susipažinti su geologija ir kitais pagalbiniais mokslais. Nekalbant apie tą žalą, kurią turėjo padaryti toks netvarkingas piliakalnių ar pilkapių perkasimas, iškeltinas tik jo mokslinių interesų platumas ir noras dirbti pagal naujuosius metodus.

Folkloro srityje L. Jucevičiaus buvo itin plačiai užsiėmota: jis buvo sudaręs, kaip pats sakosi, du dainų rinkinius, kurių pasirodė tik vienas „Lietuvių dainos“ (1844), buvo paruošęs (žr. laiškus J. Kraševskiui) pasakų-padaėvimų rinkinį ir išspausdino „Lietuvių liaudies

priežodžių" (1840) knygelę. Romantiškas noras rasti ko retesnių, ko nepaprastesnių siužetų, ypač susijusių su istorija, jo paties poetiniai polinkiai — visa tai veikė entuziastingą tautosakos skelbėją taip, kad jis literatūrinės kūrybos neskyrė nuo tautosakos. Tad, pateikdamas tekstą, L. Juzevičius leisdavo sau romantikų pavyzdžiu šį tą pakeisti, savaip perpasakoti. Taip yra su lietuviškais tekstais, kuriuos jis pateikė „Lietuvoje“ (mitologinės vietos), o ypač tatai žymu jo lietuvių dainų vertimuose į lenkų kalbą. Ano meto vertimo papročiais besivaduodamas, bemaž suplakęs vertimo ir sekimo sąvokas, jis leidžiasi į laisvą siužeto atpasakojimą, mažai tepaisydamas stiliaus ir detalių sudaromo kolorito. Todėl jo pateiktų dainų vertimo autentiškumas kelia abejonių, ir kai kurie įdomūs dainų tipai, pvz., „Giltinių rauda“, nors jis nurodo turįs savo rinkiniuose net 13 tos rūšies raudų (žr. šio leid. 281 psl.), vis dėlto negali būti nagrinėjami, remiantis L. Juzevičiaus pateiktu retu tekstu. Iš viso romantiškas noras visur matyti istorines liekanas verčia mus suabejoti vadinamais lokaliniais bruožais dainose ir jose minimais istoriniais vardais: Ventos milžinkapiu, Jūros upės undinėmis, Kęstučiu ir kt. L. Juzevičiui, atrodo, ne tiek rūpi suvokti tipiškuosius lietuvių liaudies kūrybos bruožus, kiek užregistruoti ypatinguosius atvejus. Todėl ir jo apibūdinimai dažnai netikslūs. Sakysim, jis tvirtina, kad lietuvių liaudis nuolatos mininti Kęstutį, reiškianti savo poezijoje pamaldumą, nors iš tikrųjų tatai yra visai netipiškas lietuvių folklorui bruožas.

Nemaža dalis Juzevičiaus išspausdintų dainų iš viso kelia mintį, ar nebus tai jo paties ar kitų poetų kūryba. Jis, net ir žinodamas „Birutės“ autorių (Valiūną), jo nenurodo, taip pat „Lietuvoje“ deda Pabrėžos dainą „Esu

sau žmogelis", neminėdamas autoriaus. Vadinasi, aiškių ribų tarp liaudies dainos ir individualinės kūrybos eilėraščių jis neranda.

Visai nieko aiškaus nėra išlikę apie L. Jucevičiaus pasakų-padavimų rinkinį. Iš to, kas sudėta jo „Žemaičių žemės prisiminimuose“ ir „Lietuvoje“, aiškėja, kad jį labiausiai domino sakmės, padavimai, kuriuose atsispindi mitinio mąstymo bruožai ar kurios kitos senovės liekanos. Didelė dalis siužetų bei motyvų ir šiaudien sutinkami tautosakos užrašymuose, bet yra ir tokių, kurie daugiau niekieno nepaliudyti. Čia priskirtinas „Jūratės ir Kastyčio“ padavimas, iš L. Jucevičiaus plačiai pasklidęs per Maironį. Jo autentiškumo klausimas šiaudien sunkiai beišsprendžiamas, bet kai kurių šio padavimo siužeto elementų randame ir L. Rėzos baladėje „Dainuojanti jūros mergelė“, kuri vilioja Nidos žvejus¹. Tai liudytų, kad Lietuvos ar Latvijos pajūrio rajonuose galėjo tikrai būti gyvų panašių liaudies kūrybos motyvų. Neabejotina, kad prie mus pasiekusios šio siužeto formos, kuri duodama „Žemaičių žemės prisiminimuose“, yra prisidėjusi kūrybiška Jucevičiaus plunksna. Romantiškas, baladiškas šio padavimo pobūdis atitiko L. Jucevičiaus gyvenamojo laiko nuotaikas, jį reikėtų laikyti vienu iš būdingųjų tos epochos mūsų literatūros kūrinių, paremtų tautosaka.

Lietuvių pasakojamosios tautosakos tuo metu nebuvo paskelbta nė vieno rinkinio, jos randame tik išbarstytos įvairiuose leidiniuose. S. Daukantas buvo pradėjęs organizuoti pasakų rinkimo darbą, bet rinkinio išleisti jam

¹ „Die singende Meeresjungfrau“. L. Rhesa, Prutena oder preussische Volkslieder (L. Rėza, Prutena, arba prūsų liaudies dainos), Karaliaučius, 1809, 74—75 psl.

nepavyko. Taigi L. Jucevičius pirmasis XIX a. paskelbė gana gausų pluoštą sakmių, padavimų ir stebuklinių pasakų.

Įdomiausias vis dėlto L. Jucevičiaus darbas tautosakos srityje — tai jo priežodžių rinkinėlis. Racionalizmo viešpatavimo metu šis žanras buvo vienintelis tautosakos žanras, kuris atitiko epochos reikalavimus, todėl ligi XIX a. juo daugiausia domėtasi.

Romantizmas žiūrėjo į priežodžius-patarles kaip į tautos išminties ir filosofijos apraišką, iš jų buvo bandoma sudaryti tautos pažiūrų sistemą. Panašiai matome S. Daukantą naudojant smulkiąją tautosaką „Būde“. Šita kryptimi dirbo čekų folkloristas Čelakovskis¹. Lenkuose tuo metu gana plačiai buvo žinomas, bet moksliniu tikslumu nepasizymėjęs, folkloristas K. Vuicickis, išleidęs 3 tomų lenkų priežodžių veikalą, kuriame smulkioji tautosaka taip sugrupuota, kad pro skaitytojo akis praeitų svarbiausi žmogaus gyvenimo tarpsniai ir išryškėtų ta aplinka, kurioje galėjo susidaryti ši tautosaka. Tik, deja, ši tautosaka nebuvo aiškiai susieta nei su vieta, nei su laiku, nei su socialine aplinka.

L. Jucevičius, leisdamas mažutį (44-ių) lietuvių liaudies priežodžių pluoštelį, negalėjo pateikti liaudies pažiūrų sistemos, nors įžangoje jis pastebi, kad toks turėtų būti tyrimo tikslas. Jo rinkinyje liečiamos labai įvairios gyvenimo sritys, jų tarpe ir L. Jucevičiui rūpimos mitologijos liekanos (apie žalčius, apie saulę). Jo surinktieji priežodžiai, be keletos atsitiktinių, atskleidžia būdingą liaudies požiūrį į gyvenimą. Aštriomis satyrinė-

¹ „Tygodnik Petersburski“, 1835 m., Nr. 85, 496 psl. pažymėta, kad Čelakovskis „dirba slavų liaudies filosofijos klausimu, remdamasis priežodžiais-patarlėmis“.

mis spalvomis nutapytas pono Hurčino paveikslas, paimitas iš buitinių lietuvių pasakų, ne tik leidžia pajusti baudžiamos pasmerkimą, bet drauge ir liaudies jėgą. Žmogus iš liaudies yra pranašesnis savo protu už bajorą („Pasipūtęs kaip pelėda“ priežodžio interpretavimas). Žinant L. Jucevičiaus norą per smulkiąją tautosaką įsiskverbti į liaudies filosofiją, šitoks aštrių socialinių spalvų sukongravimas, antiklerikalinio momento paryškimas („Plep kaip Varnių davatka“) rodo, kad folkloristas, atidžiai įsiklausydamas į liaudies balsą, pradeda užčiuopti tikruosius liaudiškumo bruožus.

Lietuvių patarlių ir priežodžių rinkinių ir leidimų ligi L. Jucevičiaus yra buvę platesnių ir įvairesnių¹, bet šis leidinys išskirtinas dėl savo pateikimo metodo. L. Jucevičius duoda gyvenimo atvejus, kada kuris priežodis vartojamas, atskleidžia jų turinį ir vienur kitur atseka jų susidarymo, kilmės atvejus. Jis plačiai įjungia etnografinius duomenis. Pažymėtinas ir tas faktas, kad ši tautosakos rūšis pateikiama originaliai, lietuvių kalba. Visa tai leidžia šį priežodžių rinkinėlį išskirti iš kitų L. Jucevičiaus tautosakos darbų.

L. Jucevičiaus veikaluose ne tik matyti autoriaus protavimas, vertinant reiškinius, bet ir emocinis reagasavimas į juos, leidžiant jausmams lieti be jokio jų tvardymo. Romantikai dažnai mėgavosi tokiu savo emocinumu. L. Jucevičius-menininkas savo teorinėmis pažiūromis buvo įsitikinęs romantikas, tačiau jis gyveno jau romantizmo saulėlydžio metu, ir jo poetinė kūryba turi būdingų romantikams epigonams bruožų. Ji jausminga, bet nepakylanti ligi didelio emocinio polėkio, kiek sen-

¹ Žr. Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII amžiuje, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius, 1956.

timentali, be raiškesnio individualaus veido. Jos vaizdai atitrūkę nuo betarpiško ryšio su gyvenimu, net lietuviškai tematikai L. Jucevičiaus lenkų kalba rašytuose eilėraščiuose skirta maža dėmesio. Ar L. Jucevičius yra ką kūręs lietuvių kalba, sunku mums spręsti; be vertimų, jis nieko nėra palikęs. Tačiau žinant, kaip intensyvios savo literatūrinės veiklos metais jis rūpinosi pateikti lietuviui skaitytojui stambių lenkų romantikų veikalų vertimų, kaip jis pats žavėjosi Strazdu, Valiūnu, Stanevičiumi ir kt., pagaliau atsimenant, kad dainų rinkinyje „Lietuvių dainos“ pirmosios eilutės duotos lietuviškai ir prie netautosakinių eilėraščių,— galima spėti, kad jis galėjo ne tik versti, bet ir rašyti poeziją lietuvių kalba.

Prozos lietuvių kalba L. Jucevičius nėra palikęs nė vieno dalykėlio, viskas rašyta lenkiškai. Grožinės prozos yra gausiai įsipynusios jo darbuose. Daugiausia jos „Žemaičių žemės prisiminimuose“. Šis kūrinys yra pusiau mokslinė, pusiau meninė kelionės apybraiža. Pokalbio stilius, raiškus realistiško potėpio Žemaičių žemės buities vaizdas, romantiškas Baltijos paveikslas — visa tai leidžia skirti šią knygą meninio santykio su pasauliu sričiai. Atskiros vietos „Lietuvoje“ taip pat yra artimos grožinei kūrybai, o „Lietuvių liaudies priežodžiuose“ randame ne vieną žanrinį vaizdelį, iš kurių išsiskiria Varnių davatkos tipo portretas. L. Jucevičiaus stilius dažniausiai emociingas: vienur jis egzaltuotas — romantiškas, kitur sublizga humoras ar net sarkazmas, trečior jis sentimentaliai lyriškas ir tik retkarčiais dokumentiškai konkretus ir tikslus.

Nesijausdamas pakankamai stiprus atsidėti tik grožinei kūrybai,— o ją, matyt, jis ypač mėgo,— L. Jucevičius, kaip jau esame matę, daug verčia. Į lenkų kalbą jis vertė rusų literatūros kūrinius; pažymėtinas jo do-

mėjimasis A. Puškinu, kurio vertimų jis yra davęs ir proza, ir eilėmis. Iš lietuvių kalbos L. Jucevičius vertė liaudies dainas ir individualiąją autorių kūrybą (Valiūno). Jo vertimų kokybė nėra aukšta, ano meto sąlygomis jie gali būti vertinami tik todėl, kad supažindino lenkų kalba skaitančią Lietuvos visuomenę su rusų ir lietuvių literatūros kūriniais, tuo būdu prisidedami prie kultūrinių ryšių stiprėjimo tarp šių trijų tautų.

L. Jucevičius yra vienas iš nedaugelio pirmųjų pasaulietinio turinio poezijos vertėjų į lietuvių kalbą. Šiame bare jo užmojų būta nemažų: jis pradėjo nuo lenkų romantikų kūrinių: A. Mickevičiaus baladžių, E. Odynco, B. Zaleskio eilėraščių, toliau ėmėsi poemų: A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“, J. Kraševskio „Vitolio raudos“. L. Jucevičius laiškuose J. Kraševskiui sakėsi tuos vertimus pabaigęs ir ieškojęs būdų paskelbti. Deja, periodinėje spaudoje jis negavo vietos lietuvių kalba parašytiems dalykams spausdinti; o knygoms išleisti reikėjo daug lėšų, kurių Jucevičius neturėjo, ir tie vertimai, jei jie tikrai buvo baigti, šiandien yra dingę.

Kaip vertėjui pavyko susidoroti su sunkiu (ypač A. Mickevičiaus) veikalų tekstu, nežinome. Turime tik pirmuosius L. Jucevičiaus vertimo darbus, išleistus dar jam bestudijuojant. Šiais pirmaisiais jo vertimais negalime pasidžiaugti. Jiems būdinga daugelio ano meto poezijos vertėjų yda: nesugebėjimas atitrūkti nuo originalo kalbos struktūros; todėl dažnas poetas žymiai blogiau verčia, negu pats originaliai kuria (pvz., V. Ažukalnis). Ir L. Jucevičius verčia kone pažodžiui, akla laikydamasis teksto ir originalo sakinio sandaros bei morfologinių lyčių. Šis nesugebėjimas jausti lenkų ir lietuvių kalbos struktūros skirtynes trukdė vertėjui įmanomai atlikti darbą. Jis per maža pažįsta lietuvių

liaudies žodyno lobius, todėl, pritrūkęs žodžio, arba jį kalasi ne pagal lietuvių kalbos dėsnius (pvz., „najakaj“— griuvésiai, „tolingaj“— toli „kart-mokituju“— kartu besimokančiųjų, mokyklos draugų), arba vartoja tokius žodžius, kurie netinka savo prasme ar daryba („žwie-ristes“— žvėries, žvėrienos, „prakiajktima“— prakeiki- mo, „lojas“— lojimas ir t. t.). Polonizmų L. Jucevičius nori išvengti, bet ne visada jam tatai pavyksta. Įdomu pastebėti, kad lenkiškoje rašytojo kalboje pasitaiko — tiesa, retai — ir lituanizmų, kurių nepajėgė išdildyti ke- liolikos metų mokslas mokykloje ir nuolatinis lenkų kalbos vartojimas gyvenime. Pvz., datas laiškuose jis rašo pagal lietuvių kalbos sakinio struktūrą (metai, mė- nuo, diena). Tačiau gyvo lietuvių kalbos jausmo jis ne- turėjo. Namuose kalbėta lenkiškai, todėl tvirti kalbos pagrindai jam nesusiformavo, nors jis ir gėrėsi tais mūsų rašytojais (K. Širvydu, M. Daukša, K. Donelaičiu. S. Stanevičium), kurių kalbos kultūra buvo aukšta. Rei- kia manyti, kad ir paties L. Jucevičiaus lietuvių kalbos pažinimas turėjo didėti ir, gal būt, vertimų kalbinė kokybė gerėti. Kad ir nepasiekę lietuvių skaitytojo, šie didžiųjų poemų vertimai ar bent užsimojimas jas versti rodo bendrą 1831—1861 m. periodo lietuvių literatūros liečiamų klausimų plėtėjimą ir pastangas supažindinti visuomenę su įvairių tautų ir įvairios tematikos kūryba (prisiminkime L. Ivinskio vertimus iš Miltono ir Jungo, K. Nezabitauskio — iš Lamene, J. Želvavičiaus — iš Krylovo ir kt.).

Vis dėlto L. Jucevičiaus vertimus tegalima pažymėti kaip tam tikrą istorinį faktą be jokios išliekamosios vertės.

Žymiai reikšmingesni L. Jucevičiaus darbai yra lite- ratūros kritikos ir istorijos srityje. Tam jis turėjo neabe-

jotinai daugiau gabumų kaip poetinei kūrybai. Kai kurie jo darbai prasišauna iš kitų panašių ano meto straipsnių. Jis yra rašęs recenzijų, kritinių etiudų apie ano meto lenkų rašytojus¹, literatūrinių biografinių lietuvių rašytojų portretų ir bandęs duoti sintetinę lietuvių literatūros raidos apžvalgą, be to, buvo svajojęs parašyti lietuvių literatūros istoriją (žr. jo laišką S. Giedraičiui).

XIX a. pirmojoje pusėje kylant ir plátėjant lietuvių kultūriniam gyvenimui, kilo gyvas reikalas apžvelgti lietuvių raštijos nueitą kelią. Prūsijoje pirmąsias studijas iš lietuvių raštų istorijos parašė G. Ostermejeris, vėliau L. Rėza, Lietuvoje pirmąją lietuviškos knygos bibliografiją pateikė Kaj. Nezabitauskis (1824 m.). Šios rūšies medžiagą rinko ir lituanistikos žinovai: D. Poška, S. Stanevičius, S. Daukantas, L. Ivinskis ir kt. Tačiau iš visų išskirtinas Jurgis Plioteris, kurio lietuvių kalba parašyta studija apie Chilinskio bibliją ir plati medžiaga lietuvių literatūros istorijai (apie J. Plioterio veiklą žr. šio leid. paaškinimus) rodo, kaip buvo pribrendęs lietuvių literatūros istorijos rašymo klausimas. L. Jucevičius, matyti, anksti pradėjo domėtis lietuviškos knygos istorija, nes jau 1836 m. prie savo leidinio „Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų“ paskelbė platoką straipsnį apie lietuvių literatūrą ir kalbą (tas pats str. pakartotas „Lietuvoje“ 1846 m.), o didžiausias ir plačiausias jo veikalas „Wiadomości biograficzne i literackie o uczo-

¹ „Kilka słów do p. Kraszewskiego z powodu jego powieści o Bladej dziewczynie z pod Ostrej Bramy“ („Keletas žodžių p. Kraševskiui ryšium su jo apysaka apie Išblyškusią merginą nuo Aušros Vartų“), „Piśmiennictwo Krajowe“, 1841, Nr. 128. „Józef Szemesz“ („Juozapas Šemešas“), „Biruta“, 1838. „Judel Klaczko Izraelita trzynastoletni poeta“ („Izraelitas Judelis Klacko — trylikos metų poetas“), „Tygodnik Petersburski“, 1839, Nr. 76.

nych Źmudzinach" („Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius“) buvo parašytas 1841 m.

Pirmajam darbui rašytojas palyginti buvo nedaug medžiagos prisilasęs, jis nė nesiekė duoti pilnos sisteminės lietuvių literatūros apžvalgos. Jam tik rūpėjo įrodyti, kad lietuviai turi savo grožinę literatūrą, kuri auga ir tobulėja. Be to, iš darbo išryškėjo du nauji bruožai, palyginus su panašiais lietuvių literatūrą apžvelgiančiais ano meto straipsniais: L. Jucevičius aiškiai skiria literatūros istorijos ir bibliografijos sritis, o taip pat pasaulietinės grožinės literatūros ir aplamai raštijos sąvokas. Tai pirmoji literatūros, o ne aplamai raštijos apžvalga, kurioje didžiausias dėmesys skiriamas naujausiems jo meto literatūros faktams. Tartum atsakydamas vokiečių mokslininkams ir lenkų poetams (J. Kraševskiui, A. Mickevičiui jaunystėje ir kt.), kurie sakė, jog Lietuva visa esanti praeityje, L. Jucevičius teigia, kad lietuvių tauta ir kalba tebėra gyvos, kad yra literatų, kaip Donelaitis, Stanevičius, Valiūnas ir kt., kurių nesigėdytų ir kitos tautos, vadinamos kultūringosiomis. Todėl rašytojų ir mokslininkų pareiga rašyti gimtąja kalba. Šis noras pakelti skaitytojo nacionalinę savigarbą, savosios literatūros meninio brandumo argumentas, šalia Rėzos straipsnio apie Donelaitį, buvo naujas dalykas mūsų to meto literatūrinės kritikos ir mokslo srityje. Surinkęs daugiau žinių apie savo laiko rašytojus, L. Jucevičius davė geriausių savo šios srities darbus — literatūrinius portretus apie S. Valiūną ir A. Strazdą. Juose jis pateikė ir šiandien vertingų biografinių duomenų, o rašė juos tikra menininko plunksna. Neprilygdamas L. Rėzos literatūrinei erudicijai, Liudvikas iš Pakėvio gerai jaučia literatūrą ir taip pat, kaip ir Rėza, pabrėžia lietuvių literatūroje demokratiškumo bei liaudiškumo požymius. Nau-

ja tam tikru atžvilgiu buvo L. Jucevičiaus mintis mūsų literatūrinės kritikos ir mokslo užuomazgoje apie literatūrinių srovių reiškinius lietuvių literatūroje. S. Valiūno portrete L. Jucevičius, minėdamas dingusią rašytojo poemą „Sobieskiadą“, apie kurią žinių teturim tik iš šios biografijos, pastebi, kad ji buvusi parašyta naujoviškai, atseit, romantiškai.

L. Jucevičiaus veikalas „Biografinės ir literatūrinės žinios ir t. t.“ negali būti priskirtas vien literatūros istoriografijai: ten šalia žinių apie rašytojus ir nusipelnčius švietimui asmenis randame daug duomenų apie įvairius reikšmingus, o kartais ir visai nieku nepasižymėjusius žmones, ypač L. Jucevičiaus amžininkus, kurie sudaro žymią visų biografijų dalį. Šį darbą galėtume veikiau priskirti bendresnei kultūros istorijos sričiai. Apie bendrą jo vertę sunku spręsti, neturint originalo ir tenkinantis tik paties L. Jucevičiaus spausdintomis dalimis (4 biografijos pasirodė lenkų spaudoje) ar jo paties išrašytomis laiškuose (laiške A. Giedraičiui yra ištiesai duodamos Giedraičių biografijos ¹) ir nuotrupėlėmis, pasižymėtomis įvairiuose leidiniuose bei rankraščiuose tų, kurie buvo matę veikalo originalą ar nuorašą ². L. Jucevičiaus parašytos biografijos nebuvo ir negalėjo būti vienodo lygio faktų patikimumo, autentiškumo ir gausumo atžvilgiu. Tatai aiškiai matyti iš žinomų pilnų biografijų: kur mažiau turėta šaltinių, kur pats rašytojo — „mokyto vyro“, kaip jis sako — asmuo nebuvo rašančiajam tiek patrauklus, ten ir portretas išėjo menkesnis. Taip yra su straipsneliais apie D. Pošką ar K. Širvydą; jie silpnesni už A. Strazdo ar S. Valiūno portretus.

¹ VVU M. Bibl. Rankr. sk., Sign. Nr. 32657.

² LKLI R. Nr. 4373.

Antra vertus, emocingas autorius kartais prasilenkia su objektyvia tiesa, vertindamas kai kuriuos asmenis, kuriems jis reiškė feodalinių laikų žmogaus nuolankumo jausmus. Taip, sakysim, jis pasielgė, rašydamas vysk. S. Giedraičio biografiją. Faktų L. Jucevičius yra surinkęs tokių, kurie šiandien yra vien jo paliudyti ir nebeapatikrinami. Pvz., žinios apie Valiūno poemą „Sobeskia-dą“, apie K. Bogušo Virgilijaus „Bukolikų“ ir D. Poškos Virgilijaus „Eneidos“ vertimus, apie Juozapo Varkolevičiaus poemą „Šveisk, boba, ridiką“ (apie 1838 m.), apie knygos „Lietuwiszkas ewangelias“ 1806 m. vertėją D. Mogėną, o ne J. A. Giedraitį, apie J. A. Giedraičio išverstą G. Milkaus gramatiką (nepažymėta, ar į lietuvių, ar į lenkų kalbą) ir to paties J. A. Giedraičio „Žemaičių kalbos tyrinėjimą“ ir t. t. Kiti faktai, ypač datos, kartais jo duodami neteisingi (pvz., Strazdo mirimo, Stanevičiaus gimimo metai ir t. t.). L. Jucevičiui, renkančiam žinias ne tik iš rašytinių šaltinių ar iš tiesioginių pokalbių su aprašomuoju asmeniu, bet ir iš tolimų pažįstamų pasakojimų, buvo sunku tokių klaidų išvengti.

L. Jucevičiaus „Biografinės ir literatūrinės žinios...“ savo užmoju atsistoja šalia J. Plioterio darbų, nepri-lygdamos jiems literatūriniu pasiruošimu, moksliniu tikslumu bei kritiškumu, savo ruožtu daugiau dėmesio, atrodo, skirdamos literatūrinėms aktualijoms. Žinių apie lietuvių literatūrą ir kai kuriuos veikalus iš lituanistikos srities po 1831 m. spausdino P. Zatorskis („Witold nad Worksłą“ 1844), J. Kraševskis („Litwa“, I t., 1846), M. Balinskis („Starożytna Polska“, III t., 1846), L. Potockis („Pamiętniki pana Kamertona“, 1869), tačiau nė vienam leidinyje nėra tokių gausių faktų, kaip tame L. Jucevičiaus veikale. Šis jo darbas turėjo būti žymus

literatūros, bibliografijos, iš viso kultūros istorijos požiūriu.

L. Jucevičius buvo plačiai žinomas XIX a. vidurio ir pabaigos tyrinėtojas, kurie domėjosi lituanistikos klausimais, juo daugelis naudojosi, kartodami jo paskelbtas žinias, ypač liečiančias Lietuvos etnografiją ir literatūros istoriją. Iš L. Jucevičiaus ėmė žinių ypač tie, kurie, lietuvių kalbos nemokėdami, negalėjo pasinaudoti lietuviškais šaltiniais: D. Afanasjevas ¹, A. Koreva ², M. Kamiński ³, A. Semenskis ⁴, P. Kukolnikas ⁵, P. Stasevičius ⁶ ir daugelis kitų, nesugebėjusių kritiškai vertinti jo paskelbtų duomenų ir dažnai kartojusių tai, kas buvo išskirtina, nepaprasta L. Jucevičiaus publikacijose. Kiti, patys gerai orientuodamiesi, vertino Liudviko iš Pakėvio užrašymus ir naudojosi jais, papildydami ar paremdami savo surinktąsias žinias, pvz., J. Bušynskis ⁷

¹ Д. Афанасьев, Ковенская губерния (D. Afanasjevas, Kauno gubernija), leidinys iš serijos «Материалы для географии и статистики России» („Medžiaga Rusijos geografijai ir statistikai“), 1861.

² А. Корева, Виленская губерния (Vilniaus gubernija), tos pačios serijos leidinys, 1861.

³ М. Kamiński, О poetycznych wyobrazeniach ludu litewskiego, zawartych w jego pismach (Apie poetinius lietuvių liaudies įvaizdžius jos raštijoje), „Tygodnik ilustrowany“, 1866, XIV, 355—357 psl.

⁴ А. Siemieński, Podania i legendy polskie, ruskie i litewskie (A. Semenskis, Lenkų, rusų ir lietuvių padavimai ir legendos), Poznanė, 1845.

⁵ П. Кукольник, Предания литовского народа, кн: «Черты из истории и жизни литовского народа» (P. Kukolnikas, Lietuvių liaudies padavimai, knygoje: „Iš lietuvių tautos istorijos ir gyvenimo“), be datos ir vietos.

⁶ П. Стасевич, Жмудские народные праздники (P. Stasevičius, Žemaičių liaudies šventės), «Виленский вестник», 1868, Nr. 87.

⁷ J. Buszyński, Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rosieńskiego (J. Bušynskis, Istorinis-statistinis Raseinių apskrities aprašymas), Vilnius, 1874.

skyriuje apie liaudies papročius siūlo skaitytojui plačiai susipažinti su jais L. Jucevičiaus veikaluose. Žinomas lenkų filologas ir folkloristas J. Karlovičius¹, rašydamas apie burtus ir raganas Lenkijoje ir ką nors teigdamas apie Lietuvą, ištiesai naudojosi L. Jucevičiaus paskelbta medžiaga. Ją vertino ir naudojo ir žinomas lenkų folkloristas ir etnografas O. Kolbergas². Tačiau L. Jucevičiaus amžininkai, giliau susipažinę su istorijos metodologija (pvz., M. Balinskis), jau buvo pastebėję kai kuriuos būdingus jo darbo trūkumus. Rašydamas apie lietuvių liaudies charakterį ir teigiamai jį vertindamas, M. Balinskis siūlo pasipildyti žinias iš L. Jucevičiaus „Žemaičių žemės prisiminimų“, drauge perspėdamas skaitytoją: „Tai, ką Liudvikas Adomas Jucevičius rašo apie žemaičių liaudį savo knygelėje „Žemaičių žemės prisiminimai“, visai nėra perdėta, nors kituose skyriuose autorius galėtų būti mažiau romantiškas, o daugiau tikslus.“³ Tik XX a. pasitaiko balsų, vienu mostu atmetančių visą L. Jucevičiaus įnašą, ypač mitologijos srityje.⁴

Pats L. Jucevičius nesijautė didelis mokslininkas, jis norėjo kalbėti plačiai visuomenei. Ir iš tikro, romantiškas jo emociingumas, tas tiesiog naivus žavėjimasis kiekvienu nauju savo atrastu faktu įtaigiai veikė skaitytoją, skatino jį jautriai atsiliepti į aktualiuosius lietuvių

¹ J. Karłowicz, Czary i czarownice w Polsce (J. Karlovičius, Burtai ir burtininkės Lenkijoje), „Visla“, 1887, I t.

² O. Kolberg, Pieśni ludu litewskiego, materiały etnologiczne (O. Kolbergas, Lietuvių liaudies dainos, etnologinė medžiaga), III, 1879.

³ T. Lipiński i M. Baliński, Starożytna Polska, III t., 1846, 502 ir 508 psl.

⁴ A. Brückner, Starożytna Litwa (A. Briukneris, Senovės Lietuva), Varšuva, 1904, 74—75 psl.

nacionalinės kultūros klausimus. Jį skaitė J. Daukša, Maironis, Vaižgantas ir daugelis XIX a. antrosios pusės lietuvių kultūros veikėjų, pasiimdami iš jo ar siužetų kūrybai (Maironis), ar pasimokydami tos gyvos karštos meilės savo liaudžiai.

Šiandien, kai iš istorinės perspektyvos puikiai matome L. Jucevičiaus darbo trūkumus, išplaukiančius iš jo pasaulėžiūros ir iš ano meto etnografijos, folkloristikos bei literatūros mokslų lygio Lietuvoje, mes vertiname jį už jo užfiksuotus ir tuo būdu išsaugotus XIX a. pirmosios pusės lietuvių liaudies gyvenimo ir kūrybos faktus. Dar L. Jucevičiui tebegyvenant, o ypač kiek vėliau, etnografijos ir tautosakos užrašymų gausėjo, jie darėsi tikslesni (prisiminkime brolius A. ir J. Juškas, M. Valančių, A. Kašarauską, M. Slančiauską, M. Katkų ir kt.), bet kiekvienas jų fiksavo kitus gyvenimo bruožus,— juo jų daugiau turime išsaugotų, juo dėkingesni esame užrašytojams, nes tuo giliau galim įžvelgti į mūsų liaudies materialinio ir kultūrinio gyvenimo raidą, suprasti jos kovą dėl savo teisių į laisvę ir kultūrą.

L. Jucevičius visa savo literato, etnografo-folkloristo veikla stengėsi iškelti, kad lietuvių liaudis turi savo senas, savitas kultūrinės tradicijas, kad ji buvo ir yra aukšto moralinio lygio, kad ji sugeba kurti vertybes. Todėl jis kvietė literatus rašyti tai liaudžiai lietuvių kalba, tęsiant lietuvių liaudies ir geriausių jos sūnų, kaip Donelaitis, Strazdas ir kt., kūrybines tradicijas.

Demokratinės lietuvių liaudies kultūros, kurios mes šiandien esame paveldėtojai ir puoselėtojai, statyboje Liudvikas Jucevičius yra buvęs vienas iš kuklių, bet minėtinų statytojų.

M. Lukšienė

LITWA

POD WZGLĘDEM

STAROŻYTNYCH ZABYTRÓW,

OBYCZAJÓW I ZWYCZAJÓW

SKREŚLONA

przez

LUDWIGA z POKIEWIA.

„Quis est, quem non moveat,
rerum gestarum memoria, con-
signataque antiquitas.“

CICERO.

WILNO

SAKRADEM RUBEŃA BAPAROWICZA KSIĘGARZA WILEŃSKIEGO.

w Drukarni M. Romma.

—♦—

1846.

LIETUVA

JOS SENOVĖS PAMINKLAI, BUITIS IR PAPROČIAI

PARAŠĖ

LIUDVIKAS IŠ PAKĖVIO

Quis est, quem non moveat,
rerum gestarum memoria, con-
signataque antiquitas

Cicero

VILNIUS

IŠLEISTA RUBENO RAFALOVICIAUS, VILNIAUS KNYGININKO
M. ROMO SPAUSTUVĖJE

1846

Leidžiama spausdinti su sąlyga, kad išspausdinus bus įteikti Cenzūros Komitetui įstatymo nustatyti egzemplioriai.— Vilnius, 1845 metai, sausio 16 d.

*Cenzorius, b. Vilniaus Univ. Profesorius,
Kolegijos Tarėjas ir Kavaličius*

Jonas Vaškevičius*

PRAKALBA

Lietuva, kitados buvusi plati šalis, siekusi savo valdomis nuo Juodosios ligi Baltijos jūros, garsi nepaprastu savo žmonių narsumu, yra šiandien — ir ilgai dar bus — istorinė mįslė, be galo sunki įminti. Kaip ji susidarė, kaip išaugo, kaip susiformavo jos dvasinis veidas, apie tai arba iš dalies ką-ne-ką težinome, arba spėliojimais pasiremdami sprendžiame, arba pagaliau ir visiškai nieko iki šiol nežinome.

Senovės lietuviai, žmonės be apšvietos, gimę tiktai žirgui ir kalavijui valdyti, mažai tepaisė, ką ten kada apie jų reikalus sakys palikuonys. Grumtis su lenkais, kryžiuočiais ar gainioti totorių ordas — tai buvo jų vienintelis amatas, bet savo žygių surašyti į knygą ir atminimui palikti būsimosioms kartoms — to jie nenorėjo ar, greičiau gal, nė nesugebėjo. Užtat jų istorija arba iš lūpų į lūpas keliaudama tepasiekė mus iškraipyta, arba ir visai amžių sutemose dingo. Juk net apie savo protėvių tikėjimą, apie jų papročius, prietarus ir namų buitį taip mažai ką težinome.

Neveikiai, vos paskutiniuosiose vaikaičių kartose, atsirado pagirtinas susidomėjimas pažinti praeitųjų amžių darbus. Kilo sąjūdis, buvo imta raustis po vienuolynų knygų šūsnis, po krikščioniškosios Lietuvos kronikas,

rašytas dievobaimingų vienuolių, skirtas kandims būti ir pelyti, arba ir svetimuose kraštuose ieškoti duomenų savo tėvynės istorijai. Iš šito mišinio buvo pas mus sudarytos istorijos knygos. Kas renkasi šiandien istoriko kelią, tam reikia turėti daug įžvalgumo ir gerai pažinti anų laikų dvasią, kad įstengtų šaltais protavimais bei kritikos svarstyklėmis viską pasverti, perkratyti ir iš tos painiavos sudaryti ką nors tikra. Mat, anų laikų dvasininkai, neapkęsdami visko, kas atsidavė pagonybe, neteisingai suprasto tikybinio uolumo skatinami, mažai tepsišvietę ir savo laikų prietarų veikiami, daugelį dalykų nutylėjo, o kartais istorinius faktus saivališkai iškraipė ir sudarkė. Ogi svetimų šalių žmonės, dėl pavydo ir tautinio nepalankumo, kai kada ir dėl nežinojimo, iš netikrų šaltinių pasisėmę žinių, prirašė keistų pasakų, iš kurių labiau verta pasijuokti, negu jomis tikėti. Dažnai net ir savosios šalies metraštininkai nė mažiausios neturėjo nuovokos apie tai, ką rašė. G v a g n i n i s *, pavyzdžiui, rašydamas apie Žemaičius, randa jų žemėje upes: Bug, Perepet, Thur, Swiłowcz, Perezina ir t. t. Kada šitaip yra, tai istorijos rašytojas dabartės negali tenkintis vien rašytisiais šaltiniais, vien negyvais užrašais ir kronikomis, bet turi būtinai semtis žinių iš vietinių padavimų — iš liaudies padavimų. Jie išaiškina jam ne vieną svarbų faktą, atskleis ne vieną tiesą, išlikusią iki mūsų vien prastų žmonių atminimuose, su pažindins jį su liaudies moralinio išsivystymo būkle, su liaudies pažiūromis. Mat, prasti žmonės mūsų laikais mažai tesiskiria papročiais, pažiūromis ir dvasiniu išsivystymu nuo savo prosenolių. Tad kaip jų senoliai kitados tikėjo, taip ir jie tebetiki; kas jiems apie jų pirmtakų gyvenimą buvo pasakyta, tą viską jie atmintyje tebelaiiko. Panorėkime tik nuo širdies, draugiškai įsišne-

kėti su kaimo žmonėmis, gyvenančiais Neries, Nemuno, Dubysos pakrantėse,— ir jie išsakys, išdainuos mums, ko iš savo motinų yra išmokę, ko iš savo senelių ir tėvų prisiklausę. Nepasididžiukime užėiti į mūsų dorų artojų dūminę pirkelę: tai tik pas juos vienus išsilaukė senovinis protėvių buities paprastumas, jų vienoda gyven-sena ir šiandien tebėra tokia pat, kokia buvo prieš ke-liolika šimtmečių; išstirkime jų nuomones, jų liaudies dainas, apsakymus, atverkime tą sandoros skrynią, ir pamatysime, kaip daug rasime tiesų, kurių neregėjo iki šiolei mokslingųjų tyrėjų akys.

Be liaudies padavimų, istorijos šaltiniai yra ir vi-sokie paminklai, pastatyti didžiaviryių garbei. Netgi pati mūsų žemė, kuri kitados savo galingus gynėjus maitino, o po mirties priglaudė kaip tikra motina, gali ką-ne-ką, nors neaiškiais pranašės žodžiais, apie prosenolių šlove pasakyti! Reikia tiktai nuoširdžiai imtis darbo, o gražūs vaisiai vainikuos mūsų pastangas! Ir net jeigu nepa-siektume savo tikslo pilnutinai, tai juk pats noras, pats nusiteikimas, patys kad ir mažiausi atradimai neliktų be naudos. Juk kiek nežinomų dalykų iš tokių šaltinių išaiškino ir kiek atkasė tautos istorijai nuo amžių nely-tėtų lobių garbieji Voicickis ir Narbutas! * Rei-kia — kartoju — reikia tiktai noro ir ištvermės, ir mes galėsime pasididžiuoti pasaulio akyse, jog turime tiks-lią savo tėvų istoriją.

Dar jaunas berniukas būdamas, mėgdavau visokius mūsų liaudies apsakymus ir padavimus, klausydavausi jų susidomėjęs. Ilgais žiemos vakarais, kai mano bran-gūs Tėveliai skaitydavo šventas ar pasaulietiškas kny-gas, o seserys dabindavo ir sūpuodavo savo lėles, aš bėgdavau į šeimyninę ir klausydavausi ausis pastatęs darbščių mūsų verpėjų šnektų, sakmių ir dainų, nors

dievas vienas težino, kaip skaudžiai man tekdavo mokėti už šitokią savo smalsumą. Matyt, tokia jau buvo mano dalis, kad tyrinėtojo darbas brangiai man turėjo atsieiti ir lyg nulemti būsimojus dėl to kentėjimus, kurie it skėriai iš visų pusių mane apniko... Bėgo metai, bet nė kiek nemažėjo mano troškimas pažinti tuos dalykus, mielus mano širdžiai. Kuklus pašaukimo kelias, kurį buvau pirmiau pasirinkęs, aukštesniųjų tikslų siekimas, paguodos ir suraminimo žodžio nešimas paniekintajai liaudžiai suartino mane su prastais žmonėmis, iš kurių lūpų plaukia tolimos praeities, tebegyvos dorose širdyse, padavimai. Aš būtinai naudodavausi kiekviena proga, kiekvienu bičiulišku su žmonėmis susitikimu, kokių visada visiems pasitaiko, nesibaimindavau nėmaž jokių kliūčių, su kuriomis gaudavau susidurti savo pasirinktojoje profesijoje,— o kliūčių darydavo tai mano nedraugai bei darbo neigėjai, tai patys kaimo žmonės, kurie nelengvai dalijasi savo žiniomis, ypač su aukštesniąja klase. Į pirmųjų paikus rėkavimus nekreipiau dėmesio, tylomis nukęsdamas jų kalakutiškus „šuldu buldu“, o antruosius stengiausi palankiai nuiteikti, glaudžiai suartėdamas su jais ir prisitaikydamas prie jų draugės bei prie jų pažiūrų. Taigi, ką tiktai man pavyko nugirsti ar pamatyti, atiduodu nūnai visų žiniai, vildamasis, kad gal kada nors būsimajam Lietuvos istorijos rašytojui tos mano pastabos bus pravarčios, o visiems Tautiečiams, kurie neabejingi savajai praeičiai, atskleis mūsų narsingų tėvų namų ir viešumos gyvenimo paveikslus, amžių miglos užklotus.

Rašiau Leplyje

1844 metais, gruodžio 14 d.

Liudvikas iš Pakėvio

**KELI ŽODŽIAI
APIE LIETUVIŲ KALBĄ
IR
LITERATŪRĄ**

„Kalba yra tautos turtas, ir niekas neprivalo užmiršti, kaip jo tėvai šnekėjo.“

T. Czacki, „O lit. i pol. prawach“, I t.

Visos šviesios tautos, pradėdant nuo seniausiųjų amžių, yra padariusios milžinišką pažangą, tobulindamos savo kalbą. Vien tik Lietuvoje, čia dėl visokių priežasčių, čia dėl nerūpestingumo, šita dvasinės veiklos sritis tebedirvonuoja. Pačioje pradžioje tėvai mūsų lietuviai mažai tesirūpino apšvieta ir savo sutartyse su užsienio valstybėmis mieliau vartojo vokiečių¹, lotynų² ar rusų³ kalbą, o ne rašė savąja. Po atsivertimo į krikščionybę ir po susijungimo su Lenkija nenutraukiamais

¹ Su kryžiuočiais. Yra net kelios Vytauto sutartys su Vladislovu Jogaila, rašytos vokiečių kalba. Autentiški jų nuorašai buvo Poricko bibliotekoje, kaip liudija Tadas Čackis savo veikalė „O litewskich i polskich prawach“ [„Apie Lietuvos ir Lenkijos įstatymus“], I t., 47 psl., priedas Nr. 261.

² Lotyniškai — su Lenkija ir Anglija; straipsnyje apie privilegijų ir užrašymų datas duodame pavyzdžių, kaip Kęstutis ir Algirdas, pagonys, viešose sutartyse leido žymėti katalikų šventes ir metus *ab incarnatione Domini* [nuo viešpaties įsikūnijimo]. Vis dėlto Algirdo antspaude, sutartyje su Kazimieru Didžiuoju 1366 metais, yra rusiškas įrašas; tas aiškiai rodo, kad pagonybės laikais Lietuvoje buvo vartojama rusų kalba (T. Czacki, „O lit. i pol. prawach“).

³ Su rusų kunigaikščiais ir vienoje sutartyje su Kazimieru Didžiuoju 1366 metais (T. Czacki, l. c.).

ryšiais lietuvių kalba nustojo būti rūmų kalba, o net žymia dalimi — ir gyventojų kalba, nes kunigams, atvykusiems mokyti tikėjimo tiesų, nemokantiems mūsų kalbos, lengviau buvo skelbti jas lenkiškai, negu patiems mokytis šio krašto kalbos. Ogi mūsų tautiečiai, norėdami prisitaikinti prie naujos valdžios, paėmė jos papročius ir kalbą, o paniekino savąją. Tokiu tai būdu lietuvių kalba nebeteko gyvybės, ir ja bekalbėjo vien prastuomenė. Tiesa, dar buvo daug amžino atminimo vertų vyrų, užsidegusių gaivinti savo tautos kalbą, ypač vėlesniaisiais laikais, tačiau jie nebeturėjo tokios laimės, kad galėtų savo įtaka paveikti visą savojo krašto visuomenę.

Nežinau, kodėl taip dedasi, kad toji kalba, tokia harmoninga, tokia taisyklinga ir gramatikos atžvilgiu tobula, kaip kad daug kame randame įrodymų, taip mažai iki šiol tesusilaukė gerbėjų. Dar nuostabesnis dalykas, kokių būdu ji, palikta vienai tiktai prastuomenei, be rašto paminklų, pasiekė tokį tobulumą, kokį vien senovės kalbose tesutinkame? „Kiekviena kalba,— sako mokslininkas Čackis,— kiekvienas mokslas turi vaikystę, jaunystę ir brandos amžių.“ Lietuvių kalbai betgi šito teiginio jokių būdu pritaikyti negalima. Ji nūnai tebėra lygiai tokia pat, kokia buvo savo amžiaus pradžioje, jokių, net mažiausių, atmainų nepatyrusi: skambi ir laukinė, kaip skardas tų miškų, kuriuose yra gimusi, vyriška, kaip tie galiūnai, kur, išėję iš gūdžių girių, savo rago aidais gąsdino klastingus kaimynus vokiečius ir kėlė siaubą tolimose Perekopo ordų stovyklose, tranki, kaip tos puotos prie užkurtų laužų, priešą nugalėjus! O kad ji tinka poezijai, kad ja galima išreikšti visus sielos sąjūdžius ir jausmus, to nematau reikalo nė kalbėti. Šitai su visais išgaliais įrodė neįkainojamas tėvy-

nės mylėtojas a. a. Vilniaus katedros prelatas, Varšuvos Mokslo Bičiulių Draugijos * narys *kun. Ksaveras Bogušas*. Norėtusi tiktai man čia kiek stabtelėti ir išskaičiuoti įžymiausiuosius veikalus, išėjusius viešumon lietuvių kalba. Mažas jų skaičius, nes mažai tebuvo iki šiol ir darbuotojų šioje srityje. O kuo jų mažiau terandame, tuo didesnė jiems garbė, kad, nepaisydami visuotinio abejingumo, nepaisydami nusistatymo prieš gimtąją kalbą ir jos nevertinimo, jie vieni įstengė apgalvoti visas kliūtis, įstengė pakilti virš įprastinės supratimo sferos ir būti aukščiau už savo miegančius tautiečius. Jie yra kaip tos švelnios ir rūpestingos motinos, kurios apmirusiam savo vienatiniam vaikui stengiasi gražinti gyvybę. Jos tol nesiliauja vargti, šildyti sustingusį jo kūną ir įkvėpta dvasia kvėpti jam polėkio bei jėgų, kol kūdikis atveria akis, nusišypso joms ir žaviu savo čiauškesiu pradžiugina jų širdis!

Karštas troškimas paskleisti apreikštojo tikėjimo šviesą tarp Prūsų Lietuvos žemosios klasės gyventojų įkvėpė daugeliui įžymių vyrų mintį išversti į gimtąją kalbą Šventojo rašto knygas. Jų nuoširdūs norai nešė tinkamą vaisių, ir vardai protestantų pastorių, uoliai pasidarbavusių viešajam labui,— Bretkūnų, Chilinskių ir Kvandtų *,—garbingai šviečia pačioje lietuvių literatūros istorijos pradžioje kaip pirmųjų mūsų tėvynainių rašytojų. O Prūsų karalius Vilhelmas Pirmasis * tolimiausiems mūsų palikuonims liks žinomas kaip švietimo globėjas ir savo žmonių protinio bei dorinio ugdymo rūpintojas. Jam karaliaujant, mažne kiekvienas didesnis kaimas buvo įpareigotas laikyti mokyklą, o Tilžėje, tenykštėje apskrities mokykloje, buvo paskirtas specialus lietuvių kalbos mokytojas ⁴. Net pa-

⁴ Bej der gelehrten Prowinzialschule (R h e s a, „*Gesch. der lith. Bibel*“ [„Lietuviškos biblijos istorija“], 37 psl.

čiame Karaliaučiuje, universitete, lietuvišką seminarą * įsteigė.⁵ Šitai būtent įstaigai turime būti dėkingi, kad susilaukėme daugelio mokytų vyrų, — tai buvo *Done-laitis, Ruigys, Milkus* ir t. t.

Tačiau ne vien tik protestantų tarpe buvo uolių Kristaus tikėjimo skleidėjų ir kaimo žmonių bičiulių. Neseniai dar ir pas mus, Romos bažnyčioje, buvo didis vyras, iš kilmingos giminės, Lietuvos valdovų palikuo-nis, vyras, kuris altoriaus tarnyboje susilaukė pagar-bios senatvės, iš pašaukimo, šventumo, iš paties gan-greit žvilgsnio (tariant vieno didelio lenkų poeto žo-džiais), iš tų sidabrinių plaukų, kurie vainikavo jo pat-riarchališką galvą ir krito ant pečių,— didžiai pagarbos vertas kunigas. Tai žemaičių avidės ganytojas, *kuni-gaikštis Juozapas Arnulfas Giedraitis!* * Jam turime būti dėkingi už Naujojo testamento knygų išvertimą į mūsų gimtąją kalbą⁶.

Be Šventojo rašto vertėjų, lietuvių literatūra dar turi ir kitų nusipelnusių dievo bažnyčiai vyrų, kurie, skelb-dami tikinčiajai liaudžiai dievo žodį gimtąja kalba, ir pamokslininkų šlovės palme pasipuošė, ir savo vardą į savo tautos literatūros lapus įrašė, kad jį amžinai minėtų kartų kartos.

Tarpe kitų pirmutinis čia yra nemirtingasis *Jokūbo Vujko S. J. Postilės* vertėjas kun. *Mikalojus Daukša*,

⁵ Žr. „Dziennik Wileński“, 1828 m., V t.

⁶ Lietuviškas Naujasis testamentas, išverstas kunigaikščio Juo-zapo Arnulfo Giedraičio, dedikuotas Rusijos Ciesoriui ALEKSAND-RUI I, išspausdintas Biblijos Draugijos lėšomis, šitaip pavadintas: **Naujas istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu, Lietuwiszka lezuwiu iszgulditas, par Juozapa Arnulpa Kunigajkszti Giedrajti Wiskupa Žiemajciu, zenklininka S. Stanisława: Iszspauostas pas Kuni-gus Missionarius, Wilniuje 1816 in—4 389 + 12 nenum. psl. kun. J. A. Giedraitis † 1838 metais.**

Medininkų (Žemaičių) katedros kanauninkas. Jo vertimas yra pavyzdingas, visas originalo paprastumas, visas naivumas ir bibliniai išsireiškimai yra perteikti nuostabiai sklandžiai ir tiksliai ⁷.

Kitas rašytojas, lygiai didžiai nusipelnęs savo tautos literatūrai, yra *kunigas Konstantinas Širvydas*, jėzuitas, įžymus lietuvių filologas ir pamokslininkas. Jo pamokslų stilius yra taisyklingas, kalba visuomet gryna ir be jokių svetimybų priemaišų. Gaila tiktai, kad jie dabar yra retenybė. Linkėtina, kad kuris iš uoliųjų mūsų Lietuvos vyskupų parūpintų naują jų leidimą sodžiaus kunigų labui.

Kai dėl lietuvių poezijos, tai liaudies dainos reikia laikyti pačiais pirmaisiais šios srities kūriniais. O kadangi joms paskyriau tam tikrą straipsnį, jau paskelbtą kur kitur ^{8*}, tai čia tik trumpai apsistosis ties kai kuriais poetais, kurių kanklės skamba garsiausiai. Jų visų priešakyje yra prūsas *Donelaitis* (miręs 1780 metais), tikrai didis tautinis poetas. Jo poema *Keturi metų laikai* yra kuo teisingiausias kaimo žmonių papročių, gyvenimo būdo ir triūso paveikslas. Jame it veidrodyje matome tautos charakterį, jos moralinį ir fizinį išsivystymą. Tai gimtinės laukų ir pievų, gimtinės upelių poezija. Kai skaitai Donelaičio *Keturis metų laikus*, tai atrodo, lyg visiškai nukiltum į dorų mūsų kaimiečių tarpą. Tai yra tikra, originali prastųjų žmonių poezija! Visi asmens

⁷ Kunigo Daukšos veikalas taip pavadintas: **Postilla Katolicka, tai est Ižguldimas Ewangeliu kiekvienos nedielos ir szwėtes per visus metus, per kuniga Mikaloju Dauksza Kanaunika Medniku, iz lėkszka perguldita. Su walu ir dałajdimu wiresniuju; Wilniuje Drukarnioi Akademios Societatis Jesu, Anno Domini 1599.** Tasai vertimas yra dedikuotas Žemaičių vyskupui kunigaikščiui Merkeliui Giedraičiui.

⁸ *Tygodnik Petersburski*, 1838 m.

joje yra valstiečių luomo. Poetas su jais gyvena, bendrauja, kartu su jais dirba, kartu ilsisi, puotauja ir niekad neišeina už artojo pirkelės ribų. Ir tiktai piešdamas kaimo gyvenimo laimingumą, jis tarpais, vien *kontrasto* dėlei, paliečia aukštesniojo luomo papročius. Teologijos profesorius ir pamokslininkas dr. L. J. Rėza išleido tą poemą drauge su vertimu į vokiečių kalbą Karaliaučiuje 1818 metais ⁹.

Tas pats garbusis vertėjas Rėza yra mūsų literatūroje žinomas kaip vienas iš pirmųjų ir žymiųjų lietuvių filologų ir kaip liaudies **Dainų** leidėjas. Kai kuriais iš tų dainų įsidėjo Teodoras Narbutas į savo veikalą, antrašte: „Dzieje starożytne narodu Litewskiego“ [„Lietuvių tautos senovės istorija“].

Taip pat didžiai nusipelnęs mūsų poezijai yra *Simonas Stanevičius*. Jo pasakėčios *Aitvarai* ir *Arklys ir Meška* yra originalios, parašytos labai talentingai ir rodo gerą savo tėvynės gamtos pažinimą. *Stanevičius* — siela ir širdžia lietuvis! — visų geriausiai suprato tautos dvasią ir būdą. Jo viskas sava, originalu, lietuviška! Koks išraiškingumas! Kokie vykę vaizdai! Tasai *Nevėžis*, kur pro *Raudoną Dvarą* savo vandenį į *Nemuną* varo, tasai arklio **minėjimas**, toji meška su grandine ant kaklo — jie yra iškelti į aukščiausias poetines vertybes. Arba vėl antai artojas, rodąs kaimynui savo mantą — savo laukų darbų padargus — ir sakąs: „*štai mano aitvarai!*“ — ar tai nėra darbštaus ir pasiturinčio Lietuvos **ūkininko** paveikslas? Tegu tiktai *ponas Stanevičius*

⁹ *Donelaičio* poema, Rėzos išleista, turi šitokią titulą: *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos aus dem Littauischen des Christian genannt Donelejtis in gleichem Versmaas (hegzametru) ins Deutsche übertragen von Dr. L. J. Rhesa, Prof. d. Theol. Königsberg 1818, in-8.**

nenustoja žengęs į priekį savuoju keliu, kurį taip gražiai pradėjo, o tautiečiai ir pašaliečiai tinkamai įvertins jo darbus. Juk tokie veikalai suteikia pilietybės teises visose civilizotosios Europos literatūrose. Labai taip pat turime būti *p. Stanevičiui* dėkingi už išleidimą lietuvių liaudies dainų, kurias jis surinko Žemaičiuose tarp Viduklės ir Eržvilko ¹⁰. Nes užlaikyti senovės paminklus, kurie jau pamažu pradeda nykti, yra didžiausia paslauga tautai.

Į lietuvių poetų eilę reikia įskaityti ir *Dionizą Pošką*. Tasai vyras (miręs 1831 metais *) buvo vienas iš pirmųjų lietuvių literatūros mylėtojų ir uoliausias tautos garbės kėlėjas. Jis rinko iš kur tik galėdamas tėvynės senovės paminklus ir dėjo savo *Baublyje* ¹¹. O visas sa-

¹⁰ „Dajnas Zemajcziu“, Surinktas yr yszdutas par Symona Staneviche Mokslynynka literaturas yr graziuju pritririmu. Vilnius, 1829, in-8, 64 psl.

¹¹ 1824 metais mažne visuose lenkų laikraščiuose buvo rašoma apie ažuolą, vardu *Baublį*, augantį Dionizo Poškos dvare Bardžiuose, ant kalno, lietuviškai vadinamo **Vyšnių kalnas**. Jo aiškiai įžiūrimų rivių buvo suskaičiuota per 700, bet ir iš vidurio, ir iš kraštų per keliolika colių daug buvo nebeaiškių rivių; taigi jis turėjo, kalbant be poezijos, anot paties šeimininko aprašymo, mažų mažiausiai 1000 metų, o, gal būt, atminė ir mūsų prosenolius herulius, ir jų vadą Odoakrą.

Aplink jo kamieną palei žemę buvo 19 lietuviškų uolekčių ir 6 coliai, skersmens storiausioje vietoje — 7 uolektys, ploniausioje — 5½, iš vidurinės jo dalies buvo padirbta altana. Tą altaną, sako, aplankę daugelis 1812 m. pražygiuojančių įvairių kraštų kareivių; jie stebėjęsi medžio storumu ir kalbėję, kad nė savo šiltesniuose kraštuose tokio storo ažuolo nesą matę.

Prieš pat nukirtimą 1811 m. dar turėjo lapų, bet jie buvo menki ir nė pusiau neprilygo normaliems; šakos irgi daugiausia buvo sausos.

Taip amžių įveiktas senis, atlaikęs tiek audrų, matęs daugybę permainų, regėjęs bent keliasdešimt savo ponų laidotuvių, dar stengėsi

vo darbaus gyvenimo valandėles jis skyrė rašyti *Lietuvių kalbos žodynui*¹², versti *Vergilijaus „Eneidai“* ir rašyti eilėms, kurioms turėjo didelį talentą, ypačiai satyroms ir epigramoms. Viršum *Baublio* durų jis padėjo šitokį užrašą:

**Čion kitkartą pagonyš piovė ožką,
O dabar gyven Dionizas Poška.**

Mat, žinoma yra iš mūsų istorijos, kad lietuviai garbindavo kai kuriuos medžius, dėdavo prie jų dievams aukas ir gyvulių krauju stiprindavo šaknis; yra net žinių, kad ir prie *Baublio* pagonybės laikais būdavo piaunamos aukojamosios ožkos, tad apie šį dalyką poetas pirmojoje eilutėje ir užsimena.

Kitą epigramą pats iš poeto lūpų girdėjau. Jai davė progą šitokis atsitikimas. Kartą per užgavėnes važiavo pas Pošką pasivažinėdami kaimynai. Vežimas, kuris lėkė pirmasis, netyčia išvirto, ir viena dama, jame sėdėjusi, pametė rankinuką, kuriame buvo gryno aukso tabokinė, jos ypatingai mėgstama. Karininkas Lindė, važiuodamas iš paskos, to nepastebėjo ir sudirbo ją į trupinėlius. Kai

su nauju pavasariu pasipuošti žalumynais savo kaktą, bet... jėgos jau buvo išsekusios, sultys, mažiau ir lėčiau sunkdamosi, nebepajėgė išmaitinti lapų, ir čiulpė jas gausybė kerpių, kurios vis aukščiau ir drąsiau kopė į viršų, norėdamos apkloti žilę milžiną senį ir pagelbėti nekantriam laikui juo greičiau sunaikinti tą, kuris gal per ilgai drįso priešintis jo viešpatavimui (Adam Podymowicz, „*Botanika dla płci pięknej*“ [„Botanika gražiajai lyčiai“], I t.).

¹² Tas žodynas, kaip tvirtina gerbiamasis mūsų *Lietuviškųjų vertimų** („Magazyn Powszechny“, 1838 m.) recenzentas, turėjęs būti padėtas Varšuvos Mokslo Bičiulių Draugijos bibliotekoje ir tuo tikslu buvęs išsiųstas į Kauną, į vieno advokato rankas, bet 1831 m. revoliucijos metu kažkur nusimetė. Gaila, labai, neapsakomai gaila to milžiniško darbo*.

nuvažiavo pas lietuvių poetą, dama jam apsakė su didžiu gailėsiu visą tragišką savo tabokinės istoriją. Poška kantriai išklausė iki galo ir tarė:

— Jeigu ponia taip gaili savo tabokinės, tai toje vietoje, kur ji užbaigė gyvenimą savo, pastatyki paminklą, o aš prisidėsiu taip pat, duosiu antkapiui įrašą:

**Čia buvo tabakiera,
O dabarčios nėra,
Nes tas Lindė pasiutęs
Pravažiavo nepajutęs.**

Kunigas Antanas Strazdas taip pat turi neeilinę vietą tautinių poetų rikiuotėje. Jo giesmės skamba nūnai po bemaž visas Lietuvos bažnyčias, o dainos, piešiančios kaimo gyvenimo paveikslus, yra nuolatos daugelio artojų luomo žmonių lūpose. Jos išėjo iš spaudos tokiu pavadinimu: *Giesmės svietiškos ir šventos Antano Strazdelio* *, su šūkiu: *Ecce nova sunt omnia* [Štai viskas nauja].

Štai maždaug ir visi lietuvių poetai. O kai dėl prozaikų, tai šių skaičius yra nesulyginamai didesnis. Iš jų žymesni šie: *kun. Juozapas Rupeika* (kanauninkas), *kun. Kiprijonas Nezabitauskis*, pirmiau minėtasis *Simonas Stanevičius*, *kun. Bonaventuras Gailevičius* * ir *Kajetonas Nezabitauskis*. *Kun. Rupeika* mūsų literatūroje žinomas kaip pavyzdingas *Jono Chodzkos* veikalo, antrašte *Ponas Jonas iš Svisločės, vertėjas* *. Jam esame nuoširdžiai dėkingi už paskleidimą pas mus tokios naudingos knygos. *Kun. Nezabitauskis* išvertė kanauninko Kliuko veikalą *apie bites*, o kiti verti paminėti kaip parašiusieji veikalų, pravarčių jaunuomenei mokytį bei jos širdžiai auklėti.

·Rašė apie lietuvių kalbą šie autoriai: *Ruigys*¹³, *Hederis*¹⁴, *Malte-Briunas*¹⁵ ir *kun. Ksaveras Bogušas*¹⁶.

Ižymiausi lietuvių kalbos žodynai yra *Milkaus, Haako ir Konstantino Širvydo S. J.* Čia reikia priskirti ir Rusijos *Ciesorės Kotrynos II* lyginamieji žodynai, * kuriuose apščiai randame lietuviškų žodžių.

Gramatikas rašė: *Kleinas, Šulcas, Haakas, Ruigys, Milkus ir kun. Kasakauskis* (Žemaičių katedros prelatas). Čia pridera dar ir jėzuitų Vilniuje 1713 m. išleista gramatika, antrašte *Universitas linguarum Lithvanicar, in principali Ducatus ejusdem dialecto* (išversta į lenkų kalbą, išėjo Vilniuj 1829 metais).*

Istorijos veikalų lietuvių kalba iki šiol jokių neturime. Girdėjau tiktai, kad *gr. Jurgis Plioteris* * esąs parašęs liaudies kalba *Lietuvos istoriją*, tačiau ji dėl per ankstyvos šio jauno patrioto mirties dar neišėjusi iš spaudos. Turime viltį (gal būt, netuščią), kad garbioji velionio žmona nepanorės laikyti paslaptį jo paliktųjų rankraščių ir kuo greičiausiu laiku paskelbs juos spaudoje. Tai bus vieni iš gražiausių mūsų literatūros žiedų,

¹³ Phil. Ruhig. „Betrachtungen der Litthauischen Sprache“ [Pilypas Ruigys. „Lietuvių kalbos tyrinėjimai“], Karaliaučius, 1745, in—8.

¹⁴ M. Joh. Eliae Hederi Schediasma de lingua Herulica s. Litvanica et Samogitica, tum Prussica, dein Lettica et Curlandica, deinde Werulica, et tandem Sircenorum in Wollust Usgi, Russiae magna provincia. Įdėta Miscellan. Berlynas, IV t., in—4.

¹⁵ Tableau de la Pologne [„Lenkijos paveikslas“], 1807.

¹⁶ Paskaita apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę, skaityta Varšuvos Mokslo Bičiulių Draugijos viešame posėdyje 1806 metais, gruodžio 12 d. Buvo išspausdinta draugijos metraštyje ir atskirai.—Varšuva, 1808, 207 psl., in—8.

iš kurių supintas vainikas kabės atminimo ir šlovės šventovėje!

Tai šit maždaug ir viskas, ką galėjome pasakyti apie lietuvių literatūrą¹⁷. Jau pradeda brėkšti jai palanki aušra: Karaliaučiuje yra įsteigtos dvi lietuviškos draugijos; neturėdamas susisiekti, apie jų tikslus ir veiklą dar nieko tikro iki šiol negalėjau patirti. Sekime gi ir mes savo brolių *Prūsų lietuvių* pavyzdžiu, tobulinkime savo kalbą, stenkimės išplatinti knygas, reikalingas mūsų kaimo vargdienėlių apšvietai, skiepykime jiems mokslo reikalingumą, o labiausiai — tegu padvigubina savo uolumą tikinčiųjų ganytojai. Juk kiekvienas žodis, išgirstas iš dievobaimingo kunigo lūpų, yra šventas mūsų kaimo žmonėms. „Tačiau,— sako ponas Rėza¹⁸,— tol mes žemesniosios gyventojų klasės apšvietos tikslo nepasieksim, kol bus į seminariją priimami mokiniai. visiškai nemoką taisyklių tos kalbos, kurios jie čionai turėtų ne pradėti mokytis, o tik tobulintis. Apšviesti liaudį gali tiktai šio krašto rašytojai, ir kam gi daugiau lietuviai turi būti dėkingi už dabartinį savo apšvietos stovį, jeigu ne *Mažvydui, Vilentui, Bretkūnui, Donelaičiui, Milkui* ir kitiems savo žemės sūnums!“

Tačiau mūsų nelaimė, kad mažai kas savo tėvų kalbą besupranta, o dar mažiau tėra tokių, kurie ją vartoja, ir vis dar neįstengiamo nusikratyti tuo pragaištingu prietaru, kurio esame nusitvėrę savo tautinės kalbos atžvilgiu. Nūnai, deja, net lietuvių vaidilos nebe lietu-

¹⁷ Davėme čia tik kuo bendriausią lietuvių literatūros apybraižą, nesuminėdami labai daug veikalų, kadangi tatai priklauso bibliografijai.

¹⁸ „*Dziennik Wileński*“, 1828 m., V tom.

viškai rašo! Betgi metas jau nusimesti tuos pasenusius nikius, metas atsikvošėti ir draug su svetimųjų kalbų mokėjimu jungti mokėjimą tos kalbos, kuria mūsų senelių seneliai kalbėjo, *nes kalba tai yra tautos turtas, ir niekas neprivalo užmiršti, kaip jo tėvai kalbėjo!*

M I T O L O G I J O S P R A D A I

LAUMĖ

Ir mūsiškiai, ir kitašaliai istorijos bei mitologijos rašytojai ne sykį paduoda mums keisčiausių žinių apie pagonybės dievaičius. Nežinodami tikrovės, jie sauvališkai viską iškraipo, išverčia ir, dievybių vardų panašumo suklaidinti, padaro kitąsyk tiesiog juokingą jovalą, kuriame nė nebeįmanoma susekti tiesos giją. Prūsijos ir Lietuvos rašytojai ypatingai pasiduoda šitai ydai. Tiktai pasiklausykime liaudies padavimų ir perskaitykime jų mokslingas disertacijas ir tuojau pamatysime, kad tai tiesa. Antai, ko tik jų nepripainiota apie dievaitę **Laumę**, kurią, nežinau dėl ko, jie suplakė į vieną su dievaite **Laima**. *Narbutas*, savo papratimu, stengėsi net iš graikų ir romėnų išvesti jos genealogiją, o pasirėmęs autoritetu rašytojų, jokio autoriteto neturinčių, pridavė tai dievaitei tokių vardų bei ypatumų, kokių nė sapne nesapnavo mūsų tėvai, **Laumės** išpažintojai.

Štai koks yra padavimas apie tą dievaitę, išlikęs ligi šiolei tarp paprastų žmonių Lietuvoje, Prūsiose ir Žemaičiuose.

Laumė * tai buvusi stebuklingo gražumo **deivė**, ji gyvenusi debesyse. Ką ji globojusi — apie tai žmonių kalbos nieko nepasako. O jos istorija buvusi tokia: sėdėdama savo deimantinėje krasėje, pamačiusi kartą vieną

dailų vaikiną ant žemės ir, išskleidusi savo juostą (vaivorykštę), nusileidusi pas jį. To pasimatymo vaisius buvęs toks, jog dievaitė pagimdžiusi sūnų, vardu **Meilų**. Sūnų tą auklėjusi viena žiniuonė Vilijos pakrantėje. Motina tris kartus dienoje nužengdavusi iš dangaus ir penėdavusi jį savo krūtimis; šitaip trukę keletą mėnesių, kol vyriausiasis dievas susekęs, kame **Laumė** laikanti paslėpusi savo ir žemės vyro meilės vaisių, o tada stvėręs jį už kojų ir bloškęs virš pačių aukščiausiųjų debesų ir tenai, **sietyne**, davęs jam žvaigždžių tarpe vietą. Pačiai dievaitei jis nupiovęs krūtis ir, sukapojęs į smulkius gabalėlius, išsėjęs jas po visą žemę. Todėl tad mūsų liaudis akmenėlius, žinomus mineralogijoje *belemnity* ar *perkūno strėlių* vardu, vadina **Laumės papais**. Vaivorykštę prūsai ir žemaičiai taip pat vadina **Laumės juosta**. Nežinau, iš kur mūsų mitografai ištraukė, kad buvusi dievaitė, vardu **Linksmynė**, dievų pasiuntinė,—veikiausiai čia nusižiūrėta į senovės Iridę. Tiesa, **Linksmynės** vardu Lietuvoje vadinama vaivorykštė *, bet tą pavadinimą liaudis kildina visai kitaip, negu istorikai mums sako.

Mūsų liaudies žmonės, kai mato *vaivorykštę*, paprastai sako, kad tai **Laumė** danguje gundo dievus. Jų manymu, toji dievaitė stebuklingu savo gražumu suviliojanti kiekvieną, o suviliojusi, savo nejautrumu įvaranti neviltin ir nužudanti. Jos juosta todėl esanti vadinama **linksmyne**, kad ji turinti ypatybę linksminti vargšus žmones; ji žerinti vien iš tolo mirtingųjų akims, o kai tik prieini artyn — tuojau dingstanti. O argi tai nėra visų mūsų apgaulingų lūkesčių, visų gražiausių, vaivorykštės spalvomis žerinčių mūsų vilčių paveikslas?!... Taip tad, pagal šitą padavinimą, **Laumė** — tai pikta suvedžiotoja, moterų nepastovumo dievaitė.*

LAIMĖ

Laimė *, mūsų mitologijos rašytojų paprastai per vieną laikoma su **Laume**, pasak žmonių padavimo, esanti dievaitė, kuri globojanti žemės vaisius. Ji apsiereiškianti žmonėms su trejopos spalvos rūbais. Jei turįs būti geras derlius, ji apsivelkanti žaliai, jei karas — raudonai, o jei badas arba maras — juodai. Pastaruoju atveju lietuviai ją vadina *Maro Merga*. Ir kas nežino jos paveikslo, nupiešto archimeistro, Valenrodo kūrėjo plunksnos!

Prūsų liaudies daina, užrašyta Rėzos, o cituojama Narbuto¹⁹:

**Laimė šaukė, Laimė rėkė,
Basa bėgant per kalnelį...**

vaizduoja, matyt, kokį nors liūdną atsitikimą Lietuvoje. Gaila, kad tos dainos nežinome visos, — ji galėtų duoti daug šviesos mūsų tyrinėjimui.

Gana juokingai aiškina Narbutas, kad *Laimė* reiškusi Lietuvoje tą pat, kaip ir mėnulis, remdamasis kaip įrodymu tokia liaudies dainos eilute:

„Laimė lėmė saulūžės dienaę“

ir versdamas ją [į lenkų kalbą] saviškai:

„Laimė padovanojo vieną dieną saulei.“

Bet ta eilutė reiškia visai ką kita, ir pažodžiui ją reikia šitaip versti:

„Laimė dovanojo saulėtą dieną.“

Iš to matome, kad ne „saulės laikotarpis pasidarė viena diena ilgesnis už mėnulio laikotarpį“, kaip norėtų mūsų garbusis istorikas, bet kad lietingu metu **Laimė**,

¹⁹ „Dzieje starożytnie narodu litewskiego“, I t., 44 psl.

pasigailėjusi artojų vargo, davė giedrą dieną, tokią reikalingą laukuose dirbantiems.

Yra taip pat Žemaičiuose daina, kurioje randame paminėtą dievaitę **Laimę**:

**Oi neduok, dieve, Laimužei lemti *,
Toj pačioj kaimoj mergytei augti:
Aš nepaspėsiu žirgelį šerti,
Kožną dieneleį muštriai jodyti;
Oi tai duok, dieve, Laimužei lemti,
Ben per myleleį mergytei augti:
Tai aš paspėsiu žirgelį šerti,
Kas nedéléléį muštriai jodyti.**

* * *

**Oi neduok, dieve, Laimužei lemti,
Toj pačioj kaimoj bernyčiui augti:
Aš nepaspėsiu žlugtelį skalbti,
Kožną dieneleį baltai vaikščioti.
Oi tai duok, dieve, Laimužei lemti,
Ben per myleleį bernyčiui augti:
Tai aš paspėsiu žlugtelį skalbti,
Kas nedéléléį baltai vaikščioti.**

Žodis **laima** Prūsijos lietuvių tarme reiškia „gausybė“.

Latviai dievaitę *Laimę* kai kada vadina *Nauda*; šiuo pastaruoju vardu ji suprantama kaip turtų globėja. *Nauda* latviškai reiškia „tam tikras pinigų kiekis“.

KARALIŪNĖ

Šiuo vardu mūsų liaudis vadina būtybę, valdančią dangaus šviesulius. Tai esanti jauna mergina, neregėtai graži, jos galvą dabinauti saulė, ji nešiojanti žvaigždžių

prisagstyta apsiausta, susegta ant peties tam tikra sege su menuliu vidury. Jos šypsena — tai ryto aušra, ašaros — tai deimantai. Kai lietus lyja, o saulė šviečia, liaudis paprastai sako: *Karalienė verkia* *.

DZIVSVITS

Baltijos jūros krantų gyventojai mini gana dažnai tam tikrą būtybę, vardu **Dzivsvits** *, kurią garbina kaip jūreivių globėją ir jūrų dievą. Kiekvieną vakarą, kai tik vanduo būdavo ramus ir plynas, vienas sau vaikštinėdamas Baltijos pajūriu, girdėdavau žvejus, išplaukiančius į jūrą žvejoti menkių bei silkių ir traukiančius dainą, kurią, dėl šio savo veikalo pilnumo, įdedu čia:

**Plaukim, plaukim, brolyčiai,
Į jūrelą, į marelą,
Į šaltąjį vandenėlį.
Dzivsvitisie, padėk mums
Menkių, plekšnių sužvejoti,
Eldijėles padaboti.
Kad stovėsme vidur marės,
Mūsų katas giliaus arias.
Tegul vėjas nepuč mums,
Mūsų katą turėk pats.
Dzivsvitise dievaiti,
Sergėk mūsų laivaitį.
Dzivsvitise! Dzivsvitise!**

ČELTYČIOS

Tuo vardu senovės lietuviai vadino Baltijos jūros dievaites. **Čeltyčios** * tai buvusios labai gražių moterų pavidalo būtybės: jų apdaras buvęs iš žuvų žvynų, per-

lais dabintas, ant galvos — mažytė gintaro karūna. Vyriausioji iš jų buvusi jūrų karalienė **Jūratė**. Tos dievaitės turėjusios puikų balsą, buvusios aršiausios gražių ir jaunų vyrų priešininkės. Ligi tiktai kurį pamatydavusios krante, tuoj savo dainomis bei žavumynais stengdavęsi įvilioti pas save. Šit viena jų daina, kurią mums išlaikė liaudies atmintis:

**Oi žvejeli mūsų skaistus,
Pamesk vargus, šok į laivą:
Pas mus visad būsi smagus,
Mūsų dainos duod linksmybę.**

**Duosma tau doveną dievų,
Jei su mumis tu gyvensi;
Marės būsi didžium tėvu
Ir meilingu mūsų būsi.**

Vargas tam, kuris paklausydavęs klastingų vilionių! Iš pradžių būdavę labai meilios, myluodavęsi su juo, kol išgaudavę sutikimą nusileisti su jomis į dugną ir tenai pabūti, o tada glėbyje pasmaugdavę savo auką. Toms piktoms dievaitėms kas metai būdavo nešamos aukos, po vieną iš visų rūšių žuvų, sugautų jūroje, kad nekenktų jauniems žvejams.

KASTYTIS

Pasak lietuvių mitologijos, tai buvęs žvejys ir gyvenęs toje vietoje, kame *Šventoji* įteka į Baltijos jūrą. Jūrų karalienė **Jūratė**, susižavėjusi jauno žvejo dailumu, įsimylėjusi jį ir kas vakaras atplaukdavusi į kalną, kurį žmonės paskui praminę **Kastyčiu** *, pasimatyti su savo mylimuoju. Neilgai juodu buvę laimingi, nes **Per-**

kūnas, patyręs apie tuos jų slaptus susitikinėjimus, užsirutinęs baisiai, kam dievaitė susitepusi mirtingojo meile, pasiuntęs iš dangaus griausmą, kuris, perskrodes jūros bangas, trenkęs į karalienės pilį, ją pačią užmušęs ir gintarinius jos rūmus sutrupinęs į kruopelytes. O **Kastytį** prikales **Praamžimas** * prie uolos jūros dugne ir padėjęs jam prieš akis jo numylėtinės kūną, į kurią amžinai žiūrėdamas turįs apverkti savo nelaimę.

Dabar, kai sujudintos jūrų vilnys daužosi įdūkusios į krantą ir lyg riaumote riaumoja, žmonės, gyvenę Baltijos pakrantėse, sako, kad tasai vargšas žvejys vaitojęs; o gintaro gabalėlius, kuriuos išmeta jūra, taria esant karalienės **Jūratės** rūmų skeveldras. Visą tą įvykį apsakė vienas latvių liaudies padavimas. Mes jį įsidėjome į savo *Žemaičių žemės prisiminimus*.

LIETUVIŲ DEIVIŲ AKMENYS *

1829 metais, atostogaudamas Žemaičiuose, Šiaulių apskrityje, vieną rytą išsiruošiau medžioti. Keletą valandų veltui vargus, šunes aptiko šile kiškį; tad kiekvienas pasistengėme išsirinkti tinkamą vietą ir laukėme laimikio. Aš atsistočiau ant progumos, palei upelį, bet, kai zuikis nudūmė į priešingą pusę, pasirėmęs šautuvu, neturėdamas ko veikti, ėmiau žiūrinėti vietos padėtį. Tai buvo dailus kauburys, nuo kurio gerai matėsi apylinkės; klonyje tekėjo upelė, o palei ją, kitoje pusėje, stūksojo keliolika akmenų, didelių, lygių, tvarkingai suguldytų. Mane paėmė smalsumas sužinoti, kam juos čia kas suguldė, juo labiau, kad niekur arti jokių akmenų nebuvo matyti. Tad, metęs pilkį vaikyti,— tegu sau jis atitenka kitiems šauliams,— nuėjau patyrinėti daikto, sudominusio mane. Tenai buvo keturiolika akmenų,

maždaug po tris uolektis dydžio, lygiai nutašytų ir iš visų pusių apkastų grioviu, kurio kitąkart būta gilaus, bet ir dabar dar žymėjo pėdsakai. Klaidžiodamas spėliojimų labirinte, pamačiau ateinantį seną kaimietį su piautuvu. Pasakiau jam, kas man įdomu, ir prašiau paaiškinimų. Jis noriai patenkino mano smalsumą, ir ką tik išgirdau, čia apsakysiu.

Akmenys, senovės lietuvių sudėti palei upę, ženklino vietą, pašvęstą deivėms, vadinamoms **deivėms valdytojoms**, kurios, graikų parkų * pavyzdžiu, turėjusios savo galioje žmogaus gyvenimą ir mirtį, toks tik buvęs skirtumas, kad lietuvių buvę tų deivių daugiau, ir ne siūlas reiškęs mirtingojo gyvenimą, o drobė, prie kurios jos darbavęsi. Buvę jų septynetas. Pirma žmogaus gyvenimą verpusi iš kuodelio, duoto jai aukščiausiosios dievybės (tur būt, **Okopirno***), ir vadinusis **Verpiančioji**. Antra, **Metančioji**, metusi gyvenimo apmatų. Trečia, **Audėtoja**, drobę audusi. Tuo tarpu ketvirta, **Gadintoja**, gražiais žodeliais ir įdomiais pasakojimais kerėjusi anų protus tiek, jog kai kada mesdavusios darbą ir klausydavusios, o jinai, naudodamasi ta proga, gaudindavusi joms audeklus. Dėl to užgriūdavusios visokios nelaimės tą, kieno gyvenimo audeklas pakliūdavęs į piktosios deivės rankas. Ligos, sužeidimai kautynėse, neatliepta meilė, vaidai su kaimynais, nesantaika namuose, žodžiu, viskas, kas tik gali pridaryti žmogui sielvarto ar sugriauti ramybę, buvę **deivės Gadintojos** klastų ir pykčio padariniai. Penkta, **Sergėtoja**, tolydžio atkakliai su ja kovojusi. Mat, kai tik anoji pradėdavusi savo seseris mulkinti bei apgaudinėti, šioji tuojau duodavusi rūsčių pastabų, apsakinėdavusi įžymiųjų lietuvių žygius, apdainuodavusi karų pergales ir šituo būdu stengdavusis patraukti į save dėmesį. Tačiau lai-

mėjimas dažniau tekdavęs **Gadintojai**. Būdavę vis dėlto valandų, kad ir **Sergėtoja** triumfuodavusi; jos patarimai, jos žavios giesmės apie senųjų laikų didžiavyrus tapdavusios dangaus siūsta kibirkštimi, kuri išžiebdavusi deivių protuose, žadindavusi jas iš letargo, į kurią jas įtraukdavusi *jeibininkė*, ir įkvėpdavusi joms išsvermę darbe. Laimingas būdavęs žmogus, prie kurio audeklo budėdavusi **deivė Sergėtoja!** Jokie pikti prietykiai, jokios ligos, vaidai, nesėkmės mūsųose su priešu nesudrumsdavę jo gražaus gyvenimo. Šlovės lauke visada pergalėtojas, o namuose pertekęs gerų metų ir tikros laimės, jis leisdavęs dienas šeimoje bei draugų tarpe, be baimės, ramia dvasia laukdamas valandos, kad **deivė Nukirptoja** jam nukirpsianti mirtingojo būvio gijas! Septinta deivė buvusi vardu **Išskalbtója**; jos priedermė buvusi nukirptąjį audeklą išskalbti ir atiduoti aukščiausiai dievybei. Iš to audeklo turėję būti siuvami marškiniai nešioti savininkui po mirties. Toms deivėms buvo pašvęsti akmenys palei upes ir upelius, kame jos dažniausiai rinkdavosi. Kiekvienas gyventojas turėjo savo akmenį, ant kurio sudėdavo atnešęs kuo brangiausias aukas. Kariauninkai čia nešdavo užmuštųjų priešininkų galvas ir dalį savo grobio, laimėto karinėse iškylose, ūkininkai — javus, linus, merginos — rankšluosčius, rūtų vainikus ir t. t. Prieš sudedant aukas būdavo religinės apeigos, apie kurias nieko sužinoti negalėjau. Vieną tiktai giesmelę, sudėtą **deivės Išskalbtijos** garbei, išlaikė mums liaudies padavimai. Jos pradžia tokia:

Oi deivute, deivužėle!
Išskalbk mano amžiuotėlį,
Kad skaistus eiti galėčiau,
Nuogas danguj nestovėčiau ir t. t. *

Mėnesienos naktys labiausiai patikdavusios deivėms, tada jos susirinkdavusios paupyje, susėsdavusios ant akmenų ir dirbdavusios darbus. Aplinkiniai bernai dažnai jas užtikdavę tokioje būklėje; jos būdavusios labai jiems malonios ir reikalaudavusios, kad ir jie būtų joms mandagūs. Vargas drąsuoliams, kurie nesusiprasdavę kaip reikiant pagerbti **deives**: jų laukdavusi neišvengiama bausmė arba ir mirtis. Tuos akmenis aš radau Šiaulių apskrityje, vietovėje, kurios vardas *Kerežiai*, ji priklauso teisėjui *Martynui Urbonavičiui*. Prieš keliolika metų jų buvo kelios dešimtys palei Šešuvos upę, netoli nuo *Felikso Stanevičiaus* kaimelio *Šienlaukio*; jie buvo suvartoti pamatams. Matininkas *Noreika* sakė man, kad panašių akmenų, žmonių vadinamų **deivių akmenimis**, jis esąs matęs labai daug Telšių, Upytės ir Vilkmėgės apskrityse.

KAUKAI

Kaukai tai buvusios naminės dievybės, kurios savo garbintojams nešdavusios javus, pinigus, mėsą, pienišką ir kt. Ūgio jie būdavę ne didesni kaip penkių colių. Šeiminkės, norėdamos prisivilioti **kaukų** į savo namus, gamindavo iš vieno siūlo švarkučius ir užkasdavo juos po namų kerte; dievukai, suradę drabužius, apsilkdavę jais ir pasidarydavę namų tarnais. Jie tučtuojau lėkdavę pas turtingesnius ūkininkus, o privergę visokių daiktų, nešdavę savo garbintojams ir kraudavę priemenėje, ant tam tyčia pritaisytos lentynos. Iš pradžių paprastai rasdavę parnešta kokių smulkių apyvokos daiktų, kaip antai: medinių šaukštų, kablų virvėms vyti, plunksnų ir t. t., o kartais net ir sausų skiedrų. Kas gera širdžia priimdavęs tas pirmąsias do-

vanas, tas galėdavęs tikėtis paskui ir geresnių, o priešingu atveju, jei kas jas paniekindavęs, tie dievukai padegdavę namus ir išskrisdavę. **Kaukams** nakčiai būdavo dedamos aukos — vėdarai.

UNDINĖS

Undinės, kai kuriose vietose vadinamos **gudelkomis**, yra vandens deivės *. Šis pavadinimas ypačiai taikomas upių nimfoms. Savo ypatumais tos merginos yra visai tolygios ukrainiečių *rusalkoms*. Liaudis jas vaizduojasi kaip idealaus gražumo būtybes, gyvenančias upių dugne. Mėnesienos naktimis jos išplaukiančios į paviršių ir tada savo žavesiais, šokiais ir dainomis viliojančios jaunos bernus, kuriems pirma atimančios protą, o paskui nuskandinančios.

Iš padavimų apie **undines**, arba, žemaitiškai, **ondines**, didžiausysis mūsų Vaidila * parašė balades: *Svitezietę* ir *Žuvelę*.

Pridedame čia liaudies dainą apie Jūros²⁰ upės **ondines**:

**Kas esi jaunas ir skaistus,
Dar neliejai ašarėlių,—
Uliok visą dieną linksmą,
Neartinkies prie upelių.**

**Nes kaip saulė užsileisis
Ir išnyks orai ant dangaus,
Mėnužėlis švytės tuojaus,
Tuojaus kyla vanduo Jūros.**

²⁰ *Jūra* — Žemaičių upė, tekanti Raseinių apskrityje, netoli Prūsų sienos.

Vilnis vilnį šalin neša,
Atkloj upės patalėlį,
Pamatysi, paregėsi
Beplaukančias mergužėles.

Tai ne mūsų yr mergelės:
Sraunos, gražios, o kaip skaisčios!
Niekas dvaro panytelės,
Jei meluoju — prapuolimas!

O kaip dainą tik paleis,
Visos mergos sutarise [?],
Žmogus proto jau neturi,
Šalin miškų lakštingala.

Nes tai zdrodnos yr mergelės,
Bėk nuo anų prietelystės:
Bet kaip anas paregėsi,
Didžią bėdą apturėsi.

Bėk ką greičiau, bernytėli,
Nes prapulsi ant amželio;
Nes už vieną regėjimą
Būsi upėj ant dugnelio.

Dažnai **undines** liaudis vadina **upių martelėmis**. Senų senovėje, matyt, buvo manoma, jog merginos, prisigirdžiusios iš nusiminimo, gailestingų dievų būdavusios paverčiamos **undinėmis**, kad jos galėtų keršyti vyrams už savo mirtį ir būti upių bei ežerų globėjomis; atrodo, kad ši dainelė lyg liudytų tai:

Motuše mano, senoji mano,
Ant ko mane auginai?
Ar ant darbelių,

Ar ant vargelių,
Ar ant žmonių kalbelių?
Nei ant darbelių,
Nei ant vargelių,
Tai ant žmonių kalbelių.
Kad taip nekenti manęs, motuše,
Buvo mažą neauginti:
Buvo nunešti,
Buvo įmesti
Į gilų ežerėlį.
Ten būč buvusi paskenduolėlė,
Žuvelių draugalėlė:
Ten būt žuvavę žvejų žmoneliai
Su šilkinium tinkleliu:
Ten būt sužvieję,
Ten būt sugrieję
Už mažą lydekėlę.
Ten būč buvusi
Žvejų mergelė,
Pajūriškių martelė.

MEDŽIOIMA *

Tuo vardu mūsų liaudies padavimai plačiai mini deivę, globojančią medžioklę. Žmonės ją vaizduojasi kaip merginą milžinę, su vyrišku veidu, apsigaubusią meškos kailiu, su lanku ant pečių.

Vietos padavimas sako, kad Žemaičiuose, Raseinių apskrityje, prie *Kražių* miestelio, kairėje *Kražantės* upės pusėje, ant kalno, vardu *Medžiokalnio*, poeto *Sarbievi-jaus* pamėgtoje vietoje, buvusi deivės **Medžioimos** [?] šventykla. Ten, kaip žmonės pasakoja, ir nūnai ji tarpais

pasirodanti — liūdna, apsiverkusi, be lanko ir meškos kailio.

Jos žodžiai, kuriais prakalbanti į praeivius, esą tokie:

Lietuva yra miškuose! Kirskit miškus; iškirsite miškus — nebus Lietuvos. Kirskit! Kirskit!

IŠMINTAS

Buvęs tai žmogus *, kurį dievai apdovanoję savo išmintimi. Tai jis išmokęs lietuvius šaudyti iš lanko, sėti javus ir apskelbęs visai tautai dangaus įstatymus, pagal kuriuos ji turėjusi gyventi. Kol lietuviai pildę jo priesakus, tol buvę laimingi, o kai tik nustoję klausyti **Išminto** priesakų, nebelikę nė laimės. Kokie buvo tie priesakai? — Nežinia.

Lietuvių liaudis, gyvenanti Prūsuoje ir Žemaičiuose, kartoja to vyro mintis, kurias gražiausiai galėtume vadinti aukso mintimis. Štai čia paduodu tas, kurias man pavyko nugirsti.

1.

Bloga sėkla be sėjimo išdygsta, o gera ir pasėta ne visad vaisių išduoda.

2.

Iš veido pažinsi žmogų: kaktą žema padūkima rodo, iš aukštos kaktos, akių kruvingų veizda piktybė ir mėgybė. Veidas romus — ne visad romumo yra ženklų, tankiausias yra ličyna, po kurios visų didžiausiai blaurūs darbai kavoja.

3.

Alus be apynių, sviestas be druskos, žirgas be uodegos, moteriškė be gėrybės netur ant sviesto vertumo.

4.

Paleistuvystė tiktai yra be vaisiaus.

5.

Greičiau išgersi vandenį visos marės, nekaip pažinsi būdą moteriškės.

6.

Girk dieną vakaru, moteriškę po smerties, ginklą kaip dasitirsi, o savo mergeleį rytą po vinčiaus.

7.

Neviryk mergelėms, be lakstas tur širdis, o liežuvį atmainingą, visad gatavą ant šventolaužų priesigų.

8.

Prietelystė tarpu skaistos ir piktos moteriškės yra kaip bokštas, matytas oruose²¹.

9.

Bepročių ir šešką kekšės tiktai gal mylėti.

10.

Išmintis, drąsybė ir cnata yra tai pamatai, ant kurių stovi dangaus ir žemės laimybė.

²¹ Šis palyginimas, veikiausiai, bus kilęs iš reiškinių, vadinamo *fata-morgana*, gana dažnai matomo virš Baltijos jūros.

*

Nuostabus dalykas, jog kai kurios čia paduotos mintys yra mažne žodis į žodį *Skandinavų Edoje*²². Gal jos iš tenai pas mus atkeliavo? Tam parodyti dedame jas čia.

*

Girk dienos gražumą, kai ji pasibaigs; moteriškę — kai pažinsi gerai; kardą — kai išmėginsi; paną — kai ištekės; ledą — kai pereisi; alų — kai išgersi.

*

Netikėk nei panos, nei jokios moteriškės žodžiais, nes jų širdis — tai lyg ratas, kuris sukasi; vėjavaikiškumas yra įsodintas į pačią jų širdį. Nepasitikėk nei giedrumu dienos, nei angimi užmigdyta, nei meilavimusi tos, kurią ketini vesti; nei lūžusiu kardu, nei turčiaus sūnumi, nei ką tik pasėta dirva.

*

Santaika tarp piktų moterų — tai tas pats, kaip kad vestum nekaustyta arklį ledu; arba dveigį kumelį balnotum; arba kaip audrotie laive be vairo paliktum.

*

Kas nori, kad jį panos mylėtų, tegu joms gražiai kalba, tegu joms gražias dovanas neša ir giria jų žavesius be galo. Kad būtum geras mylimasis, turi gudrumo turėti.

²² *Eda* tai yra senųjų Skandinavijos gyventojų tikybos knyga. Senosios Semundo Edos didžiąją dalį išvertė, naująją, Snoro Edą, sutrumpino *Jokimas Lelevelis*. Antrasis leidimas Vilniuje, 1828 m., in—8, 226 p.

**M E T A M O R F O Z Ē S L I E T U V I Ū
M I T O L O G I J O J E**

Sakau, pasenę žmonės, kad tą laiką
Jokių stebuklų niekas nežinojo,
Neaiškios jėgos supo ir globojo
Tuometį žmogų tarsi mažą vaiką.
Ore, miške, uoloj, vandens gilybėj
Švelni užuojauta žmonėms slypėjo,
Nes žmonės gerbė gamtą, jos galybę,
Pažino ją, kaip motiną mylėjo.

S. Goščinskis *

Toje stebuklų ir fantazijų epochoje
gamtos mokslas buvo magiškas dalykas,
slaptingas menas. Tais laikais mokslininkai
ir nemokšos tikėjo slaptų ypatybių buvimu.

M. M.

Lietuvių mitologija iš seno laukia savo Ovidijaus *, kuris aprašytų visas jos metamorfozes ir parodytų aiškesnėje šviesoje. Liaudis turi labai daug šitos rūšies žinių; istoriko pareiga yra surinkti visus tuos pasakojimus, atskirti tiesą nuo netiesos ir apginti nuo užmaršties. Mat, liaudies padavimai, keliaudami iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą, taip jau yra pasigadinę ir sudarę, jog tik dideliu vargu tyrinėtojas begali atsekti pirmąjį grūdą, tikrąjį jų šaltinį. Liaudies lūpose pagonybės dievukai liko supainioti su krikščionių tikybos įvaizdžiais, pagoniškosios mitologijos dalykai — su Evangelijos faktais. Lietuviai, iš seno būdami apreikštosios tikybos išpažintojai, pamiršo jau, kad jų prosenoliai kitados garbino prasimanytus dievaičius, tad visas savo sakmes jie taiko prie krikščionybės įvykių.

Lietuvių mitologijos pasakojimai apie pavirtimus, kurie iki mūsų laikų išliko liaudies tradicijoje, taip pat

yra senųjų pagoniškų įvaizdžių junginys su krikščionių tikybos įvaizdžiais.— Aš savo tyrinėjimuose stengiausi kiek galėdamas pasekti teisingą jų pradžią ir ištaisyti tas nuomones, kurios per daugybę metų buvo iškraipytos. Apsakymų apie vadinamuosius *pavirtimus* lietuvių liaudis turi be galo daug. Kiekvienas žvėris, kiekvienas paukštis, liaudies manymu, buvo kitados žmogus, kuris už dievų valios nepildymą tapo nubaustas ir paverstas į kitokią gyvą būtybę atbūti atgailos už savo kaltes. Tačiau ne vien tik dėl nusikaltimų būdavo žmonės pasmerkiami gyventi žvėrių pavidalu: karšta meilė, gailestys brangių asmenų netekus, ligos, kentėjimai ir t. t. labai dažnai paskatindavo dievus pasigailėti žmonių giminės skurdo ir paversti žmogų kitokia būtybe.

GEGUŽĖ

Gegužei * liaudies padavimuose priklauso pirmoji vieta tarp nelaimingų pavirtėlių. Tai buvusi vieno turtingo Lietuvos **bajoro** duktė, trijų narsių jaunuolių sesuo. Ji labai mylėjusi savo brolius, visas jos darbas buvęs galvoti apie juos, atspėti, ko jie nori, pastebėti, kada kuris pirštu pamos. Visas jos gyvenimas buvęs vien jiems skirtas — austi jiems juostas, siuvinėti gūnias — tai buvęs jai smagiausias žaismas, jos kasdieninis triūsas. Dėkinga brolių šypsena, meilūs pažvelgimai buvęs vienintelis jos širdžiai atlygis. Ji buvusi laiminga, kad galėjusi rūpintis broliais, ji gyvenusi jų ramybe, jų gyvenimu. Bet pavydus likimas nedavęs jai ilgai džiaugtis tais smagumais. Karo trimitų garsai sutrikdę rimtį ir ėmę šaukti visus lietuvius į šlovės lau-

ką.— Šmarkusis Kęstutis ²³, Žemaičių žemės kunigaikštis, išsivedęs savo pulkus mušti šarvuotųjų vienuolių, kurie, dangstydamiesi noru atversti mūsų tėvus į tikėjimą, ieškoję vien naudos sau, švento kryžiaus vardu plėsdami svetimus kraštus, grobdami turtus, žudydami bejėgius senelius, išplėšinėdami vaikus iš motinų glėbio ir ugnimi bei kalaviju žymėdami savo barbariškus žygius! Žemaičių trimitų garsas nuskardėjęs per amžinąsias girias, pasiekęs ir anų jaunuolių ausis.— Išjoję į karą.— Raudodama išleidusi juos sesuo ir, kaip tikrai lietuvaitei tinka, linkėjusi pergalėti priešą.

Baigęsis karas, išdūmę į kitapus Nemuno pergąsdinti kryžiuočiai, lietuvių atšipę kalavijai jau ilsėjęsi makštyse,— grįžę mūsų riteriai namo. Tiktai kurgi narsieji jaunuoliai? — laūkusi nesulaukusi jų išsiverkusioji sesuo; jie kritę mūsų lauke. Tik jų žirgai, nebetekę brangios naštos, parbėgę vieni namo. Nuliūdusi lietuvaite, brolių netekusi, metusi tėvo namus, kur jai viskas primindavę brangius širdžiai daiktus; pasiėmusi su savim žuvusiųjų brolių žirgus ir išėjusi į girią baigti ten verksmingo savo gyvenimo. Ilgai klajojusi po girią, per dienų dienas raudodama ir aimanuodama, kol aukščiausiasis dievas jos pagailėjęs ir pavertęs ją *gegužę*. Ir nuo to laiko kiekvieną pavasarį, tuo metu, kada žuvę broliai, ji išliejanti skausmą savo ir liūdnai kukuodama apraudanti jų mirtį.

Toks yra Žemaičiuose ir Lietuvoje apsakymas apie *gegužę*. Paprasti žmonės labai ją gerbia ir pripažįsta jai galią išpranašauti ateitį. Jeigu tik pasitaiko išgirsti

²³ Lietuviai, o ypač žemaičiai, visus karinius įvykius priskiria Kęstučio laikams. Tas narsus kunigaikštis ir kryžiuočiai jų liaudies apsakymuose vaidina reikšmingiausią vaidmenį.

kukuojant prie kurių namų,— tai jau ženklas, kad tuose namuose mirs kas. O jei kas išgirdo pirmąsyk jos balsą miške ir turėjo su savim pinigų, tai yra tikras, kad per visus tuos metus pinigų turės. Ar užgriūva kokiam nelaimė, ar ko sau geidžia, ar vėlgi sužinoti ką nori,— tuoj į gegužę kreipiasi; jos balsas — pranašo balsas. Pirklys klausia apie pelną, senis — kiek dar metų gyvens, vyras — ar dar ilgai mylės jį žmona, jaunamartė — ar dukterį, ar sūnų pagimdys ir t. t. Jauna gražuolė, jau penkiolika pavasarių mačiusi, kuriai išsi-skleidė visi žavesiai, nešykščios gamtos dovanoti, kuriai apie tą laiką kaskart stipriau, kaskart smarkiau ima plakti širdis, kuriai vienuma pasidaro nebepakeliama, jaučia poreikį gyventi pilnutinai, kažko geidžia, kažko dūsauja, kuri pati savy susivokti neįstengia, nemoka pavadinti to saldaus jausmo, kuris ją visą apima,— į ką gi kreipsis, vargšėlė, ko pasiklaus apie savo svajonių svajonę, kam savo mielus ilgesius atskleis? — *gegužei!* Liaudies tradicijos išsaugojo mums dainelę, kurią ir dabar jaunos mergaitės dainuoja Žemaičiuose, kai nori ko sužinoti iš *gegužės*:

**Tu seseryte brangioji,
Tu gegužaitė raiboji,
Brolių arklus ganydama,
Šilkų siūlus varstydama,
Sakyk, kad' aš vyrą gausiu?**

Kai kuriose apylinkėse, kaip antai dabartinėse Upytės ir Vilkmėgės apskrityse, tą dainelę kiek kitaip dainuoja:

**Pakukuok, gegele,
Pasakyk, lakštule,
Žalio eglėlė tupėdama,**

**Aukso krėslely sėdėdama,
Brolių arklius ganydama,
Silkų skareles mastydama,
Aukso makrais siūdama,
Mano metus skaitydama,
Kaip ilgai gyvensiu?**

Kiek kartų, šitaip užklausus, *gegužė* sukukuoja, tiek metų reiks laukti, kol išsipildys troškimas, arba tiek metų dar gyvens klausėjas. — Lietuviai visada buvo tokios nuomonės, kad tuos, kurie neteko artimųjų ir jų gailėjo, dievai, atlygindami už tai, pavertė gegužėmis; šitai patvirtina ir šioji liaudies dainelė:

**Per tiltą jojau,
Nuo žirgo puoliau
Ir upelėj gulėjau.**

**Aš ten gulėjau
Tris nedėlėles,
Nieks manęs negedavo.**

**O ir atlėkė
Trys raibos gegelės
Vidur tamsios naktelės.**

**Viena kukavo
Kojų galely,
Antroji prie galvelės.**

**O ši trečioji
Raiba gegelė
Kukavo prie širdelės.**

**Marti prie koju,
Sesuo prie galvos,
Matušė prie širdelės.**

**Marti gailėjus
Tris nedėlėles,
Sesuo trejus metelius,**

**O matušėlė
Augintojėlė
Pakol gyva širdelė.**

**Marti lydėjo
Per lygius laukus,
Sesuo lig bažnytėlės,**

**O matušėlė
Augintojėlė
Lig pačios tėviškėlės.**

Nuostabus dalykas, kad toji pati dainelė skamba mažne visame slavų pasaulyje, tokiame skirtingame nuo Lietuvos liaudies papročiais ir pažiūromis. Paduodame čia Serbijos ir Galicijos liaudies dainas, paimtas iš *Kazimiero Vladislovo Voicickio* vertingojo rinkinio.

SERBŲ LIAUDIES DAINA

*(lenkiškai versta Augustino Beliovskio)**

Jaunas Jòvanas per gonkas ėjo,
Netikėtai po juo gonkos griuvo,

Tiesę ranką Jovanas išlūžo,
Kaip bematant daktarė atėjo,
Miško vilia ²⁴ žada daktarauti.
Daug ji nori, kad ligonį gydys:
Jovano mamos tiesiojos rankos,
Jo sesers kasos su kaspinėliu
Ir perlinių jo žmonos karolių.
Motina jai duoda tiesę ranką,
O sesutė — kaspiną ir kasą,
Tik žmona nenori duot karolių:
„Dieve gink, kad aš juos atiduočiau,
Taigi man tėvelis dovanojo.”
Kad supyko daktaravus vilia,
Jovano žaizdon nuodų įpylė.
[Mirė Jovanas motulės skausmui.]
Ir pravirko tarsi trys gegulės:
Ta pirma tai verkia nenustoja,
Ta antra — tai rytą vakarėlį,
Ta trečioji — kada prisiminus.
Ta, kur verkia, niekad nenustoja —
Tai vargšėlė Jovano motulė;
Ta, kur verkia rytą vakarėlį —
Tai liūdnoji Jovano sesutė,
Ta, kur verkia kada prisiminus —
Tai jaunoji Jovano žmonelė.

²⁴ Vilia Serbuose yra tuo, kuo Rusioje rusalka (o Lietuvoje undinė); dažną jos santykiavimą su žmonėmis apdainuoja įvairios serbų dainos. Skirtumas tarp rusalkos ir vilios yra tas, kad pirmoji dažnai žmonėms užmena mįsles ir tuos, kas neatspėja, užkutena negyvai. Vilia mėgsta dainuoti ir nepakenčia geresnių už save dainininkų, ir jeigu atsiranda, kas išdrįsta gražiau dainuoti, tą nužudo strėlėmis. Daugiau, be kitų ypatybių, kurias priskiria jai serbų liaudis, ji pažįsta žoles ir moka gydyti. (K. VI. Voicickio *Zarysy Domove* [„Naminiai užrašai“].)

Vai sakalas skrido iš miško į lauką,
 Vai sakalas tūpė ant aukštojo kalno,
 Nuo kalno nuskrido į aukštąją pušį.

Kai vėjelis dvelkia,
 Pušis galvą lenkia,
 Nelinguok pušele,
 Man liūdna širdelė.

Vai tai trenkė strėlužė žemyn iš padangės.
 Vai tai ką ji nukovė? — Našlėlės sūnelį!
 Kadgi kas atsirastų, mamytei praneštų,
 Kād atbėgus raudotų, gražiai pašarvotų.

* * *

Vai atskrido dvi trys gegutėlės,
 Visos trys žilutėlės,
 Visos trys liūdnutėlės.
 Vai viena jų parkrito čia pat prie galvelės,
 O antra jų parkrito čia pat prie kojelių,
 O trečia tai parkrito čia pat prie širdužės.
 Ta prie galo galvos — tai senoji motušė.
 Ta prie galo kojelių — tikroji seselė,
 Ta prie galo širdužės — mieloji mergelė.
 Kur motušė pravirko — ten kraujo upelė,
 Kur sesulė pravirko — ten kraujo versmelė,
 Kur mieloji pravirko — ten sausas takelis.
 Nes motušė daug metų vien verkia ir verkia,

O sesuté tai verkia, kada prisiminus,
O mieloji raudodama kitką galvoja,
Apie kitą svajoja!.. (*)

(*) [Originalas:]

Oj! wyletił sokił, ta z lisa na pole,
Oi! sił sobie sokił na wysokij hore,
A z hory poletył na wysoku sosnu.

Witer powiwaje,
Sosna sia schylaje;
Nie chylaj sia sosno,
Bo i tak mene toskno.

Oj! udaryła stryłka z wysokoho neba!
Kohoż ona ubyła? — Wdowynoho syna!
Nyma komu daty, do matyńki znaty,
Szoby pryszła maty, syna pochowaty!

* * *

Oj! nadletiło dwi, try zażuėenki,
Wsi try posiwenki,
Ta wsi try smutneńki,
Oho! odna upała, po konec hołowki,
A druhaja upała po konec nożeczok,
A tretaja upała po konec serdeńka,
Po konec hołowki, maty stareńka,
Po konec nużeczok sestryczka rydneńka,
Po konec serdeńka, to jeho myleńka,
Hde mateńka płacze, krwawaja ryczka,
Hde płacze sestryca, krwawaja kermyczka,
Hde płacze myleńka, suchaja strezeńka.
Bo mateńka płacze wid roku do roku,
A sestryca płacze kilko sy zhadaje,
A myleńka płacze, inszu hadku maje,
O innym hadaje!..

O štai dar viena lietuvių liaudies dainelė, liudijanti, kad gegužė laikoma paukščių pranašu, pasakančiu mergaitei, kada ji ištekės:

Oi užkit gauskit, girioj medeliai,
Maži mano broleliai.
Oi užaugš, užaugš mano broleliai,
Iškurs girioj medelius.
Girelėj kirto, pagiry tašė,
Ant vieškelėlio vežė.
O ir išstatė margą dvarelį
Ant aštuonių kampelių.
Kanups į kampelį po gegužėlę
Kas rytelį kukavo,
Kol iškukavo, kol išlingavo ²⁵
Matušėlės dukrelę,
Nuo brolelių sesele.
Oi lankykite, broliai, sesele,
Norint žiemos keleliu,
Žiemos keleliu, nauju važeliu,
Juodbėrėliu žirgeliu.

Lietuvoje *gegužei* pagerbti ir dabar dar tebėra tam tikra šventė. Trečiąją velykų dieną susieina viso sodžiaus jaunimas į vienus namus, dainuoja visokias dainas, o paskui šoka šoki, kuris vadinasi **gegužė**. Tą šoki veda viena mergaitė — **gegelė**, viršijanti gražumu kitas. Visi sustoja ratu, o vidury sėdi ant krėslo šventės herojė užrištomis akimis. Taip visi šoka. — Po kiekvieno pašokimo vyrai prieina prie sėdinčiosios, paima už rankos ir dainuoja:

²⁵ Gegutė kukuodama beveik visada linguoja ant medžio.

Karaliūne gegele, kukū, kukū!
Aš tavo brolelis, kukū, kukū!

Sėdinčioji, spėdama iš balso tuos, kurie jai labiausiai patinka, išsirenka tris bernelius, atsiriša akis ir jau visą dieną šoka su jais. Kai skirstosi, ji dovanoja jiems po savo austą margą juostą, o berneliai vėl jai ką padovanoja. Nuo tol mergaitė bernelius vadina savo broliais, o jie ją — sesute.

Tokioje šventėje aš pats esu buvęs Šiaulių apskrityje, Vaiguvos parapijoje, savo gimtinėje Pakėvyje. Kitą kartą mačiau ją tos pat apskrities Kuršėnų parapijoje, teisėjo *Ignaco Radavičiaus dvare Milvyduose*.

Senų laikų čekams gegužė buvo liūdesio paukštis; griežtai to netvirtinu, bet taip būčiau linkęs spręsti iš *Kralove Dvoro rankraščio* ^{26*} dainelės, kurią čia paduodu.

Ažuolas palaukėj stovi,
Ažuole gegutė rauda,
Verkia, kad pavasarėlis
Bėga, amžinai netrunka.

Jeį jis amžinai užtruktų,
Kaipgi mums rugiai subręstų?
Jeigu vasara vis tęstųs,
Kaipgi obuoliai nusirptų?

²⁶ Rukopis Kralodworsky, a giné wytecenegsi narodni z pewopravné basne werne w puwodnim starém gazyku i t. d. wydan od Waclawa Hanky, Rytėre Radu sw. Wlad. Bibliothekare Narodniho Museum, in—12, Prahoje 1835.

Kaipgi šaltų kūgy varpos,
Jei vis rudenėlis truktu?
Kaip sunku merginai būtu,
Jei visad viena paliktu? (*)

Yra dar Lietuvoje tokia nuomonė: jei gegužė parlekia anksti pavasari, dar medžiams neišsprogus, tai yra *į pliką mišką*, tai esąs ženklas, jog būsią blogi metai; atvirkščiai, jei parlekia į žalią mišką, tai būsiąs geras derlius.

LAKŠTINGALAS

Lakštingalas! * Kam nesukelia sieloj tūkstančių atsiminimų jau vienas tas vardas! Kas nežino to mažo, neišvaizdaus pažiūrėti, pilko, lyg Šiaulių kaimietis su juosva sermėgėle paukštelio, to pavasarių mylėtojo, kuris savo angelišku balsu gyvina mūsų miškus! Kienc širdyje jo giesmė nerado atbalsio, tos meilios seselės, kuri kas akimirką įmanytų juoktis ir verkti!.. Tai ponų ir vargdienių kiemionių numylėtas paukštelis: visi vienodai žavisi jo giesmele, nes visi vienodai supranta sie

(*) [Originalas:]

W širém poli dubec stoi,
Na dubci zezhulice.
Zakukáše, zaplakáše,
Ze nenié rezdy jaro.
Kakby zráli žitko w poli,
By vezdy iaro bylo?
Kakby zrálo iablko w sadie,
By vezdy léto bylo?
Kakby mrzli klasi w stoze,
By vezdy ieseń byla?
Kakby dieve tiežko bylo
By vedzy sama byla?

los balsą. Ponai, vaikydamiesi savo fantazijų, dėl kurių jiems taip lengva paaukoti kito laimę, laiko savo salonuose vargšą giesmininką. — Tačiau lakštingalas tiktai kaime, tiktai miške tėra lakštingalas, tik tenai paukštelis, suokdamas šalia savo numylėtos paukštytės gūžtelės graudulingas giesmeles, ant čiurlenančio upelio kranto, įstengia visus sužavėti, sujaudinti, nuskraidinti mintis į tą saulės šalį, kur mūsų atminimai yra paskyrę vietą žemės rojui. — Tuo tarpu salonuose įkalintas, jis nebeturi mums tos kerimosios galios. Ten jo balsas tik slopina niekingus vizitininkų čiauškalus, nutraukia pačiame įkarštyje deklamuojantį savo eiles poetą arba maišosi pervien su išsipusčiusio frantelio komplimentais, nuvalkiotais, amžinai pagal vieną formą kirptais, bet tai nėra širdies balsas, o veikiau tai kimus raudos skundas, kuriuo dainius stengiasi perrėkti savo neda lia! — Vieną tiktai naudą lakštingalas salone duoda. Pažiūrėkit į tuos du, toli nuo visos draugės savy paskendusius, lango įsienyje atsistojusius, prie jų kaba lakštingalo narvelis; lakštingalas čiulba, vaikinai ir merginai patyliukais šnekasi, tolydžio į kits kitą žiūri, gyvai įraudę abudu... bet jūs ir patys suprantate, koks čia to pilko paukštelio vaidmuo; geriau paklauskite, ką apie jį sako mūsų liaudies padavimas, kurį gal dar ne visi būsite girdėję.

Seniai, labai seniai gyveno kažkur palei Nerį jaunuolis, vardu **Dainius**. Jis mylėjo gražuolę kaimynę **Skaistę**, o jos širdis buvo jam šalta. Jis kaip tik įmanydamas stengėsi įgyti jos meilę, bet vis veltui; jis dainavo jai gražių gražiausias dainas, jis kas rytas bėgo po mylimosios langais pasveikinti jos, o kas vakaras, pareinant iš lauko, pastodavo jai kelią nors kartelį pažiūrėti į ją, nors vienu saldžiu žodeliu atsisveikinti.

Galų gale, matydamas, kad visos pastangos niekais eina, jis nusiskandino upėje. — Gailestingi dievai po mirties pavertė jį lakštingalu — tegu balsas, kuriuo tuščiai kalbino žiauruolės širdį, būsiąs paguoda visiems nelaimingiesiems įsimylėjėliams ir kelsiąs nusistebėjimą visam pasauliui. **Skaistė**, per vėlai pamilusi **Dainių**, kurio jau nebebuvo pasaulyje, iš nusiminimo mirė ir buvo pavesta *rože purine*, kuri tada tik išsiskleidžia, kai lakštingalas giedoti nustoja.

Su lakštingalu yra susijęs mūsų valdovo *Vladislovo Jogailos* mirties atminimas: jis, beklausydamas to paukštelio giesmių, nušalo ir mirė Gardine 1434 metais, gegužės 31 dieną.

Mūsų liaudies dainose radau paminėtą lakštingalą * tame rinkinyje, kurį taip dailiai išvertė *Jonas Čečotas*.

Miela lakštute,
Nutilk truputį.
Tavo dainelė
Sielvartą kelia.

*

Liūdnos pievos be lakštutės,
Sodai — be gegutės,
Aš — liūdnesnė be tėvelio,
Be senos motutės.

*

Šakose pilka lakštutė
Kaitrią dieną tyli;
Pasakyki, širdužėle,
Myli ar nemyli?

*

Kur, lakštute, tavo dainos,
Ko taip nutilai? —
Atėmė dainas Vilnelė
Ir žali šilai.

*

Kur, bernel, tava linksmybė,
Juokas ir galia?
Regis, tau iš dievo teko
Nebloga dalia?

*

Plyname lauke vešėja
Trys daržai;
Viename lakštutė suokia
Taip gražiai.

Antrame kukuoja gegė,
Žaisdama,
Trečiame sūnelis kalba
Su mama.

*

Girioje pražydo putinas ir avietėlė,
Kai mane pagimdė mažą motinėlė.
Bet neleido man lig proto paūgėti,
Liepė iš namų už vyro ištekėti
Į toliausią svečių kaimą, kur be vėjo ūžia,
Uošvis skriaudžia, gainioja martužę.
Ankstutėliai kelia, vos rytuos aušrelė rieda,
Ir lakštutė dar gojely gieda.

Liaukis, mano lakštingėle, taip liūdnai čiulbėti,
Nes ilgiau aš negaliu kentėti!
Užkukuos gegutė, medį išdžiovins ir gėlę,
Mano verksmas jaudins akmenėlių.

*

Oi tamsi tamsi naktelė
Be mėnulio žvaino.
Oi kvaila kvaila mergelė,
Kur už senio eina.

Kai užmigdė vargšė Kasia
Savo senutėlių,
Verkdama daržan išėjo,
Prašė lakštingėlę:

O, lakštute, nebesuoki,
Te seniokas miega.
Užkamuot mane jis gali
Ir atimti jėgą.

Oi lakštute, tu nesuoki,
Patylėki šianakt,
Nes man gėda vos pamačius
Vyją savo seną.

Yra dar viena lietuviška dainelė, kurios žodžiai tobulai pamėgdžioja lakštingalo giesmę, bet dėl negražių vaizdų, joje piešiamų, negalima čia jos įdėti.

BLEZDINGA

Tai yra neatskiriama kaimo sodybos draugė. Jos lizdas po mūsų kaimiečio trobelės stogu yra jam tartum ženklas, jog dievas laimina jo namus.

Liaudies apsakymas apie *blezdingą* yra šitoks:

Buvo vienoje šalyje karalienė, mėgstanti baisiai daug kalbėti, ir ji vis apkalbinėdavo kitus, o dažniausiai neteisingas žinias skleisdavo. — Kai vieną sykį jos broliai grįžo iš karo, ji pirmoji išbėgo priešais duris jų pasitikti ir, vos pasisveikinusi, padrožė jiems naujieną, kad jų žmonos mirusios, kol jie buvę kare. Riteriai patikėjo ta kalba ir iš didelio širdies skausmo tuoj čia pat, nebėję į vidų, visi nusižudė, nors iš tikrųjų nė vieno žmona nebuvo mirusi. Dievai, pamatę, kiek pikto pridarė liežuvininkė sesuo, pavertė ją *blezdinga* ir davė jai užduotį būti visą gyvenimą naujienų nešiotoja, o jos pikto darbo atminimui ant uodegos plunksnų ugniaspalvę dėmę uždėjo.

Paduodu čia keletą liaudies dainų, rodančių, kaip mūsų žmonės galvoja apie tą paukštytę.

**Blezdingėle,
Lakūnėle,
O ką tu ten girdėjai?
— Ten aš girdėjau,
Ten aš regėjau
Mergytę beverkiančią.—
Blezdingėle,
Lakūnėle,
Ar ji man minavoja?
— Kad yra viena,
Tai minavoja
Apie tave, bernytėli.
O kad yr kitas
Jaunikis skaistas,
Tada tave neatmen. —**

Blezingėle,
Lakūnėle,
Ar mane myl mergaitė?
— Ana tau miela,
Be tavęs būti
Ana valandos negal.—
Blezingėle,
Lakūnėle,
Lėk ant mano mergelės,
Pasakyk anai,
Skaistai mergelei,
Kaip smūtnos mano dienos.
Kad aš čion alkstu,
Kad aš čion trokštu
Pas mano lelijėlės.

* * *

Lėk, blezingėle,
Lėk, lakūnėle,
Kur brangiosios aukštas dvaras.
Lėk, blezingėle,
Sėsk ant langelio,
Padainuok mielai merguželei,
Kaip esu biednas,
Kaipo nuliūdęs
Be mano jaunos mergelės.
Kad vėjas putą,
Raselė krinta,
Aš ant tos šalies veizdu, kur ana.
Veizdu ir regiu,
Kaip mano dienos
Vienokos teka ant svieto.
Širdelę sopa,
Ašaros krinta,

**Kad ana mano būti negalia.
Oi dieve, dieve,
Dieve aukščiausias!
Permainyk mūsų gentelių širdis!**

* * *

**Jau pavasaris,
Mergelės nėra,
Mano mergelės,
Aiškios aušružės,
Ji išvažiavo
Svetimą šalelę,
Paliko bernužėlį.
Lék, blezdingéle,
Mano mieloji,
Pasakyk meilūnėlei,
Tegul sugrižta,
Tegul paspėja
Pas savo bernytėlį.
Nes kad nesugriš
Mano saulužė,
Greituoju čėseliu
Neras čion manęs,
Neras ant svieta,
Tik po juodos žemelės!**

Yra viena baltarusių dainelė, pamėgdžiojanti blezdingos giesmę; bet dėl tų pačių sumetimų, kaip ir lakštingalos giesmės, jos čia įdėti negalime. Iš to skaitytojo smalsumas turės nuostolio, bet dorovė daug laimės.

Blezdingos skraidymą nusako slovakų daina, pacituota *K. VI. Voicickio* knygoje „*Zarysy Domowe*“.

„Lakiojo blezdingėlė, lakiojo,
Nei dangaus, nei žemės neprisilytėdama.“

Lietuvoje vienas šokis, tobulai pamėgdžiojantis blezdingėlės skraidymą, yra vadinamas tos paukštytės vardu.

Lenkai turi priežodį:

Viena blezdinga — dar ne vasara,

Viena gryčia — dar ne miestas.

Una hirundo non facit ver.

[Viena kregždė — dar ne pavasaris.]

VYTURYS

Tai visų ankstyviausias mūsų pavasario paukštelis: jis pirmas mums savo giesmele paskelbia, kad pavasaris grįžta. Su džiaugsmu visuomet sveikiname vyturį, o su juo ir pavasarį; juk kas gi netrokšta sau linksmesnių valandėlių, kas gi gražių dienų nepasiilgęs!

Vyturys, gali sakyti, yra nuolatinis artojo draugas — jis sulig diena jau lirena savo giesmele, iškilęs į patį dangų, kada darbštus kiemionis išeina į lauką. Jo laukuose jis lizdelį suka, viršum jo laukų visuomet ir lakioja. Anksčiausia iš visų paukščių keleivių pas mus parlekia, vėliausiai išlekia. Mūsų liaudis sako, kad tai buvęs nelaimingas kaimo žmogelis, kuriam niekas nesisėkė; tačiau jis vis linksmas darbavęsis sau, nemurdamas prieš dievų valią, ir už tai po mirties gavęs atpildą — buvęs paverstas maža paukštyte, artojų guodėja.

Lietuvių padavimai, be šito pasakojimo, nieko daugiau apie vyturį nesako; net dainos apie jį, kiek man žinoma, jokios nėra. Yra tiktai priežodis vienas, taikomas apsileidusiems ūkininkams:

Blogas tas artojas, kurio dirvas vyturiai mėšlauna.

Čekų tarme apie vyturį radau šit kokią dainelę
Kralove Dvoro rankraštyje ²⁷:

VYTURĖLIS

Pono ežiose mergelė
Kanašėles rauna.
Klausinėja vyturėlis,
Ko ji taip nuliūdus.

Kaip aš, mažas vyturėli,
Dar galėčiau džiaugtis!
Mano mielą pasodino
Į uolinę pilį.

Kad turėčiau aš plunksnelę,
Parašyčiau laišką:
Tu, mažyti vyturėli,
Jį mielam nuneštum.

Anei plunksnos, nei lapelio
Laiškui parašyti.
Mielą dainomis pasveikink,
Kad iš skausmo džiūstu. (*)

²⁷ Išleistame Vaclovo Hankos Prahoje (žr. aukščiau, 26 pastabą).
(*) [Originalas]

SKRIWANĖK

Pleie diewa konopie
U panského sada,
Pyta sie iéi skřivánek
Proč žie alostiva.

Apie gandrą, kuris tikrojoje Lietuvoje vadinasi **sterkus**, Žemaičiuose **gandras**, kartais **gužutis**, o Prūsų Lietuvoje **typkojis**, yra toks liaudies padavimas:

Aukščiausiasis dievas, sutvėręs pasaulį, pamatė, kad žemėje jo priveista daugybė visokių žalingų šliužų; tada jam labai nesmagu pasidarė dėl savo klaidos, ir jis, norėdamas kaip nors atitaisyti, ką neapgalvojęs padarė, surinko visus nuodingus ir baurius savo sutvėrimus, sukišo į didelį šikšninį maišą, užrišo jį ir atidavė žmogui, vardu **Stoneliui**, prigirdyti artimiausiame ežere; atiduodamas griežčiausiai prisakė, kad neatrištų maišo ir nežiūrėtų, kas jame yra. **Stonelis**, užsivertęs maišą ant kupros, nešdamas į ežerą, galvoja: kas čia blogo, jei pasižiūrėsiu, ką nešu, — gal ten kokios brangenybės? Taip jis, paniekinęs dievo prisakymą, atrišo maišą, o iš maišo visi šliužai išsmuko ir vėl po žemę išlakstė. Išsigandęs jų ir nusiminęs dėl savo prasižengimo, grįžta jisai pas dievaitį, kuris tuo metu šildėsi prie užkurto egliaškių laužo, ir, drebėdamas iš baimės, išpažįsta savo

Kakobych mohla ráda byti?

Malitky skfivánče!

Otvedechu zmlitka

U kamený hrádek.

Gdybych perce imiela,

Pisalabych listek;

Ty, malitky skfiváčne,

Tyby s niém tam létial.

Nenié perce, nenié blanký,

Bych pisala listek;

Pozdravui drahého piéníém,

Že zdie hofem nyiu!

kalnę. Dievaitis susirūstinęs čiupo žioruojantį nuodėgulį, tvojo **Stoneliui** ir pavertė jį gandrau, liepdamas už bausmę visą savo gyvenimą rinkti šliužus, kuriuos pats per savo neišmintį buvo išleidęs į žemę. Tai dėl to dabar gandrai vis gauda šliužus, dėl to jam ir uodega juoda — nuo ano sudavimo dervinu nuodėguliu.

Per *apreiškimo švenčiausiajai panelei šventę (blovieščius)*, nuo kurios pas mus prasideda pavasaris, paprastai gandrai parkeliauja pas mus iš Nilo šalies ir parsineša — taip žmonės sako — pasparnėje kiele. Lietuvoje tai yra visuotinio džiaugsmo diena: mažne kiekvienas ūkininkas ta proga kelia balių ir užprašo į jį kaimynų ir pažįstamų; tos vaisės lietuviškai vadinasi **sterkavimas**.

Vieta, kur gandrai peri, žmonių laikoma laiminga, todėl visi stengiasi prisivilioti į savo sodybą tą namų draugą, apsaugantį (jų manymu) nuo griausmo, rengdami ant stogo kraigo arba medžiuose gandrų lizdus.

Gandrai yra gamtos apdovanoti ypatingu sumanumu, kurį mums rodo pavyzdys, mano aprašytas²⁸, aiškinant priežodį

Išmintingas kaip Zaleskio gandrai.

Liaudis pasakoja, kad gandrai kas metai išmetas iš savo lizdo arba vieną gandrą, arba kiaušinių. Pirmasis atvejis reiškia badą, o antrasis gerą derlių.

Voicickis savo knygoje „*Zarysy Domowe*“ cituoja *Dunčevskį*, kuris 1759 metų kalendoriuje pranašavo: kas pavasarį gandraus pamatysiąs skrendančius, tas būsiąs stropus ir apdairus ūkininkas, o kas stovinčius arba lizde

²⁸ „Przysłowia ludu litewskiego“ [„Lietuvių liaudies priežodžiai“], Vilnius, 1840.

tupinčius, tas liksiąs tingus, apsilėdęs, ištižęs. Be to, jo ten yra pakartotas iš seno žinomas prietaras, kad į gandraizdį ne tik griausmas netrenkiąs, bet ir ledai nemušą.

Apie gandrą mozūrai porina, kad kai parlekias apie šv. Juozapą (kovo 19 d., nauj. st.), tai ant sparnų parnešas paskutinius sniego likučius.

Rugpiūčiui baigiantis gandrai ima pulkauti, o žmonės jų sambūrius vadina *gandrų seimeliais* arba sako, kad jie *lekia į kuopą*²⁹, ir pasakoja, kad sužeistasis verkia graudžiomis ašaromis.

Leidinyje *Pamiętnik Magnetyczny Wileński* * 1816 m. kažkoks Kun. S. J. įdėjo žinutę apie gandrą, laikydamas ją teisinga, tačiau to dalyko tikrumo mes garantuoti negalime:

„Visiems yra žinomas labai mūsų krašte išplitęs paprotys prisijaukinti gervių, gandrų ir laikyti juos prie virtuvės — tiek pažaisti tiems, kurie tai mėgsta, tiek kad gaudytų aplink namus varles, gyvates ir t. t. Tokiu būdu prie virtuvės laikomas gandras buvo pripratęs lėkti žiemoti į šiltuosius kraštus, o tik atėjus pavasariui vėl į virtuvę grįždavo. Kai vieną rudenį mūsų gandrai jau buvo beskrendąs į tokią kelionę, jo šeimininkas liepė jam prieš išskrendant uždėti ant kaklo skardinę lentelę su užrašu:

„*Haec ciconia de Polonia.*“
„Šis gandras yra iš Lenkijos.“

Pavasariui atėjus, gandras vėl parskrenda, tik jam

²⁹ Kokius 200 gandrų, susirinkusių į vieną vietą pievoje, pats rugpiūčio pabaigoje 1855 m. mačiau (sako K. Vl. Voicickis) Podliasėje, Bielsko apylinkėje.

ant kaklo jau nebe skardos lentelė, o gryno aukso, ir joje užrašas:

„India cum donis remittit ciconiam Polonis.”

„Indija gandra su dovanomis gražina lenkams.”

Šeimininkas apsidžiaugė tokia lentelės permaina ir kitą rudenį vėl jam padarydino kitą skardos lentelę su tokiu pat kaip pirma užrašu. — Grįžo gandras pavasarį, tik nebe taip vaišingai priimtas, nes vietoj auksinės, kaip buvo laukta, parsinešė varinę lentelę su užrašu:

*„Grata Japonia
Pro hac Ciconia.”*

„Japonija dėkoja
Už šį gandra.”

LINGĖ

Apie lingę, kurią kaimo žmonės dar ir *kirliu* vadiną, yra toks liaudies pasakymas:

Kada dievas gyveno žemėje ir vaikščiojo iš kaimo į kaimą, užėjo kartą į vienus namus, kur, radęs šeimininkę, šaunančią krosnin duoną, paprašė vandens atsigerti. Moteriškė, darbu nusikamavusi, o be to, dar ir kažko pikta, piktai atsakė jam: „Išsižiok, gal iš dangaus prilis tau, o mano namuose nėra vandens tokiems valkatuzams.”— Dievas, susirūstinęs tokiu moteriškės nesvetingumu, pavertė ją *linge* ir prisakė jai visuomet gerti tik lietaus vandenį, ir kad niekuomet neišdrįstų siektis vandens nuo žemės. Iš to ir atsiradęs priežodis, žinomas Lietuvoje ir Lenkuose:

Trokšta kaip lingė lietaus.

Vieną kartą, kai dievas, seneliu pasivertęs, ėjo per tiltą, žmogus, vardu **Baltras**, susigūžęs už didelio akmens, baisiu balsu sumaurojo, norėdamas išgąsdinti seną senutėlį; už tokią nepagarbą dievas pavertė jį *meška*, tik paskutinių kojų letenas paliko tokias, kokias turėjo žmogum tebebūdamas.

Garsi yra visoje Europoje Lietuvos meškų mokykla, įsteigta kitados *Tiškevičiaus* Smurgainių miestelyje, senovinėje Vilniaus vaivadijoje, Ašmenos apskrityje, kur tie keturkojai žvėrys būdavo išmokomi visokių menų, o po to išnuomojami čigonams vedžioti po pasaulį. Spekuliacija, iš tikrųjų, verta nebent italų ir vokiečių! Iš to atsirado lenkų kalboje posakiai: *Smurgainių Akademijs*; *Smurgainiuose auklėtas*; *Smurgainių gudragalvis* — ir daugelis kitų.

Iš tėvynės istorijos visiems yra žinomas vylius, kurį pavartojo Lietuvos ponai, paleidę į darbą mešką, kai norėjo nužudyti žiaurų savo kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį Trakuose.

Kunigaikštis Karolis Radvilas *Panie kochanku* liepė dėl *pramogos* užkinkyti ketvertą meškų į karietą ir taip įvažiavo į Varšuvos pilį aplankyti karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio. Tačiau toji *pramoga*, pasak senų žmonių, atsiėjo jam daugiau nei milijoną lenkų auksinų. Mat, kai jis važiavo per miestą, tai toks neregėtas kinkinys išgąsdino visus ir pridarė baisybę nuostolių, kuriuos kunigaikštis, juokais trūkdamas, mielai visiems apmokėjo.

Dar čia paminėsime porą atsitikimų su meškomis, buvusių Lietuvoje, paimtų iš *K. VI. Voicickio* knygos:
„Yra pasakojamas tradicinis anekdotas apie vieną

Radvilą, kuris, norėdamas išgąsdinti bailų italą, liepė atvesti prijaukintą mešką, kad toji vietoj liokajaus padavinėtų į stalą valgius. Gauruotasis tarnas dailiai, dviem letenom laikydamas dubenį, atsistojęs užpakaly, padavė italui patiekalą; šis buvo jau beimąs, tačiau kai vietoj liokajaus pamatė milžiną mešką, išsigandęs krito ir apalpo."

„Kaniovo seniūnas (Potockis), garsus savo pasiutėliškais darbais, vieną šlėktele, užsiminusį apie piniginę skolą, liepė apsiūti meškos kailiu ir užpiudyti šunimis."

KURMIS

Kai dievas liepė visiems žmonėms taisyti kelius, tai nė vienas neatsikalbinėjo nuo to darbo, vienas tiktai **Žabalas** nepaklausė. Tada dievas, bausdamas jį, pavertė kurmiu ir prisakė jam visuomet gyventi po žemėmis ir tik po žemėmis vaikščioti. Ir dar pridėjo, kad, kai tik išeisias į žmonių padarytą kelią, tuojau ir nudvėsias.

Lietuviai apie tuos, kur neišsiruošia iš namų, turi priežodį:

Bijosi kelio kaip kurmis.

BLENDIS

Pasakoja žmonės, kad kitados Lietuvoje gyveno tokia moteriškė, vardu **Blendis**, arba **Blindė** *, kuri turėjo tokią negirdėtą ypatybę, jog galėjo neapsakomai lengvai duoti pasauliui gausybę vaikelių, ir taip jai sekėsi, jog ji ne tiktai gimdė gamtiniu būdu, bet ir iš rankų, kojų, galvos ir kitų kūno dalių galėjo vaikelius išduoti. Žemė, visų vaisingiausiaji motina, ėmė jai pavydėti

tokios laimės; užtat vieną kartą, kai **Blendis** ėjo per klampią lanką, kojos jai įklimpo į žemę taip, jog jokiū būdu ištraukti jų nebegalėjo. Iš didelio nusiminimo pavirto blendimi.

Tą medį mūsų senoliai laikė šventu, kaip matyti iš *T. Narbuto* tyrinėjimų³⁰. Dar net ir dabar Lietuvoj liaudis reiškia ypatingą pagarbą blendžiai.

Lietuviai turi priežodį:

Ant blendies uogos.

Dainoje neištikimas mylimasis savo mergelei sako:

**Cit, neverk, neraudok,
Jaunoji mergele,
Aš tave parvesiu
Kitą rudenėlį.**

**Kad žydės, kad žibės
Balti akmenėliai,
Kad suklės blindelė
Raudonas uogeles.**

Lenkai sako:

„Na wierzbie gruszki.”
[„Ant blendies kriaušės.”]

Vienoje rusų dainoje, kaip skaitome knygoje *„Zarysy Domowe”*, kazokas, prikalbinėdamas merginą, giria savo žemę tokiu būdu:

Pas mus blendy kriaušės bręsta,
O merginos aukse skęsta,
Kalnai auksu lūžta,
Medumi upeliai plūsta.

³⁰ „Dzieje staroż. nar. litewskiego”, I t., 195 p.

Lietuvoje, lygiai taip pat ir Rusijoje, kaip mums tvirtina K. Vl. Voicickis, senas padavimas sako, kad jeigu kas nori turėti dūdelę, grynus tonus išduodančią, turi susirasti blendį tokią, kur būtų negirdėjusi niekad nei gaidžio giedojimo, nei vandens čiurlenimo. — Tokia dūdelė prabyla kartais žmogaus balsu, kaip, pavyzdžiui, tame lietuvių padavime, iš kurio *Aleksandras Chodzka* sukūrė savo baladę „*Avietes*“.— Mažiau susipažinusiems su mūsų dabartine poezija įdedame ją čionai.

Lietuvos laukais
Ir žaliais miškais
Joja ponas, akys dega,
Jo palydai auksu žvaga,
 Joja į svečius.
Temstant vakare,
Viename dvare,
Tarė: „Mama, tarsi rožės
Tavo dukros, toks jų grožis,
 Duoki vieną man.“
Prašo kambarin,
Rodo dukterim.
Ponas žiūri, ponas tyli,
Vieną myli, antrą myli,
 Kaip čia išsirinkt?
Duok dvi puodynes,
Uogų teparneš,
Kur pririnks daugiau aviečių,
Į ponias tą lai jis kviečia,
 Ta žmona jam bus.
Baigiasi diena,
Saulė rausgana

Lyg krauju aptraukia gojų,
Štai sugrižta vyresnioji,
 Jaunesnės nėra.
Ant baltos kaktos,
Virš bruvės juodos,
Tarsi kraujo lašas švietė,
O gal putinas, avietė,
 Gal ir ne kraujai?
Šekit avietes,
Man tekėti teks,
Nesugriš sesuo jau šiandien,
Gal ji upėje nuskendo,
 Pagriebė vilkai?!
Išsiuntė tarnus,
Iškrėtė miškus,
Naktį girioj šūkalojo,
Dieną upėje ieškojo,
 Niekur nebėra.
Mūriniai dvarai,
Tai gyvent gerai,
Aukso maišą turi ponas,
Myli savo gražią žmoną,
 Kaipgi nemylės?
Išplaukė ledai,
Skleidėsi žiedai,
Jų sūnus lomoj prie šilo,
Bėgo prie mamos, prabilo:
 Oi, mamyt, mamyt!
Ar girdi mane,
Aš šia švilpyne
Grosiu tau dainelę savo,
Kaip sesuo kadais dainavo,
 Paklausyk dainos:

„Grok, Michasiau, grok³¹,
Dainą pakartok;
Tarsi rožės sužydėjo,
Vos pavasaris atėjo,
Tėvo dukros dvi.
Vai liūdna diena,
Kai sesuo viena
Ėmė peilį, rožę skynė...
Pilkapy mana tėvynė,
Blendis viršum jo.”
„Kas čia per gaida
Ir švilpynė ta?”
„Aš, mamyte, tą švilpynę
Išsukau čia, avietyne,
Iš blendies šakos.”
Staigiai baldama,
Griuvo jo mama.
Kiek nelaimių ten patyrė
Šitoks dvaras, jaunas vyras,
Ir maži vaikai!
Lietuvos miškais
Ir žaliais laukais,
Joja ponas, nerimuoja,
Gedulu tarnai juoduoja,
Karstą lydi jie.

UOSIS

Seniai, labai seniai, nes (pagal liaudies chronologiją)
dar prieš Kęstutį, viename Lietuvos kaime prie jūros

³¹ Pasakoje, pagal kurią parašiau šią baladę, piemenėlis ateina su švilpyne; atsimenu tik pirmą eilutę tos dainelės, kurią groja jo švilpynė: „Grok, piemenėli, grok.” (Baladės autoriaus prieraišas.)

gyveno žmogus, vardu **Teisus**. Į jį kiekvienu reikalu kreipdavosi lietuviai patarimo. Jis nagrinėdavo jų bylas, taikindavo barnius, ginčus ir vaidus, o ką pasakydavo, visiems šventa būdavo, nes **Teisus** buvo žinomas savo gerumu, paslaugumu ir nešališkumu. Kai tas žmogus mirė, nugyvenęs labai ilgą amžių, dievai, atlygindami už jo dorybes, pavertė jį uosiu, kurį praminė **teisybės medžiu** *. Jie net ir patys, kai nužengdavo žemėn, norėdami persitikrinti, kaip čia žmonės gyvena, tai labiausiai mėgdavo rinktis sau pobūvio vietą uosio plačiašakio paunksnyje ir, tenai susėdę, savo ištarmes duodavo. Viena senoviška lietuvių dainelė, kurią liaudis Prūsiose, *Gumbinės* apylinkėje, dainuoja, taip mini uosį:

**Prapultas žmogus,
Kur pasidėsiu?
Kas mano ašaras
Čion nuramins?
Oi eisiu, aš eisiu
Į gilią girelę,
Į gilią girelę
Pas teisų uoselį.
Ten dievas teisingas
Man išklausys,
Mano vargus,
Mano bėdas
Nuramins ir t. t.**

Lietuvių padavimas apie uosį beveik visiškai sutampa su padavimu, kurį skaitome *skandinavų Edoje* ³². Įdėdame čia jį, parodyti, jog mūsų mitologija yra vienoda su kitų šiaurės kraštų mitologija:

³² „Edda“, išleista J. Lelevelio, l. c.

„Po *Ygdrasilu* (varvinančiu rasą) kasdien posėdžiauja dievai ir teisia. Tai yra uosio medis, didžiausias iš visų, jo šakos eina per visą pasaulį ir siekia dangų. Yra trys šaknų atvašos: pas *asus*, pas *hrymthusus*, kame kitados buvo *Ginungagapas*, ir *Niftheime*. Po šita atvaša yra *Hvelgelmeris* ir *Nydhoguras*, žaltys, graužiantis žievę. Po atvaša, kuri pas *hrymthusus*, yra *Mimerio šaltinis*, kame žmonių išmintis paslėpta. *Mimeris* yra kupinas išminties, nes kasdien iš šaltinio *Gialaro* ragu (skardžiu, gąsdinančiu) semiasi ir geria. *Alfaderis* (Odinas) turėjo vieną akį atiduoti, kol prisiprašė, kad leistų jam iš to šaltinio atsigerti. Po trečia atvaša, danguje, yra *Urdarbrunas* (praeities šaltinis), vadinamas dar ir *Asebrunu* (asų šaltiniu), prie kurio dievai teisti susisėda. Kiekvieną dieną jie į tą galą važiuoja per *Bifraustą*. Asų arklių vardai tokie: *Sleipneris* (visų geriausias), su aštuoniomis kojomis, priklauso Odinui; *Gladuras* (medžioklinis), *Gyleris* (auksaplaukis), *Gleneris* (žvilgantis), *Skeidbrimeris* (greituolis), *Silfrintopuras* (sidabrakartis), *Symeris* (veržlusis), *Gilfas* (piršingasis), *Falhofneris* (dailiakanopis), *Gultopuras* (auksakartis), *Lietfetė* (lengvakojis). Baldero kuinas su juo sudegintas tapo. *Thoras* į teismus pėsčias vaikšto, jis pereina *Kormto*, *Ormto* ir abidvi *Kierlangaro* (maudymosi vietos) upes. Baltas erelis, labai daug žinantis, tupi ant *Ygdrasilio* šakų. Erelio tarpuakyje tupi vanagas, vardu *Wedurfolgneris* (oro permainas sekantis). Voveraitė *Rätatoskura* (visur bėginėjanti) nešioja vaidų žodžius tarp erelio ir *Nydhogo*. Keturi elniai kremta šakas: *Dainas* (skubantis), *Dvalinas* (pasivėluojantis), *Dunairas* (kuždantis į ausį), *Dyarethroras* (ramybę genantis). O be *Nydhogo* tiek ten dar žalčių guli, jog nė kokia burna to išpasakyti negali. Prie *Urdarbruno* gyvena *nornos*, kurios, semdamos vandenį,

uosį laisto. To šaltinio vanduo yra šventas ir išbaltinantis taip, kaip baltas yra tas, kas turi *Skialo* (kiaušinio lukštas) vardą. Lietus, kuris iš tenai lyja, peni bites ir vadinasi *Hunangsfalas* (medaus rasa). Prie to pat praeities šaltinio gyvena dvi gulbės.

„Danguje daug yra gražių vietų. Yra graži menė prie uosio, prie to šaltinio, ir jame *nornos* gyvena: tai yra trys panos, *Urda* (praeitis), *Verandė* (dabartis) ir *Skulda* (ateitis), kurios lemia žmogaus amžių. Jų skaičius įžymus, vienos kilusios iš asų, kitos iš nykštukų. Yra gerosios *nornos* ir piktosios *nornos*, kurios teikia laimę ir nelaimę...”

Beveik visai tą patį randame ir pas kitus autorius, rašiusius apie mitus, kaip antai, *Edelio* šiaurės tautų *Mitologijos rinkinyje*. Pakartojame čia jo teigimus apie uosį, paimtus iš A. Pudymovičiaus veikalo³³.

„Dievų tarybos vykdavo po stebuklingu uosiu, jo šakos gaubė viso pasaulio paviršių, o viršūnė siekė dangų; šaknys ėjo iki pragarų; erelis nuolatos jame tupėjo ir stebėjo viską; voverė laipiojo čia aukštyn, čia žemyn ir nešiojo pranešimus; daugybė žalčių vijosi aplink kamieną; po viena šaknimi tryško tyras šaltinis, kuriame slypėjo išmintis, ir jis tekėjo vienan daiktan su kitu šaltiniu, kuriame buvo ateities žinija. Įvaizdis sąmojingas, nes pasirodė, jog išmintis, kuri naudojasi praeitimi, moka pranašauti ateitį. Trys merginos sėmė vandenį iš tų naudingų šaltinių uosiui lieti; iš to vandens, nulašėjusio žemėn, darėsi rasa, duodanti medų, laimingą vaisių, atsirandantį iš žinijos ir išminties junginio. Trys

³³ „Botanika dla płci pięknej, czyli historia drzew, ziół i kwiatów, podług P. Genlis i P. Malo” [„Botanika gražiajai lyčiai, arba medžių, augalų ir gėlių istorija, pagal P. Žanli ir P. Malo“], 2 tomai, Varšuva, 1834.

merginos nuolat stovėjo po uosiu, jos turėjo saugoti tą šventą medį. Kaipgi lengva atpažinti toje sakhėje pavimą — išdabintą, bet nuostabiai panašų — *apie gero ir pikto pažinimo medį!*''

Apie uosines strėles lietuviai yra tos nuomonės, kad jos niekad neprašauna pro šalį. Žemaičiuose ir Prūsiose, kur dar ligi šiol kai kurie kiemionys tebešauda iš lankų, tam tikslui yra vartojamos uosinės strėlės.

Meškų medžioklėje ietys taip pat daromos uosinės.

Šakalių kaime, Kurše, mačiau milžiniško didumo uosį, kurį liaudis pripažįsta šventu.

**ŽVĖRYS, PAUKŠČIAI, MEDŽIAI
IR ŽINOMESNĖS ŽOLĖS,
kuriems lietuvių liaudis pripažįsta
tam tikrą reikšmę arba
antgamtinę galią**

ARKLYS

Lietuvis riteris, karys, visada buvo labai prisirišęs prie žirgo *, mylėjo jį kaip savo žygių bendrininką ir draugą. Mažne visose senovinėse giesmėse apie didvyrius, išlikusiose iki mūsų dienų, randame minint žirgą. Iš *Gražinos* prierasų žinome dainą apie *Kęstučio žirgą*, kilusią iš Žemaičių.

Žirgas ir šarvai tai buvo brangiausi lietuvių dalykai. Daugelyje vietų Prūsų lietuviai ligi šiol tebelaiko senovės šarvus kaip brangiausią prosenolių palikimą. Šit pradžia vienos liaudies dainos, kurioje kalbama apie žirgą ir šarvus ³⁴.

Ažuole, lapus išskleiski,
Šalčiai juos nudegins;
Imk, sūneli, plieno kardą,
Karo dūmai regis.

Aš numesiu savo rūbą,
Šalčio nebijosiu,
Aš paimsiu plieno kardą
Ir į karą josiu.

³⁴ „Piosnki wieśniacze z nad Niemna“ [„Nemuno šalies kaimiečių dainos“] (vertė J. Čečotas), Vilnius, 1837, in—8, 111 psl.

Vikriai sėdo ant žirgelio,
Linkčiodamas triskart:
Jei kas blogo, kaimynėliai,
Tai atleiskit viską, ir t. t.

Prūsų Lietuvoje ir Žemaičiuose jauni kaimo vyrai labiausiai myli arklius: laiko jų po keletą, ir tai yra nevedusio vaikino didžiausias turtas ir vertybė. Toks vaikinas, galimas daiktas, ir sudėjo štai šitą senovišką dainelę:

TRYS ŽIRGELIAI

**Kad aš buvau jauns bernelis,
Kaipo medis žaliūkėlis,
Aš turėjau tris žirgelius,
Šaunus, spraunus lakūnėlius.**

**Vienas buvo juodas kaip sabalas,
Antras buvo margas kaip genelis,
O trečiasis mano lakūnėlis,
Anas buvo baltas kaip gulbelis.**

**Su marguoju svieta vėdravojau,
Su juoduoju ant kryžiuokų jojau,
Su baltuoju rudenėlį
Laksčiau pas mano mergelę.**

**Dabar vargus amžiutėlis,
Nėra arklių, nėr mergelės,
Dabar vienas čion rauduju,
Bėdas, vargus linksminoju.**

Ristas žirgas yra didžiausia jaunikaičio vertybė. Mergelė, kurios rankos jisai prašo, visų pirma žiūri, koku žirgu atjojo, geru ar prastu. Jeigu jaunikaitis jai patinka, ji tuoj prašo tėvų duoti jam degtinės, o pati

neša žirgui prijuostėj avižų. Tą paprotį patvirtina ši liaudies dainelė:

**Šėrė brolis žirgelį
Per visą rudenėlį.**

**Ir išjojo brolelis
Per lygiuosius laukelius.**

**Ir pririšo žirgelį
Prie rūtelių darželio.**

**Ein mergelė per kiemą
Žalių rūtų lankyti.**

**O ko žvengi, žirgeli,
Per laukelį bėgdamas?**

**Ar tu nori avižų,
Ar baltųjų dobilų,
Ar žaliojo šėkelio?**

**Ar tu nori alučio,
Ar saldžiojo midučio,
Ar čysto vandenėlio?**

**Nei aš noriu avižų,
Nei baltųjų dobilų,
Tai žaliojo šėkelio.**

**Nei aš noriu alučio,
Nei saldžiojo midučio,
Tai čysto vandenėlio.**

**Klausinėjo mergelė,
Koks bernyčio būdelis.**

**Kaip aš bėgsiu per lauką,
Pasižiūrėk, mergele,
Koks bernyčio būdelis.**

**Kaip ant lauko miglėlė,
Taip ant manęs raselė,
Toks bernyčio būdelis.**

Lietuvių liaudies padavimuose dažnai yra minimi stebuklingi žirgai, apdovanoti antgamtinio protu, turį ateities pramatymo galią. Kas nežino žavių J. I. Kraševskio eilių apie milžino žirgą — apie Vitolio Juodį ³⁵?

Lietuvių liaudies poezija tuos taurius gyvulius apgaubė savotišku nuostabiu žavesiu. Ten arkliai net šneka. Šit dvi dainelės, kuriose žirgai praneša apie kritusius kare savo raitelius.

**Visi bajorai žirgus balnoja,
Aštrina šobles, į Rygą joja.**

**Eikim, seseres, kardes išrinkti,
Į aukštą svirną brolių rėdyti.**

**Viena seselė župoną davė,
Antra arklelį išvedė;**

**Trečia seselė kardelį šveitė,
O visos lydint graudžiai apverkė.**

**Oi broli, šalin atjoji!
Ar tu pavysi raitų pulkelį?**

³⁵ *Witolorauda*. Pieśń z podań Litwy [„Vitolio rauda. Giesmė iš Lietuvos padavimų“], Vilnius, 1840.

Vyte pavysiu, dievs tiktai žino,
Ar iš šios karės atgal sugrįšiu.

* * *

Puč šiaurys vėjas, krint baisus sniegas,
Be pono vienas parbėg žirgelis.
Žirge, žirgeli juodbėrėli,
Kur tu padėjai mūsų brolelį?
— Aš jį palikau Rygos laukely.
Devynias marias plaukti perplaukiau,
O dešimtojoj skendo vaiskelis.
Devynios kulkos pro šalį lėkė,
O ši dešimta brolelį kirto;
Kur galva krito, rožė išdygo,
Kur kraujai tiško, žemčiūgai blizga.

2

Stovi žirgelis kieme pabalnotas,
Reiks man joti ing vaiskelį.
Stovi sesutė prie mano šalelės,
Stovėdama graudžiai verkia.

Neverk, sesute, balta lelijėle,
Kaip išjosiu, taip parjosiu.
Kad neparjosiu, kariu pastosiu,
Vilniaus laukely vajavosiu.

Parbėg žirgelis, parbėg juodbėrėlis,
Parneš brolio mundurėlį.
— Žirge, žirgeli, žirge juodbėrėli,
Kur padėjai brolutėlį? —

— Vilniaus laukely, po smilčių kalneliu
Pakavotas brolutėlis.

**Visas grabely puikiai parėdytas,
Po juoda žėlabėle.**

**Saulė tekėjo, kaip brolių nušovė,
Saulė leidos, kaip aną kavoją.**

TOS PAČIOS DAINOS VARIANTAS *

**Bėri žirgeliai
Visi pabalnoti,
Laukia savo raitojėlių.**

**Šviesus kardelis
Prie mano šalelės,
Reiks man joti į karelių.**

**Verkia mergelė,
Verkia lelijėlė,
Prie šalelės stovėdama.**

**Neverk, mergele,
Neraudok, jaunoji,
Kaip išjosiu, taip parjosiu.**

**Jei neparjosiu,
Kareliu ³⁶ pavirsiu,
Parbėgs mano bėrs žirgelis.**

**Parbėgs žirgelis,
Parbėgs juodbėrėlis,
Parneš mano mundurėlių.**

**Parneš gromatėlę
Krauju išrašytą,
Gromatėlę, aukso žiedą.**

³⁶ **Karelis** — tai kariauninkas, riteris mažybine žodžio forma, nuo žodžio **karys**, arba kareivis. **Kareliu pavirsiu** — vadinasi, jei mirsiu kare, būsiu minimas kaip tikras riteris, žuvęs garbingai.

**Primušk gromatėlę
Prie skrynios viršelio,
Užmauk žiedą ant rankelių.**

**Kiek skrynią praversi,
Mane paminėsi,
Labai graudžiai apsiverksi.**

**Kiek žiedą regėsi,
Mane paminėsi,
Liesi graudžias ašarėles.**

Plačiausiai žinomi Lietuvos arkliai buvo *žemaičių* veislės, maži, kresni, stiprūs, labai dailaus kūno sudėjimo. Nuo seniausių laikų jie būdavo perkami važiuoti. Ne tik savo krašte, bet ir užsienyje jie buvo itin vertinami. 1682 metais Jonas Bilevičius, Žemaičių kunigaikštystės pastalininkas, pardavė 80 arklių Kozmui III, Toskanijos didžiajam kunigaikščiui (*Dominyko Jucevičiaus rankraštis*). 1812 metais, kai Makdonaldo vadovaujama Napoleono armija buvo apsistojusi Žemaičiuose, tam tyčia paskirto kapitono *Gorijo* buvo nupirkti prancūzų armijai 497 arkliai.

Gaetano užrašuose (J. U. Nemcevičiaus rinkinyje) yra pasakyta: „Karaliaus arklidėse daug yra labai gražių arklių ir vienas palvas arkliukas — toks mažiukas, jog vos ligi juostos žmogui, bet *proporcingas* ir dailus; jis atgabentas iš Lietuvos ir laikomas karalaičiui Vladislovui.“

Seniau būdavo pas mus importuojami arkliai iš Vengrijos ir Švedijos; švediškę arklių Lenkija ir Lietuva turėjo žirgynus, kame būdavo laikomos kaimenės, iš kurių imdavo žirgus sunkioji kavalerija; buvo dar

totorių arklių augyklos lengvajai kavalerijai. Iš jų, tur būt, bus kilusi arklių veislė, vadinama tuo pat vardu, žinoma Lietuvoje, o ypač Žemaičiuose, jau Aleksandro Jogailaičio laikais. — *Čackis, Čartoriskio prieraiši Lindės žodyne (Lukas Golembiovskis, veikale „Domy i dwory“ [„Namai ir dvarai“], 163 psl.)*.

Apie Lietuvos žirgynus visų seniausiai randame užsiminta *Rudžiero užrašuose*³⁷: „Zigmantas Augustas mėgsta gyventi Knišine³⁸, kur turi gausias kaimenes gražiausių arklių; be lenkiškų, yra tenai turkiškų, neapoliškų, ispaniškų *jojamųjų žirgų*, mantuiškų ir rinktinių lenkiškų *lenktynių* arklių. 1560 metais Karalius turėjo iki 2000, 1565 iki 3000 arklių ir taip juos mylėjo, jog vargiai kam iš savo arklidžių tedovanodavo arklį.“

Pastaruoju laiku garsūs buvo *kunigaikščio Dominyko Radvilos*, Žemaičių seniūno *Gorskio* ir *Podolės* arkliai.

Dabar geriausi Lietuvoje arkliai laikomi Švenčionių apskrityje.

Beveik visos šiaurės tautos turi tūkstančius mitologinių padavimų apie žirgus. Apie žirgą **Juodį Kraševskis** poetiškai * apsakė visa, ką iš liaudies lūpų nugirdo. **Perkūno** eržilas, vadinamas **Liepsnotas**, bėgdamas žymėdavęs kelią ugnies ruožu, arba žaibu.

Skandinavijos sagose, arba mitologiniuose pasakojimuose, visų artimiausiuose lietuvių pasakojimams, randame šitokią liaudies nuomonę: *Odinas*, norėdamas pasirungti senų padavimų žinojimu su visa žinančiu milžinu *Vafthrudneriu*, ateina į jo rūmus, ir prasideda tarp jų šneka:

³⁷ Niemcewicz, „Pamiętniki do dziejów dawnej Polski“ [„Senovės Lenkijos istorijos užrašai“].

³⁸ Niemcewicz, „Pamiętniki“, I. c.

Odinas. Sveikas, *Vafthrudneri*, ateinu prie tavo slenksčio, noriu tave aplankyti, noriu žinoti pirmiausia, ar tu protingas esi, visa žinąs milžine?

Vafthrudneris. Kas gi čia iš žmonių mano būste kalbina mane? Tu neišeisi iš mūsų būsto, jeigu nesi gudresnis.

Odinas. Mano vardas *Gagnradras* (pakeleivingas), esmi pavargęs iš kelionės, pasiilgęs tavojo būsto; tu turėtumei vaišingai priimti mane, milžine, nes aš esmi ilgą kelią nuėjęs!

Vafthrudneris. Ką tu, *Gagnradrai*, kalbi prie mūsų slenksčio? Eik į menę ir sėskis: išmėginsim, katras daugiau žinom, ar svečias, ar senas plepys.

Gagnradras. Beturtis žmogus, kai ateina pas turtingą, kalba gerai arba tyli. Plepumas, manau, netinka tam, kas ateina pas išmintingąjį.

Vafthrudneris. Pasakyk, *Gagnradrai*, jei nori tuoj iš pat pradžių duoti savo mitrumo įrodymą: kuo vardu arklys, kurs veža dieną žmonių giminei?

Gagnradras. Arklys, vardu *Skinfaksis* (blizgą karčiai), atveža giedrą dieną žmonių giminei; tai geriausias iš visų arklių, kokių tik turi raiteliai (*reidgotai*); visados spindi to žirgo karčiai ³⁹.

Vafthrudneris. Pasakyk, *Gagnradrai*... kuo vardu arklys, kurs iš rytų atveža naktį geriems valdovams?

Gagnradras. Arklys, vardu *Hrimfaksis* (sušalę karčiai), vežioja naktį geriems valdovams, nuo jo kamanų kas rytas krinta lašai: iš to darosi kloniuose rasa ⁴⁰.

³⁹ Diena.

⁴⁰ *Alfaderis*, tėvas visų dievų, visų žmonių, visų daiktų, kurie jo galia buvo padaryti, davė nakčiai ir dienai vežimus aplinkui žeme važinėti. Pirmoji važiuoja naktis su *Hrimfaksiu* (sušalusiais karčiais),

V. A. Macejovskio straipsnyje („Athenaeum“, trečiajame skyriuje, antrajame sąsiuvinyje) skaitome: „Pasak slovakų dainos ⁴¹, ant žirgo, vardu *Tatoš*, siautėjo balta kunigaikštienė, lėkdama per Karpatų kalną viršūnes. Matyt, ši sakmė bus kilusi iš seno padavimo apie *medžiojančią merginą* (Dianą, bendrą visoms tautoms), apie *Tatošą*, arba *Tėtušį*, tai yra *Senuką*, arba *Perkūną*, Merkurijaus tėvą, o taip pat apie patį Merkurijų, arba *Rodegastą*, jojantį, kaip Palabio slavai pasakojo, čia baltu (pasak liaudies padavimo), čia juodu (kaip sakė lietuviai) žirgu. Tasai *Tatošas* ieškojo savo sūnaus (Rodegasto, kaip aš suprantu), ieškojo tėvo ⁴². Buvo taip pat manoma, kad tasai *Tatošas* tai yra ansai stebuklingas žirgas, kuris it žaibas perskrieja neišmatuojamas erdves, duodamasis sėsti joti numylėtiniams savo. Gražiausią tos scenos paveikslą randame rusų dainoje ⁴³, kurioje dainius, painiodamas įvaizdžius, sako, kaip krikščionybė užėmė pagonybės vietą, naikindama senovės stabus. Jis dainuoja apie žirgą su aukso karčiais, šilko uodega, sidabro kanopomis; kaip tasai žirgas, tokiais karčiais apsiskleidęs, lekia, žemę šluodamas, kaip kanopomis muša uolą ir kaip iš tos uolos atsiranda cerkvė su trimis kupolais ir dviem langais, į rytus ir į vakarus.“

nuo kurio kamanų kas rytas krinta ant žemės rasa, o paskui ją diena su *Skinfaksiu* (blizgančiais karčiais).—(Naujoji Eda).

⁴¹ J. Kollar, „Zpewanky“ [„Dainos“], 13, 15 psl.

⁴² „Tatoš hlada Janoša, Janoš hlada Tatoša“ [„Tatošas ieško Janošo, Janošas ieško Tatošo“], *Kolaro* rinkinyje, 14, 436 psl.—Iki šiol slovakai aukštą kalną ant ribos tarp Moravijos ir Vengrijos vadina *Radegastu*.

⁴³ Žegota Pauli I, 9 psl.*

TAURAS

Tai yra didžiausias iš visų Europos žvėrių, šiandien bematomas vien tik Lietuvoje, *Bialovežo* girioje. Šito mūsų miško milžino aprašymą ir stebėjimus gamtos mokslo atžvilgiu smalsus skaitytojas ras p. *Jarockio* raštuose *, todėl čia prie jų neapsistosiu. Pasakysiu tik tai, ką iš liaudies apsakymų gavau nugirsti.

Tauras Lietuvoje vadinamas įvairiai: Gardino apylinkėse — **Žubris**, Trakų, Vilniaus ir Kauno — **Tūras**, Žemaičiuose — **Žiobris**, o Prūsų Lietuvoje — **Tūris**.

Visoje Lietuvoje pilna apie tą žvėrį visokiausių padavimų. Jis buvo laikomas gimtosios žemės gynėju. Pasakojama, jog vieną kartą, kai totorių orda slinko į Pagirį, visi taurai išėjo iš Belovežo girios, patraukė į tą pusę ir savo maurojimu išgąsdino užpuolikus. Liaudies dainoje totoriai kalbasi, koku būdu išmušti taurus, kad jie nebekliudytų Lietuvą užkariauti.

**Laukai žalioja, miškai puškuoja,
Totoriai jojo, jojant kalbėjo:
Gražūs yr dvarai čionai, Lietuvoj,
Nes vyrai stiprūs, o žiobriai piktūs
 Kaip tuos vyrus pergalėt?
 Kaip žiobrelius išnaikint?
Vyrai milžinai, žiobriai galiūnai,
Nieks su jumis nepasiramosis.
Gana dūmoti, gana kalbėti,
Marę perplauksi, uosį sulenksi,
Nes vyrų anų nei žiobrių
 Niekaip nepergalėsi.**

Iš tauro odos seniau būdavo dirbami skydai⁴⁴, iš ragų — taurės. Visiems yra žinomas padavimas apie ragus to tauro, kurį sumedžiojo Gediminas ant pilies kalno Vilniuje. Iš tauro ragų, auksu aptaisytų, mūsų didysis Vytautas⁴⁵ vaišino karalius per suvažiavimą Lucke. Turėjo ten būti ragai ano tauro, kurį sumedžiojo Gediminas.

Ant tauro odos, supiaustytos rėželiais, būdavo rašomi tam tikri skiemenys ir žodžiai; tie rėželiai būdavo suvyniojami, apsiuvami kita oda arba drobe ir nešiojami ant kaklo. Tai buvo amuletai, apsaugą nuo mirties mūšio lauke. Tokių amuletų ir šiandien daugybę galima būtų surinkti. Neretai kaimo žmonės duoda juos savo sūnums ar giminėms, einantiems į rekrutus. Visi jie yra senos kilmės, nes dabar nei tauro odos gauti negalima, nei tokių žmonių nebėra, kurie mokėtų reikiamas raides užrašyti. Pagaliau ir patys skiemenys, arba, veikia, ženklai, amuletuose įrašyti, rodo, kad jų tikrai esama labai senų. Man pavyko tris tokius rėže-

⁴⁴ (*Dominyko Jucevičiaus* rankraštis, *Dionizo Poškos* užrašai). Du tauriniai skydai, padėti *Baublyje* (Poškos ažuole), trys pas a. a. gr. *Jurgį Plioterį* ir vienas pas *Albertą Gorskį* Salantuose patvirtina mūsų nuomonę.

⁴⁵ *Vytautis* * yra tai tikrasis mūsų *Vitoldo* vardas, kurį lenkų kronikininkai bei istorikai visaip perkrikštinėjo: čia jis jiems vadinasi *Vitoldas*, čia vėl *Vitoldas* [su kieta l], čia pagaliau *Vitovdas*. Liaudis jo vardą visada tarė *Vytautis*, taip jį tebevadina net ir dabar savo padavimuose ir dainose. Dėkui *Kraševskiui*, kad jis senoviškai lietuviškai *Mindovą* apgieda, kad Lietuvos kunigaikštį vadina ne lenkiškai ar rusiškai — *Mendogas*, *Mindovė*, bet lietuviškai — *Mindovs*. Laikas jau taip ir kitas mūsų istorijos žymenybes imti vadinti tikrais vardais, grąžinti senuosius vardus, senuosius pavadinimus. Argi dar ilgai slogins mus tasai priekaištas, kad mes savo protėvių net iš vardo nepažįstame?

lius gauti. Kas ir kaip juose įrašyta, skaitytojas ras knygos gale. Ar tie įrašai nėra kartais *runos*?.. *

Atrodo, senais laikais žmonių manyta, kad kai kurios runos turinčios antgamtinę galią. Skandinavijos istorijoje ⁴⁶ skaitome, kad *Brunegilda* prižada *Sigurdui* paaiškinti *runų* skirtumus, kaip antai: *pergalės runos*, kurios paprastai režiamos ant kalavijo rankenos arba ant odos diržo, daro jį neįveikiamą; *jūrų runos*, išraižytos ant irklų, inkarų, stiebų ir kt., apsaugo nuo sudužimo; *žodžio runos*, kurios padarys jį iškalbingą; *išminties runos*, kurios vadovaus jo darbams ir sumanymams. Tos runos tai buvo ne kas kita, kaip raidės, kurios, žmonių manymu, turėjusios magišką galią. Taip antai, runa, sauganti nuo moterų neištikimybės, buvo raidė N, vadinama *Nath* (būtinumas), išrėžta ant taurių, ant rankos viršaus arba ant kurio nors piršto nago. Runa *TH* (*Thurs*, tai yra milžinas) sukeldavusi, sako, baimę ir nerimą kiekvienos moters širdy, kuri tik į jį pažvelgdavusi. Tos magiškos runų ypatybės, matyt, yra viena iš neapsišvietusių tautų liaudies prietarų šakų, nes be apšvietos žmonės visada ir visose pasaulio šalyse tiki paslaptinga žodžių ir raidžių galia. O dėl skiemenų, tai tokio manymo šaknis lengva surasti — tai tamsumas žmonių, kuriems jie pirmą kartą rodomi, arba kiekvienos raidės apibūdinamasis pavadinimas. Juk kas nežino lenkų arba rusų alfabeto runiškų reikšmių: *Adam, Babie, Cebuli, Dawal* arba *Az, Buki* ir t. t. *

Iš pradžių runų, kaip ir graikiškų raidžių, buvo šešiolika; bet šis kiekis neatitiko nei Kadmo * alfabeto eilės, nei garsų ištarimo. Viena runa reiškė ir *R*, ir *P*, kita *D* ir *T*, trečia *U*, *O*, *Y*, *AE*, *AY*, *V*; jų eilė buvo šitokia: *F, U, TH, O, R, K, H, N* ir t. t., o kiekviena turėjo

⁴⁶ „*Revue de Paris*“, 1832.

atskirą reikšmę, kaip antai: *F* — *fé* (sidabras), *O* — *ur* (kibirkštis), *TH* — *thur* (milžinas), *O* — *os* (durys) *R* — *reid* (jojimas) ir t. t.

Apie šiaurės runas kiek plačiau pakalbėjau vien dėl to, kad jos yra kiek panašios į tas, kurias randame išbraižytas ant tauro odos rėžių Lietuvoje.

ELNIAS

Tai paprastas visų Lietuvos ir Kuršo miškų žvėris *. Kaimo žmonės vadina jį paprastai **šokinėtoju**. Kodėl? — nežinia. Elnio nagos seniau būdavo vartojamos (taip liaudis pasakoja) gaminti buriamosioms priemonėms, priešui kare užburti. Jūs, sukaptos į smulkius gabaliukus, sumaišytos su **blezdingos** žole ir išbarstytos priešų stovykloje, priversdavusios priešus bėgti.

To žvėries stimburio kaulas, smulkiai sutrintas, išplaktas degtinėje ir duodamas gerti gimdyvei, turįs palengvinti gimdymą.

JAUTIS

Jautis, artojo triūso draugas ir bendrininkas, ypač tikrojoje Lietuvoje, yra būtinų būtiniausias gyvulys kiekvienam kiemioniui. Jis išdirba jam žemę, suveža javus ir šieną, o galų gale, kai susensta, savo mėsa pagardina kopūstus, kurie mūsų kaime paprastai neturi jokio kito uždaro, kaip tik druską ir miežines kruopas.

Būna didelė šventė, ar, kaip senųjų amžių žmonės sakydavo, *raritetas*, jei kuriuose namuose papiauna seną jautį (nes jaunų piauti neištenka mūsų geradariai ir penėtojai kiemionys). Tada sukviečiami visi kaimynai,

ir ūžia puota, kol visi atsivalgo, prisigeria ir žemèn virsta.

Kun. Erazmas Izopolskis pasakoja, kad ukrainiečių liaudies manymu ⁴⁷ visi naminiai gyvuliai kai kuriomis naktimis po tam tikrų švenčių šnekasi tarpusavy žmonių kalba, tik tų šnekų tyčia klausytis negalima, nes gali numirti. Šita nuomonė yra bendra ir tikrajai Lietuvai, ir Žemaičiams, Prūsų Lietuvai ir Baltarusiams, o pasaka, kun. Izopolskio papasakota, žinoma visuotinai.

Štai ji:

Vienas turtingas ūkininkas naktį prieš Naujuosius metus nuėjo slaptai į kūtę pasiklaudyti, ką kalbės jo gyvulėliai. Kiek pabuvus, pora pačių gražiųjų šėmų jaučių sugulė, o kiti jaučiai klausia: ko jie taip anksti gulą, ko tokie nesmagūs esą? Paklaustieji atsako: „Kaip mes nebūsim nesmagūs, kaip mes nesiilsėsim, kad rytoj dieną mus kinkys į patį sunkiausią darbą.“ — „O į kokį gi?“ — klausia kiti jaučiai. — „Ai, — atsako šitie, — mūsų šeimininkas geras ir mielas žmogus, būtų galėjęs dar dievas žino kiek gyventi, bet šit atėjo pasiklaudyti mūsų kalbos, ir už tai dar šią pat naktį mirs, o mes jį vešim rytoj į kapus.“ — Rytojaus dieną buvo šeimininko laidotuvės, ir pora gražiausiųjų šėmų jaučių nuvežė jį į kapus.

To gyvulio lėtumas ir nepiktumas, o taip pat darbštumas davė pamato susikurti štai tokiems priežodžiams:

Dirba kaip jautis pakinkytas.

Kaip jautis junge.

Jauti, tu jauti!

ir t. t.

⁴⁷ „Athenaeum“, III skyrius, 4 sąsiuvinis, 68 psl.

Šuns ištikimybę, jo *sumanumą*, drąsą ir t. t., ir t. t. plačiai yra aprašę gamtininkai, poetai irgi dėl tų dalykų yra tiek ir tiek prisijaudinę. Šiaurės tautų mitologinėse tradicijose itin apstu pasakojimų apie tą gyvulėlį; kartoti juos čia būtų bereikalinga, nes jie neturi jokio sąryšio su lietuvių padavimais.

Lietuviai, žmonės karingi ir labai mėgstą medžioklę, šunį lygiomis su žirgu vertindavo. Po mirties juos net degindavo ant laužo kartu su didvyrių kūnais.

Prasti žmonės labiausiai gerbia šunį ir gaidį. Apie gaidį bus kalbama vėliau; ogi šuo kiemioniui tai yra namų sargas, draugas, pasisekimo arba bėdų pranešėjas, vienu žodžiu — tiesiog dievinamas padaras. Aukštesniosios visuomenės žmonės, kai jų pyktis iki pasiučio bemaž prieina, tarpusavy plūsdamiesi ir mušdamiesi, vieni kitus paprastai šunimis pravardžiuojasi; vargšai artojai — atvirksčiai, pas juos niekad neišgirsi, kad šunimi plūstusi, priešingai dargi, jie tą gyvulėlį sektinu pavyzdžiu rodo.

Pranašystės iš šunų yra tokios:

Jei šuo nesmagus, bus nesmagumų namuose, jei kaukia, pranašauja mirtį, jei malonėjasi ir uodegą makaruoja, tai būtinai susilauksi laimės ir džiaugsmo, jei žolę ėda, bus lietaus, o jei visas keturias ištiesęs guli ant pilvo, tai ženklas, kad bus arba kaitros, arba dideli šalčiai ir ilgai truks gražus oras. Kiekviena šeimininkė, kai iškepa duoną, paskutinį mažą kepaliuką šuniui atiduoda — nuo to turinti būti visokio javo skalsa.

Šuo, matyt, priklausė kitados Lietuvoje prie garbinamųjų būtybių, jeigu Žemaičių vyskupo *Parčevskio* aplinkraštyje skaitome: „**Pameskit visas pagonystės**

burtas, pameskit jūsų paminėklius, o švęskit su tikrais tarnais dievo išganytojaus mūsų šventę ir didžius atpuskus katalikų Visų šventųjų, o labiaus pameskit atminimus šunų prociaunyku⁴⁸, nes tai yra obrozda dievo. Ar gal gi sulyginti baisų ir piklingą žvėrį su mūsų gelbėtoju, viešpačiu tvirtybės", ir t. t.⁴⁹.

Toliau tame pačiame aplinkraštyje skaitome:

„...Yra pas jūsų pagoniškas būdas: jūs valgydami pirmą ir paskutinį kąsnį duodate šuniui, vierydami, jog tai atneš namams skalsą. O dieve mūsų! Kokie tarnai tavo! Ne, tai ne tavo tarnai, tai yra slūželnikai velnio! Žmonės krikščionys! Persergiu jums vardu pono Jėzaus Kristaus, perstokit savo nečystus būdus, prašau ir meldžiu, ant ronų ir kraujo pralieto išganytojaus svieta, nedarykit sarmatos dėl vardo katalikų. Jūs iš tos pačios burnos, kuriaja priėmėt kūną ir kraują dievo, duodate duoną baisiai bestijai. Esate dalinykais dovenų dievo, dalinykais didžiausio ant svieta bankieto, kur išganytojas mūsų valgydina žmones savo kūnu, o girdina savo krauju. O jūs, būdami dalinykais dovenų dangišku, šunis darote anų dalinykais, duodami aniems iš savo burnos" ir t. t.

KATINAS

Lietuvių liaudis turi šitokį štai pasakojimą, iš kur atsirado *katinas*, arba, teisingiau, *katė* *. Vienuose namuose priviso baisybė pelių, ir jos darydavo begalę nuostolių. Šeimininkė, privaryta prie striukės, kasdien

⁴⁸ Atminimas šunų prociaunyku buvo, matyt, kokia nors pagoniška mūsų protėvių šventė, bet, be šito paminėjimo, nieko daugiau apie ją susekti negalėjome.

⁴⁹ Žemaičių vyskupų archyvas Alsėdžiuose, lentyna iš apačios 4, fascikulas pažymėtas raide W. B.

melsdamasi, prašė deivės **Laimės** pagelbėti jai šitoje nelaimėje. Ir šit vieną kartą, kai vargšė moteriškė, padėjusi ant aukuro nupenėtą gaidį, su ašaromis maldavo dangaus galybes nukreipti nuo jos namų tą baisią rykštę, po kurio laiko nusileido iš dangaus *deivė* ir, numetusi priešais moterį savo pirštinaitę, vėl nuskrido orais. Vargšė šeiminkė paėmė pirštinaitę ir ėjo namo. Bet kaip ji nustebo, kai, praskleidus prijuostę, vietoj *deivės* pirštinaitės iššoko didelė *katė*, kuri tuoj nukūrė gaudyti pelių ir išgaudė jas lig vienos.

Dabar, kai jau pagonybės įvaizdžiai pamažu ima nykti, žmonės paprastai katę vadina ne deivės **Laimės** bet *švenčiausiosios panos Marijos* pirštinaite.

Senų senovėje visos tautos, kaip tai beveik visuotinai žinoma (tai yra, jeigu jos tai žino), tikėjo kates turint nepaprastų ir antgamtiškų savybių. Žinoma taip pat iš lenkų ir lietuvių mitologijos, jog pilkas katinas buvo *senų raganų* simbolis, o taip pat neatskiriamas jų palydovas.

Alberto Didžiojo ^{50*} tvirtinimas arba, veikia, jo pra-

⁵⁰ „Gyveno Kelne 1245 metais licenciatas dominykonas tokio didelio proto aštrumo, jog jo gyventasis amžius praminė jį didžiuoju. Nors labai išsilavinęs matematikos, fizikos ir gydymo mokslo, dėstė teologiją. Iškilęs paskiau į aukštą rangą, grįžo savo mokyklon. Jo gyvenimo paskutiniai metai buvo nepaprasti. Vieną kartą, skaitydamas viešą paskaitą, staiga sustojo, lyg norėdamas sukaupti pasklidus mintis, patylėjo valandėlę, kuri nustebino ir suneramino visus, paskui tarė: „Kai dar buvau jaunas, man taip buvo sunku suprasti mokslus, jog buvau beprarandąs viltį bet kada ką nors mokėti; tad buvau nutaręs išstoti iš šv. Dominyko ordino, kad išvengčiau gėdos būti paniekintas mokytų žmonių. Kai dieną naktį sukau sau galvą šituo sumanymu, išvydau sapne dievo motiną, kuri paklausė mane, kuriame moksle aš norįs kilti, ar teologijoje, ar gamtos moksle? Atsakiau, kad gamtos moksle, ir tada ji prakalbo į mane:— *Būsi, kaip tu*

manyta pasaka apie neregimumo kaulą yra kartojama visų Europos tautų, o ukrainiečių liaudies tikėjimas, kurį savo tyrinėjimuose nurodo kun. E. Izopolskis⁵¹, yra taip pat ir tikrosios Lietuvos liaudies tikėjimas.

„*Neregimumo kaulas*. Yra tai talismanas, kurį turi burtininkės ir daugelis piktadarių, o įgyjamas jisai štai kokių būdu: — Katina, visiškai juoda, be jokių kito plauko priemaišų, įdeda gyvą į naują molinį puodą, pripila vandens ir taip užburtą išneša į kokią tuščią trobą, kapinėse ar kur už sodžiaus esančią, kur ją virina tol smarkia ugnimi, kol kaulai nuo mėsos atsipalaiduoja, tada nauju epušiniu graibštu išgraibo iš viralo kauliukus ir juos po vieną ima į burną, atsistojęs prieš veidrodį; kauliukas, kurį įsidėjęs į burną nebematai veidrodyje pats savęs, ir yra ieškomasis talismanas.”

nori, didžiausiu filosofu; bet kad nepasirinkai mokslo apie sūnų mano, tai ateis valanda, kada neteksi gamtos mokslo ir pasirodysi toks, koks esi. — Tai štai, vaikai mano, atėjo sakytoji valanda. Jau aš nebe mokysiu jūsų daugiau. Tačiau išpažįstu jūsų akivaizdoje paskutinį kartą, jog tikiu visus apaštališkojo išpažinimo teiginius ir prašau aprūpinti mane šventaisiais sakramentais, kai ateis paskutinioji. Jei esu ką išsitaręs ar parašęs prieš tikėjimą, tai atšaukiu ir apie visą savo mokslą pavedu spręsti savo motinai, kuri yra Romos bažnyčia.” Baigęs kalbėti, nulipo nuo katedros, o mokiniai, glausdami jį prie krūtinės ir verkdami, nulydėjo mokytoją iki pat vienuolyno; gyveno jis ten dar trejus metus kuo didžiausiame paprastume; buvo pramintas *gamtos stebuklu, amžiaus žymenybe*; palikuonys jam nebeginčijo *Alberto Didžiojo vardo*.”

Tačiau ne Albertui Didžiajam teko pastatyti katalikų teologijos rūmą. *Jis davė pirmenybę gamtos mokslui prieš mokslą apie sūnų dievo!*

(Memorialas apie reikalą atkurti Prancūzijoje dominykonų ordiną, parašytas Paryžiaus kanauninko kun. H. Lakordero, 1839 m.)

⁵¹ „*Athenaeum*”, III skyrius, 4 sąsiuvinis, 65 psl.— *Dominyko Jucevičiaus* rankraštyje duodamas panašus pasakojimas.

OŽYS

Kažkodėl senų senovėje lietuvių liaudis tą gyvulį vadino **Lazdonos mielaliu**, dar ir šiandien žemaičių liaudis ožį paprastai vadina **mielaliu**. Pagonybės laikais iš ožių visuotinai būdavo daromos aukos miško dievams ir tų gyvulių krauju būdavo tręšiami šventieji medžiai. Taip pat kiekvienas gal bus skaitęs apie senovės lietuvių *Ožio* šventę, tad jos aprašinėti čionai nebematau reikalo.

Dabar mūsų liaudis mano, kad velnias dažniausiai pasiverčia ožiu, kai nori suvedžioti vargšus žmones *.

GAIDYS

Pradedant *ab origine* [iš pradžių], nuo graikų ir romėnų, visos tautos tikėjo, kad gaidys * turi antgamtinių savybių. Tai buvo Marso numylėtasis paukštis, budrumo simbolis. Skandinavų mitologijoje gaidys šaukdavo į mūsų riterius, o labiausiai — jų vadą *Herfodurą*⁵². Mūsų liaudis, vaduodamasi krikščioniškais įvaizdžiais ir nuolat matydama paveiksluose greta šv. Petro nupieštą gaidį, yra įpratusi tą paukštį vadinti šv. Petro paukščiu, o kartais — apaštalo laikrodžiu. Mes gerai žinome, kokių pagrindu gaidys yra apaštalų kunigaikščio ženklas, bet prasti žmonės, mažai tepažįstą evangeliją ir bažnyčios istoriją, tą paukštį laiko Petro numylėtiniu. Dėl šios priežasties jam pripažįsta ir antgamtines savybes.

⁵² „Ant kalnelio sėdi ir skambina priaugantis milžinas, linksmas piemuo *Egdiras*. Tenai priešais jį medyje gieda raudonas gaidys *Fialaras*.“

Vadinamas auksaskiauteriu, jis gieda asams ir šaukia į mūsų pono tėvo (*Herfoduro*) riterius“ ir t. t.— *Senoji Eda, Voluspa*, I, 38, 39.

Gaidžio balso bijo piktosios dvasios ir vaiduokliai, vadina jį dangaus laikrodžiu, ir dėl to mūsų liaudis tiki, kad naktį vaiduokliai, pakilusieji iš kapų, pirmą kartą gaidžiui sugiedojus, į kapus grįžta.

Begalės yra pasakojimų (bendrų visoms tautoms) ir padavimų apie velnius, rezgančius visokias šunybes vargšui žmogui, kurias jie turi mesti, kai tik išgirsta gaidžio balsą. Palikęs nuošaly kitus, nepaliudytus tikrai Lietuvoje, vieną tik vietinį padavimą čia pacituosiu.

Žinomos yra visiems mūsų Vaidilos * eilės:

Taip Nemunas tėvas, laivelių globėjas,
Sutikęs prie Rumšiškių didžiąją uolą,
Alkūne drėgna ją aplinkui apėjęs,
Jos apačią graužia ir viršų užpuola.
Uola gi vis ginas, bangas nugalėjęs,
Ir nugara atremia smurtą stipruolio.
Akmuo nė iš vietos — į smėlį įsmegęs,
Neleidžia ir upė, kad siaurintų vagą.

Čia apdainuojama viena Nemuno rėva, arba milžiniška povandeninė uola, esanti ties Rumšiškių miesteliu, Kauno apskrityje. Įvairiais laikais buvo norų išvalyti Nemuną, pačią didžiąją tikrosios Lietuvos upę ir prekybinės laivybos atžvilgiu pačią svarbiają. Laimingai buvo įveiktos visos kliūtys; tačiau *Rumšiškių uolos*, arba, anot poeto, *Rumšiškių milžino*, nei iškelti, nei suskaldyti nepavyko. Pirmiausia Vladislovas IV net dviem atvejais siuntė tenai žmones, gerai išmanančius mechaniką, išvalyti Nemuno, o labiausiai — iškelti iš vandens Rumšiškių uolos, bet veltui. Viešpataujant *Stanislovui Augustui*, milžiniškų užmojų vyras, kuo dėkingiausio atminimo vertas, Lietuvos išdininkas Tyzenhauzas buvo net iš užsienio pargabenęs kuo geriausių inžinierių ir

pavedęs jiems ištraukti iš Nemuno povandeninę Rumšiškių uolą, bet jie nieko nepadarė, tik kiek aptrupino ją. Pagaliau buvo pargabenti iš Anglijos narai — taip pat Tyzenhauzo pastangomis, — kad pakištų po tąja uola parako miną ir išsprogdintų ją. Bet ar tie narai buvo ne kokie savojo meno meistrai, ar toji uola per didelė, tiktai jie nieko daugiau neįstengė padaryti, kaip nuskaldyti mažesniąją jos dalį.

Šit lietuvių liaudies pasakojimas apie tą uolą:

Velnius supyko ant vieno Lenkų karaliaus, kam jis globoja jėzuitus, baisiausias pragaro galios priešus, čiupo į nagus kažkur toli didžiausią uolą ir norėjo ją užmušti karalių ir sutrupinti įžymiausią Lenkijoje jėzuitų vienuolyną, bet kaip tik tuo laiku, kai jis skrido ties Rumšiškėmis per Nemuną, sugiedojo gaidys; velnius paleido iš nagų uolą ir paskandino ją upėje.

Gaidžio balsas naktį paklydusį keleivį grąžina į kelią ar bent nurodo jam, kur arčiausias žmonių būstas.

Kaimo žmonės — gamtos vaikai — moka pažinti paukščių balsus ir nutuokia jų reikšmę. Taip antai, žemės ūkio šeimininkes gaidys, kielė, kregždė ir kt. įspėja, kada vanagas taikosi nunešti ką iš naminių paukščių. Pempė, pasak žmonių, naktį pasakanti, kad pabėgo dezertyras ar kad vagis artinasi; varnas, varna, šarka įspėja piemenį, kad vilkas atgūrina, ir t. t., ir t. t.

Gaidys kaimo žmogui atstoja laikrodį, o kartais ir barometrą, nes savo giesme jam skelbia oro permainą, o naktį žadina keltis dirbti.

ŽĄSIS

Toji paukštė * — tai gyvas Lietuvos kaimo moters pavaislas: žąsis — neišvaizdi, pilka, su plačiomis kojomis, visados raudonomis ir visados nešvariomis, bet drauge

ji — visų naudingiausia ūkyje, iš savo plunksnų duoda minkštus, puikius patalus, o iš mėsos skanius kepsnius, iš kogalvių kruvieneį ir t. t.,— tai argi ji neverta gastro-nomo bei smagurio domesio? Nerasi kito gyvulio nei paukščio, kad taip visa būtybe praverstų žmogui, kaip žąsis. Jos mėsa, plunksnos, gerklė, net žarnokai rudenį pasidaro svarbus daiktas prasčiokui ir ponui, nes, atskyrus tik snapą ir mažus nagučius, viskas daugiau sunau-dojama.

Žmonės apie žąsį va ką pasakoja:

Vienas kiemionis turėjo neregėto kvailumo dukterį, tai jis liepė jai tik sėdėti užpečky ir niekad nesirodyti žmonėms. Kartą vasarą, kai visi buvo prie darbo lauke, užėjo į trobą žilas žilutis seniukas (o buvo ten pats po-nas dievas) ir, neradęs nieko **seklyčioj**⁵³, buvo jau be-išeinąs, tik šit iš užpečkio atsiliepė kvailė mergina: ga ga ga! Seniukas susirūstino ir pavertė tą gerkliūgę žąsi-mi. Užtat dabar ta paukštė yra kvailumo įsikūnijimas.

Daug lietuvių liaudis turi dainų ir priežodžių apie žąsį, ypač ta gerai visiems žinoma, kurią išvertė Alek-sandras Chodzka, prasidedanti taip:

Žąsele, žąsele baltoji! ir t. t.

Mano *Lietuvių liaudies dainų* rinkinyje, atsimenu, buvo kelios dainelės apie žąsį, tik man jos nusimėtė visur besikraustant, ir vos vienos pradžia beatmenu:

⁵³ Iš „*Žemaičių žemės prisiminimų*“ žino jau skaitytojai, kas tai yra Lietuvoje **seklyčia**. Lietuvoje, o ypač Žemaičiuose, gyvenamoji troba yra perdalyta į dvi pusi; vienoje yra grynčia, o kitoje du švie-sūs kambariai su dideliais langais, su lenkiška ar švediška krosne-le,— tad toji šviesioji pusė ir vadinasi **seklyčia**.

**Kaip žašinėlis pūkuose,
Arba kunigėlis vilkuose,
Taip aš biednas žmogus varguose ir t. t.**

ŠIKŠNOSPARNIS

Šitas gyvūnas * mūsų liaudies padavimuose turi tą patį vaidmenį, kaip senovės tautoms turėjo *Feniksas*. Mūsų žmonės mano, kad šikšnosparnis atsiranda iš žmogaus kūno, palaidoto bažnyčios rūsyje, ir kad mirusio blogo žmogaus vėlė atgailoja šikšnosparnyje tris šimtus metų. Tam laikui sukakus, ji vėl įsikūnija kuriame nors velionio palikuonyje, bet tuokart jau ji yra teisingos vyro siela. Užtat visada taip būna, kad proanūkiai yra daug geresni už savo prosenolius.

BORUŽĖ

(PETRELIS)

Lietuvių liaudis tiki, kad šis vabalėlis turi nuostabių antgamtinių savybių. Moterys jį džiovintą nešiojasi maišelyje ant kaklo kaip amuletą, apsaugantį nuo kerų: dedama prie skruosto, sako, malšinanti dantų skausmą; laikoma namuose, sauganti nuo gaisro ir t. t., ir t. t. Žmonės ne tik boružės stebuklingą vaistą pripažįsta, bet ir patį jos protą, nurodydami tuo reikalu, jog pagauta lauke ir padėta ant rankos, kai tik pasakai: **Petrelī, palėk, palėk, palėk!** — tuojau ir nulekia.

LYDEKA

Yra žmonių manoma, jog žydai dėl to nevalgo lydekos galvos, kad joje yra visi *viešpaties* kančios įnagai, būtent, tos žuvies galvos kaulai savo pavidalu panašūs į taurę, kryžių, plaktuką, ietį ir kt.*

Liaudies apsakymuose lydekos vaidmuo irgi nepaprastas. Tačiau tie apsakymai, man rodos, nėra mūsiški, lietuviški, o atėję iš Rusijos. Ten tai tiesiog kiekvienoje pasakoje lydeka pasirodo scenoje ir veikia kaip antgamtinė būtybė. Pakanka tiktai pasakyti: *po ščiuki veleniju, po mojemu prošeniju* [lydekai liepiant, man prašant] — ir tuojau atsiranda krištolo rūmai, lekia kariuomenės pulkai, muzika griežia, nupiepęs bernėkas *Jemelija kvailiukas* veda karalaitę *kažkokioj karalystėj už devynių marių* ir t. t. Lietuvių pasakos, kuriose minima lydeka, yra pažodiniai kartojimai rusiškųjų, tik su mažomis atmainomis.

ŠERMUKŠNIS

Tai yra medis, kurio sudavimo labiausiai bijo velniai. Sutikus nelabą, kad nieko pikto nepadarytų, gana vieną kartą nors nesmarkiai suduoti šermukšnine lazda, ir tuoj išnyks, jeigu tik vieną kartą tesuduosi, nes keli kartai neduoda tokių pasekmių, dargi atvirkščiai — šėtonui stiprybės prideda.

Lietuvių pasakose, kurios, jei aplinkybės gerai susidės, gal kada išeis į dienos šviesą, itin dažnai sutinkame tokių atvejų, kur kiemionys užmuša velnią šermukšnine kuoka.

Yra padavimas, kad ką tik pamūrytą *Pacų* lėšomis marmurinę bažnyčią, esančią stebuklingo gražumo vietoje pusantros mylios nuo Kauno, palei Nemuną, ant kalno, vadinamo *Mons Pacis*, kitaip — Pažaislyje⁵⁴, vel-

⁵⁴ *Pažaislis*, bažnyčia ir vienuolynas, pastatydintas didžiojo Lietuvos etmono Paco tėvams kamenduliams nepaprastai dideliais kaštais, nūnai yra paverstas pravoslavų cerkve ir vienuolynu. 1843 metais, būdamas *Pažaislyje*, norėjau iš vietos archyvo pasirinkti istorinių

niai norėjo sugriauti ir tuo reikalu, susirinkę į seno rato stebulę, numestą ne per toli nuo bažnyčios, laikė seimą. Patsai Pacas, stovėdamas toje vietoje, o dievo malone

žinių apie tą tokią puikią ir gražią šventovę, kokios nei visa Lenkija, nei Lietuva neturi, bet tuometinis archimandritas, ar įtardamas mane kažkuo, ar gal nesuprasdamas mano prašymo svarbumo, gana naiviai atsikalbinėjo, kad archyve nesą jokių senų dokumentų ir kad žinios apie Pažaislio vienuolyną nei dievui, nei žmonėms naudos neduosiančios; tad turėjau pasitenkinti vien apžiūrėjęs šventovę ir darže stovinčius buvusių kamendulių atsiskyrėlių namelius. Visa bažnyčia, nepaprastai didelė, yra iš marmuro, dengta stora vario skarda. Jos vidų puošia rinktinio gerumo freskos, vaizduojančios Pažaislio kamendulių istoriją. Paveikslai visi buvo nukabinėti, ir jų vietą užėmė nauji, Rytų stiliaus. Trijose zakristijose, išdinėje ir senajame svečių refektoriume yra laikomi paveikslai, kitados, kamendulių laikais, buvę bažnyčioje. Tarp jų didelės daugybės, vidutinio, o daugiausia prasto darbo, yra keturi paveikslai, verti visuotinio domesio. Tai italų mokyklos meistrų šedevrai. Tie paveikslai yra tokie: *Ėmimas į dangų panelės švenčiausios, Marijos panos aplankymas Elzbietos šventosios, Paaukojimas ir Šventasis Romualdas*, atsiskyrėlių kamendulių ordino steigėjas ir globėjas. Šviesiausiasis ciesorius Aleksandras I norėjo tuos paveikslius nupirkti Petrapilio dailės akademijai ir siūlė kamenduliams dešimtį tūkstančių dukatų, tačiau jie, negalėdami disponuoti fondų turtu, nuolankiausiai *Monarchui* atsakė. Taip pat uoliai tenai ieškojau to paravanėlio, ant kurio buvo nutapytas židiny su besikūrenančia ugnimi taip gerai, jog Švedijos karalius Karolis XII, kai sušalęs atėjo į refektoriumą, nusimetė pirštines ir norėjo prie jo pasišildyti. Priėjęs arti, pamatė savo klaidą, iliuzija dingo, tad jis papykęs spyrė koja, ir nuo to paliko didelė purvo dėmė, kurios tėvai kamenduliai tyčia neplovė, o paliko atminimui, kad Pažaislyje buvo Šiaurės Liūtas. Nuostabūs likimo keliai! Nūnai to didžio žmogaus ant *Seno Nemuno* krantų jau nė to trupučio purvo nebeliko!

Bažnyčios rūsyje guli kūnai pačių Pacų, jų trijų vaikų ir kelių tarnautojų. Vaikai ir pati Pacienė nuostabiai gerai iki šiolei išsilaikę.

Dideliame darže stovi kelios dešimtys atsiskyrėlių mūro namelių, skirtų gyventi kamenduliams. Prie kiekvieno namelio yra gėlių darželis. Atsiskyrėliai tarpusavy neturėdavo jokių santykių, nevalia

būdamas tapęs šventas, pamatė velnių susirinkimą, liepė užkalti stebulę šermukšnio medžiu ir įmesti į ugnį, o tenai visos nelabosios dvasios ir sudegė.

NAŠLAITĖ
(ŽIEDAS VARGO)

Ta gėlytė *, lenkiškai vadinama paprastai *broliukais*, Lietuvoje visai kitaip vadinama ir kitokią turi reikšmę. Žemaičiuose, Lietuvoje ir Baltarusiuose kaimo žmonės, nors ją ir vadina *broliukais*, bet visada priduria, kad tai esanti verksmo gėlė.

Baltarusių liaudies daina apie *vargo žiedą* tokią istoriją pasakoja ⁵⁵:

Polocke, vidur aikštelės,
Buvo karčiama našlelės.
Du broliukai ten girtavo,
Dviejų gorčių reikalavo.
„Kaip midaus jums duoti, ponai,
Kad suplyšę jūs žiponai.“
„Nors prastučiai mūs žiponai,
Betgi aukso trys uzbonai.“
„Jei turi tu aukso šiūtį,
Tai gali man žentu būti.“
Sutarė jie karčiamėlėj,
Tuokėsi gi bažnytėlėj.
Seklytėlėje uliojo,
Ten paklausė jo jaunoji:

jiems buvo net kalbėtis, o kai susitikdavo, tai vietoj įprasto pasisveikinimo sakydavo: *memento mori* [atmink, kad mirsi] ir nueidavo kiekvienas savo keliu. Dabar dalį tų atsiskyrėlių namelių turi užėmę pravoslavų vienuoliai.

⁵⁵ *Czeczot, Jan, Piosnki Wieśniacze z nad Dźwiny* [„Padauguvių kaimiečių dainos“], trečioji knygutė, 66 psl.

„Mano mylimas, bent sykį,
Kur tu gimęs, pasakyki.“
„Ašen Polocko vaičiukas,
Pavardė — Karpavičiukas.“
„Mano mylima, bent sykį,
Kur tu gimus, pasakyki“.
„Aš iš Polocko vaičiūtė,
Pavardė — Karpavičiūtė.“
Jau verčiau mama prasmegtų,
Nei sesutė broliui tektų!
Jau geriau laukuosna bėkim
Ir žiedeliais pražydėkim.
Broli, būsi žiedas melsvas,
Aš gi būsiu žiedas gelsvas.
Eis gėlių vaikučiai skinti,
Mus galės jie prisiminti,
Kad pavirtom į žiedelį,
Į sesutę ir brolelį!

Lietuvoje panašios dainos nesu aptikęs, bet girdėjau pasaką, aiškinančią *broliukų* istoriją.

PAPARTIS

Paparčio žiedas, pagal mūsų liaudies tradiciją, turi galią atskleisti visokias paslaptis ir tam, kas jį turi, duoda dovaną viską žinoti. Iš *Žemaičių žemės prisiminimų*⁵⁶ jau žino skaitytojai, koku būdu tą žiedą galima rasti *švento Jono* išvakarėse, todėl kartoti čionai tą dalyką būtų bereikalinga.

⁵⁶ „Wspomnienia Żmudzi“, Vilnius, 1842 m., išl. T. Gliuksbergo.

PAGONYBĖS LIEKANOS

PAGONIŠKI ĮVAIZDŽIAI

Pagoniškų įvaizdžių, paprastai prietarais vadinamų, yra Lietuvoje begalės, jų nė išskaičiuoti visų neįmanoma; tad aš suminėsiu tik tai tuos, kurie man geriausiai įsiminė arba kuriuos spėjau užrašyti.

NAMŲ KAMPAS

Namų kampas * ypatingai yra gerbiamas tikrojoje Lietuvoje: yra tai garbės vieta svečiui. Jei kada pasi-taiko kunigas, urėdas arba ir patsai ponas, tuojau jį sodina už stalo, užtiesto balta staltiese, į patį namų kampą, tarp dviejų langų. Kai kuriose Žemaičių bei Prūsų vietose ir Užugirių trakte sodžiaus žmonės laiko trobos kampus užverstus visokiais griozdais, po kuriais yra molinės šukės su valgiu ar gėralu. Dangsto jas tam, kad kartais negautų barti iš klebono. Žemaičių vyskupo *Parčevskio* aplinkraštyje, cituotame aukščiau⁵⁷, skai-tome:

„...Išmeskit iš savo namų visas šukes, velniškoms deivoms afieravotas, nes vienas tiktai yra dievas tik-ras, išganytojas mūsų Jėzus Kristus...“

⁵⁷ Žiūrėk 49 pastabą.

Vadinasi, namų kampai, kaip iš gerbiamojo ganytojo rašto matyti, buvo pašvęsti kažkokioms deivėms, kurioms būdavo aukojama molinėse šukėse visų patiekalų po truputį, prieš valgymą.

Esu pastebėjęs, kad Švenčionių apskrityje kaimo žmonės, prieš gerdami degtinę arba alų, šnibžda kažkokius žodžius ir kelis lašus nulieja ant staltiesės. Kokie yra tie žodžiai, neįstengiau sužinoti, kad ir kaip norėjau.

PERKŪNAS

Perkūnas, kaip žinome iš mitologijos, buvo vyriausiasis mūsų protėvių dievas⁵⁸; jo garbinimo pėdsakų dar ir dabar užtinkame Žemaičiuose ir Prūsuoose. — Kai griaudžia, kaimo žmonės nesako, kad tai perkūnas, bet kad **griaudžia dievaitis**.

VILKAS

Vilkas, visų žalingiausias žvėris, Lietuvoje, atrodo, kitados bus buvęs garbinamas kaip dievaitis, nes ir dabar dar kaimo žmonės, saugodamiesi jį užpykdyti (taip jie sako), nevadina jo vilku, bet **Laukiniu**. Iš pagarbos taip pat nesako *vilkai kaukia*, bet *vilkai dainuoja* *.

ŽMONIŲ DANTYS

Kai vaikams iškrinta pirmieji dantys, mūsų liaudis labai stengiasi, kad jie nenusimestų. Motinos juos meta už krosnies ir sako: „*Pele, pele, te tau dantį medinį, o tu duok man akmeninį ar bent kaulinį.*“

⁵⁸ Žiūrėk T. Narbuto „Dzieje starożytne narodu litewskiego“, I t.

ŽMONIŲ NAGAI

Nusikarpę nagus, lietuviai nemeta jų žemėn, kad — kaip jie mano — velnias nepasidirbtų iš jų sau skrybėlės, bet dedasi juos į užantį, nes mano, kad sutvėrėjas paklaus per paskutinįjį teismą, kur juos padėjai. Tada lengva bus išsitraukti iš užančio, o jei velnias paims, tai jau niekas nebeatsiims⁵⁹.

ŽMONIŲ PLAUKAI

Lietuvos kaimo žmonės nukirptus plaukus meta į ugnį arba kemša į siaurus trobos sienų plyšius, bijodami, kad kartais jų nepasičiuptų koksai paukštis ir nesusuktų į lizdą, nes nuo to skaudėtų galvą.

DUONA

Jei kartais netyčia *duona* iškrinta iš rankų žemėn, tai laikoma dideliausiu nusikaltimu, ir todėl pakėlę ją pabučiuoja keletą kartų. Tai tikrai geras duonos gerbimo pavyzdys visiems, kurie ją pelnosi prakaito veido savo!

RUGIŲ SĖJA

Jei ūkininkas, sėdamas rugius, netyčia palieka neužsėtą ruožą, tai tikras ženklas, kad tas, kieno žemė, mirs*.

⁵⁹ Yra Žemaičiuose ir Prūsiose tokia pasaka, kad dievas, sutvėręs pirmuosius žmones *rojuje*, kūną jų buvo apdengęs tokiu lukštu, kokie dabar yra nagai, bet po pirmojo nusikaltimo nuplėšė jiems tą rūbą, paliko to rojaus rūbo tik ženklus ant rankų ir kojų pirštų galų, kad atmintų savo kaltę.

BLOGI ŽENKLAI

Išvažiavus su svarbiais reikalais, jeigu per kelią perbėga kiškis, pereina sena boba, arba kad ir jauna su tuščiais kibirais, tai būk tikras, kad visi sumanymai eis kuo prasčiausiai. Atvirkiškiai, jeigu pereina kas per kelią su pilnu indu, jeigu vilkas perbėga arba jeigu išeinant iš trobos lietus ima lyti, tai ženklas, kad eisis kuo geriausiai.

GERI ŽENKLAI MEDŽIOTOJAMS

Medžiotojai ypatingai daug turi ženklų, kada gerai seksis medžioti. Jeigu šunes voliojasi žemėj, jeigu jie smagūs ir suka snukius į šiaurę, jeigu šarka čerška, skardos gaidelis ant stogo girgžda, skalbėjos žlugtą vėlėja ir t. t., ir t. t. — vis tai jiems labai geri ženklai.

MĖŠLAVEŽTIS

Savaite prieš šventą Joną paprastai Lietuvoje visi veža mėšlą. Šituo metu dažnai galima pamatyti, kad bent keli vežimai primėžti diendaržiuose stovi, nes niekad nedrįsta išvažiuoti pirmas, kadangi mano, kas pirmas išvažiuos, iš to namų šiais pat metais veš numirėlį. Nuo to prietaro vaistas dažniausiai būna urėdo bizūnas*.

NAKTINĖJOS

Lietuvės kaimo moterys turi paprotį naktį guldyti prie savęs žindomą kūdikį, kad parankiau būtų maldyti

pravirkusį; po dienos darbų skaniai užmigusios, prispaužia jį ir nugula. Tą savo kaltę jos meta sapnų šmėkloms, kurios vadinasi **naktinėjos** *.

PAUKŠČIŲ KIAUŠINIAI

Saulei nusileidus, nevalia minėti pastebėtų miške ar lauke paukščių kiaušinių, nes skruzdėlės juos suės.

PAKARUOKLIŲ KŪNAI

Mūsų liaudis mano, kad pakaruoklių kūnai, pasivertę vokiečiais, su skrybėlėmis riestais kraštais, arba ožių pavidalu, išlindę iš savo kapų, vaidenasi žmonėms ir veda juos iš kelio ⁶⁰.

KĄ DARYTI, KAI KARVĖMS PIENĄ NUTRAUKIA

Mūsų kaimo žmonės tiki, kad yra moterų, kurios nutraukia karvėms pieną. Šeimininkės, tuo įsitikinusios, ima švento vandens iš trijų bažnyčių ir, supylusios vienon vieton, virina jame koštuvus. Bevirinant turi ateiti piktoji moteris ir prašyti ką nors paskolinti; jeigu jai atsakai, tai ji ima atsiprašinėti ir pagaliau grąžina karvėms pieną *.

⁶⁰ Pakaruokliui ar kitam kokiam savižudžiui nupiauna dalgiu galvą, pastatę apačioje ratus, kad ji nenukristų žemėn, bet tik į ratus. Mat, žmonės mano, kad ta žemė užsitrauktų prakeikimą, ir niekas paskui nebederėtų joje, tik piktžolės.— Jei kur arti palaidotas skenduolis, o vasarą karšta ir javai išdega, tai mano žmonės, kad taip yra dėl to skenduolio, kam arti palaidotas. (*Dominyko Jucevičiaus rankraštis.*)

MIRTIES PRANAŠYSTĖ KARIAMS

Lietuvos raiteliai (kaip skaitome D. Jucevičiaus rankraštyje) laikydavo neabejotina mirties pranašyste kareiviams, jei jų arkliai prieš kovą kasdavo žemę ir dūšaudavo.

MIRTIES ŽENKLAI

Jei genelis į gyvenamosios trobos sieną kalena, jei grabą dirbant lentos grynai ir garsiai skamba, jei numirėlio akys neužsimerkusios, jei kas ėmė kurui audros išverstą medį, — tai vis, mūsų liaudies nuomone, tikri ženklai, kad kas nors turės mirti.

PERKŪNO UGNIS

Lietuvių liaudis mano, kad perkūno ugnies kitaip užgesinti negalima, kaip tik su rūgusiu pienu, nes **Perkūnas** tą skanėstą labiausiai mėgsta. Dažnai atsitinka net taip, kad žmonės perkūno uždegtos trobos nė negelbėja, nes tiki, kad dievas ją pasiėmė sau kaip auką.

DVYNIAI

Jei kuriuose namuose gimsta dvyniai berniukai, o taip pat karvė atveda dvynius jaučiukus, tai tie berniukai turi tuos jaučiukus, pasikinkę į arklą, apvaryti vagą aplink visą savo žemę, tada ledai niekad jų žemėje nemuš javų.

MEDŽIŲ GIRGŽDĖJIMAS

Kai medžiai trinasi vienas į kitą ir girgžda, tada prasti žmonės sako, kad tai dūšios vaitoja, skaistykloje kentėdamos.

BLOGA AKIS IR GYVULIŲ PIRKIMAS

Lietuvos ir Žemaičių kaimo žmonės labai mielai perka gyvulius, skirtus piovimui, nes mano, kad šitie geriausiai eis į ranką. Jie saugosi pirkti galvijus, arklius ir daržovių sėklą iš kai kurių žmonių, tikėdami, kad ką iš jų pirks, tas neis į ranką. Mat, yra prietaras, kad tų žmonių akis bloga ir žudo visa, į ką tiktai gyvą pažvelgia. Toji bloga akis esanti šitokio kilimo: jeigu motina, nujunkiusi kūdikį, po kurio laiko duoda jam vėl krūtis, tai tasai kūdikis užaugęs bus žalingiausias žmogus, nors kerėtoju ir nepasidarys. Manoma taip pat, kad kairiarankiai pasidaro nuo to, jog motina, tuoj pagimdžiusi, davė jam pirmiausia kairiąją krūtį.

UŽGIMIMAS SU GAUBTU

Jei vaikas gimsta *su gaubtu*, tai yra plonyte plėve apgaubtas, tai moterys, einančios už bobutes, tos plėvės nenuima, bet pririša ją po pažastimis, kad įaugtų į kūną, nes tasai *gaubtas* tai esanti būsimoji to kūdikio laimė. Iš to atsirado ir priežodis: *užgimė su gaubtu* *.

GRABO LENTOS SKYLĖ

Lietuvių liaudis tiki, kad, žiūrint pro skylę grabo lentoj, atsiradusią iškritus šakai, galima matyti velnius ir visus jų darbus ⁶¹.

⁶¹ Kiti vėlgi, norėdami matyti piktąsias dvasias, pasideda gabaliuką sūrio, valgyto per *užgavėnes*, ir nešioja jį per visą gavėnią po pažasčia, kasdien po kartą palaikydami burnoje. Turėdamas tokio sūrio, jeigu įsidėsi į burną *didžiajame ketvirtadieny* ir pažiūrėsi pro šakos skylę lentoj, buvusioj po numirėliu, tai matysi visas piktąsias dvasias ir jų darbus kiekvienoje vietoje. (*Dominyko Jucevičiaus rankraštis*).

GYVENAMOJO NAMO STATYMAS

Lietuvoje gyvenamąjį namą stengiasi pradėti statyti tada, kai mėnulis pilnas, kad jame gyvenimas būtų viso ko pilnas.

DUOBKASIAI

Prasti žmonės mano, kad duobkasiai (paprastai visų laikomi *burtininkais*) turi savo galioje debesis ir pagal savo norą bei užmačias užleidžia lietų arba giedrą. Užtat, kai pavasarį užaina sausros, kai ūkininkams taip reikia lietaus, jie, pamatę duobkasių, kasančius numirėliui duobę, žegnoja juos keletą kartų, kad kerais neatitolintų debesų, trukdančių jų darbą *.

PIRMADIENIS

Pirmadienis Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, yra laikomas nelaiminga diena. Užtat mūsų kaimo žmogus pirmadienį nepradedą jokio svarbaus darbo, o ypač nekyla į tolesnę kelionę.

PRANAŠYTĖS

ATEITIES ŽENKLAI, PRANAŠAVIMAI, ŪKIO PROGNOZĖS IR T. T.

Kai du žmonės pasako vienukart tą patį žodį, būtinai svečias į namus ateis.

Jei visi miesto ar sodžiaus šunes kaukia, tai ženklas, kad bus gaisras, karas arba maras. Kuri iš tų nelaimių bus, galima pažinti iš kaukimo. Jei šuo kaukia galvą iškėlęs, bus gaisras, jei į žemę žiūri — karas, o kai gulėdamas kaukia — badas ir maras. Ogi vienišo šuns kauksmas, o ypač jei jis žiūri į šeimininko trobos kertę, pranašauja, kad būtinai kas nors iš tų namų mirs.

Jei višta namuose gieda, mirs kas nors.

Jei rąstas gyvenamaj troboj persprogsta arba krosnyje duonos kepalas persiskiria, tai ženklas, kad kas nors iš tos šeimynos išsiskirs.

Baltos dėmelės ant nagų ženklina laimę tam, kas jų turi.

Je per jungtuves katro sutuoktinio pusėje žvakė netyčia užgęsta, tai tikrai tasai iš jų greit mirs.

Varnas, karkiaš ant stogo, ženklina, kad kris gyvuliai.

Je dūmai driekiasi pažemiu, bus lietaus, o jei stachiai kyla, bus gražus oras.

Je vištos ligi tamsos neina tūpti, jei varnos ligi vėlumos skraido, tai rytoj bus audra.

Šuo prieš lietų ėda žolę, o varlės šokčioja vandens paviršiu.

Žvirbliai čirškia žiemą prieš atlydį, o vasarą — prieš lietų.

Siurbėlės ir pypliai, laikomi namuose stiklainiuose, kai ima judėti, pranašauja lietų.

Šį straipsnį užbaigsime *Dominyko Jucevičiaus rankraščio* žodžiais; su tuo rankraščiu supažindinsime skaitytojus vėliau.

„Prityrę žemdirbiai iš žiemos ženklų — miglų, sniego ant medžių, šerkšno ir t. t. — sprendžia, kaip sėti vasarą, ir retai kada nepataiko. Iš paukščių išlėkimo ir parlėkimo, iš lapų nuo medžių kritimo, rudens ilgumo ar trumpumo sprendžia apie pavasario pradžią, sėją ir pan.; iš mėnulio atmainų, vėjo krypties — kada kurį javą sėti; tie visi ženklai, nors mums atrodo neįtikimi, prityrusiems kaimo žmonėms neša didžiausią naudą. Taip antai: norėdami apsaugoti miežius, kad žvirbliai neišlestų, sėja juos tą pačią dieną pavasarį, kurią rudenį bus šventasis Valentas, tai yra: jei ketvirtadienį šventasis Valentas rudenį, tai pavasarį irgi ketvirtadienį reikia sėti miežius ir pan.

Visą gyvenimą man buvo lemta gyventi ne vienoje vietoje, o skatinamas smalsumo traukti visokias paslaptis iš visokio luomo žmonių, ypač iš kaimiečių, negailėjau nei savo kuklių išteklių, nei palankaus, mandaus žodžio, kad tik pasiekčiau, ko man reikia, tačiau turiu prisipažinti, kad labai mažai telaimėjau šitoje srityje. O kai sužinojau, tai ir pats dažnai iš to juokiuosi, nesinorėtų tikėti, bet pasekmės verčia tikėti faktų tikrumu; drįstu netgi tvirtinti, jog tokie veiksmai veikiau gali pelnyti kiekvieno šiek tiek apsišvietusio žmogaus

panieką, negu domesį; tačiau, kartoju, pasekmės verčia elgtis kitaip. Gal ateis laikai, o ateis tikrai, kaip tikina mūsų šventasis kunigas *Loika*, kada bus atskleista paslaptis ir priežastys. Juk pasakų sirenų šokius po jūrą ir net po mūsų laivingąją Vislą jau atskleidė ir išaiškino *Jo Malonybei Karaliui* mielas mano geradarys kunigas Bohomolecas, nors *Eminentissimus* Lucko vyskupas iš to negražiai nusijuokė ir davė akstiną tykiai kiaulei, kur giliai šaknį knisa — *Zablockiui* — pakišti svečiams po servete desertines eiles⁶².— Vis dėlto daugelis dalykų, taip pat šimtais metų buvusių paslapy, tapo žinomi ir nebekelia jokių abejonių.

Yra taipgi ir tokių, iš kurių veikiaus tiktų pasijuokti, kaip antai:

Šarka ant tvoros krykščia — bus svečių.

Katinas prausiasi — taipogi.

Kai niežti dešinę akį, gausi žiūrėti į pakinkytus arklius, kada kairę — verksi.

Kai niežti dešinę delną, sveikinsies su mielu žmogum, kada kairį — pinigų gausi.

Kai gervės praskrisdamos ratą suka ties kuriais namais, bus vestuvės.

Gulbės, jei išgąstingai klykia ties kuriais namais ar sodžiumi, gaisrą pranašauja, jei gieda — laimę.

⁶² *Desertinės eilės* tai buvo pikantiški eilėraščiai, kuriuos, atspausdintus rūmų spaustuvėje ant popieriaus skiaučių, *karalius Stanislovas Augustas* liepė padėlioti po servetėmis pietaujantiems pas jį. Apie tai pats esu girdėjęs iš gerbiamo ir labai man brangaus rankraščio autoriaus. Buvo paprotys visuose ketvirtadienių pietuose*, kad po deserto visiems prie stalo tokie lapeliai būdavo apnešiojami. Desertinių eilių daugiausia yra prirašę *Naruševičius, Vengerskis, Zablockis, Vyrvičius**; jų rinkinį iš šimto aštuonių eilėraščių, spausdintų atskiruose lapeliuose, gavau paveldėjimo keliu; visi jie anonimiški, tik ant kai kurių yra buvusiojo savininko užrašytos autorių pavardės.

Kai kiškis perbėga kelią, nelaimę sutiksi, kai vilkas — laimę.

Jei žiurkės ir pelės labai dėdrios, bus javai brangūs,— lyg jos būtų kada nedėdrios buvusios.

Pirmas pavasario griausmas iš rytų gerus metus pranašauja, iš vakarų — badą.

Saulė, mėnulis užtemsta, kometos pasirodo prieš baisius karus ir badą krašte. Ir kitais panašiais dalykais tvirtai tiki tamsūs prasti žmoneliai. Imti su jais ginčytis tai reikštų pasirodyti didžiausiu bedieviu ir pagoniu."

BURTAI

KAIP ATSIRANDA BURTININKAI

Visa lietuvių padermės liaudis tiki, jog tas, kas nori tapti burtininku, daro šitaip: nusistatęs pasidaryti blogu žmogumi ir savo burtais kenkti kitiems žmonėms; keikia žmones ir gyvulius, kas tik pasitaiko, ir jei tik jo keikimai ar pikto linkėjimai duoda vaisių, tuoj įsidėmi, kurią valandą prakeikė ir kada išsipildė prakeikimas. Tada jis giedrą dieną pasižymi tą momentą iš kokio nors pastovaus daikto šešėlio ir paskui tuo fatališku momentu naudojasi visą gyvenimą, darydamas žalą savo pažįstamiems ir kaimynams ⁶³.

⁶³ Paduodame čia vieną atsitikimą iš daug jau sykių minėto D. J. rankraščio, ne savo teiginiams apie burtininkus paremti, bet tik geriau paaiškinti mūsų prastų žmonių tikėjimams... „Pats mačiau savo akimis, pasakoja D. Jucevičius, kaip bylinėjosi du kiemionys. Vienas iš jų apskundė antrą, kad tas esąs kaltas dėl jo trijų vaikų mirties, kurie mažučiai buvę kažkokiais burtais nugalabyti. Ta byla atėjo iki dvaro. Iš pradžių nenorėjome tikėti tokiais neįmanomais dalykais, tačiau skundėjo raudos, aimanos ir baisiausias sielvartas bei užsispyrimas privertė mus imtis šią paslaptį tirti. Liepėme prisistatyti apskųstajam, kuris nei gražiuoju, nei piktuoju neprisipažino kaltas, nors skundėjas jam badė akis daugybe pavyzdžių ir statė liudininkus, kurie buvo girdėję, kaip jis gyrėsi tais nusikalstamais darbais. Prie šito dalyko pritraukėme vieną protingą kunigą — pavedėme jam šitai ištirti ir skundžiamajam girdint *solemniter* [iškilmingai] prižadėjome dovanoti kaltę, jei viską prisipažins. Atlikęs išpažintį, skun-

Kiti, norėdami tapti burtininkais, sako, užparduoda dūšią velniui, o šis jau išmoko juos visokių paslapčių.

BURTININKŲ PASLAPTYS

Ranka, nuimta nuo penkerių metų vaiko lavono, atrakina visus užraktus.

Jei vandeniui, kuriuo nupraustas numirėlis, pašlaksytis miegantį žmogų, tai šio miegas pasidarys toks kietas, jog negalės pabusti anksčiau kaip po dvidešimt trijų valandų.

Kai statomas naujas namas, o meistras yra piktas, tai jis po kerčia užkasa numirėlio galvą, linkėdamas ir

džiamasis atėjo į dvarą ir, girdint tam pačiam kunigui, mums ir dar trims asmenims, išpažino, jog tai jo darbas buvo anasai nusikaltimas, ir prašė tik dovanoti kaltę. Mes laidavome, kad jam bus dovanota, tiktai *sub conditione* [su sąlyga], kad jis išpasakotų mums, kokių nedoru būdu jis nužudė tuos nekaltus kūdikius, ir kad daugiau nei tam ūkininkui, nei kam kitam pikto nebedarytų. Ilgai spyriojęsis, jis galų gale prisipažino ir prisiekė, jog nei skundėjo namuose nebuvo, nei jokių *venenų* [apdavų] nevartojo kūdikiams žudyti; tik tuo metu, kai skundėjas grįžo su žmona po jungtinių iš bažnyčios ir važiavo pro kapus, jis, iš seno turėdamas *in corde* [širdyje] ant jo piktumą, nulaužė kapuose kelis kryžiuokius ta intencija, kad anam vaikui neaugtų, ir ta buvo skundėjo vaikučių mirties priežastis. O kad jo pikta intencija toliau nebeturėtų galios, liepė skundėjui su žmona eiti ir atitiesi kokį nors pakrypusį ar bevirstantį kryžių, vis tiek kur jis būtų, arba dėl senumo nugriuvusį vėl iš naujo pastatyti. Jis dar tvirtino, kad kryžiaus atitiesimas arba nugriuvusio atstatymas yra *antidotum* [priešnuodis] prieš tos rūšies burtus ir labai gerai padeda visoms moterims, kurios sunkiai gimdo. Kad tas žmogus jokių nei fizinių, nei medicininių priemonių vaikams žudyti nevartojo, patvirtino visas sodžius, dar ir tą pridėjo, kad jis nei pirmiau, nei mirties metu visai tame sodžiuje nebuvo. Vaistai tačiau vaisių davė, nes kai tik tasai vyras su žmona kryžių pastatė, trys vaikai jiems gimė, ir nė vienas nei sirgo, nei mirė."

prašydamas piktąją dvasią, kad tų namų šeimininkas arba keli kiti žmonės numirtų. Pastebėjus, kad meistras taip daro, reikia pamatinį sienoją apgręžti antraip, tada visa, ko meistras linkėjo šeimininkui, įvyks jam pačiam. Tą apsaugojimo priemonę vartoja prietaringi žmonės Polesėje ir mažne visada pirmąjį vainiką sugręžia antraip. Atsitinka net ir taip, kad meistras, pastebėjęs šitai, atsiprašo šeimininką ir stengiasi su juo susitinkinti.

Šaulys, nusipirkęs naują šautuvą ir žinodamas burtininko paslaptis, stengiasi nušauti kokį žvėrį ar paukštį *didžiajame ketvirtadieny*, tą pačią valandą, kada bažnyčioj viešpaties kūnas dedamas į *tamsiąją*. Jei pašaudai per rezurekciją, tai tas šautuvas jau nebetinka medžioti.

Jei vienas išeina sėti, tai kitas, norėdamas jam pakenkti, kad nieko neužaugtų, sėja savo dirvoje, tik iš priešingosios pusės.

Kai reikia sužinoti, ar yra kurioje sueigoje burtininkė, tai ant žarijų meta *Assa foetida*, o lietuviškai **smirdėle** vadinamą. Jeigu kuri smarvės neiškenčia ir išbėga pro duris, tai ji neabejotinai yra burtininkė.

Kad burtininkai negalėtų savo pažvelgimu pakenkti gyvuliams, labiausiai paukščiams, reikia po kūtes ar paukščių gūžtas pabarstyti šarkos plunksnų, užmuštos kovo 1 dieną n. s., o išriedėjusius paukščiukus pasmilkyti švęstomis žolėmis ir tų pačių kiaušinių lukštais, iš kurių išriedėjo.

Polesėje, Gardino apylinkėse ir Baltarusių žemėje dažnai galima matyti lauke augančius rugius susukiotus ir visaip sumazgytus. Tuos susukiojimus kaimo žmonės vadina *kuklomis*, ir kai rugius piauna, tai jų neliečia, manydami, kad tai padarė burtininkai, norė-

dami pakenkti. Palikti lauke tuos susukiojimus irgi pavojinga, todėl šaukia *žiniuonis* (žinančius paslaptis), vaitina juos ir prašo paliktuosius rugius atpainioti. Tie, atvesti į vietą, šnibžda kažką panosėje, daro visokius judesius ir įkala tris epušinius kuoliukus į žemę, o susukiotus rugius galų gale sudegina. Tas, manoma, turi apsaugoti nuo nelaimės.

Gelbėtis nuo audros ir krušos debesų vartoja žolę, kuri lietuviškai vadinasi **debesylas**, tai yra *debesų išskirstytojas*; jį paima į abi rankas ir žegnoja debesis, manydami, jog nuo to jie išsiskirstys.

Oro aukštybėse degą meteorai, mūsų liaudies mąnymu, yra piktosios dvasios, išėjusios iš pragaro apvaiginėti vargšų žmonių. Tokių piktyjų dvasių vagišių, sako, galima pirkti Rygoj iš vokiečių, o kartais Karaliaučiuj, Klaipėdoj ir Mintaujoj.

„Esu pastebėjęs,— pasakoja D. J., — kad meistras, kai pradeda statyti vėjinį malūną, iškasęs duobę pamatiniam šalui, laukia kartais ilgai, neužkasdamas jo, o mano paklaustas, kodėl taip daro, atsakė: reikią laukti, kieno balsas ir iš kurios pusės pasigirsiąs, tai toji būtybė po trumpo laiko gyvybę palydėsianti. Užtat tokiais atvejais meistras laukia, kol pasigirs šuns lojimas ar gaidžio giedojimas, o jei pasigirsta žmonių ar gyvulių balsai, tai pamatų neužkasa, ir meistras visiems prisako tylėti. Kas pasakyta apie malūną, tas pats daroma ir pradedant statyti kiekvieną trobą; sako, kad kitaip ir negalima statyti, kaip tik ant kieno nors galvos.“

Kas žino burtų paslaptis, tas, jei kartais užėjęs randa kieno namuose sunkiai gimdančią moterį, ima nuo savęs kokią drapaną, šaliką nuo kaklo, pirštinę, kepurę ar dar ką ir tuoj meta per ligonę, o tas padeda greičiau pagimdyti.

PA P R O Č I A I

PAPROČIAI

Labai gražūs yra mūsų liaudies papročiai, tiktai gaila, kad ne visuomet buvusios Lietuvos kampeliuose gali jais mūsų kaimo žmonės pasigirti!... Kodėl? — Todėl, kad nežmoniškai savo ponų nukamuoti, suskurdę, tamsūs, o užtat ir demoralizuoti. Dabartinė Vilniaus gubernija, Žemaičiai, Prūsų Lietuva ir senobinė Augustavo vaivadija yra gyvenamos grynai lietuvių liaudies, jų papročiai vienodi, bendri visam didelės tautos plotui. Buvau surinkęs jų daugybę, bet rankraštis mano kažkur užsimetė, ir todėl tiktai keletą, kuriuos įstengiau atsiminti, čia viešumai paduodu.

PASISVEIKINIMO BŪDAI

Mūsų kaimo žmonės susitikę paprastai sako,— vienas: *Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus*, o kitas atsako: *Per amžių amžius, amen*. Tas pat sakoma ir įeinant į svetimus namus. Kai vienas dirba, o kitas eina pro šalį, sveikina, sakydamas: *Dieve padėk!* O sėjančiam: *Dieve augink!* Šiuo atveju atsako: *Dėkui, dėkui!* Taip atsakyti negalima tik tada, kai dirba grabą ar kasa numirėliui duobę. Kaimo žmogus, susitikęs su pažįstamu ar gimine, paduoda jam dešinę ranką ir sako: *Kaip sveikas?*

o tasai atsako: *Sveikas, dėkui dievui*. Sakyti susitikus *gera diena, geras vakaras* ar panašiai yra laikoma pagonišku papročiu, ir toks sakymas yra visai išnykęs iš padoraus lietuvių lūpų. Žemai lankstyti, kilnoti kepurę ir kitiems panašioms papročiams, niekinantiems žmogaus orumą, nėra šičia vietos. Tuo atžvilgiu ir Ukrainos kaimo žmonės yra verti pagarbos — šliaužioti jie nemoka⁶⁴.

Kai atėjęs į namus randa valgančius, sako: *Sotink dieve*, o jam atsako: *Dėkui, prašom į draugę*.

SVEČIO PRIĖMIMAS

Kai tik svečias atvyksta, tuoj sodina jį už stalo, į kampą, stato jam krupniko (degtinės, virintos su medumi ir visokiais prieskoniais), o jei jo neturi, tai paprastos *baltosios*, duoda visokių valgių, tarp kurių **klaušinienė** yra pirmojoje vietoje. Svečias, žinantis mandagumo dėsnius, nieko neprisiliečia, ligi jo primygtinai nepaprašo. Iš to atsirado priežodis:

Buvo visko, tik privertimo nebuvo.

Lietuvos kaimo žmogus, kai nori parodyti, kad savo svečią iš širdies myli, tai nešneka jam jokių bičiulystės pareiškimų, neapipila jo nė kokiais saldžiais žodžiais, bet stengiasi jį nugirdyti, kaip sako, *lig žemės graibymo*.

GĖRIMO CEREMONIALAS

Kai susirenka keli ar keliolika svečių, šeimininkas užgeria artimiausiąjį, sakydamas: **Sveikatos geros!** — o

⁶⁴,Važiuodamas sutinki žmones giedro veido ir drąsaus žvilgsnio, vietoj žeminančio linkčiojimo, visuotinai įprasto Raudonojoje Rusijoje *, grakštus vikruolis nepalenkia sprando, bet, oriai kilstelėjęs kepurę, savo *Slava bohu* pasveikina keleivį. („Pamiętnik naukowy Krakowski“, Kelionė po Ukrainą, 1855 m.)

toliau vaišina visus iš eilės. Aplenkti ką nors eilėje būtų didžiausias nemandagumas. Jei gėrimas imtas iš žydų, tai prieš gerdami žegnojasi patys ir gėrimą žegnoja, nes bijo burtų.

Per didesnes iškilmes, pavyzdžiui, per pabaigtuves, krikštynas, vestuves, per kalėdas, Naujuosius metus, pusiaugavėnį, blovieščių (kai pažymimas *gandro* sugrįžimas), velykas, sekmines ir t. t., kiekvienas Lietuvos ir Žemaičių kiemionis pasidaro alaus ir vaišina juo svečius iš didelės stiklinės.

ĮZYMAUS SVEČIO NAKVYNĖ PAS KIEMIONI *

Visa, apie ką tikrai šioje knygoje buvo, yra ar bus kalbama papročių, tautinių tradicijų, prietarų ir kt prasme, nė iš tolo neliečia aukštesniosios Lietuvos gyventojų klasės, nes ji, iš kurios tikrai pusės vėjas papučia, į tą ir linksta,— ji jau kelis syk pakeitė ir savo tautybę, ir savo papročius, ir namų gyvenimo būdą,— šitai liečia vien dorus ir darbščius mūsų kiemionis. Lietuvos dvarininkai visokių įtakų veikiami buvo, yra ir dar bus. Pirmiausia, po susijungimo su lenkais, priėmė jų civilizaciją, o kartu ir papročius: meškenas, lūšies kepures ir išsiuvinėtas liemenes išmainė į kontušus, magierkas ir robronus. Su *Marija Kazimiera* suklestėjo Lenkijoje prancūziškos mados; kraustėsi dėl jų iš galvos lenkai, kraustėsi ir lietuviai.— Vargšai! išsižadėję vyriško rimtumo, persirengė į arlekinus, net nebus per daug pasakyta, jei tarsiu, kad pavirto tikromis beždžionėmis.— Atėjo *Stanislovo Augusto* amžius, mokslų aukso amžius Lenkijoje, bet kartu sugedimo, demoralizacijos ir netikėjimo amžius. Prancūzų rašytojai užtvino

kraštą šlykščiausių maksimų srautu, o lenkas ir lietuvis su entuziazmu plojo enciklopedistų samprotavimams * ir pasidarė pačiais pirmutiniais jų prozelitais. Taip jau buvo tada paėmęs viršų prancūzavimas, jog visur, be *karaliaus rūmų*, papročiai, įpročiai, net pati kalba, visuose įžymiausiuose Varšuvos ir Vilniaus namuose buvo ne lenkų, ne lietuvių, bet prancūzų parodija, sakau — parodija, nes perėmėme tiktai juokingąsias puses, mėgdžiojome ne pačius prancūzus, bet savo tautiečius pusgalvius, pargrįžusius iš Paryžiaus, kurie tenai ne pažinimui ir ne mokymuisi ko nors gero praleido laiką, bet prasitrynė su *kekšaujančiomis* aktorėmis, su kokiais sukčeliais ir liokajais be tarnybos, po restoranus, dažniausiai antraeilus. Iš ten būtent ir įėjo į mūsų namus, į gerąsias draugijas karčiaminiai papročiai (tik be alaso, žinoma), kuklumą pažeidžiančios frazės (*komplimentai*) ir gašlūs žodeliai, taip puikiai duodąsi išreiškiami prancūziškai. Teisingą, šimteriopai teisingą patarimą davė „*Tygodnik Petersburski*“, kad mes liautumės tupinėti prieš savo moteris su meilaujamais žodeliais, kuriuos nepalyginti sąmojingiau mokėtų pasakyti bet kuris prancūzų pliuškelis paskutinei Paryžiaus šliundrelei. Po paskutinio Lenkijos padalinimo lig pastarųjų metų viešpatavo tiek politinė, tiek ir intelektualinė *stagnacija*. Tolydžio ta pati prancūzavimo maniera, ta pati barbariška *saloninė* prancūziškai-lenkiškai-lietuviška kalba, tas pats neraliuotas palaidumas mintyse ir kalbose, tie patys šaipymaisi iš švenčiausių dalykų. Buvo, tiesa, ir kitaip manančių žmonių, kurie čia žodžiu, čia raštu stengėsi prikelti tėvų žemės papročius ir atskleisti amžių užtamsintus būtojo mūsų protėvių gyvenimo paveikslus, dar neiškraipytus svetimybų, tačiau jų balsas buvo *balsas šaukiančiojo tyruose*. Dabartinis laikas, tiek

išgirtas, taip išliaupsintas kaip religingas, išdeklamuo-
tas, kad mes jau esą stoję į tą palaimintą kelią, iš kurio,
sykį įstojęs, jau tikrai niekad nebeišklysi, tai yra į tik-
rojo tikėjimo kelią,— argi yra kas daugiau, negu bež-
džioniavimas, madingo saloninio *Senos krašto* pamaldu-
mo mėgdžiojimas. Prancūzai visada kraštutinumus gau-
do. Nusikratę aštuonioliktojo amžiaus laisvamanybe,
staiga persimetė į *pietizmą*. Tik spėjo žinia apie tai at-
lėkti ligi mūsų — mes tuoj melstis, kryžiaivotis, išpažinties
nuolat vaikščioti, nors tas nėraž nekliudo plėsti vargšus
baudžiauninkus, po teismus tąsytis, būti blogiems pilie-
čiams, nepildyti žmoniškumo prievolių, žmonoms būti
neištikimoms, vyrams apgaudinėti žmonas, skriausti ne-
kaltus, būti papiktinimu savo pačių šeimoms, o užsima-
nius įgyti garbę — kur ten! — net dėl smulkaus pasipel-
nymo šliaužioti niekšingai prieš didžiausius niekšus,
vienu žodžiu, daryti visas įmanomas paikybes, visokius
neteisėtus darbus. O mūsų visuomenės sueigos? — gry-
nos prancūzų beždžionystės. Pradeda jau dabar eiti į ma-
dą anglomanija, *splynai*, — vakarienės, sveikinimai, sti-
lius — viskas, girdi, dabar turi būti angliška. Neguldau
galvos, gal dar patys gausime pamatyti, kaip pas mus
įeis į madą samojedų drabužiai ir papročiai! Juk pradžia
tam jau yra, mūsų moterys jau nešioja rytietiškus *burnu-
sus*, vyrai vilki *algierkomis*, ateis laikas, ir mūsų lietu-
viškos skrandos bus perdirbtos į poliarinės srities gyven-
tojų *triptas*. Tad tuščias būtų darbas aukštesniosios gy-
ventojų klasės papročiuose ieškoti mūsų protėvių namų
gyvensenos liekanų. Užtat eikime į šiaudinę pastogę, pas
kaimo žmogų, pažinkime tą liaudį, tokią šiandien nuskur-
dusią, taip nežmoniškai slegiamą, o vis tiek aukščiausios
pagarbos vertą. Ten tiktai šiandien berasime tikrų, neiš-
sigimusių lietuvių, tenai patirsime, kokie buvo mūsų

protėviai. Bet gana jau to pamokslo, juk ir jis gi tėra tiktai *balsas šaukiančiojo tyruose*; grįžkime prie savo kalbamojo dalyko.

Jei pasitaikys kam keliauti per Lietuvą ir Žemaičius, kur karčiamų patogių sunku rasti⁶⁵, nes nors ten karčiamų pilna, ir puikiai pastatyti, bet jos apsėstos nevalyvų žydų, — tai nė kiek nesvyruodamas tegu važiuoja iki artimiausio kaimo; ten ras patogų atilsį sau, tarnams skanių valgių, o arkliams kvapaus šieno ir kaip perlas avižų. Ir visa šitai nieko nekaštuos, nes kaimo žmogus jokio užmokesčio nepriims. Didelė jam laimė, jei kas jo trobelę aplanko, nes *svečias į namus — dievas į namus* — toks yra Lietuvos ir Žemaičių kaimo žmonių priežodis. Kiek ten džiaugsmo, kiek sujudimo, kiek smagaus lakstymo sodžiaus kiemo šeimininkei, jeigu kartais kunigas klebonas, vikaras, urėdas ar šiaip kas iš įžymesnių svečių įsiprašo nakvynės! Tik nemanykit, kad juos tučtuoju ir guldo miegoti,— anaip tol! Tuoj nustato stalą *krupniku*, kiaušiniene, keptais virščiukais ir t. t., reikia nors pusę taurelės išgerti krupniko ir visko po truputį paragauti. Jei žiema, tai po vakarienės tuoj atneša kelerias nevirtas duknas, kelis priegalvius, apvilktus plonutėliais, baltais kaip sniegas užvalkalais ir, paklojusi lovą, ant viršaus uždeda, vietoj antklodės, dar vienerias duknas, lengvas, plačias, tos

⁶⁵ Nesirūpino nė mūsų protėviai kelionės patogumais.—„Smuklių palei kelią patogių nebuvo (Lietuvoje). Tad jei važiuodavo kokie įžymūs svečiai, tai didieji kunigaikščiai liepdavo pristatyti jiems palei kelią būdų ir aprūpindavo jas visokiais patogumais. Šitai Vytautas 1423 m. vaišino Lenkijos vyskupus. (W. A. Maciejowski, „Polska aż do pierwszej połowy XVII wieku, pod względem obyczajów w czterech częściach opisana“) [V. A. Macejovskis, „Lenkija ir jos papročiai ligi XVII amžiaus pirmosios pusės, keturiose dalyse“].

duknos vadinasi **patalai**. Jei vasara, tai panašiu būdu pakloja lovą svirnelyje, o svirnelį apkaišo gėlių vainikais. Ligi tiktai svečias atgula, tuoj prisistato šeimininkė su ropinuke *krupniko*, ir čia reikia dar kartą išgerti nors pusę taurelės to gėrimo. Išeidama šeimininkė linki svečiui labos nakties, paveda jį angelų sargų globai ir peržegnoja jo galvą šventu kryžiumi, o parėjusi į pirkia, atsiklaupia ir karštai meldžiasi, prašydama dievą, kad svečias laimingai išsimiegotų. Šitas paprotys yra šventai laikomas kaip tiktai Žemaičiuose. Tenai, nors įžymiausias pakeleivis apsinakvotų, neduos jam traukti iš maišų savo patalynės, o jei kas labai spirtuši, tai būtų laikoma didžiausiu įžeidimu namams. Tiktai nėra ko spyriotis, nes Žemaičių kaimo šeimininkės patalynė niekuo nenusileidžia lepiausio lepūno patalynėi, o baltumu ir švarumu, užtikrinu, viršija daug kartų. Lietuvoje tas pats širdies gerumas, bet skurdas didesnis, tai ištaigų mažiau. Vis dėlto tų keturių dyvų, kur seniau būdavo sakomi apie Žemaičius, kad ten esą

Daugel duknų be pūkų,
Daug be odos batukų,
Daugel miestų be mūrų,
Daugel ponų be būrų ⁶⁶,

⁶⁶ Ponas *Macejovskis* anksčiau minėtoje knygoje (*Polska pod względem obyczajów* ir t. t.) tą ketureilį taip aiškina *Tštypštyckio* žodžiais: „Užsigrūdinę žmonės (lietuviai ir žemaičiai) nemiegodavo ant duknų, bet ant čiužinių; vietoj odinių kurpių nešiodavo karnų vyžas. Miesteliukai Žemaičiuose buvo prasti, vos tvoromis aptverti. Daug čia buvo ponų, kurie nė po vieną baudžiauninką neturėjo. Šiltų kraštų skanėšiai ten visiškai neauga. Kas savo darže pasisėjo melionų, tam užaugo agurkai; iš endivijų sėklos augo batviniai, pasodinus pinių, ant jų augo gurgučiai, Žemaičiuose vadinami *konkorozai* (?!). Tačiau šis kraštas turėjo tokių ypatybių, kokių neturėjo kiti kraštai. Ten

šiandien apie tuos kraštus sakyti nebegalima. Gal kada nors ir buvo taip, bet dabar jau visai kas kita. Tiesa, Gardino gubernijos baudžiauninkas, o labai dažnai ir Vilniaus gubernijos, tebėra baisiai suvargęs; užtat visi Žemaičiai, Prūsų Lietuva, o tikrojoje Lietuvoje — Upytės (Panevėžio), Vilksmergės apskritys ir dalis Kauno apskrities tai yra nelyginant kokia žadėtoji žemė. Paskutinės eilės:

Daugel miestų be mūrų,
Daugel ponų be būrų —

ir nūnai tebėra teisingas Prūsų ir Žemaičių žemės paveikslas. Yra tenai daugybė miestų, klestinčių pramonė ir prekyba. Prūsų Lietuvoje: *Tilžė, Labsmiestis, Klaipėda, Kalnėpilis, Taspilis*, o Žemaičiuose: *Raseiniai, Rietuva, Kražiai, Kelmė, Šiauliai, Janiškiei* [Joniškėlis], *Telšiai, Salantai, Plungė, Šidluva, Tytavėnai, Šeduva* * ir dar kiti — yra tai įžymūs miestai, prilygstą, o net ir viršiją savo namų gražumu ir skaičiumi mažne visus tikrosios Lietuvos ir Baltarusijos apskrities miestus. O kai dėl ponų, *neturinčių nė po vieną baudžiauninką*, tai tokių iš tikro yra begalė Žemaičiuose. Didelių ponų, kaip jau kitoje vietoje esu turėjęs progos pasakyti, nėra buvu-

iš medžio buvo dirbami ir kaminai, iš medžio daromos ir žvakės, nes šviesdavosi skalomis, iš medžio gaudavo ir cukraus, nes Žemaičių giriose buvo galybė bičių kelmų, duodančių gausybę medaus.

Žemaičių kiemionis, nujojęs į mišką ant kumelės raitas tik su kirviu, parvažiuodavo iš ten važiuotas, su kamanom ir žabokliais, su pakinktais iš medžio, su ratais, kuriuose nebūdavo nei geležies, nei šikšnos, net nei siūlelio jokio; o jei nuvažiuodavo pavasarį į ažuolyną, tai atsigerdavo ten ir rinktinio vyno muskatinio, kitaip sakant, saldžios sulos, kuri gausiai sunkdavosi iš žalių medžių. Daugiausia čia būdavo rankinių girmų, kurias sukdamo moterys ir daina saldinavo savo sunkų darbą. (*Gvagninis*, „Opis ziemi Żmudzkiej“ [„Žemaičių žemės aprašymas“], 29 psl.)

sioje Kęstučio žemėje, o yra tiktai smulkių dvarininkų ir akalicų šlėktų, kuriems neišeina iš burnos priežodis:

Šlėkta savame kiemely
Vaivada prilygti gali.

Net patys ūkininkai šičia gali ponais eiti. Mat, baudžiauninkas, turintis kelis ar keliolika tūkstančių sidabro rublių kapitalo, Pabaltijo šalyse yra jokia retenybė.

**PAPROČIAI,
SUSIJĘ SU TAM TIKROMIS
METŲ DIENOMIS**

PAPROČIAI SUSIJĘ SU TAM TIKROMIS METŲ DIENOMIS

NAUJIEJI METAI

Per Naujuosius metus yra paprotys linkėti vieni kitiems laimės ir burti ateitį. Visokius būrimo būdus skaitytojas ras *Žemaičių žemės prisiminimuose*, čia pridėsiu tik vieną, vėliau sužinotą. Merginos, kartais ir moterys, pasiima slapčiomis nuo vyrų kokių nors daiktų ir, eidamos gulti, dedasi po priegalviu; jei kuri naktį pasapnuoja ką nors iš padėtų po priegalviu daiktų, tai yra labai geras ženklas.

DIDYSIS KETVIRTADIENIS ⁶⁷

Papročiai, susiję su šia diena, taip pat yra aprašyti *Žemaičių žemės prisiminimuose*, ir čia tik tai įdedu, ką tenai praleidau. Kaimo žmonės, ypač tikrojoje Lietu-

⁶⁷ Kad nebūtų be reikalo tie patys dalykai po kelis kartojami, pareiškiu, jog į šią knygą sudėjau tik tuos papročius, susijusius su tam tikromis dienomis, kurie neminimi mano *Žemaičių žemės prisiminimuose*. Tos dienos, apie kurias nieko naujo pasakyti neturėjau, kaip antai: *Trijų karalių išvakarės, atsivertimas šv. Povilo, užgavėnės, pelenė, keturiasdešimt kankinių, verba, sekminės* ir kt., čia praleidžiamos visai.

voje, gyvena daugiausia dūminėse gryčiose, kurias prieš didžiąsias šventes mazgoja, suodžius išvalo; jei tačiau to nepadaro ligi didžiojo ketvirtadienio, tai jau ligi pat *prisikėlimo* nemazgoja sienų nei aslos nešluoja, bijodami gulinčiam Kristui akis prikrėsti. Tą dieną medžiotojai stengiasi ką nors nušauti iš naujo šautuvo, kad jis paskui visad pataikytų. Nuo didžiojo ketvirtadienio iki pat velykų mūsų ūkininkės neverpia ir uoliai slepia ratelius bei varpstelius, kad niekas jų nepamatytų, nes mano, kad, šito nepadarius, darbo jaučiams seilės driektųsi ir per visą vasarą gyvatės po kojų vis painiotųsi. Kai kuriose Žemaičių bažnyčiose pavakary susirenka plaktis vyrai ir moterys, apsigaubę drobinėmis juodomis kapomis, dėl to šituos fanatikus ir vadina *kapininkais*. Ar tai kartais nėra senosios *plakančiųsi brolių* sektos ⁶⁸ liekanos?

VELYKOS

Velykoms kiekvienuose namuose, kad ir varginiausiuose, turi būti pasitiekti *švenčių valgiai*.

⁶⁸ Fanatiškus vakariečių papročius liaudis padarė nuosaikesnius ligi tiek, jog retai teiseidavo iš padorumo ribų. Norėdami nusižeminti prieš dievą ir išmaldauti iš jo malonių savo mylimai tėvynei, taip pat meldami pagausinti dievo bažnyčią, vaikščiodavo po šventas vietas būriai atgailautojų, pliekiančių rykštėmis savo kūną apsimarinimo tikslais. Nesigėdydavo senatoriaus sūnus tokiose plakančiųsi procesijose eiti apsirengęs prastu pakuliniu ir su kitais rykšte pliekti savo kūną (*Sarbiewski*, „*Laska Marszałkowska*“ [„Maršalo lazda“], pamokslas). Ypačiai per užgavėnes būdavo matyti du visai priešingi reginiai. Tada vieni siusdavo linksmindamiesi, ligi virsdami nuo kojų, o kiti su gaubtais ant galvų, su rimbais rankose, stovėdami prieš švento kryžiaus paveikslą, plakdavosi kūną, net kraujas lašais tikšdavo ant žemės (*Miaskowski*, I, 215 psl.) (W. A. Maciejowski knygoje „*Polska aż do pierwszej połowy XVII wieku, pod względem obyczajów i zwyczajów*“, IV t., 90 psl.)

Kas tai yra velykų švenčių valgiai? Slavams to aiškinti nereikia. O kad neslavai skaitytų šiuos mano keverzėjimus, aš nedrįstu tokių iliuzijų turėti, nors savi-meilės dozė būtų ir didžiausia, tiekos *vokiškų* raštų sukurstyta. Lietuva, nors visai neturi garbės priklausyti prie išgarbintųjų slavų žemių, tačiau, būdama nuolati-niuose su jomis santykiuose, perėmė jų papročius, o sujungusi savo likimą su vadovaujančiąja gausios *Savos* ir *Dravos* upyno šeimos šaka, įsijungė į ją dvasia ir širdimi. Tad ir nenuostabu, kad lechų papročius bei įpročius atrandame mūsiškėje Indostano nausėdijoje.

Švenčių valgiai Lietuvoje susidaro paprastai iš visokių kepinų, mėsiskų valgių, žvėrienos ir dažytų kiaušinių, kai kuriose Lenkijos vietose vadinamų *krašanki* [margučiai], o viršum visko stovi keptas avinėlis su dviejų spalvų vėliavėle. Jei kas neturi tikro avinėlio, tai daro iš sviesto arba kartais jo vietoj stato cukrinį arba alebastrinį vazone, prižėlusiam avižų daigų. Šerno galva arba, dažniausiai, didelio naminio meitėlio galva yra taip pat būtinas švenčių valgių daiktas. Kepiniai, žvėriena, naminių gyvulių mėsa apkaišoma žalumynais, o visas užtiestas stalas apvadžiojamas girliandomis žolyno, vadinamo *Lycopodium*. Švenčių valgiai daromi paprastai labai gausūs, neretai atsitinka net taip, kad to, kas velykoms pagaminta, per visą mėnesį neįmanoma suvalgyti visai šeimynai.

Tą dieną paprastai vaikšto sveikinti vieni kitų, tad kiekvienuose namuose prašo prie švenčių valgių ir tai primygtinai, tad norom nenorom reikia apsivalgyti.

Švenčių valgių valgymas prasideda nuo kiaušinio, kurį pats šeimininkas nulupa, supiausto į tiek dalių, kiek yra namuose žmonių, ir padalina visiems, pirmiausia

žmonai ir vaikams, o paskui ir visai šeimynai, linkėdamas sveikatos ir sveikindamas sulaukusius *išganytojo prisikėlimo švenčių*.

Pirmąją velykų dieną paprastai niekas iš namų neina, net laikoma labai negeru pasielgimu, jei kas tada kiemionį aplanko, ypatingai jei ateina pagyvenusio moteris ko pasiskolinti ar ugnies.

Antrąją švenčių dieną prasideda lankymaisi ir mažų berniukų vaikščiojimai iš namų į namus kiaušinių ir pyragų. Tie vaikščiojimai vyksta su oracijomis, kurių pavyzdžius daviau *Žemaičių žemės prisiminimuose*.

ŠVENTAS JURGIS

Liaudis mano, kad tas šventas riteris buvęs medžiotojas, turi net pasakų apie jį, tarp kitko ir tokių, jog vietoj kurtų vedęsis į medžioklę vilkus ir kitus plėšriuosius žvėris. Tad šituo pamatu garbina jį kaip savo gyvosios mantos globėją bei gynėją ir jo šventės dieną neša visokias aukas iš naminių gyvulių, o kam to neištenka, tai stengiasi kuo kitu išsivaduoti. Tarp kitų aukojamų daiktų, nešamų į bažnyčią, mačiau ir tokių: kunigai tų bažnyčių, kur švenčiamos Jurginės, liepia dirbti iš vaško naminių gyvulių figūrėles, tai yra arklių, karvių, avių, ožkų, kiaulių ir t. t. Tam tikrą kiekį jų nulieję, sudeda atskirai rūšimis į rėčius ar kitokius indus ir su tokiomis prekėmis sodina prie bažnyčios špitolės senius ar bobas pardavinėti norintiems. Kiemionis, nusipirkęs kelių rūšių figūrėlių, neša jas aplink bažnyčią, meldžiasi, pagaliau deda ant altoriaus tiek tuos gyvulėlių atvaizdus, tiek

tam tikrą kiekį pinigų⁶⁹. Per kitas šventes pardavinėja vaško figūrėles, vaizduojančias žmogaus kūno dalis: kojas, rankas, akis, galvas ir pan. Jas perka žmonės, ištikti kokių negalių. Tokiomis aukomis vaškas grįžta bažnyčiai ir ne tik tą pačią dieną būna po kelis kartus parduodamas, bet dar ir kitoms šventėms atidedamas, o klebonui šitai atneša kartais kelis šimtus auksinų gryno pelno. Šis paprotys labiausiai paplitęs Švenčionių ir Zarasų apskrityse.

Yra taip pat paprotys švento Jurgio dieną apvaikštinėti laukus, o po to keliamos vaišės, visi voliojasi po rugių lauką, šūkaudami: *augink, dieve! augink, dieve!* Be jokios abejonės, tai yra kokia nors pagoniška liekana.

ŠVENTO JONO UŽGIMIMO IŠVAKARĖS

Papročius, kokių tą dieną laikomasi, aprašysime *Dominyko Jucevičiaus rankraščio* žodžiais... „Lietuvos prastuomenė tiki, kad tą vakarą burtininkės atima karvėms pieną, o nenorėdami, kad taip atsitiktų, prikaišioja šventų žolynų po kūtes ir padeda kryželį, sulipdytą iš vaško žvakės, o ant stulpų deda kregždažolių arba švėstame vandenyje, imtame iš trijų bažnyčių, virina koštuvus, tikėdami, jog burtininkė, *in hoc casu* [šiuo atveju] pieną atimanti, gauna baisiai kentėti ir ateina į tuos namus, kur virina koštuvus, prašyti ko nors paskolinti; jeigu jai nieko neduoda, tai ji, negalėdama iškęsti tokių *martyrijų* [kančių], prašo atleidimo ir pieną gražina.

⁶⁹ Rusia ir net Lenkija kaip bandos gynėją garbina šventą Mikalojų. „Žmonės ir namų gyvuliai turėjo šventuosius savo globėjus: elgetos — Joną Išmaldininką, šv. Lenartas globojo arklius, šv. Antanas kiaules, o visokius galvijus šv. Mikalojus“ (*Maciejowski*, l. c.).

Burtininkė gali išvengti *doloris* [skausmo], jeigu įlenda iki kelių į vandenį, tada jai nieko nekenkia. Tiesa, kad pieno apie tą laiką dažnai sumažėja, bet protingi ūkininkai tuo dalyku kaltina rasą, krintančią per šventą Joną, ir todėl karvių neleidžia ginti, kol rasa nukris. Aš greičiau tuo patikėčiau, negu burtais ir velnių *machinacijomis*."

Apie paparčio žiedo ieškojimą buvo kalbama Žemaičių žemės prisiminimuose.

JONINĖS *

Ir čia pacituosime D. J. rankraščio žodžius... „Tą dieną eina ieškoti *divicijų*, paslėptų žemėje. Kur spėja, kad yra užkastas lobis, gulasi ant žemės, kada saulė yra pakilusi nuo žemės per keletą pėdų, ir žiūri, ar neina iš kurios vietos *vaporacija*. Galį būti, kad metalas, susimaišęs naktį su vandeniu, saulei ėmus šildyti, skaldo vandenį, pasiimdamas sau deguonį, o vandenilis kyla į atmosferą. Bet kodėl tasai fenomenas pasireiškia per šv. Joną? — va, dėl šito truputį įtartinas pasidaro to fenomeno teisingumas!...

Šv. Jono rytą, sakėsi mano vargdieniai, kad kiekvienais metais mato saulę šokinėjančią. Atrodo, čia bus koks įvaizdis iš pagoniškųjų laikų, kada lietuviai garbino saulę, o gal jis atsiradęs dėl metų laiko gražumo ir *auros* malonumo, dėl kurių prietaringi prasčiokai tą pasaulio *liuminarą* apdovanojo ypatingu linksmumu, manydami, kad tas mažas skritulys, jiems žiūrint, gali ridinėti it sviedinys ir šokinėti. Nenorėčiau, kad ji taip šokinėtų, nes savo linksmumu galėtų mums ir visam planetų pasauliui pridaryti daug sumaiščio."

ŠVENTA AGOTA

...„Tą dieną yra religijos pašvęstas paprotys nešti į bažnyčią duoną, kuri, *pabenediktuota* kaipo *sacra-rium* *, jeigu kyla gaisras, yra vartojama gesinti jam: ją apneša aplink degantį trobesį ir meta vidun į ugnį.”

Žemaičiuose dažnai pasitaiko matyti kaimuose stulpų su tokia statulėle: šv. Agota, laikanti ant rankos duonos kepaliuką.

ŠVENTAS LAURYNAS

Yra paprotys visoje Lietuvoje, o labiausiai Prūsiose, tą dieną sumuštą sviestą nešti į bažnyčią pašventinti. Tas sviestas, sako, esąs stebuklingas vaistas nuo visokių negalių.

ŠOKIAI

ŠOKIAI ⁷⁰

Lietuvių liaudis iš prigimties yra lėta, o dėl aplinkybių daugiau liūdna negu linksma; protarpiais tačiau mėgsta prasiblaivyti, pragiedrinti rūpesčių suvagotus veidus, užtraukti nuo širdies dainelę ir pašokti. Vestuvės, pabaigtuvės, artimųjų pasiviešėjimai per kalėdas, velykas, užgavėnes, šv. Mykolą ir t.t., ir t.t. be šokių apsieiti negali. Kai kurie šokiai yra atkeliavę iš Lenkijos, kaip, pvz., *mazurka*, *polonezas* (kurio lietuviškas vardas yra **šokinėjimas išmintingo pergavimo** ⁷¹), ir *valsas* ⁷², per Lenkus iš Vokiečių pas mus atklydęs. Kai

⁷⁰ Lietuvių liaudies žaidimų bei lošimų čia nededu, nes jie buvo įdėti *Žemaičių žemės prisiminimuose*. Nors ten buvo kalbama išimtinai vien apie buvusias Kęstučio valdas, bet visa tai tinka ir tikrajai Lietuvai, nes Žemaičiai nė vienu atžvilgiu nėra niekas kitas, kaip tiktai Lietuva. Ką aš vadinu *tikrąja Lietuva* — skaitytojas ras žemiau. Apie Rusijos Lietuvą kalbėti ne mano dalykas.

⁷¹ Argi ne taiklus pavadinimas?!. Kiekvienas, kam tik yra tekę matyti tikrai lenkišką, mokamai šokamą *polonezą*, sutiks su tuo. *Polonezas*, kuriuo paprastai mūsų laikais atidaromas kiekvienas balius;— tai ne lenkų polonezas, bet kažkoks sukriošęs, *niekingas* brūžinimas kojomis. Ne toks buvo vyriškos, karingos tautos šokis, „*kada šokėjas ne tik kojomis, bet ir rankomis linksmai šoko*“ (sakoma „Psaft. Małgorzaty“*, 37 psl.)

⁷² Ši vokiečių šokį vadinu pačių vokiečių duotu jam vardu; *walc*, nes pavadinimas *walec*, dažniausiai pas mus vartojamas, lenkų

kurie vėlgi yra iš Rusų atėję, kaip, pvz., kazokas, by-
čiokas ir kiti. Iš tikrai tautinių lietuviškų yra šie.

BLEZDINGĖLĖ

Šitas šokis * yra šokamas kur nors ore, paprastai
erdvioje pievoje. Vaikinai ir mergaitės pirmiausia su-
stoja poromis į eilę, o paskui dainuoja:

**Kregždūnėle,
Lakūnėle,
Furr, furr!
Mylimoji,
Brangiausioji,
Furr, furr!**

Taip dainuojant, pirmoji pora apsigrėžia ir lenda po
kitos poros rankomis, o paskui ją ir kitos taip pat gran-
dinėle apsigrėžia ir lenda po sekančių porų rankomis,
ir susidaro be galo dailus vaizdas ir kuo geriausiai pa-
mėgdžiojamas blezdingos skridimas. Šitas šokis turi būti
šokamas kuo žvaliausiai. Taip atšokę keletą sykių, šo-
kėjai sustoja smailiu kampu, vienoje linijoje stovi vy-
rai, o kitoje merginos, ir vėl įvairiomis kryptimis šoka,
nesuardydami smailaus kampo, ir dainuoja:

**Broleliai, seselės,
Lėksma, lėksma!**

**Į žalią girelę
Lėksma, lėksma!**

kalboje turi visiškai kitą reikšmę. Pagaliau ir „Tygodnik Petersburski“,
kurio autoritetas tokiuose dalykuose yra neabejotinas, rašo *walc*, bet
ne *walec*.

**Fiut, fiut, kregždūnėle,
Fiut, fiut, lakūnėle!**

**Medžiotojas nenušaus!
Medžiotojas nesugaus!**

KIRVIS

Šitas šokis * taip pat yra šokamas kur nors ore, nes ankštoje trobelėje *kirvį* šokti neįmanoma. Sustoja poromis vaikinai ir mergaitės į ratą, o vidury viena su kirviu rankoj, ir visi šoka dainuodami:

**Šokinėkim, šokinėkim,
Šiandien geras laiks!
Kas šoka, ulioja,
Tasai mūsų vaiks.
Valdytojų deivuzėlių
Prašykim o! o!⁷³
O deivuzės⁷⁴ mumis padės
Ne šiandien, ryto!
Šiandien geriam, uliavojam,
Nes tai mūsų laiks,
O rytdien kas tai žino,
Kur kožnas nuplauks.
Drąsiai tiktai, bernužėliai,
Su mergaite šokt!**

⁷³ *O! o!* — maldaujamo prašymo šauksmas, jis dažnai pavartojamas vietoj *ach!* ir reiškia atodūsi, susijusį su viltimi gauti ko prašoma. Skaitydamas *Biblijos* vertimą, atliktą *Bretkūno*, tą posakį dažnai sutikdavau, bet, neturėdamas jo po ranka, negaliu ištraukti duoti.

⁷⁴ Apie deives valdytojas skaityk aukščiau skyrių *Lietuvių deivų akmenys*.

**Glaust prie širdies širdužėlės,
Paskui bučiu vogt!
Tu mergaite skaisčiausioji,
Vieną iš mūs rink,
Kas spraunesnis bernužėlis,
Su kirveliu trenk!
Su kirveliu trenk!
Ho! ho! su kirveliu trenk!**

Sušukus *Ho! ho! su kirveliu trenk!* mergaitė, kuri ratelio vidury, meta į viršų kirvį, o vaikinai stengiasi jį sugauti ore, ir tas, kuris sugauna, eina į ratą ir su *gražiausiąja mergaite* šoka. Kiek pašokę, pasibučiuoja, po to eina į vidurį kita mergaitė, irgi su kirviu, ir vėl prasideda šokiai, ir daina kartojasi.

Tas šokis, matyt, yra kilęs žiloje senovėje, nes dainoje yra minimos *deivės valdytojos*. Nors ir uždraustas dvaro ponų (iš atsargumo, kad gerai išilinksminę valstiečiai neužsigautų kirviu), tačiau labiausiai Lietuvoje paplitęs. Tai iš tiesų laukinis, bet tikrai karingos tautos šokis!..

MUŠTINĖ *

Vyrai ir moterys susikabina už rankų ir sustoja ratu, bet ne poromis. Šokama su daina, smarkiai, žvaliai.

**Šokinėjo velnias,
Pasiraitęs kelnes,
Velnio ti[m]pos sutrūko,
Visos kelnės nušmuko.
O šitasis velnias
Yr iš Rygos melnis,
Biaurus vanags, vokietėlis,
Mūsų žemės neprietelis.**

Hop! hop! ho! ho!
Kuntai, balabai!
Neprietelis!
Mes tą vokietėlį,
Mes tą neprietelį,
Sujudinsma, sukrušinsma,
Tikru moliu padarysma.
Hop! hop! ho! ho!
Kuntai, balabai!⁷⁵
Džungesa, hofernesa!
Mindzura!
Hoha!
Moliu padarysma!

Sulig žodžiais *Hop! hop! ho! ho! Kuntai, balabai!* visi išlaksto, šokdami ir smarkiai trypdami kojomis į žemę, pagaliau, pribėgę prie sienos ar krosnies, kam kur arčiau ar parankiau, tvoja rankomis, o vienas, pripuolęs prie tos vietos, kur laikomos balanos, išblaško jas po visą gryčią.

ŠLĖKTŲ ŠOKIAI

I

PAGALVĖLIS *

Akalicų ir vienkiemių šlėktų šokiai beveik niekuo nesiskiria nuo kiekvienų šokių ir yra tie patys, tiktai šlėktos šoka net ir *anglezų*. Tie šokiai, be viršiau aprašytųjų, atrodo esą ne tautiniai lietuviški, o atkeliavę iš

⁷⁵ *Kuntai, balabai, džungesa, hofernesa, mindzura, hoha* — visi tie žodžiai neturi lietuvių kalba jokios reikšmės, o tik vartojami vietoj *lia lia lia* arba *tralialia, tralialia*, ir lyg eina žodžiais, perteikiančiais imituojamuosius sąskambius.

Lenkijos, iš tokių pat *ponų brolių*. Tarpe kitų pirmauja *pagalvėlis*, kurį šoka šitokiu būdu:

Sustoja ratu, susikabinę rankomis, o viena moteris ar vyras viduryje. Šokėjai dainuoja [lenkiškai]:

Pagalvėli, pagalvėli,
Pagalvėli mielas,
Ką tu myli,
Ką godoji,
Tą ir pabučiuosi.
Ką svajoji,
Ką tu myli,
Tam padovanosi.

Kas buvo vidury, išsirenka iš rato sau porą, pašoka kiek, pabučiuoja ir pats eina į ratą, o jo šokėja, likusi vidury, vėl renkasi šokėją, vėl bučiuojasi ir t. t.

II

ZUIKELIS

Šitas šokis * visai panašus į padnieprės rusinų *putpelę*. Sustoja visi ratu, o jo vidury — viena mergina, vadinama *zuikeliu*; šoka visi, o toji, kur vidury, taiko ištrūkti pro rankų užtvarą. Šokdami dainuoja tokią dainą [lenkiškai]:

Zuikuti, zuikutėli,
Tu mažytėli,
Anei šičia, anei va kur
Tu nebeiššoksi.

Jei kas per neatidumą išleidžia iš rato zuikelį, tai pats turi eiti į jo vietą. Panašiai šoka ir *pelytę*.

III

DUDUTIS

Šitas šokis * yra šokamas panašiai, kaip ir anie, pirmiau aprašytieji, tiktai tam, kas vidury rato, užriša akis, o visi apšoka aplinkui keletą kartų, dainuodami [lenkiškai]:

O dudutis šventą dieną
Pievoj grėbė šieną.
Grėbė šieną, grėbė,
Kol jį griausmas žiebė.

Po to sustoja ir tyli, o tas, kur vidury, prieina prie kurio nors, paliečia rykštele ir išduoda balsą, į kurį reikia atsiliepti taip pat balsu, suprantama, pakeistu. Jei atspėja, tada tas, prie ko *dudutis* priėjo, eina į jo vietą.

Lietuvos kaimo žmonės retai kada šoka su muzika,— kalbu apie tautinius šokius, — nors bemaž kiekvienuose namuose yra muzikos instrumentų ir bent vienas moka jais groti. Iš to matyti, kad senovės lietuviai, be karo ragų ir trimitų, kitokios muzikos nebus turėję.* Apie *žemaičių ragus* ir trimitus randame kronikininkų užuominų. Šokiai, kurie nėra tikrai tautiški, o atėję iš kaimynų, yra šokami grojant *smuikais, klarnetais, būgneliais, tamburinais* ir pan. Nūnai lietuvių liaudis labai mėgsta muziką ir, nors savo senovinius šokius, senolių pavyzdžiu, jungia su daina, nebūdami reikalingi jokių dirbtinių šokių linksmybės skatinimui,— tačiau su noru vartoja visokius instrumentus ir jungia jų balsus su savo gimtinės miškų aidais. Išvardinsime juos čia:

Muzikos instrumentai *, kuriais nūnai daugiausia groja Lietuvos kaimo žmonės, yra dvejopi: vieni gauti iš kitų tautų, kaip antai: *smuikas, klarnetas, kanklės, vengriška bandūra, fleita* ir dar kai kuriose apylinkėse *rusiška balalaika*. Kiti yra tautiniai, kaip antai: **vamzdis**, dūda, susukta iš žilvičio, liepos ar šermukšnio žievės, *švilpynė*, kurią senovėje vartodavo šaukliai arba rytmečio kėlėjai ⁷⁶, daroma iš skardos, **dzindzinis**, instrumentas su viena geležine styga, ištempta ant plačios balanos, ir **molinė** [? orig.— **molinka**], dūdelė iš molio.

Pirmiau, kaip seni žmonės sako, buvo Lietuvoje vartojamos trūbos, vardu **trimitai**, arba **sutartiniai** ⁷⁷ *, ilgi, po kelis sieksnius, dirbami iš tiesaus išskrosto medžio, apvynioto keletą kartų. Tų trimitų garsas būdavo gražus ir toli einantis, ypač jei jų galus įtaisydavo į didelius kubilus ⁷⁸. Dabar jie jau iš apyvartos išėję. Tačiau kai kada pasitaiko ir dabar išgirsti Žemaičiuose ir Prūsuoje šventadieniais, pavakariais skambus, harmoningas **sutartinų** garsas. Tai visų tinkamiausia muzika amžinų girių gyventojams!

Arčiau Baltarusijos sienos, Švenčionių, Ašmenos apskrityse ir visoje Gardino gubernijoje, sekmadieniais ir šiaip šventadieniais pasigirsta karčiamėlėse lyg linksmai nusiteikusios meškos maurojimas — tai *rusiška dūda*,

⁷⁶ *Jau šaukliai švilpynes pučia*", žr. mano „Pieśni Litewskie“ [„Lietuvių dainos“], XI, 40 psl.

⁷⁷ „Prie tų dainų buvo *trimitai*, arba ilgos trūbos statinės iš medžio, kurios vėl, kaip ir dainos, *sutartinėmis* vadinos. Tos trūbos dabar nėra pažįstamos ir nuo senųjų tiktai atmenamos.“ — *Dainos žemaičių, surinktos ir išduotos par Simoną Stanevyčią*, 64 psl.

⁷⁸ „*Triskart kubilą suskardeno*.“ — „Pieśni Litewskie“, X, 38 psl.

muzikos instrumentas, kurį sudaro odos maišas, padarytas iš veršio pilvo, ir du mediniai vamzdžiai, prie jo pritaisyti. *Rusiškos dūdos* harmonija ir gaida visai panaši į gaidą dainos, žinomos Minsko gubernijoje:

*Da dudar, dudariu,
Zadau šutku ir t. t.*

DRABUŽIAI

DRABUŽIAI

Lietuvių tautos giminės, gausingos, plačiuose Europos plotuose gyvenančios, įvairių valstybių priklausomos, yra paveiktos daugelio įtakų: mažne kiekvienoje jų gimtosios žemės dalelėje yra skirtingi papročiai, įpročiai ir drabužiai. Lietuvių, gyvenančių Žemaičių provincijoje, drabužius esu aprašęs kur kitur⁷⁹, tad šičia, ano aprašo nekartodamas, kalbėsiu tik apie kitų Gedimino viešpatystės žemių kiemionių drabužius, daugiausia apsistodamas prie tų, kurie labiausiai krinta į akį savo kontrastais.

PANERIŲ APYLINKĖS

Panerių apylinkėse *, ypač kur arčiau Vilniaus, nors labiausiai paveiktose ten įsikūrusių lenkų šlėktų įtakos, miesto artumos ir dažno santykiavimo su miestu, kurio spalva keičiasi nuolat it chameleono,— kaimo žmonių drabužiai dar ligi šiol tebeturi išlaikę savo senoviškumą, svetimybių nesubiaurotą tautiškumą. Vyrai vilki drobės arba milo žiponais, susegamais viena didele žalvarine sege, jaunų — susirietusio žalčiuko pavidalo, o senų — su įrėžtomis plynoje plokštelėje lietuvių mitolo-

⁷⁹ Žiūrėk „Žemaičių žemės prisiminimus“.

gijos figūromis (žiūrėk knygos gale brėž. 1 ir 2 *); avi šventą dieną sandaliais⁸⁰, tyminiais arba megztais su virbalais iš dažytų vilnų, išsiuvinėtais į auksą panašiais blizgučiais, o kai kada ir pačiu auksu. Kepures žiemą nešioja érines, aukštas, o vasarą — šiaudines skrybėles, pailgas, panašias į laives, pačių darbo. O moterys nešioja spalvingas suknius, kaptonėlius iki kelių karmazininius, ant galvos ištekėjusios dedasi kepurėles iš auksu lietos medžiagos, apsaugstytos brangiaisiais akmenimis, o kai kada ir dažytais stiklo karolėliais. Tos kepurėlės savo pavidalu primena kunigaikščio karūną arba rusų stačiatikių vyskupų mitrą.

SVĖDASŲ IR UŽPALIŲ APYLINKĖS

Šios apylinkės * taip vadinamos pagal didžiuosius dvarus, esančius jose; pirmoji yra Vilkmergės apskrityje, o antrosios dalis Vilkmergės, dalis Zarasų apskr. Šias apylinkes galima pavadinti tikrosios Lietuvos širdimi. Čia geriausiai išsilaikę senovės papročiai, jų paprastumas, čia kalba neturi jokių svetimų įtakų, nors grubi ir šiurkšti, nes literatūriškai nekultivuota⁸¹, ta-

⁸⁰ „Verti dėmesio Vladislavo Jogailos sandaliai, to karaliaus padovanoti savo numylėtiniui Spytekui iš Melštyno. Jie buvo išdabinti nuostabiais išsiuvinėjimais, auksu, brangiaisiais akmenimis ir perlais apsaugyti. Tai juo nuostabiau, kad yra žinoma, jog šisai valdovas mėgo labai kukliai rengtis, brangių kailinių nenešiojo, avine skranda vilkėjo, o tiktai per didžiąsias šventes užsivilkdavo pilkšvo aksomo apsiaustą be jokių puošmenų ar aukso apsiuvų“ (Dlugošas, 107 psl. — iš *Macejovskio* l. cit. I t., 156 psl.)

⁸¹ Kun. Antanas Drazdauskas, o kaip pats vadinosi *Strazdelis*, kilęs iš Žemaičių, daug metų gyvenęs Lietuvoje, vienoje *Kupiškio Satrapijos* * apylinkėje, *Šimonyse*, rašė lietuviškai, ta tarme, kuria kalbama apie Svėdasus, Užpalius ir Kupiškį. Gaila, kad jo dainų, tikro

čiau yra gryna, tik vos prorečiais *polonizmų* prikaišiota. Maža tame krašte tėra smulkių dvarininkų, o visą milžinišką kelių šimtų kvadratinių mylių plotą apima didžiūnų dvarai: Tyzenhauzo, Sapiehos (Užpaliai dabar valdžios), Morikonio, Kupiškio Satrapija, kitados priklausiusi Čartoryskiems, dabar valdžios, ir t. t. Lengva tad suprasti, kodėl ten kiemionys gerai gyvena, o drauge yra išlaikę ir savitą charakterį. Niekas taip nestumia liaudies į išsigimimą, kaip skurdas. Norint tautą sunieksinti, nereikia griebtis jokių ypatingų klastų; pakanka ją suskurdinti. Nėra ko stebėtis, kad mūsų vargšai kiemionys nebeturi jokios savimonės nei gerbimo savo asmens vertybės, kuri (tebūnie šitai baisus smūgis mūsų savimeilei), drąsiai galima sakyti, viršija visokią mūsų kunigaikščių ir grafų nuopelnų vertybę; nėra ko stebėtis, kad mūsų geradariai ir penėtojai yra išprastėję — juk jie yra nežmoniškai engiami. Apylinkių, apie kurias kalbame, dar nėra pasiekusi toji epideminė ryškė — apiplėšinėti kiemionį taip, kad visiškai nieko nebeturėtų; todėl Užpalių bei Kupiškio apylinkėse drauge su geru ar bent vidutinišku kaimo žmonių būviu eina lygia greta mitrumas, linksmumas ir puošnumas.

Šventadieniais kaimo žmonės čionai vilki žiponais, arba vadinamomis *sermėgomis*, milinėmis ar drobinėmis; jų pasiuvimas toks pat, kaip ir visur Lietuvoje vyriškų drabužių (be Žemaičių ir Prūsų); kepures nešioja paprastai juodas gelumbines vasarą, o žiemos metu — érines, apskritas.

talento žyme pažymėtų, tiek maža teisėjo iš spaudos. Bet ko gi stebėtis: buvo bėturtis! O tas, nuo ko priklausė poeto likimas, it ansai *Vėlinių* drugys, kur būtų mielai užgesinęs kiekvieną apšvietos žiburėlį, nenorėjo net žinoti, kad lietuvių liaudies dainų kūrėjas gyvena pasaulyje!

Kad vyrų apdaras tame krašte ir nėra per daug puošnus, užtat moterų rūbai — puikūs.

Moterys čionai, net šiokiomis dienomis, nešioja plonus vilnonius sijonus, mėlynai dažytus, o per šventes ir iškilmes velkasi šilkinius, su begale klosčių užpakaly. Nešioja taip pat *liemenes*, damastines ar brokatines, o kai kada atlasines, apvedžiotas galionais, be rankovių. Liemenė susagstoma priešakyje sidabrine grandinėle. Avi batais, retai pusbačiais. Ant galvos ištekėjusios moterys ryši *nuometais* (surištais iš ilgo perkelinio balto šaliko) ir su tokia apranga yra visai panašios į vienuoles. Mergaitės rišasi bet kaip, be jokio dailumo skarytes, baltas ar spalvotas, taip pat prisivynioja ant galvos daugybę kaspinų, o už jų prisikaišo rūtų ir kitų gėlių. Žiemą moterys nešioja gelumbinius tamsiai mėlynus klostytus žiponus, siekiančius žemiau kelių. Šis drabužis, dailiai pasiūtas, yra labai puošnus, o kai susagstytas, dailiai aptempia kaimo gražuolių stuomenį. Senos moterys žiemą vasarą nešioja aukštas pilkų ėrenų kepures, dedamas virš nuometo, jų nenusiima nė bažnyčioj. Vestuvių apeigose *svočia* būtinai turi būti su ėrine kepure.

Viršum visų drabužių velkasi naminės drobės *baltą rūbą*, tas rūbas vadinasi **trinyčiai**. Vykdamas mokslinėj kelionėj palei *Šventosios* upę, pastebėjau, kad *Šventosios* paupių apylinkėse visi gyventojai — vyrai, moterys, net vaikai — nešioja **trinyčius**. Tai — liekana iš tų laikų, kada visi lietuviai, apaštalaujant didžiajam kunigaikščiui Jogailai, *Šventosios* upės bangose apsivalė nuo *pirmgimės sutepties* ir, kaip krikšto ženklą, gavo kiekvienas *baltą rūbą*. Tas papuošimas pirmaisiais mūsų krikščionybės amžiais buvo labai branginamas. Brangina jį ir šiandien lietuvis ir, nors nebežino jo kilmės,

vis tiek baltus **trinyčius** vilki viršum visų kitų drabužių ir visus, net **gražiausius** savo pašvaitus juo pridengia.

Trinyčiai, arba **trinitiai**, lietuvių kalba reiškia **trys tėvai**; yra tai sutrumpėjęs žodis **trinitėvai**. Neturintį jokio pamato kai kurių vietinių gyventojų aiškinimą, kad **trinyčiai** savo pavadinimą gavę nuo audimo būdo ir nuo audeklo apmetimo po tris siūlus [*trzy nicię*], sugriauna jų nemokėjimas kalbos, kadangi *nić* lietuviškai yra **siūlas**, o apmestas — **gija**. Pagal tai reikėtų ir **baltus rūbus** vadinti **dvysiūliais**, **trisiūliais**, **ketursiūliais** arba **dvigijais**, **trigijais**, **keturgijais** ir t. t. Kad trinyčiai turi kitą reikšmę, rodo ir šitoks dalykas: *Šventosios paupių* lietuvių liaudis, tame tarpe ir *užpaliečiai* bei *svėdasiečiai*, kiekvieną drobinį audeklą, kad ir dvinytą, jei vartojamas viršutiniam rūbui, vadina **trinyčiais**, arba **trinitiais**. Aš greičiau būčiau linkęs manyti, kad pavadinimas **trinitiai** yra kilęs iš lotyniško žodžio **trinitas**, reiškiančio *švenčiausią trejybę*. Ši išvada, atrodo, bus patinamiausia, nes kaip tik tada mūsų prosenoliai gavo iš savo valdovo rankų **baltus rūbus**, kai buvo apkrikštyti *švenčiausios trejybės* vardu.

Čia reikia dar pridėti, kad Lietuvos kaimo žmonės tikrai *Šventosios* pakraščiuose nešioja **trinyčius**, nes per krikštą kitose apylinkėse *balti rūbai* nebuvo dovanojami.

PRŪSAI

Prūsų Lietuvos* kaimo žmonių apdaras niekuo nesiskiria nuo Žemaičių apdaro⁸², tiek tiktai, kad yra turtingesnis ir prašmatnesnis, kad tenykštės moterys dau-

⁸² Žiūrėk „Žemaičių žemės prisiminimus“.

giausia nešioja **gintaro** puošmenis. Mergaičių karoliai, segės, žiedai, apyrankės ir kt. — viskas iš gintaro.

Vasarą Prūsų Lietuvos mergaitės rengiasi visiškai taip, kaip daina **Birutės apdarą apdainuoja**⁸³, ir dailininkas, piešdamas Leipcigo „*Melitele*“ fantastinį Kęstučio žmonos paveikslą, veikiausiai bus ėmęs sau pavyzdžiu **Prūsų mergaitę**.

Gumbinės apylinkių vyrai savo kailinius, pasiūtus iš meškų ar vilkų kailių, susisega priešais tų žvėrių letenomis. O vasaros metu nešioja įvairių spalvų drobinėmis drapanomis, savo pasiuvimu primenančiomis romėnų tunikas. Jų kepurės dažniausiai apskritos, į viršų smailios. Vasarą nešioja skrybėles, šiaudines arba nuveltas iš naminės vilnos, pilkas, su nepaprastai plačiais kraštais.

LYDOS IR GARDINO APYLINKĖS *

Tame neturtingame ir smėlėtame krašte gyvena dori liaudies žmonės, verti daug geresnės dalios, negu šiandien turi. Ten visų labiausiai krinta į akis nežmoniškas ponų elgimasis su valdiniais, bet, suprantama, yra ir išimčių. Žmoneliai ten menki, prastai nuaugeę, *baudžiavos* nukamuoti, vos vos ištenka šokiais tokiais skarmalais apsidengti savo nuodėmingą kūną. Visas tų apylinkių kiemionio apdaras — tai storo milo sermėga ar pakulinio žiponas, labai nedailiai pasiūtas, su plačiu liemeniu arba visai be jokios liemens žymės, stori pašuki-

⁸³ „Pieśni Litewskie“, 22 psl., apie Birutę sakoma:

Iš savo darbo marškinius dėvėjo,
Trumpą rainuotą sijoną turėjo.
Ant balto kaklo gintaro šniūrelis,
Ant geltų plaukų rūtų vainikėlis.

niai marškiniai ir žemutinė drapana iš pakulinio arba milo. Moterų didžiausias pašvaitas čionai — tai tamsmėlynis klostytas sijonas. Moterų kaptonėliai pasiūti visai panašiai kaip vyrų žiponai, tik trumpesni ir vos kelius siekia.

Vyrų kepurės daromos iš pilko milo, o kraštai apsiu-vami ėrenomis. Moterys ryši skarelėmis, naminėmis ar pirktinėmis.

LATVIAI

Latviai savo apdaru artimiausi žemaičiams, toks tiktai skirtumas, kad vyrai čia daugiausia nešioja milines striukes, tamsiai mėlynai dažytas. Ant galvos žiemą dėvi vyrai apskritas kepurės „šlafmicės“ * pavidalo, veltines, o vasarą nešioja vilnones skrybėles su plačiais kraštais, užlenktais iš šonų; nuo to jie iš galvos panašūs į *Chvalibogo* paveikslą *Dobromilio Piligrime**.

KASDIENINIAI DRABUŽIAI

Kasdieniniai drabužiai, bendri lietuvių liaudies gyvenamam plotui, yra šie:

Milo sermėgos ir avinės skrandos, pasiūtos nedailiai, bet patogiai. Tie drabužiai susagstomi ne sagomis, bet kobiniais, padarytais iš geležinės ar žalvarinės vielos, ir sujuosiami diržais, ar juodais, ar kitokios spalvos, o dažniausiai storais rankšluosčiais ar skariniais, į tvarstį panašiais. Kur nevedę, tie turi juostas, sesučių **gegelių** atminimui dovanotas⁸⁴. Kepurės vyrų kailinės su milo viršais, įvairios formos; tokios kepurės Prūsuoje ir Žemaičiuose vadinamos **lenktinės**. Vasarą nešioja skrybėles, nedailias, iš prastų juodų vilnų nuveltas, arba šiau-

⁸⁴ Žr. *Metamorfozėse* straipsnelį *Gegužė* (šio leidinio 94 psl.)

dines, savo darbo. Kojas auna vyžomis, pintomis iš liepų, guobų ar žilvičių karnų⁸⁵; jas avi ant drobinių autų, kurie vyniojami ant letenų ir blauzdų. Nešioja taip pat ir odos avalynę, *nagines*, panašias į senovės parišamąsias kurpes. Beveik kiekvienas lietuvių kiemionis, net Lydos ir Švenčionių apylinkėse, turi batus, bet niekad batuotas neina prie darbo, aunasi batus tik tada, kai eina į svečius, į dvarą ar į bažnyčią. Pastaruoju atveju apsiauna — iš taupumo — tik prie šventoriaus vartų.

Moterys ir šiokiadieniais nešioja nuometus, o kur to papročio nėra — skarytes spalvotas. Ištekėjusios moterys dengia plaukus čipkeliais, nuometais ar skarytėmis, o mergaitės supina juos į dvi kasas ir į jas įsipina plonus kaspinus, paprastai rausvus ar margus. Ant kaklo rišasi daugybę stiklo karolių. Šitos puošmenos lietuvaitės nė šiokią dieną nepasideda.

⁸⁵ Polesėje irgi avi vyžomis, kurias vadina *postoty*.

KAIMO IŠKILMĖS

KAIMO IŠKILMĖS

Kaip visuose kraštuose, taip ir Lietuvoje kaimo žmonės turi savo iškilmių, o tai yra: *pavasario sutiktuvės*, arba *gandro pasveikinimas (sterkavimas)*, *šventas Jonas*, arba *Joninės*, *šventas Matas* rudenį, arba *alaus ragautuvės*, *pabaigtuvės* ir t. t. Apie kurias tikrai galėjome ką sužinoti, duodame ščia aprašus.

I

PAVASARIO SUTIKTUVĖS *

(STERKAVIMAS)

Apraiškimo dievo motinai dieną (*blovieščiuj*), kurią pas mus prasideda pavasaris, kaime kiekvienuose namuose kelia puotą ir į ją kviečia kaimynus. Tai yra vaikščiojimas iš namų į namus, gėrynės ir užavimas. Tuose vaikščiojimuose reikia užsilaikyti taip, kad neitum smarkiai, bet pamažu, mėgdžiodamas *gandra*, ir tas būtent vadinasi *sterkavimas*, arba *gandravimas*.

Įprastiniai tos dienos vaišių patiekalai yra *krupnikas*, o kam jis per brangus — paprasta degtinė *baltakė*, ir kanapiniai pyragai. Mažiau skrupulingi valgo virtus pyragiukus (*šaltanosius*), įdarytus *krekena*. Tą dieną, tokią

džiaugsmingą dėl pavasario sugrįžimo, paprastai pieninio pasninko nepaisoma.

Pavasario sugrįžimas, arba jo sutiktuvės, yra pažymimos ne vienų lietuvių; paprotį švęsti tą šventę turi bemaž visos tautos. Čia duodame trumpą jo aprašymą, pateiktą, rodos, pono *Snegirevo*^{86*}; kiek man žinoma, į lenkų kalbą jis dar nebuvo išverstas.

„Kai gamta pabunda iš žiemos miego ir saulė įeina į *Avino* ženklą, prasideda pavasario šventės, vaikštyinės ir ratelių (Rusijoje) žaidimai, susiję su metų laiku, klimatinėmis sąlygomis ir rusų liaudies buitimi.

Pavasaris, taip pat, kaip ir saulė, vadinamas *krašném*. Atskirose slavų kalbose yra vadinamas *jar*, *gar* (tariama *jar*), skandinavų kalbose — *var*, *vor* „pavasario pradžia“; islandiečių kalba *aar* reiškia „metai, pavasaris, piūtis“. Tie žodžiai savo kilme ir reikšme turi panašumo su graikų *ἔαρ* „pavasaris“ ir su lotynų *ver*. *Jar* slavų mitologijoje kai kada turi asmens reikšmę. Dalmatijoje iki šiol *Jaras* tebegarbinamas vestuvinėse apeigose, iš jo kilęs *Jarylo*. Šie žodžiai, kaip matyti, yra giminės su sen. slavų *Ir*, kuri Vladimiro Monomacho testamentu leidėjai laiko sarmatišku žodžiu ir aiškina jį reikšmės panašumu su saule ir šiltais kraštais arba vietomis, kur paukščiai apie Pokrovo šventę išleikia, o pagrižta Apreiškimo dieną. Serbiškai ir bulgariškai pavasaris vadinamas *prolet* (parskridimas), bosniškai *prolitije*, *primaletje*, o trys pirmieji pavasario mėnesiai — kovas, balandis ir gegužis — senąja rusų kalba vadina mi *proletje* ar *proletnije*, tai tarytum priešvasaris. Čekams bei slovakams kovo, arba *berezolo*, pirmoji diena buvo *letnice*, *zenské letnicki*, tur būt, iš sen. slavų *let-*

⁸⁶ „Московские Ведомости“, 1838 m., Nr. 19, 158 psl.

nicy ir *lety*, „pavasarinis“. Rusų liaudies kalboje *lato* vartojamas vietoj *wiosna*.

Kai dėl žodžio *wiosna*, tai jį sutinkame „Slavų biblijoje“, kur aprašoma žemės būklė po tvano. Rejfas rusų kalbos žodyne * žodį *wiosna* veda iš sanskrito *vasanta* ⁸⁷.

Kadangi kovas nuo seniausių laikų yra buvęs laikomas pirmuoju mėnesiu, tai ir Rusijoje iki XV šimtmečio jis buvo laikomas pirmuoju paprastų metų mėnesiu ir pažymimas visokiais žaidimais bei apeigomis. Tam lyg pati atgimusi gamta duoda pamato. Atėjus pavasariui, Rusijoje prasideda turgūs, prekymečiai, jie pagyvina verslus ir suartina žmones. Artojas, pradėjęs sodinti apynius, daro ir *kovo alų*, garbinamą rusų priežodžių ir apsakymų, o kartu tam tikromis apeigomis yra paminimi *ladai*, *du pasaulio pradai*, įsikūniję žmoguje, kur dangus ir žemė personifikuojasi kaip žmonių lytys, iš kurių vieną reiškia saulė, o antrą mėnulis ir žemė. Kadangi liaudis saulę vadina kunigaikščiu (kniazj), o mėnulį kunigaikštine ⁸⁸, tai ir jaunikis per vestuves Rusijoje vadinamas *kunigaikščiu*, o jaunoji kunigaikštine. Net ir pati bažnyčia ⁸⁹ per sužieduotuves duoda pirmajam saulės simbolį, *aukso žiedą*, o antrajai mėnulio simbolį — sidabro žiedą,— tai ženklas, kad ši pastaroji turi visada klausyti pirmojo, o per jungtuves deda ant jų galvų *karūnas*, kaip amžinos santarvės simbolį.

⁸⁷ Lietuviškai *lato* yra **vasara**, o *wiosna* — **pavasaris**, lyg būtų laikas „prieš vasarą“.

⁸⁸ Iš lietuvių padavimų yra žinoma *Mėnulio ir Saulės meilė* (žiūrėk *Narbuto „Dzieje starożytnie narodu litewskiego“*, I t.). Lietuvių mitologijoje **Mėnesis**, **Mėnuo** yra laikomas vyriškiu, o *Saulė* moteriške. Senovės dainų apie saulę ir mėnulį turiu savo rinkinyje ke-liolika.

⁸⁹ Reikia suprasti — *Rytų bažnyčia*.

Skandinavijoje, būtent, senovės šveduose, pavasario pradžia, arba *Hofudblôt*, pagonybės laikais buvo svarbiausia šventė, ypač *Upsaloje*.

Čekams, o iš dalies ir vokiečiams, kovo mėnesio pirmoji diena buvo ir pirmoji pavasario diena, ir pirmoji pasaulio diena. *Hie wart der erst dag in der welta* [tai buvo pirmoji pasaulio diena], anot seno vokiečių kalendariaus. Kaip persai, taip ir senovės slavai keldavo puotas, apšviestas fakelais ir susietas su aukų aukojimu; daugelyje slavų žemių, pasak *Karamzino*, yra išlikę žymių, kad kadaise būta tam tikros šventės mirusiems pagerbti⁹⁰, panašios bent kiek į rusų *raduničą*⁹¹ *. Pradžioje kovo būdavo apgiedama žiemos mirtis ir deginama iš šiaudų padaryta kaliausė⁹². Toji apeiga šiaurės šveduose ir gotuose, Silezijoje ir čekuose yra žinoma *žiemos marintmo*⁹³ ir *pavasario atgijimo* vardu.

⁹⁰ Ta šventė yra žinoma ir Lietuvoje įvairiais pavadinimais: **Pominėklai, Dziady, Mirštimun, Valgas** * ir t. t., tik jis pas mus būna ne kovo mėn., o spalio 28 dieną sen. st., t. y. *Simono ir Judo apaštalu* šventėje.

⁹¹ Kažkas panašu į Žemaičių **Kuniškę** * (žr. „*Žemaičių žemės prisiminimus*“), kuri vadinama ir **Rauda**.*

⁹² Šitas paprotys tebėra išlikęs ir pas mus *pelenų dieną*.

⁹³ Ponas K. VI. *Voicickis* šią apeigą vadina *mirties skandinimo atminu*. Čia duodu jos aprašymą, paimtą iš *Muzeum Domowe*, 1835 m., 74 psl.:

„Dlugošas pirmasis paduoda kaip stabų naikinimo Mečislovo I laikais bei krikščionybės įvedimo Lenkijoje atminą mūsų kaimiečių paprotį aprenkti žmogiškai iš šiaudų arba virkščių padarytą kaliausę, pavedžioti ją pasodžiui ir galų gale nuskandinti ar sudeginti...“

Aiškesnę ir tikslesnę apie tą dalyką žinią duoda *Martynas Bielskis* * (*Martyno Bielskio Kronika, Varšuva, 1764, 34 psl.*).

„Dar mano atminime buvo toks paprotys mūsų kaimuose, kad penktąjį gavėnios sekmadienį skandindavo kaliausę, aprenkę kanapių pėdą ar šiaudų kūlį žmogaus drabužiais, kurią visas kaimas nulydė-

Pastarieji pavasarį vadina *Mažana*. Iš senovės papročių ir iš abiejų Bielskių (Martyno ir Jokimo) liudijimų išaiškėja, kad *Mažana* buvo moteriškė, o stabas — tai jos

davo, kur arčiau būdavo ežeras ar klanas, tenai nutraukdavo nuo jos drabužius ir įblokšdavo į vandenį, gaudžiai dainuodami:

Giltinė, tvorą apžergus,
Dairos, kur slankioja vargas etc.

Po to kuo greičiausiai dumdavo iš tos vietos namo, o jei kuris ar kuri tuo metu pargriūdavo, tai būdavo ženklas, jog tais metais mirsiąs." Blažovskis Kromerio vertime (*Martyno Kromerio Kronika* *, išversta M. Blažovskio, 45 psl., išl. *Krokuvoj 1611 metais M. Lobo spaustuvė*) tik pakartoja, kas Dlugošo duota.

Patys dainelės žodžiai, cituojami Bielskio, rodo, jog ši apeiga nebuvo stabų skandinimo atminas, bet senovės slavų palikimas. Jį randame visose slavų tautose.

Vokietijos slavai kovo 1 dieną išnešdavo iš kaimo šiaudinę kaliausę, kuri vaizduodavo mirtį, ir ją sudegindavo arba įmesdavo į upę, dainuodami dainas, garbinančias vasarą. Čekuose vaikai, vilkdami tokią kaliausę, dainuodavo:

Giž nesem smert ze vsy,
Nove leto do vsy,
Vitaj leto libezne,
Obličko zelene (*).

[Mirtį nešame iš kaimo,
Naują vasarą — į kaimą,
Sveikos, dienos sužaliavę,
Sveikas, žalias jave.]

Remdamasis tais duomenimis, šlovingasis Karamzinas palaiko mūsų nuomonę ir nurodo Dlugošo klaidą.

To žodžio giminystė su *maru*, *mrzeć* irgi tą patį rodo.

Podliasėj, rusinuose, tose apskrityse, kur gyvena kiemionys unitai, baigiantis mėšėdžiui, t. y. pelenų dieną, suriša iš virkščių kaliausę, apvelka ją žmogaus drabužiais, užsitupdo ant dviračių ir veža per

(*) „Obilie“ čekų kalba reiškia „javai“, o rusų — „gausa“, „derlius“.

paveikslas. Lelevelis *Mažaną* laiko augalu. Dluogošas lygina ją su *Cerera*, žemės vaisių deive ir motina. Žodis *mara* yra sutinkamas islandų, vokiečių ir slavų (rusų) mitologijoje. Islandų *mara* arba *marra*, anglų *night-mare* reiškia vaiduoklį, šmėklą, kuri kamuoja miegančius žmones. Lenkų mituose *Mara* taip pat reiškia šmėklą⁹⁴, kaip matyti iš šio priežodžio: „*Sen mara, Bóg wiara*“ [„Sapnas — vaidulas, dievas — tikėjimas“] arba „*Mieściąc marzec zwykł starych straszyc marami*“⁹⁵.

Ukrainoje pavasarį (lygiai kaip Graikijoje *Χελιδόνισμα*) vaikai, nešiodami iš medžio padarytą kregždėlę, vaikšto

kaimą, užeidinėdami patrobiui. Jaunimas, lydintis pulku tą kaliausę, yra persirengęs kuo įmantriausiai. Mergaitės paprastai persirengia čigonėmis ir nešiojasi ant rankos ar ant pečių vaiką, padarytą iš šiaudų ar virkščių. Vaikiniai persirengia ar čigonais, ar elgetomis. Tame pulke yra paskirti pelenų puodo nešėjai, kiti neša ant ilgų pagalių kojines, irgi pelenų pripiltas. Ta visa kaimo jaunimo šūtvė pereina iš eilės visas kaimo trobas. Priėję kurį kiemą, pasistato vežimėlį su kaliause, o patys, visas pulkas, sugriūva į trobą. Tenai nusilenkia šeiminkams ir prašo dovanų. Jei kartais jiems nieko neduoda, tada prieina tie, kur neša kojines su pelenais, ir tvoja šeiminkams per galvas, — barsto gausiai pelenais. Bet ne gana to: įsigrūda tie, kur neša pelenų puodą, tranko jį į stalą, daužosi ir pridulkina visą trobą taip, jog nieko nebesimato. Jei šeiminkai priima padoriai ir su noru duoda kokių dovanų — taip mažne visada ir būna, — tai jaunimas padėkoja už gerą priėmimą ir tik suduoda jiems kojine per galvą. Kai šituo būdu pereina visą kaimą, tai apvežtąją drauge kaliausę nurengia ir paskandina kur klane ar pelkėje, o jei arti nėra kame skandinti, tai uždega ir per degančios kaliausės ugnį rėkaudami šokinėja.“ (*Sutrupinta iš Voicickio.*)

⁹⁴ Lietuvoje ji vadinama **Vaidintoja**.

⁹⁵ Lenkijoje tas priežodis turi kitą reikšmę, ne tą, kaip garbusis slavianofilas mano. *Marzec straszyc starych ludzy marami* [„Kovas baugina senus žmones morais“] — tai reiškia mirtimi, o ne *šmėklomis*, nes žodis *mary* [morai] šiuo atveju reiškia *bažnytinius neštuvus*, kuriais numirėliai nešami į kapus.

su ja patrobiui ir garbina atėjusį pavasarį, kurią mažarusiai vadina *jaria* arba *zelenáčka*.

Rusinuose yra paplitęs bendras su islandais tikėjimas, jog pavasarį, ypač pirmąją velykų dieną, *saulė šokinėja*⁹⁶. Rusinuose kaimo vaikai dainuoja saulei:

Saulele, giedrele,
Žvilgtelk pro langelį!
Tavo vaikai rauda,
Sūrį knibinėja,
Šunims mėtinėja,
O šunys neėda,
O vištos nelesa⁹⁷.

ŠV. JONAS KRIKŠTYTOJAS, ARBA KUPALA

Kaimo iškilmė, bendra ne tik lietuvių liaudžiai, bet ir visai Europai, yra *Joninių diena*, arba *Kupalos šventė**; ji esti kartu su šv. Jono Krikštytojo švente.

Kupala nuo seniausių laikų žinomas Europoje įvairiausiais vardais. Rusijoje jis vadinamas *Ivan Kupalo*⁹⁸, Estijoje *Jani Paev*, Suomijoje *Jahanexev pāvā*,

⁹⁶ Ši reiškinį mūsų liaudis tiki įvykstant Joninių išvakarėse arba per pačias Jonines.

⁹⁷ Солнышко, ведрышко
Выгляни в окошечко!
Твои дети плачут,
Сыр колупают,
Собакам бросают;
Собаки-то не едят,
А куры-то не клюют.

⁹⁸ Žiūrėk „Московские Ведомости“, 1838 m., Nr. 51.

Karintijoje *Krész*, Lenkijoje *Sobotki*, Italijoje⁹⁹ *Sabattina* ir t. t. Pasak serbų tikėjimo, šv. Jono diena dėl to yra tokia ilga, kad saulė tą dieną tris kartus sustoja danguje.

Mitų rašytojai *Kupalą* laiko dievuku. Karamzinas vadina jį *žemės vaisių dievu*. Lietuvoje ir Karpatuose šv. Jono dieną yra švenčiama *Liado* šventė. Sename piraše Kromerio kronikos egzemplioriuje, kuris saugomas Rygos miesto viešojoje bibliotekoje, skaitome šiuos žodžius: „Ir mūsų laikais lietuviai, lygiai kaip latviai bei kuršiai garbina *Ledą*, arba *Liadą*, apie šv. Joną. Tada, pagal seną prietaringą paprotį, jie kaišo gėlėmis ir medžių šakomis visus šaltinius ir rankioja visokias žoleles, kurios turinčios gydyti nuo įvairių ligų.“ Senprūsiai ir lietuviai, kaip sako p. Rėza, pavasario ir linksmybės dievo *Lygo* garbei švento Jono išvakarėse po liepomis kurdavo ugnis ir per jas šokinėdavo, dainuodami dainas ir po kiekvienos strofos kartodavo: *lygo, lygo!*¹⁰⁰

Mechovita ir Dlugošas *Liadą*, arba *Ledą*, laikė slaviška dievybe, paimta iš graikų bei romėnų mitologijos, motina *Kastoro ir Polukso*, dvynių, kuriuos slavai vadino *Lelum ir Polelum* ir garbstė per jungtivių apeigas.

Ugnies kūrimas ir šokinėjimas per ją buvo žinomas jau seniausių Rytų tautų. Tokios ugnys tenai buvo vadinamos *apvalomosiomis*. Yra užsiminta apie

⁹⁹ Rašau *Italija* ir manau, kad taip geriau, nes žodis *Włochy* ne gražiai skamba, ir, man rodos, yra barbariškas pavadinimas tokiam poetiškam kraštui, tiek atsiminimų keliančiam.

¹⁰⁰ Paprotys šokinėti per ugnį Lietuvoje yra Sekminėse, kada atliekamos apeigos dievuko *Ganyklinio garbei* * (žr. „*Žemaičių žemės prisiminimus*“).

jas ir *šventajame rašte* Senajame testamente ¹⁰¹. Apvalomoji ugnis, gaunama paprastai vieną medį trinant į kitą, senovės vokiečių buvo vadinama *Neudfeuer, Nothfeuer*, suomių *kokke*, lenkų *świętojański ogień*, o danų *Midsommersbaal*.

Lenkuose, kaip sako XVI amžiaus kronikininkas Martynas ¹⁰², „švento Jono išvakarėse, sutemus, moterys susikurdavo ugnį, šokinėdavo aplink ją ir dainuodavo, aukodamos velniui aukas. Tos pagoniškos apeigos nemeta lenkai ligi pat šiol, t. y. iki XVI amžiaus, ir neša aukoms augalus, vadinamus *artemisia*, ir dega laužus ugnimi, gauta trinant medį į medį, o kad ta iškilmė būtų tikrai velniška, tai dainuoja dainas ir šokinėja“. Kaip tikrojoje Lietuvoje, taip ir Mažojoje Rusijoje liaudis tiki, jog tą dieną raganos kelia savo *sabath* ir naktį lekia į Lysa-gurą ¹⁰³ pasišokti su velniais. Mažojoje Rusijoje ir dabar dar švento Jono dieną deda ant langų ir ant slenksčių gailiąją dilgėlę apsaugoti, kad neprilįstų raganų į trobą ¹⁰⁴.

Iš tų aprašų matyti, kad *apvalomosios ugnies* apeiga buvo susijusi su *būrimu iš gėlių*. To dalyko pėdsakų dar aptinkame nūnai Mažojoje ir Baltojoje Rusijoje. Visoje Baltarusijoje ir daugelyje gubernijų, kitados priklaususių Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei, tebėra gyvas

¹⁰¹ Išminties knyga XIII, 2. — Paralipomenon, II kn., XXXVI, 6.

¹⁰² „Kupala ir Kupalnica, rusų liaudies apeigos“. Žr. „Московские Ведомости“, 1838 m., 412 psl.

¹⁰³ Tikrojoje Lietuvoje, būtent Žemaičiuose, raganų sąskrydžių vieta laikomas *Šatrijos* kalnas.

¹⁰⁴ *Tikrojoje Lietuvoje* apsaugoti nuo kerėjimų ir raganavimų yra verdamos visokios žolės, o jose — pieno koštuvai švęstame vandeny, paimtame iš kelių bažnyčių (žiūrėk apie tai aukščiau).

liaudies padavimas apie bernioką, kuriam švento Jono naktį įkrito į vyžą paparčio žiedas ir suteikė dovaną žinoti ateitį bei regėti užkastus lobius; tačiau kai tiktai berniukas pametė paparčio žiedą, tuoj jam dingo ir viso ko žinojimas. Vilniuje švento Jono vaikštynės yra plačiai žinomos pavadinimu *eiti į Rasas*¹⁰⁵, kur žaidžiama iki saulės tekėjimo.

Vieta, kur ypatingai mėgstama atlikinėti Joninių, arba *Kupalos*, apeigas, yra kalvos bei upių krantai: ant kalvų kuriamos ugnys ir per jas šokinėjama, o upėse maudomasi, norint apsivalyti nuo nuodėmių ir apsidrausti ateičiai, visiems metams, nuo visokių ligų.

ŠVENTAS PETRAS

Švento Petro apaštalo diena * yra iškilmingai švenčiama visoje Lietuvoje kaip šalies globėjo diena. Vilniuje drauge su bažnytine švente eina ir liaudies šventė, kaimo apeigos priemiesčio giraitėje, *Antakalnyje*. Tenai artimųjų apylinkių kiemionys ir *Gedimino miesto*¹⁰⁶ amatininkai susirenka birželio 29 dieną į apaštalų kunigaikščio šventę, į *kunigų Laterano kanauninkų* bažnyčią, kurią senosios Lietuvos dievų Panteono vie-

¹⁰⁵ *Rasos* Vilniuje yra giraitė už Misionorių parapijos kapinių. Tenai *švento Jono Krikštytojo* dieną skuba ne tiktai prastuomenė, *Vytauto sostinės* darbininkai ir amatininkai, prisiminti *Lizdeikos* laikų, bet ir aukštesnioji klasė eina pasižiūrėti į savo šeimynykščių apeigas, bet su tokiu nusiteikimu, su koku eitų žiūrėti dramblio arba šiaurės lokio.

¹⁰⁶ Padavimas sako, kad Vilnių įkūręs Gediminas, tačiau iš istorijos žinome, jog jau iš senų senovės čionai buvo lietuvių gyvenama vietovė, kurią Gediminas pakėlė į miesto rangą.

toje pastatydino *Mykolas Kazimieras Pacas*¹⁰⁷. Pasibai-
gus pamaldoms, gretimasis kalnas, apaugęs kupliomis
pušimis ir šiaip žmonių nelankomas, dabar pagyvėja,
nes užplūsta jį minios, ieškančios žolyno, žmonių vadi-
namo *švento Petro rakteliais (Primula officinalis)*. Iš
to žolyno žiedų žmonės visaip buria.

Tos apeigos, man rodosi, nėra vien tik šv. *Petro*
šventė, bet veikia senovės liekana, einanti dar iš pa-
gonybės laikų. Per tas vaikštynes ir būrimus žmonės
dainuoja visokias dainas čia lietuviškai, čia baltarusiš-
kai. Surašyti jų, nors keliolika metų gyvenau Vilniuje,
negalėjau, nes, kai pulkas dainuoja, ir mitriausiam ste-
nografui sunku žodžius sugauti ir suprasti, o mūsų liau-
dis retai kada tepasirodo aukštesniajai klasei, ką žino.
Vis dėlto vieną lietuvišką dainą po ilgų prašymų padik-
tavo man mergina iš Nemenčinės¹⁰⁸ apylinkės, ir ją
čionai skaitytojams pateikiu:

**Didise[?] mūsų,
Dievaiti mūsų,
Čiūta, rūta,
Čiūtele, rūtele,
Mūsų!**¹⁰⁹

¹⁰⁷ Žiūrėk *Narbuto „Dz. star. nar. litewskiego“* I tomą ir *kun. Karpavičiaus pamokslą **, sakytą Antakalny, šv. apaštalu Petro ir Po-
vilo dieną.

¹⁰⁸ *Nemenčinė* — miestelis palei Švenčionių kelią, maždaug trys
mylios nuo Vilniaus, labai gražioje vietoje prie Neries. Nemenčinė
garsi tuo, kad joje buvo *Sarbievijus* ir *Naruševičius*, kuriam karalius
Stanislovas Augustas čia buvo davęs kleboniją.

¹⁰⁹ **Čiūta, rūta, čiūtele, rūtele** — tie žodžiai dainoje nereiškia nie-
ko, jie vartojami tik vietoj **lia, lia, lia** ir pan. Tie žodžiai, **čiūta, rūta**
ir t. t., visaip kartojami, kai kuriose vietose sudaro visą dainą.

**Dovanok raktus,
Nupint vainikus,
Čiūta, rūta,
Čiūtele, rūtele,
Vainikus!**

**Sujunk mumis,
Priglausk mumis,
Čiūta, rūta,
Čiūtele, rūtele,
Mumis!**

**Didise[?] mūsų,
Dievaiti mūsų,
Čiūta, rūta,
Čiūtele, rūtele,
Mūsų!**

**Sutark, priglausk,
Raktelėms rausk[?].
Čiūta, rūta,
Čiūtele, rūtele,
Rausk!**

Iš tos dainos reikia spręsti, kad jungtuvių — ar bent sužadėtuvių — iškilmės dievaitis buvo *Didis*. Didžiarusių dainose nuolat kartojama: *Did, Liado, Did!*

Dievaitė *Liada* Rusijoje ir Lietuvoje taip pat globojo jungtuvių ryšį ir santaiką. Iš to yra kilęs ir slaviškas žodis *ladzić* „santaikoje gyventi“. Podolės gubernijoje, Mežiboro apylinkėse, kaimo žmonės velykų žaidimuose dainuoja apie *carienę Ladą*, o aplink Lietuvos Brastą — apie *karalienę Ladą*.

VAINIKINIS
arba
VAINIKŲ PINTUVĖS

Šita apeiga * turi tam tikro panašumo su pirmiau aprašytąja, skiriasi tik laikas. Anoji būna šv. Petro ir Povilo šventės vakare, o ši — savaite vėliau. Sekmadienio vakarą jaunimas — vaikinai ir mergaitės — eina į mišką ir, užsidegę surinktų gėlių fakelus, pina vainikus ir puošiasi jais galvas. Paskui, apsivainikavę, suranda du jaunus berželius ar liepas, palenkia viršūnes ir supina jas. Pro tuos greitosiomis improvizuotus vartus iš abiejų pusių eina poromis mergaitės ir vaikinai, o kai susitinka, bučiuojasi ir dainuoja:

Blagaslovyk, dievaiti,
Bernužį, mergaitę,
Kūmą, kūmaite!¹¹⁰

Miškai ir ūksmingos giraitės — įprastinės *vainikų pintuvių* vietos. Beržai ir liepos taip pat šiuo atveju

¹¹⁰ Tai yra panašu į rusų apeigas, vadinamas *semik*, dar ir šandie tebesančias Riazanės, Maskvos ir iš dalies Tulos gubernijose (*), kur tuo metu renkasi miške, palenkia jaunus *berželius svyruoklius*, supina iš jų vainikus ir eina paporiui per juos bučiuotis, sakydami:

Būkim kūmais, kūma,
Būkim kūmais!
Mudu niekad nekerštausim,
Amžinai draugausim.

Originalas:
Покумимся, кума,
Покумимся!
Нам с тобою не браниться,
Вечно дружитья.

(*) „Московские Ведомости“, 1. с.

yra būtina reikalingi. Žalių medžių šakučių bei gėlių vainikais senovėje visos tautos puošdavo savo aukas dievams ir kunigų galvas. *Vainikas* ir Lietuvoje yra laikomas nemirtingumo simboliu, sielos ir gyvųjų ryšio su mirusiais simboliu.

Vainikų pintuvių apeiga Baltojoje ir Juodojoje Rusijoje* vadinama *siomucha*, ją liaudis atlieka paprastai per kokį prekymetį.

Pridėsime čionai dar vieną dainą, dainuojamą *vainikus pinant* prie Volgos¹¹¹:

Berželi mano, berželi,
Berželi mano baltasai,
Berželi gerbenėtasai!
Tu augi, berželi,
Viduryje klonio,
O tavo, berželi,
Lapai popieriniai,
Po tavim, berželi,
Žolelė šilkinė.
Prie tavęs, berželi,
Mergelės gražuolės
Semiką dainuoja,
Po tavim, berželi,
Mergelės gražuolės
Vainiką pina.
Ko, berželi baltas,
Prie žemės nelinksti,
Ko žolelė šilko
Po tavim neklojas,
Ko popieriaus lapai

¹¹¹ Visiškai panašią dainą girdėjau dainuojant lietuviškai Prūsijoje, *Gumbinės apskrityje*. Nuostabus daiktas, kaip ji ten atsидūrė!..

Vėjy nesušlama?
— Po berželiu šituoju
Su gražia mergaite
Bernužis šnekučiuoja.¹¹²

ŠVENTAS MATAS, ARBA ALAUS RAGAUTUVĖS

(ALUTINIS)*

Rudenį, rugsėjo mėnesyje, kada pas mus paprastai kiekvieno gero ūkininko visoks javas jau pastogėje, 21 dieną senuoju stiliumi Lietuvos kaimo žmonės iš šiemėčių miežių pasidaro **stipraus alučio**.

Rugsėjo 21 dieną senuoju stiliumi yra šv. *Mato apaštalo*, Lietuvos ir Žemaičių globėjo, šventė. Tad ji

¹¹² Береза моя, березонька,
Береза моя белая,
Береза моя кудряватая!
Стоишь ты, березонька,
Осередь долинушки,
На тебе, березонька,
Листья бумажные,
Под тобой, березонька,
Трава шелковая.
Близ тебя, березонька,
Красны девушки
Венок плетут.
Что не белая березонька
К земле клонится,
Не шелкова травонька
Под ней растилается,
Не бумажны листочки
От ветру раздуваются?
Под этой березонькой
С красной девицей
Молодец разговаривает.

yra švenčiama mažne visose parapijinėse bažnyčiose. Kiekvienas kaimo vargdienis traukia į dievo šventovę, o po pamaldų visus savo pažįstamus, prietelius ir gimines prašo pas save *paragauti alaus*, kurį paprastai geria, gausiai liedami ant staltiesės, šlakstydami duris, langus ir trobos kertes.

Šeimininkas, užgerdamas svečių, sako:

**Gerk alutį,
Saldų midutį.
Jei linksmas būsi,
Niekad nepražūsi.
Mūsų midutis,
Mūsų alutis.**

Vilkmergės ir Zarasų apskrityse dainuoja:

**Mūsų alutis,
Saldus midutis,
Pagirnej buvęs,
Nei šioks,
Nei toks,
Pats vidutinis.**

P A B A I G T U V Ė S

(NUOBAIGAI)

Kai piūtis jau baigta, o dažniausiai vėlų rudenį, kada jau visi laukų darbai užbaigti, kiekviename dvare yra keliamos kiemionims *pabaigtuvės*, arba, kaip kiemioniai sako, **nuobaigai** *. Kaimiečiai tą dieną ateina su pačiomis ir vaikais į dvarą. Viso sambūrio priešakyje paprastai eina mergaitė, gražesnė ir mitresnė už kitas,

nešdama lėkštėj javų vainiką, uždengtą balta servetėle.
Eidami iš kaimo į dvarą, paprastai dainuoja šią dainą:

**Ėd žiobrelis rugiuose,
Žiobrelaitis rugiuose,
Ėd žiobrelis, žiobrelaitis
Rugiuose, rugiuose!**

**Mes tą žiobrį sugavom,
Žiobrelaitį sugavom,
Mes tą žiobrį, žiobrelaitį
Sugavom, sugavom!**

**Jau žiobrelis miškuose,
Žiobrelaitis miškuose,
Jau žiobrelis, žiobrelaitis
Miškuose, miškuose!**

**Sėd ponelis dvaruty,
Ponelaitis dvaruty,
Sėd ponelis, ponelaitis
Dvaruty, dvaruty!**

**Pono javai jaujutėj,
Bus dėl mūsų linksmutė,
Oi dėl mūsų varguonėlių,
Linksmutė, linksmutė!**

Suėję į dvaro kiemą, eina prie pat gonko, mergaitės, susikabinusios rankomis, paėmusios į ratelio vidurį vainiko nešėją, dainuoja:

**Mūsų dvarely
Gyven aniuolėliai,
Visos durys atdarytos,
Visos žvakės uždegiotos,
Laukia savo artojų.**

**Išeik čionai, ponužėli,
Imk nuo mūsų vainikėlį,
Mūsų pročę, tavo gėrybę,
Te bagaslovij dievo tvirtybė.
Poneli mūsų,
Aniuolas mūsų,
Imk nuo mūsų vainikėlį,
Prociaunykų dovanėlę**¹¹³.

¹¹³ Palyginimo reikalui dedame čia vieną *pabaigtuvių* dainelę nuo Dauguvos, išverstą *J. Čečoto*. Ir Neries, ir Dauguvos pakrančių kiemionių jausmai savo ponui yra tie patys, tiek tiktai skirtumo, kad pirmieji pasirodo tauresni (nes turtingesni), už savo triūsą nereikalauja jokio atlygio, o antrieji prašo *muštinių, baltųjų auksinėlių* ir t. t., net savajam ponui nelyginant kokiam žydui arendoriui sako:

Pone, atsiskaityk su mumis,
Užmokėki mums muštiniais,
Mes javus tau sudorojom,
Mes sau jėgas išėikvojom.

Štai dainelė, visų artimiausia lietuviškajai:

Pone, geras pone,
Priimk vainikėlį,
Išeik pasitikti,
Žvakeles uždeges.

Pone, geras pone,
Noriai imk vainiką,
Duoki mums už triūsą
Baltųjų auksinėlių.

Duosi auksinėlių,
Vaišėm pavaišinsi,
Su mumis po darbo
Tu pasilinksminsi.

Keliskart padainavus, išeina ponas į gonką, priima vainiką ir kiekvienai mergaitei duoda po dovanėlę, paprastai po skarelę arba karolius, o tai, kur atnešė vainiką, — kokį brangesnį daiktą, pavyzdžiui, šilkinę prijuostę arba liemenę.

Kai kuriose vietose, būtent, Žemaičiuose ir Prūsų Lietuvoje, yra paprotys prieš įteikiant vainiką sakyti oraciją, kai kada net surašyti ją ant beržo tošies ir paduoti ponui. Vieną tokią oraciją pridedu čia:

„Iš gilių miškų, nepereitų palių, smarkumo bado išginti, ėjom ieškoti kvepiančios daubos, sidabrinio rugių, auksinio kviečių lauko¹¹⁴. Ėjom, ėjom per miškus, girales, per balas, bičių gyvenimus ir meškų patalus. Šalčius ir lietus kentėjom, nieks mumis nepasigailėjo. Pasigailėjo mūsų senutis senutėlis meška ir pasakė mums, kalbėdamas: eikit toliaus, kur kojoms neša, kur strazdas lekia, o ateisite pas poną NN (čia sakoma pono pavardė), kuris aukštam klevo dvare gyvena, tur didžius laukus užsėtus javais, o maža namuose prociainykų. Eikite tenai, padėkite anam nupiauti javus, o pavaldydis ir pagirdydis jums. Mes ant tavo mylastės atėjom, tavo javus nupiovėm ir vainiką atnešam, nei iš aukso, nei sidabro, nes iš deimanto rugių, iš gintaro kviečių. Clarissime, eminentissime Vestra dominatio, oratio vocatio, šenter tere, vere gruški, vudečki garnuški. Lopatatum kojatum, co to za paukštatum...“¹¹⁵

¹¹⁴ Šitie žodžiai rodo, kad toji oracija yra sudėta žiloje senovėje, kada mūsų prosenoliai tebegyveno neįžengiamose giriose ir bado verčiami mesdavo kartais savo gyventuves ir eidavo duonpelniauti pas sėsluosius, dirbančius žemę.

¹¹⁵ Tai yra amžina ir visada ta pati visų mūsų liaudies oracijų užbaiga beprasmiškais lotyniškais posakiais, veikiausiai mėgdžiojant

Priėmęs vainiką, ponas kviečia visus susirinkusius į palivarką, kur jau paruošta puota — prirengta keliasdešimt gorčių degtinės, keliolika statinių alaus ir visokių valgių, pieniškų ir mėsiskų. Ten tik prasideda gėrynės, užavimas ir šokiai, kurie trunka visą naktį.

BIČIŲ KOPINĖJIMAS (BIČIULINIS)

Bitės Lietuvoje kopinėjamos du kartus: liepos gale ir rugsėjo vidury. Kas turi bičių, tą dieną kelia puotą, į kurią prašo **bičiulį** su visa jo šeimyna, kaimynus ir draugus.

Prieš atidarydami avilius, visi drauge pasimeldžia, paskui šlaksto švęstu vandeniu ir, užsidėję ašutinius sietelius, užsimovę pirštines, eina piauti korių. Piaudami abu bičiuliai žiūri, kokio pavidalo yra korių luitai, ar nėra tarp jų panašių į liežuvį, nes tokiu atveju bičiu-lystė suyra; mat, liežuviai reiškia nepalankumą ir rodo, kad vienas bičiulis bus apkalbėjęs antrąjį savo draugą. Užtat bičiuliai gyvena didžiausioje santaikoje ir mylisi labiau nei tikri broliai.

Bitelėms Lietuvos kaime didžiausia pagarba, užmušti bitę yra negirdėtas pas mus kriminalas. Kaimo žmonės niekad nesako *išdvėsė*, o tik *išmirė* bitės.

VAŽINĖJIMAS SU DEGTINE (KŪČIAVIMAS)

Vėlai rudenį, kai jau kiekvienas kiemionis turi išsi-
varęs degtinės, Žemaičiuose ir Užugirių trakte persiren-

aukštesniosios klasės kalbą, taip, kaip Mažojoje Rusijoje mėgdžioja prancūzų kalbą, pvz.: Eva lion tre, Ivan žur žere, tobaka sam pan tre, ir t. t.

gia žydais, pasiima kelis butelius krupniko, muzikantus, važiuoja pas kurį labiau pasiturintį ūkininką ir užia tenai kelias dienas. Iš to kiemo paskui traukia pas kitą. Taip kartais trunka net keletą savaitių.

Kūčiavimo paprotys yra visiškai panašus į lenkų senovinį užgavėnių pasivažinėjimą ir, veikiausiai, yra jo pamėgdžiojimas *.

APEIGOS

APEIGOS

GIMTUVĖS IR KRIKŠTYNOS

Apie gimtuvių ir krikštynų apeigas, užsilikusias iš senų senovės, nerandame kronikose jokių užuominų, tad šičia aprašysime tiktai dabartines.

Kai tiktai kūdikis gimsta, tuojau bobutė nuprausia jį kuo šalčiausiu vandeniu, ir tai vadinasi **prausimas Laumės prakaitu**¹¹⁶. Paskui suvysto ir peržegnojusi atiduoda motinai į rankas.

Rytojaus dieną, o dažniausiai tą pačią dieną kūdikio tėvas prašo kūmus ir tuoj siunčia juos su naujagimiu į parapijos bažnyčią krikštyti. Kol iš bažnyčios parvažiuos, kūdikio tėvai suprašo gimines, draugus ir kaimynus į krikštynas, kurios paprastai keliamos nelabai dideliais ištekliais. Kiekvienas ūkininkas ateidamas atsieneša pusgorčį, kartais ir visą gorčių degtinės, o moteris atneša kiaušininės ir bandučių su varške, svieste keptų. Jei kas iš nevedusiųjų ateina į krikštynas ir neduoda kelių skatikų *bobutei*, tai ji tuoj atima iš jo kepurę ar kitą kokį fantą, kurį reikia išpirkti. Davimo dingstis tokia, kad tie pinigai būsią suvartoti muilui, kūdikiui prausti. Tą dieną tėvai kelia pietus, vadinamus *kūmu*

¹¹⁶ Apie *Laumę* žiūrėk aukščiau straipsnelį.

pietumis, kuriems *kūmas* turi duoti degtinės, o *kūma* valgių. Kai tik degtinės pristinga, *kūma* ima pyragą ir, priėjusi prie kūmo, o kartais tampydama jį už rankos, dainuoja:

**Kūmučiuk, tu, tu, tu,
Kad arielkos būtu,
Ir saldžios, ir gardžios,
Šit pyragas užkandos.**

Kiekviena motina savo krūtimis peni kūdikį. Suvysčiusi, prieš maudymą ir po maudymo, taip pat paguldžiusi miegoti, vaikelį peržegnoja ir dviem pirštais paspaudžia nosytę.

Kai vaikas sučiaudėja, motina ir visi, kas čia pat yra, sako: *į sveikatą, viešpats Jėzus prie vaikelio!*

Iki metų nevelka marškiniiais, sakydami, kad *dar suspės savo amžių sunešioti*¹¹⁷, o vaiką susupa ančvalkalu, panašiu į katalikų kunigo arnotą.

Kai vaikui išdygsta pirmasis dantis¹¹⁸, Lietuvos kaimo žmonės iškelia puotą, kurioje meldžiasi ir gieda giesmes, dėkodami dievui, jog teikėsi vaikeliui sutrumpinti kentėjimus ir duoti pasauliui darbštų žmogų. Kam be

¹¹⁷ Ką reiškia marškiniai amžiui, žiūrėk aukščiau, straipsny: *Lietuvių deivių akmenys*.

¹¹⁸ „Kas pirmas pastebėjo, kad jau vaikelis turi dantį, tas turi jam ką nors dovanoti. To papročio *origo* [kilmė] turėjo *incipere* [prasadėti] nuo to: dantys yra pirmieji pranašai, kad reiks dirbti, idant turėtum iš ko gyventi, *ergo* [vadinasi], ir kad krausi turtus ir *hujus mundi* [šio pasaulio] mamoną. O gal tai buvo pamatas *hilaritatis* [linksmumo], kad vaikas *sine dolore* [be skausmo] gavo tuos įtaisus, dažnai žmogų gerokai pakankinančius, ir vėliau per darbų *consumationem* [užbaigimą] ir kai kada patiriant skausmo. Anais etniniais laikais mūsų protėviai *adoraverunt* [garbino] dievaitį *vel* [arba] velnią, vardu **Dantirėžį**, kuriam aukodavo medinius dantis, kad jis duotų kaulinius vaikui.“ (*Dominyko Jucevičiaus rankraštis*.)

skausmo dantys išdygsta, tai yra ženklas, kad bus darbus ir mokės naudotis savo darbo vaisiais, nes — pasak mūsų liaudies — tas, kas gerai valgo, turi, suprantama, mokėti užsidirbti sau pramitalą.

**Geras valgytojas,
Geras prociaunykas.**

Gimdyvė stengiasi kaip įmanydama, kad niekas jos skausmų nežinotų, nes tikima, kad už visus, kurie yra čia pat, kai ji gimdo, ir už visus apie tai žinančius ji turi atkentėti.

Naujagimis pirmosiomis dienomis retai kam rodomas, ypač gražiam žmogui, nes saugomasi kerų. Žmonės, ypatingai dailūs, ypatingai biaurūs, rečiuoti, žvairi iš prigimimo ir apskritai visi, kurie išsiskiria iš kitų dailumu ar nedailiu sudėjimu, mūsų liaudies yra laikomi burtininkais. Nuo tokių visų labiausiai slepia gimdyvę ir naujagimį, turi net priežodį:

Senučiui meluoti, turtingam vogti, o gražiam čerauti.

PIRŠLYBOS IR SUTARTUVĖS

Retai kada Lietuvoje, neskaitant Žemaičių ir Prūsų, pora, turinti sueiti gyventi iki grabo lentos, klauso širdies balso, o dažniausiai jungiasi iš intereso. Dažnai net atsitinka, kad vyras iki jungtuvių būna niekad nematęs žmonos. Jei kartais yra meilė tarp merginos ir vaikino, tai ji reiškiasi gana abejingai. Stipriai užduoti per sprandą (žinoma, juokais) išdykavimų ir žaidimų metu, pavaišinti smuklėje degtine — tai visuotinai įprasti meilės parodymo būdai. Nėra tiesiog pavyzdžio, jei neskaitysime Žemaičių provincijos¹¹⁹, kad toji meilė, kokių

¹¹⁹ Žiūrėk „Žemaičių žemės prisiminimus“, skyrių: *Liaudis*. [Žr. šio leid. 444—460 psl.]

nors aplinkybių nutraukta, neštų liūdnius vaisius. Nukenčia savo nedalią abi pusės kantriai ir tyliai. Bet jeigu tarp įsimylėjėlių atsiranda prieš jungtuves glaudesnieji ryšiai ir pasirodo jų padariniai, tada persiskirti jiems nebeįmanoma, o iš prievartos eina kuo liūdniausi vaisiai. Lietuvos kaimo žmonių abejingumas meilei ky-la daugiausia iš prietaro, nes kurie mylisi, tie manosi esą vienas prieš kitą kalti.

Vaikinas, norįs vesti kurią merginą, siunčia pirmiausia pas jos tėvus ar globėjus piršlį, kuris nešasi su savim degtinės. Kai piršlys nueina ir pasisveikina įprastais žodžiais: *Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus*, paduoda kiekvienam dešinę ranką, po to atsisėda už stalo pirmojoje vietoje, tai yra kertėje, išsitraukia degtinę iš užančio ir paprašo taurelės. Ją gavęs, užgeria pirmiausia šeimininką, o paskui iš eilės vaišina visus namiškius. Mergina, jei gauna žinią, kad ateina piršlys, dar prieš jam įeinant išdumia iš trobos. Ji taip daro iš drovumo ir iš baimės, kad jos nerastų dykinėjančios, nes kaimo merginos pirmoji gera ypatybė yra darbas, o jaunikis retai kada paiso gražumo ir dalies, bet doros ir darbštumo.

Nors tėvams jau iš piršlio elgesio yra aiškus jo atvykimo tikslas, tačiau jis pradeda kalbą iš tolo, paraboliškai:

„Pas senį Žvirblį Būtėnuose yra jaunas karvelis, aiškus kaip mėnuo, bėda tiktai, jog nėra dėl jo balandytės. Nes koksai karvelis! koksai karvelis! Ažu jūrių, ažu marių girdėjom, kad ant jums laikos balandytė. Ar negalėtumėm suleist šituos karvelius? Kokia tai minis[?] būtų balandėlių baltų, auksingų ir deimantųjų!“ ¹²⁰

¹²⁰ Tai yra amžinai taip pat kartojama piršlio prakalbos forma.

Merginos tėvai ar globėjai, jeigu sutinka, pasako:

Gerai, blagaslovyk, dieve.

O jei nesutinka, tai sako:

Pas mus nėra balandytės.

Jei tėvai sutinka, tai išgeria piršlio degtinę, o jei ne, tai turi jam gražinti. Teigiamu atveju visi bendrai aptaria, kada piršlys turi atjoti su *jaunikiu* subaigti tarti ir paskirti vestuvių dienos. Kai piršlys išeina, mergina, grįžusi į trobą, randa savo likimą nuspręstą. Vis tiek, koks tas likimas yra, ji priima be murmėjimo ir visada yra klusni tėvų valiai.

Praeina keletas dienų, ir piršlys atjoja su jaunikiu ir keliais vaikiniais, jaunikio draugais. Sujoję į kiemą, dar nenusėdę nuo arklių, geria atsineštą degtinę ir dainuoja:

**Kad aš jojau per laukelį
Ir per žaliąjį gojelį,
Pro sidabro žiogrelį,
Pro rūtelių darželį,—**

**Į kiemelį įjodamas,
Bėrą žirgą šankindamas ¹²¹,
Pentinėliais spausdamas,
Laužtinėles tempdamas,—**

¹²¹ **Šankinti**, gyvas žodis, lietuviškai reiškia — pervaryti žirgą per tvorą, o jei eiti nenori — priversti jį peršokti. Lietuvių kalba, drąsiai galima pasakyti, yra daug turtingesnė už kitas Europos kalbas. Gaila tiktai, kad taip apleista!..

Ein motušė į svirnelį,
Neš margąjį kieliškėlį:
— Prašau svetį į svirnelį,
Ten mes pasiregėsme.

Į svirnelį įeidamas,
Tetušėlį sveikindamas:
— Ar man leisi dukrele?
Ši mielą rudenėlį?

Tetušėlis pažadėjo,
Motušėlę perkalbėjo:
— Šitai dukrės skrynelė
Ir ši šilkų barvelė ¹²².

Ein mergytė per kiemelį,
Ein jaunoji į darželį,
Dureles darydama,
Prie rūtelių eidama.

— Kad aš sėjau, linksma buvau,
Kad ravėjau — dar linksmesnė,
O nuliūdau skindama,
Graudžiai verkiau pindama ¹²³.

Mergina, pastebėjusi, kad atjoja piršlys ir *jaunikis* su draugais, pasirengia, pasidabina galvą kaspinais ir išeina kviesti kaimynų į **užgertuves** — taip pas mus vadinamos galutinės sutartuvės. Kai jau susirenka kaimynai, po kurio laiko pasirodo ir mergina, pasižvalgo ir, pamačiusi savo būsimąjį vyrą, sako:

Koks tai vergis sėdi? *

¹²² Šilkų barvelė — šilkinė eilutė: sijonas ir liemenė.

¹²³ S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių“, Vilnius, 1829.

Tada jaunikis ir jo draugai, užuot atsakę, uždainuoja:

O šalna šalnelė,
Šaltoji žiemelė!
Brolelis balnojo
Bėrają žirgelį.

— O žirge žirgeli,
Mano juodbėrėli,
Ar mudu išplauksim
Jūros mareles?

Žirgelis išplaukė
Jūros mareles,
O brolelis skendo
Jūrės kraštely.

Jisai beskęsdamas
Jūrės kraštely,
Jisai nusitvėrė
Žaliają ievelę:

— O ieva ievėle,
Žaliasis medeli,
Kodėl nežaliooji
Žiemą vasarėlę?

— O ką aš žaliosiu
Žiemą vasarėlę,
Žada mane kirsti,
Šakeles genėti.

O ką jūs dirbdinste
Iš mano šakelių,
O ką išmislyste
Ir iš liemenėlio?

— Iš tavo šakelių
Žalia lingynėlė,
O iš liemenėlio
Margoji lovelė.

— O ką jūs linguoste
Žalioj lingynėlėj,
O ką jūs guldyste
Margojoj lovelėj?

— Aš pats atsigulsiu
Margojo' lovelėj,
Mergelę linguosiu
Žalioj lingynėlėj ¹²⁴.

Mergina į tą dainą atsako ¹²⁵:

— Aš tavęs neprašau,
Jaunasis berneli!
Mane užlingavo
Sena matušėlė;

Mane užnešiojo
Ant baltų rankelių,
Mane užbovijo
Su aukso žiedeliu.

Mane ji nuprausė
Čystu vandenėliu,
Mane ji nušluostė
Šilkų skepetėliu ¹²⁶.

¹²⁴ S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių“, 10 psl.

¹²⁵ „Dainos Žemaičių“, l. c.

¹²⁶ Dėl žodžio **skepetas** ir **skara** reikšmės nesutaria lietuviai su žemaičiais ir prūsais. Žemaičiams ir prūsams **skepetas** — tai skarytė, kol sveika ir nesuplyšusi, o **skara** — nuo žodžio **suskirti**, dalyvio

Po to merginos tėvas ima ją už rankos ir sodina šalia jaunikio ir, peržegnojęs abudu švento kryžiaus ženklų, liepia jiedviem susikeisti žiedais. Baigus šią ceremoniją, visi sustoja ir gieda giesmę į *dievo motiną*:

Būk pagarbinta, švenčiausia Marija!

Tuo baigiasi sutartuvių apeigos. Kitą dieną jaunikis važiuoja pas kleboną ir paduoda užsakus. O kol užsakai išeina, kas, kaip žinoma, trunka tris savaites, abi pusės rengiasi vestuvėms.

Jungtvių išvakarėse dar kartą jaunikis atjoja į jaunosios tėvų namus ir atneša jai dovanų batelius. Čia jaunoji ateina iš svirno apsirengusi kaip į jungtuves, su daugybe kaspinų ant galvos, su plaukais supintais į dvi kasas. Įėjusi į pirkia, ji iš eilės visiems nusilenkia, o ją visi palaimina, po to ją sodina prie *jaunikio*, į pirmąją vietą. Neša visokius valgius ir deda juos ant stalo; tada visi sustoja ir, sukalbėję trumpą maldą, valgo dievo dovanas. Pavalgius jaunosios tėvas ima medinį indą alaus ir visiems girdint pareiškia, kokią dalį turi duoti savo dukteriai, po šito pareiškimo geria į jauniki, o šis nusilenkia uošviui į kojas, geria alų ir duoda indą iš eilės kitam ir t. t. Alaus sugėrimas yra kaip ir sutarties patvirtinimas. Užtat tuomet atveju, jei katra pusė netesi sutarties, lietuviai sako: „Išgėrėm su juo indą, bet jis neišlaikė švenčiausios priesaikos, kaip tinka padoriam žmogui“¹²⁷. Per tą viešnagę jaunikis sutaria su

suskiręs, suskirusi; sena, sudriskusi. Tuo tarpu lietuviams — priešingai: **skara** — sveika, o **skepetas** — sunėsiota.

¹²⁷ [Originale lietuviškai] **Sugierem Wisu indu, a anas nedalajkte priesigos iszmintinga žmogaus.**

jaunosios tėvais, kiek atsivesti jaunimo į jungtuvių palydus, ar tuoj po jungtuvių pasiims pačią į namus, ar ne, ir t. t.

VESTUVĖS

Tą dieną prieš jungtuves, vakare, susirenka kaimynai ir giminės, tiek į jaunikio namus, tiek į jaunosios. Jaunikis pasirenka keletą draugų, kurie dabar vadinasi jaunojo pulkas, jų mažiausia turi būti keturi, o daugiausia dvidešimt. Sodina juos už stalo ir, nusilenkęs žemai savo tėvams ir gavęs jų palaiminimą, pats atsisėda pirmojoje vietoje. Kiek pasilinksminę ir išlenkę po kelias taureles krupniko, visi būriu sustoja, jaunikis vėl gauna tėvų palaiminimą, pagaliau drauge su *piršliu*, kuris šiuokart gauna *maršalkos* vardą, su muzikantu ir jauniu išvyksta į jaunosios namus. Kartais prieš išvykstant kas nors iš senių pasako jaunikiui oraciją.

Žiemą jaunimas važiuoja važeliais, o vasarą raiti joja, apkaišę žirgus povo plunksnomis ir įvairiomis gėlėmis ir prikabinėję prie kamanų daugybę skambalėlių. Kai nuvyksta į vietą, randa duris užsklęstas. Tada jaunikio *maršalka* triskart pasibeldžia savo lazda, apvyniota kaspinais, o iš vidaus jaunosios *maršalka* klausia:

— **Kas čia?**

Tas, kuris už durų, atsako:

— **Svečiai nebuvėliai.**

— **Ar daug jūsų yra?**

— **Kiek turi saulė šviesybės, smilčių marė, ponas piktybės, tiek yra mūsų, jaunų, dikčių bernelių, puikiai parėdytų, ant arklių sodintų, saldžius žodelius kalbančių.**

— **Ko gi jums reikia, kokios vigados, kad gerai būtų priimti?**

— Reikalaujam nakvynės, uliojimo, saldžių žodelių, patrovos. Mes ir žirgai pailšę; reikia mums baltų lovelių, minkštų paduškélių, plonų drobulėlių, mielingų duknelių, snieginių abrūsėlių, arkliams stainelių, kepurėms gembelių, žiuponėliams stalelių, dėl šviesiųjų čebatų grindelių, o dėl mūsų kunigaikščio, šviesaus mėnesėlio,— aiškios saulužės mergaitės.

— Jei daugiau neprašote, visa tai atsiras pas mus. Eikit vardan dievo ¹²⁸.

Durys atsidaro, ir, dainuojant

**Dėkavokim dievui
Ažu svetelius,
Iš dangaus atneštus,
Mumis palinksmintus[?],**

visas pulkas sueina į trobą. Jaunikis nusilenkia visiems žemai ir iš kiekvieno gauna palaiminimą, po to su visa savo palyda sėdasi už stalo. Po valandėlės pamergės įveda jaunąją, aprengtą kaip jungtuvėms, kuri nusilenkia pirmiausia tėvams, po to visiems, kas yra troboje, galiausiai pereina iš eilės visus brolaičius, atvykusius su *jaunikiu*, nusilenkia kiekvienam ir padovanoja po skarytę, o piršliui ir muzikantui — po rankšluostį. Jaunikiui nenusilenkia ir jo neapdovanoja. Po to sėda prie sužadėtinio iš dešinės, o ja pasekdamos, susėda už stalo ir pamergės. Jaunoji iš savo pusės, be pamergių, turi turėti keletą brolaičių asistuoti per jungtuves ir ištekėjusią moterį, vadinamą *svočia*, su puošnia kepure. *Jaunoji* per jungtuves paprastai būna apsi-
rengusi šilkinio klostytu sijonu, vilnoniu tamsėlyniu

¹²⁸ Ta oracija turi būti pasakyta be jokio rikto, nes dėl mažiausio apsirikimo jaunosios maršalka sako **nesuprantu**, ir reikia iš naujo kartoti.

žiponu su tamsiai raudonais atklastais, plaukai supinti į dvi kasas. Galva neuždengta jokių dangalu, bet apkaišyta įvairių spalvų kaspinais. Ant viršugalvio uždedamas rūtų vainikėlis talerio dydžio ir prisegamas smeigtukais prie plaukų. Prieš pat išvažiuojant jaunieji puola į kojas tėvams ir gauna jų palaiminimą. Kol nuvažiuoja į bažnyčią, brolaičiai dainuoja visokias dainas ir dažnai šauda iš pistoleto.

Į bažnyčią, taip pat ir prie altoriaus lydi *jaunąją* du brolaičiai iš *jaunojo* pusės, o jį — du brolaičiai iš *jaunosios* pusės.

Po jungtuvių ir bendrų išgertuvių *jaunikis* su savo draugais grįžta į savo namus, o *jaunoji* — į savo. Vakare jaunavedys atvyksta su dar didesne palyda; jiems atvykus, maršalka su dviem jaunojo brolaičiais tuoj išsiveda jaunąją į kitą trobos galą ir prievarta nusega vainiką, sakau prievarta, nes pati ji niekad neprisiliestų rūtų vainiko, ir kada jai nusega, tai ji visomis jėgomis priešinasi.

Vainiką nusegus, jaunamartę įveda į trobą ir sodina už atskiro stalo. Čia jaunąją apsėda pamergės ir pamazu išpina jai kasas, o ji gaudžiai dainuoja:

**Dukrytėle mano,
Lelijėle mano,
Eik į rūtų darželaitį.**

**Ten tu pasiskinsi,
Ten tu nusipinsi
Žalių rūtų vainikėlį.**

**Vainikėli mano,
Žaliukėli mano,
Nėra tavęs ant galvelės.**

Nuims vainikėlį,
Uždės goptūrėlį ¹²⁹,
Sunkumėlį ant galvelės.
Sunkumas galvelės,
Sunkumas širdelės,
Ir visokie rūpestėliai.
Vainikėlis mano,
Žaliukėlis mano,
Lengvumėlis ant galvelės.
Lengvumas galvelės,
Linksmumas širdelės,
Nėr nė jokio rūpestėlio.

Čia kiekvienas, kas yra vestuvėse, turi duoti ką nors dovanų, kurias priimdama *jaunoji* nusilenkia ir dėkodama dainuoja:

Dėkui tau, sesele, ažu drobytelę,
Dėkui tau, tėveli, ažu sidabrėlį,
Dėkui, susiedėli, ažu pinigėlį

ir t. t.¹³⁰. Kai jau apdovanojimai baigiasi, jaunajai uždeda ant galvos kepuraitę arba nuometą, kaip kur įprasta, pagaliau išveda iš užstalės ir sodina greta jaunikio. Tą vakarą *jaunoji* dedasi liūdna ir nežiūri į savo vyrą. Kai kuriose apylinkėse, kaip antai apie Gardiną, Švenčionis, Žemaičiuose, Prūsuoje, yra paprotys per vestuves vaišinti *karvojumi*, tai yra kvietiniu pyragu, dideliu, kartais uolekties ilgio ir pusės uolekties pločio, elipsio formos. Jo viršų papuošia visokiais piešiniais, gyvulių

¹²⁹ Tose apylinkėse, kur yra paprotys nešioti *nuometą*, vietoj *goptūrėlį* dainuoja *nuometėlį*.

¹³⁰ Nelygu, kas ką duoda, taip ir dėkoja: kai kas dovanoja sidabrinį pinigą, dainuoja *ažu sidabrėlį*, o jei varinį, tai *ažu pinigėlį*.

ir paukščių atvaizdais. Lydos apylinkėse girdėjau dainą, dainuojamą karvojų raikant, ir, nors ten tikri lietuviai gyvena, daina buvo baltarusiška. Įdedu ją čia iš Jono Čečoto rinkinio ¹³¹.

Mano karvojau,
Mano karvojau,
Ar dievai tave užmaišė,
Ir žvaigždutėmis apkaišė,
Kad toksai gražus?
Maišė čia mane,
Gražino mane
Geros žmonos šio kaimelio,
Gražios mergos šio ratelio.
Todėl toks gražus.
Imkite kardus,
Imkite kardus,
Molio krosnį sukapoję,
Traukite iš jo karvojų,
Neškite stalan.

Rytojaus dieną jaunavedžių pora išvažiuoja į *jaunio* namus, kartu išsiveža ir visą jaunosios kraitį, sudėtą skryniuose arba kubiluose, vadinamuose **vožtuviais** ¹³². Imant iš namų kraitį, giminės jį tariamai gina, ir jaunamartė turi atsipirkti dovanomis. Prieš pat išvažiuodama, jaunamartė atsisėda ant slenksčio ir verkia, kartais tik apsimeta, kartais ir iš tikro, o moterys dainuoja:

¹³¹ „Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny“ [„Panemunių ir padauguvių kaimiečių dainos“], vertė J. Čečotas, LX, 36 psl.

¹³² **Vožtuvis** yra toks kubilas su dangčiu, turinčiu užrakinimo prietaisus. Į jį paprastai mergina susideda visus savo baltinius, drobes, rankšluosčius, skareles ir panašius daiktus. Lietuvos kaimo žmonių šitai yra vadinama **jaunosios kralčiu**, nuo žodžio **krauti**.

**Ko sėdi, sesele, ko rymai?
Ko liūdi, jaunoji, ko rymai?
Ar ne tavo jaunos dienelės?
Ar ne tavo rūtų vainikėlis?**

Jaunoji (atsako)

**Jeib ir mano jaunos dienelės,
Jeib ir mano rūtų vainikėlis,
Gailu mano širdelei, gailu,
Gailu mano motušę palikti ¹³³.**

Moterys

**Ko sėdi, sesele, ko rymai?
Ko liūdi, jaunoji, ko rymai?
Ar ne tavo jaunos dienelės?
Ar ne tavo aukso žiedelis?**

Jaunoji

**Jeib ir mano jaunos dienelės,
Jeib ir mano aukso žiedelis,
Gailu mano širdelei, gailu,
Gailu mano tētušį palikti.**

Moterys

**Ko sėdi, sesele, ko rymai?
Ko liūdi, jaunoji, ko rymai?
Ar ne tavo jaunos dienelės?
Ar ne tavo margos skrynelės?**

¹³³ [Originale iš pradžių eina tekstas papunkčiui lietuviškai ir lenkiškai, o po antro punkto tokia pastaba:] Kad nereiktų nuolat kartoti, ką dainuoja moterys ir ką pati jaunoji, ir pakaitom dėlioti vertimus į lenkų kalbą, visą dainos originalą įdėsime pirma, o po jo duosime vertimą.

Jaunoji

**Jeib ir mano jaunos dieneles,
Jeib ir mano margosios skrynelés,
Gailu mano širdelei, gailu,
Gailu mano seselẽ palikti.**

Moterys

**Ko sėdi, sesele, ko rymai?
Ko liūdi, jaunoji, ko rymai?
Ar ne tavo jaunos dieneles?
Ar ne tavo plonosios drobėlės?**

Jaunoji

**Jeib ir mano jaunos dieneles,
Jeib ir mano plonosios drobėlės,
Gailu mano širdelei, gailu,
Gailu mano brolelį palikti.**

Moterys

**Ko sėdi, sesele, ko rymai?
Ko liūdi, jaunoji, ko rymai?
Ar ne tavo jaunos dieneles?
Ar ne tavo šitas rytelis?**

Jaunoji

**Jeib ir mano jaunos dieneles,
Jeib ir mano šitas rytelis,
Jaunas dienas palydėjau,
Ir man jaunai pagailėjo.**

O kur mūsu seselē sēdējo,
O kur mūsu jaunoji rymojo,
Ten išdygo balta lelijélé,
Ašaružiu žemužé nekélé.

Išein mūsu seselē iš daržo,
Išsineša vainikélij rankoj:
— Vainikéli, žaliukéli mano,
Ar tu eisi su manimi drauge?

— Aš papratęs su tavimi eiti,
Aš papratęs keliužį keliauti,
Papūs mane šiaurusis vėjelis,
Pavys mano žalieji lapeliai.

Jaunieji abu sēda į vieną vežimą, drauge su svočia
apsidengia didele paklode; šitai daro tam, kad koks
burtininkas jiems nepakenktų.

Išvažiuojant pro vartus, dainuoja:

Ko liūdi, sesele, ko liūdi?
Ko liūdi, lelijéle, ko liūdi?
Tu užaugai pas matušę,
Krovei kraitį tarp seselių,
Ko liūdi?

J a u n o j i

To liūdžiu, seseréle, to liūdžiu,
To liūdžiu, lelijéle, to liūdžiu:
Šalin varo mane jauną,
Šalin veža mano kraitelį,
To liūdžiu!

Važiuodami dainuoja šią dainą:

**Oi tu apynėli,
Žalias puronėli,
Kol vienas buvai,
Vaidužių nedarei.**

**O kaip tu prilygai
Grynuosius mieželius,
Tu, apynėli,
Vaidužių padarei.**

**Oi tu seserėle,
Balta lelijėle,
Kol viena buvai,
Vargelio nematei.**

**O kaip tu prilygai
Jauną bernužėlį,
Tu, seserėle,
Vargelį pamatei.**

**Oi jūs dieverėliai,
Baltieji broleliai,
Pamažu vežkit
Margąsias skryneles.**

**Oi, pamažu vežkit
Margąsias skryneles,
Nenuskaldykit
Skrynių pakojęles,**

**Kaip jūs nuskaldysit
Skrynių pakojęles,
Nepridirbdinsit
Be stalioružėlio.**

**Mes pasisamdysim
Tilžės staliorėlį,
Mes pridirbdinsim
Skrynioms pakojėles.**

**Oi, pamažu vežkit
Margąsias skryneles,
Nenukrankykit
Skrynių jutrinėles.**

**Kaip jūs nutrankysit
Skrynių jutrinėles,
Nepridirbdinsit
Be sliesoružėlio.**

**Mes pasisamdysim
Rygos sliesorėlį,
Mes padirbdinsim
Skrynioms jutrinėles.**

**Oi, pamažu vežkit
Margąsias skryneles,
Neišbarstykit
Plonąsias drobeles.**

**Kaip jūs išbarstysit
Plonąsias drobeles,
Neišausdinsit
Be audėjužėlio.**

**Mes pasisamdysim
Vilniaus audėjėlį,
Mes išausdinsim
Plonąsias drobeles** ¹³⁴.

¹³⁴ S. Stanevičiaus „*Dainos Žemaičių*“, 45 psl.

Įvažiuodamas pro vartus į jaunojo kiemą, visas pulkas, be paties jaunikio, dainuoja:

**Beauštanti aušružėlė,
Betekanti saulelė,
Kelk, seserėle, mano viešnele,
Ar dar tu neišmiegojai?**

**Pinkisi vainikėlį,
Dėkisi ant galvelės,
Tavo sveteliai, balti broleliai,
Balnoj bėrus žirgelius.**

**Matušės lauku važiovom,
Matušėlės laukeliu,
Šalimis jojo balti broleliai,
Seselę ramdydami.**

**Anytos lauku važiovom,
Anytėlės laukeliu,
Šalimis jojo vis dieverėliai ¹³⁵,
Martelę virkdydami.**

**Privažiovom dvarelį,
Anytėlės vartelius,
Aš ir pamačiau savo vargelį
Prie anytos vartelių.**

¹³⁵ **Anyta** yra vyro motina, **dieverėliai** — vyro broliai. Tarp jų bei jų motinos ir marčios dažniausiai būna piktumų ir barnių. Užtat ir dainoje sakoma:

Šalimis jojo vis dieverėliai,
Martelę virkdydami,

o prie *anytos* vartų marti vargelį pajuto. Jei merginos tėvai priima į savo namus žentą, tai jis tokiu atveju yra vadinamas **užkurys**.

— Kad išeitų brolelis,
Išsineštų kardelį,
O kad iškirstų mano vargelį
Iš anytos vartelių.

Ir išėjo brolelis,
Išsinešė kardelį,
O ir iškirto vartų lentelę,
Tik ne mano vargelį ¹³⁶.

Jaunojo tėvų namuose, kai puota pasibaigia, vakare, jaunavedžius iškilmingai nuveda į lovą, kuri Žemaičiuose, Prūsiose ir Vilkmergės apskrityje yra rengiama svirnelyje, o kitose Lietuvos dalyse — daržinėje.

Ryto metą jaunojo motina, svočia ir dar kelios senesniosios moterys eina pas jaunuosius, neša jiems po stiklę *krupniko* ¹³⁷ ir daro reviziją *, žiūrėdamos, ar yra ant paklodės jaunosios nekaltybės ženklų. Po to eina martelės pagyrimai ar papeikimai, o piršliui — padėka arba kamantai ant kaklo. Šis paprotys šiandien vos kur-ne-kur besutinkamas.

Po kelių dienų atvažiuoja jaunosios tėvai, jų pasitikti išeina duktė, dainuodama:

**Oi matuš, matuš, matuše mano,
Tai labai toli mane nudavei,
Tai labai šaunias mošeles ¹³⁸ radau,
Tai labai rūščią anytą gavau.
Sandys mano kojų žingsnelius,
Sandys mano rankų darbelius,**

¹³⁶ S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių“, 1. c.

¹³⁷ *Krupnikas* — degtinė, išvirta su medum ir paskaninta visokiomis kvapniomis žolelėmis bei šaknelėmis.

¹³⁸ **Moša** — tai vyro sesuo. Šio žodžio tiesiai į lenkų kalbą išversti negalima.

Siuntė mane anytėlė
Žiemužės šieno, vasaros sniego.
— O kur tu eisi, mūsų sesele,
O kur tu eisi, tu lėtūnėle?
Tu nusieiki į pušynėlį,
Į pušynėlį, į pamarėlį.
Tu pasilaužki pušų šakelę,
Pasigraibyki marių putelę.
Tai tu parneši žiemužės šieno,
Žiemužės šieno, vasaros sniego.
— Oi tu martele, tu niūronėle,
Kas tau pasakė, kas pamokino?
— Saunūs žodeliai tai man pasakė,
Rūsčios dieneles tai pamokino¹³⁹.

Dainos žodžiai, nors nemalonūs anytai, jokio tačiau pykčio jai nesukelia, ir yra taip žiūrima, kad tai — tik-tai dukters su tėvais pasisveikinimo forma, ir daugiau nieko.

Tėvams išvažiuojant, duktė prašo, kad ją aplankytų broliai.

Oi užkit, gauskit, girioj medeliai,
Maži mano broleliai.
Oi užaug, užaug mano broleliai,
Iškirs girioj medelius.
Girelėj kirto, pagiry tašė,
Ant vieškelėlio vežė.
O ir ištašė margą dvarelį,
Ant aštuonių kampelių.
Kamps į kampelį po gegužėlę ir t. t.¹⁴⁰

¹³⁹ S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių“, 50 psl.

¹⁴⁰ Ši daina kartu su lenkišku vertimu yra įdėta straipsnelyje *Gegužė*.

Senovės lietuvių giminių laidotuves * randame aprašytas kronikininkų, būtent *Strijkovskio*, pagal kurį *K. VI. Voicickis* savo veikale *Badania starożytności sławiańskich [Slavų senybių tyrinėjimai]* aprašė Lietuvos, Žemaičių ir Prūsų senovės laidotuves ¹⁴¹; tą aprašymą čia įdedame:

„Kaip visi slavai, taip ir lietuvių, žemaičių bei prūsų tautos ¹⁴² tikėjo sielos nemirtingumą. Jų vaizduotė, sudjudinta skaudaus nuostolio, pasiduodavo visokioms iliuzijoms, tvirtai tikėdama, jog dievai negalį būti tokie negailestingi, kad, paėmę žmogų iš draugų ir giminių tarpo, neleistų jam protarpiais sugrižti į žemę ¹⁴³ Jie pripažindavo taip pat, jog jo gyvenimas pas dievus, prabanguose kalnuose ir kloniuose, turi tvirti be galo, bet, vaizduodamiesi amžinąjį gyvenimą, manė, jog kiekvienas žmogus tenai turi ne kitokią padėtį, kaip tik tą, kokioje jį buvo dievai leidę gyventi žemėje. Užtat tikėjo, kad jeigu kas buvo bajoras ar kiemionis, turtingas ar beturtis, didžiūnas ar prastas žmogelis, tai ir, atsikėlęs iš numirusiųjų, būsimejame gyvenime bus tokioje pat padėtyje. Todėl su mirusiais kunigaikščiais, ponais

¹⁴¹ „*Muzeum Domowe*“, 1835 m., 95 psl.

¹⁴² Ponas *Voicickis*, matyt, mano, kad lietuvių tauta yra slavų [...] * kilmės. Kad taip nėra, išsakmiai įrodysime kitoje vietoje.

¹⁴³ Tas prietaringas tikėjimas lig šiol tebesilaiko išisaknijęs Lenkijos liaudyje. Ten žmonės paskiria minėjimo dieną, arba atminimus, tokiu laiku, koku vėlės gali ateiti iš ano pasaulio ir paviešėti kurį laiką žemėje. Iš to laikosi visuotinai išplitęs tikėjimas, jog tą dieną bažnyčiose numirėliai laiko pamaldas, vadovaujami kunigo, irgi numirėlio. (*K. VI. Voicickio* pastaba.)

Lietuvoje vėlinių diena vadinasi **paminėklai**, arba visų mirusiųjų minėjimas.

ir bajorais buvo deginami drauge tarnai, tarnaitės, rūbai, brangenybės, žirgai, medžioklės šunės, lankas ir saidokas, kardas, ietis, šarvai ir kiti daiktai, kuriuos velionis labiausiai mylėjo, o lygiai taip pat su amatininkais ir artojais būdavo deginami tie padargai, kuriais jie pelnydavosi duoną ir kurie priklausė jų luomui, nes buvo tikima, kad su visais šitais daiktais jie turi keltis iš numirusiųjų ir kaip šiame pasaulyje, taip ir būsimajame gyvenime turės tuo pat naudotis ir taip pat verstis. Lūšių ir meškų nagai būdavo deginami kartu su numirėliais, tikint, jog ateis diena, kada mirusieji bus vėl gražinti į gyvenimą, o vienas kažkoks dievas (kurio nežinojo, tiktai tikėjo), visagalis ir visų dievų vyriausiasis, teis visų žmonių gerus ir blogus darbus, sėdėdamas ant aukšto ir stataus kalno, o ant to kalno užlipti manėsi galėsią padėti sau lūšių ir meškų nagais, kad būtų geriau ir patogiau lipti.

Jei lietuvių ar žemaičių kuris nusijausdavo mirtinai sergąs, tai pasirūpindavo — pagal savo išgales — statinę ar dvi alaus, liepdavo suprašyti draugus ir visus savo sodžiaus žmones.

Kai visi susirinkdavo, ligonis atsiprašydavo jų ir atsisveikindavo. Kai numirdavo, tai jo kūną pirtyje švariai numazgodavo, apvilkdavo baltais ilgais marškiniiais, kaip paprotys reikalavo, pasodindavo jį ant kėdės, ir draugai gerdavo į jį, kalbėdami šiais liūdnamais ir gailingais žodžiais:

„Aš geriu į tave, drauge; kam tu numirei? Juk tu turi pačią mylimą, turi vaikelį, gyvulių, draugų ir visko, kiek gana.“

Paskui dar sykį jį užgerdavo, sakydavo jam labanaktį ir prašydavo, kad, nuėjęs į aną pasaulį, pasveikintų jų tėvus, motinas, brolius, seseris, gimines ir pa-

žįstamus; kad tenai su jais gražiai kaimyniškai sugyventų, kaip jie čionai su juo gyvu sugyveno. Paskui apvilkdavo rūbais, prijuosdavo jam kardą arba kirvį, aprišdavo aplink kaklą rankšluostį, į kurį įdėdavo truputėlį pinigų, pagal išgales, o valgyti įdėdavo duonos su druska ir stuobrinę alaus įstatydavo į grabą. Jei tai būdavo moteriškės laidotuvės, įdėdavo jai siūlo ir adatą, kad turėtų kuo susisiūti, jeigu jai kas pradriks aname pasaulyje, o kai ją veža laidoti, tada draugai (taip sako Strijkovskis) visi eina palydais ir makaruoja peilius iškėlę, didžiu balsu šaukdami:

Gejgejte, begaite Pikole ¹⁴⁴.

Tai reiškia: „Lėkit, bėkit šalin nuo kūno, jūs velniai.“ ¹⁴⁵

Dar ir dabar tai sutinkama (rašo toliau Strijkovskis) viename Liflandijos žemės užkampyje, Solkova-muižoje, ir pats tai esu matęs, kaip numirėlį laidojant pučia dūdas ir gieda:

„Eik, vargše, iš šio niekingo pasaulio amžinai links-

¹⁴⁴ *Pikolis, Pikolas, arba Poklius* — pragaro dievas, o kaip Strijkovskis jį 148 psl. vadina — velnias.

¹⁴⁵ Vertimas šitų žodžių į lenkų kalbą yra netinkamas. Strijkovskis, nors ir buvo Žemaičių kanauninkas, lietuviškai betgi nemokėjo; turime prieš akis to dalyko įrodymą — tai jo laiškas, rašytas kunigui prelatui Gimbutui, į kurio žemaitišką laišką jis atrašo lenkiškai ir prisipažįsta, jog be **Tegul bubs** (vietoj **bus**) **pagarbintas** ir **ant amžių amžinųjų**, nieko daugiau lietuviškai nemoka. Jis net klaidingai, dėl kalbos nemokėjimo, užrašė tą posakį „*Gejgejte, begaite*“ vietoj „**Ginkit, bėkit, Pikole**“. Tą patį ir šiandien kartoja mūsų liaudis tą valandą, kai jau žmogus merdėja, — visi esantieji tada šaukia: **Ginkit, bėkit, Pikole**.

mintis ten, kur tavęs leišis (lietuvis, lenkas), vokietis ir gudas nebegalės skriausti." ¹⁴⁶

Mirusiųjų savo tėvų, motinų ir giminių atminimą jie atžymėdavo spalių mėnesy, o kai kada — per kiekvienas šventes, kapinėse graudžiai giedodami, dėsto savo skausmą, ypatingai žmonos,— jos išsakinėja savo vyrų šaunumą, dorybes ir ūkinį sumanumą. O Kurše ir Sambijoje, taip pat Prūsijoje, kai daro mirusiųjų atminimus, tai iš bažnyčios eina tiesiai į smuklę ar į tam tyčia parinktus namus ir ten daro sudėtinį alų; žmonos atneša iš paskos krepšeliais žuvies keptos ir virtos ataušintos. Ten puotauja be peilių, o žmonos jiems patarnauja. Kiekvienas linki ko mirusiam giminei; kiekvieno valgio numeta po stalu kąsnį ir alaus puodelį žemėn išpila.

¹⁴⁶ Ir čia mes vėl turime pataisyti Strijkovskio vertimą, kuriuo jis sukklaidino daug šiaipjau rimtų rašytojų. Žodį *leisis* [originale 289 p. *Leisysz* — be abejo, rašymo klaida, ir reikia skaityti *leišis*. *Vert.*] „Lietuvos kronikos“ autorius verčia *lenkas, lietuvis*; tuo remdamasis ir p. Macejovskis, rašydamas apie Kraševskio *Vitolio raudą* (*) pasakė: „Tą detalę klaidingai pateikė p. Kraševskis, dainuodamas:

Jam ten geriau, tad verčiau neraudoki,
Nes lenkai ten jo neužklups,
Rusinai nelies jo ir prūsai visoki,
Vien su savais jis ten bus;

nes reikėjo pasakyti, kad ne tik svetimi, bet ir savi spaudė nelaimingą Lietuvą.”

Ponas Kraševskis, gerai mokąs lietuvių kalbą, neprasilenkė su istorijos teisybe, tik tiek, kad be reikalo įkišo čionai „liachus“, ir veikiausiai gerai žinojo, kas tai yra *leišis*, būtent, Rygos apylinkių gyventojas. Tad p. Macejovskio teiginys, kad ir *savi spaudė Lietuvą*, suprantant, jog *leišis* — *Livonijos ordinui pavaldus gyventojas*, nustoja reikšmės. Žemaičiuose yra priežodis: **Apgaudinėjai kaip leišis**, t. y. kaip rygietis.

(*) „Polska pod względem obyczajów“ ir t. t., IV, 217 psl.

O Lietuvoje ir Žemaičiuose kiemionys taip pat kelia artimųjų atminimo pietus su dideliais ištekliais, o prieš pat sėdant valgyti, seniausias ūkininkas ima samti miltų, visokių grūdų, druskos ir smilkalų ir užrūkęs sako: **Aza wissumos Priatelos musu** ir t. t.¹⁴⁷ Paskui valgo ir geria, kol ant kojų nebepastovi, dainuodami senoviškas dainas.

Kita šventė, Žemaičiuose pagal pagonišką tradiciją tebelaikoma, yra vadinama **Ilgėmis**^{148*}, o pradeda ją švęsti maždaug per Visus šventus; tai šventei net ir vargingiausias žmogus privalo turėti pasidaręs alaus namuose, ir taip jie geria kelias savaites, minėdami mirusiuosius. Čia duodamos žinios yra paimtos iš Strijkovskio kronikos, ir jos tuo patikimesnės, kad tasai darbštus tyrinėtojas (mažiau žinomas ir vertinamas, negu yra nusipelnęs), pats savo akimis matęs, aprašė pastebėtus savo laikų kaimo žmonių papročius, ne taip, kaip kiti, kur tik iš girdų rašė, dažnai pasakas vienas.

Melecijus „De religione veterum prussorum“ [„Apie senovės prūsų tikėjimą“] taip aprašo prūsų ir žemaičių laidotuvių papročius:

Į grabą su lavonu mesdavo pinigų, dėdavo duonos, butelį midaus ar alaus galvūgaly statydavo¹⁴⁹, kad vė-

¹⁴⁷ Tur būt: **Ažu visus prietelius mūsų dėkim dovanas dlevul**. Tas paprotys ir dabar dar sutinkamas vėlinių dieną Žemaičiuose ir Prūsiose.

¹⁴⁸ „Ilgės“ yra kilusios iš lietuviško žodžio **ilgas**. Kai kuriose apylinkėse, pavyzdžiui, Gumbinės apskrityje, Prūsiose, **ilgumė** [?] vartojama ta pat prasme kaip ir **amžius**.

¹⁴⁹ Raudonojoj Rusioj, užuot dėję duoną į grabą prie mirusiojo kūno, deda du kepalus duonos ant grabo, o paskui juos pasiima kunigas. Darydami atminimus už mirusius, jei už vyriškį, neša į cerkvę dubenį, šaukštą ir taurelę, o jei už moterį, tai duoda kunigui „*primiką*“ arba skarą, už vyrą — marškinius. (K. Vl. Voicickio pastaba.)

lei nereikėtų nei alkėti, nei trokšti. Žmona, vyrą palaidojus, saulei tekant arba leidžiantis, ant kapo sėdėdama ar gulėdama, raudodavo vyro trisdešimt dienų, o giminės trečią, šeštą, devintą ir keturiasdešimtą dieną po laidotuvių keldavo puotą, į kurią kviesdavo mirusiojo vėlę, meldamiesi priešais duris. Tokiose puotose sėdėdavo tylomis užstalėje it nebyliai, nevartodami peilių. Prie stalo patarnaudavo dvi moterys. Kiekvieno valgio numesdavo truputėlį į pastalę, nuliedavo ir gėrimo, tikėdami, jog tuo būdu vėles peni. Jei kas nukrisdavo, to nekeldavo, bet palikdavo apleistoms vėlėms, neturinčioms jokių giminių nei draugų gyvų, kurie galėtų jas į puotą pakviesti. Pietus baigus, pakyla aukotojas nuo stalo ir, šluodamas trobą, kurioje buvo puotaujama, sako šiuos žodžius: „*Jeli, pili, dušyce, nu ven*“¹⁵⁰, tai yra: „Valgėte, gėrėte, dūšėlės, dabar eikit sau.“

Po to puotautojai imdavo šnekučiuotis ir leisdavo laiką prie pilnų taurių. Vyrų užgerdavo moteris, tos vėlgi vyrus, ir bučiuodavosi tarpusavy. Taip būdavo atliekama toji šventa mirusiųjų paminėjimo iškilmė.

Ilgųjų šventė¹⁵¹, apie kurią aukščiau rašo Strijkovs-

¹⁵⁰ „*Jeli, pili, dušyce, nu ven*“ — argi tai lietuviškai?! Taip sakoma po šiai dienai Rusijoje per *vėlinių* apeigas — tai šventė, kuri nors ir turi vieną tikslą su lietuviškais **paminėklais**, bet kitaip švenčiama ir kitokios apeigos atliekamos.

¹⁵¹ Strijkovskis pasakoja, kad žemaičiai, kai atsipykę jiems vilkti nekenčiamą kryžiuočių jungą, sudarę sąmokslą ir 1281 m. spalio 3 d. išpiovę visą įgulą. Po to jie puotavę dvi savaites ir nutarę to savo didvyriško žygio atminimui kas metai iškilmingai švęsti išsivadavimo iš pavergėjų metines. Tos iškilmės, dėl savo ilgumo, buvusios pavadintos **ilgėmis** (t. y. *ilgosiomis*). Ar tai kartais nėra sauališkas gerbiamojo Žemaičių kanauninko aiškinimas? Juk **ilgės** tebešvenčiamos ir šiandien, ir ne kam kitam atminti, kaip tik vien mirusiems giminėms ir draugams paminėti.

kis, būdavo lapkričio 2 dieną. Tą dieną, kaip rašo Jonas Lasickis, žemaičiai turėjo paprotį kviestis iš kapų mirusiųsius į pirtį ir į puotą, ir kiek kuris pakviesdavo, tiek pastatydavo kėdžių ir tiek marškinių padėdavo atskiroje vietoje, tam tyčia prirengtoje, apstatę stalus valgiais ir visokiais gėrimais, o patys, grįžę į savo namus, paprastai keldavo trijų dienų gėrynių puotą, po kurios visa, kas mirusiems būdavo prirengta, sulaistę kapų kauburius gėralais, kapinėse palikdavo.

Tų apeigų, išsilaikiusių ligi šiolei, liekana vadinasi *vėlinės*. Dabartinės vėlinės, kaip pats vardas rodo, yra tai iškilmė, kurią ir dabar dar atlikinėja prastuomenė daugelyje Lietuvos, Prūsų ir Kuršo apskričių senoliams arba apskritai visiems mirusiems protėviams atminti. Vėlinės savo kilme siekia pagonybės laikus, aukščiau aprašytąsias apeigas, jos vadinosi kitados „ožio puota“, kuriai vadovaudavo burtininkas, kanklininkas, drauge kunigas ir poetas. Kadangi šviesieji dvasininkai ir žemvaldžiai stengėsi išnaikinti paprotį, susijusį su prietaisais ir išdykavimais, ne sykį smerktiniais, tai dabartiniais laikais liaudis vėlines švenčia slaptai, koplyčiose ar tuščiuose namuose, netoli kapinių. Tenai surengia puotą su visokiais valgiais, gėrimais, vaisiais ir šaukia mirusiųjų vėles. Ši šventė ypatinga tuo, kad čia pagoniškos apeigos yra susimaišiusios su krikščionybės įvaizdžiais, juo labiau, kad krikščioniškoji mirusiųjų atminimo diena yra kaip tik apie tą patį laiką, kada ir ji švenčiama, ir liaudis, šitaip švėsdama, mano, kad valgiais, gėrimais ir giesmėmis palengvins vėlėms, skaisytykloje kenčiančioms."

Dabartiniai laidotuvių papročiai tebeturi panašumo su senoviniais. Kai tik žmonės pamato, kad ligonis merdėja, tuoj išneša iš trobos visas visokias sėklas, nes

mano, kad jos gali nustoti daigumo. Jei ligonis merdėja ilgai ir kankinasi, tai paima jam iš po galvos priegalvius ir atidaro aukštinį lubose, kad siela greičiau ir lengviau galėtų išskristi į dangų. Mirštančiajam paduoda į rankas degančią vaškinę žvakę, pašventintą *grabnyčių* dieną. Po mirties tučtuojau užspaudžia mirusiajam akis, kad nežiūrėtų ir *neviliotų kitų į aną pasaulį*. Kūną nu-prausia, apvelka ir paguldo ant lentos, į rankas jam įdeda kurio nors šventojo paveikslėlį; taip jis guli tol, kol jam padirba grabą, kuris paprastai sukalamas iš šešių lentų ir išmušamas iš vidaus drobe, vadinama **įkaptais**; po galva deda priegalvėlį, prikimštą drožlių ar skiedrų. Prie numirėlio nuolat rauda kuri nors moteriškė iš giminių ir skaičiuoja velionio dorybes; jei giminėje nėra gabios raudotojos, tai paprašo nors svetimą. Žmona, apraudodama vyrą, sako:

— Kur tu pasidėjai, balandėli mano baltasis, kurioj šaly nuskridai? Tu man geru buvai, tu mane niegiojai, tu mane lingavai, o dabar nėra tavęs. Kur aš pasidėsiu, prie ko prisiglausiu? Prisiglausčiau prie sienos, siena kieta, prisiglausčiau prie medžio, medis lenkias, prisiglausčiau prie akmenio, akmuo šaltas. Nėra tavęs, dievmedėli žaliukėli, nėra tavęs, ažuolėli jaunasis, mūsų kaimo gražybe ir t. t.¹⁵²

Tas verksmas ir mirusiojo garbstymai vadinasi **rauda**, o pačios tos verkėjos — **raudotojos**¹⁵³. Yra taip pat

¹⁵² Iš D. Jucevičiaus rankraščio.

¹⁵³ Toks pat paprotys buvo ir senovės Lietuvoje. Moterys mirusiojo raudodavo be paliovos, iki pat palaidojimo, ir kuo balsiausiai, o jei giminės nesugebėdavo šios paslaugos atlikti, tai samdydavo raudotojas. Jų ašaros būdavo sulašinamos į tam tikrus indelius ir statomos į kapą kojūgaly arba būdavo užkasamos drauge su urnomis, jei mirusiojo kūnas būdavo deginamas. (*Hartknoch, Alt. und neu. Preus.* „Senieji ir naujieji Prūsai“), 183 psl.)

paprotys giedoti laidojant numirėlį tam tikras giesmes, vadinamąsias **giltinių raudas**, kuriose taip pat visaip giriamas velionis ¹⁵⁴.

Vežant į kapus, lydi ir raudotojos, o gieda paprastai „Visų šventųjų litaniją“. Užkasus numirėlį, vyksta puota ir gėrynės.

Žemaičiuose ir Prūsiose jaunikaitį laidoja su rimbu už juostos, mergelę su vainiku ant galvos, o vaikus — apibertus visokiomis laukų gėlėmis.

Kai kuriose vietose yra paprotys lydėti numirėlį raitiams. Raiteliai joja su kardais ir nuolat jais makaruoja, rékaudami: hej! hej! Veikiausiai, tai yra Pikolio gyniojimo liekana.

Senovėje kunigai **tylusonys** ir **lingusonys** prie numirėlio kapo sakydavo kalbas ir guosdavo gimines, jog matę velionį ginkluotą jojantį ant eiklaus žirgo viduriu dangaus, *paukščių keliu*, su trimis žvaigždėmis rankoje, ir įžengiantį į amžinosios laimės būstą bičiulių draugėje ¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Vieną iš tokių giesmių esu įdėjęs išverstą į savo „*Pieśni Litewskie*“, Vilnius, 1844 m., 97 psl. Savo rinkinyje turiu trylika skirtingų **giltinių raudų**.

¹⁵⁵ Hartknoch, „Alt. und neu. Preus.“, 187 psl.

**KAI KURIE SENOVĖS PAPROČIAI,
BUITIS, APEIGOS IR T. T.,
aprašyti
pagal kronikininkų liudijimus**

SENOVĖS APEIGOS, PAPROČIAI, BUITIS IR T. T.

Rašant šią knygą, per audras, kurios blaškė mano žemiškojo gyvenimo laivą, žuvo daug medžiagos, buvo prarasta daug duomenų, surinktų išaiškinti atskiriems senovės buities, papročių, apeigų ir kt. klausimams. Tad čia juos dedu, pasisėmęs žinių iš *N. Boričevskio* * straipsnio viename rusiškame laikraštyje ¹⁵⁶.

RELIGINĖS APEIGOS

Didžioji senovės lietuvių apeigų dalis, dėl mažo metraštininkų rūpinimosi, nuėjo užmarštin; nebuvo visai pamirštos tiktai šios.

AUKOJAMOJI TAURĖ

Aukojant paprastas aukas, **viršaitis** ¹⁵⁷ dėdavo ant lėkštės gabalą duonos ir statydavo taurę * alaus, o apnešęs lėkštę tris kartus aplink stalą, atsigreždavo į au-

¹⁵⁶ „Журнал Народного Просвещения,“ 1844 m. balandžio mėn., II skyr.

¹⁵⁷ **Viršaitis** tai buvo seniai, moką maldas, *reikalingas kalbėti aukojant aukas. Jie kartais pavaduodavo vaidilas, kai šių nebūdavo. Per iškilmes jie dėdavo ant galvos vainikus, kaip ir kunigai, ir juosėdavo baltomis juostomis. (T. Narbut, „Dzieje star. nar. lit.“, I t., 258 psl.)*

kotoją, stovintį prie kurio nors dievaičio statulos ar prie švento medžio, valgydavo duoną, paimdavo dantimis taure už krašto, nepaliesdamas rankomis, ir gerdavo. Išgėręs alų, nulenkdavo galvą ir paskui smarkiai sviesdavo iš dantų taure tokiu būdu, kad perlėkdavo per jo galvą, o žmonės turėdavo būtinai ją sugriebti belekiančią. Šitai būdavo kartojama kiekvieną kartą, kai būdavo aukojamos aukos.

LAIMINIMAS Į ŽYGI

Kiekvieną karo žygį * rengiant, kunigai nešdavo **kri-vių krivaitį** ¹⁵⁸ ir dievų stabus į tą vietą, kur būdavo sutraukta kariuomenė. Žmonės puldavo kniūpsti, o **kri-vių krivaitis** mosuodavo viršum susirinkusiųjų raudona vėliava.

ATEITIES SPĖJIMAS LIGONIAMS

Ligonius * XVI amžiuje statydavo su lova priešais didelę ugnį. Jei ligonio šešėlis krisdavo tiesiai į priešingą pusę nuo ugnies, tai būdavo ženklas, kad pagis; jei šešėlis krisdavo įstrižai, tai reiškė, kad dievai jau šaukia sergantįjį pas save ¹⁵⁹.

IŠPAŽINTIS

Išpažinties pagonys lietuviai eidavo šitokiu būdu *: nusidėjęs puldavo ant kelių prieš vaidilą ir išsakydavo jam savo kaltes. Vaidila, atsižvelgdamas į nusikaltimų dydį, vienam už plaukų papešdavo, kitam suduodavo

¹⁵⁸ Vyriausiasis kunigas, visų Lietuvos, Prūsijos ir Latvijos vaidilų viršininkas. Buvo tikima, kad jis asmeniškai pasiņnekąs su dievais audrų ir perkūnijų metu.

¹⁵⁹ Delrio, „*Disquisit. magic.*“ [„Maginis tyrinėjimas“], II tom., 88 psl.

į žandą, o kartais ir pagaliu sušerdavo. Jis pats, išpažindamas kaltes prieš žmones, tokioms pat bausmėms pasiduodavo. Moterys neišpažindavo savo kalčių; tik vaidila primindavo joms, kad neprarastų doros¹⁶⁰.

PRIESAIKA

Lietuviai priesaiką * darydavo įvairiaip: 1) dėdavo dešinę ranką ant to galvos, prieš ką prisiekdavo, o kaire paliesdavo šventąjį ažuolą; 2) šaukdavosi į liudininčius dievą ir sakydavo: *prisiekiu Perkūnu, ir kad mane Perkūnas nutrenktų!* 3) prisiekdavo žeme, sakydami: *kad mane žemė prarytų!*¹⁶¹ Prūsų lietuviai, tardami priesaiką, laikydavosi dešine ranka už pakaušio, o kaire už šventojo ažuolo arba dešine indavo sau už gerklės, o kai kada dėdavosi žemių ant galvos¹⁶². Latviai prisiekdavo, sakydami: *kad aš sujuodyčiau kaip anglis, subyrėčiau kaip žemės dulkės ir sukietėčiau kaip akmuo*¹⁶³. XIII ir XIV amž. Lietuvoje per teismą liudiniškai dėdavo priešais teisėją kepures ir sakydavo: *kaip aš dedu priešais tave savo kepurę, taip esmi pasirengęs padėti galvą savo liudijimo tikrumui patvirtinti*¹⁶⁴.

JUNGTUVIŲ APEIGOS

Apie jungtusių apeigas daug buvo rašyta; surinkę į vieną vietą, ką duoda Šiucas, Ensas, Dlugošas, Mecho-

¹⁶⁰ Strijkovskio Kronika, 147; Narbuto „Dzieje star. nar. lit.“, I tom., 292 ir 293 psl.

¹⁶¹ Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, l. c. 294 psl., III tom., 50 psl.

¹⁶² Hartknoch, „Alt. u. neu. Preus.“, 548 psl.; Kotzebue, „Preus. ält. Gesch.“ [„Senovės Prūsų istorija“], I tom., 57 psl.

¹⁶³ Arndt, „Lieflands Gesch.“ [„Livonijos istorija“], 32 psl.

¹⁶⁴ T. Czackis, „O lit. i pol. prawach“, I tom., 78 psl. T. Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, I tom., 295 psl.

vitais, Kromeris, Strijkovskis, Kojalavičius ir Hartknochas įvairiose savo raštų vietose, susidarysime nors šokią tokią nuomonę apie senovės lietuvių jungtuves.

Vienpatystė bemaž visada buvo išlaikoma Lietuvoje, be Prūsų, kur būdavo vedama po kelias žmonas, bet tiktai pirmoji būdavo šeiminingė ir namų ponija.

Jungtuvės ne visada būdavo daromos su jaunosios tėvų sutikimu; jaunikis galėdavo ir išvogti žmoną. Giminės jam keršydavo tik tuo atveju, jei jaunoji nesutikdavo būti išvagiama.

Paskutinėmis dienomis prieš vestuves susirinkdavo mergaitės į jaunosios namus ir dainomis reikšdavo dejonas, kad greit reiks prarasti vainiką ir mergystę. Paskui jos kreipdavosi į visus gyvus ir negyvus daiktus, namuose esančius, sakydamos: „Kas gi dabar jus lepins, kas penės, kas globos?!“ Jungtusių išvakarėse jaunoji apsimesdavo bėganti iš tėvų namų, išlėkdavo į kiemą, sėsdavo į prirengtą vežimą, o vežėjas vydavo arklius, kiek įkerta. Kaimo pakrašty sutikdavo ją jaunikio pasiuntinys su degančiu nuodėguliu vienoj rankoj ir alaus puodeliu kitoj ir, apėjęs aplink vežimą tris kartus, sakydavo: „Neverk! Štai šventoji ugnis! Kaip ją saugojai ir kurstei tėvų namuose, taip saugosi ir kurstysi pas mus!“ Jis duodavo jai atsigerti alaus, sėsdavo ant žirgo ir dumdavo pas jaunikį, o vežėjas — iš paskos. Įjojęs į kiemą, šokdavo nuo žirgo, greit bėgdavo vidun ir šokdavo ant suoloelio, pastatyto vidury seklyčios. Jei išsykio neužšokdavo, tai būdavo blogas ženklas, ir jį išmesdavo pro duris kaip nevykėlį pasiuntinį; priešingu atveju jį sutikdavo plojimais ir gausiai apdovanodavo. Tuoj įvesdavo jaunąją, sodindavo už stalo, ir čia prasiėdavo **pakirpimas** *. Paskui ją sodindavo ant apversto duonkubilio, užžibindavo vaškinę žvakę, ir merginos,

apstojusios jaunąją, dainuodavo tam tikras dainas, apverciančias turėtąją laisvę, paskui nuimdavo jai nuo galvos rūtų vainiką, iššukuodavo plaukus, o jaunikio motina, paėmusi plaukų žiupsnį nuo dešinės ausies, uždegdavo jį, paskui nuo kairės, iš priekio ir iš užpakalio. O tikroji motina pastatydavo jaunajai ant kelių puoduką, o jaunikio tėvas bei motina, o paskui juos ir visi svečiai, apeidami aplinkui, dėdavo į jį pinigus.

Baigus pakirpimą, **piršlys** išgerdavo puoduką alaus ir duodavo gerti jaunavedžiams. Jaunamartę, tris kartus apvestą aplink stalą ir aplink ugnį, sodindavo priešais įkurtą židinį, plaudavo jai kojas, o tuo vandeniui šlaksnydavo visus vestuvių dalyvius ir namų gyvulius. Po to užrišdavo akis, patepdavo medumi lūpas, ir taip vedžiodavo jaunamartę per visus slenksčius, kuriuos ji turėdavo palytėti koja. Prie kiekvienų durų *švalgonas*^{165*} apiberdavo ją aguonom ir sakydavo: „Mūsų dievai laimins tave, jei užlaikysi tikėjimą, su kuriuo išėjo iš šio pasaulio tavo protėviai, kai prižiūrėsi tvarką namuose.“ Po to jai nurišdavo akis, ir jaunavedys prisistatydavo. *Švalgonas* išgerdavo alaus, duodavo išgerti jaunųjų porai ir puoduką mesdavo jiems po kojų, sakydamas: „Tokia yra nuodėmingos meilės auka.“* Jaunavedžiai mindžiodavo jį, o *švalgonas* kalbėdavo toliau: „Meilė tvirta, teisinga, tikra ir abipusė, tegu lydi jus visada ir visur!“ Visi vestuvių dalyviai kartodavo tą patį. Pagaliau *švalgonas* sumainydavo jaunesiems žiedus. Tuo baigdavosi jungtuvės. Einant miegoti, žmonai nukirpdavo plaukus, ant galvos dėdavo nuometą (**Abglioite***) ir rūtų

¹⁶⁵ *Švalgonai* — pagoniškosios Lietuvos kunigai, kuriems priklausė laiminti jungtuves ir spręsti bylas, kai jaunavedžiai būdavo įtariami praradę nekaltybę (T. Narbutis, „Dzieje star. nar. lit.“, I tom., 260 psl.).

vainiką, suvyniotą į baltą skepetą, o **piršlė** dainuodavo. Jos daina reikšdavo lietuvių nuomonę, jog moteris tol nepraranda *mergystės*, kol nėra pagimdžiusi sūnaus. Ištekėjusios moters *mergystės* ženklas buvo baltas nuometas.

Rytojaus dieną jaunuosius valgydindavo neromyto naminio gyvulio viduriais; einant miegoti, žmona vyrui numaudavo batą ir ne kitaip teidavo į lovą, kaip vyro priversta. Pirmąją naktį permiegojus, pirmąją vietą tarp visų valgių turėdavo kurapka, kaipo vaisingiausioji iš visų žvėrių ir paukščių.

LIETUVIŲ TAUTOS KASTOS

Visa lietuvių tauta buvo susiskirsčiusi į penkias kastas, arba klases *, kaip antai: 1) *žyniai*, 2) *kunigaikščiai*, vedą savo kilmę iš įžymiausių senųjų giminių, išgarsėjusių savo nuopelnais tėvynei. Karo metu jie būdavo vadai ir kiekvienu atveju turėjo didelę įtaką visuomenės nuomonei. Jie buvo vadinami: *Prūsuoose* — *rike*, *rejks* ir *rikis*, Lietuvoje — **kunigas**, Latvijoje — *kungs* ¹⁶⁶. 3) *Taurieji žmonės, žemvaldžiai, kariauninkai*. Prūsuoose jie vadinami *žiuponai*, Lietuvoje ir Latvijoje — **bajorai** ¹⁶⁷. 4) *Paprasti žmonės*. 5) *Vergai, karo belaisviai arba tie, kurie patys save pardavė* ¹⁶⁸.

Karininkai, kurie pasižymėdavo karo žygiuose, būdavo vadinami **vestuviais**, jiems būdavo pavedama vadovauti tam tikroms kariuomenės dalims.

¹⁶⁶ Hartkn., „Alt. und neu. Preus.“, 183 psl.

¹⁶⁷ Ten pat, 19 ir 20 psl.

¹⁶⁸ T. Narbutt, „Dzieje star. nar. litewskiego“, III tom., 499 psl.

Lietuviai laiką skaičiuodavo* **metais**, tai yra paromis, turinčiomis 24 **valandas** ¹⁶⁹. Dienos buvo rikiuojamos į savaites, pradedant penktadieniu, pašvęstu **Perkūnui**. Iš savaitių buvo sudaromi mėnesiai, skaitomi nuo jaunojo ligi jaunojo. Nauji metai prasidėdavo balandžio mėnesiu. Laiką skaičiuodavo nuo kurio nors svarbaus įvykio — karo, gaisro, potvynio, maro ir pan. Mėnesių vardai buvo tokie:

Pirmasis — **karvelis, balandis**, arba **mildvinis**, tai yra balandinis, pašvęstas deivei *Mildai* ¹⁷⁰.

Antrasis — **gegužė, gegutės** mėnuo.

Trečiasis — **sėjos** mėnuo.

Ketvirtasis — **šienpiūtis**.

Penktasis — **rugpiūtis**, arba **piūmuonies** mėnuo, rugių piaunamasis mėnuo.

Šeštasis — **rugiasėjis**, rugių sėjamasis mėnuo.

Septintasis — **spalių** mėnuo, arba **septintinis**, todėl, kad tuo laiku pas mus linus mina, o **septintinis** — kad septintas iš eilės.

Aštuntasis — **lapkritis**.

Devintasis — **siekis**, t. y. šalčių mėnuo.

Dešimtas — **sausis**, sausas.

Vienuoliktasis — **vasaris**, pavasarinis.

Dvyliktasis — **kovas**, pašvęstas karo dievui.

¹⁶⁹ Širvydas, „Dictionarium trium ling.“ [„Trijų kalbų žodynas“], 62 psl.

¹⁷⁰ *Milda* — meilės deivė. Ji taip pat yra žinoma *Aleksotos* (*) vardu, jos šventovė buvo Vilniuje, Gedimino sode, kuris buvo už pilies kalno, toje vietoje, kame dabar Trijų kryžių kalnas.

(*) Žr. Šybinskio mitologinį žodyną, 26 psl.

Latviai turėjo 13 mėnesių, nes mėnulio mėnesių yra daugiau nei 12 mūsiškių, paprastų.

Prūsų lietuvių mėnesiai buvo vadinami taip: *žiemos, kovo, balandžio, gegužės, žalio berželio, sėjos, liepos, rugiapiūtės, kaitros, paukščių išlėkimo, lapkričio, gruodinis ir siekis*. Iš to pasirodo, kad metai Prūsuose prasidėdavo ne balandžio, bet vasario mėnesiu.

Valandų *paroje* buvo skaitoma tik 16: *apyaušris, aušra, išaušę, saulėtekis, šviesu, priešpiečiai, pusiaudienis, popietė, pavakarys, vakaras, išnakčiai, pusiaunaktis, gaidžiagystė ir nubudimo metas* ¹⁷¹.

ĮSTATYMAI

Lietuviai, lygiai kaip ir kitos senovės tautos, nedaug turėjo teisinių nuostatų, užtat juos šventai pildė ¹⁷². Lietuvių įstatymai * buvo šie:

I. Negarbinti jokių svetimų dievų be krivių krivaičio leidimo.

II. Dievams patinka, kad krivių krivaitis būtų žmonių viršininkas ir dievų valios aiškintojas, o vaidilas reikia gerbti.

III. Reikia garbinti dievus ir su pasitikėjimu jiems atsiduoti, nes iš jų malonės turime žemę, kurioje gyvename ir kuri mus peni, o paskui jie duos dar gausingesnę žemę. Po mirties dievai duos savo garbintojams gražias pačias, daug vaikų, skanių valgių, saldžių gėralų, vasarą baltus rūbus, o žiemą šiltus kailinius ir minkštas lovas miegoti. Tik piktiems užleis verksmą ir kančias.

¹⁷¹ T. Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“ I t., 297—300 psl.; III t., 516 p.

¹⁷² Luc. David, „Preus. Chron.“ [„Prūsų kronika“], I t., 20—24 psl.

IV. Kaimynus, garbinančius mūsų dievus, reikia laikyti draugais, o su kito tikėjimo žmonėmis nuolat kariauti.

V. Kiekvienas gali turėti tris pačias, bet tiktai pirmoji turi būti šeiminingė ir namų ponia.

VI. Kas yra ištiktas kokios nors neišgydomos ligos, tam leidžiama susideginti ant laužo, nes mūsų dievų tarnai privalo linksmintis, o ne raudoti.

VII. Jei kas, būdamas sveiko proto, užsinori sudeginti kaip auką dievams kurį nors iš savo šeimynykščių ar vaikų, tai nedrausti jam to, nes ugnis žmogų pašvenčia, ir jis tampa vertas gyventi su dievais.

VIII. Jei iš sutuoktinių katras, vyras arba pati, pasidaro neištikimas, tai tokį, gerai patikrinus, reikia sudeginti toli nuo dievų veido, pelenus išbarstyti ant kryžkelės, o vaikai neturi teisės tapti *vaidilomis*.

IX. Jei pati neklauso vyro, tai jis turi teisę sudeginti ją, o neklaūzados seseris ištinka gėda, kam neišmokė klausyti dievų ir vyro.

X. Jei kas išžagina kito pačią, tai ji gali teisiškai jį sudeginti, nes jis pasimėgavo jos gėda.

XI. Kas atima mergaitei nekaltybę, turi ją vesti, o jeigu ne, tai turi būti atiduotas šunims sudraskyti, nes jis subiaurojo dievų būseną, kadangi dievai arba yra vedę, arba laiko nekaltybę.

XII. Jei kas užmuša ką, tai kūną privalo atiduoti giminėms, o šie turi teisę jį užmušti arba gyvą palikti.

XIII. Vagį, nutvertą vagiant, pirmą kartą reikia nuplakti rykštėmis, antrą kartą — primušti lazdomis, trečią kartą — sudeginti toli nuo dievų veido.

XIV. Niekas neturi teisės versti kito dirbti kitaip, kaip tik abiejų pusių susitarimu.

XV. Jei kas netenka pačios, tuoj privalo vesti kitą.

nesgi nepritinka ilgai gedėti moteriškės. Susiradus sužadėtinę, galima su ja gyventi ir prieš jungtuves, reikia tik sudeginti auką dievams — gaidį ir vištą.

XVI. Jei numiršta vyras ir palieka pačią be vaikų ir nenėščią, tai ji neprivalo atsakyti niekam, kas norėtų pagaminti jai vaikų. O jei pasirodo esanti bergždžia, tai turi tapti *vaidilute*.

Tie įstatymai, mūsų liaudies manymu, buvo išleisti *Vaidevučio* ir *Prutenio*. Paskui *Jerma*, Vaidevučio sūnaus *Varmo* žmona, pridėjo dar šiuos įstatymus: jei pati pasidaro neištikima vyrui, reikia prikabinti jai ant kaklo keturis akmenis ir vedžioti pasodžiui tol, kol duos atleidimą **krivių krivaitis**. Pačiai, kuri sudavė vyrui, reikia nupiauti nosį ir atimti bet kokias teises valdyti namus. Pačią, kuri išplūdo vyrą, jei jauna, galima išlupti rykštėmis, o jei sena ir negraži — sudeginti. Apskritai, už visus nusikaltimus buvo baudžiama keršto dėsnio: už mirtį — mirtis, už žaizdą — žaizda. Už nužudytuosius keršijo giminės, bet jei žmogžudys pasislėpė dievų šventovėj — laisvas liko. Dvikovos buvo vartojamos. Seniai, moterys ir nesveiki žmonės pasirinkdavo sau užvaduo-tojus¹⁷³. Visi tie įstatymai buvo amžių pašvęsti ir laikėsi tautos tradicijose. Kad šitie papročiai, arba įstatymai, nebuvo rašyti, matome iš Lenkijos karaliaus Žygimanto I edikto, kuriuo buvo išleistas Pirmasis, arba Senasis, Lietuvos Statutas, nes tenai yra pasakyta: „*nul-lis legum statutis litteris deformatis judicia fiebant*“ [„sprendimai buvo daromi, neiškreipiant nė vienos įstatymų kodekso raidės“]¹⁷⁴. Net rašytos privilegijos Lie-

¹⁷³ Žr. Narbuto „Dzieje star. nar. lit.“ III t., 515 psl.

¹⁷⁴ „Юридические Записки Редкина“ [„Redkino juridiniai užrašai“], Maskva, 1841, I t., 14—16 psl.

tuvoje pradėjo rasti tik nuo 1413 metų, tai yra nuo pirmosios Lietuvos unijos su Lenkija Horodlės seime¹⁷⁵.

KARO MENAS *

Mūsų protėviai, tik atsikėlę iš palaimintųjų Indostano žemių į Nemuno, Neries ir Dubysos pakrantes, nemėgo karo ir savo liaudies dainose skelbė jam prakeikimą; bet vėliau, įgudę ginklą vartoti, riterių darbus ėmė laikyti visų prakilniausiuoju dalyku¹⁷⁶. Kai kildavo karas, riteriai būdavo sušaukiami skambalais, kurių vardai buvo **varpas**, **gumbė**¹⁷⁷, taip pat pučiant trimitus į visas keturias pasaulio šalis ir švilpiant švilpynėms¹⁷⁸. Kai kuriose apylinkėse vadas papiaudavo ožį, padažydavo į kraują strėlę ir ją drauge su dervuotu medžgaliu siūsdavo patrobiui. Buvo tai ženklas, jog kas nestos į karą, tas bus nubaustas ugnimi ir mirtimi¹⁷⁹. Įspėti gyventojams, kad užpuolikai arti, būdavo kuriamos ugnys ant kalnų. Kilus karui, būdavo šaukiama karo taryba ir per kunigus klausiamasi dievų valios. Kariuomenė buvo susiskirsčiusi raitųjų ir pėsčiųjų vėliavomis. Žygiuodami kariai žiūrėdavo, kaip skrenda

¹⁷⁵ T. Czacki, „O litewskich i polskich prawach“, I t., 2 psl. 3 pastaba.

¹⁷⁶ Žr. Narbuto „Dzieje star. nar. lit.“, III tom. Taip pat: Kotzebue, „Preuss. ält. Gesch.“, I t., 287—288 psl.

¹⁷⁷ Nuo vietos, kur senovėje rinkdavosi Lietuvos riteriai, gavo vardą Prūsų miestas *Gumbinė*.

¹⁷⁸ Žr. mano „Pieśni Litewskie“, 40 psl., kur pasakyta:

Jau **šaukliai** švilpynes pučia,

Tai ten mūsų žemės sūnūs ir t. t.

Šauklis ėjo tokias pareigas, kaip dabar būgnininkas.

¹⁷⁹ T. Czacki, „O litewskich i polskich prawach“, I t., 14—15 psl., 79 pastaba. Taip pat Dominyko Jucevičiaus rankraštis.

paukščiai: jei iš svetimos šalies lėkdavo į Lietuvą erelis, baltas karvelis, varnas ar gervė, tai būdavo pergalės ženklas; jei betgi sutikdavo kelyje elnią, lūšį, pelę, ligonį žmogų ar moteriškę, tai būdavo blogas ženklas¹⁸⁰. Tada kariuomenė sustodavo ir laukdavo tol, kol kunigai pranešdavo, kad jau lemtis persimainė¹⁸¹. Į mūsų lietuviai stodavo drąsiai, priešą sutikdavo narsiai, ištvermingai laikydavo antpuolį, ir nebuvo atsitikimo, kad gėdingai būtų bėgę iš mūšio lauko, gelbėdami kailį¹⁸². Plyname lauke kautis neidavo, bet stengdavosi įvilioti priešą į spąstus ir pulti netikėtai¹⁸³. Savo valstybės pasieniuose turėjo prisistatę tvirtovių ir pilių¹⁸⁴ nelengvai prieinamose vietose: paprastai tam tikslui parinkdavo kalnus, aplink kuriuos būdavo vanduo arba pelkės, kad tik iš vienos pusės nebūtų galima prieiti. Aplink gynybos vietas supildavo pylimą, iškasdavo griovį ir visada turėdavo slaptą išėjimą. Iš kryžiuočių mūsų tėvai perėmė šaunamuosius ginklus. Pradžioj savo buvimo Europoje lietuviai mažai tevartojo šaunamuosius ginklus: ilgos ietys, strėlės, alavu lietos buožės, lankai, dervini pagaliai ir akmens kirviai — tai buvo visas Lietuvos gyventojų apsiginklavimas. Skydai būdavo dirbami iš pusiau ovalinių lentų. Šalmi būdavo iš kietos žvėries odos, plaukais į viršų, priešakyje būdavo pritaisyta oda, nulupta nuo žvėries kaktos, lokio, vilko ar lūšies. Viršutiniai drabužiai irgi buvo iš žvėries kailių¹⁸⁵. Kai-

¹⁸⁰ Kotzebue, „Preuss. ält. Gesch.“, I t., 56 psl.

¹⁸¹ Dusburg, „Chron. Prus.“ [„Prūsų kronika“], III t., 26 psl.

¹⁸² Ten pat, III t., 11 ir 17 psl.

¹⁸³ Ten pat, III t., 67 p.; Kadłubek, „Historyja Polska“ [„Lenkijos istorija“], IV, 19 psl.

¹⁸⁴ Ten pat, 14, 18, 22, 23, 26 psl.; Mart. Gallus, 91 psl.

¹⁸⁵ Kotzebue, „Preuss. ält. Gesch.“, I t., 289 psl.

liniai kaptonai būdavo visokiomis spalvomis išdažyti. Šarvai būdavo dirbami iš arklių kanopų, kurias sudėliodavo žuvies žvynų būdu. Pentinus vartodavo visi ¹⁸⁶.

XIII amžiuje lietuviai jau turėjo metalinius ginklus: ietis, lenktus kardus, alebardas, strėles, kirvius, kalavijus, durklus, kūjus šalmams daužyti, sveriančius iki 5 svarų, ir t. t. Užnuodytos strėlės buvo vartojamos iki 1512 metų, kuriais didysis Lietuvos etmonas kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis uždraudė tą barbarišką paprotį amžinai. Paraku šaudomi ginklai pas mus įėjo apyvartoti prie Jogailos sūnaus *Vladislovo*, vadinamo Varniečiu, tai yra XV amžiuje ¹⁸⁷. Vėliavų vietoj buvo vartojami įvairių spalvų ženklai su herbais ir be herbų, taip pat bunčiukai su arklių uodegomis ¹⁸⁸.

ŽEMDIRBYSTĖ

Lietuviai iš senų senovės mėgo žemdirbystę ir mokėjo gerai žemę dirbti. Jie turėjo daug dievų, globojančių žemdirbystę. Žagres senovėje, metalo neturėdami, darydavosi iš medžio, labiausiai iš ąžuolo, dervos primirkyto. Vartojo arklius, tam tikros rūšies plūgus. Arė jaučiais, už ragų pakinkytais į jungą. Tokį kinkymą, sako, išgalvojęs velnias, kad lengviau jam būtų pažinti savo garbintojus. Naminių gyvulių lietuviai laikė daug ir visokių, tik buvo prietaras, kad tam tikri ūkiai ar net apylinkės negalėję laikyti tam tikro plauko gyvulių, nes pikti dievai juos išsmaugdavę. *Lukas Davidas* pasakoja, kad *Sambijoje* kunigaikščiui *Dorgui* ne-

¹⁸⁶ T. Czacki, „O litewskich i polskich prawach“, I t., 234 psl.

¹⁸⁷ Ten pat.

¹⁸⁸ T. Narbutt, „Dzieje starożytne narodu litewskiego“, III t., 526 psl.

tarpo balti arkliai*; tad vienas vokietis, norėdamas tuo įsitikinti, slapčiomis tenai nuvedęs baltą eržilą, ir jį dievai tučtuoju pasmaugę; kitam arkliui ant karčių jis pritaisęs *nukryžiuotąjį*, tada dievai nieko jam negalėję padaryti, ir kunigaikštis Dorgas, persitikrinęs krikščionių tikybos šventumu ir neklaidingumu, priėmęs ją su visais savo žmonėmis ¹⁸⁹.

MEDŽIOKLĖ

Medžioklė buvo mėgstamiausias senovės lietuvių užsiėmimas, nes visokios žvėrienos buvo daugybė neįžengiamose kitados mūsų krašto giriose. Be paprastų žvėrių, Lietuvos miškuose buvo gausu taurų, buivolų, danielių, šernų, meškų, bebrų, ūdrų ir sabalų. Paprastai medžiodavo su šunimis; tačiau aukštesniojo luomo žmonės eidavo į medžioklę su sakalais (**vanagystė**); tie sakalai pas mus buvo vadinami vanagais. Taurai dabar visoje Europoje yra didžiausia retenybė, ir jų randama vien *Bialovežo girioje*, Gardino gubernijoje. Jie yra valstybės turtas, ir šaudyti juos privatiems žmonėms yra uždrausta.

BITININKYSTĖ

Seniau bitininkyste užsiimdavo kiekvienas ūkininkas, ypač laukinės bitės, gyvenančios senų medžių drevėse, daugiausia medaus prinešdavo.

VYNUOGĖS

Kai kurie mokslininkai spėja, kad Baltijos pajūryje senovėje buvusios auginamos vynuogės ¹⁹⁰, kadangi jų-

¹⁸⁹ Luc. David, „Preus. Chron.“, I t., 48—49 psl.

¹⁹⁰ Hartknoch, „Alt. u. neu. Preus.“, 17 ir 28 psl.

ra išmesdavo vynuogienojų šakelių. Yra dar ir tokia nuomonė, jog seniau mūsų *Jūros* krantuose buvo kalnų, kurie užstodavo artimąsias apylinkes nuo šiaurės vėjų ir tuo būdu padėdavo sirpti vynuogėms¹⁹¹.

ŽVEJYBA

Žvejyba buvo visuotinis užsiėmimas, nes daug yra upių, kuriose gausu žuvies¹⁹². Baltijos jūroje būdavo sugaunama daugybė silkių, bet po žemės drebėjimo, įvykusio 1303 metais, jų kiekis žymiai sumažėjo¹⁹³. Dabar Baltijos srityse palei Žemaičius, Kuršą ir Prūsus daugiausia sužvejojama **menkių, plekšnių**, smulkios veislės **silkių** ir **krepštuvų**.

LAILYBA

Kad laivyba nebuvo svetimas dalykas senovės lietuviams, valdžiusiems didžiulę dalį Baltijos, liudija Adomas Bremenietis, vadinęs mūsų tėvus *sembais*, kurie laivais veždavę prekes į Švediją mainyti, į *Birki* uostą¹⁹⁴, garsų nuo VII amžiaus pabaigos; Hartknochas dar pasakoja, kad lietuviai dažnai rengdavo keliones laivais¹⁹⁵. Yra dar vienas įrodymas, labiausiai įtikinąs, kad laivybos menas senovėje buvo pas mus pažįstamas,— tai navigacijos dalykų grynai lietuviški pavadinimai¹⁹⁶.

¹⁹¹ Žr. Narbuto „Dzieje star. nar. lit.“, III t., 891 psl.

¹⁹² Bychovco kronika, 2 p.

¹⁹³ Hartknoch, „Alt. u. neu. Preus.“, 206 psl.

¹⁹⁴ Ad. Brem., „Hist. Eccl.“, I kn., 39 psl.

¹⁹⁵ Hartknoch, „Alt. und neu. Preus.“, 107 psl.

¹⁹⁶ Ks. Bogušo studija „O początku narodu i języka litewskiego“ [„Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę“], 134 psl. ir toliau. — Kiek šiandien atminti galime, laivybos žodžiai, suminėti tenai ir mūsų

Lietuviai nuo nebeatmenamų laikų turėjo prie Baltijos jūros keletą uostų, kaip tai paaiškėja iš rašto tokia antrašte:

ŠVENTOSIOS UOSTO, KITAIP VADINAMO PALANGOS UOSTU,
ISTORIJA ¹⁹⁷

Senovėje, įvairiais laikais, atsirado uostamiesčiai lietuviškajame Baltijos jūros krante: *Klaipėda*, *Šventoji*, kitaip vadinama *A*, *Liepoja*, *Ventspilė* ir *Irbenas*, iš kurių Liepoja visada buvo reikšmingiausia. *Klaipėda* 1325 metais, kryžiuočiams užkariavus Prūsus, atsiskyrė nuo Lietuvos amžinai ir dėl savo patogios padėties išaugo į didelę prekybinę galybę, tapo vėliau svarbiausiuoju punktu Prūsų, Lietuvos, net Rusijos prekių sandėliams. Dėl *Klaipėdos* išaugimo ir prisidėjimo į Hanzos miestų sąjungą Liepoja ne tik prekybos srity patyrė nuostolį, bet ir neteko pirmaujamosios reikšmės Baltijos uostamiesčių tarpe. Užkariavus Livonijos riteriams kalavijuočiams Baltijos pajūrį ir jame įsitvirtinus, vienas tikėtai miestas *A*, arba *Šventosios uostas*, beliko Lietuvai. Tad nuo to laiko šita vieta tapo mums vieninteliu punk-

pastebėti, yra šie: **krotas** (laivas), **eldija**, **plukštinis** (burė), **marrėdis** (vairas), **marplūvis** (vairuotojas), **dėtoji** (denis), **linginėle** (kajutė), **virvbarzdė** (lynas) ir t. t., ir t. t.

Kad lietuviai ir priešistoriniais laikais užsiimdavo laivyba, liudija dar ir dievaičio *Dziwuits* garbinimas (apie tai žiūrėk aukščiau).

¹⁹⁷ Šią istorinę informaciją maloniai suteikė man *a. a. grafas Juozapas Tiškevičius*, Palangos ponas, kuriam už tą pilietinę paslaugą mokslo labai nuoširdžiausiai dėkoju. Drauge jis man atsiuntė ir seno Palangos miesto antspaudo atspaudą, bet kadangi jis siunčiant buvo žymiai pagadintas, tai čia nedėdu jo. Kalbamoji istorija yra vertimas Gustavo Adlerfeldo ir Nordbergo pastabų, rašytų 1742 m., ir senų dokumentų (kaip mums užtikrino garbusis *grafas Tiškevičius*), paskelbtų Liepojos laikraštyje *Wochenblatt*, 1836 metų 83 n-ryje.

tu ir svarbiausiu uostu, pro kurį mūsų tėvai galėjo išleisti į užjūrį savo gaminius. Vėlesniais laikais (?) A mieste įsikūrė anglų prekybos bendrovė ir laikėsi tol, kol Šiaurės Liūtas ją sunaikino.— Per Švedijos ir Lenkijos karą dėl sosto įpėdinystės *Šventosios* uostas sunyko, ir pagaliau Karolis XII 1701 metais, Rygos miesto gyventojų prašymu, užėmęs Palangą, įsakė miestą sudeginti, o uostą — akmenimis užversti. Tuo būdu anglų bendrovė sužlugo, ir subankrutavę jos darbuotojai išsikraustė į Liepoją, kame ir dabar jų vaikiaičiai tebegyvena.

Upė ir uostas A dėl to taip vadinasi, kad tos upės vaga eina lotyniškos A raidės pavidalu. Lietuviai ją vadina *Šventąja* ¹⁹⁸. Toji upė iki Palangos prijungimo (rodos, velionio grafo Mykolo Tiškevičiaus prašymu) prie Kuršo gubernijos buvo siena tarp Vilniaus ir Kuršo gubernijų. A miestas, apie kurį eina kalba, kurio ir dabar dar yra ženklų, buvo kairiojoje upės pusėje, Palangos miestui priklausančioje žemėje, dėl to ir pats uostas buvo vadinamas Palangos uostu, nors nuo pačios Palangos buvo per mylią atstumo, kaip aukščiau nurodyta(?). — Palanga ypač paskutiniaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais buvo labai svarbi prekybos vietovė, nors ta prekyba tik eksportuodavo savo krašto gaminius ir niekad nebuvo labai išaugusi dėl Liepojos ir Klaipėdos artumo,

¹⁹⁸ Dabar kairiojoje *Šventosios* pusėje jokių nei buvusio miesto, nei buvusio uosto žymių nėra. Yra jų, bet tik arti pačios Palangos, už pusantro varsto nuo upelio, sruvenančio į jūrą, ties kalnu, vietinių žmonių vadinamu *Olandų skrybėlė (Holenderš-mic)*. — Toji vieta dabar vadinasi *senasis uostas*. Palangos miestas turėjo Magdeburgo teises ir vadinosi oficialiuose aktuose *Elie*, kaip tai matome įrašė aplink antspaudą, kurį mums malonėjo pateikti *gr. Tiškevičius*.

nes šiuodu miestu visomis jėgomis stengėsi žlugdyti Palangos prekybinį pajėgumą.

Apie Lietuvos uostamiesčių *Liepojos, Ventspilės ir Irbeno* būklę senų senovės laikais, taip pat ir Livonijos ordino laikais, nieko tikro pasakyti negalime, nes stinga rašytų istorijos duomenų. Tiek tiktai galima pasakyti, kad nuo to laiko, kai juos užėmė Teutonų ordinas, ir iki XVI amž. jų būklė nebuvo perdaug puiki, nes nuo XIII amžiaus vidurio nuolat griaudė popiežiaus prakeikimai visiems Kuršo ir Livonijos prekybos miestams, kad tik klestėtų Ryga, kuri tuo metu augo ir mokėjo Romai kas metai didelę duoklę¹⁹⁹. Ši nelaiminga būklė truko tol, kol pasenę prietarai sužlugo, atėjus palaimingai Liuterio reformos aušrai. Be to, vėlesniais laikais, ėmus svyruoti Romos galybei, ir liaudis, ir riteriai mažai paisė bejėgiškų popiežiaus barimųsi, o Palanga, priklausydama žmonėms, išpažįstantiems pagonių tikėjimą ir dėl to neprieinama Petro sostinės įtakoms, buvo žymiausias Baltijos jūros uostas, nors jai augti ir kliudė negili upė, leidžianti įplaukti tik nedideliems laivams, ir uosto įrenginių prastumas.

Lietuvių prekybinė vėliava buvo tokia: rožiniame dugne ranka su pakeltu kalaviju.

PREKYBA

Lietuviai varė prekybą su Švedija, su Palabės slavais, paskiau su Novgorodu. Švedų miestai *Birki, Julinas, Hadeby* netoli *Šlezvigo, Visbi* ir kt. buvo lietuvių pre-

¹⁹⁹ Tai yra protestanto balsas; užtat nesistebime, kad čia ironizuojama prieš popiežiaus valdžią, bet neteisingai paduoti istorijos faktai šaukiasi istorinės kritikos teismo, kuris neliks neatskyręs tiesos nuo netiesos.

kiavimo vietos. Pačioje Lietuvoje senaisiais laikais buvo garsūs miestai *Gruzo (Gruzdžiai), Assgard, Kilim (Kelmė), Russ (Raseiniai), Palanga, Pilten, Upelcela, Ikeskola, Holm, Mezojten* ir kiti. Iš jų eidavo karavanai su prekėmis į *Polocką, Pskovą, Didįjį Novgorodą, Smolenską, Liubičių, Kijevą, Černigovą, Naugarduką* ir t. t. Prekybos dalykai buvo šie: kailiai, gintaras, medus, vaškas, javai ir džiovinta žuvis; už šias prekes lietuviai gaudavo mainais druskos, gelumbės, metalo dirbinių, ginklų, stiklo ir papuošalų. Jie taip pat plukdydavo prekes Dniepru bei Pripečiu į rytus, iš ten gaudavo pinigų ir metalinių daiktų. Kasinėjant dabar *senkapius*, randama Romos pinigų, rytietiško darbo metalinių padargų ir puošmenų, kurie ne kitaip pas mus atkeliavo, kaip tik prekių mainų bei prekybos keliais. Užsienio pirklys turėjo Lietuvoje visokeriopą laisvę, ir jo asmuo buvo neliečiamas; tiktai 1158 metais lietuviai užpuolė Bremeno pirkliaus, palaikę juos danų piratais, o 1205 metais apiplėšė vyskupo Alberto pasiuntinius, važiuojančius pas Polocko kunigaikštį Vladimirą. Istorikas Henrikas visai be pamato verčia šito kaltę rusinams ir kitoms lietuvių kaimynų tautoms²⁰⁰.

Vagystė visais laikais Lietuvoje buvo didžiausia piktadarybė. *Lietuvos Statute* yra pasakyta, kad vagį, nutvertą vagiant, leidžiama kankinti kaip tik patinka, o lietuvių pasakose bei padavimuose vagys niekad nesti lietuviai, o tik svetimšaliai^{201*}.

DRABUŽIAI

Senovės lietuvių drabužiai * buvo saviti tautiški ir skyrėsi nuo kitų gretimų tautų drabužių. Merginos ne-

²⁰⁰ Narbut, „Dzieje star. nar. lit.“, III, 533—537 psl.

²⁰¹ Ten pat, 540 ir 541 psl.

šiojo įvairių spalvų drobinius drabužius²⁰², ir juo daugiau kuri prisivilkdavo įvairių spalvų ir įvairios formos sijonų, juo jos apdaras būdavo šaunesnis. Galvas moterys puošdavo skara, vadinama **merčine**, kuri būdavo susegama ant dešiniojo peties; rankas dabindavo apyrankėmis, kaklą karoliais ir grandinėėmis, o plaukus kaspinais, blizgančiais šniūreliais ir t. t. Prie viršutinio drabužio ir prie rankovių kabėjo mažučiuokai varpeliai; vakarais merginos ne kitaip vaikščiodavo po kiemą ir kitas vietas, kaip tiktai su žiburiu, idant jų nekaltybės net įtarimo šešėlis nesuteptų²⁰³. Ištekėjusios moterys dėvėdavo nuometą, vadinamą „**abgliojme**“, o senesniosios — čypkelius. Vyrai nešiojo marškinius, priešais perkirptus, kelnes siauras, parištas prie apavo, švarką trumpą, siaurą, susagstomą daugybe sagų; viršum vilkdavosi skrandą, kailinius, vasarą — išvirksčius. Kepurės būdavo daromos kailinės arba tūbinės, vasarą — šiaudinės arba meldinės skrybėlės. Paskutiniųjų Lietuvos nepriklausomybės laikų kunigaikščiai paveiksluose vaizduojami su aukštomis kūgio formos kepurėmis, primenančiomis cukraus galvą. Išėiginiai drabužiai paveldėjimo keliu eidavo iš kartos į kartą. Patalynei būdavo vartojami minkšti, purūs kailiai, labiausiai meškenos. Apskritai, galima pasakyti, kad senovės lietuvių apdaras daugiausia panašumo turi su skandinavų apdaru²⁰⁴.

Prūsų lietuviuose, kai pasiturinčiam ūkininkui gimdavo sūnus, tai jam būdavo statomi atskiri namai arba pilis ir pavadinami jo vardu. Neturtingi gimimo dieną

²⁰² Spalvoti drobiniai drabužiai ir šiandien daugiausia nešiojami; jie nors šiek tiek nusileidžia anglų arba rusų fabrikiniams plonumu, bet viršija anuos mažiausia dvidešimčia procentų stiprumu ir dailumu.

²⁰³ Narbut, „Dzieje star. nar. lit.“, I t., 335 psl.

²⁰⁴ Ten pat, 342—344 psl.

sodindavo medį ir pagal jo augumą skaičiuodavo vaiko amžių, arba, pasibaigus kiekvieniems metams, mesdavo į medžio drevę akmenį ir tų akmenų skaičiumi žymėdavo žmogaus metus. Motinos ištrindavo vaikus visokiais augalais, po užgimimo įlašindavo į burną pelynų sunkos lašą, išsunktą tarpe dviejų akmenų; kirpdavo plaukus; supdavo naujagimį lopšyje, padarytame iš medžio luobų ²⁰⁵.

BUTAS

Lietuviai turėjo trijų rūšių butų *, tie buvo 1) *vasariniai* — iš žabų, aplipdyti moliu; 2) *žieminiai* — įleisti į žemę, kur nors palei kalną, upių kriaušiuose, apskritai sausose vietose. Vidury olos būdavo kūrenama ugnis; dūmai išeidavo pro duris ir langus; 3) *vasariniai ir žieminiai* drauge, vadinami **numai**, kurių ir dabar dar pasitaiko kai kuriose tikrosios Lietuvos ir Žemaičių apylinkėse. **Numai** ²⁰⁶ buvo statomi nuo 10 ligi 15 sieksnių ilgumo ir nuo 5 lig 6 sieksnių platumo, iš rąstų; stogas jų būdavo iš eglų luobų, nes tokiam mažiausia pavoju užsidegti, iš viršaus dengtas šiaudais; langas būdavo vienas, daugiausia du; durys dvejios — mažos žmonėms ir didelės gyvuliams, kurie šaltuoju laiku būdavo laikomi **numuose**. Viršum durų būdavo pataisyta nedidelė anga dūmams išeiti ir įleisti šviesos, iš vidaus ji būdavo užšaunama lentiniu kaiščiu. Vidury trobos būdavo iškasta duobė pusantros uolekties gilumo, apskrita arba keturkampė, kokių keturių uolekčių platumo. Tos duobės kraštai būdavo išdėti lygiais akmenimis, kad būtų galima sėdėti; duobėje būdavo kūrenama ugnis. Erdviuose

²⁰⁵ Kotzebue, „Preuss. ält. Gesch.“, I t., 63 psl.

²⁰⁶ Dziennik Warszawski, 1829 m., Nr. 44.

numuose lietuviai ir javus kraudavo. Langus užtraukdavo persišviečiančia oda, vėliau vartojo stiklą. Mūro namų atsirado Lietuvoj pirmiausia Prūsijoje ir Žemaičiuose, tik vėliau, kai lietuviai nusižiūrėjo, kaip trobas statosi vokiečiai ir teutonų riteriai ²⁰⁷.

Pirtis Lietuvoje statydavosi visi. Turtingi turėdavo tam tikrus kambarius, vadinamus *pirtimis*, kuriuose kasdien maudydavosi ²⁰⁸. Prasti žmonės įsirengdavo pirtis rūsiuose, su krosnimis, improvizuotomis iš krūvos akmenų ²⁰⁹. Tokių krosnių dar ir dabar galima pamatyti Lietuvoje, Žemaičiuose ir Baltarusijoje.

VALGIAI *

Labiausiai mėgstamas senovės lietuvių valgis buvo arkliena. Be to, jie valgydavo ir jautieną, ir kiaulieną, sūdytą arba rūkytą. Iš tešlos darydavo puodelius, išdžiovindavo, dėdavo į juos mėsos, daržovių, užlipdydavo irgi tešla ir virdavo ²¹⁰. Daržovių mažai vartodavo. Į valgius visada gausiai dėdavo kvepiančių šaknelių ²¹¹. Tiek vyrai, tiek moterys — visi girtaudavo ²¹². Nuo seniausių laikų lietuviai mokėjo namie daryti **alų** ²¹³, midų — „**paskajles**“ ²¹⁴, kumelių pieną, sumaišytą su žvėrių krauju, nuo kurių būdavę įgy-

²⁰⁷ Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, III t., 545—550 psl.

²⁰⁸ Dusburg, „Chron. Prus.“ [„Prūsijos kronika“], III, 3; Schutz, „Hist. Prus.“ [„Prūsijos istorija“], I, 20.

²⁰⁹ Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, III t., 550 psl.

²¹⁰ Długosz, „Hist. Pol.“ [„Lenkijos istorija“], I t., X kn., 117 psl.

²¹¹ Dusburg, „Chron. Prus.“, III, 69. — Luc. David, „Preus. Chron.“, I t., 82—83 psl. — Hartkn., „Alt. und neu. Preus.“, 194 psl.

²¹² Hartkn., „Alt. und neu. Preus.“, 198 psl.

²¹³ Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, III t., 552 psl.

²¹⁴ L. David, „Preus. Chron.“, I t., 37 psl.

jama jėgų²¹⁵. Pastarąjį gėrimą galima būdavo gerti tiktai po išventinimo²¹⁶. Visi gėrimai dėl skanumo būdavo užtaisomi kvapniomis žolėmis²¹⁷. Lietuviai ir lietuvės gerdavo labai daug; riteriai kalavijuočiai negalėjo atsistebėti, kai viena *Sūduvos* moteriškė jiems matant išgėrė visą statinę alaus²¹⁸. Kryžiuočiai, įsikūrę Prūsiose, rado tenai duoną, kepamą kuo skaniausiai²¹⁹. Lietuviai paprastai gerdavo iš taurų ir buivolų ragų, manydami, kad jokia pikta galybė neįstengs jų savo burtais paveikti. Tie ragai vėlesniais laikais būdavo aptaisomi auksu ar sidabru ir papuošiami brangiaisiais akmenimis, jie eidavo paveldėjimu iš kartos į kartą. Metalines taures darydavo irgi rago pavidalo²²⁰.

SVETINGUMAS

Svetingumas visados buvo pirmoji mūsų protėvių dorybė²²¹. Vis tiek, ar saviškis, ar svetimšalis atėjo į varganą pirkele, — nebuvo to paisoma; buvo svečias — to pakako, kad būtų kuo gražiausiai priimtas. Jei atvykęs svečias galėdavo šeiminką pavadinti vardu, tai būdavo laikomas laimės ir geros ateities nešėju²²². Šeiminkė atnešdavo vandens kojoms nuplauti²²³, o po

²¹⁵ Adam. Bremen, „De situ Dan.“, 227 psl.

²¹⁶ Dusburg, „Chron. Prus.“, III d., 5 psl.

²¹⁷ Voigt, „Gesch. Preus.“, I t., 560 psl.

²¹⁸ Hartkn., „Alt. und neu. Preus.“, 198 psl.

²¹⁹ Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, III t., 552 psl.

²²⁰ Ten pat, 556 psl.

²²¹ Ad. Bremen, „De situ Dan.“, 227 psl. — Dusb., „Chronik. Prus.“, III d., 5 psl. — Kojalów, „Hist. Litw.“ [„Lietuvos istorija“], II kn., 19 psl.

²²² Narbutt, „Dzieje star. nar. lit.“, III t., 554 psl.

²²³ Ten pat.

to būdavo puota: šeiminkas, šeiminkė, sūnūs ir dukterys — visi gerdavo į svečio sveikatą, o svečias turėdavo su kiekvienu susigerti²²⁴. Jei svečią namuose įžeisdavo, tai kaltė tekdavo šeiminkui²²⁵, ir jis turėdavo prievolę keršyti už nuoskaudą, padarytą atvykusiam žmogui. Pasiuntiniai, net priešų, buvo neliečiami, jų asmuo buvo laikomas šventu.

²²⁴ Dusb., „Chron. Prus.“, III d., 5 psl.

²²⁵ Czacki, „O lit. i pol. prawach“, II t., 129 psl.

**LIETUVIŲ LIAUDIES
MEDICINA**

GYDYMAS IR VAISTAI ŽMONĖMS

Sunkiai gimdančioms duoda, arbatos vietoj, rozmarino lapų, *rugių skalsių*, o kartais ir grūsto gintaro. Jei po gimdymo neišeina greit vieta, arba *placenta*, tai gimdyvei liepia ryti gyvą bitę, žiurkės spirą, arba duoda išgerti eržilo šlapumo; jei ir tas nepadeda, tada apdeda pilvą žaliais beržo lapais.

Nuo *šlapumo užsitūrėjimo* duoda gerti vyšnių žievių arbatą.

Moterims, sergančioms *baltosiomis*, duoda gerti skusto elnio rago su pienu. Pušų žievė, sutrinta į smulkius miltelius ir vartojama tris kartus dienoje, irgi, sako, esanti nuo to geras vaistas.

Kad neįvyktų *persileidimo*, duoda ligonei gerti vandens, paplakto su kvietiniais miltais, virtų medetkų, tris vištų kiaušinių gemalus ir morkų sėklų.

Kad *išvidinė votis pratrūktų*, geria parstapo šaknies, išvirintos su alumi, o ant *išviršinės voties* deda kregždžių arba remezo lizdą. Visokioms votims gydyti daro labai pagelbstintį tepalą, kur, be jokių prietarų, iš savo patyrimo rekomenduoju visiems Eskulapo sūnums: paimti šešias vidutiniškas svogūno galvutes, nulupti, sugrūsti į košę, pridėti paprasto muilo gabalėlį, didumo sulig svogūno galvute, gryno medaus lydyto arbatinį

šaukštelį; viską sumaišyti, pridėti atitinkamą kiekį mielių, sukresti į stiklainį ir įpilti kelis žiupsnius ruginių miltų, o po to smarkiai plakti tol, kol sutirštės ir pasidarys tinkama plėstrams daryti. Pagelbės tikrai. Koks nors apskrus Morisonas ar Kviatkovskis arba šiaip kas panašus iš šito stebuklingo vaisto milijonus galėtų susikrauti.

Nuo *dieglių* lietuvių liaudis duoda išgerti gerą mauką degtinės, kurioje pritrpinta druskos tiek, kiek tirpsta (ligi *punctum saturationis*).

Šviežią *žaizdą* parūko drobino dūmais. Pagelbsti tikrai, nes žaizda tučtuoju pradeda gyti.

Kaltūną Žemaičiuose gydo ir nuima tokiu būdu: pirmiausia duoda gerti *šundraikų (susiraitplaukio)* nuovirų dvi savaites, tam laikui praėjus, galvą trenka tris dienas *slenktenėmis (rainulapas[?])*, o po to atsiknojusį kaltūną trumpai, prie pat odos nukerpa. Šitą būdą varto-davo ir jau miręs *praktikas šundaktaris Sargūnas*, gyvenęs Vilkmargės apskrityje, netoli parapijinio miestelio *Labanoro*. Keptą ežio mėsą irgi vartojo kaip simpatinį vaistą nuo kaltūno, nes susiraičiusį plauką reikia gydyti gyvūnu, turinčiu stačią plauką.

Nuo *reumatizmo* tepasi barsiuoko taukais, maišytais su terpentinu. Ant sopamos vietos deda ir *garstyčias*, virintas su pienu, arba tą vietą plaka *piktąja dilgyne (notrele)*.

Nuo *kurtumo* gydo taip: pila į ausį kiškio šlapumo arba deda keptą svogūną.

Kraujoplūdį iš žaizdos stabdo, dėdami voratinklį, degintą alūną arba *kempinę* nuo kriaušės.

Kai *nusipliko*, deda ant sopamos vietos tarkuotas bulves ir nuolat keičia.

Galvos skausmą ramdo, pridėdami šlapio smėlio, pa-
imto iš šaltinio ar ežero dugno.

Nuo *nevirškinimo* mūsų žmonės gydosi, gerdami
daug agurkų raugalo.

Kai *įgelia nuodingas vabzdys*, gelbėjasi taip: kuo
greičiausiai ištraukia geluonį ir prie įgeltos vietos pri-
deda sutrintą musę arba ją apdeda šlapiomis žemėmis,
geležimi ir pienu.

Nuo *gyvatės įkandimo* gydosi *Polygonum Bistorta*
(**žalčiažolės**) šaknimi, sutrinta į miltelius ir sumaišyta su
saldžiu pienu. Tą mišinį duoda gerti į vidų ir deda jį
iš oro. *Plantago Europaea* (**vasaros šaknis**), dedama prie
žaidzos, irgi yra tikras vaistas ²²⁶.

Nuo *džiovos* duoda gerti ažuolų amalo viralo arba
suvalgyti keletą gabalų lašinių, virtų ir paskui šaltame
vandenyje išmirkytų. Taip pat duoda gerti du kartus
dienoje viralą iš pušies saku ir šaltinio vandens.

Vandenligę gydo, duodami gerti **laukinių rūtų**, ridi-

²²⁶ „Mačiau, kaip mūsų rustikai [kaimiečiai] gydosi nuo pasiutusio
šunies įkandimo ar nuo gyvatės įkirtimo. Paima kaulą, išdegintą užda-
rame kokiame nors molio inde, tas kaulas turi būti ne jaučio, bet bu-
liaus arba briedžio, patino, o imamas iš blauzdos. Išdeginus reikia kaulo
gabalo vieną pusę nulyginti, ir turėti tokių gabalų keletą. Kai pasi-
taiko, kad gyvatė kam nors įkerta, tai pridėda tokį kaulą prie žaidzos
plynėja puse, ir kaulas tuoj prisitraukia, it geležis prie magneto, ir
laikosi taip kurį laiką, paskui nukrinta; nukritusį kaulą reikia įmesti
į saldų pieną, o prie žaidzos pridėti kitą. Kai ir tas nukris, pridėti
arba dar nevartotą, arba pašlapintą piene. Šitai kartojant ketvirtį
valandos ar ilgiau, brinkis atsileis visiškai, ir tai bus ženklas, kad
operacija baigta. Nuo tos baisios *katastrofos* gelbisi dar dėdami prie
žaidzos gyvą varlę, perpus perplėštą, barsto taboką, pila degtinę, nuo
to kyląs vėmimas, ir palengvėjęs skausmas. Net vieno pieno pridėjus
prie žaidzos, ir tai esą geriau. Etiam [taip pat] gydosi, dėdamiesi
paprastą morką, smulkiai sutarkuotą ir sumaišytą su pienu.“ (Domi-
nyko Jucevičiaus rankraštis.)

kų ir krienų sunkos. O iš oro tepa alijošiaus ir činčiberio tinktura. Nuo to oda sutrūkstanti ir vanduo ištekąs.

Slogą norėdami išvartyti, uosto prakaitą, imtą iš kojų tarpupirščių.

Nuo *drugio* gydosi degtine, sumaišyta su skruzdėlių sunka.

Dantų sopę tramdo, dėdami labai atsargiai šunobelės (spungilės[?]) žievę.

Nuo *greitosios* duoda džiovintų **mėlynių** viralą ²²⁷.

Tymai. Jei išoriniai šios ligos ženklai pamažu rodosi, duoda gerti seno medaus pašildyto arba šaltinio vandeny virtos ropės.

Gangreną kūno paviršiuoj, kad toliau nesiplėstų, apdeda šviežiomis karvės išmatomis, o į vidų duoda burokų rasalo klizmą.

Tirpstančius sąnarius gydo, apdėdami rago piuvenomis ir nešiodami ant pirštų rago žiedus.

²²⁷ „R. D. Vyrvičius, mano geriausias draugas, atvažiuojęs į *medžioklės regimentą* (?), egzistuojantį Žemaičiuose, Obelynės dvare, ten prisigėręs sočiai vyno ir degtinės, o paskui skaniai prisivalgęs šutintų kopūstų, susirgo kruvinąja diarėja. Nuo tos negalios jį išgydė paprasta moterėlė *musmirių* esencija. Kadangi mačiau to stebuklingo vaisto poveikį, aprašysiu, kaip jis gaminamas. Prisirenka **musmirių**, sudžiovina po krosnimi, sugrūda į miltelius, suberia į butelius ir, užpylę paprasta degtine, pastato saulėje arba laiko vidutiniškoje kambario šilumoje. Tos esencijos ima mažiems vaikams, sergantiems diarėja, po 20 ir daugiau lašų, stipriems vyrams po trečdalį taurelės su paprasta degtine. Šis vaistas būtina visada gelbsti nuo kruvinosios diarėjos, kad ir pikčiausios, ir galima jo rasti pas kiekvieną gerą dvarininką, kuriam rūpi savo baudžiauninkų sveikata. Linkėčiau, kad į *aptiekas* būtų įvestas gelbėti visiems kenčiantiesiems“ (Dominyko Jucevičiaus rankraštis).

Nuo *fliuksijos* plaunasi dantis šiltu alumi, virintu su krienais.

Šašai ant galvos gydomi labai sėkmingai, tepant juos senais taukais, sumaišytais su pelėdos smegenimis.

Nuo *trūkio* duoda gerti *debesylo* arba vario piuvenų su degtine ar vandeniu.

Gimdos nusileidimą gydo berželių arba muilo voniomis.

Kirmėles iš vidurių varo, duodami gerti citvaro sėklų arba pieno, virinto su degutu.

Rožę gydo, apdėdami sopamą vietą mėlynu popieriumi nuo cukraus ir užpildami grūstu bleiveisiu.

Kai gauna *akies uždegimą*, tai plauna ją šaltinio vandeniui, sumaišytu su trečdaliu degtinės, arba prideda plėstrą iš deginto molio, sutrinto į miltelius ir sumaišyto su kiaušinio baltymu.

Nuo *skrupulo* vaikus gydo, duodami gerti ažuolų žievės nuovirų vandeny arba gilių kavos, nebaltintos ir nesaldintos.

Nušalusius kūno narius gydo, dėdami į šaltą vandenį arba burokų rūgštį, pasūdytą, šaltą ir t. t., ir t. t.

VAISTAI RAGUOČIAMS IR KITIEMS NAMINIAMS GYVULIAMS

Kai reikia sustabdyti visuotinę *galvijų epidemiją*, vartoja šitokius vaistus: ima ruginių miltų tris gorčius, beržinio deguto vieną gorčių, vištos kiaušinių penkiolika, silkių penkiolika, česnako dvidešimt galvučių, druskos valgomosios pusę kvortos, degtinės tris ketvirčius kvortos, rabarbarų ketvirtį svaro, salietros ir sieros po tris lotas; salietrą, sierą ir druską sutrinti į smulkius miltus. Viską drauge sumaišius, daryti kukulius vala-

kiško riešuto dydžio ir duoti gyvuliams iš ryto po vieną, jaunikliams po pusę ar net po trečdalį. Davus tų vaistų, nereikia greitai girdyti gyvulių, bet tik praėjus trims keturioms valandoms. Taip kartoti tol, kol epidemija praeis ²²⁸.

Vasarą raguočius, labiausiai jauniklius, kankina kirmėlės, lindinčios po oda ant nugaros, mažylio pirštuko storio, maždaug colio ilgio, riešutinės spalvos. Tų kirmėlių vardas mūsų liaudies kalba — **unkščios**. Išspaudžia jas pirštais tada, kai jau odoje pasidaro skylutės. Išspausť vietą užtepa alyva ar beržiniu degutu.

Arklis vasarą kamuoja maži kirminiukai, kurių prisirenka aplinkui gerklę; galima juos pažinti iš gyvulio kosėjimo ir sprangčiojimo. Jiems išnaikinti duoda antimonijaus, smulkiai sugrūsto, sumaišyto su drėgnu abrauku.

Pelės — liga, kuria serga ir raguočiai, ir arkliai. Tai pabrinę iškilimai, pailgi, inksto formos, pasirodą paslėpsniuose ir palei gerklę. Gyvulys, šios ligos ištiktas, gulasi ir voliojasi žemėj. Kad neatsitiktų blogai, reikia,

²²⁸ „Gyvuliai visada vaduojasi instinktu, tą ėda, kas jiems sveika, ir ryšium su tuo aš turiu pareikšti nuomonę apie vieną dalyką, visų gamtininkų nutylėtą, o gal ir nežinotą. Visi gyvuliai gyvavedžiai, jauniklius atsivedę, suėda vietą, kurioj vaisius buvo, su didžiausiu godumu. Geros (o gal tik prietaringos) šeimininkės saugoja, kad karvės apsiveršiauvusios nesuėstų savo vietos, atima ją ir užkasa po mėšlu. Priežastį aiškina taip: jei karvė suėsianti vietą, tai teliuką nujunkius ar papiovus pieno neduosianti, ir tas pienas būsiąs labai liesas. O kumelės, avys ir ožkos, jei kartais suėsiančios vietą, nemylėsiančios savo jauniklių tiek, jog net žįsti nesiduosiančios ir neprisileisiančios prie savęs, o bėgsiančios kaip galėdamos nuo savo vaikų. Taip teigia liaudis, neapsišvietę rustikai, jog ta esanti vienintelė priežastis, kodėl dažnai neapkenčia gyvuliai savo jauniklių, ypač avys.“ (D. Jucevičiaus rankraštis.)

suėmus pabrinkimą, pradurti plona yla, o po to varinėti gyvulį iki nuovargio.

Išputimas — labai pavojinga liga, nes per trumpą laiką gyvulys nugaišta. Mūsų kaimo žmonės mano, kad galvijai punta, kai praryja žaliąjį vorą. Gydo nuo išputimo, pildami gyvuliui į gerklę po kelias puodynes rūgusio pieno.

Diegliai — arklių liga, pavojinga, susirgęs gyvulys kasa žemę, gulasi ir voliojasi. Mūsų kaimo žmonės nuo tos ligos gydo, prapiaudami gyvuliui stimburio galą.

Kanopos gydomas taip: stato gyvulį ligi kaklo į vandenį ir laiko taip ketvirtį valandos ir daugiau, o paskui pririša prie uodegos kokį sunkumą, pavyzdžiui, dideles vežėčias, dykas. Taip pakinkytą už vienos uodegos arklių varinėja visą valandą.

Dusulys gydomas taip: arkliui į gerklę pila alyvos, sumaišytos su varlių ikrais, arba kurkulais, o jeigu jų nėra, tai su *puntagalviais*, t. y. jaunomis varlytėmis.

Nuo *šasų* visi naminiai gyvuliai mūsų kaimo žmonių gydomi trenkant vandeniu, virintu su taboka, arba tuo vandeniu, kuriuo pirmiau buvo trinkti paršiukai.

Nuo *apakimo* galvijus gydo taip: į skaudamą akį per plunksnelę pučia žalčio odą, sutrintą į miltelius ir sumaišytą su imbieru, gvazdikėliais ir cukrumi ²²⁹.

Melžiamoms karvėms kartais sutrūkinėja speniai nuo vėjo ar drėgnumo; Lietuvos kaimo žmonės juos gydo, tepdami šviežiu sviestu arba senais taukais.

Kvaitulys — tai kirmėlės, kamuojančios avis; nuo jų gydydami, duoda gerti vandenį su kanapių miltais.

Arklių kosulį gydo *sabinos kadagio* uogomis, duodami jas su abraku.

²²⁹ D. J... rankraštis.

Užbaigsime šį straipsnį Dominyko Jucevičiaus pasakojimu, kaip gydomi šunes ²³⁰.

„Tas gyvulys (šuo) yra visais atžvilgiais vertas mūsų rūpinimosi: jis gina mus pačius nuo neprietelių išdavikų, mūsų mantą ir mūsų namus saugo nuo vagių, bandas nuo vilkų, daro mums visokias raritates [įvairoves] savo pramoginiais pokštais ir medžioklėje.

Kai tik atsiranda geros veislės šuniukas, tuoj mūsų *gudšai* medžiotojai atima jį nuo močios, taip, kad jos pieno neparagautų, ir atiduoda žindyvei, tai yra kitai kalei. Šuo, tokiu būdu užaugintas, sako, turįs nepaprastą *subjectum* [supratimą], o gal ir *ingenium* [protą, talentą]. Tokio šunų auginimo būdo prisilaiko anglai, tą man tvirtino pats Jo Malonybė Karalius; beje, anglų šunes ir yra geriausi. Ligos, labiausiai puolančios šunis, yra *gerklės uždegimas* ir *inosės*. Nuo pirmos ligos mūsų rustikai gydo, duodami gyvuliui praryti vištos kiaušinių, o nuo antros gydo šitokiu būdu:

Inosių priežastis yra nevirškinimas, vulgo [apskritai] pilvo užteršimas, tas pasidaro nuo lipnaus riebaus édalo, nuo grūstienės, jei duodama ne plikyta, o sausa, ir panašių dalykų. Patys šunes parodo, kaip jiems yra žalingi sunkūs édalai, kai prieš baurų orą éda žolę, nes šuo dėl oro slopumo negali virškinti ką suėdęs, jaučiasi apsunkęs ir éda žolę, norédamas pralaisvinti sau vidurius; dėl to žmonės ir sako: *bus lietaus, šunes žolę éda*.

Jei kas pastebi, kad šuo turi inoses, reikia jam duoti sieros, taip sutaisytos: įkaitinti plieno gabalą ant žarijų ligi raudonumo ir trinti siera tą įkaitintą plieną; tokia siera, nugrandžius nuo plieno, duodama šuniui su édalu, pridėdant karpytų kiaulės šerių gerą žiupsnį ir tiek pat

²³⁰ D. J... rankraštis.

asiūklio, sudžiovinto ir sutrinto. Tą augalą mūsų prasiokiškiai vadina „*chwaszcz*“.

Pasiutimas. Tos ligos priežastys yra — pasiutusio šunies įkandimas, davimo šunims karšto ėdalo, leidimas graužti kietus kaulus; nes karštas ėdalas ir kieti kaulai gadina šunims dantis, o dantų skausmas yra pasiutimo priežastis. Pastebėję, kad šuo turės pasiusti, — o šitai pažinti galima iš neramos minos, iš akių, krauju pasruvusių, iš balso, lojimui pasikeitus, ir kada ima vandens bijoti, — Lietuvos kaimo žmonės gydo nuo tos ligos, duodami į vidų sutrintą *purieną*[?] arba ispaniškąją musę, etiam [taip pat] žolę dumbliailaiškį ir saugoja, kad neišlėktų iš namų.

SIMPATINIAI VAISTAI *

Drugio užkalbėjimas. Lietuvos kaimo žmonės gydos nuo drugio užkalbėjimais tokiu būdu: ant popieriuko surašo ligos istoriją tokia tvarka:

Ligonis vardu (pvz.) Jonas,

Sūnus (pvz.) Onos ir Juozapo,

Trisdešimties metų,

Serga drugiu krečiančiu.

Nuo susirgimo praėjo savaitė (ar daugiau),

Priepuolių turėjo 6 ir t. t.

Surašę tą istoriją, nusipiauna tris **blendies** ūglius, dvimečius. Giedrą dieną, leidžiantis saulei, atsistoja prie vandens, turėdami rankoj ūglius. Paskui skaito ligos istoriją, o kai prieina žodžius „*priepuolių turėjo*“, tai jų skaičių įramto į šiemetinį ūglį. Šitaip daro tris kartus. Šiemetinį ūglį nupiauna ir įmeta į vandenį, o pernykštį, grįžę namo, sudegina.

Nuo išgąsčio gydo, smilkydami ligojį to gyvulio ar žmogaus plaukais, kuris išgąsdino.

Jei *nėščia moteris* prašo kokio daikto, negalima jai atsakyti, nes kitaip žiurkės suėstų tą daiktą.

Lunatikų atsiradimą mūsų kaimo žmonės aiškina taip: jei nėščia moteris miega tokioje vietoje, kur mėnulio spinduliai krinta ant miegančiosios pilvo, tai jos vaikas tikrai bus lunatikas.

Skarlatina ir krupas. — Nuo tų ligų vaikus turįs apsaugoti raudonas vilnonis šniūrelis, užrištas ant kaklo. Tą priemonę vartoja ir nuo fliuksijos bei kaklo skaudėjimo.

Poodiniai navikai gydomi taip: asmuo, žinantis gydymo paslaptis, paliečia pirštais lavono galvą, o po to jais apibraukia keletą kartų aplink naviką.

Dantų gėlimas praeinąs, mūsų liaudies manymu, lavono dantimis palietus sopantį dantį²³¹.

Kad *gyvulių maras* neplistų, nukerpa kairės ausies po gabaliuką, sudeda tuos gabaliukus į glazūruotą švarų puodą ir pastato namuose kur nuošaliame kampe taip, kad niekas jo daugiau nerastų, tik tas, kas paslėpė. Tai

²³¹ „Nuo dantų gėlimo ir nuo *grizo* mūsų rustikai gydosi, rišdami apie nikstelėjusį šnarį raudoną vilnonį siūlą, sumegztą dvidešimt septyniais mazgais. Parengia tą siūlą confortim (?!..!)— Kas pirmas ar paskutinis savo šeimoj gimęs, ima raudoną siūlą, vilnonį, kokios uolekties ar daugiau ilgumo, mezga ant jo 27 mazgus ir skaičiuoja tuos mazgus vienu atsikvėpimu, ne paprasta skaičiavimo tvarka, o atžagariai, po devynis, pvz., taip pradeda: 9, 8, 7, 6, ligi vieno, kitą kartą vėl taip pat pradeda ir baigia, pagaliau ir trečią, po devynis, ir vienu atsikvėpimu. Taip parengtą siūlą apvynioja tris arba devynis kartus aplink nikstelėjusį šnarį. — Stebuklingas tai siūlas.“ (D. Jucevičiaus rankraštis.)

turį apsaugoti nuo gyvulių maro. *Ta paslaptis atėjo pas mus iš Austrijos, kaip kun. Bohomolecas teigia* ²³².

Kruvinas pienas būnaš nuo to, kad kregždės, lakiodamos karvėms po pilvais, paliečių sparnais tešmenis; tokiu atveju gydo karves, girdydami šermukšnių lapų viralu.

Nuo *gyvatės įkirtimo* užkalba mūsų kaimo žmonės tais žodžiais:

**Karaliau liepsnotas,
Gyvačių viešpats,
Žvilgtelk akele
Po savo karūnėle:
Žalčių karaliau,
Atimk žandelį
Nuo to (tos) vargdienėlio.**

Kitas užkalbėjimo būdas — šiais žodžiais:

Kota, rota, dota, bašalyk, adyk, psyk, cik.

Tie žodžiai, neturį jokios lingvistinės reikšmės, tikima, turį magišką galią prieš gyvatės nuodus. Tik reikią juos sukalbėti pirma ta eile, kaip parašyta, paskui atžagariai, tai yra pradendant nuo cik, psyk ir t. t.

²³² Dominykas Jucevičius savo rankraštyje priduria: „O visų tikriausias ir visų geriausias būdas yra toks: kai tik gyvulys krinta nuo maro, jį išskrodžia, rastą sugedusią vidurių dalį, kuri buvo gyvulio nugaišimo priežastis, sudegina į pelenus ir tuos pelenus duoda gerti su vandeniu visiems gyvuliams, o patį nugaišusį gyvulį užkasa kūtėje prie slenkščio; tas turi toliau apsaugoti nuo maro.“

**DABARTINIS ŽEMDIRBYSTĖS
IR ŪKININKAVIMO STOVIS
LIETUVOJ**

DABARTINIS ŽEMDIRBYSTĖS IR ŪKININKAVIMO STOVIS LIETUVOJ *

Ūkininkavimas ir žemės darbas aplamai visose dabar lietuviškų giminių gyvenamose žemėse, tai yra *tikrojoje Lietuvoje* (*Vilniaus* ir *Gardino* gubernijose, pusėj *Augustavo* gubernijos, *Užugirio ruože*), *Žemaičiuose*, *Prūsuoje* (*Klaipėdos*, *Gumbinės*, *Karaliaučiaus* apygardose) ir *Kurše*, yra itin geras. Ir valstiečių būvis visur yra jeigu ne klestintis, tai bent geras, jei neskaitysime nedidelio kiekio valstiečių, kuriems dangus paskyrė nevertus žmogaus vardo ponus.

Prūsai ūkininkavimo pažangumo atžvilgiu turi pirmą vietą, antrą *Žemaičiai*, trečią *Kuršas*, ketvirtą *Užugirio ruožas*, o paskutinę — *tikroji Lietuva*.

Prūsuoje sėjomaina yra paprastai penkialaukė, ir viskas kuo geriausiai uždera.

Žemaičiuose — trilaukė, retai kur keturlaukė (be *Joniškėlio* dvaro, kuris įsivedė ir šešialaukę, bet tik labai nesėkmingai). Ketvirtajame lauke, kaip, pvz., pas grafą *Zubovą*, buv. *Šiaulių Ekonomijos žemėse*, sėja paprastai vikius arba dobilus.

Kurše, Užugirio ruože ir *tikrojoje Lietuvoje* yra trilaukė sėjomaina. Nesu iš profesijos agronomas ir negaliu spręsti apie tokios tvarkos tinkamumą arba netin-

kamumą, bet tiek yra tikra, jog iki šiol dar jokia agronominė sėjomaina pas mus gerai neprigijo. Net pačiame universiteto folvarkėlyje prie Vilniaus, vardu *Pilaitė*, kurio ūkinis vadovas buvo agronomijos profesorius *Očapovskis*²³³ ir viską mažu mastu išmėgino, kas tiktai galėjo būti naudinga praktiniam studentų lavinimui,— nieko pasiekti negalėjo.

SĖJA

Vasarojui sėti žemę prirengia, ardami tris kartus, o akėdami du kartus. Vasarojų sėja paprastai balandžio ir gegužės mėnesiais, be linų, kuriuos sėja apie šv. *Roberto ir Norberto* dieną, t. y. pirmosiomis birželio dienomis. Daržovės sodinamos ir sėjamos balandžio mėnesy, o bulvės — gegužės, kai tik medžiai pradeda žydėti. Tuo metu ir pūdymus aria tik tuos, ant kurių nebus krečiama mėšlo. Birželio mėnesy — mėšlavežtis. Liepos mėnesy pūdymai kartojami, o rugpiūčio mėnesy sėjami rugiai. Sėjimo metas yra nuo švento Lauryno lig švento Baltramiejaus, retai vėliau.

ŽEMĖS DARBO PADARGAI

Žemė dirbama arklais, noragais ir plūgais, į kuriuos kinko paprastai jaučius. Lietuvoje jungas rišamas prie sprando, o Žemaičiuose, Prūsuošė ir Kurše — prie ragų. Ukrainiški plūgai vartojami tiktai Kurše ir kai kuriose Žemaičių apylinkėse.

Žemaičiai ir Prūsai mažai aria jaučiais, daugiausia — arkliais, kinko į arklą po vieną.

²³³ Dabar — Agronomijos Instituto *Marimonte* direktorius.

Piauna visoki jāvą Lietuvoje piautuvais, o Žemaičiuose, Prūsuoše ir Kurše — dalgėmis. Vasarojų čia piauna tomis pačiomis dalgėmis, kaip ir šieną, tik prie jų pritaiso medžio lankelį, kad pradalgis geriau gultų. Rugiam piauti taisosi kitokias dalgeles su trumpais kottais. Toksai piovimas yra tuo geresnis, kad mažiau darbininkų tereikia. Prie vieno piovėjo turi būti mažiausia trys rišėjos, ir vienas piovėjas padirba savo dalgele tiek, kiek Lietuvoje penkiolika žmonių piautuvais.

Mėšlą krato Lietuvoje rankomis, o Žemaičiuose ir Prūsuoše, Užugirio ruože ir Kurše — mažomis geležinėmis šakelėmis.

Bulves, kai paauga bulvienojai iki šešių ar daugiau colių, aparinėja, o po to kaupuoja lopetėlėmis, pritaistomis prie koto statmenai. Tokios lopetėlės vartojamos tiktai Žemaičiuose ir Prūsuoše ir vadinasi **kapčiu-kai**. Lietuvoje bulves arinėja, rankomis darydami lysves.

Suartą žemę, kai didelių grumstų yra, smulkina tam tyčia padarytais medžio kūjais, o paskui akėja. Akėčios Lietuvoje ir Užugirio ruože paprastai būna mažos, medinės, jas lengvai gali patraukti vienas prastas jautelis ar nusibaigusi kumelšė, tuo tarpu Prūsuoše, Žemaičiuose ir Kurše — geležinės, ir į jas kinkoma pora arklių ar jaučių.

APYVOKOS DAIKTAI *

Apyvokos daiktai čia vadiname visą mantą, kurią randame mūsų kaimo žmogaus trobelėje,— tai daiktai, vartojami iš būtino reikalo arba dėl patogumo.

Virtuvės rykai paprastai yra tokie: didelis ketaus sagonas, keli ketaus ir molio puodai, geležinė keptuvė, molinis didelis elipsio formos dubuo kepti paršiukams, žąsims ir t. t.

Stalo rykai: dubenys ir lėkštės moliniai, puodžių darbo arba mediniai; peiliai su kaulo, avino ar jaučio rago arba medžio kriaunomis. **Lenktiniai** peiliai vartojami tik kelionėj arba prie darbo lauke ar miške — vyrai ir moterys nešiojasi juos visada su savim kišenėj. Mūsų kaimo žmonės vartoja taip pat fajansines lėkštes ir šakutes, bet tik tada, kai pasitaiko svečias.

Patalas. Tikrojoje Lietuvoje ir Užugirio ruože kaimas mažai žiūri patalo patogumo. Tuo tarpu Žemaičiuose, Prūsuose ir Kurše — atvirksčiai. Čia patalas laikomas svarbiu dalyku, rodančiu, kad šeimininkas pasiturintis, o šeimininkė — gerai sugebanti. Lietuvoje — prasta iš lentų ir šakotų pagalių suimprovizuota lova, sukalta trobos kertėj prie krosnies, paklota žirnių virkščiomis, užklota storu, nešvariu, nuo amžių neskaltu skarmalu, yra vargšui valstiečiui atilsio vieta, kur jis po visos dienos triūso atgula kelioms valandoms su įskaudusiais sąnariais. — Žemaičiai ir ypačiai prūsai mėgsta gerą patalą. Ten ne tik šeimininkai, bet ir šeimynykščiai visi turi kas sau lovas, paklotas minkštu, kvapiu šieniu, o kartais ir plunksnų čiužiniais. Kiekvienas pasideda galvą ant priegalvio, mažiausia vieno, o patys šeimininkai miega paprastai ant trijų, keturių pailgos formos priegalvių. — Šeimininkai dažniausiai žiemą vasarą miega svirne, užtat, kad nebūtų šalta, klojasi vadinamomis **duknomis (patalais)**. Yra tai nepaprastai platūs plunksnų maišai, minkštai pripilti pūkų ar plunksnų, apvilkti trinnyto užvalkalais (**dvilinkėmis**). Keli plunksnų čiužiniai, kelerios duknos ir bent tuzinas priegalvių būtinai turi būti *jaunosios* kraičiuose. Impilus siuva iš naminės drobės, labai tankios, vadinamos *cvilikinės*.

Kurše lovas rengia labai gražiai, kloja jas ištaigio-

mis antklodėmis ir užtraukia spalvotomis pirktinėmis užuolaidomis.

Stalai ir krėslai — visur gana gero darbo: pirmieji — keturkampiai, su keturiomis kojomis, neretai tenka matyti ir dažytų visokiomis spalvomis, su nupieštais vidury visokiais žvėrimis ir paukščiais, kurių nežino zoologai. Dažniausiai ten būna nutapyti buteliai, taurės, riestainiai ir žuvys su išmeigtomis šakutėmis.

Kėdės — labai paprastos; keturios kojos, įkaltos į lentą, arba šakotas kerežis, nukirstas taip, kad keturios šakos sudarytų natūralias kojas, ir vadinasi **kėdelė**. Žemaičiuose ir Prūsuose dirba krėslus, panašius kaip mūsų, išpintus šiaudais arba vikšrio žole.

Tikrojoje Lietuvoje, kur troboje paprastai šviečiamasi pušinėmis, drebulinėmis ar beržinėmis balanomis, būtinas padargas yra medinis „senis“, į kurį įkišama deganti balana. Žemaičiuose, Prūsiose ir Kurše ne balanas žibina, o žvakes; kai kulia ir linus mina, šviečiasi lempomis.

KINKYMAS *

Kinkymo gerumas įvairiose senosios Lietuvos dalyse yra rodiklis, kaip gerai žmonės kame gyvena. Tikrojoje Lietuvoje vežimai, vežėčios, rogės ir t. t. yra maži, prasti, tokie, kad juose vos vienas žmogus vargais negalais pavažiuoja. Vienas prastas arklelis, pakinkytas į ienas pavalkais, traukia tą vaikų žaislelį. Ratus čia retai kada tepa riebalais ar degutu; lengva tad įsivaizduoti, kas tai yra per harmonija, kai lietuviai važiuoja. Jei nors valandėlę būtų galima leisti patikėti, kad Lietuvos esama giminės su Baltarusija, tai svarbiausiuoju įrodymu tuo atveju būtų ratai. Nors tos dvi tautos nieko tarpusavy bendro neturi, tačiau jų vežėčios yra visiškai vienos

į kitas panašios, kyla tiktai klausimas, katrie iš jų bus išradę tą muzikos instrumentą, skardenantį visus kelius, akompanuojant visokiausių rūšių keiksmams, kuriais baltarusis vaišina savo blogą *skociną*. Vilkmergės, Kaino ir Panevėžio apskrityse vežimai kiek didesni, tie būtent, kuriais veža linus į Rygą. Savo forma jie panašūs į didžiarusių *telegas* ir iškloti liepų luobais. Roges tų apskričių gyventojai taip pat turi gana geras, ir jos čia vadinamos **lubnios**. *Gvagninis* pasakoja apie žemaičių bei rusų ratus (tas pat galima taikyti ir lietuvių ratams) savo *Kronikoje* ²³⁴.

„Ratai jų prasti, visiškai nekaustyti, vytimis ir visokiomis virvėmis suraišioti: tekinyš vienas iš vieno medžio, įmantriu darbu iš visų pusių stipiniais suremtas, atlaikys kad ir ilgiausią kelią; ašis niekad tepalo nemato. O kai jų daug į tokius ratus prisėda, tai nuostabiai girgžda, ašys po jais stačiai raudote rauda, taip pat, kaip ir Rusijoje; ir iš to susidarė ansai priežodis: girgžda kaip ruso ratai. Apie tai vienas lotynų (??) poetas parašė šiuos žodžius:

Neque linunt Russi raucos pinguedine currus
Nec picis auxilium stridulus axis habet.
Auditur veniens longe cerptare Colassa.
Sic fragiles currus Russe vocare soles,
Non faciunt habiles uno vectore quadrigas
Invectas Ruteni, quas equus unus agit,
Nec facile invenies, ferrato haerentia clavo
Plaustra, facit ligni cuncta ministerium,

²³⁴ Aleksandro Gvagninio „Kronika Sarmacyėj Europejskiėj i t. d.“ [„Europos Sarmatijos kronika ir t. t.“], Varšuva, išleido kun. Pranciškus Bohomolecas.

Et sine ferri jussu pangunt sua plaustra terebris
Et lignum ligno consolidare solent."

[Rusai netepa taukais savo girgždančių ratų,
Giedanti ašis negauna ragauti deguto.
Iš tolo girdėti, kaip atbraška „koliasa“,—
Taip įprasta rusiškai vadinti palaikes vežėčias.
Rusiniai nesidirba lengvų vienam važiuoti karietų,
Ketvertu kinkomų,— jų vežimą traukia vienas arklys,
Ir vargiai rasi jų padarynąj geležinę vinį,
Viską tenai atstoja vien medis;
Apsieina jie be geležies — kuolais, kur reikia, sukala,
Kaip pratę yra, medį medžiu sustiprina.]

Dabar Žemaičiuose, Prūsiose ir Kurše kinkymas yra visų geriausias — visur vežimai poriniai, kaustyti; kito-kių gyventojai net ir neturi arba retai teturi. Vežti didesniems svoriams į Rygą, Mintaują, Liepoją ar Klai-pėdą, pvz., linams, sėmenims ir visokiems grūdams, turi tam tikrus ratus, nepaprastai ilgus, su aukštomis dran-gomis. Į tuos kinko po ketvertą ir po šešetą arklių, šalimais ir pratėgiui. Rogės irgi yra didelės ir porinės, su gražulu. Čia dirba ypatingas roges, būdingas tik šioms šalims, vadinamas **šlajomis**. Tai yra porinės su gražulu rogės labai storomis pavažomis, kaustytos: **šlaju** su aukštomis drangomis ilgis siekia nuo pusanthro lig dviejų sieksnių, o kartais, kaip Prūsiose, ir daugiau. — Lengvam pavažiavimui turi mažas **šlajukes** su viena iena, arba gražuliuku, ir vieninį **važį**; jie tačiau varto-jami tiktai važiuoti į bažnyčią ar pas kaimynus. Papras-tos rogės, vieninės su ienomis ar porinės su gražulu, vartojamos tik medžiams vežti iš miško.

„Namuose turi rankinius malūnus (girnas) ir jais miltus bei kruopas gaminasi; taip pat turi piestas ir jomis grūdasi kanapes ir kita, ko maistui reikia. O kai ypač moterys ką dirba, tai sau paprastai tam tikrus giedamuosius tonus traukia ir tuo būdu save linksmina, labiausiai naktį, kad miego nenorėtų.“²³⁵

GAMINIAI

Be paprastų javų, kurių aplamai itin gausiai priaugina Lietuvos žemė, mažne kiekviena apylinkė turi dar savų gaminių, taip antai: tikroji Lietuva, o labiausiai Zarasų, Vilksmergės, Upytės apskritys garsios linais, ypatingai Rokiškio, Užpalių, Svėdasų, Kupiškio, Skapiškio, Kamajų (Zarasų apskr.), Anykščių ir Vabalninko parapijos. Salų, Svėdasų, Užpalių ir Rokiškio linai labiausiai yra vertinami ir paieškomi užsieniuose, už juos brangiausiai moka ir Rygos pirkliai.

Trakai garsūs agurkais, kuriuos augina daugiausia karaimai.

Žemaičiai garsūs savo sūriu, vertinamu labiau už olandiškąjį, ir **alumi**, kurį ten kiekviena kaimo šeimininkė pati padaro kubiluose ir puoduose. Skanumu ir stiprumu jų alus praneša visas fabrikinio alaus rūšis, yra labai sveikas ir priduodantis riebumo. Žemaitės dar iš pusiau lydytos grietinės daro sviestą, vadinamą **kastinį**, labai skanų, ypač kai šviežias.

Raseinių ir *Kauno* apskrityse sugaunama daug lašių, kurios gaudomos Nemune, daugiausia ties Skirsnemune, Vilkija ir Kaunu.

²³⁵ Gvagninio „Kronika“, l. c.

Šiaulių ir Raseinių apskrityse geriausiai uždera kviečiai.

Pajūryje, tai yra Baltijos pakrantėse, be šiaip visokių žuvų, sugaunama daugiausia **menkių**.

Visokios žvėrienos gausiausiai duoda: *Bialovežo giria* (Gardino gubernijoje), *Obelynės giria* (Raseinių apskrityje) ir bemaž visas Kuršas.

Žvėrys, būdingi visai lietuvių gyvenamai žemei, yra šie: meškos, stumbrai (dabar tik Bialovežo girioj), briedžiai, stirnos, elniai, danieliai, šernai, lūšys, lapės, vilkai, kiškiai, bebrai, ūdros, tetervos, žebenkštys, šermuonėliai ir t. t., ir t. t.

VALGIAI, BŪDINGI LIETUVIŲ LIAUDŽIAI

Be valgių, bendrų visoms Europos tautoms, lietuvių liaudis turi dar savų, kuriuos valgo ir prasti žmonės, ir aukštesnioji klasė, o tai yra:

a) *Šaltibarščiai*, pagaminti iš jaunų burokėlių kambliukų, smulkiai supiaustytų, grietinės, kiek praskiestos vandeniu, krapų, šviežių agurkų, kietai virtų kiaušinių, vėžių arba veršienos ir t. t. Į juos įdedami keli gabalai ledo.

b) *Batviniai* — tai rūgšti sriuba iš jaunų burokų kamblių, verdama paprastai su rūkyta mėsa ir užbaltinta grietine.

c) *Svogūnienė*, arba švieži lašiniai, spirginti su padažu, paprastai — su svogūnų padažu.

d) *Kruvienė*, rūgštelėjusi sriuba, gaminama iš žąsies ar paršiuko kraujo ir verdama su jų kogalviais. Šis valgis, paduotas per pietus, kada jaunikis peršasi šeiminko dukteriai, reiškia, kad jam atsakoma galutinai.

e) *Šiupienė* — valgis, būdingas tiktai Žemaičiams.

Tai kvietinė košė su žirniais, virta su šviežiais lašiniukais. Jei šiupienės duodama per pietus, kada jaunikis atvažiuoęs žvalgauti ar piršliuos, tai yra ženklas, kad jaunikis priimtas kuo geriausiai. Paršiuko stimburys, įbestas į **šiupienės** dubens vidurį, rodo, kad tėvai sutinka leisti dukterį už to, kuris peršasi.

f) **Kepšašas** — irgi žemaičių valgis; tai kepta avino galva.

g) **Grucė** — pasninko valgis, gaminamas iš grūstinių kruopų ir žirnių.

h) **Kanapiniai pyragai** kepami iš kvietinių miltų, sumaišytų pusiau su grūstomis kanapėmis.

i) *Skabaputrė*, latvių mėgstamasis skanėstas, yra tikras marmeladas; daroma tokiu būdu: imama virtų, nuluptų bulvių, burokų, laukinių kriaušaičių, kruopų miežinių ar griekinių, pridedama pipirų, sugrūsto cinamono, išverdama ir užpilama rūgusiu pienu. Po to suverčiama į kubilą kelioms dienoms, kad gerai įrūgtų, ir valgoma šalta. Vasarą tas valgis konservuojamas avinų ar veršių pilvuose ir su jais nešamas į lauką, o kartais laikomas ir šiaip šikšniniuose, tam tyčia padarytuose maišeliuose.

DVARININKŲ ELGESYS SU VALDINIAIS

Kaip senovėje elgdavosi Žemaičių ir Lietuvos dvarininkai su savo valdiniais, apie tai rašo *Gvagninis* savo kronikoje²³⁶: „Ten kaimo žmonės kenčia didelius galin-gesniųjų persekiojimus: jei ponas dėl ko nors ant val-

²³⁶ A. Gvagninio „Kronika“, 429 psl., l. c.

dinio papyksta, tai jį apiplėšia, prispaudžia, nuterioja ir iš namų jam visą mitalą kartais atima, jog nebeturi vargšas su pačia ir vaikais ko į burną dėtis; sunkią tarnybą valdiniai kiekvieną dieną eina. Jei valdiniui ko pas poną reikia, tai be dovanos nesiartink, o jei ligi pono ir prieisi, tai jis tuoj siųs pas urėdą, o visur duok pas ponus, nes ten kas žodis tai auksas. Penkias dienas ponui triūsia, o šeštą, pirmadienį, savo naudai dirba, taip pat bemaž visada ir sekmadienį nebūna dyki, nes kaime niekad tenai nešvenčia, daro ką nori — aria, piau-na, kulia, sėja, akėja ir visus kitus darbus dirba. O būna neretai ir taip Lietuvoje bei Baltarusijoje: jei kas paklausia, kam dirbi šventą dieną, tai atsako: „O galgi šventądien valgyt nereikia?“ Duokles ir mokesčius kas metai keturis kartus neša; ir činšas ponams kasmetinis yra sunkus nuskurdusiems žmonėms; duoną labai rupią pusiau su pelais valgo.“— Šitokia valstiečių būklė, aprašyta Gvagninio, ir ligi šiol mažai tėra pasikeitusi, ir tai ne visoj Lietuvoj. Visur ta pati priespauda, tas pats plėšimas, tas pats skurdas! Išimtį sudaro tik Prūsai, Žemaičiai, Kuršas ir dalis tikrosios Lietuvos, t. y. Vilniaus, Vilkmėgės, Upytės ir Kauno apskritys. Prūsų, Kuršo ir Žemaičių valstiečiai dėl to gerai gyvena, kad ten lažas yra arba visai nežinomas, arba yra lengvas. Mokėdami gana įmanomą *činšą* ir nieko dvarui nedirbdami, visą savo laiką, visą darbą sunaudoja sau. Ten dykūnas ir darbštuolis yra niekam kitam, tik sau pačiam dykūnas ir darbštuolis; ten valstietis negali taip, kaip kitose apylinkėse, atsikalbinėti: „*Kam mums stengtis, kad ponas viską atima.*“ Užtat kiekvienas dirba su noru, nes žino, kad sau dirba. Šita žemaičių liaudies dainelė, kurią čia skaitytojams duodame išverstą lenkiškai (rodos, Va-

liūno)²³⁷, geriausiai paaikrina sakytyjū senosios Lietu-
vos provincijū valstiečių būklę:

**Esu sau žmogėlis
Šarpus kožnam darbe,
Vis man pagal norą klojas,
Dieve, būk tau garbė.**

Atbuvau baudžiaavą,
Kiek uždėjo ponas,
Gir už tai mane ponas
Ir kunigas klebonas.

Užmokėjau donį,
Noris su didžia bėda,
Nebijaus dabar nei savo
Pono, nei urėdo.

Karčiamoj nesu skolingas,
Noris kas nedėlia
Atsigieriu patsai alaus,
Perku dar prieteliui.

Turiu jungą jaučių,
Tris žirgus išertus
Ir namelius neskolingus
Kožnam atvertus.

Turiu du sūneliu,
Dvi skaisčias mergeles,
Kas tik anas gaun regėti,
Sako, kad panelės.

²³⁷ Apie Silvestro Valiūno gyvenimą ir raštus skaitytojas ras ma-
metraštyje, pavadintame *Linksmynė*.

Nors mažas prūdelis,
Vienok užmal mierą,
Tankiai prie didelių turtų
Tikros ščėsties nėra.

Prie tos ščėsties, kad mano
Pati yr ščyra,
Visi turtai ir karunkos
Nieks yr prieš mane.

Visad linksmas esu,
Ar ariu, ar sėju,
Prašau, dieve, būk ir toliaus
Mano geradėju ²³⁸.

²³⁸ Tos dainelės originalas man kažkur žuvo, pamenu tiktai pradžia: [išrašytos *lietuviškai* pirmosios keturios eilutės, toliau lenkiškai].

PRIEDAS

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTIJOS
KAREIVIŲ ARTIKULAI**

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTIJOS KAREIVIŲ
ARTIKULAI, GENERALINIAME SEIME NUTARTI
IR ŠVIESIOJO DAUGGALIO PONO GRIGALIAUS
CHODKEVIČIAUS, VILNIAUS KAŠTELIONO,
LIETUVOS D. K. VYRIAUSIOJO ETMONO, AMŽINOS
GARBĖS VERTO VYRO, PATVIRTINTI IR KARIAMS
PASKELBTI** ²³⁹.

ARTIKULAS PIRMAS

Kiekvienas, kas įsipareigojo Jo Malonybei Karaliui tarnauti, privalo pilnai išbūti ligi nustatyto laiko. O jei bus paskelbta, kad karinė tarnyba prailginama, o kareivis, toliau tarnauti nenorintis, ligi pasibaigiant jo laikui, tai po paskelbto prailginimo privalės tarnauti dar ketvirtį metų.

II. Niekas tegu nedrįsta tarnauti su svetima ginkluote, kitaip jam bus atimta garbė.

III. Jei atsiras toks, kuris nebaigęs tarnybos iš sto-

²³⁹ Tie artikulai yra paimti iš Aleksandro Gvagninio „Kronikos“. Tos knygos retumas mane paskatino čia juos įdėti. Tegū jie būna įrodymu visiems niekingiems rėksniams ir praeities šmeižikams, kad reguliariojoj Lietuvos kariuomenėj niekad neviešpatavo anarchija nei kareivių saualė, o bet koks saualiavimas ir nedrausmingumas buvo ne tik neleidžiamas, bet ir griežčiausiai baudžiamas pagal dievo ir žmonių teisingumą.

vyklos pasišalins, tada, jeigu bajoras, netenka garbės, o jeigu *plebeius*, baudžiamas mirtimi. O jei atsitiks, kad tokį žmogų užmuš kas, ypač nebeturintį pažymėjimo arba rašto, duoto etmono ar savojo kuopos vado, tai turi būti laikoma, kad pasielgė teisingai.

IV. Jokių peštynių nei vaidų kareiviai savo tarpe kelti neturi, kitaip bus baudžiami didelėmis bausmėmis.

V. Jei kas iš karių, o ypač iš pėstininkų, ginklus, skirtus kariauti su priešų, arba raitininkas savo karo žirgą kortomis arba kauliukais pralošia, tada lygiai tas, kuris išlošė, lygiai tas, kuris pralošė, abudu turi būti baudžiami kartuvėmis.

VI. Kas prieš etmoną ar prieš savo kuopos vadą arba prieš savo dešimtininką, arba tarnas prieš savo poną ranką pakels arba nepadoriais žodžiais puls, tas turi būti baudžiamas mirtimi.

VII. Kas prieš stovyklos sargybą kokį užpuolimą padarys, arba pats į sargybą paskirtas nestos, arba be etmono leidimo išvyks, turi būti baudžiamas mirtimi, išskyrus tuos atvejus, kada jam tai padaryti sukliudo sargyba.

VIII. Jei kas sužeis kitą kariuomenės žygyje po išskleista vėliava, turi būti baudžiamas mirtimi ir garbės atėmimu.

IX. Kas iš pėstininkų sargyboj savo vietos nelaiko ar dėl kokio savo reikalo pasišalina, arba rikiuotėn nestoja, arba sargyboj užmiega, arba savo pareigą vykdo atsainiai ir tingiai, bet kaip, tai sargybos viršininkui tokį leidžiama nieko nelaukus užmušti, o jei etmonui pristatytas bus, tai tegu būna baudžiamas garbės atėmimu ir mirtimi.

X. Jei kas lauko sargyboj pastatytas arba nuo pilies sienos be etmono leidimo su priešų kalbasi, ir šitai gali

būti liudininkų įrodyta, už tokį nusikaltimą turi būti baudžiamas mirtimi.

XI. Jei kuris kareivis iš Jo Malonybės Karaliaus išdo sandėlių pabūklų kulkas, paraką ar šiaip kokius daiktus iš Jo Malonybės Karaliaus turto drįstų savo naudai suvartoti, toks be jokio pasigailėjimo biauriai ir gėdingai mirtimi nubaustas turi būti.

XII. Jei kas šnipą, prieš atsiųstą, savo namuose slėptų arba kur nors apie jį žinotų, bet nepasakytų, toks turi būti ketvirčiuotas.

XIII. Jei kas per kautynes ar susidūrimą su priešu iš po vėliavos pabėgtų arba kokiu žodžiu kitą bėgti skatintų, tas garbės ir gyvybės netekti turi, taip pat turi būti baudžiamas, kas pavojaus metu ginklo prieš priešininką nepakeltų.

XIV. Kas sauvališkai įsiveržtų į priešo žemę ir be etmono leidimo duotų priešui progą pulti,— baudžiamas mirtimi.

XV. Duodant slaptažodį, kiekvienas kareivis savo eilėje turi ramiai laikytis. O jei paskui bus rastas kur nuošalyje, o jei slaptažodžio pasakyti nemokės,— baudžiamas mirtimi.

XVI. Patrimitavus poilsio, niekas neturi kelti stovykloje jokio bildesio nei didelio triukšmo, kitaip bus sunkiai baudžiamas.

XVII. Jei kas sukeltų kokius vaidus slaptažodžio davimo metu arba iš muškietos į priešą šautų,— baudžiamas mirtimi.

XVIII. Viešėjimas karčiamoj ir naktinės ulionės tuo metu yra neleidžiamos ir draudžiamos; kas neklauso, tas sunkiai baudžiamas.

XIX. Nė vienas iš kareivių tegu nedrįsta nieko atimti smurtu iš jokio žmogaus, kitaip bus pakartas. O jeigu

paims daugiau negu suvalgo ir išgeria nors už vieną grašį viršaus, tai tokiam be jokio pasigailėjimo bus galva nukirsta.

XX. Nė vienas kareivis negali drįsti be etmono tarno bėginėti po kaimus maisto ieškodamas ir žmonėms skriaudas daryti, kitaip bus griežtai baudžiamas.

XXI. Svetimšalio ir ateivio, nepažįstamo žmogaus, niekas į karo tarnybą neturi priimti be etmono leidimo, kitaip bus griežtai baudžiamas.

XXII. Kito karo draugo arba dešimtininko tarno negali niekas vilioti pas save pažadais ir dovanomis, kitaip bus griežtai baudžiamas.

XXIII. Niekas iš karių negali žirgų, kurių laikymui pinigus gauna, kinkyti į vežimą nei savo asmeninei naudai vartoti, nors ir būtinam reikalui esant, ir niekam negali jų skolinti be etmono leidimo.

XXIV. Kas smurtu atimtų ką nors iš to asmens, kurs maistą į stovyklą pristatinėja, turi būti baudžiamas kartvėmis.

XXV. Jeigu kas iš stovyklos išeitų ant viešojo kelio prekiauti maistu, arba jo atimti iš kitų, arba nepadoriai pelnytis, turi būti sunkiai baudžiamas.

XXVI. Valgiams ir gėrimams pardavinėti ir supirkinėti turi lauko etmonas nustatyti kainoraščius.

XXVII. O jeigu kas brangiau negu nustatyta kaina ką perka, tai pirkėjas pinigų, pardavėjas daikto, kurį pardavė, nustoja; tas pat taikoma ir tam, kas parduoda pigiau, negu etmono nustatyta.

XXVIII. Ant haidukų, etmono siųstų gaudyti piktdarių, niekas tegu neužsipuldinėja nemandagiais žodžiais, kitaip bus sunkiai baudžiamas; taip pat jei kas vyresnybės įsakymu teisingumą vykdo, tai niekas neturi tyčiotis, kitaip garbės neteks.

XXIX. Ponai kuopų vadai ar kareivių vyresnieji privalo pareikšti, kiek jie nori turėti kareivių savo pulke, kitaip garbės netektų. Bet iš pilies arba miesto, kuri gina, piliečio nei miestiečio niekas į karinę tarnybą priimti negali be etmono leidimo, kitaip būtų sunkiai baudžiamas.

XXX. Kiekvienas kuopos vadas ar kariuomenės viršininkas turi to stropiai žiūrėti, kad pilies, kuri jam pavesta ginti, nedrįstų atiduoti priešui lig paskutinio pavojaus gyvybei, kitaip būtų baudžiamas mirtimi ir garbės atėmimu.

XXXI. Dešimtininkai ir karo draugai, jeigu kuopos vadas (nuo ko dieve saugok) norėtų pilį priešui atiduoti, privalo jį pagavę etmonui pristatyti.

XXXII. Kuopos vadas ar kareivių vyresnysis turi kiekvieną dieną pats nuėjęs apžiūrėti, kaip užrakinami ir atrakinami pilies vartų užraktai, o vartai niekam negali būti atidaryti netinkamu laiku. O naktį pilyje privalo turėti visus kareivius susirinkusius.

XXXIII. Niekas negali būti leidžiamas į pilį kitaip, kaip davęs apie save tikrą liudijimą, kas per vienas esąs ir ko ateinaš. Jeigu pasakys priežastį tikrą, tai į pilį gali būti įleistas tik pats vienas, be tarnų, nes šie be etmono leidimo neturi būti leidžiami.

XXXIV. Jei kurie kareiviai, o ypač pėsti, sauvališškai nueitų į priešo žemę grobio pasigrobti, tokie turi būti baudžiami mirtimi.

XXXV. Jeigu kas iš eilės turėjo būti sargyboj, o jis sargyboj nestovėjo, baudžiamas mirtimi.

XXXVI. Jeigu kas sargyboj stovi ir, nelaukęs, kol ateis pakaita, piktavališkai pasišalina, baudžiamas mirtimi.

XXXVII. Kam iš eilės reikia eiti sargybą, o jis pik-tavališkai neina dėl girtavimo arba lošimo kortomis, kauleliais etc., tas baudžiamas garbės atėmimu ir mir-timi.

XXXVIII. Kuopų vadai nei karo draugai niekas iš pilies neturi išeiti ir savo kareivių tegu nedrįsta siunti-nėti su jokiomis pasiuntinystėmis be etmono leidimo, o ypač jei tuo metu etmonas tenai yra, kitaip bus sun-kiai baudžiamas.

XXXIX. Jei kas atsitiktinai rastų kokį daiktą, niekas to daikto negali laikyti prie savęs per naktį, bet kuopos vadui arba etmonui turi pasakyti, kitaip bus pakartas.

XL. Jei kuris kareivis vaikščiotų be ginklo, kuriam gauna pinigų, turi būti virvėmis nuplaktas.

XLI. Niekas tegu nedrįsta kelti pilyje jokių vaidų nei muštynių, kitaip bus mušamas lazdomis; o jei kas prieš kitą pakels ginklą — ranką nukirsti; o jeigu su-žeis — galvą nuimti.

XLII. Kiekvienam reikalingam pilies taisymui, o ypač apgulos metu, nė vienas iš ten gyvenančių karei-vių, kurie tą pilį gina, dėl pačių savęs neturi darbo gai-lėtis.

XLIII. Kuopų vadai ir dešimtininkai turi kiekvienas visada savo kareivius to mokyti ir pratinti, kaip iš jų kuris kariuomenėj, rikiuotėj ir kautynėse turi stoti ir savo ginklą tinkamai ir naudingai vartoti. O jeigu kas iš rikiuotės išeis — galvą nuimti.

XLIV. Karo draugai ir dešimtininkai turi būti savo kuopos vadui padorūs ir mandagūs, ne tik veiksmu, bet ir žodžiu, o taipo pat ir kuopos vadas su jais neturi nė vieno plūsti arba ginklo graibstydamasis ant jų puldi-nėti; bet jeigu kuris nusikals, tą visų karo draugų ir

dešimtininkų rate turi teisti ir bausti, o kas priešinsis, turi būti etmonui pristatytas.

XLV. O jeigu kas iš karo draugų arba pats leitenantas aukščiau surašytų Artikulų, sankcionuotų garbės ir gyvybės netekimo bausmėmis, prideramai ir teisingai neužlaikytų, kuopos vadas turi tokį, apdraudęs laidu ir bajoro garbe, išsiųsti pačiam etmonui.

**APIE KARŪNOS IR LIETUVOS
D. KUNIGAIKŠTIJOS
SENATORIUS IR VALDININKUS**

KARŪNOS IR LIETUVOS DIDŽIOSIOS
KUNIGAIKŠTIJOS SENATORIŲ EILĖ SENATE ²⁴⁰

ARKIVYSKUPAI

Gnėzno ²⁴¹
Lvovo

VYSKUPAI

Krokuvos	Pšemyslio
Kujavijos	Žemaičių
Vilniaus	Kulmo
Poznanės	Chelmo
Plocko	Kijevo
Varmijos	Kameneco
Lucko	Vendeno

VAIVADOS

Krokuvos <i>kaštelionas</i>	Vilniaus <i>kaštelionas</i>
Krokuvos <i>vaivada</i>	Kališo <i>vaivada</i>
Poznanės „	Trakų „
Vilniaus „	Seradziaus „
Sandomieriaus „	Trakų <i>kaštelionas</i>

²⁴⁰ Iš A. Gvagninio „Kronikos“.

²⁴¹ Lenkijos Karūnos Primas.

Lenčicos vaivada	Plocko vaivada
Žemaičių seniūnas	Vitebsko „
Bresto vaivada	Mazovijos „
Kijevo „	Podliasės „
Inovroclavo „	Ravos „
Rusios „	Brastos „
Volynijos „	Kulmo „
Podolijos „	Mstislavo „
Smolensko „	Elbingo „
Liublino „	Braclavo „
Polocko „	Gdansko „
Belzo „	Minsko „
Naugarduko „	

KAŠTELIONAI AUKŠTESNIEJI

Poznanės	Polocko
Sandomieriaus	Belzo
Kališo	Naugarduko
Voiničo	Plocko
Gnezno	Vitebsko
Seradziaus	Červenės
Lenčicos	Podliasės
Žemaičių	Ravos
Bresto	Brastos
Kijevo	Kulmo
Inovroclavo	Mstislavo
Lvovo	Elbingo
Volynijos	Braclavo
Kameneco	Gdansko
Smolensko	Minsko
Liublino	

KAŠTELIONAI ŽEMESNIEJI

Sončo	Kamionkos [?]
Mendzyžečo	Spicimežo
Vislicos	Inovlodzo
Bečo	Kovalių
Rogozno	Santoko
Zavichosto	Sochačevo
Lendeno [?]	Varšuvos
Šremo	Gostynio
Žarnovo	Viznos
Malogoščo	Racionžo
Veliunio	Serpco
Pšemyslio	Vyšogrodo
Haličo	Rypino
Sanoko	Zakročymo
Chelmo	Cechanovo
Dobryniaus	Livo
Polaneco	Slonsko
Pšemento	Liubačovo
Kšyvino	Konarų
Čechovo	Seradziaus žemėj
Naklo	Konarų
Rozpšos	Lenčicos žemėj
Bechovo	Konarų
Bydgoščo	Kujavų žemėj
Bžezinų	Vendeno
Krušvecos	Dorpato
Osvencimo	Pernavos

VALDININKAI, PRIKLAUSAŲ PRIE SENATORIŲ

Karūnos didysis maršalka

Lietuvos D. Kunigaikštijos didysis maršalka

Karūnos kancleris
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kancleris
Karūnos pakancleris
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pakancleris
Karūnos didysis išdo valdytojas
Lietuvos D. Kunigaikštijos didysis išdo valdytojas
Karūnos kiemo maršalka
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kiemo maršalka

KARŪNOS IR LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTIJOS
VALDININKAI, KURIE Į SENATĄ NEĮEINA

Karūnos didysis etmonas
Liet. D. Kunigaikštijos didysis etmonas
Karūnos lauko etmonas
Liet. D. Kunigaikštijos lauko etmonas
J. M. Karaliaus kiemo sargybos kuopos vadas
Karūnos didysis sekretorius dvasininkas
Karūnos referendorius dvasininkas
Liet. D. Kunigaikštijos referendorius-dvasininkas
Karūnos referendorius pasaulietis
Liet. D. Kunigaikštijos referendorius pasaulietis
Patauriai abiejų tautų, du
Raikytojai abiejų tautų, du
Kardininkai abiejų tautų, du
Karūnos kiemo išdininkas
Liet. D. Kunigaikštijos kiemo išdininkas
Prūsijos kunigaikštijos išdininkas
Seniūnai su teisiama galia
Aukštieji pajamų valdytojai
Seniūnai be teisiamosios galios
Kiemo teismų asesoriai
Kiemo bylų raštininkas

Liet. D. Kunigaikštijos kanceliarijos raštininkai
Abiejų Karūnos kanceliarijų regentai
J. M. K. išdą liečiančių bylų prokurorai
Lauko raštininkai
Kvartos kareivių kuopos vadas
Muitų viršininkai
Sidabro ir alavo kasyklų viršininkai
Druskos kasyklų viršininkai
Pinigų kalyklų viršininkai
Girių žinybos viršininkai

Taigi, kaip maršalkoms, kancleriams, pakancleriams, išdo valdytojams, įeinantiems į senatą, yra artimesnis kelias pakilti į aukštesnes dignitorių vietas dėl savo einamųjų pareigų aukštumo, taip ir šiems yra daugiau galimumo pakilti į senatorius. O ypač didžiajam sekretoriui, referendoriams ir seniūnams. Mat, jie jaučiasi labiau įsitarnavę savo ponui karaliui ir Žečpospolitai, nes ir didesniais turto ištekliais, ir išmanymu, ir proto lakumu, ir prityrimu labiau tinka į dignitorių vietas.

Karinės riterystės valdžia ir reikalai visada esti pavedami kam nors iš senatorių, kuris tam dalykui tinkamesnis. Ir užtat nenuostabu, kad taip daug dignitorių vietų, kurių Karūnoje yra bene daugiausia, į senato sudėtį neįeina. Mat, senatoriams atitenka savo eile visos senatoriškos aukštosios vietos, kaip aukščiau sakytą; ir jos atitenka iš tų privačių asmenų gabesniems ir labiau pasiturintiems.

APSKRIČIŲ VALDININKAI

Pakamarys	Stalininkai
Karužas	Taurininkai
Žemės teisėjai	Medžioklininkai

Žemės pateisėjai
Pastalininkai
Žemės raštininkai
Kardininkai
Mokesčių rinkėjai

Voiskiai
Burgrabiai
Pašeniūniai
Pilies teisėjai
Matininkai

KARALIAUS KIEMO VALDININKAI IR ŠEIMYNYKŠČIAI

Vyriausiasis kambarinis
Pataurys
Raikytojas
Karužas
Žirgininkas
Virtuvininkas
Stovyklininkas
Patalininkas
Valgininkas
Pastalininkas
Pažirgininkas
Vyriausiasis medžioklininkas
Dvarionys, jų daug
Sekretoriai
Algininkai
Šambelionai
Kambariniai patarnautojai
Vyresnysis išdo
 raštininkas
Alebardininkai
Gydytojai

Kapelionai
Raštininkai
Muzikai
Durininkai
Butininkai
Pastovyklininkai
Avižiai
Maistininkas
Alininkas
Ekonomai
Trimitininkai
Būgnininkai
Spintininkai
Virėjai
Amatininkai
 visokių amatų
Arklidžių
 šeimynykščiai
Gurguolės
 šeimynykščiai
Medžiotojai

WSPOMNIENIA

**o
ŻYDACH**

PRZEZ

X. LUDWIKA ADAMA JUCEWICZA.

„Hoc in memoria nostra penitus insedit.”



W I L N O.

—
NĄKLAD I DRUK T. GLÜCKSBERGA

KSIĘGARNA I TYPOGRAFIA WILEŃSKIEJ CEBARŃ, 18: MED. 11111.
AKADEMI I SZKÓŁ BIAŁORUSKIEGO NAUKOWEGO OKRĘGU

—
1843.

ŽEMAIČIŲ ŽEMĖS PRISIMINIMAI

PARAŠĖ

KUN. LIUDVIKAS ADOMAS JUCEVIČIUS

„Hoc in memoria nostra penitus insedit“

Cic.

VILNIUS

IŠLEIDO IR ATSPAUSDINO T. GLIUKSBERGAS
VILNIAUS CIESORIŠKOSIOS MED. CHIR. AKADEMIJOS
IR BALTARUSIJOS MOKSLO APYGARDOS MOKYKLŲ
KNYGININKAS IR SPAUSTUVININKAS

1842

Leidžiama spausdinti su sąlyga, kad atspausdinus bus įteiktas įstatymo nustatytas egzempliorių skaičius Cenzūros Komitetui.

Vilnius, 1841 metų rugpiūčio 12 d.

*Cenzorius, buv. Vilniaus Universiteto Profesorius,
Kolegijos Tarėjas ir Kavaličius*

Jonas Vaškevičius

J u o z a p u i I g n a c u i
K R A Š E V S K I U I *

reikšdamas didžią pagarbą ir brolišką
bičiulystę

skiria

Autorius

PRAKALBA

Nedėkingas! Kilki, skriski,
Ten, kur tolumos nutviskę,
Ten, kur amžini žiedai;
Aš, nors čia nuo speigo krisiu,
Vasaros šalin neskrisiu,—
Man mieli tėvų kraštai.

*Jau esame nusikratę biauriu ir mus žeminančiu prietaru, jog tuo tik esą verta domėtis ir stebėtis, ko svetimose šalyse gali pamatyti, o ko mūsų pačių žemėje yra, į tai nesą prasmės nė žiūrėti; nebėra man reikalo kalbėti, jog pažinti, kas yra aplinkui mūsų gimtąją trobą, nūnai yra tapę būtinu dalyku, ir svarbiau yra tatau mūsų tautiečiams, negu užsienių visos prašmatnybės ir gražūs reginiai. Kad taip tikrai yra, rodo entuziastiškas skaitančiosios visuomenės priėmimas šių veikalų: J. I. Kraševskio „Volynijos, Polesės ir Lietuvos prisiminimai“ *, taip pat grafo A. Pšezdzeckio „Podolė, Volynija ir Ukraina“ *. Užpernai (1839 m.) skaitėme laikraštyje „Tygodnik Petersburski“ dvi gražiausias ištraukas iš laišku p. p. V. K. O., keliaujančių po šalį, paduotas Mykolo Grabovskio *, kuris ir pats jau parengė „Senosios ir dabartinės Ukrainos aprašymus“. Prie tų veikalų, jau paskelbtų spaudoje ir dar nepaskelbtų, pridedu ir aš savo*

„Žemaičių žemės prisiminimus“, nors labai nedrąsiai, nes pirmą kartą ėmiausi šios rūšies literatūros, ir mano plunksna gali pasirodyti nesugebanti piešti vaizdingus aprašus. Ir vis dėlto galiu visus užtikrinti, jog nuoširdžiai noriu ir stengiuosi tapti naudingas visuomenei, ir norėčiau būti vertinamas pagal tuos norus bei pastangas. Tik ir čia, man matos, turiu teisę laukti atlaidumo: likimo nublokštam toli nuo gimtinės, rašant apie dalyką, tokį artimą širdžiai, o tolimą pasiekti, sunku buvo ką geresnio įstengti; dėl šios tad priežasties ir savo knygutei daviau „Prisiminimų“ vardą. Vien prisiminimais ir užrašais, padarytais senesnėmis, laisvesnėmis valandomis, yra paremtas visas šis veikalėlis. Jei dievas padės ir sveiką laikys, ateityje kada nors būtinai papildysiu Žemaičių žemės aprašymą.

Kun. L. A. Jucevičius

Rašiau Svėdasuose
1841 m. gegužės 18 dieną

I

Į KITAŲ PUSĘ NEVĖŽIO

Antai Nevėžis, mano tėvynės upė, skirianti Lietuvą * nuo Žemaičių. Dar kelios valandėlės, ir aš jau būsiu toje žemėje, kur žydinčią jaunystę praleidau. Gražūs, gėlėti, žavintys yra Nemuno krantai, to Lietuvos upių kunigaikščio, kuris su visa iškilme ir šlove teka oriai, tarsi jausdamas savo vertę, savo įspūdingą senumą. Kad žvelgi į jo žydrus vandenį, tarsi matai prabėgusių amžių pėdsakus, tarsi persikeli į anuos laikus, įvykių turtingus. Ir iš tikrųjų,—ko tik nėra toji upė regėjusi! Kokių tiktai kariuomenių per ją nėra kėlęsi! Kieno tiktai kraujais nėra raudę jos vandenys! Ar tai vieną kartą plaukė per ją kryžiuočiai, o apiplėšę, ugnim ir kalaviju nusiaubę lietuvių kaimus, su gausiu grobiu ar sumušti ligi paskutinosios, su kerštu širdyje, su prakėlimais lūpose grįžo atgalios. Ne kartą tie paupiai, tie uolingi skardžiai aidėjo nuo šaižaus vokiečių riksmo, ne kartą taip pat atsimušė juose žemaičių karo trimito skardas ir skleidė siaubą prieš oeilėse. Nūnai čia tyku, ramu: ramiai teka Nemuno vandenys, ir jo paupiai kar-toja vien balsus darbščių žvejų, gaudančių lašišas. Ne taip tykiai ir ne taip ramiai teka Nevėžis: šis yra nelyginant toji vaidinga moteriškė, kuri triukšmu ir riksmu

skelbiasi esanti namų šeimininkė. Tiktai ne visada ir ne kiekvienoj vietoj jis toks pat vaidingas, kai kur jis savo krikštolą rita su dideliu orumu ir rimtybe, labiausiai, kai į Nemuno glėbį atsiduoda. Mėgstu žiūrėti į jo srovę, kai ji, srūdama tarp uolų ir žolėtų krantų, čia atsimuša į išspurusį kieta granito šlaitą, čia pasipuošia putų karoliais, čia bėgdama lėkdama per kvepiančias lankas ir šypsančius laukų rėžius, raško ir neša su savim gėles ir, priėjusi kelio galą, vainikuoja jomis Nemuno vandenį. Ar tai nėra mūsų žemiškojo gyvenimo paveikslas! Kaip tas tekantis Nevėžis, taip ir žmogaus gyvenimas — pilnas rūpesčių, kentėjimų, begalinių kliūčių, — erškėčiais apžėlęs jo takas, duona ašaromis vilgyta; švystelėja retkarčiais susižavėjimo, iliuzijų valandėlė, tik, žiūrėk, vargšas pakeleivis ir užmigo jau — užmigo amžinybės prieglobsty.

Gražūs, žavingi Nevėžio paupiai: čia ne viena vieta gali rungtis dėl pranašumo su kerinčiomis Šveicarijos vietomis. Kaip iškilmingai, kaip poetiškai atrodo tos iškilios kalvos; kaip iškilmingai, kaip poetiškai pasirodo akiai tie viršum kits kito susidėstę miškai, sidabruoti ievų žiedais, sugyvinti pavasario mylėtojo giesmės! Ant tų pačių kalvų, tarp tų pačių miškų kitados dievobaimingasis Vladislovas Jogaila su narsiuoju savo broliu Vytautu griovė pagonių žinyčias ir gesino amžinąją ugnį. Jei būtų galima atgaivinti negyvas uolas, įkvėpti joms jausmą ir kalbą, čia ne vienas akmuo, ne vienas supuvęs sienojas daug mums pasakytų apie senus laikus, apie senus, dar ligi šiol neištirtus atsitikimus. Bet metas jau su tomis vietomis atsisveikinti, štai plaustas, o ant jo — su dideliausia kudlota barzda stovi senas žydas ir it Charonas * laukia, kada pervežti mane į kitą pusę, į Elizejaus * laukus — Žemaičių žemę.

ŠALIES VEIDAS

Štai aš jau esu Žemaičiuose. O, kaip man smagu, kaip linksma kvėpuoti tos žemės oru! Nežinau, dėl ko man čia taip saldu — ar kad šios vietos išugdė mano jaunystę, ar gal dėl to, kad anapus Nevėžio tiek skausmingų valandų turėjau, kad anapus Nevėžio tiek kentėjimų ant mano vargšės galvos užgriuvo!.. Užmirškim juos, jei galima, bent valandėlę, nes gėla nepritinka prie tokių linksmų ir širdį glamonėjančių dalykų. Cit! Koks čia garsas girdėti iš tolo? — Tai gaili, tąsi dainelė **Žalios rūtelės, jaunos dienos**, dainelė, kurią ne syki girdėjau gimtajame dvarely, primenanti man laimingas valandas, kurių daugiau nebebus. Skubėkim, juk yra dar žmonių, kurie ir mūsų laukia. O, su koku džiaugsmu apkabins mane mano vargšė motina, su kiek širdies pasveikins išsiilgusios seserys! Skubėkim! — Koks nuostabus kraštas!..

Musulmonas, saulei gėstant,
 Lyg apdujęs nuo islamo,
 Vien tik žvalgos susimąstęs
 Ten, kur kapas Mahometo.
 Taip ir aš dairausi, žeme,
 Į tave, į numylėtą.

Miela čionai keliauti: visur platus kelias arba šauna per lygumą, banguojančią javais, arba vingiuoja tarp aukštų senų medžių, kurie (kaip liaudis sako) atmena dar Kęstučio laikus. Labiausiai liaudis gerbia ažuolus: kai kurie iš jų aukšti, atrodo galvas debesyse panėrę. Žmonėse yra daugybė padavimų apie juos, tarp kurių

vertas išskirti šitas: sakoma, kad senų senovėje, kai dievas maloninga akimi žiūrėdavo į savo vaikus, kiekvienu svarbiu gyvenimo atveju, įkopęs į tų medžių viršūnę, galėjai su savo sutvėrėju ir viešpačiu kalbėtis kaip su tikru broliu.

Kiemionis Žemaičiuose žvalus, linksmas, petingas, arba noriai ir neverčiamas darbuojasi po laukus, arba, pasikinkęs ketvertą stiprių ašvienių į dideliausius ratus, prikrautus linų ar sėmenų, važiuoja į Rygą, Mintaują ar Liepoją. Retai kada jį tematysi liūdną: visada giedru veidu, su dainele lūpose jis pasitinka tiek piktą, tiek ir gerą dalią. Žemaičių kiemionių gyvenamosios trobos daugiausia gražios, aukštos, su dideliais langais, labiausiai Telšių apskrityje, Prūsų pasienyje, su kaminu, išvestu pro stogą, rodo, kaip ščia gyvena paprasti žmonės. Kiekvienos trobos yra du galai; viename iš jų yra kambarys svečiams, arba seklyčia, ir mažas alkieriukas, vadinamas šalinuke. Abu šie kambariai yra kuo švariausiai užlaikomi, su grindimis, išplauti, lubos iškaišytos visokiomis laukų ir darželio gėlėmis, grindys pabarsytos ajerais ar kapotomis eglų šakutėmis. Ant sienų kaba paveikslai, labai prastai nupiešti vandeniniais dažais. Tai zakristijonų ir vargonininkų arba Kalvarijos mokyklos mokinių šedevrai. Kitame trobos gale yra prastoji gryničia: čia būva visa šeimyna; žiemą per šalčius ten atveda eringą avį, ožkingą ožką, kai kada ir kiaulę su paršiukais. **Gryničia** paprastai be grindų, langai tokio pat didumo, kaip ir seklyčios, tik smulkesniais stiklais. Namų slenkstis turi čia svarbų vaidmenį; kad ir didžiausias priešas jį peržengtų — jau jis tampa šeimnininko prieteliu, ir niekas nedrįs jo paliesti nebaužiamas. Jei žemaitis ko nekenčia, o iš anksto sužino, kad ateis, tai jokių būdu neleidžia slenkščio peržengti,

nes bijo, kad savo niekinga koja nesubiaurotų vietos, pro kurią dievas įžengia į jo trobelę. Kaip tikrojoje Lietuvoje krikštasuolė, taip čia slenkstis yra didelėje pagarboje. Kai stato naują gyvenimą, po slenksčiu paprastai užkasa medinį kryželį ir kokį nors smulkų daiktą senelių prosenelių palikimo, kurį laiko brangiausiu atminimu. Priešais kiekvienus namus yra didelis kiemas, aptvertas **žlogriais**, vidury kiemo auga dideli medžiai — liepos arba uosiai. Po gyvenamosios trobos svarbiausiu trobesiu laikoma klėtis. Ten pilami grūdai, pasidedami linai, sniego baltumo drobės — žemaičių merginų šedvrai, o nesenais laikais, dar mano atminime, neretai pasitaikydavo matyti ten sukabintus senobinius karo ginklus. Nėra šiose apylinkėse, gali sakyti, nė vienos liaudies dainos, kur nebūtų minimas svirnelis. *Svirnelį rauda mergaitė, išleidžiama už vyro, svirnelį režia stuomenis tiems nepakenčiamiems priešams — jaunikio pabroliams; svirnelį prižada tėvui, motinai, seserims ir broliams, pasivertusi raiba gegele, už savaitės po vestuvių sugrįžti pažiūrėti, ar jau prasmego į žemę jaunųjų lova, kurioj pirmą kartą po jungtinių nakvojo, ir t. t.*

Visa Žemaičių žemė, iš pažiūros imant, keleivio akiai teikia kuo gražiausių vaizdų: visur pakelėj dideli, gražiai išstatyti sodžiai, prie kiekvienų namų, lygiai pono, lygiai prasto žmogelio, yra darželis bei sodelis ir stovi medinis kryžius, tikėjimo vėliava, to krašto žmonių dievobaimingumo ženklas. Kryžius paprastai stovi gale trobos, figūra į langus; tatai mūsų sodžiaus žmonėms akivaizdžiai primena, jog visus darbus, ir blogus, ir gerus, visada regi dievas. Dėlei tos priežasties švariai yra užlaikomos sienos palei langus. Paprotys plauti sienas palei langus yra ir tikrojoje Lietuvoje. Pakelėse taip pat yra kryžių, bet daugiausia tinkasi matyti dideli stul-

paį su spintute viršuje, o toje spintutėje stovi statulėlė — šventasis Jonas Krikštytojas, Žemaičių (dabar Telšių) vyskupijos globėjas. Kryžių palei kelią taip tanku, jog nuo vieno ligi kito vos kelios dešimtys žingsnių. Teisingai tą šalį galima pavadinti kryžių ir kunigų kraštu, nes kunigų, kilusių iš Žemaičių, kiekvienoje Rusijos imperijos katalikų diecezijoje yra daugiausia. Niekur nėra tokių mandagių, tokių vaišingų ir tokių dievobaimingų paprastųjų žmonių, kaip Žemaičiuose. Sodžiaus žmogus, kai keliu važiuoja, ties kiekvienu kryžium sustoja, nusiima kepurę ir bent *Tėve mūsų* sukalba, o kiekvieną, kai sutinka kelyje, sveikina žodžiais: *Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus*. O jei kas pasako *laba diena* ar *labas vakaras*, tai tokį palaiko pagoniu ir gerai apibara. Kur tik važiuosi Žemaičiuose, visur sutiksi gerus ir paslaugius paprastuosius žmones, kiekvienas tau pasišaus vadovu pabūti, kiekvienas tau pasiūlys savo namuose nakvynę, kiekvienas su tavimi kuo turėdamas pasidalins, nenorėdamas už tai jokio atlyginimo, o jei norėsi užmokėti — neims. O, sveikinu tave, gimtoji žeme, medum ir pienu tekančioji Palestina mano! Sveikinu jus, gimtieji mano nameliai *Pakėvyje!* Jumyse išvydau pirmą kartą dienos šviesą, jumyse pirmą kartą kūdikio šypsniu pasveikinau šį pasaulį, tokį man kitados buvusį gražų, tokį linksmą. Po jūsų kukliu stogu žengiau savo netvirtus žingsnius, iš jūsų bėgiodavau į *Garbenio* kalną, vadinamą, pasak liaudies padavimo, įžymaus kitados Žemaičių žemės didžiavyrio dainiaus vardu¹. Jūsų pastogėje girdėjau ne sykį savo auklę pasakojant apie garsius šito vyro darbus, kaip stebuklingu savo

¹ Tas kalnas tikrai yra Šiaulių apskrityje, Vaiguvos parapijoje, mano gimtinėje, *Pakėvio dvare*.

kalaviju, paties **Kovo**² iš dangaus atsiųstu, vienu moju tūkstančius vokiečių išguldęs, kaip paskui savo didžiu balsu, į jaučio baubimą panašiu, savo pergales apdai navęs.

Nuo to pasakojimo kaito man širdis, budo vaiko galvoje garbės aistra ir troškulys, aš griebdavau nuo sienos surūdijusį tėvo kardą ir norėdavau nieko nelaukęs šokti į kautynes, kad ir su sesute arba su senu tarnu Ignacu; tiktai rykštė, atsiradusi mamos rankoje, visad nuginkluodavo šešergio riterio narsą. Po jūsų stogu, mieli mano nameliai, girdėjau ne sykį pasakojant apie *Užvarmio* miškus, apie neišbrendamas klampynes ir pelkes, apie tuos miškus, kur lindėjusios raganos ir **laumės**. Po jūsų stogu, mieli mano nameliai, girdėjau ne sykį nuostabius pasakojimus apie *Užvarmio* nimfą, tų nepereinamų liūnų valdovę, kur nė vienas mirtingasis negalėjo įeiti nebaudžiamas, o jei kas, smalsumo masinamas, išdrįsdavo peržengti uždraustą ribą ir išvysdavo stebuklingą valdovės veidą, tas amžinai atsisveikindavo su viltimi pargrįžti į šį pasaulį, nes amžinai turėdavo klaidžioti po mišką, girdėdamas iš visų pusių piktus deivių juokus ir patyčias³. Per tuos pačius kraupius *Užvarmio* miškus ir liūnus, kai vėliau išaugau į stamantrų jaunikaitį, jojau ne sykį linksmas, su viltimi širdyje. Nūnai kaip viskas persimainė!.. Aš tik vienas čia tarp nepažįstamų veidų klajoju. Tie, kuriuos mylėjau, vieni toli, o kitus sauja drėgnos žemės užklojo. Net ir mano nameliai į senatvę palinko ir, pasikeitus gyventojams, savo veidą pakeitė. Šiandien, kai važiuoju per tuos užkeiktus *Užvarmio* miškus, rodosi, kad gedulinga marška

² Karo dievas *. Žiūrėk Narbuto „*Dzieje staroż. nar. litew.*“, I t.

³ Visas šis aprašymas yra imtas iš tos vietos padavimų.

dengia juos, rodosi, kad kiekvienas medis, kiekviena pažįstama vieta klausia mane: keliauninke mūsų, o kas tau pasidarė?

Tiek metų nebuvęs savame krašte, nūnai žiūriu į tas vietas, po kurias jaunystėje bėginėjau linksmas. Štai liepa, kurios pavėsy tiek kartų mokė mane tėvas, kaip dievui ir artimui tarnauti reikia — deja! — lūpos, skelbusios tiesą, jau užsičiaupė amžinai ir niekad man tų žodžių nebekartos! Ranka, kuri laimino, nūnai sustingusi, o gal jau ir veltėdžio kirminėlio sugraužta, daugiau manęs nebepriglaus. Štai kita liepa, ant kurios buvau išrėžęs savo ir savo draugo monogramas. Medis išaugęs, ir mūsų monogramos lyg Egipto hieroglifai išrodo. Argi toks pat likimas būtų ir mūsų širdis ištikęs?! — Štai giraitė, kur su draugais žaisdavau — čia kitados mes greitais kiškeliais ėjome, smarkiuose mūšiuose kariavome. O, kiek vienusyk atbudo mielų atminimų mano širdyje! Tik argi beįstengsiu atgaivinti atminty visus džiaugsmus, visas praleistas šioje įstabioje vietoje laimingas valandėles, kurios jau taip seniai nuplaukė nebegrižtamai. Kai užgriūva mus daugybė atminimų, išlikusių mummyse, tai norėtusi vienusyk tą visą daugybę perimti ir jos atspaudą savo atmintyje įtvirtinti; bet kai šaltai svarstydami pradedame galvoti apie atskirus daiktus, tai didžioji jų dalis dingsta iš mūsų domės. Praeitis mums atrodo it platus geografijos žemėlapis, kurio linijos visaip eina ir kryžiuojasi. Kai kurios iš jų ryškiai nubrėžtos, o kai kurios, tik vos vos pažymėtos brėžtuvu, toliau vis labiau nusitrina ir nyksta; o kas išlieka, tai panašu į aną labirintą, kuriame keliauninko akis neįstengia įsidėmėti tikrojo kelio. Juk kiek jausmų, taip smarkiai sukėtusių ugningą mano sielą, nūnai visiškai pamirštų! Kiek džiaugsmų, nusiminimų, pavojų

praėjo, nepalikę nė mažiausio pėdsako — tarsi jų nė būti nebūta! Visi sąjūdžiai dingo be ženklų, nelyginant toji margaspalvė vaivorykštė, kur vakar žavėjo mūsų akį.

Daugumas jaunystės draugų — tartum niekad ir pasaulį nebuvę; tiktai kada-ne-kada ar koks netyčių atsitikimas, ar abejingi žodžiai kalboj, paliečia juos kuo nors, nelauktai ir greitai, truputį švystelėję atminty, beprimena juos.

O, kaip daugelio nežinome likimo, net tų, kur buvo patys tikriausi mūsų draugai, su kuriais norėjome keliauti visą gyvenimo kelią, su kuriais lyg su broliais viskuo dalinomės, kuriems neturėjome nė mažiausios paslapties. Gal po daugelio metų nekrologo puslapis ar antkapio akmuo pasakys, jog mirė tas, kurio veltui ieškome gyvųjų tarpe; gal rasim ir tokių, kurie, iškilę į didžias aukštybes, su panieka stumia nuo savęs atminimus tos broliškos meilės, kurią buvo prisiekę laikyti ligi grabo. Kiti, atsidavę niekingiems troškimams, pamiršo viską, išskyrus norą įgyti galios, turto, išskyrus priemones lobti, kad ir neverčiausiu būdu.

Jei norime, kad bičiuliška ranka nuoširdžiai suspaustų mūsų sąją, ieškokim draugo, kuris, patekęs į nelaimę, matė, kai kerojo priešais jį visos vargo šakos, ir, bėdos ištiktas, su tvirta dvasia žiūrėjo į užsidarančias aukso gausybės duris.

III

ŠILUVA

Prie įžymiausių Žemaičių vietų priklauso Šiluvos miestelis, plačiai žinomas jomarkais ir gražia mūro bažnyčia, kurioje yra *švenčiausios panelės* paveikslas, gar-

sus stebuklais. Seniau ta vieta buvo vadinama *Būda* arba *Šilas*. Čia pirmąją bažnyčią dievo motinos ir šventųjų apaštalų Petro ir Povilo garbei, viešpataujant Kazimierui Jogailaičiui, 1451 metais pastatydino Petras Gedgaudas, Geišių⁴ ponas. 1532 metais, kada religinės naujovės, iš Prūsų pargabentos, susuko galvas mūsų tėvams ir mažne visos katalikų šventovės buvo paverstos kitatikių maldyklomis, tokia pat liūdna dalia ištiko ir Šiluvos bažnyčią, pamestą savo ganytojo *Holubkos*, kuris, drauge su daugeliu kitų Žemaičių vyskupijos dvasininkų išsižadėjęs dangaus laimės dėl nešvarios ir nepastovios žemės laimės, parankiuose teiginiuose ieškojo palengvinimo savo sąžinei. Tiek buvo pas mus toji naujovė paplitusi, jog kunigaikštis Merkelis Giedraitis, žengdamas į Žemaičių vyskupo sostą, tik septynis katalikų kunigus berado visoje vyskupijoje. Aštuonias dešimtis metų Šiluvos šventovė išbuvo evangelikų reformatų valdžioje, o gal ir ligi šiol būtų likusi jų rankose, jei pati švenčiausioji panelė stebuklingu apsireiškimu nebūtų paskatinusi katalikų atsiimti kas savo. Visas tasai įvykis yra aprašytas Šiluvos bažnyčios istorijoje, surašytoje ant pergamento, rodos, Augusto II laikais. [...] *

Kalbant apie Šiluvą, negalima tylomis aplenkti tnykščių jomarkų, vykstančių per visą švenčiausiosios panelės *užgimimo* švenčių oktavą. Kas tik aprašinėjo keliones ar kokią nors vietą, bent pas mus, niekad nepamiršo savo knygoj duoti kokio nors jomarko apybraižą, nes kaip tik tenai puikiausiai duodasi pažinti, bent iš dalies, žmonių fizionomija ir papročiai; dėl tos tad priežasties, o ne iš vėjavaikiško beždžioniavimo, ir aš imuosi aprašyti Žemaičių jomarką. Neras čionai skai-

⁴ Geišiai — dabar Raseinių priemiestis.

tytojas humoristiškų paveikslų, kuriais yra žymūs Kraševskio ir grafo Pšezdzeckio veikalai, bet tiktai paprastus, nuoširdžius, be jokio įkvėpto polėkio nuškiecuetus paveikslus mūsų žemės žmonių, pagyvėjusių dėl geros nuotaikos, linksmumo ir visuotinio judėjimo.

Dar gerą savaitę prieš prasidedant jomarkui jau visi keliai pilni pirklių keliauninkų, kurie čionai traukia su prekėmis net iš tolimų pakraščių.

Gana erdvią aikštę užima paprastai pirkliai rusai iš Rygos, Maskvos, Kijevo, o kai kada net iš Odesos. Jie čia atveža stiklo, porceliano, kailių, konfitūrų, žvakių, muilo ir visokių kitokių prekių, kuriomis verčiasi prekyboje rusų *važinėjantieji* pirkliai. Armėnai atvažiuoja su šilkais, turkiškais šlafrokais ir kt. Už aikštės, žemynlinkui, eina ilga eilė parduotuvių, kuriose paprastai mieli mūsų žydėliai, nešvarūs, riksmingi, o visada įkyrūs, turi susikūrę savo veiklos sceną. Čia tave įrudusi, sena, susibaigusi žydė traukia už skverno ir maloniai perša savo supuvusias kriaušes bei obuolius; čia tau rodo vilnoną, perkeliukus ir kitokius audeklinius niekus, ten tave per kits kitą stumia, traukia be jokios mielaširdystės ir rėkia: *cukraus, kavos, arbatos, petnešų, pirštinių, liemenių, skarelių, perkelių* ir t. t., ir t. t. — visiškai kaip Vilniuje, Žydų ar Stiklių gatvėje. Tarp kelių dešimčių prastų krautuvėlių it didžiuliai perlai žvilga galanterijos krautuvės — Kameneckio iš Raseinių ir Mintaujės pirklių, o labiausiai — jomarko briliantas, žemaitikių saldžių svajonių daiktas, — skrybėlaičių parduotuvė. Toliau — keliasdešimt parduotuvių vilniečių su visokiu šlamštu. Toliau — vėl žydų parduotuvės, o dar toliau... ir dar toliau žydai su prekėmis.

Aplink bažnyčią — visas didžiulis šventorius, aprizgęs audeklinėmis būdomis, ten pardavinėja rožančius, škap-

lierius, kryželius, medaliukus, paveikslukus ir maldaknyges.

Aplink visą rinką — žalios žydų lapinės su degtine, alum, silkėm, meduoliais, riestainiais ir bandutėmis, keptomis su alūnu, kad išeitų didesnės. Rinkoj stovi vežimai su taboka, džiovinta žuvimi, o prie kiekvieno, iškabos vietoj, ant ilgos karties iškeltas kuokštas taboklapių arba dideliausia plekšnė. Vienur kitur stovi stalai, apdėti skardos dirbiniais. Žemėje prikrauta geležies, molinių puodų ir kitokių indų. Ten vėl stovi tvarkingai išrikiuoti rateliai, o ten visokie ūkio padargai: skrynios, dėžės, kubilai, stalai, staleliai, krėslai, krepšiai, kraitelės, šepėčiai linams šukuoti. Galiausiai visur čia dar matyti smulkių parduotuvėlių, kur prekiauja vaikų žaislais, siūlais, sagutėmis ir t. t. Visų žymesnių smuklių sienos margoja lentynomis visokių spalvų ir visokių pavidalų kepurių. Tiktai kas čia ir įstengs viską aprašyti — reikėtų Homero genijaus ir Homero atminties, kaip jis, nė karto nesutrikęs (snausdamas tiesiog), išskaičiuodavo visus graikų laivus ir didvyrius, kurie kovėsi prie Trojos, o mes, vargšai rašeikos, kur čia su juo susilyginsim; tad pakaks mums ir tiek, kiek papasakojom skaitytojui nuobodinti; o jei pasitaikys proga, gal dar kai kuriuos daiktus, čia neminėtus, ir prisiminsime.

Pažvelkim dabar į tuos keliolika tūkstančių žmonių, kuriuos į šią vietą pamaldumas ir jomarko interesai sutraukė. Kiek čia judėjimo, kokia spūstis! Kai žiūri iš kurios aukštesnės vietos, pavyzdžiui, nuo šventoriaus, tai atrodo, tartum prieš tave dideliausias skruzdėlynas, kur krutūs vabalėliai visi įnikę į savo darbus; o gal geriau pasakysiu, jei visą tą sambūrį palyginsiu su įvairiaspalviais stikleliais kaleidoskope, kurį akiai palinksminti greitai suka vaiko ranka. Įsiterpkime į tą minią

ir pažiūrėkime, kas taip kvaršina galvas šitiems žmonėms.

Štai esame svarbiausiajame jomarko punkte, tarp parduotuvių, kurios tvarkingai išrikiuotomis prekėmis vilioja kiekvieną praeivį. Visi čia traukia: vieni nusipirkti ko reikia, kiti pasižiūrėti į anuos, o paskui, neturėdami už ką pirkti, bent pasakyti, kaip ta sakmės lapė: *čia — labai prastos rūšies*, o dar kiti, paprastai jauni žmonės, šiaipsau — pasižiūrėti po dailia skrybėlaite, pridengusia gražias akutes.

Kas čia žmonių, kas čia originalų, kokia gausinga kolekcija egzempliorių, nors ne per rečiausių gyvajame teatre!

Antai, tasai susiganęs šlėkta, mažiausiai koks nors ribų teisėjas, perka stiklines: žiūrėk, kaip renkasi kuo mažiausias — jis iš jų vaišins arbata svečius; o sau ir pačiai nusipirko kvortines; jo tokia taisyklė: *geriausias ir mieliausias svečias namuose — tai pats šeimininkas*.

Tas jaunavedys perka žmonai nublukusį maskvinį šaliką ir papiautinau derasi su pardavėju dėl auksino. Po valandėlės pamatysi jį *lošimų salėje*: tenai be svyravimo pastatys ant kortos šimtą dukatų ir praloš.

Pasižiūrėk į tą smulkų, nupiepusį, išblyškusį sutvėrimėlį, vedantį už parankės savo pačią. Tur būt, sakysi: čia koks nors turtingas dvarininkas, matyt, iš prabangiai galionuotų tarnų livrėjų. O! Turtingas dvarininkas, turi pusę milijono sidabro rublių — skolos. Bet koks jis neramus, kažko dairosi, gręžiojasi į visas puses, nelyginant studentas, pastatytas į kertę už bausmę. Jis ieško progos atitrūkti nuo vargšės pačiutės šono, o tada — kuo greičiausiai nudumti į traktierių, kur jo seniai laukia arfininkė čekė, dievinamoji ir neprilygstamoji Teresė.

Tas išsitempęs, it mieta prarijęs ponaitis — tai jaunas grapukas; jau vien iš veido, iš kvėšų jo akių žiūri kvailumas, būdinga visų madų krautuvių didžiavryių savybė.

O ką gi pasakyti apie tą „jo malonybę“ su barzda, ūsais ir žandenomis *à la jeune Françe **, arba *à la senas ožys rudenį*, kas galų gale vis tiek?.. Nieko, nes su tokiomis padarais dažnai susitinkate — tai namie auginti mūsų fanfaronai ir svetimų juokingumų beždžioniautojai. Geriau mestelkite akį į tas nuvytusias ponias, apsičiusias puošniai, bet ne pagal madą, kaip matyti iš skrybėlaičių plačiausiais bryliais, panašiais į kverkštenės vištos išplėstą uodegą, įnikusias žiūrinėti blizgučius Kameneckio krautuvėje. Yra tai pirmutinės Žemaičių aristokratės; yra tai... geriau nutylėsiu, nes sakys, kad aš esu nemandagus — o mandagiai apie tokias ypatas atsiliepti negaliu.

Bet tik pažiūrėkit, koks ten spiečius panelių, jos plūsta tiesiai į ruso pirklio parduotuvę. Kokios dramblotos, sustumtinės figūros, bet užtat apsiavusios geltonomis, nuklypusiomis čeverykomis. Tai antroji moterų kasta, tai akalicų šlėktaičios. Pasiklausykite jų kalbų, jei įdomu ir turite nors kiek kantrybės. Koks pretenzingumas, koks įsitikėjimas į savo bajoriškus herbus, koks titulavimasis tarpusavy, kokie ryškūs šūksniai: „Na, duok tu man ramybę! A, kad tave velniai griebtų! O kad tu nesulauktum!“ ir t. t. Nuėjo į krautuvę ir tuoj visos vienu balsu užriko:

— Ponas burlioke, ar turi saldainių?

— Turiu.

— Duok mums svarą, tik gero svorio.

Pirklys atsvėrė, suvyniojo ir laukė užmokant.

— O kiek kaštuoja?

— Du auksinu, panelės.

- O, taip brangu!
- Ne, tai nebrangu.
- O ar negalima už keturiasdešimt skatikų atiduoti?
- Ne.
- Tai už keturiasdešimt penkis.
- Paskutinė kaina, du auksinai.
- Va še, kad tave paralius griebtų.

Ten, apie žydų parduotuves, apspitusios it musės pilkos kaimo moterys su drobiniais sijonais ir perka sau skareles. Apdriskę, su lapsardokais pardavėjai rodo joms visa, ką tik turi, o jos kiekvieną skarelę supasi ant galvos ar ant pečių ir su tam tikru pasitenkinimu žiūrisi į mažą, skarda aptaisytą veidrodėlį. Žydai už kits kito giria savo šiukšles.

— Oi, kaip gražu! Oi, kaip tau pritinka! Tu dabar visiškai į save nebepanaši, tu dabar išrodai kaip kokia panelė! Na, še, imk tą skarelę, aš tokią pačią vakar pardaviau poniai maršalkienei.

— Tai aš nepirksiu,— atsako sodietė,— aš su poniom lygintis nenoriu.

— Na! O kuo tu prastesnė už ponią maršalkienę? Tau ta skarelė daug geriau pritinka, nekaip jai; ji su šilkais, su perlais, su deimantais išrodo kaip prasta boba, o tu ir su ta rudinėle kaip kokia jos malonybė, kaip kokia grafienė. Na, kam sau gailėti, jei ponas dievas tave tokią gražią sutvėrė. Oi, kokia tu graži! Tau tik palociuos gyventi. Še, imk tą skarelę, nesigailėsi,— atmink mano žodį, kaip tave tokią išsipusčiusią pamatys koks ponaitis — tuoj pasidabos ir apsiženys.

Mergina, nuo pagyrų apkvaitusi, perka su džiaugsmu, nes pataikavimais kiekvieną moterį apdumsi — ir didžiausią turtuolę, ir varguolę paskutinę; ir nenuosta-

bu — juk visos yra dukterys tos pačios rojaus levos, kuriai žaltys susuko galvą gražiais žodeliais!

Einam toliau. Palaikių drabužių parduotuvėse smulkieji šlėktos perkasi senus, nudružusius paltus, surdutus, o kai kada net frakus! Prašom dabar pasižiūrėt į juos, kai apsivelka tais skarmalais,— su kokiomis didingomis minomis jie vaikšto, kaip grėžiojasi į visas puses — persitikrinti, ar juos kas mato šitaip pasišvietusius. Kokie judesiai — eina, tai, rodos, žemės nesiekia, o veidas linksmas, o sprandas išriestas, o povyza ištempta kaip ant kartuvių — taip juos pakeitė drabužis, jog teisingai čia galima pritaikyti seną mūsų priežodį: „*Nustebintas kūnas nutvilko: ir ko tik ant jo neprivilko!*“ Arba pažiūrėkite į tą šlėktaite, kur nusipirko bombasinį burnosėlį su siaurute apykakliuke. Jai regis, jog visame pasaulyje dailiausiai pasišvietusi. Tegu pamėgina kas nors iš pažįstamų, tokią josmylistaitę sutikęs, kaip geras pažįstamas, apkabinti į glėbį; koks pasipiktinimas! Tuoj jam išrėš komplimentą: „Su tokiom manierom — pas tarnaites, į šeimyninę!“ arba „*Eik sau, pons! esi girtas!*“

Šlėktos ir kiemionys perka kepures. Žydas jiems paduoda, rūpestingai nupurto dulkes ir įsirežęs giria: čia nauja, neišversta, sajatinės gelumbės, ai, ai! kokia tai puiki kepurė! Įsikaušęs šlėkta matuojasi kepurę ir klausia aplinkinius, ar jam pritinkanti.

— Oi, tu su šia kepure išrodai kaip ponas.

— Ai, duok ramybę, ponas arendoriau (taip čia vadina kiekvieną žydą), tai sena kepurė, jau kokius dvidešimt kartų versta perversta.

— Oi, kad aš taip sveikas būčiau, kaip ji neversta.

— Tai prisiek *cheremu*, kad neišversta, bet aiškiai prisiek.

— Na! prisiekiu tau, kad nauja.

Žydo duoto žodžio įtikintas, pirkėjas ima sukioti kepurę, į visas puses ir, dviem pirštais suėmęs, gelumbę bandyti, pagaliau derasi dėl kainos, po keliolika sykių išeina ir po keliolika sykių grįžta; pagaliau nuperka ir užmoka dvigubai brangiau, negu verta.

Ogi štai tikras stebuklas! Knygynas Šiluvoje!! Ar tik ne gerbiamasis Rubenas Rafalovičius Dajonas * čia atsi-kraustė? — Ne, tai vienas smulkus senojo išpažinimo * literatas, kurį neretai esate sutikę Vilniuje su keliomis apdriskusiomis knygelėmis ant Kardinalijos kampo *. Reikia pažiūrėti, gal ką naujo atvežė: knygų, atrodo, turima gana nemažai. Toji krautuvėlė yra visiškai tuščia, gera tad bus po jomarko darbų pasilsėti.

— Kodėl pas tave pirkėjų nematau? — klausiu žy-delį.

— Nežinau, tur būt, žemaičiai knygų nemėgsta.

— Ar dar nieko nepardavei?

— Kur ne, pardaviau labai daug *kalendorių*, apie du šimtus egzempliorių *Morfėjaus* ir keliasdešimt *Kel-iaujančio turko*.

— O kokių dar knygų turi?

— Prašom pažiūrėti.

Ėmiau iš eilės žiūrėti duodamas man knygas. Kone visos buvo išleistos Maneso Romo, pirmojo mano mece-nato, Dvožeco Noimano, o kai kurios ir svarbiausiųjų Vilniaus knygynų — Gliuksbergo ir Zavadzkie *, kaip nebereikalingas šlamštas išmestos ir žydeliams pasigrobti atiduotos. Čia buvo: *Libusa, arba Prahos įsteigimas, Atsargos štabsmistro Bronico poezijos, Trijų brolių poezijos, Dugaltas Dalgety, Maltos riteris, Žugaževskio vertimai, kun. Olševskio vertimai, kun. dominikono Snarskio vertimai*, nesuskaitoma daugybė *Rinktinių, Poezijos rinkinių, Keliaujantis turkas, Morfėjus* (tos dvi

brošiūros pas mus yra populiariausios), *Pranašavimas*, mano — kaip teisingai buvo pavadinta — liliputiška knygelytė *Lietuvos istorija vaikams*, poema *Medžioklė, Trioletai* ir t. t., ir t. t. Ogi tarp tų visų brošiūrų spindėjo *Kiškos-Zgerskio* dramos veikalai ir kito autoriaus sieksninės odės, kurios, savo laiku sukėlusios triukšmą, bildesį ir riksmą, įvairiosios visiems nuobodulį, susirado galiausiai prieglobstį žydų kromeliuose, kur paprastai rašytojų, jau mirusių šlovei, protai ilsisi ramybėje, net be vilties prisikelti iš numirusių. Sukalbėjęs amžinatilsi prie palaikų tų kitados garsių ir smarkių Vilniaus literatų, buvau jau bešeinąs, tik šit, netyčia pastūmėjęs apsiausto rankove gražiai apdarytą *Pamiętnik Magnetyczny*, pamačiau apačioj savo pirmąsias terliones, išleistas Maneso, vardu *Raštai* *, terliones, dar mokyklos suole keverzotas, kai tebebuvau vos keliolikos metų vaikiūkštis, o pamatęs tą savo jaunystės nuodėmę, labai nemaloniai nustebejęs sustojau; mat, perskaitęs paskutinį patepimą, duotą man „Tygodnik Petersburski“ leidėjo, tučtuojau visus tos knygutės egzempliorius iš knygynų atsiėmiau ir į auto-da-fe paskyriau. O kadangi Manesas buvo ją atspausdinęs savo lėšomis, tai aš gavau gražinti jam visas išlaidas su didžiausiais procentais. Betgi pasirodo, kad jis buvo išspausdinęs daugiau egzempliorių, negu man atidavė, ir nepasitenkino mano atlyginimu, jeigu dar ir dabar jų matau prekyboje. Taip man ir reikia! Tegu šis įvykis būna pamoka visiems prastiems rašytojėliams, kad jeigu sykį parašei ir išspausdinai kokį niekalą, tai jokiū būdu jo nebeišnaikinsi; kad, nors kaip besistengtum, ką bedarytum, vis tiek paskui jisai persekios neapsigalvojančią autorių visą gyvenimą. Kaip tad šičia išvengti blogio? Ogi va: nerašyti visai. Kad tai galėtum! Bet kur tau — žmogus ir po

laiko nepasidarai gudresnis, nes rašymas yra aistra, aistra, piktesnė už įprotį rūkyti pypkę arba girtauti. Rašytojavimo aistra niekad nusikratyti negalima; tą aiškiai ir įtikinamai rodo ir ši terlionė, kurią nūnai drebėdamas atiduodu į gailestingo skaitytojo rankas. Tiktai, man rodos, geriau daryti nuodėmes prastu rašymu, negu dykinėjimu arba žmogų žeminančiais užsiėmimais, k. a. kortavimu, girtavimu ir t. t. Bent jau aš, kai neturiu ko naudingo pasiskaityti, bemeiliju nors rašyti, kad ir prastai, negu dykas būti ar su pypke dantyse vaikščioti po kambarį ir mirtinai nuobodžiauti. Šituos ir tolygius filosofinius svarstymus, kurie po kiekvieno nemalonumo ateina manęs paguosti, teko nutraukti, nes į knygyną užėjo keletas žmonių. Prisirinko paskui ir daugiau. Vieni pareikalavo *Kalendoriaus*, kiti *Taupios virėjos*, tretį *Patarėjo medžiotojams*, dar kiti — *Visto filosofijos ir pagrindų*. „Dieve mano! — pagalvojau — tai juk mūsų dvarininkai! Tokios tatai knygos jiems sudaro literatūros visumą! Bet prašom su tais ponais įsileisti į šneką apie savojo krašto raštiją — nieko nežino, nieko neskaito, o betgi plūsta kiek tik gali lenkų rašytojus ir knygas. Palengvėjo kiek man širdy, kai vienas jaunas vyras paprašė pardavėją duoti turiningesnių knygų — Kraševskio, Grabovskio ir kitų rašytojų, kurie nūnai sudaro šviesiausią žvaigždyną mūsų literatūroje, kovojančioje dėl pirmenybės palmės su visų Europos tautų literatūromis. Žydas prašomų knygų neturėjo, ir tas jaunas vyras, nieko nenusipirkęs, išėjo iš parduotuvės; ne ką trukęs ir aš tą pat padariau.

Išėjęs iš knygyno, pasukau į rinką. Minia užė, įsikaušę kaimiečiai ir šlėktelės vieni su narsuolio mina vaikštinėjo sau, kiti, jau perpildę ruginio nektaro saiką, stovėjo nejudėdami ir iškvėšusiomis akimis spok-

sojo į aplinkos daiktus. Pastebėjau, kad mažiausia žmonių buvo žydų būdose, kur pardavinėjama degtinė, o daugiausia gėrė prie vežimų. Žemaičių sodžiaus žmogus tik paskutinio reikalo spiriamas perka degtinę iš žydo jomarke, nes daugiausia savo iš namų atsiveža ir ją pažįstamus vaišina. O važiuodamas namo, kai atsargų nebeturi, tai mažne prie kiekvienos karčiamėlės, prie kiekvienos būdelės (o tokių būdelių, grįžtančiųjų iš jomarko patogumui, pilna būna visose pakelėse per ketletą mylių) sustoja ir nors už porą skatikų degtinės su mielu kaimynu ar kūmu turi išgerti. Na, tada prasideda bičiulystės pareiškimai, glamonėjimasis ir bučiavimasis, o draug su tuo ir gausingas abipusis seilėjimasis. O šlėktos tais atvejais daugiausia rėkauja, pučiasi it kalakutai, vaidijasi, kol galų gale etiketiniu trikarčiu pasibučiavimu į abudu skruostus atsisveikina. Šlėkta jomarke, ypač į pavakarę, ima prisiminti senus laikus, senobinius seimelius, o apstotas jauno savo *ponų ir brolių* pulko, meluoja jiems, kad net dulkės rūksta. Jau nimas smalsiai klauso tų tauškalų ir tiktai kada-ne-kada įterpia į jo kalbą ryškų šūksnį: „*E, meluoji, ponas stražnike!*“

Bet koks tenai triukšmas girdėti iš anos drobinės būdos pačiam vidury rinkos? Ten žydas fokusininkas rodo prastuomenei už penkis skatikus savo *štukas*. Ėda pakulas, iš nasrų leidžia liepsną ir traukia visokių spalvų kaspinus, šoka ant virvės, smagaliu ant nosies užsistatęs, sukioja kardą, ant kapos kiaušinių šoka ir nieko jiems nepadaro. Žmonės į jį žiūri stebėdamiesi ir, nieko negalėdami suprasti, sušunka: „*Tas žydas raganius! Bėkim šalin!*“

Tenai toliau karingų romėnų vaikaitis, ištižęs ir suniekšjęs, nešiojasi ant kukšteros pajodžargą beždžio-

niukę, aprengtą ryškiai raudonu husarišku munduru, ir vedžioja už virvelės mokytą šuniuką. O toliau vokietis, driskis filosofas ir drauge muzikas, groja švilpynuke populiarią gaidą „*Mein lieber Augustin*“ („Mano mielas Augustinai“) arba, paprašytas už auksiną, užaina į kuriuos namus ir paleidžia „spiegti“ išgarsintojo „valsų karaliaus“ Štrauso * tonus, nuo kurių atgarsio marionetės, pastatytos ant plokštelės, šoka. Kitas vokietis tąso ant kupros didžiausią skrynią, kurioje atvaizduotos sidabro kasyklos Freiburge. Ir šis už kelis skatikus labai mielai rodo savo įmantrybę. Atidaro skrynią, ir turite prieš save Freiburgo kasyklų miniatiūrą: pasukus rankeną, pasisuka velenas, visos tos mašinos širdis, ir sujudina visas jos dalis. Tik veltui lauktumėt tų visų dalykų paaiškinimo, jei vokiškai nemokat. Rodytojas nemoka lenkiškai ir į kiekvieną jūsų klausimą atsako: „*Eto saksonski horot Freiburg!*“ („Tai saksų miestas Freiburgas!“) arba, rodydamas į mašinerijos dalis, sako: „*I tut rabota, i tut rabota, i tut rabota*“ („Ir čia darbas, ir čia darbas, ir čia darbas“), o pagaliau atkiša nedidelį skardos padėklėlį ir sako maivydamasis: „*Ponia duoti pinigas.*“

Yra Šiluvoje per jomarką ir teatras, kai kada net po kelias trupes susirenka vienukart; tada keliuose klotimuose vaidina. Tiktai niekad čia neužsuka nieko gero, o atvyksta vien klajoją prasti aktoriai, basi, nudriskę ir žaliausio supratimo neturį apie dramos meną. Bet prašom tiktai paskaityti jų sieksnines afišas, išlipytas mažne ant kiekvieno namo kampo, ir iš jų tokio skelbimosi tikriausiai pamanysite, jog artistai atvažiaavo bent iš Vilniaus, jei ne Varšuvos ar Petrapilio. Kokias čia pjeses vaidina? — vis dramos, operos, baletai!... Tiktai, jei nori ilgesnės mielos iliuzijos, tenkin-

kis pačia antrašte, neskaityk visos afišos, nes maudulį įvarys, tau koktu paliks, neradus joje nei prasmės, nei mokėjimo rašyti; užtat pavaišins tave gera porcija kvailybių, o dar geresne — įžūlumo ir darymosi. Tiek apie afišas; spręsti apie teatrą — ne mano dalykas.

Reikėtų čia ką-ne-ką pasakyti ir apie *lošimų salę*, kaip apie svarbiausią punktą, kur visų gausiausiai buriasi jaunimas ar net ir pagyvenę žmonės; tiktai man nesinori tenai eiti nei savo skaitytojo vesti,— verčiau likit sveiki!

IV

KRAŽIAI

Lygumoj abipus *Kražantės* upės stovi miestelis, gavęs nuo jos vardą,— *Kražiai*, garsus iš seno Žemaičiuose aukštesniąja mokykla, laikyta po kits kito jėzuitų, eksjėzuitų, senosios regulos karmelitų, pagaliau mokytojų pasauliečių, prižiūrimų buv. Vilniaus universiteto.

Kražiai iki Vytauto laikų buvo kaimelis, priklausantis Žemaičių kunigaikščiui. O 1414 metais Vytautas jį priskaičiuoja prie apskrities miestelių. 1547 metais jie atiteko nuosavybėn Stanislovui Kešgailai, kuris buvo vedęs Oną Radvilaitę ir rašėsi Kražių grafu⁵. Kiek vėliau grįžo vėl į valdžios nuosavybę, ir nuo 1559 metų kurį laiką juos valdė anglai, Suffolko kunigaikštienė ir jos vyras Rišardas Bertas, kurie „*atsidūrę pavojų ir gelbėdami gyvybę*“ (karaliaus privilegijos žodžiais), pabėgę iš savo tėvynės, rado čia prieglobstį pas Žygimantą Augustą ir už padėtus valstybės izde auksu ir brangenybėmis 3.676 talerius (sumą, prilygstančią 1613 to meto lietuviškų kapų ir du skatikus), įkaito teise įgi-

⁵ Niesiecki, Korony Polskiej 2 tom., 517 psl.*

jo Kražius. Kai anglams pavojus praėjo ir jie turėjo jau į savo kraštą grįžti, o išde nebuvo pinigų, tai sakytąją sumą iš savo kišenės išmokėjo jiems kunigaikštis Mikalojus Radvila ir tuo būdu tapo įkaitiniu Kražių valdytoju. Paėmęs į savo rankas miestelį, toje vietoje, kur dabar stovi buvusioji jėzuitų bažnyčia, pamūrijo gynybinę pilaitę, kurią apsupo vandeniu, panaudojęs Kražantę ir kanalą, ėjusį kitados per vidurį dabartinio miestelio. Tą pilaitę vėliau Karolis Chodkevičius * liepė perdirbti į kolegijos bažnyčią. Visiškai griežtai tačiau šito tvirtinti negalime; bent jau tokios nuomonės yra profesorius Podčašinskis *, kuris, būdamas mokyklų vizitatoriumi, 1826 m., kai mokiausi ten gimnazijoje, lankė Kražius ir, apžiūrėjęs tuščią buvusią jėzuitų šventovę, kalbėjo, jog bažnyčios architektūra įsakmiai rodanti, kad ji esanti perdirbta iš pilies. 1568 metais Mikalojus Krištopas Radvila * visuotiniame seime Gardine įgijo Kražius savo šeimai paveldimai, tuo reikalu gavo ir karaliaus privilegiją, datuotą tų pat metų birželio mėn. 1 d. Vėliau, kai ši privilegija per gaisrą sudegė, kunigaikščiai Radvilos gavo kitą iš Stepono Batoro, rašytą 1577 metais Marijenburge. 1780 metais karalius Stanislovas Augustas savo privilegija leido Kražiuose rengti du turgus kas savaitę ir tris prekymečius kas metai: *pirmą* keturių savaitių, pradedant nuo *Trijų karalių*, *antrą* trijų savaitių, po *švento Antano*, *trečią* keturių savaitių, po *švento Egidijaus*. Tačiau tasai leidimas nebuvo įgyvendintas. Dabar čia būna vienas turgus savaitėj ir keli vienadieniai arklių turgai metuose, t. y. šv. Lauryno, šv. Roko, šv. Mykolo, sekminių ir Trijų karalių. Svarbiausias turgus esti pirmadienį prieš užgavėnes ir turi **mugės** vardą. Radvilai 1801 metais pardavė Kražių grafystę Juozapui Rodzevičiui, Lenkijos

kariuomenės leitenantui, Ašmenos horodničiui, už 25.000 olandiškų dukatų, kuris, užmokėjęs dalį šios sumos, įsipareigojo apmokėti skolas, užtrauktas šio dvaro sąskaita. Tuo tarpu dėl švaistymo, o dar labiau dėl netvarkos tos skolos dvigubai išaugo, ir galų gale įvyko eksdivizija *, po kurios Kražiai atsidūrė labai didelio skaičiaus savininkų rankose. Mat, kiekvienas namas, kiekviena prasčiausia karčiamėlė, kiekvienas menkiausias kromelis, kuriame pardavinėjama bent svaras kitas muilo ar keli lapai tabokos, turi vis kitą savininką. Yra tatai miestelis, kurį sudaro keli šimtai namų, nešvarus, pelkėtas, gyvenamas daugiausia žydų. Jo aristokratija yra gimnazijos mokytojai ir mokiniai. Namai kai kurie gražūs, bet visa fizionomija išrodo kaip pasiturinčio izraelito drabužis, kur matai sumišai turtingumą bei eleganciją su purvu.

Per patį vidurį miestelio teka Kražantė. Jos vandenių veidrodyje žiūrisi apsamoję kitados garsios šventojo *Ignaco Lojolos* sekėjų * kolegijos mūrai. Bažnyčią, kolegiją ir mokyklą pastatydino Jonas Karolis Chodkevičius, Vilniaus vaivada, Lietuvos etmonas, prieš Chotino * mūšį, su intencija išmelsti iš dievo pergalę, ir atidavė valdyti kunigams jėzuitams ⁶. Be mokyklos, kuri buvo vadinama *akademine*, jie laikė 171 metus pasauliečių kunigų seminariją, nuo 1570 iki 1741 metų, kuriais ši dvasinė įstaiga buvo perkelta į Varnius ⁷.

Bet kame šiandien tas ordinas, turėjęs šitiek didžių

⁶ Naruszewicz, „Historja J. K. Chodkiewicza“ [„J. K. Chodkevičiaus istorija“], 2 t.

⁷ Jėzuitų ordiną panaikinus, vyskupo Lopacinskio rūpesčiu buvo pagabenti iš Varšuvos kunigai misionariai, kuriems buvo pavesta seminarijai vadovauti ir dėstyti joje. (Žiūrėk kanauninko Čerskio „Opis źmudzkiej dyecezji“ [„Žemaičių diecezijos aprašas“]).

vyrų, uolių dievo garbės skelbėjų? Išnyko, tur būt, amžinai!.. Vien tik atsiminimai liko apie jį naujosioms kartoms, vien tik pasakojimai ir užsilikusios žmonėse kalbos liudija, jog buvo kadaise tas milžinas, kuris savo galingais pečiais laikė senos Petro šventovės rūmą. Vienos, sakau, tik užsilikusios apie jį kalbos, nes apie nieką nėra šiandien tiek keistų, tiek nuostabių pasakojimų, kiek apie jėzuitų ordiną. Žemaičiuose (nekalbu čia apie aukštesniąją visuomenę) Kęstutis, kryžiuočiai bei švedai ir jėzuitai sudaro svarbiausią ir vienintelį kasdieninių liaudies kalbų turinį. Tegu sau ką nori sako mokyti ir nebaigę mokytis gudreivos apie jėzuitus; aš vis tiek visad laikau jų pusę ir negaliu be nuostabos minėti to didžio ordino.

Kražiuose jėzuitų bažnyčia, amžinos atminties Chodkevičiaus pastatydinta, nūnai laiko rankos yra mažne visai sunaikinta. Toji bažnyčia, kurios pastatymą pažymėdamas Sarbievijus * tokią gražią, tokią iškilnią odę parašė ⁸, kuri kitados būdavo pilna dievobaimingų žmonių minių, kurios skliautai skambėjo garbe viešpačių viešpačiui, nūnai stovi tuščia, bežadė, it milžino griaučiai. Vietoj anų laikų kilnios, širdį pagaunančios senovinės harmonijos: *Sanctus* [Šventas], *Gloria in excelsis* [Garbė aukštybėse], *Requiem* [Amžiną atilsį]

⁸ Žr. Matthiae Casimiri Sarbievii e Societate Jesu, Carmina, Parisiis MDCCLIX. Lyricorum lib. III, Ode XXII. In primi lapidis jactu, cum Joannes Carolus Chodkievicius contra Osmanum Turkarum Imperatorem signa moturus, templum VIRGINI MATRI Crosensis Societatis Jesu, Collegii extrueret. [Motiejus Kazimieras Sarbievijus, jėzuitų ordino, Giesmės, Paryžius MDCCLIX. III lyrikos knyga, XXII odė. Dedant kertinį akmenį, kada Jonas Karolis Chodkevičius, išeidamas į karą prieš turkų osmanų imperatorių, pastatė Kražių jėzuitų ordino kolegijos bažnyčią MERGELEI MOTINAI.]

arba *Šventoji panų pana* ir visų iškilmingų, gražių, pake-
liančių į dievą katalikybės apeigų — vėjas tiktai šniokš-
čia nūnai tarp nuuogintų viešpaties namų sienų, o

Pro spalvotus langus ir skliaustų pavėsį
Veržiasi vijokliai, sienomis keliauna,
Ir žmogaus žygius gamtos vardu sugriauna,
Baltazaro žodžiais pažymi: GRIUVĖSIAI.

Iš daugelio pagarbos vertų jėzuitų ordino narių, gy-
venusių Kražiuose, istorija mums mini *Kazimierą Sar-
bievijų*, pasaulinio garso poetą, rašiusį lotyniškai,
*Zigmantą Liauksminą**, filologą, ir *Karolį Vyrvičių*,
geografą. Pirmasis buvo pamėgęs kalną kitapus upės,
netoli miestelio esantį, vardu *Medžiokalnį*. Toje žavin-
goje vietoje, apaugusioje medžiais nuo neatmenamų
laikų, dažnai vaikštinėdavo vienišas ir ieškodavo įkvė-
pimo savo genialiems kūriniams. Naruševičius liudija⁹,
kad savo nemirtingas giesmes raižęs ant augančių tenai
šimtamečių ažuolų žievės.

Kražiuose yra gyvenęs ir *Andriejus Benediktas
Klangevičius*, dabartinis Vilniaus vyskupas, kuris, ten
mokytojaudamas, kuo maloniausią paliko apie save at-
minimą.

O man irgi Kražiai kupini labai, labai brangių atmi-
nimų! Čia prabuvau žymią dalį savo gyvenimo pavasa-
rio, čia įgijau pirmą mokslo šviesą. Brangi tai yra
vieta mano širdžiai! Miela dabar man minėti anuos
mano vadovus, kurie čionai pirmieji formavo mano
protą ir įkvėpė mokslų pamėgimą. Tegu tad Kražiams
atminti nurieda ašara iš dėkingumo visiems mano mo-
kytojams. Esu toks neturtingas, jog vien ašaras betu-

⁹ J. K. Chodkevičiaus istorijoje.

riu, tad vien ašaromis galiu mokėti skolą, kurią jausiu ligi grabo lentos. O, kur jūs bebūtumėte, mano mielas ir brangiausias Petrai Medekša! ir jūs, tokie artimi širdžiai: Juozapai Narkevičiaus, Vincentai Hurčiniai, Nikolajau Pavlovičiaus, Jokimai Slominski, Hilarai Okolovai *! priimkit už savo triūsą nuoširdžios padėkos balsą nuo dėkingo mokinio. Priimk mano dėkas ir tu, buvęs mūsų tėve, Ignacai Daujotai *, už savo pilietišką rūpinimąsi mūsų gerove!

Su Kražiais susiję ir daug kitų mano atsiminimų. Čia mezgėsi pirmieji draugystės ryšiai. Čia pirmiausia pamėgau knygas, kurios kėlė ir puoselėjo mano svajones, o nukėlusios į kitus, nesutvertus pasaulius, visą žemiškąją laimę užnuodijo! Atmenu ir tas valandėles, kada linksmas su kolegomis lakstydavau po Kražių apylinkes ir atidžiai gaudydavau ausimis vietos žmonių pasakojimus apie urvus, einančius po žemėmis iš buvusios jėzuitų bažnyčios rūsių bent pusę mylios, net iki Greitiškės (palivarko, kitados priklausiusio jėzuitams), apie dideliausias statines, pilnas odos pinigų. Su koku smalsumu, vogčiomis įsmukę į apleistą šventovę, žiūrėdavome joje kiekvieną daiktėlį: tą didingą auksuotą sakyklą, primenančią garsų Jono III pamoklininką Mykolą Broničių, jėzuitą, kuris ir čionai kiek metų apaštalytės priedermes pildė; tą įdubą zakrasti-joje, nueinančią giliai giliai į žemę, taip, jog įmestas tenai akmuo su dideliu triukšmu kelias minutes krinta. Į tą įdubą, kaip sako niekuo neparemtos kalbos, jėzuitai įstumdavę savo ordino narius nusikaltėlius, kad tenai jie sau galą gautų.

Su koku įdomumu, su kokia nuostaba žiūrėdavome į *švenčiausiosios panos dangun ėmimo* paveikslą, kuris buvo didžiajame altoriuje. Buvo tai originalus

Leonardo da Vinči šedevras. Su tuo paveikslu vienas ano meto gimnazijos paišybos mokytojas pasielgė barbariškai, vandališkai: išėmęs iš altoriaus, dievas žino, kokios piktosios dvasios įkvėptas, supiaustė į gabalus ir padėjo bibliotekoje, o čia jis supuvo visiškai. Gal taip darydamas norėjo įsigyti *Herostrato* * šlovę?! — Ar man jį minėti? — ne, sulaužau plunksną.

V

JANAPOLÉ. VARNIAI

Tai buvo 1838 metais, atmintiniais Žemaičiams dėl to, kad neteko didžiai gerbtino, dorybių pilno, angeliško švelnumo ganytojo, kunigaikščio Juozapo Arnulfo Giedraičio, kuris ne viena tik pareiga ir titulu pildė tėviškos valdžios viršininko priedermes, bet žodžiu, pavyzdžiu ir tikrai tėvišku, neturinčiu nė krislelio rūstybės elgesiu su savo konfratrais*. Visa diecezija tris dienas atidavinėjo jam paskutinę paslaugą, pirmiausia Alsėdžiuose, paskui Telšiuose, pagaliau Varniuose. Viešėdamas tuo metu Žemaičiuose, savo tėviškėje, kaipo žemaitis, velionio ganytojo pažįstamas ir tikras gerbėjas, prisidėjau ir aš prie gedulingo kelių dešimčių tūkstančių pulko, kuris savo dalyvavimu parodė, kaip pas mus moka gerbti gerus ir kraštui naudą nešančius žmones, o jų netekę — apverkti.

Neaprašinėsiu čia laidotuvių apeigų, kokiomis buvo pagerbtas velionis vyskupas Alsėdžiuose, neminėsiu nė trivialaus pamokslo, pasakyto kažkokio bernardino Telšiuose, nes apie tai savo laiku buvo rašyta laikraštyje „*Kuryer Litewski*“ *. Gedulinga palyda jau seniai iš Telšių pajudo į Varnius, reikia ir man skubėti iš paskos;

o ką tiktai dėmesio vertą kely pamatysiu, negaišdamas aprašysiu jums.

Tačiau ne taip išėjo, kaip norėjau. Mano draugas, su kuriuo turėjau važiuoti, gavo tą dieną užgaišti Telšiuose, laukdamas pašte laiško. Aš dėščiau jam, kad laiškas neprapuls, kad atras jį ir grįždamas iš Varnių, kad negražu tokiam, kaip jis, žmogui tokią dieną atskirti nuo visų ir t. t., ir t. t. Nieko betgi tas nepadėjo, mano tikinėjimų jis nė klausyti nenorėjo. Prašiau galiausiai, kad man vienam važiuoti leistų,— ir to nesutiko, sakydamas, kad pamaldos būsiančios tik rytoj, tai šiandien nesą ko skubėti. Taigi, norom nenorom, taikydamasis prie seno priežodžio *kieno vežime sėdi, to ir giesmę giedi*, turėjau likti Telšiuose ir aš. Mūsų butas buvo geriausiuose ir vieninteliuose užvažiuojamuose namuose. Nenusitverdami ko geresnio veikti, abu su draugu turėjome svajoti. Aš buvau liūdnas, jis irgi nelinksmas; kas valandėlė žvilgčiojo pro langą, tikėdamasis pamatyti paštininką, kas valandėlę siuntinėjo tarną teirautis, ar jau atėjo paštas, kas valandėlę gaudavo atsakymą *dar ne*. Kad nebūtų taip ilgu ir nuobodu, ėmėme minėti universiteto laikus, kada jis gyveno puošniuose Mostovskio salonuose, o aš palėpėje kukliame kambarėlyje Latako gatvėje. Jis tada buvo turtingas, aš — beturtis, jis dabar turtingesnis, aš — dar didesnis beturtis. Abu turėjom tada savas viltis: jis — laimingai vesti ir turėti didelį dvarą, aš — užsitikrinti ramų kasdieninės duonos kąsnį, būti naudingas broliams ir palikti gerą atminimą kitiems. Jo visi troškimai nūnai išsipildę; jis nūnai turtingas, pirmas apskrities pareigūnas, dvarininkų vadas; ar tuo laimingas?.. tegu pats pasako! O aš — aš toks pat skurdžius, klajojąs po svetimus kampus, neturiš net galvos kame

priglausti. O laimė? Ir kas gi nūnai apie laimę klausia? Visagalis dievas danguje, tegu vyksta šventa jo valia.

O, kaip smagu prisiminti senus laikus, o dar universiteto metus! Kaip mielai sveikini net ir mažai kitąsyk pažintą kolegą! Kaip mums brangus yra kiekvienas, su kuriuo nors ir ne kartu, bet tą pačią mokslo įstaigą lankėme. Mes, pavyzdžiui, ne vienu laiku buvome Vilniaus universitete, bet vien tas, kad buvome, jau daro iš mūsų draugininkus, brolius. Ir kaip daug turime kalbos, kaip tie prisiminimai mūsų, tokie skirtingi, tokie nevienodi, yra brangūs! Jis mokėsi anksčiau už mane penkeriais metais, matė dvi žvaigždes *, kurios Lietuvos mokslo šventovėje spindėjo, ir pats buvo jų spindulių apšviestas. Aš neberadau tų kibirkščiųuojančių meteorų, bet ne mažiau didžiuojuosi, nes buvau vienas iš *Leono Borovskio* * mokinių, kuris, paniekinęs Laharpą *, saviškai, su didesne estetinė nuojauta aiškino mums *iškalbos ir poezijos* taisykles ir dėstė *visuotinę gramatiką*. Miela taip pat būdavo laisvomis valandomis žvilgterėti ir į kitą fakultetą ir ten pasiklausyti *politinės ekonomijos*, dėstomos *Jono Vaškevičiaus*, to jaunuomenės numylėtinio, kuris sausas tiesas, daug kam neįdomias, mokėdavo pateikti talentingai, kaip sugebėdavo tik jis vienas, ir patraukti klausytojus, kad jas pamiltų. Miela būdavo išgirsti universiteto patriarchą *Aloizą Kapelį* *, dėstantį *civilinę ir bažnytinę teisę*, ir dėstantį su jaunuolio įkarščiu, nagrinėjantį kiekvieną atskirą dalyką iš panagės, bešališkai, poetiškai prikeliantį iš praeities istorines figūras tų vyrų, kurie savo genijumi kūrė įstatymus, nešančius žmonijai laimę.

Maloniai išsišnekėję kelias valandas, sumigome didžiavyrių miegu, kurį tarpais nutraukdavo svajonės

apie anas auksines, deja, nebegrižtamai prabėgusias valandas, kada žmogus kuklų savo mundurėlį su mėlyna apykakliuke taip branginai, jog nebūtum jo mainęs nė ant prabangiausių haftų ir kryžių su aukso grandinėmis.

Ryto metą nubudome anksti, atėjo ir paštas, atnešė mums keliolika laiškų, bet laukiamojo nebuvo. Aš linksmas, o draugas liūdnas, su juodžiausiomis mintimis, sėdomės į karietą. Važiuojant mano draugas tylėjo ir protarpiais aitriai šypsojosi, o aš kalbėjau poterius iš brevijoriaus. Baigęs poteriauti, kai jau buvom per gerą pusmylį nuo Varnių, pamačiau kairėje pusėje labai gražų kalną, ant kurio stovėjo kažkokio dvaro trobesiai; paklausiau, kuo vardu ši vieta.

— Janapolė,— lakoniškai atsakė mano draugas.

— Ta, kur vyskupas Lopacinskis įkūrė?

— Taip.

— Oi, brangusis,— juk čia netoli, užsukim pažiūrėti didžiojo žmogaus gyvenimo.

— Duok ramybę dabar, pažiūrėsi kitą syki.

— Kas žino, ar bebūsiu kada šiose apylinkėse, padaryk man tą malonę, užvažiuokim.

— Kokio kipšo ten važiuoti? Tu mėgsti senienas, o ten jokia seniena.

— Ne per tolimų laikų seniena, bet pamatyti verta.

— Ką gi tu pamatysi? Trobelę supuvusią, kūdrą, pilną varlių, parką apleistą.

— Prašau tave, užvažiuokim.

— Bet, mano Liudvikai!

— Bet, mano Albertai! — Povilai, užsuk į Janapolę. Povilas pažiūrėjo į poną, tas sugižusia mina pasakė irgi: užsuk.

Kelias į Janapolę siauras, apleistas, šlapias. „Ne

toks jis buvo,— pagalvojau,— kai čia laikė savo rezidenciją svetingasis vyskupas." Važiuovome pamažu, lig stebulių per dumblynę; staiga karieta kryptelėjo, kažkas lūžo. Liokajus iššoko, apžiūrėjo ir šaltakraujiškai pranešė, kad nieko nepastebėjęs, bet, tur būt, ašis lūžusi.

— Kad tave kur vel... su visom senienom,— sugadinai man Vienos karietą.

— Ne mano čia kaltė, o račiaus; ir kam reikėjo net iš Vienos gabentis tą lepūnelę, kada turim gražių ir kaip reikiant stiprių karietų Varšuvoj, Vilniuj arba ir Kėdainiuose?

Taip taręs, nelaukdamas atsakymo, nes buvome jau už kelių šimtų žingsnių nuo Janapolės, nuėjau pėsčias jos apžiūrėti ir nesukau sau galvos, kaip toliau važiuosim.

Janapolės padėtis visai panaši į Verkių: toks pat kalnas, tik mažiau medžių ant jo; apačioj teka upė Viržuva, kuri yra svarbiausias dalykas tame gražiame, plačiai išsiskleidusiame kraštovaizdyje. Nuo kalno viršūnės atsiskleidžia reginys į Varnių miestelį, kuris tarp ežerų tupi it antis pelkėj.

Janapolė seniau vadinosi Viržuvėnai. Vyskupas Jonas Lopacinskis pamėgo tą vietą, išdabino, pastatė gražių gražiausius medinius rūmus ir perkėlė čia iš Alsdžių savo rezidenciją, norėdamas gyventi arčiau katedros ir seminarijos, kad geriau galėtų žiūrėti dvasinės mokslo įstaigos ir geresnių vaisių pasiekti, gandydamas savo avidę. Nuo to vyskupo vardo ir Viržuvėnai gavo *Janapolės* pavadinimą. Šiame gražiame nuošalyje žilagalvis ganytojas, savo laikų ir savo kraštą pažiba, ne sykį, sėdėdamas vešlių liepų paunksmyje, šnekučiavosi su sodžiaus žmonėmis, pilkais, iš visur pas

jį plūstančiais, kurie jį savo tėvu ir prieteliumi vadino. To vyskupo meilingumas ir prieinamumas išsilaikė Žemaičiuose lig pat šiandien liaudies atmintyje. Paklausk dabar kurį mūsų sodžiaus žmogų, kas, pavyzdžiui, pašventino kurią bažnyčią? — tikriausiai su ašaromis akyse, su atodūsiu tau atsakys: *Vyskupas prietelius!* Šiuo pravardiniu, o ne tikra pavarde, jo atminimas žmonėse plyti. Visa, kuo nūnai labiausiai žymūs Žemaičiai, — karštas pamaldumas, apsišvietimas, kilnumas, dora, mandagus ir meilus mūsų valstiečio elgesys — tai vis jo nuopelnas. Buvo tatau veiklus, valingas, mylįs mokslus ganytojas. Jis įsteigdino savo vyskupijoj kiekvienam parapijos miestely mokyklas, kur kunigai buvo įpareigoti šio krašto kalba mokyti sodžiaus vaikus tikybos, skaitymo, rašymo, skaičiavimo ir giedojimo. Kas metai lankė savo avidę, šventino bažnyčias, lankėsi sodžiaus jaunimo egzaminuose ir skatino jį siekti mokslo. Namie mėgo svečius; nebuvo dienos, kad bent keliolikos svečių neturėtų. Janapolė jo laikais buvo svarbiausias punktas, kur visos Žemaičių žymenybės rinkdavosi. Nebuvo ten jokios parodos, reginių, koncertų ir bet kokių nesaikingumų, kuriais ypatingai pasižymėjo Masalskis *, o tiktai kuklios, pritinkančios jo kunigiškam pašaukimui puotos, pagyvinamos šeimininko vaišingumo, linksmumo ir sąmojo. Už tiek pinigų, kiek Vilniaus vyskupui atsiėjo vien iluminacija nuo Vilniaus iki Verkių, kada priėmė kunigaikštį Radvilą *Panie kochanku* *, apsilikusį balta, niekuo neapmušta avikailių skranda, auksu ir briliantais gausiai apsiuvinėta, — už tokią sumą (siekiančią 30.000 lenk. auksinų) Lopacinskis būtų galėjęs padoriai vaišinti daugiau nei šimtą žmonių bent keletą savaitių, priimti, anot jo paties žodžio, magnatiškai, nes pats

aliai smulkiausių daiktelių atmindavo, o gausiai šelpdamas beturčius, žinojo tikrąją pinigų vertę. Taip tatau būdavo Janapolėje prieš kurį laiką; dabar:

Kur pažvelgsi — griuvėsiai, tyrai ir dykynės!

Anų gražių rūmų likę tik pamatai ir rūšiai, bet greit, tur būt, nė tų liekanų nebebus. Tebėra dar liepos, gyvatvorės ir sodas, bet jau apleistas. Mačiau fligelyje Lopacinskio lovą, prastą, siaurą, žaliai dažytą, dar su tuo pačiu matracu, ant kurio miegojo; matyt, kad jį vartojo ne dėl patogumo, bet iš tikro reikalo. Anais laikais, nors jau brovėsi papročių sugedimas, betgi dar mūsų tėvai tebegyveno kietą gyvenimą ir nežinojo pūkinių patalų.

Norėjau pasiklausinėti dar kitų smulkmenų apie senovinę Janapolės būklę, bet įėjo liokajus ir pranešė, kad karieta jau laukia. Gerai apžiūrėjus, išaiškėjo, kad ašis nelūžusi, o nulūžęs tiktai kažkoks pagalys, numestas ant kelio, kurį karietos svoris prispaudė. Po ketvirčio valandos buvome Varniuose.

Gedulingos pamaldos už velionį vyskupą įvyko, ir jų neaprašinėsiu, nes turėjote skaityti (jei skaitėte) jų aprašymą *Kurjeryje*; tad aš stačiai imuosi brėžti keletą žodžių apie sostinę Žemaičių diecezijos, kuri dabar *Aukščiausiuoju Įsaku* pavadinta Telšių diecezija.

Varnių miestelis, stovįs prie to pat vardo upelės, senų senovėje vadinosi *Medininkai*, tur būt, nuo lietuvių žodžio *medis*. Vėliau gavo *Varnių* vardą nuo vietovės, esančios tuoj už upelės, vadinamos **Varnų lizdai**. Dabar net žemaičių liaudis tą pusę, kur katedra stovi, vadina Medininkais, o kitą, už upelės, kur yra seminarijos mūrai, — Varniais. Miestelio vieta šlapia, tarp ežerų; oras drėgnas, nesveikas. Keista, kodėl čia buvo

kuriama vyskupijos sostinė? Gal tam buvo kokis tikybinis motyvas. Gal čia pagonybės laikais buvo kokia stabmeldžių šventovė. Tad Vytautas, griaudamas dievaičių stabus, jų vietoje pastatė šventovę tikrajam dievui; kitokios priežasties išrasti neįmanoma.

Žemaičių liaudis, skersuojanti į kiekvieną naują, uoliai prisilaikanti senų gyvenimo pamatų ir papročių, mylinti savo šalies dievus, o likimo pastatyta į tokius artimus kaimynus su kryžiuočiais, su kuriais nuolat kaudavosi kare ir kurių ne sykį buvo pavergta, ilgai spyriojosi priimti krikščionių tikėjimą. Ir nenuostabu, nes, ilgai vaitojant kryžiuočių nelaisvėj, atsipykusi buvo *pamaldžiųjų riterių* tikyba, kurie į Žemaičius ėjo ne meilės ir įtikinimo keliu, kurių rodo dangiškas jų mokytojas, bet ugnimi, kalaviju ir smurtu ėmė versti į savo tikėjimą pagonis žmones. Atėjo pagaliau valanda, kada Lietuvos kunigaikštis, atgavęs iš priešų rankų žemaičių šalį, ėmėsi galų gale apšviesti ją šventojo tikėjimo tiesomis. Tad 1413 metais Vytautas su savo broliu Jogaila atvyko čia ir pradėjo atverčiamąjį darbą nuo griovimo stabmeldžių aukurų, stovėjusių toje vietoje, kur šiandien *Uogionys* vadinasi. Abu broliai, gerai mokėdami lietuviškai, vietos žmonių kalba dėstė savo valdiniam tikėjimo tiesas, atgabeno iš Lenkijos dvasininkų ir pačioje pradžioje įkūrė devynias parapijas. Liaudis miniomis plūdo apsimazgoti *išganymo vandeniu*, ir nepraėjo nė metų, o jau visi Žemaičiai, kitados atkakliausi krikščionybės priešininkai, vien paraginus didžiajam kunigaikščiui, savo noru ir mielai priėmė jos tiesas*. Už tą tokį greitą atsivertimą privalome dėkoti pačiam dievui, kuris teikėsi gailestinga akimi pažvelgti į mus ir tuos užkietėjusius, jokio smurto ne-

palenktus pagonis pavertė tarnais savo ir padarė tėvainiais dangaus!

Apie tą atsivertimą didysis kunigaikštis Vytautas pranešė šv. bažnyčios tėvų suvažiavimui, vykstančiam Konstancoje, norėdamas gauti patvirtinimą. 1417 metais Lvovo arkivyskupas *Jonas Žešovskis* drauge su Vilniaus vyskupu *Petru Kustyniu*, *Konstancos Konsiliumo* * pavedimu įsteigė Žemaičių vyskupiją Medininkuose ir prie devynių jau pirmiau įkurtų parapijų tris naujas pridėjo. O 1421 metais šventasis tėvas popiežius Martynas V atsiuntė bulę, priimančią Žemaičius į katalikų bažnyčios globą.

Katedros bažnyčia seniau buvo medinė, Vytauto globėjo šv. Aleksandro titulu, o išstovėjo 47 metus, įsteigus čionai vyskupiją. Kai senoji šventovė pradėjo pasiduoti ir ketino griūti, 1519 metais buvo pradėta galvoti apie naują, mūrinę, ir jau pamatas buvo padėtas, bet pastatyti jos nepavyko; užtat 1555 m. vėl medinė buvo pastatyta. Ši 1680 metais sudegė; stovėjo ji ten, kur šiandien rokitų bažnytėlė. Dabartinę bažnyčią 1691 metais pamūrijo savo lėšomis vyskupas *Kazimieras Pacas*, bet ir ta 1817 metais visiškai išdegė. Vyskupas kunigaikštis Juozapas Arnulfas Giedraitis atstatė ją, paskyręs tam tikslui savo paties pinigų 15.000 sid. rublių.

Paveikslai toje bažnyčioje beveik visi labai prasti. Svarbiausios puošmenos yra didysis altorius, ypatingai žymus dalykas — sidabrinis *tabernaculum* * Briuselio darbo su praleidžiančiomis šviesą kolonomis, didžiai meniškai padarytas. Pats altorius, irgi drožtinis, yra nuostabiai gražus, gaila tiktai, kad naujų restauratorių taip barbariškai subiaurotas. Kitados buvo tamsios spalvos, o prieš keliolika metų jį perdažė *žaliai!!!*

Kanauninkų krasės čia yra vertos dėmesio, nes tikrai gražios, senobiškos, drožtinės, violetiškai raudonu aksomu išmuštos. Jos vienos ir teišliko per abudu gaisrus, ištikusius katedrą, ir atmena tuos Žemaičių kapitulai šlovingus laikus, kada ant jų sėdėjo įžymūs vyrai, savo amžiaus pažibos,— *Roizijus* ir *Strijkovskis*.

Presbiterija labai mažutė: vargšai klierikai, kurių čia esti po kelias dešimtis, gauna būti susikimšę kaip silkės statinėj.

Katedroje yra rūsysis, privilegijuotas Lenkijos karalių ir Rusijos monarchų, kuriame ilsis diecezijos mirusiųjų vyskupų kūnai.

Varnių seminarija, pamūryta vyskupo Lopacinskio lėšomis, yra ankšta: pirmamečiai aliumnai* turi gyventi vienoje didelėje salėje, miega lentų pravarinėse; vyresnieji po kelis lindi atskiruose urveliuose. Salė, kur vyksta paskaitos seminaristams, vadinama — ponas dievas težino kodėl — *muziejumi*, yra papuošta visų Žemaičių vyskupijos vyskupų portretais, pradedant pirmuoju, Motiejumi Vilniečiu, ir baigiant pastaruoju, maloningai ganančiu mūsų avidę.

Vikariatas irgi mūrinis; jame nagrinėja savo bylas konsistorija.

Kapitulos archyvas labai neturtingas, turi dokumentų tik nuo 1620 metų, nes senesni sudegę; likusiųjų net nežinau, nes neturėjau progos jų apžiūrėti. Seminarijos biblioteka, sudaryta daugiausia iš vyskupo Lopacinskio dovanotų ir kai kurių buvusios Polocko jėzuitų bibliotekos knygų, sako, turinti daug teologijos veikalų ir pilną šventųjų tėvų raštų rinkinį.

Beveik visi kanauninkai turi Varniuose namus, *kurijomis* vadinamus, bet juose negyvena, o tik du kartu

metuose atvažiuoja į pasitarimus ir pamaldas. Platesnių žinių apie Varnių kapitulą ir seminariją galima rasti vertingoje kun. Čerskio knygutėje „Opis żmudzkiej dyecezji“. O išsamų aprašymą aš prižadau, jei tiktai man dievas leis, o žmonės, kuriais dar ne visai nustojau tikėti, padės.

Pats miestelis gana nemažas, turi nūnai tris bažnyčias: katedrą, parapijos (archipresbiterinę) ir rokitų*, laikančių čia pamišėlių ligoninę, įsteigtą vyskupo Horaino 1725 metais. Senovės laikais Varniai buvo nemažas miestas, valdėsi Magdeburgo teisėmis, bet priklausė vyskupui, todėl diecezinių sinodų ir kitų viešų iškilmių metu pirma jo būdavo nešamas kardas kaip valdžios ženklas. Priešų užpuldinėjimai, marai ir gaisrai, daug sykių kartojęsi, privarė jį iki susmukimo. Jokios pramonės ir prekybos čia nėra.

Reikšmingesni įvykiai, buvę šiame mieste, yra šie:

1389 metais kryžiuočių komandoras *Markvardas Rašau* surengė iškylą su dideliu riterių būriu į Žemaičius pasiplėšti. Gyventojai, gavę apie tai žinią iš anksto, įsileido priešus į krašto gilumą ir pasitiko juos tarp ežerų, Varnių apylinkėse, netikėtai apsupo, išmušė, o gyvus likusius paėmė į nelaisvę. Ogi patį komandorą su šarvais ir arkliu gyvą sudegino — paaukojo dievams (kaip žmonių padavimas sako) ant kalnelio, kur dabar kanauninko Rupeikos namai. Platesnių žinių apie tai galima rasti pas Foigtą, Vygandą ir Narbutą, „Dzieje staroż. narodu litewskiego“ 5 tome, 420 psl.

1425 metais čia siautė maras ir išnaikino tris ketvirčius gyventojų.

1430 metais Varnių apylinkėje lijo akmenimis.

1680 metais buvo didelis gaisras.

1710 metais maras iškrėtė labai daug žmonių, jų tarpe — tris kapitulos narius.

1713 metų pradžioje švedai pusę miesto sudegino.

1817 metais taip pat buvo gaisras, kuriame apdegė katedra.

VI

KELIAS IŠ ŠIAULIŲ Į PAJŪRĮ

Šiaulių miestas yra po *Raseinių* pirmas Žemaičiuose. Yra gana švarus, grįstas, turi daug mūro namų, o svarbiausia jo puošmena — tai grafo Zubovo rūmai su priestatais ir kalėjimo pastatas. Šiaulių bažnyčia didelė, labai drąsios architektūros, ją savo lėšomis pastatydino parapijiečių padedamas kun. Kazimieras Aloizas Bukota, garsus kitados savo pamokslų iškalbingumu. Yra tati viena iš didingiausių (bet ne gražiausių) šventovių buvusiose Kęstučio žemėse. Šiauliai iki pat abiejų tautų dramos atomazgos priklausė prie karaliaus stalo dvarų Lietuvoje, ir toji dvarų organizacija vadinosi Šiaulių Ekonomija. Tie dvarai turėjo užėmę mažne trečdalį Žemaičių teritorijos; jų gyventojai turėjo atskiras teises ir privilegijas, tik svarbiausiuose dalykuose buvo subordinuoti Statutui. Nelaimingaisiais karaliaus Jono Kazimiero laikais, kada nebuvo kuo mokėti kareiviams algų, abiejų tautų leidimu maloningasis monarchas išsižadėjo stalo pajamų iš Šiaulių Ekonomijos ir ją įkeitė už 800.000 auksinų šešeriems metams Povilui Jonui Sapiehai, Vilniaus vaivada, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės etmonui. Didžioji Lietuvos Kunigaikštija iš savo pusės pasižadėjo karaliui, kol Šiaulių Ekonomija bus išpirkta, mokėti kasmet stalo išdui iš mokesčių fondo po 40.000 auksinų. Tačiau kai nustatytu terminu

nei po kitų šešerių metų dėl sunkių aplinkybių išpirkta nebuvo, tai Žečpospolita pavedė karaliui Jonui III išpirkti ją, ir ta pačia įkeitimo teise, kokia jų malonybės ponai *Sapiehos* valdo, valdyti ją tol, kol Žečpospolita iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės išdo sumą už ją *haerentem, praevis et servatis conditionibus, clausulis et solennitatibus circa exemptionem* [priklausančią, paliekant galioti senąsias ir saugant dabartines sąlygas, klauzules ir įsipareigojimus, pagal išimtinę teisę] išmokės tam pačiam jo malonybei karaliui arba jo *sanguinis* [kraujo] įpėdiniams" ¹⁰. O *interea* [tuo tarpu] įmokas po keturiasdešimt tūkstančių auksinų karaliaus stalo išdui, dėlei tosios Ekonomijos priklausančias, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos išdas kas metai, kaip lig šiol mokėjo, taip turi mokėti ir toliau." Daugiau žinių apie šį dalyką galima rasti „*Volumina Legum*“ * IV ir V tome, 1661, 1667, 1670, 1673 ir 1678 metų aktuose. Mirdamas Jonas III tą skolą Žečpospolitai dovenojo, gal vildamasis užtikrinti sostą savo sūnui Jokūbui. Senosios Šiaulių Ekonomijos archyvas, turįs gausybę labai retų dokumentų krašto istorijai, yra dabar Šiauliuose pas grafą Zubovą; tačiau, kaip man buvo tvirtinama, nėra dar sutvarkytas taip, kaip turėtų būti. Šiaip jokių Šiauliuose įdomybių nėra, nebent viena, ir tai gal svarbiausia, būtent: ponas *Prekeris* *, *žemesniojo žemės teismo asesorius*, kuris, būdamas apdovanojamas nepaprastu mokslumu ir aukštesniu reikalų supratimu už visus savo (rodos, visoj Lietuvoj) to rango kolegas, su neregėtu atkaklumu varo krašto seniųjų tyrimo darbą. *Žemesniojo teismo asesorius* — istorikas ir tyrėjas: juk tai iš tikrųjų fenomenas, niekad iki šiol

¹⁰ Konstitucijos žodžiai.

pas mus neregėtas!! Šiauliai pastaruoju laiku, jau rusams valdant, tapo apskrities miestu. Yra čionai ir ką tik įsteigta apskrities mokykla bajorų vaikams.

Antrą valandą popiet išvažiavau iš Šiaulių ir, nuvažiavęs tris mylias gražiu vieškeliu, apie penkias sustojau gana nebiauriam *Kuršėnų* miestely, esančiame prie Ventos. Čia kitados būta latvių sodybos, kaip liudija pats tos vietos pavadinimas, nes *kuršis* lietuviškai reiškia *latvis*. Prasta, apgriuvusi *Kuršėnų* bažnyčia priminė man vietos priežodį, neseniai dar sugalvotą:

Kuršėnų bažnyčios sienos kumpas,

Ir... — t. t.

Antrąją eilutę žemaičiai lengvai atspės; kad tik tai tas žmonių priežodis būtų vaisingas įspėjimas tiems, kuriems jis gali būti taikomas.

Už poros varstų nuo miesčiuko, labai dailioje vietovėje palei Ventą, pasirodo Radavičių dvaras *Milvydai*. Čionai gyvena senovinės doros žmonės, tykūs, kuklūs, dievobaimingi, labdaringi; žodžiu, tikri, garbingi padorių senovės žemaičių palikuonys. Tai yra be galo brangūs man žmonės, kuriems už daug, daug ką turiu būti dėkingas. Už kelių šimtų žingsnių nuo tos vietos yra senkapių — kalbėjau apie juos jau kitoje vietoje.

Paviešėjęs keletą dienų mieloje ir pamokančioje *Milvydų* gyventojų draugėje, anksti rytą išsiruošiau į tolesnę kelionę tuo kelio ruožu, kurį kitados deputatai, paskirti 1607 metų seime, nurodė bajorams ir pirkliams į Prūsus. Tai buvo pavasario rytas, kada žemė, nusimetusi ledo lukštą, velkasi iškilmingu vilties rūbu. Vėjelis, dar gana šaltas, bet malonus, judino medžių šakeles, iš kurių pupuolių vos buvo pradėjęs

kaltis lapas, tolumoje girgsėjo laukinės žąsys, grįžtančios iš prabangių šiltųjų kraštų, o giesmininkų karalius lakštingalas, varžydamasis su triukšmingai bėgančiais upeliais, stengėsi savo tonais nustelbti jų riksmingus balsus. Jaunam žmogui kiekvienas laikas yra lygiai malonus: jaunas žmogus, kuris savo veide nešioja pavasari, mažai paiso įprastinio metų skirstymo į keturis laikus, nes jam dar visa kas šypsosi viltimi ir kiekvienas laikas vis naujų žavumynų pateikia. Tačiau tam, kas jau pragyvenęs savąsias aukso valandas, palaimingai prasvajojęs jaunystę nežemiškomis godomis, kas savo svajonėmis žiauriai apsvylęs ir turėjęs palaidoti jas grabe, tam jau nebėr ne tik gyvenimo pavasario, bet ir karšta vasara su neišsipildžiusiais troškimais ir tolydžio kentėjimais pradeda eiti galop, — o! tam pavasaris ne džiaugsmis juokiasi, bet sielvartu ir juoda mirties marška apgaubia ir slogina sielą, nes pavasaris tokiam primena jo veltui praleistą jaunystę ir visas mielas iliuzijas, kurios jau dingusios negrįžtamai. Aiman! kodėl gi žmogus taip vėlai pažįsta tikrąją savo prabėgusių dienų vertę?.. Į tokias mintis pasinėręs, nepajutau net, kada pravažiavau Nagurskio *Dirvėnus*, kitados to pat vardo valsčiaus centrą. Nūnai čia tėra mažas kaimelis, kurį šiek tiek puošia nebent kaimiška bažnyčiukė, gana graži iš oro, ir pono namai (vartoju tą posakį, pasiskolinęs žinot iš ko), negaluoją geltlige.

Štai ir antrieji *Dirvėnai*, *Kauneckių*, senovėje turėję *Didžiųjų* vardą. Tolumoje po kaire dunkso *Šatrija!* Ketindamas aplankyti garbius *Dirvėnų* šeimninikus, nuvažiavau pirma į *Šatriją*; vėliau kažin ar būčiau galėjęs tatai padaryti, nes kas tik turi laimės būti pažįstamas su ponais *Kauneckiais*, kaip tiktai dėl jų nuosirdžios ir mielos draugystės gali užmiršti viską, o jei

ir neužmirštų, tai ne taip jau lengva išsiruošti iš tų svetingų namų, ant kurių teisingai galėtume užrašyti seną mūsų tėvų priežodį:

Svečias namuose — dievas namuose.

Šatrija — tai aukštas kalnas, gal būt, aukščiausias iš visų Žemaičių kalnų. Kiekvienas, aplankęs ją be jokių intencijų ir nežinodamas apie ją poetiškų liaudies padavimų, pasakytų tiktai: *kalnas, ir tiek*. Ir iš tikrųjų, be praeities prisiminimų žavesio, nieko ji nūnai ypatingo neturi. Liaudis pasakoja, kad nuo Šatrijos viršūnės atsiskleidžias toks platus regimasis plotas, jog dvylika bažnyčių (poetiškas lietuvių posakis, atitinkąs rusų *sorok sorokov cerkvei* *) esą galima pamatyti. Aš betgi, kad ir turėdamas gerą žiūroną, mačiau vos keletą, ir tai tik artimiausiųjų. Liaudies padavimuose šis kalnas turi itin svarbų vaidmenį. Čionai, sako, esanti palaidota *Jauterytė, milžino Alcio* * žmona; čia kadaise švento Jono naktį iš viso krašto sulėkdavusios raganos į puotą. Mano senas vežėjas, kuklus ir naiviai viskuo tikįs, dar neprivažiavus Šatrijos papasakojo man atsitikimą, kaip vienas drąsus vaikinys, užsigeidęs sužinoti, kas ant to kalno dedasi, nuėjo švento Jono naktį į raganų puotą. Rado tenai prisirinkus daugybę moterų ir vyrų, apsirengusių vokiškais rūbais, su skrybėlėmis, iš kurių kyškojo dideliausi ragai. Grojo nuostabiai graži muzika, visokiausi gėrimai upeliais tekėjo, o visi susirinkusieji šoko iki žemėn krisdami. Vaikinas buvo labai gerai priimtas: jį pasodino ant deimanto sosto, vaišino geriausiais vynais iš aukso taurių, davė jam kelias saujas pinigų, kuriuos jis tuoj susidėjo į kišenes, ir primygtinai prašė gerti ir būti linksmam. Ta puota truko, galimas daiktas, keletą valandų. Tik šit gaidys užgiedojo,

ir viskas išnyko. Vaikinas liko ant kalno vienas, o kai viską geriau išžiūrėjo, pamatė, kad deimanto sostas, ant kurio jį vokiečiukai buvo pasodinę, buvo tik supuvęs kelmas, anoji aukso taurė — iškirmijusi numirėlio kaukolė, kuri dabar vaipėsi į jį geltonais dantimis, o tas, ką jis laikė brangiu nuostabaus skanumo vynu, buvo... bet jūs patys numanot, kas ten buvo. Kiša ranką į kišenę, o ten vietoj pinigų — skiedros.

Ką liaudis manė ir mano apie Šatriją ir raganius, gali paliudyti šis štai dekretas, kuriuo buvo pasmerktos sudeginti ant laužo kelios moterys, apkaltintos raganavimu 1730 metais. To dokumento originalas yra Telšių apskrities archyve.

„Tūkstantis septyni šimtai trisdešimtais metais, birželio mėnesio dvyliktą dieną.

„Mes, tie patys kviestiniai, kaip ir pirmesniame dekrete¹¹ pasirašiusieji, pakankamai įsitikinę iš paskutinio tvirto pareiškimo, nepakeičiamo tvirtinimo, duoto paskutiniame gyvenimo tarpsnyje prie laužo ir ant laužo sudegintos raganos Reginos Kosciukienės, taip pat liudijant ir skundžiant geriems, neįtariamiesiems, pasitikėjimo vertiems žmonėms, kvotose išvardintiems, savo teiginius *libere* [laisva valia] apsiimantiems patvirtinti priesaika, užbėgant už akių visoms galimoms inkonveniencijoms aukščiau nurodytame dekrete, kadangi ir pirmiau visokiose konfesatose buvo įskųstos ir paskelbtos, būtent, Mataušienę Sugaudieneę ir Simonienę Saukieneę, Tirkšlių seniūnijos valstietes, *servatis omnibus mediis de justitia* [išlaikydami visas normas, iš teisės] išplaukiančias, nuteisėme ugnimi ant laužo sudeginti, o Marijoną Kosciukaiteę, prie laužo rykštėmis nuplakus,

¹¹ Pirmesnio dekreto aktuose nėra.

kad tokių nusikalstamų darbų atsižadėtų, *ex quo non habet annos sufficientes* [kadangi yra nepilnametė], nuo ugnies atleidome, kad pataisytų savo gyvenimą. Rašyta Tirkšliuose, metais ir dieną *ut supra* [kaip aukščiau]."

Tą gėdingą dekretą, neišdildomą tamsumo, prietarų ir kvailumo dokumentą, pasirašė:

Juozapas Hrm. Kryževičius, Jo Malon. Karal.

Tirkšlių aps. poručnikas

Boguslavas Mikuličius

Jonas Mališevskis. S. D.

Jonas Vyšomerskis

Kazimieras Horodeckis

Kazimieras Jonas Gavrilavičius

Mykolas Daubaras

Ignacas Šidlauskis

Stanislovas Stanevičius

Morkus Daubaras

Juozapas Petravičius

Daugiau parašų nukirpta.

„Surašymas punktu, kuriais Tirkšlių valsčiaus žmonės kaltino Mataušienę Sugaudiene, apkalbėta Reginos Kosciukienės paskutiniame tarpsnyje, po visokių kvotų pasmerktos mirti.

1mo: Juozapas Radvilavičius, stojęs akivaizdoje, skundė Mataušienę Sugaudiene, kad minėtojo Radvilavičiaus dukterį kai pavalgydino koše, tai toji, daugiau jokio valgio nebevalgusi, numirė, vieną savaitę pasirgusi.

2 do: Tas pats Juozapas Radvilavičius girdėjo, kaip Mataušienė Sugaudiene kalbėjo Kvedarienei, nuteistai raganai: „Už ką mane apkalbėjai?“ Kvedariene atsakė: „O kam ėjai pas Steponavičių, paklode apsigaubusi, ir

iš trečio tiktai karto suraganavai minėtojo Steponavičiaus vaikus." Mataušienė Sugaudienė į tai atsakė: „Kad aš moku raganauti, tai kodėl vaikų neturiu?“ — „Užtaisei apdavų kitam, o paskui pati suėdei, užtat ir neturi vaikų.“

3tio: Jo malonybė ponas Šidlauskis liudijo, kad ta Mataušienė Sugaudienė, kai buvo išvaryta už raganavimus iš Tirkšlių, gyveno kampininke pas jo malonybę Šidlauskį; jai ten gyvenant, žiemą, jos malonybė Šidlauskienė rado patalę varlę džiovintą ir paslėpė ją, į pakulas suvyniojusi, svirnelyje. Kai klausė Sugaudienės: „Ar tu padėjai tą varlę?“ — toji prašė parodyti; kai ponia Šidlauskienė pažiūrėjo tos varlės, tai rado tik pakulas, o varlės ne, ir nuo to laiko ponia Šidlauskienė džiūvo šešerius metus ir numirė. Per tą visą ligą vis minėtąją Sugaudienę įtarinėjo.

4to: Jonas Rafembergas su savo pačia taip liudijo: Mataušienė Sugaudienė užėjo pas juos į namus ir prašė pašaro, ir už tą pašarą žadėjo duoti gorčių sviesto ir dar daugiau, tik, sako, gyvenkim geruoju, ir gyrėsi, kad tik vieną karvę melžiau, o pardaviau sviesto pusantro kibiro ir sau dar palikau, sūrių pardaviau ir ubagams daviau, o jūs neturit pieno; yra tokių žolių, kur karvėms reikia duoti ir smilkyti. Ateik pas mane pavasarį, kol dar gegutė nebus kukavusi, eisim rinkti. Kitą kartą praeitą rudenį ant Tirkšlių tilto, į žydą eidama, pasakė *hoi*, oi, ir puodžiuvienė nekvaile, daug kartų man sakė vieną mažą dalyką, reikia tik tą padaryti, bet tai yra nedidelis dalykas. Ir tais žodžiais kalbėjo toji pati Sugaudienė, kad p. Vitkevičienė iš Jonaičių, kaiėjo išpažinties ir komunijos Vieکشنیų bažnyčioj, sakė, kad iš jos visi žmonės juokėsi, tai yra iš Sugaudienės.

5to: Apie tą pačią Mataušienę Sugaudienę Steponas Steponavičius liudijo, kad Kvedarienė jam sakė per kermošių Tirkšliuose, jog jo vaikus Sugaudienė paraganavo,— taip ji viešai pasakė prie pulko žmonių.

6to: Tas pats Steponas Steponavičius apie tą pačią Sugaudienę liudijo: kareiviai pražygiuodami apsisistojo pas Steponavičių, nuėję pas Sugaudienę parsinešę paršą ir davė paslėpti Steponavičienei; toji, kaip kaimynė, paleido tą paršą, tai kareivis, vėl nuėjęs, tą paršą parsinešė, o ji taip pagrasino: maža turėsi naudos iš savo kiaulių; taip ir išsipildė, nes kai kurioms kiaulėms net kojas paralyžius sutraukė. Dar Steponavičius skundė tą pačią Mataušienę Sugaudienę dėl šitokio grasinimo, kai nepaskolino jai kartą kumelės prireikus važiuoti: pamatysi, neilgai tu su ja važinėsi; ta kumelė į trečią dieną nusprogo nuo kraujo plūdimo iš šnervių.

7mo: Juozapas Kemtavičius skundė tą pačią Mataušienę Sugaudienę, jog dėl jos išmilžimo karvės mažai pieno duoda, serga, dūsauja (sic)."

„Surašymas punktų apie Simanienę Saukienę pagal Marijonos Kosciukaitės ir Reginos Kosciukienės apkalbėjimą paskutiniajame tarpsnyje, kurią apkalbėjo ir patvirtino esant ragana.

1mo: Pranciškus Gozdikauskas taip skundė: Simanas Sauka užprašė jį pas save degtinės gerti už pasaugojimą namų ir arklių, kai pačių nebuvo namie; pats Sauka sykį užgėrė, pati Saukienė du kartus, per tuos tris kartus galėjo išgerti degtinės už pusantrą skatiko; parėjęs namo tuoj susirgo ir paslikas išgulėjo šešias savaites, ir per visą vasarą mažai ką dirbo, ir po šiai dienai neturi sveikatos kaip reikiant.

2do: Ona Pranciškienė, miežiuose jeibes darantį Simanienės Saukienės viščiuką užmušusi, tą viščiuką išmetė per tvorą; Saukienė, pamačiusi užmuštą viščiuką, mažne visą dieną plūdosi, o nuo tų plūdimų anoji tuoj susirgo ir po šiai dienai tebeserga.

3tio: Tas pats Pranciškus Gozdikauskas skundė Simanienę Saukienę, kam ji ir kokia intencija nudvėsusį Gozdikausko paršą po savo kūtes valkiojo?

4to: Ant tos pačios Simanienės Saukienės skundėsi Stanislovas Vasilkevičius, kad jo žmona, kai nusivanojo pas Saukienę pirty, tai ana davė atsigerti giros, nuo to gėrimo susirgo, pavartojusi čemeryčias, vėmė kirmėlėmis ir po šiai dienai tebeserga.

5to: Ta pati Saukienė grasino Juozapui Kentavičiui, Stanislovui Vasilkevičiui ir tiems, kurie padėjo ją suimti: jei mane iš šio pasaulio išnovysit, tai visus jus velnias paims, negyvensit jūs.

Dėl tokių tad nusikalstamųjų darbų, padarytų aukščiau minėtų asmenų, stojus akivaizdoj ir skundžiant pasitikėjimo vertiems žmonėms, apsiimantiems prisiekti dėl nebe vieno to asmens apkalbėjimo raganavimu (?), pagal tam tikrus punktus, priesaikos formulėse išreikštus, trims pasitikėjimo vertiems vyrams prisiekti liepę, mes į trečią dieną nuo šiandien skiriame egzekuciją. Rašyta Tirkšliuose, 1730 metais, birželio dvyliktą dieną."

(Pasirašę)

Juozapas Hrmn. Kryževičius, J.M.K.Tirkšlių a. P.

*Jonas J. Petravičius mpr. **

Mykolas Butrimas

Juozapas Daubaras

Jonas Mališauskas S. D.

Jonas Kazimieras Vyšomerskis

Kazimieras Horodeckis
Kazimieras Jonas Gavrilavičius
Jonas Šidlauskis
Mykolas Daubaras
Boguslavas Mikuličius
Stanislovas Stanevičius
Juozapas Petravičius
Kazimieras Ciškūnas

„Kosciukienės prisipažinimas, duotas laisvu noru”¹²

Prisipažino, kad, susirinkusios į Tirkšlių rinką, lėkė į Šatriją Simanienė Saukienė, puodžiuvienė, Mataušienė Sugaudienė, kurioms visoms po pažastimis patepė Mataušienė Sugaudienė, ir vieną vidutinio amžiaus moterį ji buvo atsivedusi su savim, ne iš miestelio, bet iš kaimo kurio; nulėkė į Šatriją ir ten daug susirinkusių matė. Vyriausioji buvo Sugaudienė.

Toji pati prisipažino, kad matė ant Šatrijos kalno poną (velnią), vokiškais drabužiais apsirengusį, su skrybėle vaikštinėjantį, lazdele pasiramščiuojantį. Ten šoko, vienas smuiku grojo raguotas, toks pat, kaip ir tas ponas, ir vaikai raguoti, pirmiausia šoko su Saukiene, paskui su puodžiuviene, su Kosciukiene, su kitomis per consequens [iš eilės], maskolė Michalova, būdama šluba, nešoko, ją neseniai puodžiuvienė išmokė visokių visagalybių, kurias moka visos, tik viena Michalova ne. Atgal į Tirkšlius parlėkusios, priešais puodžiaus vartus išsiskirstė. Viršum aukščiausių miškų lėkė.

Toji pati prisipažino, kad Marijona Kosciukaitė

¹² Tas prisipažinimas laisvu noru, kaip iš visos bylos matyti, buvo duotas kankynių metu. Šitokiu būdu tardomas, kaltinamasis prisipažins ne tik raganavimą, bet ir dievas žino ką.

tenai kartu su jomis lėkė, ir tą pripažino, kad ant Šatrijos jokio trobesio nėra.

Toji pati prisipažino, kad jos ponas priėjo su lazdele, su skrybėle, galva į ją linktelėjo ir vėl nuėjo sau.

Toji pati prisipažino, kaip ji pono dievo išsižadėjo.

Toji pati prisipažino, kad moka paraganutiesiems gyvuliams vaistų duoti.

Toji pati prisipažino, kad Meižių valstiečio Andriejaus sugedusį pieną pataisė ir šitaip pasakė: *treja devynis šaltinius išsemti ir suskaičiuoti, šaukštus numazgoti, per rėtį lieti ir šaltą akmenį į šaltą vandenį įmetus, kaip karštas užia ir verda.*

Toji pati prisipažino, kad piktoji dvasia ją pačią naktimis persekiodavo. Žiemą, į pavasarį, šeiminkė Kazimierienė Pauliukienė kai pradėjo rūkyti švęstomis žolėmis ir švęstu vandeniu, tai nustojo persekioti.

Toji pati prisipažino, kad piktoji dvasia, nuo žemės paėmusi karvės išmatų, davė įmaišyti į grietinę ir sakė, kad ant duonos paduotų bet kuriam piemeniui.

Toji pati prisipažino, kad, sekdamą velnio pamokymu, žegnojosi velnio ranka ir koja, ir velnias duodavo jai, kada prireikdavo.

Toji pati prisipažino, kad Marijona Kosciukaitė, jos anūkė, su ja ledą dirbo, pagalį į liūgą įkišusi.

Toji pati prisipažino, kad ją vyras už tą dažnai mušdavo, kam ji moka raganauti.

Mes, žemiau pasirašiusieji, buvom akivaizdoje ir girdėjom savo ausimis šiame surašyme minėtų asmenų prisipažinimus, juos išklausę, fidelissime [kuo tiksliausiai] surašėme ir dėl didesnio tikrumo pasirašėme.

Kaipo Jo Malonybės Dauggalio Pono Tirkšlių Seniūno paprašyti, o taipo pat būdami to paties Jo Malonybės pakviestų žmonių paskirti teisėjais pasirašome.

Juozapas Hrmn. Kryževičius,

J.M.K. Tirkšlių aps. poručnikas

Jonas Vyšomerskis

Pakviestas įrašydinti į knygas šią bylą

Jonas J. Petravičius mppr.

Už pusės mylios nuo Dirvėnų yra nedidelis, bet senas miestelis *Luokė*. Tarpe devynių parapijų, Vytauto apdovanotų fondais, buvo ir Luokės parapija. Nuvažiovome kelias mylias kelio (į Dirvėnus nebuvau užvažiojęs), reikėjo duoti arkliams pasilsėti; taigi turėjau apsistoti karčiamoje, neva geriausioje, nes didelėje, su išdažytomis fasade stiklinėmis, arbatininkais, žuvimis, riestainiais, bandelėmis, peiliais, šakutėmis ir t. t., ir ilypsiu apvestais šitokiu užrašu:

Tu Traktyer, Wutki, Kava ir Herbata;

[Čia traktierius, degtinė, kava ir arbata (darkyta lenkų kalba, su rašybos klaidomis)]
apačioje — šitoks ketureilis:

Jeśli chcesz czego koniecznie,
Możesz tu wjechać bezpiecznie,
I użyć dobrej ochoty:
Ten przybytek jest dla cnoty.

[Jei būtina ko nori,
Gali čia ramiai užvažiuoti
Ir pasinaudoti malonumais:
Ši šventovė yra skirta dorybei].

Iki kokio laipsnio nuėjo dora Žemaičiuose, jeigu jau net traktieriai tapo dorybės šventovėmis. Bet gal ir visur nūnai taip dedasi, nes ir kitur yra man pasitaikę skaityti panašų užrašą viršum gan padorios užteigos durų. Kaip ypatingą daiktą turiu čia paduoti tą užrašą — tai Vilkmėgės apskrities lapidarinio stiliaus pavyzdys:

Rolniczym Radom,
Wiejskim Biesiadom,
Cnocie z Honorem
Stoi otworem od roku 1834.

[Artojų pasitarimams,
Kaimiečių pasivaišinimams,
Dorybei ir garbingumui
Čia atdaros durys nuo 1834 metų.]

Luokės karčiama, arba, pagarbiau tariant, osterija, kurioje pasiganyti man likimas lėmė, iš oro, kaip sakiau, dar šiaip taip išrodo, bet viduje visiškai panaši į aną *Ištaigą Polesėje*, apie kurią ir Masalskis plačiai parašė. Šičia visi poeto žodžiai tiktų kuo geriausiai, jei tik vakaras ateitų ir murzinoje misingio žvaikidėje pleventų

Šabasinės galeliukas.

Kol juoda, nešvari žydė atlapu užančiu, Luokės Olimpo Hebe *, užkūrė šlubą virtuvą ir užvirino arbatos, aš, neturėdamas ko daugiau veikti, pradėjau galvoti apie labiausiai dabar mane dominančius daiktus, t. y. apie kelionės nepatogumus, apie prastus užvažiuojamuosius namus, kurių pertekliumi Žemaičiuose betgi skūstis negalima, nes čia jų beveik visai nėra, juos čia pavaduoja vien niekam netikusios karčiamėlės, ir tos

pačios daugiausia be stoginių vežimams ir be kambarių pakeleivingiems, kuriose už didžiausius pinigų, nors tu mirtum, negausi nieko daugiau, kaip tik smirdančios degtinės ir kiaušinių. Keista, kodėl vietos ponai žemvaldžiai nepagalvoja apie to nepatogumo pašalinimą. Tai būtų išganingas darbas ir jų pačių kišenei, ir keliaujančiųjų patogumui. Piktadarystė tatai yra prieš mūsų tėvų gerus papročius — siųsti svečių arklius į karčiamą, nuo ko visgi saugojo dievas ligi šiol Žemaičių gyventojus; bet aš laikau lygiai nusikaltimu žmoniškamui — nepasirūpinti pastatyti gerų užvažiuojamųjų namų, bent prie viešųjų kelių. Visoje Telšių apskrityje (išskyrus miestelį), be vienos karčiamos palei Plungę, vardu *Smalinės*, nėra kame pernaktoti patogiai. Taip sau dūmodamas, nejučiomis nukreipiau akis į langą. Visi pašaliai išmarginti parašais. Kiek čia begėdystės, kiek čia savo kvailumo, pasipūtimo įrodymų! Keli (tur būt, keleiviai) įrašę čia savo pavardes ir pridėję savo titulus bei ordinus. Tegu žino žydas, kokį svečių turėjo garbės priimti! Kiti užrašę čia savo mylimųjų vardus — taigi, jeigu tik vardus! — bet ir pavardes, ir dar pridėję begalę epitetų, šūksnių, prakeikimų ir t. t. Tiesa, tai — pasenęs ir atsibodęs daiktas išrašinėti, kas ką ant karčiamos lango kitų žmonių pamokymui teikėsi įbrėžti; vis dėlto bus ne pro šalį paminėti keletą įrašų, tikrai originalių.

Vienas vedybų pretendentas, važiuodamas, tur būt, piršlius pas savo *brangiausią*, užrašė:

Jadę do mojej Anieli,
Žeby djabli wzięli.
[Važiuoju pas savo Anele,
Tegu! velniai paima.]

Nežinia tiktai, ką jis čia velniams pasiimti skiria — save ar savo Anelę? Kitas, laimingesnis, savo širdies jausmus išpylė lakoniškai: „*NN* (leiskit nutylėti vardą ir pavardę, nes jie man — o gal ir jums — labai gerai pažįstami) *l'incomparable femme!!!*“ [„*NN* — nepalyginama moteris!!!“]. Tikrai, tai ypatingas būdas pašlovinti savo mylimąją, kurios garbei kaip monumentas pasitarnauja karčiamos langas! Pagaliau trečias, matyt, didelis galomanas, užrašė:

Mon père est oiseau
Ma mère est oiselle.
Je passe l'eau sans nacelle,
Je passe l'eau sans bateau.
Ma mère est oiselle,
Mon père est oiseau.

[Mano tėvas — paukštis,
Mano motina — paukštė.
Aš persikeliu per vandenį be valties,
Aš persikeliu per vandenį be laivo.
Mano motina — paukštė,
Mano tėvas — paukštis.]

Kokiam atminimui tos eilės užrašytos, nežinia, nes nėra pridėta jokio komentaro,— veikiausiai norėta pasirodyti, jog nurašinėtojas yra skaitęs Viktoro Hugo *Paryžiaus dievo motinos katedrą*.

Iš Luokės kelias eina į Biržinėnus, buvusį to pat vardo apskrities centrą, o iš ten — į Telšius.

Telšiai stovi lygumoje, toje vietoje, kur upelis *Durbinis* išteka * iš *Masčio* ežero, supančio miestą iš pietų pusės. Kada ir kieno tas miestas yra įsteigtas, nežinoma.

Liaudies padavimas sako, kad pirmąją gyvenvietę čia įkūręs toksai **Džiugas**. Šiandien tasai miestelis, medis, purvinas ir dargi ne visas išgrįstas, yra netvarkingiausias iš visų apskrities miestelių Žemaičiuose, bet kur kas padoresnis už Lietuvos Švenčionis, Ašmeną, Lydą ir t. t. Iš seniūno Jono Kęsgailaičio 1450 metų aprašo matyti, kad Telšiai buvo daug geresnėje būklėje ir gausiau gyvenami negu dabar. 1710 metais maro epidemija išnaikino gangreit daugiau nei pusę Telšių gyventojų, o 1711 metais jie buvo sugriauti švedų.

Vidury miesto stovi kalnas, vadinamas Insula: čia Povilas Sapieha, Lietuvos kancleris, Telšių valdytojas, pastatydino pirmąją bažnyčią švenčiausios panos loretiesės garbei ir aprūpino ją padoriu fondu, kuri patvirtino Lenkų karalių privilegijos: 1624 m. Zigmanto III, 1634 m. Vladislovo IV, 1683 m. Jono III ir pagaliau 1713 m. Augusto II. Paskiau ta šventovė sudegė, o toje pat vietoje *Košutis* 1761 metais naujus pamatus padėjo ir žymų pinigų kiekį jos statymui paskyrė; o užbaigta ji buvo 1794 metais, ir ketvirtajame sekmadienyje po velykų kunigas Juozapas Bukota, Žemaičių vyskupas sufraganas, iškilmingai ją pašventino.

Už pusmylio nuo kelio, einančio iš Telšių į Alsėdžius, keleivio akis patraukia aukštas kalnas, žmogaus rankos supiltas, kaip tai rodo apvalainas kūginis pavidalas ir žemės rūšių vienodumas visuose jo sudėties sluoksniuose. Tų apylinkių liaudis šį piltinį kalną vadina **Džiugo** kalnu, o tasai buvęs kažkoks Žemaičių riteris, kuris dar gyvas būdamas savo rankomis supylęs tą piliakalnį ir paskyręs jį sau už kapą. **Džiugo** kūnas ilgą laiką buvęs (taip žmonių padavimas sako) saugomas velnių, su kuriais kitados gyvenęs didelėje draugystėje. Su jų būtent pagalba **Džiugas** pridaręs narsumo stebuklą: pats vienas

aibes kryžiuočių savo geležine kuoka išmušęs, šimtamečius ažuolus laužęs it nendres ir dangų remiančius kalnus vertęs. Tai jis iškasęs Telšių ežerą ir prie jo pačias pirmąsias sodybas įkūręs. Nuostabūs, poetiški yra liaudies manymai apie senovės Lietuvos didžiavirius. Kiekvienas jie gyvena sodžiaus žmonių atmintyje; kiekvieno darbai, eidami padavimais iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą, ir vis su naujais priedais, jau šiandien yra pasidarę nebepanašūs į tiesą. Vienok iš tų sakmių nors ką-ne-ką galima ištraukti. Niekas tikriausiai iš mūsų nebepatikės tuo apsakymu, kad **Džiugas** vienas nugalėjęs aibes priešų, laužęs ažuolus ir vartęs kalnus; bet kad buvo naršęs, kad įkūrė Telšius ir, jei ežero ir neiškasė, tai bent nusausino didelę pelkėtą lygumą ir vandenį į vieną vietą sutraukė, tai tuo nemaž nėra ko abejoti. O kada tasai nepaprastas savo laikams žmogus gyveno, nežinia. Miesto ir artimųjų Telšių apskrities dvarininkų turimieji dokumentai nieko apie tai nepasako. Ogi paprastoji liaudis chronologijos neturi. Paprastai visi sako, kad — Kęstučio laikais; bet tuo tikėti negalima, nes liaudis, kaip jau esu minėjęs¹³, visus įvykius, vis tiek kada buvusių, sukelia į šio Žemaičių kunigaikščio viešpatavimo laikus. Artojų luomo šeimų, turinčių **Džiugo** pavardę, yra keletas, ir visos veda savo genealogiją iš Telšių kūrėjo. Pono Aleksandro Gorskio dvaras, esantis čia pat prie **Džiugo** kalno, vadinasi *Džiuginėnai*; nežinia tikrai, ar kalnas, ar pats didžiavirys davė pradžią tam pavadinimui. Kad medžiaga apie **Džiugo** kalną būtų pilnesnė, reikia čia pridėti ir šitą pasaką.

¹³ Žiūrėk „Tygodnik Petersburski“ 1836 m. Nr. 28 mano straipsnį *Metamorfozės lietuvių mitologijoje*. [Žr. šio leidinio 93—127 psl.]

Jeigu tiktai kas eidavo pro **Džiugo** kalną, visada tenai pamatydavo gražų vokietuką su biznu frakeliu, šokinėjantį iš medžio į medį. Visi to kalno lenkėsi iš tolo — bijojo velnio galybės. O kas tiktai prie jo prisitindavo, tą tuojau nelabasis kviesdavo visokių varžybų, o pralaimėjusį griebdavo ir smaugdavo. Šit atsirado vienas drąsus kaimo žmogus, vardu *Uburtis*, atėjo prie pelkės, telkšančios čia pat palei kalną, ir ėmė pintis vyžas iš karnų, pasilupdamas jų nuo karklų, augančių toje vietoje. Po kurio laiko ateina velnias.

— Gera diena, žmogau.

— Gera diena.

— Ką čia veiki?

— Vyžas pinu.

— O kas tau leido?

— Aš jei ką dirbu, tai nė kokių leidimų nesiklausiu.

— Kaip tu drįsti mano žemėj ir nuo mano medžių karną plėsti: aš esu šios vietos ponas, ir jei tu man prakiši varžybas, kurių tave iškviesiu, tai prapulsi tučtuojau.

— Gerai; o jei laimėsiu, ką man duosi?

— Skrybėlę pinigų.

— O kokios bus pirmosios varžybos?

— Mėginsim, katras stipresnis.

— Gerai.

— Na, tai eikš imtynių.

— Eik tu, eik! Kur tu imsies su manim, kad tu neužveiktum nė mano šimtamečio senelio, kuris antai miega už kelių žingsnių.

Taip sakydamas, *Uburtis* parodė į gulinčią mešką. Velnias prie jos pripuolė ir griebė abiem rankom už

kaklo. Meška užerzinta dėjo vokietuką į žemę ir ėmė duoti jam savo dailia letetiūte. Primuštas, priniurkytas, vos ištrūko vargšas iš meškos glamonių.

— Na, vienas varžybas laimėjai, dabar — kitos: meskim, kas aukščiau išmesim.

Taip taręs, jis griebė čia pat gulėjusį dideliausią akmenį ir bloškė į orą; akmuo nukrito po trijų valandų. O Uburtis paėmė rankon vieversį ir paleido; kvailas velnias pamanė, kad ten akmenėlis. Laukia juodu valandą, laukia antrą, trečią, ketvirtą, penktą, dešimtą — nenukrinta.

— Išlošei, žmogau, antras varžybas; dabar trečios: katras greitesnis. Tu lėk, aš vysiu.

— Kur tau, velne, su manim lenktynių eiti, tu nė mano vaiko, vakar gimusio, nepavytum; jeigu nori, pamėgink su juo.

Taip sakydamas, jis pabaidė iš žabarų kiškį. Kiškis pašoko ir ėmė lėkti.

— Čiupk, čiupk!

Velnias šoko kiškio vyti ir nieko neveikęs sugrižo.

— Tavo teisybė, žmogau, išlošei. Na, dar vienos varžybos, ir pinigai tavo. Matai antai tą geležinę lazda? Ji sveria šimtą tūkstančių svarų: katras ją aukščiau išmesim?

— Tu pirmas mėgink, velne.

Velnias griebė lazda viena ranka ir išmetė taip aukštai, jog iš akių dingo, o kai nukrito, tai lig pusės žemėn įsmego.

— Dabar tavo eilė, žmogau.

Žmogus pridėjo ranką prie lazdos ir ėmė žiūrėti į debesis, slenkančius padange.

— Ko ten taip žiūri? — klausia velnias.

— Laukiu, kol ateis anas didelis debesis. Mėno bro-

lis yra kalvis danguje, ir dabar jam labai reikia geležies; jis sėdi anapus tų debesų ir laukia, kol jam tą lazda užmesiu.

— Ai, žmogau geras, nemesk, susimildamas, ji man labai reikalinga. Žinau, kad esi stiprus. Laimėjai visas varžybas. Tai duok dabar savo skrybėlę, pripilsiu aukšinių.

— Gerai, eikš su manim į miško gilumą, o ten atiduosi man visus, kiek priklausu.

Žmogus ten jau seniai turėjo išsikasęs gilią duobę, tai viršum jos uždėjo savo kiaurą skrybėlę ir apkamšė velėna visas kiaurymes aplinkui, kad velnias nepermantų jo klastos.

— Tai šit, ponas velne, mano skrybėlė, pilk pinigus.

Velnias supylė vieną maišą auksinių — skrybėlėj nė žymės; atnešė antrą — nė žymės; supylė trečią, ketvirtą, dešimtą, šimtą, ir, kai duobė jau buvo pilna, tai pripylė pagaliau ir skrybėlę.

Nuo to karto velnias niekad nebesirodo ant **Džiugo** kalno. O Uburtis pralobo, pasistatė naują trobą, prisi-pirko medaus, degtinės ir kas dieną gėrė krupniką¹⁴, **ir aš ten buvau, valgiau ir gėriau, per barzdą varvėjo, dantys neregėjo**¹⁵. *Čia pasakos galas.*

Pusantros mylios nuo Telšių yra Alsėdžių miestelis, iš senų laikų Žemaičių vyskupų sostinė. Dabar čia gyvenąs garbus ganytojas kunigaikštis Simonas Mykolas Giedraitis, ketvirtasis tąja pavarde Žemaičių diecezijos vyskupas, kurio namuose, visuomet visiems atdaruose,

¹⁴ Yra tatai gėrimas, virtas iš medaus ir degtinės, su prieskoniais — visokiomis kvepiančiomis žolelėmis. Žemaičiuose bemaž kiekviena šeimininkė žino saviškų paslapčių, kaip gaminti šitą nektarą.

¹⁵ Tatai yra bendra visų lietuviškų liaudies pasakojimų užbaigos formulė.

tebeviešpatauja senobinis, dar patriarchalinių amžių vaišingumas. Alsėdžių parapijos bažnyčia pastatydinta karaliaus Kazimiero IV.

Kelių mylių tarpe nuo Alsėdžių ligi Platelių nėra gan greit jokių reginių, vertų keleivio domesio. Smėlėtas kelias rangosi per tankų spygliuočių mišką, per kurį nuskamba tik kraupus varno krankimas arba pelėdos ūkčiojimas. Reikia ypatingos dvasios žmogaus, kad pervažiuotų su gera nuotaika šią girią, ant kurios vienišumas ir liūdesys laiko išskėtęs sparnus. Bepigu tam, kuris per ją važiuoja, vildamasis pamatyti, baigęs kelionę, mielus žmones, kurių ten pasitiks su išskėtom rankom, su džiaugsmingom šypsenom: jis į nieką nekreipia dėmesio, nes jo mintys ten, kažkur toli, o čia tėra tik kūnas, viskam abejingas. Tačiau tam, kas su liūdna širdžia, su nelinksma akim skuba keliu it žaislelis likimo rankose arba aplinkybių genamas, kurių, žino, priims šaltai arba sutiks abejingu pakalbinimu, dar abejingesniu pažvelgimu ir visų abejingiausiu sakiniu „*kaip sveikata?*“ pasveikins; kas linksmoje minioje, nenorėdamas pasirodyti išsiskyrėliu, gauna prisiversti juoktis, kada akyse ašaros, mašinaliai klastytis plaukus, kada po jais virte verda kankinamos mintys, — tam kuo veikiausiai reikia stengtis išsigauti iš tos užkeiktos vietos, galinčios privaryti ligi desperacijos. Laimė, jei tavo arkliai geri, tai bent per tris valandas privažiuosi Platelių ežerą, o kai pamatysi jo vidury salą (jei praeičiai nesi abejingas), ji patrauks tavo dėmesį ir primins tau tą seną Firlejų globotoją, godžią koketę, pasileidusią italę, parsidavėlę karalienę Boną*, kuri čia turėjo savo rūmus. Neistorinę Platelių ežero šlovę sudaro seliavos, visoje Žemaičių žemėje mielai perkamos.

Už Platelių važiuojant toliau, keleivio akį glosto

jeigu ne gražūs, tai bent širdį paguodžią reginiai. Visur matai padorius kaimus, dailiai išsistačiusius, medžiais apsodintas gatves, akmens tvoras, valstiečių namus su kaminiais, augalotus vyrus, gražias moteris, apsirengusias savo darbo drobiniais, už kuriuos rusiški yra mažiausiai dvidešimčia procentų prastesni. Užtat rusų pirklys čia arba visiškai nesirodo, arba labai retai tesirodo. Valstiečių namai tame pašalyje, ypač Prūsų pasienyje, beveik visi yra jų nuosavybė, dėl to tad ir gražiausi ar tik ne visoj Lietuvoj ir Lenkijoj. Tuos namus jie gali parduoti, jie turi pasidėję po kelis šimtus, net po tūkstantį olandiškų talerių. Čia baudžiauninkas yra mažiau nei kitur spaudžiamas dvaro prievolių, vadinamų *lažų*, nes paprastai moka činšą. Ir tie, kurie ponui dirba, eina į dvarą dvi tris dienas savaitėje, ne daugiau. Užtat, turėdami pakankamai laiko dirbti sau, jie ir gyvena kur kas geriau nei kitų apylinkių valstiečiai. Reikia čia pripažinti tiesą, jog prastų žmonių gerovei kilti čia daugiausia padeda taurūs ir amžino dėkingumo verti dvarininkai: Juozapas ir Albertas Gorskiai, Plioteris, Tiškevičius ir Sapieha. Tai yra tikri tėvai savo baudžiauninkams *: garbė jiems!

Lankydamas šias apylinkes, pats nepamatai, kaip nuvažiuoji keturių mylių kelią ir atsiduri Salantuose, mieluose ir niekad neužmirštamuose,— ne dėl vietos padėties ir ne dėl kitų aplinkybių, bet stačiai dėl savo gyventojų. Kiek čia buvo praleista gerų valandėlių su brangiausiais prieteliais! Kiek čia mielių atminimų! Bet šitai priklauso tik mano vienai istorijai, o su ja nematau reikalo pasauliui rodytis, juo labiau kad apie Salantus galima tiek daug pasakyti ir kitais požiūriais. Čia ypatingo visų dėmesio verti yra: archyvas, biblioteka ir numizmatikos rinkinys. Gorskių šeima, nuo senų

laikų turėdama visokių aukštų valstybės pareigūnų ir sėdėdama senatorių krėsluose, daug reiškė šioje provincijoje, o būdama susigiminiavusi su galingomis Lietuvos ir Lenkijos šeimomis, valdydama didelius turtus ir darydama įtaką viešiesiems valstybės reikalams, kitados neginčijamai sudarė pačią Žemaičių bajoriškosios aristokratijos viršūnę. Tos šeimos archyvas, kurio savininku yra nūnai Albertas Gorskis, Telšių apskrities maršalka, gausiai turi didžiai retų ir svarbių dokumentų, priklausančių krašto istorijai,— yra tai įvairių karalių dovanojimai, privilegijos, laišakai ir t. t., savo ranka rašyti abiejų tautų įžymiausių dvasinių ir pasaulinių asmenų laišakai, keli dienoraščiai bei atminimų rankraščiai, rašyti Gorskių — seniūno ir kašteliono. Laikoma čionai meilės korespondencija tarp kažkokios ponios *Lipskos* ir Žemaičių seniūno Gorskio galėtų pasitarnauti pamatu puikiam Augusto III laikų papročių romanui. Vėliau kada nors, jei niekas nesutrukdytų, prižadų paskelbti spaudoje svarbiausiuosius dalykus, esančius tame archyve. Numizmatinis kabinetas Salantuose irgi turi gausybę labai retų senovės medalių ir monetų, ypačiai lietuviškų ir lenkiškų; jis tiktai prašosi geresnio ir sistemingesnio sutvarkymo. O biblioteka, nedidelė, tiesa, bet labai vertinga ir turinti nemažai bibliografinių retenybių, galėtų suteikti žymios pagalbos rašančiam savojo krašto literatūros istoriją. Be to, čia dar yra gana gausus mineralų rinkinys.

VII

BALTIJA

Kai važiuoji artyn Baltijos jūros, tai dar iš tolo, per kelias mylias, gali permąstyti, jog jau arti kelionės tikslas. Pamažu pradedi justis atmosferos keitimąsi, vė-

jas ima pūsti vis šaltesnis, žemė darosi smėlinga, la-
puotieji miškai nyksta, o jų vietoj ima rasti spygliuo-
tieji. Net žmonių nešysta rodo, jog nebetoli jūra. Čia
kiekvienas vyras apsisaugoti nuo oro šaižumo nešioja
ant galvos vilnonį kalpoką, o moterys vyniojasi ant
kojų juodo vilnono skarinius. Tas duoda progos tolesnių
Žemaičių vietų gyventojams vadinti jas gandrais. Bet
štai jau pasimatė dideli smėlio kalnai, o už tų kalnų
girdėti aršus jūros bangų riaumojimas!

O jūra! Kas įstengs vertai aprašyti tave? Niekingi
yra prieš tave žmonių kalbos žodžiai. Ir kas, pažvelgęs
į tave, nepasakys: koks mažas, koks menkas yra žmo-
gus, o koks didis, koks neaprėpiamas yra amžinasis
dievas, kuris apreiškė tau ribas tavo ir tarė: *iki šičia
eisi, o toliau neisi, ir čionai supliukš pakilusios vilnys
tavo* (Jobo XXXVIII, 11).

O, Baltijos jūra! Su kokiais jausmais, su koku paki-
limu aš veizėjau į tave, pirmąjį kartą išvydęs! Kokia
didinga, kokia begaliniškai graži tu man pasirodei! O
juk tavo vandenys — tai ne viso pasaulio vandenys, tu
palyginti su neaprėpiamomis okeanų platybėmis esi to-
kia mažytė, kaip aš prieš tave. Žinojau šitą gerai, tačiau
tas mano susižavėjimo nė kiek sumažinti negalėjo. Su
entuziazmu, su nesuprantama kažkokia meile aš svei-
kinau tave! O! Aš daug apie tave girdėjau savo jaunys-
tėje. Atmenu savo vaikystės valandas, kada auklės pa-
sakojimai apie tave, apie tavo karalienę, apie sirenas,
apie gintaro rūmus, tavo gelmėse dunksančius, žadino
sieloj tam tikrą paslaptinę žavesį, o prieš akis brėžėsi
tūkstančiai užburiančių paveikslų. Kas gi būtų toks ne-
jautrus, jog galėtų atsižadėti saldžių, jokių atpildu neat-
lygintų jaunystės svajonių? Kiekvienas daiktas tame

amžiuje yra idealas, prie kiekvieno daikto jauna širdis lengvai prilimpa. Viskas pagauna, neša, ir lengvaplunksnės fantazijos sparnais skraidina į nesutvertus pasaulius: tauriamintė geradarybė, broliška meilė, auksinės ateities viltys, garsus vardas, garbė — garbė!.. Reikia nebūti žmogumi, tik tada galėtum be gailėsio kalbėti apie prabėgusią jaunystę!..

Subrendęs amžius — šaltas kaip egoistas; senatvė — tai jaunystės parodija!

Išvydus tave, o Baltijos jūra, visa manoji praeitis atgijo, atgijo visi apie tave atsiminimai. Tai tavo vandenyse seniai, labai seniai, kaip mums liaudies pasaka seka, gyveno tūkstančiai deivių. Tada nė vienas žmogus negalėjo prisiartinti prie tavo krantų, nes jam grėsė pavojus atsidurti kalėjime ant jūros dugno. Savo žavesiais ir dainomis priviliodavo kiekvieną *čeltyčios*¹⁶, o kas patekdavo į jų rankas, turėdavo amžinai atsisveikinti su šiuo pasauliu.

Patinka man žiūrėti į tave, Baltijos jūra, kada esi audringa, kada tavo vilnys it milžinai kyla iš gelmių, kaupiasi į dangų remiančius kalnus, vienos paskui kitas, it nesuskaitomos kariuomenės rikės, lekia, lūžta ir, baisingai maurodomos, įnirtusios ir nusiminusios, jog toliau eiti nebegali, — sudūžta, užlieja didžiausią lėkštos pakrantės plotą ir strėlės greitumu grįžta atgal, tarytum bijodamos bausmės už savo siautėjimą. Patinka man į tave, jūra, žiūrėti naktį, kada vėtra įjudina tavo vandenų gulyklas: tada tu putoji, nuožmiai grūdi savo įsiutusias vilnis, kauki ir savo bangų keteras iškeli į aukštybes, tarsi tau norėtusi brolystės su griaudžiančiais viršum tavęs perkūnais, šaižiai blykčiojančiais žaibais ir

¹⁶ *Čeltyčios* — lietuvių mitologijoje jūrų deivės.

debesimis, kurie it milžinai kupranugariai grūdasi pilku dangumi.

Patinka man klausytis tavo gaivalų riaumojimo, tavo audros balsas kerį mane, nes audros, manyje užslėptos, harmoningai jam pritaria. O, daug yra manyje tavo, jūra, gaivalų ir tavyje daug manųjų! Abiejų mūsų likimas vienokis. Tiktai tu juo nepatenkinta, tu nuolat it nusmerktasis angelas keli savo maištingą veidą ir stengiesi išsiveržti iš amžinojo kalėjimo, pagrasinti pasauliui nauju tvanu, o aš patenkintas, aš nuolankiai atsiduodu Pramžiaus valiai.

Patinka man žiūrėti į tave, jūra, kada tu tyki, rami tarytum ilsiesi visų galingiausiajame delne. Tavo paviršius tada išrodo kaip vienas dideliausias lango stiklas, žydras prie kranto, mėlynas tolyje, o juodas pačiuose pakraštėliuose, kiek akis mano užmatyti gali. Vienoda tu esi savo ramybėje; joks mažiausias vėjelis neraukšlėja tavo išsigiedrijusio veido, tiktai žuvelė kada-ne-kada pliaukšteli arba kregždutė pralėkdama sparneliu paglosto tavuosius vandenis. Kitas gal tuos judesius pavadintų saldžiomis tavo sapno svajonėmis; aš tačiau, seniai net ir sapne atpratęs svajoti, nežinau, kaip pavadinti.

Prie kranto betgi tu ir rami būdama, ir miegodama mėgsti it kūdikis žaisti mažais kiauteliais, akmenėliais ir gintaro trupiniais. Ne, nemėgstu į tave žiūrėti, kada tu rami, kada pakrantės smėlį pliuškeni savo smulkioimis, siauromis bangelėmis, nes tu man tada vis primeni tuos niekingus žmones, kurie galingesniems laižo kojas, kaulydami sau palankumo. Klastinga tu esi, kaip ir jie, nes kuo didesnė tavo ramybė, tuo didesnės audros užeis; kuo labiau pataikauja mums žmonės, kuo labiau šliaužioja, tuo pikčiau pakenks ir įkąs atėjus laikui.

Miela yra prie tavo kranto palydėti nusileidžiančią saulę. Ji tartum į tavo gelmes pasineria, ir nenuostabu, kad šios vietos gyventojai sako, jog *saulė kas dieną maudosi jūroje*. Didingas tatai reginys, kad dienos žvaigždė leidžiasi į jūrą. Visi debesys, už kurių jinai slypi, įgauna kažkokius neregėtus fantastinius pavidalus: žiūri ir tarytum regi dideliausias pilis ant sausžemio, milijonais šviesų žėrinčias, arba milžinus vulkanus, įsidegusius ugnimi, kurie tuoj tuoj pratrūks liepsnomis ir lava¹⁷.

Tačiau kai vakaras ateina ir šviesus mėnesėlis pakyla virš tavęs, ta valanda man daugiausia žavesio turi. Per visą jūrą, kiek tik žmogaus vyzdis siekti gali, blyškus mėnulio spindulys, sutrupintas į smulkias dalelytes, sudraskytas į milijonus beformių šerpetotų skeveldrėlių ant vandens srautų, milijonus kartų sukreviotas švytinčiais zigzagais, žėri it brangus kaspinas, nublokštas atsainiai ant prabangiausio kilimo elegantės kambarių, kuri, ką tik pagrižusi nukamuota iš puotos, nušvaistė be tvarkos savo iškilmių rūbus. Kalbėkit sau, ką norit, vadinkit mane, jei patinka, sentimentalistu, o aš vis tiek nenustosiu mylėti mėnulio; jis visada man turi neišpasakyto žavesio. Karaliau su sidabrinu skeptru, sidabrosisti karaliau! Vargšo poeto drauge, nakties valdove, mėnuli, sveikinu tave! Visados mano simpatijos traukia mane į tas vietas, kur matau šviečiant sidabro spindesį, tik paeinantį ne nuo metalo, kuriam žmonės nūnai tokią didžią vertę pripažįsta, o nuo tavęs, mano vienišų vaikštynių bendre. Žilpina mano akį saulės spindesys: aš prieš jį esu it elgeta didžio pono akivaizdoje. Tik kai

¹⁷ Yra tai reiškiny, vadinamas *fata-morgana*, arba atsimušimas ore toli esančių daiktų dėl šviesos lūžimo.

mėnulis sušvinta savo švelnia šviesa, tada aš visu pilniu jaučiu savo vertybę, ir niekas manęs negali prirakinti prie žemės dievų triumfalinės karietos. O, nakties karaliau! Tu leidi į poetų veidus savo palaimingus spindulius, kurie net į sielą įsismelkia: padabink tad ir mane savo vainiku, būk mano mecenatu, ir aš sugiedosiu tau giesmę, vertą tavęs, vertą tavo globos!.. Bet tu nenori... jau slepi savo veidą už debesies... *labanakt, mėnuli!*

Dyki, vienodi yra Baltijos krantai, tiktai kur-ne-kur pamatai žvejo trobelę, pusiau užpustytą smėlio, arba pasitaiko sargybinis, tykojās kontrabandininkų. Dar pasitaiko, nors retai, didelių kalnų, latviškai vadinamų *milžkapiais*. Apie kiekvieną iš tų kalnų vietos žmonės turi daugybę padavimų. Tačiau turėjo būti kadais šiose vietose didelių įvykių, jeigu net lig šiol išliko tiek nuostabių pasakojimų, jeigu net lig šiol, kai jūra labiau patvinusi paplauna artimų kalnų šlaitus, tai pasirodo neretai visokiausi ginklai ir karinė apranga. Štai ir dabar aš pastebiu kažkokio senkapio liekanas, kur nėra jokio kryžiaus, jokio ženklo, kad tai būtų krikščionių pomirtinio atilsio vieta, ir net jūros pakrantės gyventojai neatmena, kad čia būtų kada ką laidoję. Kas žino, gal tai senosios Lietuvos riterių kaulai? O gal nelaimingų keleivių, kurių laivas jūroj sudužo? O gal šios apylinkės gyventojų, maro sunaikintų? Kas žino, gal ta kaukolė, kurią aš taip smalsiai žiūrinėjau, buvo genijaus būstinė, gal priklausė vienam iš tų didžiavyrių, apie kurių darbus tiek nuostabių dalykų liaudies pasakojimai skelbia; gal į ją ne sykį žvangėjo kryžiuočio kardas; o gal ir savininkui gyvam tebesant, buvo tokia pat tuščia, kaip ir nūnai? Gal tas sutrūnijęs kiaušas yra kokios gražuolės, gal jį seniau dabino ilgos dailių plaukų kasos; gal iš tų skylių, pro kurias dabar vėjo pustomas smėlys šiu-

rena, žiūrėjo gražios mėlynos akys, o ant blakstienų buvo pilna ašarų! Kas gali atspėti?.. Bet palikime juos ramybėje, gerbkime jų atilsį, nemindžiokime šventvaigiška koja tokių pat, kaip mes, žmonių kaulų, nes ir mūsų kaulus gali ištikti toksai pat likimas, užberkime juos smėliu ir atsiskirdami sukalbėkime *amžiną atilsį*.

VIII

BALTIJOS JŪROS VALDOVĖ

PADAVIMAS ¹⁸

(Paskirta atminimui grafienei Elenai Frejendaitei Kaizerlingienei)

Seniai, labai seniai, kada Lietuvos ir Žemaičių vėliavos su vyčiu ir meška plevėsavo viršum skaidrių Baltijos vandenų, žydrose jos gelmėse stovėjo puikių puikiausių jūros valdovės **Jūratės** rūmai. Jų sienos buvo gryno balto gintaro, slenksčiai aukso, stogas žuvų žvynų, o langai tyriausiųjų deimantų. Vieną kartą išsiuntinėjo valdovė visus lydžius su laiškais įzymiausioms jūros ¹⁹ nimfoms, kviesdama jas pas save į puotą ir

¹⁸ [Originale: klechda.] „Chlechda“ reiškia „tradicija“; šis žodis sutinkamas ne tik šiaurės autorių raštuose, bet Makferonas * jį vartoja Osiano giesmių leidime, Denisas — jų vertime. Kada, kaip žinoma, *ch* buvo imama kaip *k*, *chlechda* buvo imama kaip *klechda*, senų bobų plepalai [orig. klechtanie], dar iki šiol yra žinoma kaip tradicija[?]. Pirmojoje lenkiškoje tragedijoj *Pamela*, išspausdintoje Zigmanto I viešpatavimo pabaigoje, kur daug ko yra apie kerus ir burtus, Pamela sako: „*Senų bobų pasakos* [orig. *klechdy*] *išmokė, kaip meilužius oru atsigabenti.*“ Man atrodo, kad šis žodis ir jo vartosena visai atitinka tą žodį, kurį pirmiausia šiaurė paleido. (Tadas Čackis knygoj „O polskich i litewskich prawach“, I t.)

¹⁹ Jūra turi lietuviams dvejopą reikšmę: viena, tuo vardu yra vadinama upė, tekanti per dabartinę Raseinių apskritį, antra — „mo-

bendrą pasitarimą. Atėjo skirtoji diena, ir kviestosios dievaitės susirinko; tada valdovė su savo palydos pulku pasirodė salėj, meilingai nusilenkdama, pasveikino viešnius ir, sėdusi į gintarinį sostą, šitaip susirinkusioms prašeko: „Mielosios mano draugės ir bičiulės! Žinote gerai, jog visa valdantysis mano tėvas **Praamžimas**, dangaus, žemės ir jūros viešpats, man atidavė globoti ir valdyti šiuos vandenis ir visus jų gyventojus; pačios esate mačiusios mano švelnų ir laimingą viešpatavimą. Nei joks mažiausias kirminėlis, nei jokia smulkiausia žuvelytė neturėjo priežasties skūstis ir dejuoti, visi gyveno santaikoj ir santarvėj; niekas į kito gyvybę kėsintis nediršo. Ogi dabar vienas niekingas žvejys **Kastytis**²⁰ iš mano viešpatystės pakrančių, kur *Šventoji* upė mano karalystei donį neša, vienas niekingas mirtingasis drįsta ardyti visuotinę rimtį, nekaltas mano valdines imti į tinklus ir smerkti mirti — kada aš, aš pati, savo pačios stalui nė vienos žuvelytės nedirštu pasigauti; plekšnių dargi, kurias taip mėgstu, po vieną pusikę nuvalgau, o antrąją atgal į jūrą paleidžiu²¹. Tokios drąsybės negalima palikti nenubaudus: štai paruoštos eldijos laukia mūsų, plaukim, mielos draugės, į *Šventosios* pakrantę, nes kaip tik apie šį laiką žvejys papratęs užmesti tinklus. Savo šokiais ir žavesiais įsiviliokim jį į šaltą jūros glėbį, įvykdykim savo kerštą, pasmaukim jį savo glamonėmis

rze". Kodėl taip vadinama, negalėjau sužinoti, kad ir labai stengiausi. Baltijos jūros krantą vietos gyventojai vadina **pajūriu**.

²⁰ Žr. mano straipsnį tuo pavadinimu „*Encyklopedya powszechna*“ [„Visuotinė enciklopedija“], leidž. p. E. Odyneco, 2-me tome.

²¹ Lietuvių liaudis drauge su žemaičiais mano, jog plekšnės dėl to teturi vieną akį ir tarsi pusės žuvies pavidalą, kad valdovė *Jūratė*, labai jas mėgdama, visoms kitą pusę nugraužė ir atgal į jūrą paleido.

ir jo gražias akis, kuriomis nūn žavi visas Žemaičių mergas, šlapiu žvyru užpilkim."

Taip tarė, ir tuoj atsirado šimtas gintarinių eldijų, perlais išdabintų, ir, žavingoms dainoms skambant, valdovė su visu nimfų pulku išplaukė vykdyti savo nuožmaus darbo.

Diena giedra, saulė skaisčiai šviečia, jūra rami, plyna kaip vienas dideliausias stiklas: nė mažiausias vėjelis neglosto jos paviršiaus, vien tik eldijos greitai čiuožia, paliktamos už savęs ruožą, tarsi raukšlytes buvusios gražios moteriškės veide, kuriame laikas, tas didžiausias grožio ir žavesių priešas, paliko išbraižęs savo vėžes. Jau žemė arti, aidu atsimuša deivių daina į pakrančių miškus, o kiekvienas atbalsis, šimtą kartų atkartotas, gaudžia grėsmingai: *vargas tau, žvejeli jaunas!* Ir kai jau arti upės žiočių sustojo nežemiškos mergos, išvydo savo priešą, kaip jis, sėdėdamas ant kranto, taisė tinklus. Žvejys buvo jaunas ir gražus, skruostai vos pirmu pūku apsitraukę, veidas dailių dailiausias, pailgas ir baltas, o plaukai juodi ir ilgi. Su ramia dar siela ir ramia širdžia, su dainele lūpose, svajodamas vien apie gausų laimikį, jis dirbo savo darbą. Tik šit išgirdo kažkokius saldžius, kerinčius balsus: pakelia akis ir regi šimtą eldijų žėrinčių, šimtą mergų stebuklingo gražumo, o pirma jų visų, su karūna ant galvos, su gintarine viešpatystės lazda rankoje — jūrų valdovę. Ir štai gražiausi balsai suskamba... ir šit apsupa ją stebuklingas jūros nimfų pulkas ir savo dainomis, savo žavesiais į save vilioti ima:

**Oi žvejeli mūsų skaistus*,
Pamesk vargus, šok į laivą:
Pas mus visad būsi smagus,
Mūsų dainos duod linksmybę.**

**Duosma tau dovaną dievų,
Jei su mumis tu gyvensi:
Marės būsi didžium tėvu
Ir meilingu mūsų būsi.**

Girdi šitai žvejys, žiūri nustebęs ir savo akim netiki, ir ką čia daryti nežino; galiausiai, pasidavęs klasingai vilionei, atsistoja ir nori pulti deivėms į glėbį; tik šit valdovė mostelėja valdžios lazda savo draugėms nurimti ir šitaip jam nustebusiam kalba:

— Palaukš, tu vaikine, tu nutrūktagalvi! Didis tavo nusikaltimas, rūščios bausmės vertas, tačiau atleisiu ją tau, jei vieną sąlygą išpildysi. Tavo jaunystė ir grožis labai mane patraukė: jei prižadėsi mane mylėti, tai mano glėby rasi laimę. Bet jei paniekinsi valdovės **Jūratės** meilę, tai tik vieną dainelę uždainuosiu, ir tu būsi prie manęs, ir sulig mano valdžios lazdos prisilietimu žūsi amžinai — rinkis!

Atsiklaupė jaunikaitis, nulenkę galvą ir amžiną meilę prisiekė.

— Dabar tu jau mano, būk vietoj, nesiartink į mus, nes vienas žingsnis — ir nugarmėsi į pražūtį. Aš kas vakaras atplauksiu pas tave: štai ant to kalno, kuris nuo šiol tavo vardu bus vadinamas **Kastytis**, visada pasimatysiu su tavim.

Tai tarusi, mostelėjo valdovės lazda, suūžė irklai, ir tylomis, be juokų ir dainų, nuplaukė mergos sau.

Metai jau baigėsi, kaip kiekvieną vakarą Baltijos jūros valdovė atplaukdavo į krantą ir ant kalno matydavosi su meilužiu; tačiau **Perkūnas**, sužinojęs apie tuos slaptus susitikinėjimus, užsirūstino baisiai, kad deivė išdrįso pamilti mirtingąjį. Ir kai vieną kartą valdovė grįžo į savo rūmus, jis sviedė iš dangaus perkūną, kuris,

perskyręs jūrų vilnis, trenkė į valdovės namus, ją pačią užmušė, o gintaro rūmus į gabaliukus sudaužė. O žvejį **Praamžimas** prikaustė jūros dugne prie uolos ir jam prieš akis padėjo jo meilužės kūną, į kurį turi amžinai žiūrėti ir apraudoti savo nelaimę. Užtatai dabartės, kai vėtros įsiūbuoja jūros vilnis, girdėti aimanos iš tolo — tai vargšas žvejys aimanuoja; o vanduo išmeta gabalėlius gintaro — tai Baltijos valdovės rūmų trupiniai!

IX

PALANGA

Palangos miestelis, kitados garsus kaip uostas ir kaip Kęstučio žmonos Birutės gyventoji vieta, esantis Baltijos jūros pakrantėje, savo pavadinimą yra gavęs iš lietuviškų žodžių **po langu**, dėl to, kad vėjas, pakilęs nuo jūros, paprastai užpusto smėliu namus iki pat palangių. Taip teigia — ir labai teisingai — Prūsų mokslininkai, su kuriais ne sykį man yra tekę kalbėtis. Klaidingai tvirtina kronikininkai, o su jais — ir mūsų darbštusis tėvynės istorijos tyrinėtojas *Teodoras Narbutas*, kad *Palanga* gavusi vardą iš uosto ir reiškianti „*prie uosto*“*. Pirmiausia, uostas lietuviškai nėra vadinamas **marių langu**, arba **anga**, pro kurią galima išvažiuoti į jūrą²², bet **prieplauka**, o Prūsų lietuvių tarme **ouostas**, arba trumpai **ousts**. Tokiu būdu, pagal šituos išvedžiojimus, *Palanga* turėtų būti vadinama **Pauostis**, o ne *Palanga*, nes **langas**, arba trumpai **langs**, reiškia vien tiktai „okno“ [„langas“], bet ne „port morski“ [„jūrų uostas“].

²² Žiūrėk p. T. Narbuto „Dzieje starożyt. narodu litewskiego“, I tom., 89 psl.

Antra: Palanga negalėjo sau pavadinimo gauti iš uosto, kadangi yra įsikūrusi kur kas anksčiau, negu uostas buvo padarytas. Pirmieji jos gyventojai negi galėjo praminti ją *prieuostiniu* miestu, vaduodamiesi vien nujautimu, kad čia, galimas daiktas, bus kada nors uostas. Reikia dar ir tą žinoti, kad lietuvių vietovardžiai, lygiai kaip ir kitų tautų, yra susidarę ne vien iš vietovės ypatybių, bet ir iš įvairių aplinkybių, įvykių ir įspūdžių, kurių žmonės toje vietovėje yra patyrę²³. *Klaipėda* (Memel), pavyzdžiui, yra gavusi sau pavadinimą nuo sauso smėlio, ant kurio ji stovi: **klaisti** Prūsų lietuvių tarme reiškia *grimzti*, o *pėda* — „noga, stopa“ [„koja, pėda“], kadangi toje vietoje kojos grimzta į smėlį; užtat lietuviai ten esančią gyventuvę praminė *Klaipėda*. *Trakai* reiškia pievas, apaugusias medžiais. *Lyda*, iš **lydymas**, reiškia vietą, kur šviežiai išnaikintas miškas. *Vilkmergė*, iš **vilkas mergos**, reiškia panos apdarą. *Kretinga* — iš **krotas** „laivas“. *Eilau*, iš **eila**, reiškia karinę rikiuotę. *Pilau*, iš **pil's**, — supiltas pylimas, *Labiau*, iš **labas** — geras, *Druskininkai* iš **druska** ir t. t.

Palangos miestelis, nors 1831 metų karo laike kilęs gaisras didelę namų dalį sunaikino, yra labai dailiai išsistatęs; prie to prisidėjo ir pasienio muitinė bei gaušūs jos valdininkai ir jūrų maudynės, į kurias čia suvažiuoja liepos mėnesį ir vieši ligi pusės rugpiūčio daugelis šeimų iš tolimų šalies provincijų. o net ir iš užsienio. Tos maudynės gydytojų nuomonės yra pripažįstamos už stiprinančias, taisančias miegą ir apetitą. Jų skaičius nustatomas paprastai 60; jos pradėtos vartoti

²³ Apie tą svarbų dalyką po trumpo laiko turėsime progos plačiau pakalbėti mūsų veikale, jau rengiamame spaudai, antrašte „Badania starożytności litewskich“ [„Lietuvos senienu tyrinėjimai“].

per pastaruosius dvidešimt kelerius metus. Dėl tvarkos užlaikymo, kad vienos lyties asmenys nebūtų kliūtis maudytis kitos lyties asmenims, popietės laikas nuo antros iki penktos valandos yra skirtas vyrams, kurie į būgno balsą susirenka kartu visi; po penktos eina į vandenį moterys. Maisto dalykų maudynininkams gausiai pritiekia vietos gyventojai, miestelio apylinkių gyventojai ir prūsai, kurie iš *Klaipėdos* visokiausių produktų priveža; dėl to pragyvenimas čionai yra labai pigus.

Palanga, tarp daugelio kitų namų, turi keliasdešimt medinių ir keletą mūrinių, labai gražių. Bažnyčia tame miestelyje medinė, pastatydinta Onos Jogailaitės, Lenkų karalaitės, 1595 m.²⁴ Ji mirusi 1596 m. rugsėjo 19 dieną.

Kiekvienam, kas tik atvažiuoja į Palangą, yra pareiga aplankyti žavingas jos pajūrio apylinkes ir pabuvoti ant *Birutės* kalno, nes tos vietos daugiausia vertos susidomėjimo. Tad ir aš, kai tik atvykau į miestelį, išsiuošiau pasivaikščioti į tą pusę, kur stovi kalnas, vietos gyventojų vadinamas *Olandų skrybėle* (Holenderš-myc). Iš tikrųjų, kai žiūrime į jį iš tolo, pastebime tikslų panašumą į tam tikrą skrybėlę. Jūrininkai žino tą kalną gerai, nes iš jūros per kelias mylias (kaip pats pasitikrinau), o gal ir per keliolika, tą kalną atpažinti galima. Kunigaikštis vyskupas Masalskis, buvęs Palangos ponas, norėjo mišką, ant jo augantį, iškirsti; olandai, laikydami tą aukštumą už kelrodį laivams, davė jam žymią sumą pinigų, kad jis to savo ketinimo atsisakytų. Tas kalnas yra didelė smėlio kopa, apaugusi aukštomis žaliomis pušimis; stovi už kelių šimtų žingsnių nuo jūros,

²⁴ Žiūrėk p. kun. Čerskio „Opis dyecezji żmudzkiej“, 27 psl.

arti vietos, vadinamos *senąja Palanga*. Ten kitados buvo miestas su daugeliu gyventojų, turtingas, klestintis; ten buvo uostas²⁵, kurio žymių ir dabar dar galima pastebėti. Kiekvienas daiktas, į kurį tik atgręži nustebusią akį, čia primena senolių pasiturimą gyvenimą ir gražią buitį. Tačiau būtasis gyvenimas taip metų bėgio nutrintas, mūsų tėvų praeitis tokia tamsi, jog apie juos arba labai mažai nežinome, arba ir visiškai nieko nežinome. Net patys paminklai, liudijantieji senovės įvykius, yra tartum knyga, rašyta hieroglifais, kurių prasmės nūnai mes neįstengiamo suprasti!

Ar Gedimino žygdarbius atkasi,
Ar Žygimantų balsą, kur kadai aidėjo,—
Bus tau lyg sfinksai — laikmečiai praėję,
Visur tik tamsią paslaptį surasi.

Su suspausta širdimi dėl to seno miesto nuopuolio žengiau toliau prie piltinių kalnų. Kaip seniai jie čia pilti, kieno atminimui, nustatyti negalima. Tačiau tie kalnai turi būti galingų šios žemės sūnų kapai, nes liaudis juos vadina **kareivių kapais**, tai yra — riterių kapais. Su religine pagarba žiūrėjau į tuos bežadzius senovės lietuvių palaikus ir, apie tuos dalykus susimąstęs, nuėjau į *Birutės* kalną. Yra tatau aukštas, pušimis apaugęs kalnas prie pat jūros kranto. Žiūrint iš tolo į dailų pušyną, iš kurio jisai iškilęs stūkso, atrodo, jog matai milžiniško dydžio pilį, o *Birutė* — jos bokštas. Užkopus į patį jo viršų, atsiskleidžia platūs ir žavingi reginiai, iš vienos pusės — į Prūsų pasienį, o iš kitos — į *Olandų*

²⁵ Švedai, prašant Rygos miestiečiams, konkurentams prekyboje su Žemaičiais, Palangos uostą akmenimis užvertė 1701 metais,— taip liudija Zaluskis (žr. p. Svenckio „Opis starożytnej Polski“, [„Senovės Lenkijos aprašymas“], 2 leid., II tom. 246 psl.).

skrybėlę. Bet kuriuo kitu metu pajūris, toje pusėje esantis, nieko ypatingo neturi: yra tatai plati lyguma, einanti keliolika mylių, net ligi *Liepojos*, be kokių žymesnių ir susidomėjimo vertų daiktų. Kur-ne-kur tiktai pamatai didelį sodžių, tarp dideliausių sniego pusnių pasistatytus latvių gyvenimus ir žvejų trobeles; jūros krante — didžiausios krūvos eldijų ir valčių. Tačiau liepos ir rugpiūčio mėnesiais viskas čia atgyja, viskas naują pavidalą įgauna: įvairių spalvų būdos nustoja visą paplūdimį, ir tūkstančiai Lietuvos nimfų žaidžia su Baltijos bangomis, devintą valandą ryto suvažiavusios maudytis. Aš tuokart negrėžiau akių į tą pusę. *Birutė*, mūsų senovės kunigaikščių prosenelė, labiau mane domino, negu viso pasaulio gražūs reginiai.

Birutė, lietuvio bajoro *Vidmanto*²⁶ duktė, yra gimusi Palangos apylinkėse, tačiau kurioje vietoje, tiksliai nustatyti negalima. Nuo pat pirmų dienų pasidarė deivės **Praurimės*** kunige, o tos deivės garbei degė amžina ugnis ant kalno, seniau vadinto šventu. Deivės **Praurimės** vaidilutės duodavo priesaiką prieš jos statulą, kad visą gyvenimą išlaikys skaistybę ir saugos amžinąją ugnį. Kunigaikštis Kęstutis, grįždamas iš karo žygio prieš kryžiuočius, pamatė Palangoj *Birutę* ir, patrauktas jos grožio ir žavumo, pamilo ją ir paėmė už pačią²⁷. O atminimui, kaip kaimo žmonių saktė sako, liepė toj vietoj, kur pirmąkart išvydo vaidilutę, pastatyti rūmus, ir kalną

²⁶ Žiūrėk Danilavičiaus išleistą „Latopisiec Litwy“ [„Lietuvos metraštis“].

²⁷ Iš chronologinių tyrimų* išaiškėjo, jog *Birutė* gimė apie 1331 metus, ištekėjo 1348 metais, pagimdė *Vytautą* 1350 metais, paliko našlė 1382 metais, mirė 1416 metais, išbuvo *Praurimės* aukuro tarnyboje 18 metų. (Narbutt, „Dzieje starożytnie narodu litewskiego“, 88 psl., prierasas).

jos vardu praminė. Viena daina, kurią Palangos apylinkėse girdėjau, taip šitą įvykį apdainuoja:

BIRUTĖ*

Ant marės krašto, Palangos miestely,
Kurį išplėšė mumis neprieteliai,
Yr didis kalnas, Birute vadintas,
Žalioms pušelėms viršuj apsodintas.

Ten, kol laiminga buvo žemė mūsų,
Kol buvom ponais ir Gudų, ir Prūsų,
Viežlyba[?], skaisti kaip rožė ir rūta
Kunigaikštienė gyveno Birutė.

Nebuvo ana kokia karalaitė,
Bet iš Palangos vargdienė mergaitė.
Žemčiūgais brangiais ir aukso auskariais
Negašavojos vaikščioti pamariais.

Su[?] savo darbo marškinius dėvėjo,
Trumpą rainuotą sijoną turėjo,
Ant balto kaklo gintaro šniūrelis,
Ant geltų kasų rūtų vainikėlis.

Kad vieną kartą broliai susitarę
Išėjo anksti žvejoti ant marę,
Sesuo jiems nešant pietus lauknešėly²⁸,
Sutiko šviesų kunigaikštį kely.

Tasai Jogėlos dėdė Kęstuts buvo,
Kursai Žemaičius valdė ir Lietuvą.
Jojo tuo kartu Kryžiokus naikinti,
Kurie vožijos mumis užkabinti.

²⁸ **Lauknešis** arba — mažybine lytimi — **lauknešėlis**, yra medinis indas su dangteliu, skirtas nešti valgyti dirbantiems lauke.

Ant širvo žirgo, po meškos kalpoku,
Su šviesiu ginklu, su rago saidoku,
Aukšniais kilpais su pentiniais spardė,
O žirgs patkavoms šilo žemę ardė.

Iš veido tikrą gražybę pamatė[?],
Jaunai Birutei tokiais žodžiais tarė:

„Kas nors esi, deivė ar mergelė,
Priimki mano ranką ant šio kelio.

Aš visad buvau ponu žemės jūsų,
Nuo lig[?] šio česo vyru tavo būsiu.
Kur tave gavau pirmąkart matyti,
Liepsiu palocių puikų pastatyti.

Kalnas, ant kurio pažinai Kęstutį,
Nuog tavo vardo bus vadints Birute.

Čia tu gyvensi nuog vyro mylėta,
Tu, kuri radai širdy mano vietą.”

Tai girdėdama, mergelė gėdinga,
Jauna Birutė, skaisti, išmintinga,
Žemėn mėlynas akeles nuleido,
Atsidūsėjo ir puolė ant veido.

„Nors,— sako,— seniai prieš dievą Perkūną
Prisiečiau būti čystatoj ant kūno,

Bet kad yr tokia valia tavo, pone,—

Lai išsipildo širdinga malonė.”

Vis tai padarė, ką sakė, Kęstutis:
Ant kalno buvo pastatytas butas,
Birutė, pačio atdasilitėta,
Pagimdė sūnų Vytautą ant svieto ²⁹.

²⁹ Toji daina originale yra nepaprastai graži ir turi neapsakomo žavesio tiems, kurie lietuviškai supranta. Mano vertimas, nors teisingas ir beveik pažodiškas, gali tik supažindinti su jos turiniu, bet ne su estetinėmis vertybėmis. Dėl tos tad priežasties įdedu čionai ir originalą. [L. A. Jucevičiaus knygoje yra įdėtas lenkiškas „Birutės”

Kai Birutę su Kęstučiu moterystės ryšiai sujungė, ji turėjo palikti Palangą ir vykti su vyru į Trakus, kur Žemaičių kunigaikštis tuo metu turėjo rezidenciją. Ten gyvendama, pagimdė Kęstučiui kelis sūnus, o tarp jų — ir garsų istorijoje, didį lietuvių herojų ir monarchą *Vytautą*. Po Kęstučio mirties ir po visos Lietuvos apsikrikštijimo Birutė liko ištikima savo tėvų dievams ir nepakeitė tikėjimo, nors prašė to Vytautas, Jogaila ir karalienė Jadvyga. Paliko Trakus ir persikėlė į Palangą, ir tenai likusiąją dalį savo amžiaus praleido rūmuose, vyro jai pastatydintuose, visuotinai atsidavusi vaidilutės pareigoms ir rūpindamasi paprastųjų žmonių laime. Yra net ir vienas kaimas Žemaičiuose, vardu *Birutės*, kurį ji pirkusi (kaip buvo kalbama) iš kažkokio Hurčino, didelio tais laikais savo valdinių spaudėjo. Liaudis, su didžiu dėkingumu atsimindama tos kunigaikštienės dorybes, po mirties įskaitė ją į savojo krašto deivių tarpą. Net kai jau visai sunyko pagonybė Žemaičiuose, paprastieji žmonės nesiliovė Birutės laikyti šventąja. Minios žmonių plaukdavo iš tolo melstis prie jos kapo ir prašyti, kad ji iš šventovės aukštybių pažvelgtų į jų skurdą. Krikščionių kunigai turėjo ne sykį vaikyti susirinkusiųjų pulkus. Tačiau nei įkalbinėjimai, nei grasinimai, nei ginkluotų pajėgų naudojimai neįstengė fanatikų atgrasinti. Su ginklu rankose jie rinkdavosi atiduoti garbės mirusiajai Birutei. Tad vienas kunigas, Palangos klebonas, kurio pavardės negalėjau sužinoti, liepė pamūryti švento Jurgio koplyčią ant kalno, toje vietoje, kur ilsisi Birutės palaikai, kad bent jau šventoje bažnyčioje melstųsi liaudis. Ilgainiui žmonių uolumas nuslūgo,

vertimas, o išnašoje duotas čia spausdinamasis lietuviškas tos dainos tekstas.]

o Birutės dievinimo vieton atėjo jos dorybių ir taurių ypatybių m.inėjimas. Vis dėlto senovės paklydimas nėra dar visai išnykęs. Net tuo metu, kai Birutės kapą lankiau, užtikau vieną moteriškę, einančią keliais aplink kryžių (švento Jurgio koplyčia jau sugriuvusi, ir dabar nėra ženklo jos nebėr), kuris puošia tą kalną. Mano paklausta, kodėl čionai meldžiasi, atsakė:

— Kai sirgau, tai padariau apžadus, jeigu tik pagysiu, aplankyti šventosios Birutės kapą.

Stengiausi kiek galėdamas ją įtikinti, kad Birutė buvo pagonė, užtat mes negalim ir neturim jos laikyti šventąja, kad tokia auka nepatinka dievui ir pan. Paklausė visgi manęs ir tuoj nuėjo sau. O aš, pasiėmęs iš griuvenų kelias plytų šukeles, nežinau tik, ar Birutės rūmų, ar švento Jurgio koplyčios, grįžau į miestelį.

X

DVARININKAI, ŠLĖKTOS, VALSTIEČIAI

Žemaičių žemė dėl savo padėties, būdama taip arti kryžiuočių ordino, senų senovėje buvo visų nelaimingiausia. Kryžiuočiai, dangstydami noru atversti mūsų tėvus į krikščionių tikėjimą, nuolat užpuldinėdavo, ugnimi ir kalaviju niokodami jų skurdžias girių sodybas. Žemaičių žemė buvo neturtinga, tad jie, negalėdami pasipelnyti iš plėšimų, gyventojus žudydavo arba surištus bei sukaustytus į grandines išsivesdavo anapus Nemuno ir ten pristatydavo prie sunkių darbų. Lietuvos kunigaikščiai nuolat su ordinu kariaudavo, o tų karų pasekmės mažne visada būdavo tokios, kad Žemaičiai arba patekdavo į ginkluotųjų vienuolių rankas, arba būdavo vėl išvaduojami. Užtat nuo tolydinio šeiminkų keiti-

mosi ir neapkęsdami kryžiuočių kaip savo didžiausių nelaimių kaltininkų, dažnai jų glostomi ir žiauriausiai apgaulinėjami, žemaičiai užsigrūdino nešti pančius, tačiau priprasti prie jų negalėjo: dažnai sėkmingai sutraukydavo vergijos saitus ir tiesdavo broliškas rankas į Lietuvą, kuri, pagal aplinkybes, arba priimdavo į savo globą, arba palikdavo priešams plėšti. Pagaliau, kai Vytautas susitaikė su Jogaila, kai nusilpo kryžiuočių jėgos ir kai Lietuvoje įsiviešpatavo kovingasis Kęstučio sūnus, atėjo galas ir Žemaičių negandams, ir jau amžinai įsijungė tasai kraštas į Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sudėtį. Tokiomis tad liūdnomis aplinkybėmis, kuriomis žemaičiai ne kartą buvo verčiami tapti lapėmis, kad, reikiamai valandai atėjus, geriau liūtais pasirodytų, išsivystė jų charakteris — gudrus, nepasitikintis. Tas charakteris, liūdnų praeities įvykių pagimdytas, ir, geresnei daliai atėjus, išsilaikė ir įgavo savo neišdylančias savybes. Todėlei ir dabar dar lietuviai prikaišioja žemaičiams jų gudrumą; jie ir iš tikro yra gudrūs ir nepasitikintys; jie nesiduoda suviliojami pažadais, įtikinėjimais nei gražiais žodeliais, niekam neatskleidžia savo sielos paslapties, su niekuo neina į draugystę kitaip, kaip nebent gerai jų pažinę ir daug sykių išmėginę. Bet užtat jei kas sykį įgijo jų prielankumą, ką jie sykį pamilo ir kuo patikėjo, tai jau gali būti tikras jų prisirišimas iki gyvos galvos ir geidauti iš jų visko, nors tai reikalautų didžiausio pasiaukojimo.

Iš tų pačių nelaimingų aplinkybių, aukščiau išvardintų, eina ir kitas žemaičių charakterio ypatumas: vienybė ir visuotinė santarvė. Tą savo ypatumą ne sykį jie yra parodę, o kas tik yra buvęs mūsų seimeliuose, kiekvienas kuo tikriausiai paliudys jų šitą dorybę.

Uolus prisirišimas prie senųjų įvaizdžių ir papročių,

dėl kurio žemaičiai ilgai priešinosi priimti krikščionių tikėjimą, toks pat uolumas, pasikeitus tikėjimui ir persitikrinus jo šventumu bei teisingumu, laiko nūnai žemaičių pamaldumą ir stropumą, vykdant dangiškojo išganytojo mokslą, ir tuo žemaičiai prilygsta pirmųjų krikščionybės amžių žmonėms. Čia žmonės su savo bėdomis, širdgėlomis ir rūpesčiais ne į žmones, o, kaip artimesni dievui, tiesiai į savo sutvėrėją bėga.

Tokie yra bendri žemaičių visų luomų bruožai; pasižiūrėkim dabar, kokių esama atskirų dorybių ir ydų šioje visuomenėje, imant skyrium kiekvieną, jeigu taip sakytume, kastą.

Paprastieji žmonės, liaudis, neginčijamai sudaro tikrąją gyventojų masę, kurioje prosenolių įvaizdžiai, būdas ir papročiai tebėra išlikę, nors daugelio amžių bei visokių įtakų iškraipyti. Todėl aš plačiausiai apsistosiu prie mūsų kiemionių.

Žemaičių liaudis yra tai retas pavyzdys vienoje vietoje susikaupusių teigiamybių; ydų, kurių yra Žemaičiuose, paprastajai liaudžiai prikišti negalima, jas turi šlėktos ir dvarininkai. Žemaičių kiemionis labiau nei viską myli savo namus, dėl jų jis įmanytų bet kuriuo atveju galvą paguldyti; niekad jis ir neapleidžia jų; šis jo prisirišimas prie gimtosios pastogės yra mažo prekybos paplitimo priežastis; žemaičiui atsiskirti per keliasdešimt mylių nuo namų yra tas pats, kaip išvažiuoti į pasaulio galą, į atšiaurio ledynus, iš kur retas kas besugrįžta. Visų toliausi punktai, kuriuos šios žemės kiemionis žino, yra: Vilnius, Ryga, Tilžė, Klaipėda ir Karaliaučius; ar toliau gyvena kokie žmonės, jis nė žinoti nenori. Nenuostabu, kad, šitaip užsidaręs gyvenamas, jis mirtinai nekenčia kito krašto ir kito tikėjimo

žmonių. Kito tikėjimo žmogui niekad prie vieno stalo su savim valgyti neleis.

Dievobaimingumą ir tikslų tikėjimo nuostatų pildymą laiko pačia pirmučiausiaja ir pačia svarbiausiaja pareiga. Tikėjimas jam yra brangiausias pasaulyje dalykas; užtatai čionai dar nėra buvę nė vieno apostazijos * pavyzdžio. Viešpataujant Zigmantui Augustui, kuris prijautė platinamoms religinėms naujovėms, kada protestantizmo apaštalai iš Prūsų beveik visiems Žemaičių dvarininkams — šiaip ar taip, jų didžiumai — sugėbėjo įpūsti savo dvasią ir jau buvo pasiekę tiek, jog vos keliolika katalikų bažnyčių bebuvo čionai likę, — valstiečio betgi nepalenkė išsižadėti savo tėvų tikėjimo, nors visokiomis priemonėmis vertė. Iš to prisirišimo prie tikėjimo eina pamaldumas, o paskui jį ir apšvieta, aukštesnė nei kitose Lietuvos provincijose *. Prie įdiegimo pamaldumo ir apšvietos čionai prisidėjo dievobaimingi ir uolūs vyskupai, labiausiai Petkevičius ir kunigaikštis Merkelis Giedraitis, kuris, pats lankydamas kasmet savo avidę, kiekvienoj bažnyčioj kalbėjo į žmones suprantama jiems kalba, mokė tikėjimo tiesų ir dėstė, kokią naudą neša apšvieta. Kitu apšvietos skleidėju Žemaičiuose reikia laikyti Jonas Lopacinskis, vyskupas *prietelius*, apie kurį anksčiau buvau užsiminęs. Iš seno įvesta tvarka mokyti kaimo vaikus skaityti, rašyti ir skaičiuoti laikosi ir dabar. Visuotinės paniekos auka taptų tas kaimietis, kurį pamatytų kas bažnyčioj be maldaknygės.

Gerai pažintų tikėjimo pamatų ir tikslaus jų vykdymo pasekmė yra geri papročiai ir dora. Žemaičių kiemionis yra prisirišęs prie savo pono* ir myli jį ne kaip valdytoją, bet kaip tėvą, apvaizdos jam skirtą. Vagystės nusikaltimų čia be galo reta, žmogžudysčių — nė negirdėti. Gražūs,

kelių žmogų yra kiemionių papročiai: nusikaltimai skais-tybės dorybei jų tarpe laikomi ypatingiausiais blogio fenomenais, ir jų pasitaiko, matyt, labai retai.

Meilė, tyra, nesuptepta, platoniška, kurios nepažįsta kitų Lietuvos apylinkių kaimo žmonės, meilė, susijusi su aukščiausia egzaltacija, beveik visada čionai jungia moterystės ryšius, nors jie, kaip paprastai šiame pasau-lyje, ir nuo kitų aplinkybių priklauso. Ta aukščiausioji meilė, mylimojo asmens ilgėjimasis ir, atsiradus kliū-čių, kylą iš to kentėjimai bei nelaimės atspindi liau-dies dainose. Kai kurios iš jų, graudžios, užu širdies tveriančios, gali būti laikomos liaudies poezijos šedev-rais.

Čionykštė liaudis yra labai darbšti, o to padarinys — jos gerovė: moterys aria ir akėja vasarą, o žiemą atsi-dėjusios verpia ir audžia; dažo irgi dailiai ir patvariai; namuose išaudžia nuostabaus plonumo drobes, drobeles ir gražias lovatieses; neretai čia gali užėti ir tokių, kurie kokybe ir gražumu (ne skoniu) nė kiek nuo var-šuvinių nesiskiria. Vietoj skaisgijų žemaitės vartoja la-bai gerus, dailius ir tvirtai nudažytus plonų vilnų siūlus. Šeimyna visur Žemaičiuose brangiai atsieina: bernai paprastai su pasėliu ima po dvidešimt sidabro rublių, o mergos — po dešimt. Balanos čia beveik nežino, bet vartoja lajines pačių darbo žvakes. Nors ganyklų trūks-ta, gyvulių žmonės daug laiko, labiausiai dėl mėšlo. Čio-nykštis ūkininkas tiek tik lauko sėja, kiek gali apmesti mėšlu. Arklių irgi po keliolika laiko kai kurie, o po ke-turis penkis — visi. Visokia ūkio padarynė yra labai gera: ratai kaustyti, dideli, poriniai, aria daugiausia ark-liais, vartodami šiam reikalui mažus plūgus, akėčios beveik visų geležinės, rugius kerta dalgėmis, tam tyčia pritaikytomis. Iš žemaičio maisto gaminių įžymiausi yra

alus, sūris (viršijantis kai kada olandiškąjį) ir **kastinys**, savotiškas sviestas, pusiau sumuštas, labai malonaus skonio.

Čionykščiai kiemionys turi įgimtų gabumų mechanikai: pasitaiko jų tarpe puikių stalių, šaltkalvių, kalvių, niekad amato nesimokiusių. Lygiai čia reiškiasi ir meniniai gabumai: mačiau daug paveikslų ir statulų, labai vykusiai padarytų tokių žmonių, kurie nė supratimo neturi, kas tai yra tapyba ir skulptūra.

Žemaičių kiemionių nešysta švari ir grakšti, dažniausiai spalvinga. Vyrų apdaras: naminio milo švarkas, mėlynas, panašus į krckuviškių žiponus, ligi kelių ilgumo, gražiais raštais apvedžiotas žaliu šilko šniūreliu, sujuosiamas odiniu diržu su misingine ar sidabrine sagtimi, opšraus odos maišelis per petį, kelnės vilnonės arba drobinės, skarelė ant kaklo spalvota. kepurė šuninė ar lapinė žiemą, o vasarą — skrybėlė, apskrita, aukšta, su užkištu žiupsniu povo plunksnų. Moterų apdaras: plono vilnono žiponas iki žemiau kelių, dažniausiai parauktas, su raudonais rankogaliais, sijonėlis irgi parauktas, drobiniš arba šilkinis, ir trys skarytės, paprastai labai brangios,— ant galvos, ant krūtinės, o viena veidas aprištas. Vasarą: balti marškiniai olandiškos drobės arba perkeliniai, išsiuvinėti, liemenėlė šilkinė spalvota ir sijonėlis šilkinis arba perkelinis baltas, ligi kelių išsiuvinėtas; netekėjusiųjų p'aukai supinti į dvi dideles kasas, surištas brangiu, dažniausiai rožių spalvos kasp'nu, nuleistas už pečių, ant kaklo nešioja daugybę stiklinių ir gintarinių karolių, ištekėjusios ant galvos ryši skarele; nuometų čionai nežino. Kai kuriose apylinkėse, labiausiai apie Raseinius, moterys gaubiasi ant pečių perkelines išsiuvinėtas skaras, panašios formos, kaip mūsų damų šalikai. Baltijos pajūrio moterys nešioja tokias

skraistes, panašias į škotų pledus, susegtas sidabro ar prancūziško aukso segėmis, papuoštomis brangakmeniais *. Savaiame suprantama, kad čionai aprašyti drabužiai yra išeiginiai; šiokiomis dienomis žmonės nešioja, kaip kam atsieina ir kaip kam patogiau.

Girtuoklystė čia labai retas dalykas, ir kiemionis nebent per banketus įkaušta.

Žmonės Žemaičiuose iš prigimimo linksmi: užbaigę visų metų darbus, žiemą kiekviename sodžiuje šventadieniais renkasi visi į vieną trobą, kur seniai, susėdę už stalo prie pilnų stiklinių puikaus alaus arba degtinės, vadinamos krupniku, virtos su medumi, o užtaisytos imbieru, cinamonu ir aviečių sunka, šnekučiuojasi apie senovės gadynes, apie senųjų laikų didvyrius, kuriuos palikuonių vaizduotė pavertė antžmogiškomis būtybėmis, o abiejų lyčių jaunimas linksminasi — šoka ar žaidžia. Kai kurie iš tų žaidimų yra siejami su tam tikrais metų laikais.

Trijų karalių išvakarėse vaikščioja * po gatves su uždegta žvake, viršum kurios sukioja rėtį ir dainuoja:

**Trys karaliai atjojo,
Dievui pasikloniojo.
Dabar pas jus ateina
Tuos namelius aplankyti,
Jums linksmybę padaryti,
Gera prašom priimti.**

Namų šeimininkas turi tuos svečius priimti ir gausiai pavaišinti. Jei karaliams viešnage patinka, vieši ilgiau, o jei ne, eina toliau.

Per *užgavėnes* esti žaidynės *, panašios į miestų kaukių balius, kur persirengia daugiausia žydais, vokiečiais, čigonais ir kareiviais. Ten kiekvienas stengiasi kiek įmanydamas būti sąmojingas pagal savo vaidmenį. Visa

govėda vaikšto nuo namų lig namų, neretai ir į savo pono vartus užsuka. Atmenu, kai dar vaikas buvau, per užgavėnes ir į mano tėvo namus tokia govėda buvo atsibeldusi. Žydas ir vokiečiai labiausiai išliko mano atmintyje. Pirmasis sakėsi, jog jam padvėsusį kumelė, užtat jos atskiras dalis visiems primygtinai siūlė pirkti: galvą ekonomui už žibintą, koją rabinui už lazda, pridurdamas, jog ir jo kumelė turėjusi rabinišką paprotį, nes kaip rabinai nemoką niekur eiti be lazdos, taip ir jo kumelė be pagalio nė iš vietos nepajudėdavusi; karčius siūlė seniems už peruką, pilvą už būgną, uodegą už smičių muzikantams, o mėsą — dvaro šeimynai. Tuo tarpu vokiečiai už kiekvieną mažiausią piršto pakrutinimą reikalavo užmokėti, gėrė alų ir, kaip girtas, daužė butelius, o išsiblaivęs dejavo ir gaudžiai verkė. Argi tai nėra tikras vokiečio spekulianto paveikslas?!

Pelenės trečiadienį aptaiso tokią baidyklę*, pririša jai prie rankos spragilą, ant galvos uždeda eglų vainiką ir taip aptaisytą veža ant dviračių nuo trobos ligi trobos. Tas paprotys vadinasi *senės Kuniškės lankymas*. Kas ta Kuniškė? Kokių atminimų intencija tie lankymai daromi? — nežinia. Ta apeiga, tur būt, eina iš žilos senovės ir turi kokią nors mistinę prasmę.

Velykoms daržinėse dirba sūpuokles, ir kiekvienas, ar jaunas ar senas, turi sūptis — Judo pasikorimui atminti*.

Velykų trečiajajai dienai Žemaičių ir Lietuvos jaunimas turi žaidimą, vardu gegužę* (žr. 1836 metų „Tygodnik Petersb.“ 28 n-ryje mano straipsnį „Metamorfozės lietuvių mitologijoje“).

Sekminių šventėse piemenys miške balius kelia*. Iš kiekvienų namų paima kiaušinių, sūrio, pieno, miltų, lašinių, degtinės, alaus ir t. t., ir iš to pasidaro banketą.

Tada dainuoja visokias dainas dievaičio *Ganyklinio* garbei, tarp kitų ir šitą:

**Ganyklinis dievaiti,
Ganyk mano karvaitę.
Ganyk mano patilką,
Neleisk vagio vilko.**

**Ganau, ganau avutę,
Aš tav', vilke, nebijau,
Su sauliniiais plaukais
Tavęs dievas neleis.**

**Lado, lado saule,
Duok jam samčiu per galvą**³⁰.

Taip pat susikuria ugnį ir, pūsdami dūdas ir birbynes, apsivainikavę laukinėmis gėlėmis, apie ją šoka ir po šešis kartus per ją šokinėja. Ta iškilmė vadinasi **bandininkai**, kitaip sakant, bandų piemenų šventė. Klaidingai teigia Narbutas, kad toji apeiga esanti vadinama **sekminėmis**, ir priduria prieraiše: „Tuo vardu dabar yra vadinamos „Zielone świątki“. Bet kadangi šis vardas neturi jokio kalbinio ryšio su ta krikščionių švente, tai jis yra senas mistinis pavadinimas.“ Atvirkščiai, **sekminės** kaip tik turi ryšį su „Zielone świątki“, nes **sekminė** gryna lietuvių kalba reiškia *septintą*, o kadangi šventosios dvasios atsiuntimas atsieina septintajame sekmadienyje po velykų, todėl ir vadinasi **sekminės**. Tuo pat būdu ir viešpaties žengimas į dangų vadinasi **šeštinės**, t. y. šeš-

³⁰ Tą dainą mūsų istorikas *Teodoras Narbutas* įdėjo į savo veikalą „Dzieje starożytne narodu litewskiego“ Prūsų lietuvių tarme (Žr. „Dzieje star. nar. lit.“, I t., 303 psl.), o aš įdedu ta tarme, kuria kalbama Žemaičiuose.

toje savaitėje, o dievo kūnas — **devintinė**, devintame sekmadienyje po viešpaties prisikėlimo iš numirusių švenčiamos.

Antrajai kalėdų dienos lietuvių ir žemaičių jaunimas turi žaidimą, kuris vadinasi **važlavimas į Karaliaučius**. Iškepa didiausią riestainį, sudžiovina jį ir pakabina vidury trobos. Vienas, pasiėmęs žiužį, vardu **parduotojas**, sėdi prie riestainio, o kiti joja prie jo, apžergę kėdę, ir prijoję sako:

— Kaip gyvuoji, ponas parduotojau?

— Esmi sveikas gyvas, o iš kur ponai būsit?

— Iš Žemaičių.

— Ko čia atkeliavot?

— Prekių.

— Kokių gi jums reikia?

— Merginos, gražios kaip putinas, saldžios kaip cukrus.

— Turiu labai gražių ir saldžių.

— Gerai, bet ar negalima paragauti?

— Labai mielai! Dėl kainos sutarsim.

Po tų žodžių pradeda kiekvienas graužti pakabintą riestainį, bet nevalia jo paliesti rankomis, nes kai tiktai paliečia, tuoj parduootojas drožia žiužiu ir veja šalin. Kuriam pavyksta be rankos pagalbos sugraužti riestainį, tas atlyginimo gauna iš parduootojo bučinį. Tas žaidimas dar vadinasi **sūrmalkis**, sūrio ėdimas, arba, kai kuriose kitose apylinkėse, pvz., Svėdasų, Panevėžio ir Raseinių, **skaišti mergelė**, t. y. graži mergina.

Žaidimai, žaidžiami įvairiu laiku *, yra šie:

a) *Karalius*. Ima keturias pliauskas malkų vienu šonu baltu, kitu juodu ir meta aukštyn; kai visos nukritusios guli baltuoju šonu į viršų, tada metėjas tampa *karaliumi* ir gauna galią skirti kitiems baudas — pliauškinimus žiu-

žiu per ranką. Jei baltuoju šonu į viršų guli trys, o viena juoduoju, tada metėjas tampa *maršalka* ir turi vykdomosios valdžios galią. Dvi baltos ir dvi juodos reiškia *bajorą*, kuriam jokių baudų skirti negalima. Trys juodos, o viena balta daro *kiemionį*, kurį *maršalka* pagal *kariaus* nuosprendžius lupa. Visos keturios juodos reiškia *čigoną*, o šiam visų aštriausios baudos tenka.

b) *Žiedo dalijimas*. Visa draugija susėda ant suolų palei sienas, ir vienas dalija žiedą, sakydamas: **te tau žiedą, nerodyk**, o kitas spėja. Apėjęs visus, dalytojas spėjėjui sako:

**Sergi, vergi,
Kur žib žyc?**

Kas tai yra **sergi, vergi** — nežinia; gal tai turi kokią mistinę prasmę. **Kur žib žyc?** — reiškia: kur spindi žiedas? Jei spėjėjas atspėja, pas ką yra žiedas, tada tas, kuris žiedą turėjo, sėda į spėjėjo vietą, o spėjėjas eina dalyti ir t. t.

c) *Ripka*. Stovi keliolika vyrų lygioje vietoje ir medinį dailiai nulygintą skritulį, ripką, vieni į kitus ritinėja dideliais pagaliais.

d) *Meška*. Šis žaidimas yra tokiu būdu žaidžiamas: vienas žaidėjas užsidaro kamaroj, o likusieji troboje išrenka iš savo tarpo vieną už mešką, bet reikia, kad anas, kur kamaroj, nežinotų, kas meška. Paskui kiekvienas iš eilės eina prie durų ir beldžia, mėgdžiodamas mešką, naga drasko, urzgia. Tas, kuris kamaroj, spėja; jei atspėja, kas meška, įleidžia pas save, uždaro ir pats išeina, palikdamas jį savo vietoj, o jei neatspėja ir atidaro duris kam kitam, tada visas būrys muša jį žiužiais. Tas žaidimas, man rodos, turi turėti tam tikrą reikšmę. Ar tai nėra atminimas, kaip Lietuvos bajorai užmušė Trakuose

Žygimantą Kęstutaitį, atsikeršydami tuo būdu už nežmoniškus to kunigaikščio žiaurumus?

e) **Bružas**. Du asmenys su žiužiais klūpi vidury trobos ir laikosi už vienos kėdės priešpriešinių kojų; jiems užriša akis. Žaidėjai pakaitom sako: **bružai, ū!** Sulig tuo pasakymu tuoj antrasis drožia žiužiu, taikydamas į balsą. Tas, kuris davė iššūkį, arba slepiasi po kėde, arba pasikreipia į šalį, tačiau vis neatitraukdamas rankos nuo kėdės kojos, o priešininkas muša ant nuomonės ir sudavęs pats atsiliepia ir slepiasi.

f) *Druskos svarstymas*. Stovi du žmonės, susigręžę nugaromis. Tuo būdu, kai vienas lenkiasi veidu į žemę, antrojo kūnas iškeliamas aukštielninkas; paskui atsitiesia, ir antrasis daro tą pat, ką pirmasis darė.

g) *Vilkas ir žąsys*. Visas būrys sustoja į eilę už kits kito ir laikosi už skvernų; kas stovi priešakinis, vadinasi *žąsinas* ir gina kitus nuo žaidėjo, nepriklausančio tam pulkui, kuris vadinasi *vilkas*. Vilkas negali imti nei iš priekio, nei iš vidurio, bet tik paskutinę žąselę, esančią pačiam užpakaly. Žaidžiama tol, kol išgaudomos visos žąsys. O galų gale vilkas nutveria žąsiną ir negailestingai gnaibo.

Žaidimai, kuriuos žaidžia akalicyų šlėktos, yra tie patys, kaip ir aukštesniosios visuomenės, būtent: cenzūrinis, dovaninis paprastas, dovaninis su priežodžiu, paštas, skambutis, tualetas, sekretorius, avinas ir t. t. Jie visiems žinomi.

Žemaičių liaudies papročiai beveik visi bendri ir lietuviams; kai kuriuos iš jų laiko ir akalicyų šlėktos — tuos čia suminėsim svarbesnių metų laikotarpių eile.

Naujųjų metų išvakarės. Tos dienos vakare mergaitės, norėdamos sužinoti, ar greitai ištekės, daro taip: 1) Skaičiuoja baslius tvorose; jei gauna lyginį skaičių,

tai reiškia, kad troškimai išsipildys. 2) Eina į tvartus, kur galvijai ir avys; jei kuriai patamsy iš karto pavyksta sučiupti jautį ar aviną, tai yra tikra, kad ištekės. 3) Eina taip pat į daržinę su žiburiu kelti žvirblių, kurie ant šviesos puola; kuri pirmoji sugaus, ta taip pat tikra, kad ištekės. 4) Kelios mergaitės deda savo kurpaites į vieną geldą, o paskui jas vienukart į orą išmeta; kurios pirmiausia nukrinta, ta ateinančiais metais tikisi tapti moteriške. 5) Kepa mažas bandutes, sudeda į eilę ant slenksčio ir pašaukia šunį; kurios bandutę pirmiausia pagriebia, ta pirmoji ir vyrą gaus. 6) Klauso vakare šunų lojimo; iš kurios pusės išgirsta lojant, iš tos pusės vyrą gaus. Šlėktų namuose tą dieną išlydytą ciną pila į vandenį, ir iš tų pavidalų, kokie tenai susidaro, spėja būsimųjų metų ateitį.

Naujieji metai liaudyje, kaip ir aukštesniojoje klasėje, yra sveikinimų ir linkėjimų diena — ne dėl etiketo (nes jo nežino), bet nuoširdžių linkėjimų.

Trijų karalių išvakarės. Šlėktos, net ir paprasta liaudis, rašo ant visų durų raides G.M.B., reiškiančias vardus išminčių, kurie atkeliavo į Betliejų atiduoti garbės ir įteikti dovanų dievo sūnui. Kas nemoka rašyti, deda tris kryžiukus. Vienuolynų bažnyčiose, ypač moterų, galima tokiomis dienomis matyti ant altorių už kaspino pakabinčius mažus lopšelius, o juose — iš vaško nulietą kūdikėlį suvystytą. Aplinkui lopšį stovi taip pat vaškinės figūrėlės, vaizduojančios švenčiausiąją paną, šventąjį Juozapą ir tris išminčius, o pačiame kūdikėlio galvūgalyje stovi asilas ir jautis. Yra tai Betliejaus stainelės atvaizdas. Žmonės priėję pasupa lopšėlį ir pasimeldžia.

Šv. Povilo atsivertimas. Tą dieną liaudis žiūri, kokių bus oro permainų. Koks oras tą dieną nuo ryto lig pietų,

tokia būsianti ir pusė žiemos. Koks oras popiet, tokia būsianti antroji pusė.

Užgavėnės. Kas turi dar nepravažinėtą arklių, kinko į važį; liaudies manymu, tą dieną pravažinėtās arklys esąs labai tvirtas, ir jokie piktų akių nužiūrėjimai jam nekenkia.

Pelenė. Yra paprotys tą dieną prikabinti kitam iš užpakalio maišelį su pelenais arba ant siūlo suvertus kaulus — ženklą, kad mėšėdis jau pasibaigęs.

Pusiaugavėnis. Mažne kiekvienuose paprastųjų žmonių namuose tą dieną keliamos vaišės, dalį valgio siunčia beturčiams. Studentai tą dieną turi paprotį apgaudinėti savo draugus pirmamečius, jog dvyliktą valandą, kada visą valandą skambina varpais, iš bažnyčios bokšto špitolininkai silkes ir riestainius mėtą. Atsitinka dažnai, kad ne vienas tuo patiki ir gauna su gėda grįžti namo. Nuo tos dienos liaudis pradeda skaičiuoti, kiek per visą pavasarį bus pašolių; jų skaičius reiškias, kiek dienų, pradedant nuo pirmos rugsėjo, pasivėlinsias rudenio. Gerai metais tokių pašolių, vadinamų *riteriais*, turi būti keturiasdešimt, atminimui, kaip lietuviai užmušę keturiasdešimt kryžiuočių riterių. Liaudis Lietuvoje niekad nesako: šiandien buvo pašalė, bet: *šiandien žuvo vienas riteris*.

Aprėškimas švenčiausiai panai Marijai (blovieščius). Ta diena yra Lietuvoje ir Žemaičiuose visuotinio džiaugsmo diena. Nuo tos dienos prasideda mūsų krašte pavasaris; meška pakyla iš žiemos migio, ir gandas, giedrų dienų pranašas, parlekia iš užjūrių kelionės. Tad kiekvienuose namuose, net neturtingiausiuose, esti puota — namų prieteliaus gandro sutiktuvės.

Verbos. Tą dieną yra paprotys plaktis pašvęstomis verbomis, pritariant tokiomis žodžiais:

**Ne aš mušu,
Verba muša,
Už nedėlios
Bus velykos.**

Lietuvos kaimo žmogus, išleisdamas pirmąkart į ganyklą savo bandos gyvulėlius, žegnoja juos ir kiekvienam sudrožia švęsta šakute.

Didysis ketvirtadienis. Verpėjos tą dieną kuo stropiausiai slepia ratelius ir verpstelius, nes, jų manymu, jei kas pamatys tuos prietaisus didįjį penktadienį ir didįjį šeštadienį, tai bus ženklas, kad visus metus turės nelaimės gyvatę užėti. Yra dar paprotys kelti vaišes, kurioms pasibaigus, namų šeimininkas ima degančią žvakę, gesina ją ir meta į kampą, sakydamas *: **Kaip užgeso šita žvakė, tegul neprieteliams mūsų akys užges ir prapuol ant amžių!** To papročio kilmės sugaudyti negalėjau. Čia turi būti kokia nors sena apeiga, siekianti pagonybės laikus.

Velykos. Pirmąją švenčių dieną kiekvienas šeimininkas drauge su savo šeimyna valgo *švenčių valgius*, pradėdamas vaišes kiaušinio piaustymu į tiek dalių, kiek yra žmonių namuose, kurias visiems padalina ir linki laimingai sulaukti kitų šventų velykų. Tą dieną papras tieji žmonės nelanko savo kaimynų ir priima kaip įžaidimą, jeigu kas ateina: net jeigu ir ugnies ateitų, vis tiek išvartų.

Antrą velykų dieną laistosi šaltu vandeniu. Tą dieną taip pat maži berniukai vaikšto pakiemiais su oracijomis ir renka sau dažytus kiaušinius. Tas paprotys vadinasi *kiaušiniavimas*. Oracijų, kurias tuomet sako, yra labai

daug, bet savo turiniu jos mažai kuo skiriasi. Parodyti, kokios jos yra, duodu vieną:

**Aš mažas vaikelis,
Panos Marijos tarnelis,
Ėjau, ėjau keliu,
Nulaužiau šakele,
Lelijos šakele.
Velykų rytą
Lelija pražydo
Ne dėl manęs vieno,
Bet dėl viso svieto.**

Kai kurios oracijos yra lenkiškos; nežinia tikrai, ar jos iš Lenkijos pas mus atėjusios, ar gal tėvų jėzuitų sudėtos, pavyzdžiui:

Ja mały zaczek,
Jako robaczek,
W szkole nie bywałem,
Rózgi nie widziałem.
Różga zielona,
Z drzewa łamiona.
Nie wiele co umiem,
I to ichmościom powiem:
Na Wielkanoc rano
Z grobu zmartwychwstano,
Rączkę podnoszę,
Włóczębnego proszę.

[Aš mažas mokiniukas
Kaip vabaliukas,
Mokykloj nebuvo,
Rykštės nemačiau.

Rykštė žalia,
Nuo medžio laužta.
Nedaug ką težinau
Ir tą jūsų malonybėms pasakysiu:
Velykų rytą prisikėlė
Iš numirusiųjų.
Tiesiu rankutę,
Prašau velykučių.]

Arba:

Ja mały rzeźniczek,
Mam ostry nożyczek,
Będę rznął cielenta
D'la panów na święta.
Przyjdzie siaki, taki,
Dam jemu flaki.
Przyjdzie ubogi,
Dam głowę i nogi.
Nie śmiejcie się, mości panowie,
Bo dostaniecie kiszka po głowie;
Lepiej jajka dajcie,
Święta witajcie!

[Aš mažas piovininkėlis,
Turiu aštrų peiliukėlį,
Piausiu veršelius,
Ponams bus šventėms.
Ateis šioks, toks,
Duosiu jam žarnokų.
Ateis ubagas,
Duosiu jam galvą ir kojas.
Nesijuokit, maloningieji ponai,

Nes gausit su žarna per galvą;
Geriau kiaušinį duokit,
Ir linksmų švenčių jums!]

Šeštinės. Tą dieną piemenys pina lauko gėlių pynes ir jomis vainikuoja karvėms ragus*. Tas paprotys, siekias žilos senovės amžius, vadinasi **išliuosinimas**, taigi — *išvadavimas*.

Švento Jono Krikštytojo išvakarės. Lietuvių ir žemaičių liaudis tiki, kad tuo metu raganos atima karvėms pieną, ir todėl tvartuose prikaišo kregždažolės (*Chelidonium majus*), taip pat kabina virš durų užmuštą šarką ir prikala kryžmais kelis gabaliukus graudulinės žvakės. Dar mūsų liaudis tiki, kad šv. Jono naktį pražysta papartis, užtat apie pusiaunaktį eina ieškoti to žolyno, kuris, pasak liaudies sakmės, turi stebuklingų savybių. Kas turi paparčio žiedą, tas pasidaro didis burtininkas, žino praeitį ir atspėja ateitį. Tačiau kad įgytum tą žiedą, reikia daug triūso, daug sunkių mėginimų atlaikyti ir kovą su visu pragaru sukovoti. Užtat dar niekam nėra pavykę jo gauti. Norįs turėti paparčio žiedą privalo vidunakty pats vienas nueiti į miško gylę, taip toli, kad gaidžio giedant nesigirdėtų. Nuėjus į tą vietą, kur paparčiai auga, reikia šermukšnio lazda apsibrėžti ratą ir tame rate atsisėsti. Kai tik žiedą pamatai ir nuraškai, tuoj suleikia viso pragaro baidyklės ir visokiais būdais stengiasi jį atimti: prašo, grasina keršyti, o kai tas negelbsti, ima baisiai klykti ir kelti pragarišką siautulį. Turįs paparčio žiedą neprivalo išeiti iš užbrėžto rato, į kurį baidyklės įžengti negali, bet ramiai laukti aušrinės patekėjimo: tada baidyklės išnyksta. Kitaip, jei išsigandęs peržengsi ratą arba, grasinimų pabūgęs, išmesti žiedą, tai jau ir nebematysi jo per amžius.

Šv. Jono Krikštytojo dieną — taip mūsų liaudis tiki — saulė iš savo rūmų, vadinamų *Astruma zemme* (žr. T. Narbuto „Dzieje staroż. nar. lit.“, I t., 126 psl.), išvažiuoja trimis arkliais — sidabro, aukso, deimanto — į svečius pas savo vyrą mėnulį, o važiuodama šoka ratuose.

Per *šv. Martyną* kiekvienuose namuose valgo keptą žąsį ir iš jos krūtinkaulio buria. Jeigu kaulas iš pradžių persišviečia grynas, baltas, o į galą nešvarus, tada tai žiemos pradžia bus šalta, o pabaiga nešalta; atvirkščiai, jei ir prie galo grynai persišviečia, tada reikia laukti, kad ir žiemos pabaiga bus šalta.

Šv. šv. Simono ir Judo. Ta diena yra skirta maldoms už mirusius, kuriems rengia vaišes ir vadina Baltarusijoje *Dziady*, o Lietuvoje ir Žemaičiuose *Paminėklai* *.

Šv. Kotrynos išvakarėse nevedusieji prašo ir meldžiasi, kad jiems viešpats dievas teiktųsi duoti gerą žmoną.

Kalėdų išvakarėse kiekvienuose namuose, tiek turtinguose, tiek neturtinguose, būna puota, vadinama *kūčia*. Toje puotoje, kaipo pasninko dieną, yra valgoma žuvis, drebutienė ir visokie saldūs patiekalai, tarp kurių virti kviečiai su saldintu vandeniu, šalti, su plaukiojančiomis plotkelėmis, svarbiausiąjį turi vaidmenį. Tą dieną, valgydami vakarienę, po staltiese deda šieno, atminimui, kad išganytojas užgimė ant šieno. Rytojaus rytą tą šieną po truputėlį visiems gyvuliams išdalina. Taip pat mūsų liaudis tiki, kad naktį tą valandą, kurią viešpats Kristus atėjo į pasaulį, vanduo persimaino į vyną, tačiau toji permaina trunka vos vieną minutę, užtat nutaikyti tą valandėlę yra neįmanoma.

Smulkieji šlėktos Žemaičiuose niekuo daugiau nesi-skiria nuo kiemionių, kaip tik apdaru, kuris yra tarpinis tarp kiemionių ir aukštesniosios klasės dvarininkų. Šlėktų papročiai gana palaidi; girtuoklis jų tarpe ne retybė; apšvietos — iš didelio pasitikėjimo savo herbais — bemaž jokios neturi ir turėti nenori; daugelis net ir lenkiškai nemoka. O tie, kurie kalba lenkiškai, laiko save kažkuo aukštesniu, tituluojasi garsingai: taurininkais, žemsargiais, iżdininkais, trobininkais ir t. t. Tie jų titulai yra paveldimi. Jei, pavyzdžiui, tėvas titulavosi *žemsargiu*, tai jo sūnus irgi *žemsargaitis*, o *žemsargaičio* sūnus vėl įgauna senelio titulą — *žemsargį*, ir taip toliau, iki begalybės. Yra tai žmonių klasė, visų mažiausiai naudinga visuomenei, nes ji paprastai visokių viešų reikalų vengia ir, pūsdamiesi dėl savo dievaižin kokių privilegijų, prie nieko rankos pridėti nenori. Pasitaiko, tiesa, ir tarp jų padorių, darbščių žmonių, gana apsišvietusių ir tauraminčių, bet tai yra tik išimtys, o išimtys dėsnio nesudaro. Tačiau vaišingumo dorybė ir jų šventai laikoma, ir tai, rodos, bus vienintelė teigiama ypatybė, turima Žemaičių smulkių šlėktelių.

Eisim dabar prie *dvarininkų*. Iš paviršiaus atrodo, kad tarp Žemaičių dvarininkų ir Lietuvos dvarininkų jokio ryškaus skirtumo nesama, bet, atidžiau pažiūrėję, rasime didelių ir labai didelių tarp jų priešingumų.

Didelių ponų Žemaičiuose kaip ir nėra. Dvarininkiją sudaro šlėktos, turį po keliolika ar keliasdešimt baudžiauninkų kiemų (dūmų). O tokių, kur turėtų po kelis šimtus, surasime vos keliolika.

Pasiturimumas čionykščių dvarininkų yra geras, net ir labai geras, nors tą gerumą sunku pastebėti, o dėl

ko — tuojau išdėstysime. Kiekvienas, kas turi dvarą, gali tarti, jog tikrai jį turi, nes kiek jo turto yra, tai yra tikrai; jo dvaro neslogina nei valdinės, nei privatinės skolos. Suprantama, būna ir išimčių. Daugelis Žemaičių dvarininkų turi dideliausius pinigus susidėję, o laiko juos daugiausia namie, geležinėse skryniuose dusina. Jie juos susikrovė savo stropumu ir gana aukšto laipsnio taupumu. Jei kuris iš Lietuvos dvarininkų tiek turėtų, tuoj visi apie tai žinotų: tuoj imtų blizguoti gražia karieta, aprengtų ir save, ir pačią, ir vaikus brangiais rūbais, pristatinėtų namuose brangių niekučių, o kiek dar liktų, tuos, nukakęs į Vilnių, baliuj, *va banque* pastaitytų. O Žemaičiuose — priešingai. Ten ir turtingiausio dvarininko nepermanysi iš išorės, kad jis turtingas. Jo apdaras švarus, bet ne ištaigus: tas pats frakas, kurį įsitaisė savo vestuvėms, ir tarnauja visą gyvenimą, visais svarbesniais atvejais, pavyzdžiui, važiuojant pirmojo vizito, į vardines, gimtuves, vestuves ir t. t. Karieta, amžiną atilsį senelio parsigabenta iš Varšuvos ar Vienos, vežioja jo žmoną ir dukteris, vežios dar jo sūnaus žmoną ir dukteris. O jam pačiam gerai ir porinė brička arba kalamaška, ir ta pati be lingių. Namuose nerasi šaunių baldų: kuklučiai uosio arba ruplio beržo krėslai ir sofas, aptrauktos žydru muaru, staliukai, komodos to paties medžio, ant jų — Rusų, kai kada Saksų porcelianas, simetriškai išrikiuotas, stovi it pardavimui. Ant sienų kaba senolių portretai arba nelabai kokios graviūros su juodalksnio rėmeliais, o jose — *Sūnaus palaidūno* istorija, *Keturi metų laikai*, *Penkios pasaulio dalys*, *Kunigaikščio Juozapo Poniatovskio mirtis* ir begalė viešpataujančių asmenų arba karinių garsenybių atvaizdų. Kur yra dukterų, rasi ir fortepijoną Varšuvos, Vilniaus, neretai ir Vienos darbo. Prieš keliolika metų turėjome

savą fortepijonų meistrą — tai buvo *Adomas Sipavičius*: Raudėnuose. Žinau du jo darbo instrumentus, niekuo nenusileidžiančius tobuliausiems užsieniniams. Gaila, labai gaila to žmogaus, kad taip anksti mirė.

Čionykščiai dvarininkai, nors iš prigimties ir nedideli draugininkai, bet yra labai vaišingi. Negyvena jie, kaip įprasta sakyti, atlapomis durimis, nevažinėja vieni pas kitus dažnai, bet jeigu jau kas į jų namus atsilanko, tai gali būti tikras, jog ten jį priims kuo geriausiai. Teisybė, nevaišins ten jo užjūrių gėrimais, neapipils mandagumo pareiškimais, kurių tėra vieni tik žodžiai, bet užtat maloniai paduos jam ranką ir nuoširdžiai papsaus jo dešinę, pavaišins tuo, kuo turės, ir bus su tavim tikrai smagūs. *Svečias į namus — dievas į namus*: šis dar patriarchalinių laikų dėsnis Žemaičiuose šventai tebėra laikomas. Čia į svečių žiūrima kaip į tikrą dangaus pasiuntinį, ir jis visada turi garbės vietą: neįsigalėjo dar ta begėdytė, kad šeimininkas prie stalo sėstų į pirmąjį krėslą, o svečius į prastąjį galą nubruktų. Kas tu bebūtum, neklausia: esi svečias, ir to pakanka — tau pagarba ir pirmoji vieta.

Žemaičiai iš senų laikų turėjo keletą labai gerų mokyklų, kur dėstė dvasiškiei ir pasauliečiai mokytojai, tad apšvietos atžvilgiu šis kraštas nėra atsilikęs nuo visos Lietuvos. Pirmiau jis turėjo septynias šešiaklasės gimnazijos skalės mokomąsias įstaigas, o po 1825 metų reformos — dvi gimnazijas, Kražiuose ir Kolainiuose, ir keturias apskrities mokyklas: Raseiniuose, Dotnuvoje, Telšiuose ir Kalvarijoje. Žymi dalis jaunimo, baigusi gimnazijos kursą, mokydavosi buv. Vilniaus universitete. Apskritai kalbant, Žemaičiuose visi vyrai, ypač jaunosios kartos, yra gan apšvietę. Atvirkičiai dedasi su moterimis. Yra, teisybė, čia keletas pensionų, bet nė

vieno gero. Moteris, kaip visur, taip ir Žemaičiuose, pasyvi būtybė, visiškai negauna aukštojo mokslo. Vyriskasis jaunimas, nors žemaičiai ir šykšti jo išmokslinimui, bet, pradėdamosiose mokslo įstaigose prisirinkę kilnaus apšvietos noro, nepaisydamas jokių kliūčių, veržte veržiasi į universitetus; tuo tarpu moterys, visada priklausomi padarai nuo tėvų užgaidų ir šykštumo, atbuvusios šiokią tokį pensoną Raseiniuose, Tytuvėnuose ar Kražiuose pas paneles benediktines, grįžta namo, mažai ką daugiau mokėdamos, negu mokėjo iš namų išvažiuodamos. Į Vilnių ar kur kitur retas tėvas tėsiončia dukteris mokyti, nes jam pašėlusiai gaila rubliukų!! Tad galima drąsiai sakyti, jog moteris su aukštuoju mokslu Žemaičiuose — tai nepaprastas fenomenas; kas be ko, reikia tiesą pripažinti, kad ir visoje mūsų Lietuvoje pilnutinio išmokslinimo moteriškės tikrai gali laikyti save fenomenais. Ne pro šalį, manau, bus čia pakartoti mūsų nuomonę apie moterų auklėjimą, išdėstyta neseniai „Tygodnik Petersburski“ laikraštyje*.

...Žinome puikiausiai, kokį paviršutinišką pas mus (kalbu tik apie Lietuvą bei Žemaičius, atsiprašydamas visų gražių ir negražių skaitytojų) tegauna išmokslinimą visa beveik³¹ moteriškoji lytis. Mokslas pensionuose trunka tik ketverius metus, per kuriuos jaunos mergaitės mokosi visko — kalbų, aritmetikos, geografijos, istorijos, botanikos, net *astronomijos!!!* — jau neminint visokių moteriškų rankdarbių, šokių, muzikos, dainavimo, piešimo ir t. t. Kai tiek visko mokosi, ir per tokį trumpą laiką, tai nenuostabu, kad, baigusios pensoną, išsineša per daug jau mažą atsargą žinių, net būtiniausiai joms reikalingų, neturėdamos jokio noro tobulintis

³¹ Nes yra ir išimčių.

toliau, nes yra įsitikinusios, jog kartu su pensionu jau baigtas ir visas mokslinimasis; jog jei kuri atbuvo pensioną, tai reikia laikyti, kad yra išauklėta pilnutinai: patys tėvai taip joms kalba, net visa visuomenė tą patį kartoja, nors širdy visai kitaip galvodama.

Kokia tad apverktina mažne kiekvienos jaunos panelės dalia! Ligi tik baigia pensioną, tuoj jai suvaržo liemenį, sušukuoja plaukus pagal paskutinę madą, išdabina, išgražina, apkabinėja brangakmeniais kaip kokią aziatę, norėdami tuo būdu padidinti jos žavumą, o davę keletą praktikos pamokų, kaip laikyti kūną, išveda į *aukštuomenę*, vežioja po balius, po namus ir ten ją aukoja savo ambicijoms, interesams, iš jos laimės darydami žydišką turgų. Ten jai liepia būti su tuo mandagiai, su anuo abejingai, o dar su anuo šaltai. Jauna mergaitė, mesta šituo būdu į pramogų sukuri, girdėdama iš visų pusių vien pagyrimus, vien saldžius žodelius, pamažu pradeda pasiduoti gedimui, pradeda ilgainiui patikti sau pačiai tokios rūšies gyvenime, o apie rūpinimąsi kilnesniais ir aukštesniais dalykais jau nebenori nė pagalvoti. Šitaip gyvendama, nors ir turi žavesio bei talentų, tampa betgi nepakenčiama, nes nemoka nieko protingesnio pasakyti rimtesnėje draugijoje, nesugeba atsidėti aukštoms pareigoms, kurias jai ateitis rengia!

O, kiek aš pažįstu moterų, net ir aukščiausio *tono*, kurios nieko daugiau nemoka pasakyti, kaip tik praeito baliaus ar buvusių pramogų istoriją! Pagailėk dieve valandų, kurias kartais žmogus esi priverstas su jomis praleisti, nes tai yra tikra kankynė!.. Apie šeimos pareigas tų ponių nėra ko nė klausti...³²

³² Nekalbu čia apie visas mūsų damas, nes tarp jų, ačiū dievui, yra daug su aukštuoju mokslu, su kilnesne mąstysena, darančių tikrą garbę visuomenei. Gaila tik, labai gaila, kad ne visos tokios!

Jos yra tikrai gražios ir, taip sakant, *manieringos*; tik kas iš to, kad čia jų visos teigiamybės ir baigiasi! Kraševskis sako: „Statula, kurią senaisiais amžiais Pigmalionas norėjo gyvą padaryti, pamilęs jos stebuklingo gražumo bruožus, ne tiek, tur būt, jį erzino savo marmuriniu neįautrumu, kiek kartais erzina moteris, kuri sielos neturi. O kiek tokių moterų pasaulyje — tūkstančiai, milijonai; lenkiesi jų, žiūri — visos, kol tyli, atrodo turinčios ir širdį jauną, ir protą kilnų, išlavintą; jų akyse skaitai aukštas svajones, šypsenoje proto lakumą, judesiuose jausmus! Prašyk, tegu tik jos tyli; nes jei burna prasivers, tu žuves! Kitąsyk apstulbsti nustebeš, kai iš akių viena, o iš burnos visiškai kas kita išlekia... Kodėl gi jos nėra dažniausiai tokios gražios viduj, kokios iš paviršiaus? Kodėl atrodo turinčios sielą, jei turi tik instinktus? Kam šviečia poezija iš akių, jei jos nežino, kas yra poezija? Kam jos vaidina entuziazmą, jei viduje šaltos kaip šiaurės ašigalis?”

Kaip tad vaduotis iš šitos bėdos? Labai lengva. Tegu moterys padalina savo laiką taip, kad turėtų valandas, skirtas namų pareigoms ir mokslui, o daugiau, jeigu dar liks nuo to kokia laisva valandėlė, tai tą tik tegu naudoja pramogoms, nes ir be jų apsieiti negalima. Jei visos mūsų damos panorėtų taip elgtis, kiek iš to laimėtų draugija, kiek malonių valandų jos mums dovanotų savo bendravimu; kiek tada sumažėtų liežuvavimų, beprasmių tauškalų, kuriais dabar jos kiekvienam atsiųyksta mirtinai; kiek iš to laimėtų kraštas, jei jos būtų dievobaimingos krikščionės, geros pilietės, ištikimos žmonos, pavyzdingos motinos, rūpestingos ir darbščios šeiminkės; kiek, žodžiu, būtų iš to laimės visiems!..

Išnaikinti visokį blogį (atsiprašau, kad taip pasakyčiau) senose moteryse, būtent, pradedant jau nuo trisde-

šimties metų, yra nelengva; jokie patarimai, jokie prašymai nieko čia nepadės: sunku jau joms pamesti tuos dailius įgūdžius — plepėti, sukiotis lyg ant sraigčių ir dykinėti. Tačiau apie jaunas paneles, kurių širdys dar nespėjusios visai sugangrenuoti nuo saloninio, demoralizacijos užnuodyto oro, kurių siela dar įstengia priimti taurius išpūdžius,— apie jas atsidėjus reikėtų pagalvoti tėvams, globėjams ir kitiems, kurie gali turėti įtakos jų auklėjimui. Reikia pagalvoti, kaip iš jų padaryti kuo tinkamiausią pažibą mūsų draugijoms ir prirengti laimę būsimiesiems jų gyvenimo draugams, nes aš nemanau, kad visi vyrai būtų tokie siaurapročiai ir atsidavę nedorai turtų vaikymo aistrai, jog savo žmoną norėtų matyti vien gražią marionetę ar paprastą raktininę. Viso gyvenimo draugė, guodėja liūdnoj nedalioj, likimo bendrininkė, man rodos, nėra mažos reikšmės dalykas. Reikia tad iš anksto gerai nusistatyti, pažinti sielos pobūdį, religinį, emocinį ir moralinį išsiauklėjimą, kad, sujungus su ja savo likimą, netektų dejuoti, kad iš savo namų, turinčių būti šeimos rojum, nepasidarytų pragaro! Koks ten, pavyzdžiui, gali būti sugyvenimas situokus, jeigu vyras apdovanotas aukštesniais jausmais, entuziastas, poetas, o žmona — tuščia pašvaitų ir pramogų mėgėja, striuko sumetimo, siauro proto ir kiekvienu atžvilgiu kuo proziškiausia būtybė?.. Tegu verčiau pasako tie, kuriuos dangus nubaudė tuo sunkiu kryžium!

Šiandieną, kada tolydžio ima mažėti dykaduonių skaičius, kada jauni vyrai visomis išgalėmis stengiasi prisitaikyti prie savo laikų reikalavimų, kiek galėdami lavinti savo protą,— nejaugi jaunos moterys neims iš jų pavyzdžio? Nejaugi jų akyse jos norės būti vien gražios statulėlės be sielos?!

O, dar mes tikime jomis, dar turime vilties! Dar

turime vilties, kad jaunos panelės, imdamos pavyzdį savo namuose iš dorų, senų mūsų šalies matronų, pasi-mokys iš jų pavyzdingo ir darbštaus gyvenimo, o skai-tydamos knygas, jų lyčiai ir amžiui pritaikytas, išsiug-dys aukštesnę galvosena ir išsiauklės tikromis krikščio-nėmis ir pilietėmis!

Gal norite žinoti, kokie dalykai Žemaičiuose su kny-gų skaitymu? Neperdėsiu, jei pasakysiu: labai prasti. Visoje provincijoje nėra nė vienos viešos bibliotekos, nėra knygyno; knygų rinkinys yra tik retuose namuose, ir tai negausus, ne iš rinktinių veikalų sudarytas. Ro-manai ir lengvo turinio gaminiai — tai čionykščių lite-ratų užsiėmimas. Kai kas abonuoja prancūziškas kny-gas iš Liepojos, iš *Rejerio* knygyno; gal, manote, iš ten išsirašydina kokius rinktinius veikalus — kur tau, vie-nas šiukšles. Kad bent ir tuos niekus skaitytų visi, bet kur tau, vos keletas parsisiųsdina, ir tai, tur būt, tam, kad turėtų kuo staliuką papuošti, o kaimynų akyse pa-sirodyti žmonėmis, skaitančiais knygas. Nieko nesakau dėl to, kad prancūziškai skaito — tegu tik skaito. Per-skaitę prancūziškąsias, gal paims į rankas ir lenkišką-sias. Su tikra širdgėla tenka matyti jaunų žmonių, ėda-mų tinginystės arba užsiėmusių netinkamais jų amžiui darbais. Daug vyrų, kitados linkusių į mokslus, į ku-riuos jaunystės metuose buvo dedamos kuo gražiausios viltys, pritapo prie blogos draugijos, jau užmiršo visiškai mokslo pasaulį. Tie ponai labiausiai vengia šnekos apie literatūrą, o jei kartais negali nuo jos išsisukti, tada graibstosi atmintyje, ko kitados mokyklose ar uni-versitete buvo mokęsi. Tad jų nuomonės nuolat buriasi apie *klasikų* kovą su *romantikais* *. Pagal Slovackio ir kun. Golianskio taisykles * vertina Krasickį, Naruševičių, Vengerskį, Trembeckį * ir kitus Stanislovo Augusto

laikų autorius, o su purvais maišo naujuosius rašytojus, kurių, be Mickevičiaus, nė iš vardo nežino. Užsiminsi jiems apie Zaleskį, Goščinskį, Malčevskį, Grabovskį, Višnevskį * ir kitus, tai tik akis išpūs, o jei paklausi, ką tie ponai yra parašę, tai sudarko jų pavardes *nei dievui, nei žmogui*. Mickevičiaus šlovė čia itin paplitusi, nors jo genialius veikalus retas kas tėra skaitęs, tačiau, priminus šio pranašo vardą, kiekvienam nejučiomis išsprūsta šūksnis: *A. Mickevičius gražias eiles rašo!* Eilėmis jie vadina poeziją. Ta frazė vartojama ir Lietuvoje, ypačiai moterų, didžiausių poezijos priešininkių, kurios nors, papūgiškai mėgdžiodamos vyrus, ir plūsta Balzaką ir Koką *, betgi mieliau skaito jų antimoralius veikalus, negu kad gertų saldybes iš geriausiųjų mūsų poetų nepalyginamų veikalų. Per pastaruosius kelerius metus pradėjo Žemaičiuose darytis žinomas Kraševskio vardas; tačiau apie šį neginčijimai didelį žmogų ir šiandien tebesprendžia iš pradedamųjų jo apysakų, kritikuodami iš kito pasakymų trūkumus, o nesuprasdami nėmaž grožybių, jose esančių. Kraševskis Žemaičiuose yra autorius tik šių knygų: *Paskutinių Zigmanto III vėšpatavimo metų, Švento Mykolo bažnyčios, Pono Karolio ir Ketverių vestuvių*; apie kitus šio rašytojo veikalus dar neperširito garsas per Nevėžį. Būčiau užmiršęs pasakyti, kad kažkokiu stebuklu atsirado čia keli egzemplioriai *Vitolio raudos*, kuri sužavėjo visus, net tuos, kurie savo gyvenime nieko, be kalendoriaus ir maldaknygės, nebuvo skaitę. O, čia geriausiai buvo suprastas autoriaus sumanymas, čia žmonės pakiliau įvertino tą poemą negu visos mūsų įžymiausių estetų kritikos. Su karšta širdimi pasveikino žemaičiai *Vitolio raudą* kaip savo tėvynės padavimų lobyną, brangiausią prosenolių palikimą, kad atmintume juos!

Draugijos pramogų nelabai mėgsta Žemaičių dvarininkai. Kad namuose susirinktų didesnis sambūris, retai pasitaiko, ir tai nelabai gyvas. Negausingose draugijose pramogauja mieliau, ypač ten, kur yra suaugusių, gražių ir turtingų dukterų. Tenai, numatydami daryti *karjerą* vedybų keliu, renkasi jaunieji, ten būna šokiai ir t. t. Jau sakiau, kad čionykštėms moterims trūksta aukštesnio intelektualinio išprusinimo, tad aukštesnės galvosenos žmogus, norintis draugijoje atsigaivinti, negali jų būryje rasti jokio sau malonumo. Visi pokalbiai, kaip tyčia nuobodūs, apie pačius kasdieniškiausius daiktus, prasideda paprastai nuo lietaus ir giedros, o baigiasi vištininke — apie vištas ir kalakutus. Savo talentais žemaitės irgi neteikia peno sielai, ištroškusiai aukštesnių polėkių ir dangiškų minčių: fortepijonu skambina prasčiau nei vidutiniškai, be įkvėpimo, be skonio, ir atrodo, kad medį kerta miške. Čia jei kuri moka šiaip taip paskambinti *Juozapo Egipte* operos uvertiūrą, tai jau laikoma nepaprasta menininke!! *Štrausas, Hercas, Labickis* ir — kaip jį teisingai praminė — visų verksnių melodingiausiasis *Belinis* * yra mūsų provincijoje patys madingiausieji. *Drejšoką, Šopeną, Henzeltą, Listą* * vos iš vardo žino, ir tai ne visos; pagaliau nedaug ir teatsirastų, kad sugebėtų gerai paskambinti tokias sunkias pjeses, kokios yra mūsų nepalyginamojo Šopeno arba *pašėlusio* Drejšoko. Apie dainavimą nėra ko nė užsiminti! Užtat, vargše svajotojau, kuris eini į draugiją ne vien kaip nors laiko praleisti prie žalio stalelio arba šėlti gašlaus valso sūkuriuose,— bėk šalin, venk tokio pobūvio, nes čia nerasi savo jautriai sielai atbalsio. O jei užtiksi toje dykumoje tarp besielių akmenų kokią oazę, ties kuria mielai pasilsės tavo žvilgsnis, jei ir pamatysi moterį protingą, poetinę, talentingą, tai nesitikėk, kad

pasotins tavo vaizduotę jos pašnekesys, skambinimas ar dainavimas: ištisas spiečius mamų, tetų, visokio pavadinimo kuzinių, prietelių ir draugų neleis tau tąja laime pasigėrėti. Jei paprašysi kokią talentingą moterį sėsti prie fortepijono, tai susirinkę svečiai neduos tau ramybės, neleis išklaudyti burtininkės meno iššauktų tonų. Groti pradėjo... jau imi žavėtis... o čia nutukęs, pilvotas ponas pirmininkas prieina, sėda prie tavęs ir klausia, kokios naujienos. Prakoši jam lakoniškai ką nors pro dantis — patenkintas gautąja informacija, eina jos pasakyti kitiems; atsidusai, apsidžiaugei, klausai vėl; tik šit iš kito galo salės spigiamu balseliu sušneka damos, klausia, ar sveikos tavo seserys? Mandagumas liepia padėkoti ir atsakyti, o tuo tarpu jau praradai pačią gražiausią pjesės dalį. Kadgi čia jau būtų galas — kur tau: moterų tarpusavio kalbos, jų šėtoniški juokai, ryškūs vyrų šūksniai, vaikų triukšmas neduoda tau nė valandėlės sukaupti dėmesį vien į muziką. Prie to dar pridėkim, kad nuolat pertraukinėja ir pačią skambintoją, kuri paties aukščiausio įkvėpimo metu turi atsakinėti atsipykusioms draugėms ir vyrams į nieko nereiškiančius, o dažnai ir paikus klausimus. Užtat kad ir kažin kaip norėtum būti linksmas,— sukultas visiškai, pasiduodi biauriausiai nuotaikai, pyksti ant viso pasaulio, įmanytum jį sudraskyti, tą pasaulį, tokį gerą, gailęstingą, kuris, pamatęs tavo liūdesį, galutinai tave užkamuoja rūpinimusi, kaip tavo sveikata, užuojautomis, jog esi nesmagus. O, siekdinu jus, mano ponai ir ponios,— jei bus kada jūsų draugijoje žmogus, mėgstantis dainavimą ir muziką, susimildami, leiskit jam nors kelias valandėles turėti laisvas, susimildami, nors kelias valandėles aprimkit šnekėjęsi, kai talentinga būtybė sėsis prie fortepijono! O tada, kai kokia kerėbla atsisės ir

pradės savo pirštais it kultuvėmis bakinti klavišus,— leiddžiu, triukšmaukit, rėkit! Rėkit kuo daugiausia!! Nes be talentis skambinimas tik to ir tevertas! Bet susimildami nenutraukinėkit dangiškų garsų tikram menininkui ir dangiškų svajonių jautriam klausytojui.

Vyrų draugija taip pat ne per labiausiai pakenčiama. Jų šnekos dažniausiai sukasi apie ūkį ir politiką. Kalbos vyksta riksmingai, kaip Prancūzijos parlamente, neretai ir iki vaidų prieina; visada tačiau esti išlaikomas draugijai privalomas padorumas, niekad nepamirštama kiekvieną asmenį pavadinti jo titulu. Žemaičiai tiek turi pretenzijų į titulavimą, kiek lietuviai reikalauja, kad rašant jiems laišką ant voko būtų adresuojama: *Jaśnie Wielmożnemu* [Šviesiajam Daugaliui]. Lietuvoje maršalkas, apskrities prezidentus, net komisarus (spravnikus) vadina ne kitaip, kaip *Jaśnie Wielmożny*.

Čionykščių dvarininkų šeimų sugyvenimas pasižymi ypatinga meile. Vyrai su žmonomis gyvena didžiausioje santarvėje. Nesusipratimų reta, skyrybos priklauso prie nepaprastiausiųjų reiškinijų. Čia turiu atiduoti teisingumo donį savo tautietėms, jog jos bemaž visos yra kuo geriausios, kuo ištikimiausios žmonos, jautrios motinos ir kuo stropiausios namų tvarkytojos. Žemaitės, jeigu rūpestingiau būtų auklėjamos, būtų — drąsiai galima sakyti — tobuliausios moterys pasaulyje!

Ponai su baudžiauninkais elgiasi tėviškai* ir mato juose visada lygius sau žmones. Tas kaip tik ir yra svarbiausioji priežastis, kodėl mūsų kiemionis taip gerai gyvena.

Svarbiausias dvarininkų užsiėmimas — ūkininkauti. Pagerinimų betgi žemės ūkyje jokių nematyti. Prosenolių sykį nurodytu keliu jie seka visame kame; ar jis prastas, ar jis geras,— nėra jiems tokio klausimo; jau

jeigu tėvai taip darė, tai daro ir jie. Padaryti ką nors pagal agronomijos knygą būtų lygu atiduoti save visuotinai apjuokai. Tuo prietarų yra nusikratę Rietavo, Joniškėlio, Renavo ir kiti dvarininkai — gerai jiems sekasi; bet kiek ten apie juos kalbų kaimynams! Kiek ten patyčių! Mato visi ir savo akimis įsitikina, jog naudinga gerinti ūkininkavimą ir administravimą, bet nė vienas neima pavyzdžio, vien dėl to, kad kas apie jį nepasakytų, jog ūkininkauja iš knygos!!

Pramonės išaugimo laipsnis Žemaičiuose labai žemas: fabriku, be kelių nieko nereiškančių, nėra visiškai. Prekybos svarbiausiuoju dalyku eina linai ir įvairių rūšių javai, parduodami Liepojoj, Rygoj ir Mintaujoj. Raguočių kartais parduoda į Prūsus.

Medžioklė čionai, atrodo, yra visuotinė aistra. Prieš keletą metų rudens laiku susidarydavo *medžiotojų pulkai*, siekią po kelis šimtus asmenų, vadovaujami atskirų vadų. Tie pulkai, susitvarkę kariuomenės pavyzdžiu, skiriasi nuo kits kito munduro spalva ir sukirpimu, per visą rudenį užsiimdavo medžioklėmis, o dar labiau — malonumais (jeigu tai yra malonumai), susijusiais su medžiokle, kaip antai: kortavimu, girtavimu ir t. t. Pulku žygiuojant, pirma traukdavo visada pašarininkai ir butininkai. Kuriame dvare šie pastarieji aprinkdavo būstą kelių dienų postoviui medžiotojams, šeimininkas norom nenorom turėdavo tuos triukšmingus svečius priimti. Uliodavo, gerdavo, susivažiudavo abiejų lyčių jaunimas, šokdavo, gaudžiant medžioklių ragams; žodžiu, tai būdavo tikrai žemaitiškas karnavalas, ir kažin ar ne linksmiausias ir užmingiausias iš visų karnavalų pasaulyje, — pramoga, galima palyginti tik su senovės lenkų užgavėnių pasivažinėjimu.

Tokie yra svarbiausieji senosios Žemaičių kunigaikš-

tijos gyventojų bruožai. Išdėsčiau jų teigiamybes, nė-
maž neslėpdamas nė ydų. Šališkumu nieks manęs ne-
apkaltins. Pats esu žemaitis ir didžiuojuosi tuo! Teisin-
gumas betgi ir rašytojo sąžiningumas reikalavo, kad
pasakyčiau taip, kaip yra iš tikrųjų; nes *amicus Plato,*
sed magis amica veritas [Platonas — draugas, bet tie-
sa — dar didesnis draugas].

B

Kalbėdami apie Žemaičių liaudį, užsiminėme apie jos aukštesnę, platoniską meilę. Čia pridėdame vieną liaudies dainą *, galinčią eiti įrodymu tam mūsų tvirtinimui.

Po tavo nuo mūsų atsitolinimo,
Kad aš ne su tavim, smūtkas mane ima.
Be tavęs, jauniki, ilgas čėsas matos,
Kad aš ne su tavim, rodos, kad jau galas.
Dieną, kurioj tavęs regėti negaliu,
Sopuliai man širdį spaudžia per nevalią.
Kad ant žalios pievos einu grėbti šieno,
Daug matau jaunikių, nėra tavęs vieno.
O kur tos adynos, kur tos brangios dienos,
Kad rūtų daržely tu su manim vienas?
Tujai rūtas skynei, aš vainiką pyniau,
Ant galvelės dėjau, lelijoms dabinau.
Kad naujam svirnely abudu sėdėjom,
Meiliai susiėmę tarp savęs kalbėjom,
Tarei, kad man yra daug mergų ant svieta,
Bet širdyje mano tau yr vienai vieta.
Jei tavo tie žodžiai visi tikri buvo,
Sugrįžk tu pas mane, tegul jie nežūva.
Sugrįžk pas tos, kuri neperstos mylėti,
Neperstos, kol gyva, širdyje turėti.

C

DEKRETAI, LIEČIĄ RAGANIUS *

I

Iš Šiaulių Ekonomijos archyvo

1747 metų gegužės 18 dieną. Danielis Jablonskis patraukė į teismą Bironą iš Stungių kaimo, kam šis apkalbėjęs jo žmoną raganavimu. Toje byloje Danielis Jablonskis įrodinėjo, kad Bironas sakęs, jog skundėjo žmona buvusi ragana, ir kad ji dėl Birono Jablonskiui duoto rankšluosčio mirusi. Bironas pats *libere* [laisva valia] prisipažino, kad jis tą rankšluostį sudegino. Kaltinamasis Bironas, nekaltindamas raganavimu Jablonskio žmonos, metė bėdą Balcerienei iš Stungių kaimo, kad tai iš jos *promanavit* [išplaukė], iš to *malitia* [blogis] ligi teismo *crescuit* [išaugo]. Žagarės dvaro teismas įsako Balcerienei kaltinimą atremti priesaika, kad ji Birono žmonos raganavimu neapkalbinėjusi ir kad prieš Bironą tų žodžių nekalbėjusi. Priesaikos terminas gegužės 22 dieną, po priesaikos šalims amžinai tylėti.

Šiaulių Ekonomijos archyvas, knyga 17, raidė A.

Žagarės J. M. K. dvaro aktų ir dekretų knyga man, Povilui Mykolui Oiženskiui, perėmus vietininkystę Jo Malonybės Šviesiojo Dauggalio Pono Jono Vladislavo Bžostovskio, Lietuvos Didž. Kurigaikštijos referendoriaus ir raštinninko, Šiaulių J. M. K. Ekonomijos administratoriaus paskyrimu, vietininkaujant in An. (metais) 1691, nuo gegužės 22 dienos.

IŠ JANKŪNŲ, IŠ MAŽELIŲ

Baudžiamasis dekretas apie raganas

14 lapas

Žagarės J. M. K. dvare, mano, kaipo vietininko, teisme, buvo nagrinėjama Ekonomijos valdinio iš Jankūnų kaimo, esančio p. Aleksandro Polko vaitystėje, Mataušo Strakšo byla, kuris su suolininku ir to kaimo vyrais pristatė į teismą moterį ateivę, savo samdininkę Marijoną, tarnaujančią už mergą vieneri metai, apkaltintą raganavimu ir daugeliu nuostolių, padarytų jo namuose; kai pradėjome bylą nagrinėti, tai toji samdininkė Marijona savo noru prisipažino raganaujanti, kad Liucija Vaičiulyčia, tų pat namų kampininkė, išmokė ją raganauti, ir kai nakvojo jaujoj, tai Liucija, atėjusi tenai su dviem kitom kaimynėm, virė košės puodžiuką ir, ją pabudinusi, davė šaukštą to patiekalo suvalgyti, ir taip jos tučtuojau šarkomis pavirto ir nulėkė į Maželių sodžių, prie Lukošiaus Dvylio namų, tenai kūdroje maudėsi, kartu buvo Kristina Dvylienė, Barbora Gaigalienė ir Morta Adomienė Norkienė iš Jankūnų, buvo ir daugiau moterų nepažįstamų, per trisdešimt, ir mistrą * savo turėjo, vokiečių gauruotą, Povilu vadino; paskui, iš kūdros, buvo Dvylio kamaroj, pasitarimą turėjo, o kai gai-

dys užgiedojo, atsidūrė vėl Jankūnuose, per mylią nuo kūdros; ten pat jai davė Liucija kampsininkė kažkokių žolių sutrintų, sakydama, kad su vandeniu sumaišiusi išgertų, ir išmokė šituos žodžius kalbėti ant savo gaspadoriaus Mataušo Strakšo žemaitiškai: „**Velne, iššluok lovį ir bandą jo**“, ir nuo tų žodžių išdvėsė viskas. *Item* [taip pat] išpažino, kad ta pati Liucija Vaičiulyčia liepė sausus ažuolo lapus į namų ir kitų trobesių kertes kišti ir šituos žodžius kalbėti: „Kaip tie lapai sudžiūvę, taip kad sudžiūtų gaspadorius Strakšas ir vaikai jo su visais namais“, ir tuoj susirgo vaikas; prisipažino ir tą, kad minėtoji Liucija kartu su ja aitvarais pasivertusios per stogą iš gaspadoriaus svirno javus nešė, o kartu Liucija mokė Marijoną sakyti: „Velne, pastok Strakšui kelią važiuojant į turgų, kad neturėtų laimės ir visiškai nusi-gyventų“, ir kai neš grūdus iš klojimo į svirną, paimk tą maišą ir sakyk šituos žodžius: „Velne, iššluostyk peklą tuo maišu, aruodus mano gaspadoriaus, kad svirnas būtų tuščias.“ O ir tą prisipažino, jog mokė tą Liuciją užkeikti, kad gyvuliai dvėstų žmonėms ir lietaus nebūtų. Paskui liepė jai vilnų kuodelį atbulai verpti ir šitaip sakyti: „Kaip tas verpstelis sukasi, taip kad galvijai ir avys išsisuktų iš mano gaspadoriaus namų, kad paliktų tušti.“ Lauke nuo rugių žiedus rinko drauge per šventą Joną, kenkdamos javo derlingumui. Po tokios propozicijos ir laisvu noru duoto savo samdininkės Marijonos prisipažinimo, skundėjas Mataušas Strakšas savo vardu ir taip pat viso Jankūnų sodžiaus ir daugelio pašalinių aplinkinių žmonių vardu, duodamas aiškius tų moterų raganystės įrodymus, prašė ir reikalavo, idant jos būtų *criminaliter* [baudžiamąja tvarka] nuteistos ir mirtimi nubaustos. TAD AŠ, VALDŽIOS VARDU, dalyvaujant Jų Malonybėms Ponams Bajorams, Žemaičių

kunigaikštijos dvarininkams, į šios bylos nagrinėjimą pakviestiems, keturiems pašauktiems Žagarės trakto p. p. Vaitams ir dviem apskrities jenerolams*, turėdamas vieningai pareikštas nuomones, remdamasis visuotinai galiojančiais Statuto nuostatais*, taip pat informuodamasis *ex serio scrutinio* [iš rimto tardymo], o labiausiai priimdamas domėn laisvu noru duotą viešą Marijonos prisipažinimą, liepiau atiduoti į tortūras* tiek Marijoną, tiek ir jos mistrę Liuciją, ugnimi išbandyti, o tenai minėtoji Marijona prisipažino tą patį, ką ir kontraversijoje bei tardyme, Dvylienę, Gaigalienę ir Adomienę Norkienę paskutiniajame gyvenimo tarpsnyje apkalbėjo, o Liucija Vaičiulyčia, kaipo pati svarbiausioji ir užkietėjusioji ragana, būdama dūšios neprietelio visiškai užponauta, maža ką tortūrose teprisipažino, tiktai kad ant kūno žymias velnio dėmes, rankas nuo pečių ir kojas nuo kelių mėlynas, kruvinas, nukankintas turėjo, tad aš, iš tokių akivaizdžių įrodymų ir ženklų pažinęs tas moteris, Marijoną ir Liuciją, esant svarbiąsias raganas, jog baimės dievo ir sutvėrėjo savo atsižadėjo ir žmonėms kenkė, paliepiau Mataušui Strakšui, gaspadoriui, su kitu žmogumi prisiekti, kad Marijona, jo merga samdininkė, Liucijos Vaičiulyčios patariama bei pamokoma, jo namus suraganavo, gyvuliai iškrito, javai prapuolė, vaikas sunkiai susirgo dėl paraganavimo, o po jo priesaikos toje pat vietoje abi tas raganas mirtimi nubausti ir ugnimi sudeginti nuteisiau.

Po to šiais pat tūkstantis šeši šimtai devyniasdešimt antrais metais balandžio 28 dieną buvo iškelta tame pačiame teisme Žagarės J. M. K. dvare byla *ad instantiam* [reikalavimu] Jono Tautvaišo suolininko ir jo žmonos Magdelenos Tautvaišienės iš Mažeikių sodžiaus su Kristina Dvyliene, kaipo apkalbėta raganavimu, ant kurios

skundėjas sakė, kad jam pirmąją žmoną jo, vardu Ceciliją, ragaišiu su nuodais užpenėjo, ir nuo to ji tuoju numirė, o taip pat ir sūnus jo Urmanas dėl tos pačios Dvylienės rankų ir raganavimų iš šio pasaulio išėjo, o daugiau dabartinė žmona Magdalena Tautvaišienė padarė pareiškimą, kad ji, iš tos pat Kristinos Dvylienės rankos obuoliu, šieną grėbiant, užpenėta vos buvusi išgelbėta jos pačios. Tuo reikalu *ex seriis contraversiis* [iš rimtų ginčų] Jonas Tautvaišas ir priesaiką su savo žmona Magdalena *pro meliori documento* [dėl didesnio tikimumo] davė, ir kitas, Jonas Muiža, prisiekė, kad toji pati Dvylienė jį taboka paraganavo, ir nuo tos tabokos jis sunkiai serga. Užtat aš, dalyvaujant Jų Malonybėms Ponams Bajorams ir keturiems Ponams Vaitams, vaduodamasis tokiais akivaizdžiais liudijimais ir trijų asmenų priesaika, pagal įstatymus Dvylienę mirtimi nubauti ir ugnimi sudeginti paliepiu. Vykdam šitą nuosprendį, daug vyrų iš įvairių Žagarės trakto * sodžių stojo į teismą ir skundėsi ant apkalbėtųjų raganų, tai yra ant Mortos Adomienės Norkienės iš Jankūnų ir Barboros Gaigalienės iš Maželių, kad jos daug žalos jų namuose pridarė per savo raganišką piktumą, tai aš tas moteris tą pačią dieną pristatyti į teismą ir ant vandens plukdyti budeliui paliepiu, ir čia *evidenter in praesentia* [akivaizdžiai matant] žmonių miniai nemažai viešai pasirodė, kad jos plaukė; tada jau ant jų dvigubas įtarimas puolė — viena, iš apkalbėjimo, antra, iš plaukimo, kai plukdomos buvo, bet kadangi nė vienas žmogus prieš tą Adomienę ir Gaigalienę *effective et particulariter* [veikliai ir įsakmiai] nenorėjo kelti savo nuostolių ir joms mirties reikalavimo patvirtinti priesaika, tai dėl tų priežasčių *ex consideratione* [apsvarstęs] jas atleidau nuo sudeginimo ir savuose namuose gyventi atgailojant

dėl bedieviškų darbų leidau, vienok *ex cautione* [iš atsargumo], jeigu *in futurum* [ateityje] pasirodytų kokie jų raganavimo nusikaltimai *et praevia documento* [ir ankstesniais duomenimis] įrodyti būtų, tada kaipo apkalbėtos ir jau ant vandens bandytos *ex nunc* [tuoju] turi būti sudegintos, kad šitokia žmonių piktybė nesidau-gintų, šiuo dekretu paliepiu. Šitai yra į Žagarės J. M. K. dvaro teismo aktus įtraukta *ut supra* [kaip aukščiau].

Knyga 16, lapas 17

III

VIETININKAUJANT KONSTANTINUI IGNACUI DRABIŠIUI, VENDENO KARUŽUI

Apellacinis dekretas viso Mitkūnų sodžiaus baudžiamoje byloje su Jonu Ūba ir jo žmona iš to pat kalmo. Dėl raganystės ženklų ir kitų pretenzijų. 1695 metų kovo mėnesio vėnuolikta dieną.

Joniškio J. M. K. dvaro vietininko teisme buvo nagrinėjama viso Mitkūnų sodžiaus, esančio pono Kazimiero Palevičiaus vaitystėje, vyrų, kaip skundėjų, byla su Jonu Ūba ir jo žmona, gyvenančiais tame pat sodžiuje, atsakovais. Dėl dalykų, žemiau, kontraversijoje, išdėstytų. Tad aukščiau nurodytu terminu, stodamas šalia skundėjų, advokatas p. Grigalius Danielevičius tokį prieš kaltinamąjį Ūbą ir jo žmoną visų skundėjų vardu pateikė skundą, kad skundėjams tiek pats Ūba, tiek jo žmona ir vaikai nemažai nuostolių ir vaidų pridaro savo neramiu gyvenimu — grasina sudeginti namus, padaryti žalą jų ir jų vaikų sveikatai bei turtui, taip pat kad visokių negražių įžeidžiamų žodžių nuo jų prisiklauso, o

galiausiai — kad artimoj kaimynystėj jokio nè mažiausio daikto ramiai padėti negali. Šitai pareiškęs, minėtasis p. Danielevičius pateikė inkviziciją, padarytą tos bylos reikalu minėtame Mitkūnų sodžiuje tos vaitystės vaito p. Kazimiero Palevičiaus, o ta inkvizicija ištisai yra šitokia. — Inkvizicija viso Mitkūnų sodžiaus vyrų byloje su Jonu Ūba, taip pat jo žmona ir vaikais, tame pat sodžiuje gyvenančiais. Dėl neramaus gyvenimo kaimynystėje, taip pat dėl grasinimų sužaloti bei padegti, dėl vagystės ir raganavimo ženklų, sudaryta 1694 metų rugsėjo mėnesio 12 dieną. Pirmiausia visi viso sodžiaus vyrai pareiškė sąžiningai, kad pats Jonas Ūba, išnešęs laukan ožio dūblius *, pakabino ant sauso obelies medžio, o kai jo klausė, kam jis taip daro, tai jis paaiškino, jog daro tam, kad jam visada rastųsi stiprūs arkliai. Povilas Andrašiūnas pareiškė, kad pati Ūbienė, būdama nerami moteriškė, užmušė du paršiukus, jokios žalos nepadariusius, o po to jam pačiam padarė akivaizdų grasinimą, sakydama, kad ir tu pats, ir žmona tavo paskutinai prapulsit, ir vaikai jūsų negyvens, ir amžinai sunyksit. Simonas Glomis pareiškė, kad pati Ūbienė grasino tokiais žodžiais: greit jūs verksit visi trys, ir namų jūsų vietos bus dykos, o po to pasakymo treji namai lig žemės sudegė — vieni Jono Žandžio, kiti Kazimiero Žansėčio, o tretieji Glebo. Dovydas Glebas pasakė, kad ta pati Ūbienė kalbėjo jam į akis, jog tu ant kojų bestovėdamas nusprogsi. Jokūbas Jonaitis pasakė, kad Ūbos sūnus, tarnaudamas pas jį už piemenį, pavogė apynasrį, tai paskui, kai iš algos už tą nuostolį išskaitęs, jis užmokėjo jam tik penkiolika skatikų, tada pati Ūbienė keikdama kalbėjo tokius žodžius, kad tavo karvės, tos, kur ganė mano sūnus, visos išdovės, ir dūbliai gyvoms išlįs, tai dviem karvėm taip ir pasidarė. Juozapas Rudys pareiš-

kė, jog kai J. M. pono Stravinsko teismo metu P. Vytautas, kaip tuometinis Joniškių vietininko pavaduotojas, atvažiavo į tą patį Mitkūnų sodžių daryti inkvizicijos, tai pati Ūbienė nedorai pagimdyto kūdikio kūnelį savaitę šiltuose dūmuose rūkusi palaidojo, o po to iškasusi iš duobės atnešė parodyti, paskui, kai buvo liepta nunešti į tą vietą ir užkasti, tai ji nenunešė į vietą, bet savo kaimyno Rudžio darže tuos kaulus išbarstė, už ką paskiau, kai buvo apskūsta dvare ir į kalėjimą paimta. atsiprašinėjo Rudžio, pareikšdama, kad jo namuose nieko pikto atsitikti neturėjo, betgi nuo to kaulų išbarstymo nei pats Rudys, nei jo žmona, nei vaikai sveikatos nebūturi, ir kas gimsta, tai tuoj ir numiršta, o net ir gyvuliai kas metai išdvesia, jog ir pirkti nebepaspėji. Senoji Rudienė papasakojo, kad pati Ūbienė, užpuolusi ją, pasakė jai tuos žodžius, jog tu viena akim akla, o greit ir kita apaksi, tai taip ir pasidarė. Suolininkas Kasparas Jonaitis pareiškė apie pačią Ūbienę, jog kada už įsiskolinimą išdui ir už vagystę jos sūnaus Jokūbo Ūbuičio buvo suimti Ūbos ir jo žmonos gyvuliai, tada pati Ūbienė suolininką plūsdama kalbėjo taip, kad tu mano gyvulius išvedi, tai pats savo namuose nė kokio gyvulėlio neturėsi, o po to pasakymo tuoj jam trys gyvuliai padvėšė. Valentas Grigaitis pareiškė, kad Ūbienė yra nerami, vaidinga ir gaiži moteriškė ir kiekvieną dieną su kiekvienu gaspadorium ir gaspadine vaidijasi. Martynas Abulaitis pareiškė, kad Ūbienė nerami, vaidinga ir pikta kaimynystėje, ji vaikšto prieš žmones po gatvę atsiplėšusi sijoną lig juosmens ir sako: kaip aš plika vaikštau, taip ir jūs pliki būsit. Steponas Abulaitis pareiškė, jog kada J. M. ponui Stravinskui nuteisus Ūbienė buvo nusmerkta mirti ir dvare uždaryta į kalėjimą, o jis buvo sargu prie jos, tai pats Ūba tada atėjo pas ją verkdamas

ir aimanuodamas, o ji jam pasakė, kad greit eisiu į Teismo Rūmus, viskas bus gerai, ogi ji greit ir buvo išvesta į teismą ir tuoj laisva tapo. Kazimieras Vaitiekūnas pareiškė, kad Ūbienė nerami, vaidinga, gaiži ir labai pikta kaimynystėje. Jonas Abulaitis pareiškė, kad Ūbienė nuo pat pradžios, kaip čia gyvena, nuolat su kiekvienu vaidijasi ir nuolat visiems grasina. Andrius Glomuitis pasakė, kad Ūbos duktė Zofija Ūbuičia, pamačiusi, jog ėmė niauktis ir gali imti lyti, nusivilkusi sermėgėlę išvertė, ir tuoj debesys išsiskirstė. Jonas Abulis pasakė, kad Ūbienė, jį į akis plūsdama, kalbėjo tokius žodžius, jog tu akimi apaksi ir nebematysi, o taip ir atsitiko netrukus. Mikalojus Poviluitis pasakė, kad Ūbienė, atėjusi į jo namus, pradėjo kalbėti, jog uždegsiu savo namus, tai Poviluitis pasakė — nedaryk to, nes visam sodžiui nelaimė bus, ji jam į tai atsakė, kad ta ugnis lig tavęs neateis, nes tu esi geras žmogus. Jonas Žandžius pareiškė, kad pats Jonas Ūba yra žalingas kaimynystėje ir jam pačiam linus iš lauko pavogė, o Ūbos sūnus Jokūbas Ūbuitis iš jo svirno šešis sūrius per stogą pavogė. Tokią inkviziciją ir pasirašau Kazimieras Palevičius, J. M. K. vaitas. Perskaičius minėtąją inkviziciją, visi aukščiau išvardinti vyrai, klausiami pavieniui, tuos pačius kaltinimus sąžiningai patvirtino. Todėl minėtasis p. Danielevičius, cituodamas visuotiniojo teisyno 11 skyriaus 40 straipsnį apie grasinimą ir padegimą, reikalavo, kad kaltinamasis Ūba ir jo žmona, kol teismas vyksta, duotų už save laidą, o taip pat siūlydamas iš visų skundėjų tarpo septynis vyrus, kurie prisiektų, patvirtindami skunde ir inkvizicijoje išreikštus kaltinimus, reikalavo, kad pati Ūbienė būtų nusmerkta mirti. Ogi patys Mitkūnų vyrai, atleisdami nuo mirties bausmės, to tikrai prašė, idant toks neramus žmogus su

savo žmona ir vaikais nebūtų jų tarpe laikomas ir kad jiems daugiau nebereikėtų kęsti triukšmų, vaidų, nuostolių ir grasinimų. CONTRA [iš kitos pusės]. Už kaltinamąjį Joną Ūbą ir jo žmoną stodamas, J. M. ponas Konstantinas Knofas, Inflančių žirgininkas, gynė juos tokiu būdu. — Skundėjai, turėdami kažkokį pyktį prieš kaltinamąjį Ūbą ir jo žmoną ir nenorėdami jo turėti sodžiuoj savo tarpe kaipo kaimyno, be reikalo jį tašo ir, tuščiai užpuldinėdami, į teismą traukia. Todėl jis, cituodamas visuotiniojo teisyno 11 skyrių 61 straipsnį, o taip pat to skyriaus 63 straipsnį *, reikalavo daryti naują inkviziciją arba prašė leisti Jonui Ūbai su dviem kitais asmenimis prisiekti, kad tuo būdu jis atremtų skundėjų užsipuolimą, ir nuo to išpūsto kaltinimo jį atleisti. TAD AŠ VALDŽIOS VARDU, dalyvaujant J. M. K. Jonišchio trakto p. p. Vaitams, išklausęs akivaizdinę abiejų šalių kontraversiją po inkvizicijos perskaitymo, kadangi patys vyrai visi, po vieną klausiami, inkviziciją žodis į žodį sąžiningai patvirtino, o atleisdami nuo mirties bausmės tik to prašė, idant toksai neramus ir žalingas žmogus su žmona ir vaikais savo nebūtų jų tarpe laikomas, todėl aš, priimdamas domėn teisingą skundėjų prašymą, ir kadangi jau už tokius pat triukšmus, žalos darymus, grasinimus ir raganystės ženklus pati Ūbienė jau prieš tai yra buvusi teista, ir kad geri žmonės ramiai gyventi galėtų, ir idant nuo tokių dalykų gink dieve prie didesnių nebūtų prieita, taigi dėl visuotinės ramybės įsakau, kad Jonas Ūba su savo žmona ir vaikais ne tik tame Mitkūnų sodžiuje, bet ir visame Jonišchio trakte nebūtų laikomas; o jeigu jis paskui sugrižtų ir kuriuo nors būdu skundėjų sveikatai ir jų gyvuliams kenktų ir būtų nutvertas tokius darbus daręs arba tikrai įrodyta, kad tai darė, tada vis tiek, kuris iš jų ten būtų, ar pats

Jonas Ūba, ar žmona jo, be jokio atsižvelgimo turi būti mirtimi nubaustas, o iš žemės, kurią ligi šiol Jonas Ūba valdė, kad J. M. K. išdui nė mažiausio nuostolio nebūtų, to privalo p. Kazimieras Palevičius, J. M. K. vaitas, stropiai žiūrėti ir tą žemę su viskuo viso sodžiaus vyrams atiduoti.— Šituo dekretu nepatenkintas, kad vėl inkvizicijos nepaskyriau, J. M. ponas Knofas dėl šito punkto apeliavo į teismą J. M. Šviesiojo Dauggalio Pono Liet. Didž. Kun-stės Referendoriaus, J. M. K. Šiaulių Ekonomijos Administratoriaus; toji apeliacija yra leista su nagrinėjimo terminu nuo šio dekreto datos už šešių savaičių. Duota J. M. K. Joniškio dvare *ut supra* [kaip aukščiau].

Knyga 19.

IV

QUOD FOELIX FAUSTUM FORTUNATUMQ; SIT AD M. D. G. B. V. M. S. L. O. C. HONOREM*

Pradžia dekretų vletininkaujant Jo Malonybei Ponui Adomui Šorčui, Bielsko Žemės Išdininkui, Joniškio Vletininkui, paskirtam Šviesiojo Dauggalio Jo Malonybės Pono Ščukos, Liet. Didž. Kun. Pakanclerio, Šiaulių Ekonomijos Generalinio Administratoriaus, liepos mėn. 20 d. Anno 1700.

Pareiškimas iš Daumančių 1701 m. liepos mėn. 6 d.

Mataušas Martynaitis iš Daumančių sodžiaus, p. Palevičiaus vaitystės, padarė pareiškimą ir pateikė skundą ant Grigaliaus Kasperuičio ir jo žmonos, kad ji *pro*

futuro venturo malo, hac intentione [tokia intencija, idant ištikty nelaimė] ypatingai norėdama pakenkti skundėjo namams, lazdą tarp vartų, prie tos lazdos šilingą ir mėlynus siūlus, *vulgo melie* [liaudies kalba „mėliai“], pametusi, pati nuėjo, o tą *in facto ipso* [pačiu darymo metu] matė Stanislovas Griguitis, piemuo, o paskui kito gaspadoriaus piemuo, suolininko Elijošius, kai tą lazdą ir daiktus paėmė, tada kaltinamosios sūnus Kazimieras ėmė bartis ant jo, kam jis paėmė tą lazdą, sakydamas, kad be reikalo paėmei, nes mano motina ant pykčio tiems namams padarė, sakydama, kad gyvuliai jūsų namuose dvės, taigi turėjo jo, skundėjo, namuose dvėsti; šitai yra įrašyta dalyvaujant suolininkui, skundėjui ir tiemdviem piemenim, o skundėjas, *inquantum* [tuo atveju, jeigu] kas blogo pasidarytų, ar žmonėms, ar gyvuliams, norėdamas *ex ea occasione* [dėl tos priežasties] kelti bylą jai ir jos vyrui, davė šį pareiškimą įrašyti į knygas.

Mikalojaus Briedikio, gyvenančio Pračiūnuose, bylos su kaimyne Poviliene Girniene dėl raganystės dekretas d. 7 Septembris Anno 1702.

Joniškio dvaro teisme buvo nagrinėjama Mikalojaus Briedikio, gyvenančio Pračiūnuose, p. Juozapo Gricevičiaus vaitystėje, byla su kaltinamąja Poviliene Girniene, gyvenančia tame pat sodžiuje, dėl dalykų, žemiau kontraversijoje aprašytų, *in termino* [tuo laiku], kada stojo abi šalys akivaizdoj į bylos nagrinėjimą. Pirmiausia, skundėsi Briedikis dėl to, kad Girnienė, atėjusi į jo namus, pasisėmė iš šulinio vandens ir kibire kojas nu-

simazgojo, ir dėl tos priežasties padieniui trys arkliai skundėjui Briedikiui nudvėsė, o ketvirtas p. Palevičiaus, kuris gėrė iš to kibiro vandenį, ir tas nudvėsė; dėl šitų priežasčių kaltindamas Girniene, taip pat per inkviziciją ar *corporali juramento* [kūno priesaiką], atliktą tame pačiame Pračiūnų sodžiuje, pareikšdamas, kad nuostolis, *mere* [vien tik] dėl Girnienės pasidaręs ir jį ištikęs, būtų jam atlygintas, o ji pati, kaipo *venefica* [nuodytoja], pagal įstatymus ir pagal teisybę *jure vincatur* [tebūnie teisės nubausta], to jis reikalavo, apsiimdamas kartu su dviem kitais asmenimis prisiekti; su lig šituo jo pareiškimu visi Pračiūnų sodžiaus vyrai vieningai ant Girnienės skundėsi, kad ji seniai jau apkalbėta kaipo ragana, kad nuostolių jie dėl jos turi gyvuliais, javais etc., kaip tai matyti iš inkvizicijos, atliktos *in rei veritate* [norint įrodyti dalyką], todėl primygtinai reikalavo, kad ji būtų pagal įstatymus nubausta, pareikšdami esą pasiruošę prieš ją prisiekti. *E converto* [Iš priešingos pusės] advokatas p. Grigalius Danielevičius, stodamas Girnienės vardu, davė repliką, kad ji niekad nėra dėl raganystės apkalbėta, ir kad jeigu ji kojas mazgojosi prie skundėjo šulinio, tai ne piktu kokiu būdu darė, o dėl to, kad jos šuliny vandens nebuvo, atėjusi nešvarumus nusiplovė, bet kad arkliai dvėsė, tai ne jos mazgojimas dėl to kaltas, o kad iš padarytos inkvizicijos ir iš vyrų asmeninio pareiškimo susidaro tam tikras panašumas į raganystę, tai ji pagal 14 skyriaus 20 straipsnį apsiima su kitais dviem neįtariamais asmenimis prisiekti, jog yra nekalta, *ex quo* [kadangi] jokių iš seniau duomenų apie ją knygoje nėra, kad būtų buvusi kaltinama raganavimu, tik dabar šviežiai iš pykčio vyrų skundžiama — taip jis nurodė. Todėl jis pripažino,

kad jai išsiteisinti veikiau tinka 4 skyr. 11 straipsnis. Tad Jonišchio dvaro teismas, išklausęs *ab utrinq* [abiejų pusių] kontraversijas, elgdamasis pagal visuotinį teisybę ir pagal pačią teisybę, taip nutaria: kadangi Girnienė palieka vyrams įtartina panašiais į raganystę nusikaltimais, tai *ex quo* knygoje senesnių jokių duomenų prieš Girnienę dėl raganystės nerasta, vien tik dėl dabartinių nuostolių Briedikis su vyrais skųsdami jai raganystę prikiša, tad teismas pripažįsta Girnieniui *pro evasione* [dėl išsivadavimo] prisiekti trise pagal 4 skyr. 20 straipsnį * su žmonėmis patikimais, negiminėmis, neįtariamais, tokiais žodžiais, kokiais Briedikis ir kiti Pračiūnų sūdžiaus vyrai, kurie ją apkaltino raganyste, kad ji visai nėra tuo kalta ir niekad nebuvo tuo įtariama, raganauti nemoka ir niekad tuo būdu nuostolių nedarė, ir ne dėl jos priežasties trys arkliai Briedikiui, o ketvirtas ponui Palevičiui nudvėsė, ir jei kojas mazgojosi iš kibiro prie Briedikio šulinio, tai ne su kokiais piktais ketinimais, o vien kad reikėjo nešvarumus nuplauti, ir ne dėl to tie arkliai išdvėsė, ir ji *post praestitum juramentum evadet ab impetitione omni actorum* [po to, kai duos priesaiką, bus laisva nuo visų kaltinimų], o po to jei tik duos nors mažiausią priežastį, į raganystę panašią, tada jau kaip *venefica* pagal įstatymus nubausta bus. Po kelių atidėliojimų kaltinamosios prašymu, kad žmonių sėšlių ir prisiekti tinkančių gauti negalėjo, šiandien, d. 23 septembris, paskelbus bylos nagrinėjimą, kadangi kaltinamoji pristatė priesaikos duoti du žmones, kurių vienam, nesėsliam ir mažai pasitikėjimo vertam, nebuvo galima leisti prisiekti, todėl tasai Jonišchio teismas, toliau nebevilkindamas bylos, dalyvaujant p. Juozapui Gricevičiui, J. M. K. vaitui, remdamasis aukščiau minėtu straipsniu,

kadangi kaltinamoji pralošia savo bylą, priteisia: pirmiausia nukentėjusiam už tris nudvėsusius arklius — dešimtį muštinių talerių, teismo išlaidų — keturis muštinius talerius *in spatio* [laikotarpyje] vienos savaitės atiduoti privalo, o jei neatiduos, turės mokėti dvigubai, ir dvarui kas priklauso baudos sumokėti *tenetur* [privalo]. Per tris savaites sekmadieniais, ketvirtadieniais ir penktadieniais viešai, gūnia apsigaubusi, mišių metu su žvake prieš altorių klūpėti privalo ir per pakylėjimą plaktis privalo, o kol atliks atgailą, privalo prie špitolės gyventi ir bausmę kentėti, o po to, jeigu tik nors mažiausias koks įtarimas prieš ją atsiras, tada kaip aukščiau parašyta baudžiama bus.

Pareiškimas iš Trumpaičių d. 5 octobris 1702

Mikalojus Šliupaitis, kaip vyresnis moterystėje, ir Elžbieta Šliupaitienė, buvusi Jonienė Paduckienė, kurie turėjo pretenziją į Andriejų Tubalkį ir jo sūnų Martyną, gyvenančius Trumpaičiuose, p. Danielevičiaus vaitystėje, dėl skundėjų sūnaus Jurgio Paducko užmušimo, nors toji byla *per moderamen judicii* [teisingumo patvarkymu], dekretu buvo taip išspręsta, kad Andriejus Tubalkis turėjo būti nubaustas mirtimi, o sūnus Martynas — užmokėti 20 kapų už galvą, dabar, kada skundėjai *benevole* [gražiuoju] sutiko taikintis ir pripažino *personaliter comparentes* [asmeniškai prisistatę] teismo įstaigoje, kad jie Andriejui Tubalkiui dovanojo mirties bausmę, pasitenkindami dvidešimčia kapų Lietuvos skatikų, kuriuos pavedė Jonišio bažnyčiai ligi pareikalavimo, kaltinamasis Tubalkis, kadangi neturėjo kuo *in instanti* [tučtuojau] užmokėti, *in primario* [pirmiausia] per šv. Martyną pareiškė, 12 per kalėdas, 12 per švenčiausią paną grabnyčinę, *item* [taip pat] dvylika didžia-

jam ketvirtadieny, item 1 1703 metais, o skundėjai, sudarę taiką, atsižadėjo *in perpetuum* [amžinai] niekad nebeminėti būtosios savo pretenzijos ir laidavo tai dešimčia kapų Liet. skat. Tai įrašyta į knygas.

Iš Melnių rugsėjo 16 d. 1707 m.

Joniškio J. M. K. dvaro teisme buvo nagrinėjama p. Valento Gricevičiaus vaitystės Melnių sodžiaus vyrų kaip skundėjų byla su Jognieška Lukošiene Martynaitiene, kaltinama raganavimu. Kadangi byla, pradėta skundėjų — Melnių sodžiaus vyrų — jau seniai, turi baigtis šiandien, tai yra rugsėjo šešioliktą dieną, ir pagal nuopelnus ji turi gauti *poenam mortis* [mirties bausmę] kaipo ragana, pagal Statuto teisę turi būti ugnimi sudeginta, to reikalaujant p. Valento Gricevičiaus vaitystės Melnių sodžiaus vyrams, remdamasis visuotiniu teisyne, nusprendžiu, kad turi prisiekti trys vyrai — Antanas Macys, Simanas Ramanauskas, Steponas Bitinas, jog Jognieška Lukošienė Martynaitienė yra *mere* [vien tik] ragana pagal jų senesnius ir dabartinius pareiškimus, rugius mezgiojo, avižas rankomis trynę, kalbėjo, kad tas avižas turinti su liepų lapais į duoną kepti, jog per švento Jono žaidynes gelda nešė ugnį iš lauko, jog tuos visus veiksmus raganavimui naudojo. Prisiekiame, jog tu esi ragana, taip mums padėk, pone dieve ir jo šventoji kančia! — Davus jiems priesaiką, turi būti sudeginta įprastoje vietoje, kur visos raganos deginamos, vaikai, kurie įtariami raganavimu, turi būti išstremti iš sodžiaus. O vyras Lukošius Martynaitis su visais vaikais, neįtariamais, prie namų ir žemės likti privalo. Prieš mirtį skundėjai privalo leisti šventais sakramentais *obarmari* [aprūpinti].

*Iš Alsėdžių archyvo **

Tūkstantis šeši šimtai devyniasdešimt šeštų metų birželio mėnesio dvidešimt septintą dieną, mes, žemiau pasirašiusieji, švento Benedikto ordino Kražių vienuolyno priorės, gerbiamiausios Jos Malonybės Panos Šverinaitės prašymu, suvažiavę į Dirvėnų dvarą Žemaičių kunigaikštijoje teisti suimtų nusikaltėlių, kaltinamų raganavimu, būtent: Lauryno Kuzmos, Magdelenos Šaulienės, Liucijos Namšienės iš Kirklių sodžiaus, tam pat Dirvėnų dvarui priklausančio. Prieš pirmąjį, Kuzmą, liudijo trys vyrai — Ambroziejus ir Martynas Tamošaičiai, Juozapas Repšas, kad jis Ambroziejaus žmoną per jo paties vestuves, paduodamas mėsos, suraganavo, ji nuo to sudžiūvo ir numirė; Martynas — kad tą Kuzmą, šių metų birželio mėnesio aštuonioliką dieną eidamas į mišką, užtiko miežių želmenis raškanti ir į maišelį dedanti; beraškąs ir buvo suimtas; Juozapas Repšas liudijo, kad jo namuose buvo suraganautas. Jie apsiėmė prisiekti, kad tikrai taip buvo. O prieš Magdeleną Šaulienę liudijo ir ją kaltino ponas Laurynas Naikauskis, kad jos buvo jis pats ir jo namai suraganauti, prieš Liuciją Namšienę tie patys trys vyrai liudijo, kad yra sena prityrusi ragana; taip liudijant, kaltinant ir įrodinėjant minėtiesiems vyrams, mes liepėme budeliui išbandyti ją vandeniui, o kad nuo to bandymo tuoj laisvu noru savo piktus raganavimo darbus abi — Magdalena ir Liucija — išpažino, neberekėjo prisiekti nei ponui Naikauskiui, nei tiems vyrams, o kad Kuzma neprisipažino, tai mes, teisėjai, trims minėtiems vyrams, kaip buvo apsiėmę, prisiekti liepėme, o priesaikos žodžiai yra tokie. Aš, Ambroziejus, ir aš, Martynas, Tamo-

šaičiai, aš, Juozapas Repšas, prisiekiamo ponui dievui visagalinčiam, švenčiausioje trejybėje vienam, — aš, Ambroziejus, tą, kad kai aš vedžiau pirmąją žmoną, Laurynas Kuzma, būdamas vestuvėse, mėsos gabalą mano žmonai ranka padavė, ir nuo to padavimo ji susirgo, sudžiūvo ir numirė. Aš, Martynas, — tą, kad tąjį Kuzmą, šiemet eidamas į mišką, užtikau miežių želmis raškantį ir į maišelį dedantį. O aš, Juozapas, — tą, kad jo namuose suraganautas buvau; jeigu mes teisingai prisiekam, taip mums pone dieve padėk, o jei neteisingai, pone dieve mus užmušk. Po tokios priesaikos mes minėtąjį Kuzmą nuteisėme atiduoti į tortūras, o po jų — sudeginti; Magdeleną ir Liuciją, nors viską laisvu noru prisipažino, bet, kad patvirtintų prisipažinimus ir kad išduotų daugiau, nuteisėme atiduoti į tortūras prie tų pačių liudininkų, o po to, kaip aiškias raganas, sudeginti. Po tokio mūsų nuosprendžio konfesata, jenerolo rašyta šiais žodžiais: Aš, jenerolas, žemiau nuosava ranka padėtame paraše įvardintas, pareiškiu šiuo savo konfesatos raštu, kad šiais tūkstantis šeši šimtai devyniasdešimt šeštaisiais metais birželio mėnesio trisdešimtą dieną, dalyvaujant Jų Malonybėms Ponams teisėjams, būdamas panaudotas pono Danieliaus Butvilos, Jų Malonybių Panų vienuolių Kražių vienuolynui priklausančio Dirvėnų dvaro urėdo, čia pat esant bajorams, Žemaičių kunigaikštystėje valdantiems žemei, kad pirmiausia Laurynas Kuzma tortūrose neprisipažino esąs raganius, o po jo Magdalena Šaulienė tiek laisvu noru, tiek ir tortūrose visų pirma prisipažino, jog poną Lauryną Naikauskį iš pykčio (pas jį tarnavusi) patį suraganavo, sveikatą pagadino ir visus namus jo. Prašė dovanoti, žadėjo kerus nuimti, ponas Naikauskis nedovanojo. O dvaro gyvulius nužiūrėjo bloga akimi ir

glostymais karves, kad pieno neduotų, ir teliukus suraganavo, — tą ji visų pirmiausia, kai buvo pastebėta glostant, suimama prisipažino, dar prisipažino, jog ponią Jurgienę Gailevičienę suraganavo tokiu tikslu, kad po jos mirties p. Gailevičius vestų jos seserį, kuri tuomet pas poną Gailevičių tarnavo, ji dar apkalbėjo Juozapienę Šlepokieneį ir dukterį Magdelenaį, gyvenančias kunigo Siemaškos valdžioj Dirvėnuose, kad yra ragana iš seno ir poną Kazimierą Butkevičių per degtinę paraganavo, idant visiškai proto nebeturėtų, apie tai ir duktė žino, ji dar apkalbėjo Marušką, Adomo dukterį, kampininkę, gyvenančią pas J. M. pono Daškevičiaus pavaldinį, pavarde Pocevičių, kad yra ragana iš seno, tarnaudama pas Kuzmą, mokė jį raganauti, o kad iš karto jis to nesiėmė, už tai jį patį paraganavo, ir jis gydėsi Varniuose, nežino pas ką, o po to tą mokslą priėmė, įvairiose vietose raganavo, ir panų vienuolių Dirvėnų dvaro urėdą poną Butvilą paraganavo; minėtoji Maruška, atsiskyrusi nuo Kuzmos, ką tarnavo pas Krištupą Roką, burtų reikalui kruopas miežines virė ir tris lašus kraujo iš piršto įvarvino į tas kruopas, jas padavė gaspadoriui, jis, jas suvalgęs, sudžiūvo ir mirė. Ji dar apkalbėjo Dovydą Pusčių, gyvenantį Jos Malonybės ponios Šemetienės Gintenių sodžiuj, kad jis ir Raitarą paraganavo, senas raganius, moka viską, ką ir aš; ji dar apkalbėjo Kazimierą Viršienę, jog moka, iš šalnų sniegą suritinsi į gniužulą, ledus, krušas padaryti ir javus visokius išmušti; ji dar apkalbėjo Adovienę su dukteria Ieva, gyvenančias J. M. kunigo Siemaškos valdžioj, tuose pačiuose Dirvėnuose, — ragana iš seno, viską moka, apie kitas dukteris, ar moka ar ne, nežino; ji dar apkalbėjo Petrienę Ližikieneį iš Kirklių, kuri burtų reikalui, eidama prie komunijos, ostiją į skepetą iš bur-

nos išsiėmusi suvyniojo ir namo parsinešė, kai dar gyvas buvo velionis kunigas Jedzevičius, Luokės kamedorius, ir dar, kad kai lietaus debesys rinkdavosi, tai ji iššluodavo kiemą ir, atsiplėšusi ligi nuogo kūno, rūbus ant galvos užsiversdavo, o debesys nuo to į šalis išsiskirstydavo, ta pati Ližikienė nuo akmenų samanas rinko, vabalus virė burtų reikalui, — tą viską ji tiek gera valia, tiek tortūrose ir paskutiniam gyvenimo tarpsnyje nepakeisdama tvirtino. Tų pačių metų birželio mėnesio trisdešimtą dieną J. M. ponas Daškevičius seniau ir dabar apkalbėtą savo pavaldinio kampininę, kuri buvo pabėgusi į Varnius, ten suieškojęs, į tortūras atidavė; Butvilos, J. M. ordino panų urėdo, leidimu [?], ji pirma laisvu noru, paskui tortūrose būdama prisipažino, kad moka raganauti, o paskui apkalbėjo minėtąjį Kuzmą, sakydama: *mane mokė ir pats moka raganauti, turėdamas ant ko piktumą, per alų, degtinę, valgį žmonėms ligą, džiūsną, mirtį, nelaimę moka raganavimais įvaryti, nes yra mūsų vyresnysis. Raganauja javus, miškus, vandenį, veiksmis ir akių pažiūrėjimu. Tiek žmones, tiek gyvulius, ką panori.* Ji dar apkalbėjo Kotryną Riškevičiūtę, kuri taip pat moka raganauti žmones, miškus, javus ir vandenį. Ji dar apkalbėjo Baltramiejienę Lesikienę, Kirkliuose gyvenančią, ta moka, vandens prie vandens iš puodo į puodą pridėdama, gaminti vaistus, kuriuos pati žino, o paskum tuo vandenių javus šlakstydamą gadinavo, ji dar apkalbėjo Kazimierienę Uikšienę, kuri rasą rinko nuo žolynų, nuo medžių, o paskum ant žmonių, ant javų, ant gyvulių šlakstydamą gadinavo, prie to rinkimo ir gadinimo buvo minėtasis Kuzma, kaipo vyresnysis, mokydamas, ir Liucija Baltramiejūtė Namšiūtė iš Kirklių sodžiaus kartu su mumis buvo ir taip raganauja, kaip kitos. Ji dar apkalbėjo Dovydą Pusčią iš Gintenių so-

džiaus, kad iš seno raganius, su Kuzma yra mūsų vyresnieji, daugiau raganauti moka ir mus komanduoja, ką patys nori, tą raganauja ir mums leidžia. Ji dar apkalbėjo Juozapienę Šlapokienę su dukteria Magdalena, Martynienę Bekaulienę našlę su dukteria, kad pernai metais švento Jono naktį Šlapokienė su dukteria iš savo namų pro Kirklių sodžių su mumis draugėje į Šatrijos kalną skrido, o šiemet nežinau, nes kai Kuzmą suėmė, aš iš baimės pabėgau. Ji dar apkalbėjo Vasiukienę, senę, gyvenančią Pašatrijy, J. M. ponios Naruševičienės valdžioje, kuri moka raganauti; žmones apduoti, kad visokiom ligom sirgtų, kaip ir kitos moka. Ji dar apkalbėjo Jonienę Gedžiuvienę, kuri moka raganauti kaip ir kitos, ta laikinai yra paleista priesaikos laidu. Ji dar apkalbėjo našlę Skerdienę, J. M. ponios Belazarienės pavaldinę, gyvenančią Beržinėnuose, — ir ta rasą rankioja į puodus, javus šlakstydamą gadina ir žmonėms kenkia. Ji dar apkalbėjo Karkienę jaunąją iš Luokės miestelio, kuri, turėdama piktumą ant kaimynų ir kitų, su alum, su valgiu apduoda ir visaip gadina, ir akimi nužiūri. Ji dar apkalbėjo Abromienę, senę zakristijonienę, kuri moka tą pat viską, kaip ir Karkienė raganauti. Ji dar apkalbėjo Varnių mieste gyvenančią Zacharijošienę Grabauskienę, senę, kuri moka raganauti žmones, javus, gyvulius, ką nori. Tą pat dieną, birželio trisdešimtąją, pagal viršminėtųjų apkalbėjimą, buvo atiduota į tortūras Liucija Namšaitė iš Kirklių sodžiaus, prisipažino, kad moka raganauti. Pirmiausia apkalbėjo minėtąją Kuzmą, kad yra iš seno raganius, pasižįstu su juo aštuoniolika metų, tasai mokėsi iš senės Rukienės, kuri mirusi, ir jis skraidydavo su ugninėmis kibirkštėmis. Ji dar apkalbėjo Petrienę Lesikienę, kuri, lietu pamačiusi, katilą kieme apsuka, kirvį į sieną

įkerta ir tuo būdu debesis išvaiko, ir ta apkalbėjo Dovydą Pusčių, kad jis vyresnysis raganius ir mus mokė. *Ta pati Liucija apkalbėjo Šlapokiенę ir dukterį Magdeleną, abi moka raganauti, pernai buvo nuskridusios į Šatriją su kibirkštėmis viršum kitų švento Jono naktį.* Ji dar apkalbėjo Luokės Jurgienę Kukšienę, mėsininkienę, kuri moka raganauti ir sėbrystę laiko su kitomis. Ji dar apkalbėjo ordino panoms priklausančių Girkantų Mataušienę Trabienę, moka raganauti ir vyrą savo nuodijo, kuris numirė, o pati su bernu svetimavo. Ji dar apkalbėjo J. M. pono Butlerio pavaldinį Andriulį Jurkšaitį, Varputėnuose gyvenantį, kad moka raganauti žmones, javus, gyvulius. Ji dar apkalbėjo Adomienę Grezienę, gyvenančią prie Namišos, viensėdijoje, Luokės valsčiuje, kuri moka raganauti kaip ir kitos. Ji dar apkalbėjo siuvėjiенę Taliенę Patumšės valsčiaus, kad moka raganauti žmones, gyvulius, javus. Šituos apkalbėjimus tiek tortūrose, tiek ir paskutiniame gyvenimo tarpsnyje visos aukščiau minėtos patvirtino ir nė vieno asmens neatleido, tad jos pagal teisingą savo prisipažinimą drauge su Kuzma mistro pribaiptos buvo. Tų pačių aukščiau įrašytų metų liepos trečią dieną pagal pastarąją apkalbėjimą, nesant mistro, apkalbėtiesiems pribaipti J. M. ponas Martynas Naruševičius, Inflanų pataurininkis, turėdamas pavedimą iš J. M. ponios Mikalojienės Šemetienės, Žemaičių teisėjienės, prie manęs, jenerolo, trijų sudegintų raganų triskart apkalbėtą Dovydą Pusčių iš Gintenių sodžiaus pirmiausia į tortūras atiduoti liepė, o kai neprisipažino esąs raganius, bet nuo apkalbėjimo atleistas nebuvo, jis sudeginti nuteistas tapo. Tą pačią dieną J. M. ponia Naruševičienė apkalbėtą savo pavaldinę Vasiukiенę į tą pačią vietą savo prižiūrėtojui ponui Šiaučylai Jurgiui, kaipo apkalbėtą, prista-

tyti davė galią, o tas, ją pristatęs, pirmiausia į tortūras atidavė, ir toji neprisipažino esanti ragana — tiktai bažnyčioj mišių metu kunigą mintyse su žvėrimi sulygino ir, esą, meduje tarp bičių, avilyje, sausą varlę rado ir velioniui J. M. Naruševičiui, savo ponui, su medum padavė, o kai buvo pastebėta, sakė, kad tai dariusi ne raganavimo tikslu. Ten pat J. M. ponas Fridrikas Butleris, atvykęs konfesatos metu, klausė per mane, jenerolą, ar karvių neraganavo, kad pieno neduotų, — nieko neprisipažino. Tad aš, jenerolas, ką girdėjau iš to apkalbėjimo, kaip viršuj išvardinta buvo, viską surašęs teisingai, pasirašau. Po šitos konfesatos mes, teisėjai, remdamiesi savo dekretu, pirmiau demaskuotų raganavimu kaltinamųjų, o paskiau keturių moterų iš to pat ordino panų valsčiaus triskart apkalbėtų ir teismo galia sudegintų. Po tuo savo nutarimu šiandien savo pačių rankomis pasirašome. Rašyta Dirvėnuose tūkstantis šeši šimtai devyniasdešimt šeštų metų liepos mėnesio ketvirtą dieną.

Šį dekretą, viršuj išdėstyta, pasirašau
Teodoras Povilas Kaunackis mpr.

Šį dekretą kaipo pakviestas ir paskirtas teisėjas
Andriejus Stanislovas Gužauskis

Prie šios bylos buvęs savo ranka pasirašau
Aleksandras Vaclovas Daugėla

Prie to buvau kaipo teisėjas *Jonas Išliauskas*
Mykolas Petras Geržadas, prie to buvęs

Prie to buvau *Laurynas Gužauskis*

Prie to buvau *Steponas Jurgis Daugėla*

Prie to buvau *Stanislovas Konstantinas Geržadas*

Prie to buvau *Mykolas Jonas Sugaudis mpr.*

PRZYSŁOWIA
LUDU
LITEWSKIEGO.

ZEBRAŁ I OBJAŚNIŁ

Ks. Ludwik Adam Jucewicz



WILNO.

DRUKARNIA A. MARCINOWSKIEGO.

—
1840.

LIETUVIŲ LIAUDIES PRIEŽODŽIAI

Surinko ir paaikino

KUN. LIUDVIKAS ADOMAS JUCEVIČIUS

VILNIUS

A. MARCINOVSKIO SPAUSTUVĖ

1840

Leidžiama spausdinti su sąlyga, kad atspausdinus bus įteiktas
Cenzūros Komitetui įstatymo reikalaujamas egzempliorių skaičius.
Vilnius, 1839 metų liepos 6 dieną

*Cenzorius Vilniaus Medicinos-Chirurgijos Akademijos
Valdybos Tarėjas, Kolegijos Tarėjas*

Jonas Vaškevičius

JUOZAPUI GORSKIUI*

VILNIAUS GUBERNIJOS

MARŠALKAI

IR

RUSIJOS IMPERATORIAUS RŪMŲ

ŠAMBELIONUI

kaip

didžios pagarbos ir amžino

dėkingumo

ženklą

skiria

A u t o r i u s

P R A T A R M Ė

Liaudies dainos, patarlės ir priežodžiai jau seniai kelia visuotinį susidomėjimą. Kiekvienas šiandien jaučia jų reikalingumą, kiekvienas su noru gilinasi į tą prosenolių palikimo lobį, kiekvienas mokslingas istorikas ir filosofas gėrisi tais nemokytos liaudies kūriniais,— todėl, kad juose atsispindi originali, be jokios svetimos priemaišos, be sekimo, savosios tautos fantazija. Užtat kiekvienas, kam laikas ir aplinkybės leidžia, o gamta nepagailėjo sugebėjimų, gali ir būtinai turi darbuotis, keldamas aikštėn ir aiškindamas liaudies kūrybos tradiciją. Skundžiasi kai kas, — labai neteisingai, — jog stingą pas mus tokios rūšies medžiagos. Tegu tiktai su noru ir visišku, beatodairišku pasiaukojimu, tokiu pasiaukojimu, koku darbavosi *Zorijanas Chodakovskis* *, nūnai darbuojasi *Narbutas, Macejovskis, Voicickis*, — tegu imasi visi darbo, ir sėkmė apvainikuos jų pastangas, o amžininkų dėkingumas ir būsimųjų kartų geras paminėjimas bus jų triūso atlygis. Dar laikas nepraėjo, dar ne vėlu daryti gausingą piūtį senos savo krašto praeigos ir išminties dirvoje. Kiekvienas mūsųose kamputis žemės, kiekvieni namai, kiekviena šeima turi savų padavimų ir savo prosenolių veikalų atminimo. Neniekinkime tiktai nieko, įeikime į doro

mūsų artojo trobelę, pasiklausykime jo pasakų, jo originalaus pasakojimo, ir sužinosime tokių dalykų, kurių nė sapnuoti nesapnavo mūsų kronikininkai, o išeisim su didžiulėmis svarbių svarbiausių žinių atsargomis. Ten prisiklausysime nuostabių pasakų, dainų ir mįslių, kuriose ne sykį, it uolienose brangakmenis, svarbus įvykis į apysakos rūbą įvilktas slypi.

Tuo įsitikinimu vaduodamasis, aš, būdamas iš pašaukimo visų arčiausiai prie paprastųjų žmonių, nepraleisdavau ir nepraleidžiu progos nepasinaudojęs jų padavimais, patarlėmis, net pačia kalba. Kiemionis Lietuvoje visada originaliai reiškia savo mintis. Jokiu atveju, net apie paprasčiausius daiktus kalbėdamas, jis negali apsieiti be priežodžio. Daugelis tų priežodžių yra istoriniai, einą iš tolimiausių senovės laikų, daugelyje jų atsiliepia dargi senieji pagonybės amžių papročiai ir apeigos. Užtat, kas pasitaikė nugirsti, surinkau ir pagal išgales, pagal savojo krašto istorijos bei mūsų liaudies padavimų, papročių ir buities pažinimą paaiškinau. Šis rinkinys nėra pilnas, nes visko surašyti neįmanoma: kai kuriuos priežodžius, nebūdingus mūsų tautai, atėjusius pas mus iš kaimynų arba mažai patraukiančius dėmesį, praleidau visiškai. O toliau gyvendamas, jeigu tiktai ką pavyks surinkti ir jeigu šis mažas darbelis gera, atvira lietuviška širdžia bus tautiečių priimtas,— išleisti netruksiu.

Kun. L. A. Jucevičius

Rašiau Švenčionyse,
1839 m. balandžio 25 d.

LIETUVIŲ LIAUDIES PRIEŽODŽIAI

I

GENYS MARGAS, ŽMOGAUS GYVENIMAS DAR MARGESNIS

Šiame paprastame palyginime glūdi gili išmintis. Koks naivus šis posakis, kaip jis atitinka paprastų žmonių išmanymą, kurie nežino kito mokslo, kaip tik savo tėviškės gamtos mokslą, kurių pažintys nesiekia toliau nieko, kaip tik tai, kas jiems kasdien, savo namų aplinkoj, savame miške matyti tinkasi. Argi begalima geriau ir taikliau nupiešti visus gyvenimo džiaugsmus, visus nusivylimus, nerimasčius ir kankynes, kaip palyginant juos su margu geneliu. Baltos, tyros plunksnelės — tai kūdikio nekaltybės dienos, palaimingos dienos, nežinančios rūpesčių ir nelaimių. Auksinės plunksnelės — tai jaunystės valandėlės, kada viskas auksas: aukso gyvenimas, aukso mintys, aukso sapnai miegant ir aukso svajonės nemiegant. Bet kaipgi maža tėra tų tokių plunksnelių! Toliau eina pilkos, nešvarios. Taip pat ir jaunuolio gyvenime: per anksti šleikštulys aptemdo veidą, per anksti ateina persisotinimas džiaugsmiais, kuris jį, netekusį troškimų, atbukusį viskam, kas gražu ir kilnu, priverčia ieškoti materialinių smagumų. Sužiba ir čia dar kur-ne-kur žalios vilties plunksnelės, bet pa-

mažu jos vis labiau ir labiau ima temti ir galiausiai pasidaro juodos — tai sielvarto ir nuliūdimo ženklas. O tarp visų plunksnelių atsiranda ir ryškiai raudonų dėmyčių, tarytum tam, kad žmogui pasirodytų, jog vienintelė jo dalia šioje žemėje — tai sunkus triūsas ir kruvinas prakaitas.

II

ŽEMAITIS KUKUTIS

Lietuvos Pabaltijo kampo žmonių pratisa kalbėseną davė pamato pravadinti tuos žmones giesmininkais (kukučiais). Tas žodis, gal netyčia kieno pasakytas, buvo imtas vartoti, apibendrintas, o ilgainiui ir į priežodį pateko. Žemaičiuose to priežodžio nesu girdėjęs; vartoja jį tik tai tikrojoje Lietuvoje, tai yra dabartinėse Upytės, Vilkmėgės, Kauno, Trakų, Švenčionių ir Vilniaus apskrityse.

III

GERIAUS PAS HURČINĄ BŪTI BERNU

Hurčinas, Žemaičių šlėkta, gyvenęs kažkur Palangos apylinkėj, buvo baisiai biaurus būdo žmogus ir žiaurus, jis spausdavo savo baudžiauninkus ir niekaip negalėdavo užlaikyti šeimos; net pats velnias, kaip kiemionių pasaka sako, pristojęs pas jį prie darbo, nepataikė visiems jo užgaidams įtikti. Ta keista reputacija davė progos liaudžiai susikurti priežodį. Jei kurį žmogų visos viltys pameta, jei priešingas likimas kamuoja, jei ūkininkui vis niekas neuždera ir neuždera arba jei jis niekaip savo darbų apveikti neįstengia, tai visada sako: „geriau pas Hurčiną būti bernu“ *, negu veltui triūsti.

Kiemionių pasakų apie Hurčiną yra labai daug Žemaičiuose, ir visose svarbiausiasis vaidmuo tenka velniams. O kad šio priežodžio aprašas būtų pilnesnis, įdedu čia vieną:

HURČINAS IR GUDRIAUSIASIS VELNIAS

Seniai, labai seniai gyveno Žemaičiuose, Palangos apylinkėje, žmogus, pavarde Hurčinas. Jis buvo šlėkta iš senelių prosenelių. Sėdėjo sau ramus paveldėtame tėvo kieme, nieko neveikė,— žinai, kaip šlėkta; apdaras jo buvo baisia sustiręs, prausdavosi kartą savaitėje; skaityti nemokėjo, užtat nežinojo nieko, kas pasaulyje dedasi, ir buvo tuo patenkintas. Turėjo pačią, gražią kaip saulė, gerą kaip angelas, ir ketvertą sveikų raudonskruosčių vaikų: tris dukteris ir vieną sūnų.

Vienintelis Hurčino užsiėmimas buvo pinigą krauti. Visokių jis priemonių griebdavosi, vis kaip daugiau pinigų susiplėšti. Linus, kviečius, rugius varydavo tiesiai į artimesnius prekybos uostus ir tiktai vien galvojo, kaip daugiau naudos išspausti iš baudžiauninkų, nes baudžiauninkai, jo akimis žiūrint, buvo niekas kitas, kaip tik gyvuliai. Žinojo jis gerai, kad ir kiemionys yra tokie pat žmonės kaip ponai, bet vis tiek visada sakydavo, kad šlėktos vedą savo kilmę iš Jafeto, o kiemionys — iš Chamo. Užtat šitai prakeiktai padermei visiškai nereikia turto nei gerovės, nes kai tiktai kiemionis praturtėjęs, tuoj pasidaręs neklusnus ir imąs nosį riesti. Ne sykį jis net taip kalbėjo, kad iš baudžiauninko reikia viską išplėšti, jį visiškai ubagu paversti, privaryti ligi pat paskutiniosios, kad kiemionis, jei nors vieną karvę turįs, tai jau, girdi, įmanytų su savo ponu už vieno stalo sėstis.

Tai ir nenuostabu, kad, tokių nusistatymų laikydamasis, visiškai savo kiemionis elgetomis pavertė ir privarė ligi tiek, jog visi ėmę nuėjo pas kunigaikštienę Birutę, puolė jai į kojas ir su ašaromis meldė, idant teiktųsi juos išvaduoti iš tos nuozmios nevalios. Birutė pasigailėjo jų ir atpirko visą kaimą su visais baudžiauninkais iš beširdžio pono. Hurčinas pardavė labai mielai, nes ir kas jam bebuvo veikti su tais **galvijais**, kuriuos reikėjo iš savo kišenės dengti ir penėti veltui.

Taip jis liko vienas su pačia ir vaikais savo sodyboje ir neapsakomai džiūgavo susikrautais lobiais. Bet šit ir vėl užėjo bėda: niekaip negalėjo gauti samdininko, kas artų, piautų, šienautų ir dirbtų visa, kas reikia, po namus. O jei ką ir gaudavo pasisamdyti, tai niekas ilgai netverdavo: šlėkta spausdavo nežmoniškai, mušdavo žiauriai ir, išrėžęs iš nugaros diržą, išvydavo. Buvo net priėmęs kažkokį velneką, bet tas, pasirodo, buvo tikras išsižiojėlis: porą dienų pabuvęs, negalėdamas įtikti visoms šeimininko užmačioms, išdrožė sau atgal į pragarą.

Šit vieną kartą, kai Hurčinas suko galvą, iš kur berną traukti, ateina pas jį atletiško sudėjimo vyras.

— Gera diena, gerbiamas pone.

— O ko nori, mulki?

— Tarnybos esmi reikalingas.

— Gausi ją pas mane, tik tokia sąlyga, kad jei tiktai man ko nepadarysi, tuoj išrėšiu tau diržą iš nugaros ir išvarysiu.

— Gerai, gerbiamas pone, tinku, nenoriu iš pono jokio užmokesčio, viską leidžiuosi daromas; tiktai, kita vertus, reikalauju, kad ir ponas ant manęs nepyktum, jei ką padarysiu ne pagal pono skonį, o kitaip — lik sveikas.

— Palauk, duok man pagalvoti.

Jis svarstė, ką čia jam galėtų bernas pikto padaryti, jei jis atliks visas savo pareigas; o jei ir ištaisys kokią šunybę,— na, tai juk už dyką gi dirba; tad padarytas nuostolis bus kaip ir algos vietoj. Galvojo, galvojo — galvojo ilgai, pagaliau tarė:

— Priimu tave.

Tuoj nieko nelaukęs pats gudriausiasis velnias (nes negi kas kitas buvo tasai bernas) įsikūrė pas Hurčiną ir prašė užduoti jam darbą. Pirmai pradžiai liepė jam parvežti malkų iš miško.

Velnias pasikinkė tokią baigeną kumelšę ir nuvažiavo į patį gražųjį šlėktos ažuolyną. Išrovė visus ažuolus ir, nė šakų nenugenėjęs, susikrovė ir parvežė. Susiraukė Hurčinas, pamatęs, kiek jam čia padaryta nuostolių, permanė, kas per paukštis yra jo bernas, bet, dėdamasis vis tiek smagus, pasakė:

— Labai gerai!

Kitą dieną liepė velniui eit kultū. Velnias nuėjo į klojimą ir uždegė javus. Kai jau visa troba liepsnojo, pamatė šeimininkas ir išsigandęs šoko gelbėti — žiūri, nagi velnias kuo ramiausiai, nelyginant koks vokietis, stovi rankas susidėjęs ir šildo snukį prie ugnies.

— Ką tu dirbi, nenauda!

— Nieko, pons, džiovinu javus.

— Javus džiovinui, šunie,— aš tau parodysiu, kaip iš manęs juokus daryti!

— Tai ko ponas pyksti?

Hurčinas atsiminė sutarties sąlygas, atsiminė, kas per vienas yra jo bernas, ir tarė mikčiodamas:

— Ne, ne, nepykstu nė kiek... aš... aš... aš norėjau... norėjau tik pasakyti, kad... kad džiovinum atsargiai.

Po kurio laiko artimiausioj bažnyčioj buvo atlai-

dai. Hurčinas išsiruso su pačia į atlaidus, o velnią paliko namų saugoti ir paliepė, kol juodu iš bažnyčios griš, vaikus nuprausti. Velniui to ir tereikėjo.

Ligi tik ponai pro vartus, tuoj velnias užkaitė dideliausią katilą, brogos verdamąjį, užvirino vandenį ir sugrūdo į jį visus vaikus. Po valandėlės vargšai kūdikiai atidavė dievui dvasią. Tada velnias ištraukė visus, ištepė grietine ir sustatė ant lango.

Grižta tėvai, žiūri — pažint savo vaikų nebegali: manė, kad čia aniuoliukai pro langą žiūri. Tiktai kas aprašys jų sielvartą, kai pamatė, kad nebegyvi. Motina, nieko nebelaukusi, pasimirė, o jos siela, pavirtusi rai-bąja gegute, išlėkė į girią savo nelaimės apraudoti. Pats Hurčinas, saško, tapęs bernardinu, o velnias, patenkintas savo darbu, pasiutusiai nusikvatojo ir išdrožė toliau į pasaulį vargšų žmonių iš kelio vesti.

IV

TELŠIŲ PLIUMPIS

Telšių apskritis iš seno garsi žmonėmis, kurie, nors turėdami daug pilietiškų teigiamybių ir pasišventimo savajam kraštui, buvo uolūs Bakcho garbintojai. Šio šimtmečio pradžioje apskrities sostinėje net buvo susikūrusi draugija, vardu „Kontubernija“, panaši į Vilniaus „Triūbočių“ broliją (žr. „Wiadomości Brukowe“)*. Sąmojingos eilės apie tą Kontuberniją, parašytos bevardžio autoriaus (rodos, kunigo Valiūno)*, yra laikraštyje „Dziennik Wileński“ 1817 m. Ta draugija jau seniai iširo, bet jos garsas ir jos narių garsas išliko tame posakyje: Telšių pliumpis.

V

RASEINIŲ MAGDĖ

Prancūzė Magdalena, kurios pavardės jau niekas dabar nebeatmena, buvo pirma modistė (marchande de mode) Žemaičiuose. Ji atsikėlė Augusto III laikais iš Varšuvos į Raseinius. Ta nepaprasta būtybė, išsipuošusi pagal naujausią Paryžiaus žurnalą, duodanti toną visai provincijai, savo atsiradimu pakėlė labai daug triukšmo ir užjudino galvas visoms žemaitėms, kurios iš pradžių nelabai buvo jai palankios, nes visas jaunimas traukė į Raseinius nelyginant į atlaidus. Betgi vėliau smalsumas ir pliuškumas, silpnybės, bendros visoms Lietuvos dukterims, pergalingo nepalankumą, ir jos pačios pradėjo lankytis: pirma tik pasižiūrėti to naujo stebuklo pasaulyje, o paskui, pamėgusios visa, ką darė ir turėjo Magdalena, pačios ėmė jos pavyzdžiu puoštis ir visu kuo ją sekti, net drabužių spalvomis, elgesiu, povyza ir eiseną. Lengva įsivaizduoti, su kokia nuostaba žiūrėjo liaudis į tą naują metamorfozę. Ligi tiktai pasirodydavo mergina, apsirengusi prancūziškai, paprastieji žmonės rinkdavosi pulkais, lyg kokių neregėtų stebuklų pasižiūrėti, ir sakydavo: „Pasirėdžiusi kaip Raseinių Magdė.“ Dabar tas priežodis vartojamas kitokia prasme: laisvų papročių moteris yra vadinama „Raseinių Magde“*.

VI

BY VOKIETIS BALSO ŽMOGAUS NESUPRANTA

Buvo kitados toks visuotinis lietuvių liaudies įsitikinimas, kuris ir dabar dar kur-ne-kur tebesilaiko, kad vokiečiai neturį kalbos, o tik nesuprantamais garsais

savo jausmus reiškia. Tas manymas yra bendras visoms slavų padermėms, kaip rodo ir pats žodis „nemoc“ (nuo žodžio „nemy“). Prūsų lietuviai vokiečius vadina *nebyliais*, t. y. bekalbiais. Vokiečių nemokėjimas lietuviškai davė pamato atsirasti priežodžiui, jog *vokietis balso žmogaus nesupranta*. Tuo priežodžiu pasirėmęs, ir mūsų lietuvių Vaidila * vienoje savo istorinėje apysakoje sako:

*Nors ir vokietis, bet žmogaus balsą supranta! **

VII

ŠATRIJOS RAGANA

Šatrija, toksai kalnas Žemaičiuose, yra lietuviams tas, kas „Łysa góra“ kalnas lenkams. Šv. Jono naktį, taip mano liaudis, visos raganos, pasitepusios pažastis tepalu, gamintu iš visokių žolių, joms vienoms težinomų, skrenda į Šatrijos kalną ir ten puotauja, šokdamos su velniais ir gerdamos nekrikštytų kūdikių kraują. Kad galėtum tapti ragana, reikia būti biauriai ir senai (nors jaunos ir gražios gal daug labiau yra vertos to garbaus titulo). Užtat senos bobos dažniausiai ir yra vaišinos tuo posakiu: *Šatrijos ragana*.

VIII

ŠNYPŠČIA KAIP ŽALTYS BE OŽKOS PIENO

Šis priežodis, siekiantis tolių toliausius senovės laikus, kai dar mūsų tėvai žalčius laikė savo namų dievais, duoda pamato manyti, kad lietuviai tiems fetišams dėdavo kaip auką ožkos pieną. Mūsų šalies senovės tyri-

nėtojai, kiek man žinoma, kalbėdami apie apžadus, nieko apie tai neužsimena. Nūnai apie kitą žmogų, arba jei kas nepatenkintas kuo nors, sakoma:

Šnypščia kaip žaltys be ožkos pieno.

IX

GARSINGAS KAIP KRETINGOS VARGONAI

Kretinga, parapijos miestelis Žemaičiuose, garsus gotiškos-graikiškos architektūros bažnyčia ir vienuolynu, pastatydintais kunigams bernardinams Jono Karolio Chodkevičiaus, didžiojo Lietuvos etmono (žiūrėk Naruševičiaus „Historja J. K. Chodkewicza“, II tom.). Ten yra gražūs ir dideli vargonai 36 balsų, dviejų manualų ir su pedalais. „Garsingas kaip Kretingos vargonai“ sakoma todėl, jog ne tik Žemaičiuose, bet ir visoj Lietuvoj geresnių vargonų nėra. Čia dar priklauso ir šitas priežodis: *šaukia kaip Kretingos vargonai.*

X

PALANGA — TAI NE SVIETO PABANGA

Kitados Lietuvoje, pagal tuometines šio krašto geografines sąvokas, matyt, buvo priežodis ar bent toks manymas: Palanga — svieto pabanga. Tačiau, kai įsikūrė tame mieste uostas, kada lietuviai pažino užjūrio kraštus, tada pasakė: Palanga — tai ne svieto pabanga. Pasikeitus seniesiems įvaizdžiams, ir senasis priežodis išnyko, o jo vietoj susidarė naujas. Kiekvienas kėmionis, kuriam tik yra tekę būti už savo krašto ribų, su tam tikru pasididžiavimu sako:

Palanga — tai ne svieto pabanga.

XI

KAVOJASI KAIP KIPŠAS NUOG PERKŪNO

Dar ir šiandien lietuvių liaudyje tebesama tikėjimo, jog perkūnas trenkia į tą vietą, kur yra velnias. Tad jeigu velnią audra užklumpa lauke, tai jis išsigandęs kur galėdamas ieško priebėgos, lekia kuo greičiausiai slėptis ar išpuvusio medžio drevėj, ar tuščioj daržinėj, o kartais net ir gyvenamoj troboj. Žemaičiuose eina per žmones padavimas, kad sykį, užėjus liūčiai su griausmu, į vienus namus įbėgęs jaunas vokietukas su trumpu frakiuku. Šeimininkė, sėdėdama prie ugnies, padavusi jam kėdę ir paprašiusi pasišildyti. Svečias, tos moters mandagumo paveiktas, valandėlę pasilsėjęs, dailiai nusilenkęs ir greit išdūmęs iš priemenės, liepdamas išmesti kieman kėdę, kuri buvo jam paduota; kai tik ją išnešę, perkūnas tučtuojau į druzgus ją sudaužęs. O vokietukas nusijuokęs balsu ir dingęs.

XII

ESAM LYGŪS. KAIP PLUNGĖS ŽYDAI

Plungė — Žemaičių miestelis, gyvenamas beveik vienu tik žydų, laikančių prekybą su Prūsais. Seniau čia buvo keliolika žymių senojo įstatymo kapitalistų, kurie, būdami turtingi, niekino neturtingesnius savo tikėjimo bendrus. Labai dar neseniai gaisras baisiai tą miestą nuniokojo. Per gaisrą vienas neturtėlis izraelitas, perkraustęs visą savo smulkią mantą iš namų į lauką už upelio, ramiai žiūrėjo, kaip namai dega. Paklaustas, ko neinaš savo artimiesiems į pagalbą, atsakė:

— Na, kam gelbėt,— dabar visi būsim lygūs.
Iš to ir atsirado priežodis:

Esam lygūs kaip Plungės žydai.

XIII

ATSILIEPIA KAIP VARNIŲ VARPAS LŪKSTE

Yra Žemaičiuose padavimas, kad, vežant į Varnius naujai nulietus varpus žiemą ledu per Lūksto ežerą, le-
das neatlaikęs, ir vienas, didesnysis, paskendęs ežere. Užtat dabar, kai antruoju skambina, tai anas gailingai
atsiliepia vakarais: **bro-lau! bro-lau!** Iš to padavimo atsi-
rado priežodis: „Atsiliepia kaip Varnių varpas Lūkste“. Čia reikia dar pridurti, kad lietuvių liaudis aplanai,
būdama pamaldi, o todėl ir daug religinių legendų tu-
rinti, pripažįsta varpams labai daug reikšmės ir antpri-
gimtinės galios. Sakoma, pavyzdžiui, kad varpas nulie-
tas, kol nešventintas ir neturi vardo, jokiū būdu iš vie-
tos pajudinamas nesiduoda, kad varpo balso bijo raga-
nos ir velniai, kad mirusiojo žmogaus vėlė varpo gar-
sais skrenda į dangų ir t. t.

XIV

RAUDONAS VAIKELIS *

Daug yra Lietuvoje pasakojimų apie pinigus. Ilgais
žiemos vakarais kiekvienoje kaimo troboje, tyliai dūz-
giant verpėjų rateliams, nuostabūs dalykai yra pasa-
kojami apie užkeiktus lobius, saugomus velnių senose
pilyse bei požemiuose, sako net, jog pinigai vaikščioja
po pasaulį įvairios spalvos žmonių pavidalu. Taip antai,
aukso pinigai įgauna raudonos spalvos žmogaus pavi-

dalą, sidabro — baltos, vario — rudos. Tie žmonės, jei ką kelyje sutinka, prašo prisispyrę, kad jiems užduotų per veidą. Tačiau niekas neturi tiek drąsos, kad ryžtųsi tokį jų norą patenkinti. Laimingas tas, kuris pasidrašinęs prieina prie piniginio berniuko (pinigai reiškiasi jaunų žmonių pavidalais) ir paliečia, nors pamažu, jo kūną, nes nuo mažiausio sudavimo pasidaro taip, jog to pavidalo išorė suyra ir pinigai pabyra. Iš to tikėjimo atsirado ir priežodis „raudonas vaikelis“. Liaudis šiandien, jei nori apie ką pasakyti, kad yra turtingas, sako: *tai raudonas vaikas*, — vadinasi, tas žmogus turi dukatų.

XV

IŠMINTINGAS KAIP ZALESKIO GANDRAS

Kokį tobulumo laipsnį gali pasiekti paukščio instinktas, rodo šis atsitikimas, buvęs senų senovėje. 1826 metais man vienas labai senas kiemionis pasakojo, kad jis girdėjęs dar savo senelį pasakojant, jog pas Zaleskį, Telšių apskrities dvarininką, devynerius metus iš eilės perėjo sode, aukštam ąžuole, gandas; išperėjęs ir užauginęs vaikus, kas ruduo išskrisdavo, o pavasarį vėl parskrisdavo. Tas gandas visiems namiegams buvo labai gerai pažįstamas, nes ant pat kupros turėjo juodą lopinėlių. Kiekvieną kartą, kai iš savo tolimos kelionės pargrįždavo, rasdavo lizdą sutaisytą, visi jį, kaip pavasario pranašą, linksmomis šūksniais sveikindavo. Taip pat prieš kiekvieną išskridimą jis su visu savo įpėdinių pulku atlėkdavo po langu, nutūpdavo ant arti augančio topolio ir liūdnu klekenimu tarsi atsisveikindavo su savo šeiminkais. Taip dėjosi aštuonerius metus; o devintaisiais metais, kai savo papročiu atlėkęs su įpėdiniais

atsitūpė prieš langą, buvo nepaprastai liūdnas, nuolat svyravo ant topolio šakos, pagaliau nukrito žemėn, dėdamasis nugaišęs. Jaunikliai gandrai ir nusiminusi jo pati ilgai apie negyvėlį vaikščiojo, judino snapais, pagaliau išskrido. Praėjus kuriam laikui, jis atgijo ir tiesiai pro atdarą langą įskrido į vidų. Apsidžiaugė visi tokiu įvykiu, ėmė jį penėti, popstyti; paliko linksmas; betgi po kelių mėnesių nugaišo. Iš to paaiškėja, jog jis, matuodamas savo jėgas pagal būtuosius metus, numatė, jog jam nebeįmanoma lėkti į tolimą kelionę, jog jis nebeatsilaikys, ir todėl su savo draugais išskristi nenorėjo. Iš to atsitikimo atsirado ir priežodis. Dabar, kai darbo metu bernas ar merga dedasi sergą ir dirbti nenori, sakoma:

Išmintingas (-a) kaip Zaleskio gandrai.

XVI

NEI ŠUO, NEI KĖDALĖ

Kad suprastume šį priežodį, reikia žinoti, jog Lietuvoje daro kėdes tokiu būdu: išpiovę gabalą medžio, vieną jo šoną nutašo lygiai, o kitame, priešingame, kojų vietoj palieka keturias šakas, nukirstas vienodo ilgumo. Iš vieno galo išdrožia kokio gyvulio galvą, iš kito — užpakalinę dalį. Apie žmogų dviprasmiško charakterio arba tokį, kuris niekam neturi gabumų, sako Lietuvoje:

Nei šuo, nei kėdalė.

XVII

EIK SU VELNIU OBUOLIAUTI — PALIKSI BE TERBOS IR BE OBUOLIŲ

Yra Lietuvoje liaudies padavimas, kad velnias, sutikęs kartą miške žmogų, renkantį obuolius, norėdamas iš

jo pasityčioti ir jį apgauti, parodė jam gražią aukštą obelį, obuoliais lūžtančią. Žmogus, tai pamatęs ir užuodęs labai skanų priėjusių vyninių obuolių kvapą, įlipo į medį jų skinti, o dėl patogumo, kad niekas nekliūtų, nusimetė ir terbą. Velnias žadėjo numestus žemėn obuolius rinkti ir dėti į krūvas. Tačiau kaipgi nušėbo vargšas, kai, įlipęs į medį, rado ne gražius obuolius, o eglės kankorėžius; o kol išlipo žemėn, velnias, sudraskęs terbą, juokdamasis nubėgo. Tas padavimas davė progos susikurti priežodžiui. Dabar, kai lietuvis ar žemaitis kiemionis nori ką įspėti, kad nesusidėtų su įtariamu suktybėmis žmogumi, sako:

Eik su velniu obuoliauti — paliksi be obuolių ir be terbos.

XVIII

PLEP KAIP VARNIŲ DAVATKA

Žodžiu *davatka* suprantama aplamai moteriškė dievobaiminga, atsidėjusi melstis. Į tą broliją paprastai dedasi arba dėl aukštesniųjų pamaldumo akstinų, arba, kaip dažniausiai esti, tos moteriškosios lyties asmenybės, kurios jau jokios vertės pasaulyje turėti nebegali, kurios, palytėtos laiko negailestingos rankos, suseno, neatitikusios savo pašaukimo, žodžiu, tos, kurių gražusis vaidmuo šioje ašarų pakalnėje jau visiškai pasibaigęs. Tokios tad būtybės, metusios visas svieto tuštybes, įsikuria kame nors prie bažnyčios miestelyje, atsideda pamaldumui (labai pagirtina), o likusiu nuo maldų laiku, iš uolaus rūpinimosi gerais papročiais, duoda garo liežuviais apie artimo darbus. Tačiau pliuškumas, koketerija ir senos, geros, gražesnės praeities atminimai nepasitraukia nuo jų visiškai.

Tokios tad *davatkos* vaizdą turime nupieštą meistriškos Krasickio rankos *:

Grakšti figūra, ir nors žvilgsnį nuleidus,
Nors kalbos ir šventos, bet — žodžio meilumas!
Matai suliepsnojant akis jos ir veidus,—
Tai slaptas laikysenos menas — kuklumas.
Atodūsis — lengvas vaitojimo aidas,
Ir puikiai suderintas jos žaismingumas.
Vėduoklė ir žvakė, rožančius, skruoste apgamėlės,
Hipolitą ¹ skaitant — balsas balandėlės ²...

Žemaičiuose *davatkomis* vadinamos moterys, užsimančios patarnavimais bažnyčiai. Jų pareigos yra: puošti altorius, šluoti bažnyčią, giedoti rožančių ir t. t. Apie tokios rūšies *davatkas* ir mūsų priežodyje kalbama.

Žemaičių *davatka* yra tai tipas, visiškai skirtingas ir nepanašus į visas kitas moteris. Sena kaip pasaulis. biauři kaip mirtina nuodėmė, plepi kaip visos papūgos, daiktan sudėtos, jos liežuvis — tai malūno pitlius. Drabužis to sutvėrimo nevalyvas, nešvarus, biauřiai dvo-kiantis, akys nuleistos, bet vis tiek mato viską, kas yra, ko nėra ir ko būti negali, balsas — vidurys tarp pavar-sarinio varlės kurkimo ir netepto lietuviškų vežėčių rato girgždėjimo. *Davatka* pasižįsta su visomis senomis pleperzomis — iš jų ji sužino naujienas apie visą apy-

¹ „Hipolitas“ — senas lenkiškas romanas, nepaprastai sentimentalus ir gerokai kvailas.

(„Priežodžių“ autoriaus pastaba)

² „Głos synogarlicy, jęczącej na puszczy i t. d.“ maldaknygė, kupina mūsų protėvių religinio paprastumo ir nuoširdumo, neteisingai suniekinta *.

(„Priežodžių“ autoriaus pastaba)

linkę ir, ką sužinojusi, iš namų į namus išnešioja, ir vis su naujais pagražinimais, vis su naujais priedais; žodžiu — tai gyvas, vaikščiojantis laikraštis. Čia vėl turime pasiskolinti posakių iš Varmijos vyskupo *: jos

Garbingų sumanymų pilnas uolumas,
Paskelbdamas karą žmonių nedorumams,
Nekęsdamas jų nuodėmingojo būdo,
Tylom sužaloja, maldingai nužudo.

Varnių miestelis, pasirodo, iš seno buvo tų plepių būtybių sostinė, jeigu jų plepumas net į priežodį įėjo. O apie dabartines tenykštes *davatkas* tai jau vien iš mandagumo tylėti reikia.

XIX

PASIPŪTĘS KAIP PELĖDA

Lietuvių liaudis, visada turtinga kuo taikliausių palyginimų, imtų iš kasdieninio patyrimo, žmones per daug apie save manančius ir išdidžius vadina pelėdomis. Priežodį „pasipūtęs kaip pelėda“ dažniausiai taiko savo ponams, kurie labai teisingai gali būti sulyginti su tais nakties paukščiais, nes nemėgsta šviesos (nekalbame apie atskirus individus, bet apskritai; išimtys juk taisyklės nesudaro), yra išdidę, nemėgsta tvarkos, savo kiemionims žiaurūs ir vos nepasakiau — plėšrūs.

XX

VAIKŠČIOJA KAIP GERVĖ

Visiems yra žinoma lėta ir pastingusi gervės eigastis, kaip ji tikrai didžiūniška povyza, vienodu žingsniu žen-

gia ir kas valandėlė žvalgosi į visas puses, tartum norėdama persitikrinti, ar visi ją mato. — Apie žmones, turinčius šitos paukštės savybių, kurie jokių daugiau šaunių ypatybių neturi, kaip tik susivėlusią fizionomiją ir drabužio dailumą, lietuvių liaudis labai teisingai sako šį priežodį:

Vaikščioja kaip gervė.

XXI

IŠSITAIŠĖS KAIP PRANCŪZAS

Šis priežodis daugiau buvo vartojamas seniau, prieš atsikeliant į mūsų kraštą svetimiams papročiams ir madų keistenybėms, negu dabar. Šiandien, kada bet amatininkėlis ištenka įsitaisyti arlekiniško sukirpimo drapanėle, vadinamą *fraku*, toks priežodžio taikymas nebeturi prasmės. Vis dėlto lietuviai apie tuos žmones, kurie, gyvendami ne pagal savo padėtį, stotasi dideliais ponais ir, neturėdami atsakančio turto, stengiasi mėgdžioti didesnius, o ypač apdaru, pasityčiodami sako:

Išsitašęs kaip prancūzas.

XXII

ABU LABU

Abu labu yra lietuviškas žodžių žaidimas, kurio jokia kita kalba tiksliai perteikti negalima. Kai panašaus būdo ir mąstysenos žmonės susideda glaudžion draugėn arba kai vienas sukčius nori kitą tokį pat sukčių suvedžioti ir apgauti, lietuvių liaudis paprastai sako:

Abu labu.

XXIII

AŠ ESMI NEŠTAS IR PAMESTAS

Šis priežodis visiškai atitinka lenkų priežodį: *buvę ant ratų ir po ratais* arba *tai visko matęs paukštis*. Žmonės, daug visko savo gyvenime matę, su tam tikru pasigyrimu sako: „Aš esmi neštas ir pamestas.“

Čia dar reikia pridurti ir kitą priežodį, taikomą žmonėms suktiems ir apsuksiams:

Su tuo žmogum nei rask, nei pamesk.

XXIV

GULI KAIP ŠUO ANT ŠEKO

Priežodį *guli kaip šuo ant šeko* lietuviai paprastai taiko žmonėms šykštiems, kurie nei patys savo turtais naudojasi, nei jų užleidžia kitiems.

XXV

ILGAI PRAUSIASI KAIP SAULĖ

Baltijos pajūrio liaudis mano, kad saulė kiekvieną dieną maudosi jūros vandenyse, užtat taip skaisčiai šviečia. O jei kurią dieną apsiniaukę, tai sako, kad „saulė patingo išsimaudyti“. Tada, o labiausiai per darbymetę, kai šiluma reikalinga, kad šienas ar javai džiūtų, meldžiasi, prašo dievą, kad palieptų saulei nusiprausti. Dar mano, jog vasarą žmonių veidai įdege, kad saulė iš pavydo (**saulė** lietuviškai moteriškos giminės), idant niekas už ją nebūtų gražesnis, pabarsto visus rusvais milte-

liukais, smulkiais smulkiais, randamais jūros dugne. Iš to manymo atsirado priežodis:

*Ilgai prausiasi kaip saulė **.

XXVI

KRIOKIA KAIP PRŪSŲ ŽALNIERIUS

Kas tik yra matęs senų laikų Prūsų kareivį (apie dabartinius čia nėra kalbos), nutukusį, raudoną kaip persiką, su dideliausiu pilvu, išaugusiu nuo bulvių ir *biro* *, su pilvu, iš kurio malonės vos už kelių žingsnių jo šeimininkas žemę temato, kiekvienas lengvai sutiks, jog taiklaus esama šio palyginimo. Žodis *kriokia* reiškia šniokštavimą, tik ne bet kokį, o nupenėto meitėlio šniokštavimą.

XXVII

BALSINGAS KAIP KRAŽIŲ VARPAS

Kitados Žemaičiuose, Kražių³ miestelyje buvo parapijos bažnyčioje labai didelis varpas, kuriam įsiūbuoti

³ Lygumoje, abipus *Kražantės* upės, stovi miestelis, gavęs nuo jos vardą, — *Kražiai*, iš seno garsūs Žemaičiuose aukštesniąja mokykla, kurioje mokė pirma jėzuitai, paskui eksjėzuitai, senosios regulos karmelitai, pagaliau pasauliečiai mokytojai. *Kražiai* priklausė seniau kunigaikščiams *Radvilams*, iš jų atiteko *Jonui Karoliui Chodkevičiui*, didžiajam Lietuvos etmonui ir Vilniaus vaivadai, paskui juos valdė kunigaikščiai *Zbarauskiai*, galiausiai grafas *Rodzevičius*. O dabar juos valdo, galima sakyti, visi. Mat, kiekvienas namas, kiekviena skurdžiausia karčiamėlė, kiekvienas prasčiausias kromelis, kuriame turima parduoti keli svarai muilo ar keli lapeliai tabokos, turi sau atskirą poną. — Tai miestelis, turintis keletą šimtų namų, nešvarus, dumblinas, gyvenamas daugiausia žydų. Jo aristokratija — gimnazijos mokytojai ir mokiniai. Namai kai kurie gražūs, bet bendroji fiziono-

reikėdavo keliolikos žmonių. Per gaisrą tas varpas krito ir sudužo. — Iš jo šukių buvo paskiau nulieti trys nauji varpai, du dideli ir vienas mažas, kurie ir dabar tebėra. *Balsingas kaip Kražių varpas* sakoma dėl to, kad jis, matyt, turėjo labai didelį ir toli einantį balsą. Senais laikais Žemaičiuose labai daug miestelių garsūs buvo savo kokiomis žymenybėmis, kurias liaudis ir dabar tebeatmena. Svarbiausias išvardinsiu:

Raseiniai — Magde,
Telšiai — girtavimais,
Šiauliai — puikia bažnyčia,
Kražiai — varpais,
Varniai — davatkomis,
Kretinga — vargonais,
Lioliai — gira, kuri vadinasi **raugalas**.

mija išrodo kaip pasiturinčio izraelito rūbas, kame turtas ir elegancija eina sumišai su purvu.

Per pat vidurį miestelio teka *Kražantė*. Jos veidrodyje žiūrisi samanoti kitados šaunios švento *Ignaco Lojolos* sekėjų kolegijos mūrai. Bažnyčią, kolegiją ir mokyklas pastatydino Jonas Karolis Chodkewičius. Lietuvos etmonas prieš Chotino mūšį, melddamas dievą pagalbos pergalėti Lenkijos ir visos krikščionijos priešą, ir atidavė valdyti kunigams jėzuitams (žiūrėk *Naruševičiaus* „*Historya J. K. Chodkiewicza*“, II t., ir *Matthiae Casimiri Sarbievii e Societate Jesu, Carmina. Parisiis MDCCCLIX. Lyricorum lib. III, ode XXVII. In primi lapidis jactu, cum Joannes Carolus Chodkiewiczus contra Osmanum Turkarum Imperatorem signa moturus, Templum VIRGINI MATRI Crosensis Societatis Jesu Collegii extrueret.*

Be mokyklos, vadinamos *akademine*, jėzuitai laikė Kražiuose pasaulinių kunigų seminariją 171 metus, nuo 1570 ligi 1741 metų, kuriais toji dvasinė įstaiga buvo perkelta į Varnius. — Iš daugelio vertų pagarbos jėzuitų ordino narių, gyvenusių Kražiuose, istorija mums primena *Kazimierą Sarbievijų*, pasaulinio garso poetą, rašiusį lotyniškai, *Adomą Stanislovą Naruševičių*, didžiausią lenkų istoriką, taip pat įžymų poetą, ir *Karolį Vyrvičių*, geografą.

XXVIII

LAKSTO KAIP KIPŠAS PO JAUJĄ

Kūtė, daržinė, dykas klojimas, jauja ir seni drevėti medžiai tai yra, liaudies manymu, įprastiniai velnio būstai. Tenai piktoji dvasia taiso savo pragariškus pokštus ir stengiasi vargšams žmonėms nuostolius daryti, kaip antai: užjodo arklius, iššvaisto šieną ir javų pėdus arba, pasislėpusi gluosnio ar ažuolo stuobryje, švilpia veriamai ir gąsdina praeivius. „Laksto kaip kipšas po jaują“ sakoma apie tokius žmones, kurie iš greitumo, susijusio su nugarubnagiškumu, savo išsiblaškimu duoda priežasčių atsirasti visokiems nemalonumams namuose.

XXIX

EIK SU DURNIUM VĖŽIAUTI — ANS VARLES GAUDO

Šis priežodis taikomas tiems, kurie, nors dirba darbą, nedaro to, ką turėtų daryti, arba tiems, kurie ne sveiku protu vaduojasi, o atkaklumu, savo didumo pervertinimu arba — kas vis tasia — kvailumu. Kaip Lenkijoje *ponas Pilypas iš Kanapių*, kurio paveikslą *Juozapas Ignacas Kraševskis* sąmojingai nupiešė⁴, taip Lietuvoje kažkoks **Varlgaudys** (varlių gaudytojas) liaudies priežodžiu yra garbdomas.

XXX

DANGUS AUKŠTAI, O ANT ŽEMĖS KIETA *

Šiame paprastų žmonių posakyje „dangus aukštai, o ant žemės kieta“, glūdi visų tiksliausias laikinojo žmo-

⁴ Žiūrėk J. Kraševskio „Wędrówki literackie, fantastyczne i historyczne“ [„Literatūrinės, fantastinės ir istorinės kelionės“], I tom., Vilnius, 1838 m.

gaus gyvenimo tyrinėjimų rezultatas. Visas daugiatomis garsingiausio vokiečių filosofo išminties mokslo veikalas negalėtų nieko tikslesnio pasakyti. Kas tik yra pažinęs pasaulį ir žmones, tas gali teisingai atsiliiepti su mūsų jaunu poetu filosofu Kraševskiu:

Nėra, nėra čia laimės, tik tasai laimingas,
Kas abejingai žvelgia į save ir žmones:
Dorybės — niekis jam ir kaltės šiurpulingos...
Gyvenk, kentėk, bet žemėj laimės nieieškoki,
Teisėjas šaltas būk kvailumo ir piktybių,
Juokauk ir verk su žmonėmis, bet neklajoki.⁵

Kieta ant žemės! Kiek tai darbo, kiek triūso, kiek ašarų ir kruvino prakaito atsieina, kol uždirbi kasdieninės duonos kąsnį. Labai teisingai lietuvių kiemionis sako, jog *kieta ant žemės, o dangus aukštai*; juk kas tik pažįsta Lietuvą, tas žino gerai, kiek daug žygių ir pūslėtų delnų reikalauja ta tokia nedėkinga jos žemė. Dažnai, paversdama niekais didžiausias pastangas, bloga žiema, vėlybas pavasaris, vienos sausros arba vieni lietūs sunaikina visas darbščių žmonių viltis. Nesako jie betgi tų žodžių iš desperacijos, burnodami prieš dievą: lietuvis, net blogiausioje būklėje atsidūręs, prieš apvaizdą murmėti nemoka. Tiktai su religine resignacija, su krikščioniška kantrybe ir visišku pasidavimu amžinojo valiai, su ašaromis akyse, su skausmu širdyje kar-toja: „Dangus aukštai, o ant žemės kieta!“ Lyg norėtų pasakyti: „Bloga čia mums, viešpatie! Tu susirūstinai didžiai ant mūsų, mūsų šauksmo, mūsų maldų išklaudyti nesiteiki.“ Žemaičiai, nepalyginamai laimingesni už ki-

⁵ Žr. J. Kraševskio „Poezye“ [„Poezija“], Vilnius, 1838 m., I tom., eil. antraštė „Do nowonarodzonego“ [„Naujagimiui“].

tas Lietuvos dalis savo gan derlinga žeme ir savo geografine padėtimi arčiau uostų, nežino šito priežodžio; vartoja jį daugiausia dabartinės Švenčionių, Zarasų, Vilniaus ir Ašmenos apskritys.

XXXI

UŽDEK ŽALČIO ŽVAKĘ, O SUSIRINKS ŽALČIAI

Nesuskaitomai daug padavimų Lietuvoje apie žalčius. Mūsų protėviai, išpažindami tą šliužą už savo naminę dievybę, manė jį turint begalę antgamtinių ypatybių, kurios ir nūnai dar, pasakojimuose keliaudamos iš kartos į kartą, tebėra paprastųjų žmonių lūpose išlikusios. — Yra taip liaudies manoma, kad kai senas žaltys numiršta (lietuviai niekad apie žaltį nesako *nudvesia*, bijodami fetišo keršto), reikia surinkti jo taukus ir nulieti iš jų žvakę. Kas turi žalčio lajaus žvakę, tas, sako, yra apsidraudęs nuo visokių negandų. Mat, jei apipuola jį kokios bėdos, pakanka tik ją uždegti, ir tučtuojau iš visos Lietuvos visi žalčiai su savo karaliumi priešaky atbėga į pagalbą. Tasai manymas ir yra buvęs šaltiniu priežodžiui „uždek žalčio žvakę, o susirinks žalčiai“ *. Klysta kronikininkai, o su jais ir mūsų istorikas *Teodoras Narbutas* savo veikale, vardu „Dzieje starożytnie narodu litewskiego“, klaidingai teigia, kad jūrų dievas **Atrimpas** * buvęs vaizduojamas žalčiu, spirališkai susivijusiu, kurio stabas kitados stovėjęs Romovės * šventykloje, kairėje Perkūno pusėje ⁶. Galima teigti kaip visiškai tikrą dalyką, visiškai atsižvelgiant ir į dabartinius liaudies padavimus, kad tasai stabas tai nebuvo **Atrimpas**, bet *Žalčių karaliaus*, kurį dar ir šian-

⁶ Žr. „Dz. star. nar. lit.“, I tom., 24 psl.

dien kai kurių vietų lietuviai laiko tikru aukščiausiojo dievo (**Okopirnos**) broliu.

Apie dievą Atrimpą, dirbdamas savo tiriamuosius darbus, nieko sužinoti negalėjau. Baltijos pajūrio gyventojai mini gana dažnai kažkokią būtybę, vardu **Dzivsvits**, kurią jie laiko jūreivių globėju ir jūrų dievu. Kiekvieną vakarą, kada tik vanduo buvo ramus ir tylus, eidamas vienas pasivaikščioti Baltijos pakrante, girdėjau žvejus, išplaukiančius į jūrą gaudyti menkių ir silkių, dainuojant dainą, kurią čia įdedu, norėdamas papildyti tyrinėjimus apie jūrų dievą, o taip pat iškelti į aikštę naujų mitologinių smulkmenų, kurių kronikininkai arba nepažino kaip reikiant, arba ir visiškai nepaisė.

**Plaukim, plaukim, brolyčiai,
Į jūrelą, į marelą,
Į šaltąjį vandenėlį.
Dzivsvitisie, padėk mums
Menkių, plekšnių sužvejoti,
Eldijėles padaboti.
Kad stovėsme vidur marės,
Mūsų katas giliaus arias.
Tegul vėjas nepuč mums,
Mūsų katą turėk pats.
Dzivsvitise dievaiti,
Sergėk mūsų laivaitį.
Dzivsvitise! Dživsvitise!**

XXXII

URŠĖ MAINININKĖ

Yra Lietuvoje padavimas, kad senų senovėje Vilkmergės mieste gyveno tokia *Uršulė*, kuri ausdavo labai plonas drobes ir pardavinėdavo jas ne tik savo krašte,

bet ir užsienyje. Tas verslas, pasirodo, nešė labai gerą pelną, nes ji už surinktus iš savo pramonės pinigus nusipirko Žemaičiuose itin didelį kaimą. Tas kaimas, vardu *Uršiškiai*, priklauso dabar Šiaulių apskrities dvarininkui Kazlauskui, kurio prosenolis prieš keturis šimtus metų nusipirkęs jį iš *Uršulės* anūko. Dabar, jei kam gerai sekasi kuris verslas, liaudis paprastai sako: *tai Uršulė mainininkė*. Taip pat baltos ir plonos drobės mažne visoje Lietuvoje turi šį vardą:

Uršės drobės.

XXXIII

SKENDAM, VOKIETĖLI!

Įvairių ir nuostabių padavimų yra Lietuvoje apie ežerus. Ežeras, liaudies manymu, yra deivių būstas, ten gyvena vadinamosios **ežerų deivės**, kurios yra žuvų valdovės ir leidžia jas gaudyti tik savo mylimiesiems asmenims. Kai tiktai neturintis jų malonės žmogus tinklą užmeta, tuojau jos visas žuvis suvaro į didžiausią olą, esančią dugne, ir uždaro. Rusų valstiečiai (taip liaudis teigia) žino paslaptį, kaip atidaryti olą, ir todėl jiems visada geriausiai sekasi žūklė. Yra toks pasakojimas apie ežerėlį, vardu **Katežerį**, esantį netoli *Kražių* Žemaičiuose, kad seniau tenai nebūdavę galima pagauti nė vienos žuvies. Tik šit vienas rusas, išsinuomojęs tą ežerėlį, pasinėrė po vandeniu, atrakino olą ir spyną įsikandęs išnešė į viršų. Nuo to laiko **Katežery** pradėjo būti daug žuvies.

Pasakoja taip pat žmonės, kad deivės, kai supyksta, tai visą ežerą perkelia į kitą vietą. Bet tas nimfas ga-

lima permaldauti, jei duosi ežerui tokį vardą, koku josi nori, kad jų būstinė vadinama būtų; bet jei nepataikais, tai vanduo pakyla ir pereina į kitą vietą; dažnai atsitinka, kad užlieja kaimus ir miestus. Senų senovėje ir *Lūksto* ežeras, kai dar vardo neturėjo, o deivės pyko ant *Varnių* gyventojų, buvo pakilęs išeiti iš krantų ir miestui grasino tvanu. Persigandę gyventojai, susibūrę vidury rinkos, tarėsi, kaip čia praminti tą didelį ežerą: kiekvienas vis kitu vardu šaukė, tik nė vienas vis nepataikė tikrojo. Vanduo ėmė vis labiau ir labiau siausti, vis artyn ir artyn eiti. Visus pagavo siaubas — niekas nežinojo, ko dabar griebtis. Tokioje kritiškoje būklėje atsidūrę, tarsi koku stebuklu pamatė tekiną per miestą bėgant jauną vokietuką. Tada visi ėmė rėkti: *skęstam, vokietėli, gelbėk mus!* Vokietukas, gailėsčio suimtas, ant viso miesto riktelėjo: *Lūksts! Lūksts!* Sulig tų žodžių ištarimu ežeras uždamas atslūgo į savo guolį.

Iš to pasakojimo ir mūsų priežodis yra gavęs pradžią. Dabar, kai žemaičius užpuola kokia bėda, jie, gailėdami savo liūdno likimo, paprastai sako:

Skęstam, vokietėli!

XXXIV

NEŠA KAIP NUMIRĖLIS SAVO MEILINGĄ

Priežodis „neša kaip numirėlis savo meilingą“ atsirado iš pasakojimo apie vieną tokį riterį, kuris, kritęs kare ir pavirtęs vaiduokliu, atvyko pas savo sužadėtinę ir nusigabeno ją su savim į kapą. Šis tikėjimas yra bendras visoms krikščionių tautomis: iš jo Biurgeris * Vo-

kietijoje parašė savo garsiąją *Lenorą*⁷, o Lietuvoje pagal liaudies dainelę, dainuojamą lenkiškai, yra sukurta baladė, vardu „Pabėgimas“*, kurią, nors didžiumai skaitytojų jau iš kur kitur žinomą, įdedu čia, kad aiškesnis būtų kalbamasis dalykas.

PABĖGIMAS

(Baladė)

Jis kariauja — metai srūva.
Jis negrižta — gal jau žuvo?
Gaila tų dienų jaunų —
Štai piršliai artį namų.

Užstalėj jaunasis geria,
Verkia nuotaka kamaroj.
Akys jos — žaibai auksiniai —
Šiandien — du drumsti šaltiniai.
Tartum pilnatis, veidelis
Šiandien — mėnesio šukelė.
Vai daluže, vai dalele.

Ašaras motulė braukia,
Užsakai paduoti laukia.

Į bažnyčią — mirga varstai.
„Nenuveš ligi altoriaus,
Neš mane ligi šventoriaus,
Paguldys tiktai į karstą!
Jei negyvas jis, aš mirsiu!
Motin, sielvarte sutirpsi!”

Kunigas klausykloj laukia.
Eik, išpažinties jau šaukia.

⁷ Mums * šią baladę išvertė A. E. Odyncas.

Šnabžda laumė pasirodžius:
Vyk tą kunigą veltėdį!
Dievo žodžiai — nepaguodžia.
Atėjau aš tau padėti.
Senė laumė daug ką gali
Su paparčiais ir žolelėm;
Mielo dovanas pridėsi...
Ir užbursi, ir iškviesi!

Plaukus jo — žaltin supink,
Žiedelius du sukabink,
Duok iš rankos kraujo čia,
Žaltį keiksime slapčia,
O į žiedelius papūsk —
Ir tuoj pat šalia jis bus.

Miela moja — mielas joja.
Mylimiausias burtų klauso.
Jau ateina iš tiesų:
Pana, pana,
Nebaisu?

Varpas pilyje užmigs.
Muša dvylika. Ji budi.
Garsas pasagų pasklido.
Šuniui tarsi balsas dingo,
Vos sulojo ir sustingo.

Pirmos durys sugirgždėjo,
Priemene kažkas artėja,
Atsidaro trečios durys —
Mylimas ant slenksčio žiūri.
Baltas veidas ir parėdas.
Jis ant lovos atsisėda.

Saldūs mirksniai — laikas plaukia.
Žirgas žvengia, paukštis klykia.
„Miela mano, sveika liki,
Žirgas žvengia, žirgas laukia;
Arba jojam iš čionai —
Mano būsi amžinai.“

Mėnuo teka, raitas lekia
Pro tankmes miškų tamsių,
Pana, pana, nebaisu?
Žirgas vėju pievom bėga.
Giriom bėga. Girios miega.
Kur-ne-kur tik išsigandę
Varnos eglėj krankti bando.
Karklo krūmuos vilko akys
Žiba mirga tartum žvakės.

„Bėki, žirge mano, bėk!
Mėnuo dar už debesų,
Bet kol grįš iš debesų,
Dešimt reik uolų pralėkt,
Upių ir kalnų būrius;
Tuoj pirmi gaidžiai užgrius.“

„Kur nešies?“ „Namo, mieloji,—
Ant Mendogo aukšto kalno.
Dieną — viskas kaip ant delno,
Naktį tik slapčia ten jojam.“
„O pilis? Ar pilį turim?“
„Taip. Su spynom, nors be durų...“

„Mielas, arklį sustabdyki,
Vos pasėdžiu aš ant lanko.“
„Tu, širdele, tik laikykis

Balno... O kas tavo rankoj?
Ar tai rankdarbių skrynutė?"
„Ne, maldaknygė motutės..."

„Ak, mus nori pasivyti!
Pieva dunda, kelias ilgas,
Priešais praraja matyti:
Mesk knygele, — perlėks žirgas!"

Žirgas, lyg pametęs naštą,
Peršoko per pievos kraštą.

Skrenda raistais nematytais.
Tuščia tuščia. Vien žaltvykslė
Tartum kelrodis jiems blyksi,
Per kapus tik ritas ritas;
Kur jinai nusiridena,
Žydros pėdos ten plevena,
Tom pėdom ir žirgą gena.

„Mano mielas, kas per kelias!
Nei žmogaus čia, nei pirkelės..."
„Kelias geras, jei grūmoja,
Vejami tik taip ir joja!
O pėdų nieks nepalieka,
Nes pėsčių nebūna niekad:
Čia arkliai turtuolį veža,
Čia tarnai vargdienį neša."

Bėki, žirge mano, bėki!
Tuoju aušra jau sužibės,
Ryto varpas suskambės,
O kol varpas suskambės,

Porą upių reik pralėkt
Ir kalnų, uolų rūščių —
Dar ligi antrų gaidžių."

„Mielas, nepamesk vadelių!
Žirgas bijo, stoja piestu,
Medžiai, akmenys ant kelio,
Gali kur mane nusviesti."
„Ką tu ten laikai už ančio —
Lyg virvelės, kišenėlės?.."
„Mielas mano, tai rožančius,
Tai škaplieriai, karūnėlės..."
„Ak, tos virvės! Žirgas muistos,
Žirgui į akis užkliūva!
Pažiūrėk, jis virpa, griūva...
Mesk, širdele, mesk žaislus tuos!"

Žirgas lyg sparnus įgavo —
Penkias mylias nušuoliavo.

„Čia šventorius? Kur mums eiti?"
„Pilį saugo šitie mūrai."
„O tie kryžiai, o kapai tie?"
„Tai ne kryžiai, bokštai žiūro...
Sienas peršoksim — ir galas.
Amžiams baigias mūsų kelias."

„Stok, žirgeli, kur skubi?
Perlėkei ligi gaidžių
Upių tiek, uolų rūščių,
Tai kodėl dabar drebi?
Ko nerimsti, aš jaučiu:
Skauda man ir tau pečius."

„Mano mielas, ko sustojai?
Šaltos ramos mane prausė,

Šaltu vėju teužklojai...
Taip drebu... ar tu priglausi?.."

„Karštą galvą ant krūtinės
Tau prispausti leisk, širdede.
Mano veidas kaip ugninis —
Akmenį sušildyt gali...

Kokią tu laikai ten viniž?"
„Davė motina kryželį..."
„Nuo kryželio kaktą gelia,
Kaip strėlė jis veidą veria!
Mesk šalin tą baisią viniž!"

Kryžius krito — lyg prapuolęs.
Paną apglėbė raituolis.
Akys, lūpos suliepsnojo;
Žirgas garsiai užkvatojo;
Sieną peršoko griausmingai,
Ir gaidžiai tretį pragydo.
Kunigui atėjus rytą,
Trys pabėgėliai pradingo.

O šventoriuj tyli sienos.
Guli akmens, kryžiai rymo.
Tik be kryžiaus kapas vienas.
Žemė visad viską ima.
Šlama vėjas ties grabu.
Buvo mišios už abu.

XXXV

SENOJI KUNIŠKĖ

Žemaičiuose yra paprotys pelenės trečiadienį ap-
rengti kaliausę, kuriai prie rankų pririša spragilą, o ant
galvos deda eglėšakių vainiką, ir taip papuoštą vežioja

dviračiais nuo namų ligi namų. Tas paprotys vadinasi „senosios Kuniškės lankymasis“. Kas ta Kuniškė? Kokiam atminimui tie lankymaisi daromi? — nežinia. Toji apeiga, matyt, eina iš žilos senovės ir turi kokią nors mitinę reikšmę. Priežodis *senoji Kuniškė* paprastai taikomas tiems, kurie mėgsta dažnai vizitus daryti.

XXXVI

UBAGO TERBA

Visiems, tur būt, yra žinomas elgetų godumas, bet elgetų-profesionalų: niekad jie nepasitenkina tuo, ką jiems gailestinga geradarių ranka duoda. Vis jie savo dalia skundžiasi, vis erza, vis verkia, vis prašo daugiau ir daugiau. Jų tarpe daug yra net tokių, kurie iš išmaldų susikrovė kapitalus ir galėtų padoriai be elgetavimo gyventi, bet vis tiek nemeta savo amato. Užtat teisingai lietuvių liaudis godžius žmones lygina su „neprikemšama ubago terba“.

XXXVII

PASILEIDO KAIP UBAGO BOTAGAS

Kas yra buvęs Žemaičiuose, tas žino to krašto liaudies pamaldumą; jo padarinyš — daugybė visose tos šventos žemės bažnyčiose atlaidų ir bažnytinių iškilmių. Į tuos atlaidus iš visos apylinkės suplaukia pulkai dievobaimingų žmonių maldauti sau dievo malonės. Tačiau niekur taip gausiai neprisirenka, kaip

į Kalvariją⁸, Tytuvėnus⁹ ir Šiluvą¹⁰. Jau savaitė prieš šventę visi keliai pilni pakeleivių ir elgetų, skubančių į stebuklingą vietą. Vienus ten traukia pamaldumas arba jomarko interesai, kitus — gausi išmalda. Iškilmių dieną po kelis šimtus elgetų susėda ilga eile priešais bažnyčią ir giesmėmis arba prašymais stengiasi sukelti sau pagailą. Ten tai jau galima prisžiūrėti visokiausių luošybių, o net ir sukčiavimo bei vaidybos; ten galima prisiklausyti begales pataikavimų, keistų epitetų ir dar keistesnių retorinių figūrų, kokių nė sapnuoti nesapnavo Aristotelis.

Duok tiems dykaduoniams, jeigu gali, o jeigu negali, tai eik tyliai, nesakyk jiems nieko, nes išplūs tave paskutiniaisiais žodžiais ir purvais apmėtys. — Pasibaigus iškilmei, elgetos pasklinda į visas puses ir tampa baubu vaikams ir šunims.

Žemaičių elgeta yra tai ypatinga žmonių padermės atmaina: visada stamantrus, raudonas, liūdnas, kai prašo išmaldos, linksmas, kai su draugais šnekas varinėja; barzda ilga, nukarusi ant nuogos krūtinės, o plaukai

⁸ *Kalvarija*, pirmiau *Gardai*, laikoma tėvų dominykonų, kuriuos pargabeno čia 1642 metais Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius, o vyskupas Antanas Tiškevičius daugiau aprūpino. Dar prieš keletą metų dominykonai laikė Kalvarijoj apskrities mokyklą šešių klasių, labai gausią, iš kurios visų daugiausia jaunimo turėdavo visos katalikų seminarijos Rusijoje.

⁹ *Tytuvėnai*, parapijos miestelis, priklausęs nūnai *Celinai Burbaitėi*, yra garsus Žemaičiuose tėvų bernardinų vienuolynu ir bažnyčia. Čia yra ir jų noviciatas.

¹⁰ *Šiluva*, Žemaičių diecezijos infuliacija, įkurta 1451 metais Petro Gedgaudo. Miestelis garsus stebuklingu šv. p. Marijos paveikslu [...] ir jomarkais, turi mūro bažnyčią, vieną iš gražiausių Žemaičiuose, kurioje labiausiai pažymėtini meniški gipso lipdiniai.

pasišiaušę ir visaip susivėlę. Jo apdaras sudurstytas iš begalės lopinių (kad labiau graudintų žmones), ant pečių daugybė didelių ilgų terbų, prikrautų duonos, kurią dažniausiai pas žydą į degtinę ar pinigus išmaino; rankoj turi didelę lazdą, apkaustytą geležim, su kelių sieksnių ilgumo virve, kurios gale pritaisytas geležies rutulys arba akmuo. Ta virvė paprastai būna suvyniota, o išsivynioja tik tada, kai jos šeimininkui reikia apsiginti nuo šunų antpuolio. Lengvai kiekvienas gali suprasti, koks tai baisus prietaisas, vadinamas *ubago botagas*, stipraus elgetos rankoje: kai tik sodžiuj pasirodo, tai šunys nuo vieno pamatymo cypdami kaukdami lekia kuo greičiausiai slėptis į saugią vietą. Iš to ir priežodis:

pasileido kaip ubago botagas.

XXXVIII

AŠMENOS BAJORAS

Ašmenos bajoras kitados Lietuvoje buvo tai seimelių réksnio tipas. Žinoma visiems, kaip pas mus smulkieji šlėktos, naudodamiesi anuo papročių sukurtu įstatymu:

Šlėkta savame kiemely
Vaivada prilygti gali,

labai sauvaliaudavo seimuose ir seimeliuose. Dažnai išganingiausią, naudingiausią krašto gerovės projektą sužlugdydavo vienas vienintelis tamsuolis šlėktele su drumzlinomis smegenimis, nugirdytas kokio didžponio galiūno, vieną tiktai sykį riktelėjęs kraupųjį *veto!*

Kai kas tuos laikus, tuos girtavimus, tuos seimelių rėkavimus ir tas peštynes mėgina išvesti iš tautos poetiškumo; tai buvo poezija, neginčiju, bet — karčiamų poezija, pakvaišėlių poezija, kuri, pagavusi, sugangrenavusi visą tautą, įstūmė mus į pražūties prarają. — Ir iš tikrųjų, ko gi galima buvo laukti iš tokios santvarkos, kur viešpatavo visuotinė anarchija? Ko gi galima buvo tikėtis iš akalicų šlėktų, tų amžinų tamsuolių, kurie apie krašto reikalus mažiausios nuovokos neturėjo, o tik žiūrėjo, kas juos statys į savo pusę ir duos išgerti?.. Koks žlibumas leisti, kad lemtų krašto valdymą tie, kurie dėl savo tamsumo ir išmanymo menkumo nesugebėjo dorai valdyti nė savo dubų, turinčių po keletą margų! Ašmenos apskritis buvo visų garsiausia Lietuvoje tos rūšies šlėktomis. — Ašmenos šlėkta yra paprastai vaizduojamas su sena nusitrynusia rudine, viena koja apauta vyža, o kita — batu. Užtat ir šiandien tą, kas neturi kuo padoriai ir valyvai apsirengti arba būdamas nusigyvenęs, iš paskutiniųjų stengiasi kuo nors keistu pasižymėti, vadina žmonės:

Ašmenos šlėkta.

Ašmenos apylinkių smulkieji šlėktos, būdami labai gausūs, buvo seniau labai neturtingi, ir iš to neturto nė šiandien dar jų vaikaičiai išsiristi nepajėgia; užtat jie lengvai dėdavosi prie tos partijos, kuri geriau užmokėdavo ar daugiau išgerti duodavo. Apie šią ydą kitų Lietuvos vietų liaudis paprastai su patyčiomis sako: Ašmenos apskrity aštuoni šlėktos vieną ožką turgun veda. — Čia dar reikia pridėti, jog Ašmena, Lyda ir Smurgainiai — tai labiausiai apjuokiamos vietos mūsų kunigaikštijoje. Sekdamas visuotine nuomone, ir *Leonas Borovskis* sako:

...Manaip, te ją budelis rauna,
Man vis tiek, ar ji iš Ašmenos, ar Lydos,
Aš tariu iš Smurgainių...¹¹

Yra dar toks priežodis:

Ar Lyda, ar Ašmena —
Abi v[agia] kaip viena.

Ašmeniečiai nori su kitais susilyginti, tad prie to
dvieilio jie pridėjo (tur būt, atsikeršydami):

Ir Vilnius su Trakais
Eina tas pačiais takais.

Savaime suprantama, jog tai, kas čia pasakyta,
anaiptol nėra taikintina Ašmenos dvarininkams, švie-
siams ir padoriems žmonėms, bet vien tik smulkiesiems
šlėktoms, kurie seniai jau ilsisi grabe, ir tegul dievas
nebeatmena jų kalčių, o šviesybė amžina tegul jiems
šviečia.

XXXIX

AITVARAS

„Aitvaras“ *, kitaip aitvaros, vyriško pasileidimo die-
vaitis, arba sugulovas, incubus, kuris paprastai užpul-
dinėja miegančias moteris, būna už tvorų, dėl to jo
ir vardas „aitvaras“, žodine reikšme — „užtvorininkas“.
Lietuvoje yra plačiai pasklidusių apie jį padavimų: čia
jis neregimas užpuola miegančias moteris, čia vėl, su-
ėjęs į intymius santykius, pasirodo lekiančios ugnies
(meteoro) pavidalu. Jis lando po kamaras, vagia pieno
gaminus, kepsnius, rūkytą mėsą ir visokius skansko-

¹¹ „Kobietų filosofki“ [„Moterys filosofės“], komedija.

nius iš senų šeimininkų, kurios turi susidariusios atsargų, ir neša savo pamiltoms jaunoms moterims ar mėrginoms, net ir pinigų duoda. Moteris, pasidavusi tos dvasios gundymams, jau jokiū būdu nebegali atsikratyti jo meile ¹².

Lietuvių liaudis posakį „aitvaras“ taiko tiems, kurie iš savų ar svetimų namų daiktus išneša ir žydui už degtinę atiduoda. Užtat žodžiai **kručas** ir **aitvaras** yra vienareikšmiai. **Kručas** — tai tas, kas vaginėja smulkius daiktus, ypač valgomuosius, pavyzdžiui, sūrius, kiaušinius, pieną, mėsą ir t. t. Pavadinimas **vagis** taikomas tik tai dideliems piktadariams.

XL

VOKIEČIŲ SIŪSTINIS

Žemaičių ir kai kurių tikrosios Lietuvos dalių liaudis, kai pamato vėjo sūkurį, keliantį dulkes, tai žegnojasi, nes mano, kad ten piktoji dvasia pralekia. Dar mūsų paprastieji žmonės mano, kad vokiečių šalys viesulų pavidalu siunčia pas mus velnius apsižvalgyti, ar geras javų derlius, kad paskui, kai žmonės suveš grūdus į Karaliaučių, Rygą ar Mintaują, galėtų nustatyti tinkamą kainą. Iš to tad ir priežodis gavo pradžia:

vokiečių siūstinis *.

O taikomas jis tiems, kurie mėgsta greitai važinėti ar vaikščioti.

Žiemos meto viesulą, nešiojantį sniegius ir keliantį pūgą bei pustymus, mūsų liaudis vadina

velnių vestuvėmis.

¹² Pono T. Narbuto „Dzieje star. nar. lit.“, I tom.

XLI

VISO YRA, TIKTAI NĖRA PRIVERTIMO

Lietuvoje paprastieji žmonės iš prigimties labai sveetingi, puotų ir pobūvių metu gausiai savo tarpe vaišiniasi. Tačiau jie turi tokį etiketą ir amžiais įsigalėjusį paprotį, jog namų šeimininkas prašo ir verčia savo svečius valgyti ir gerti. Be vertimo svečias, nors ir alkaniausias būdamas, nieko neprisilies, nes kitaip būtų palaikytas blogai išauklėtu žmogumi. Labai dažnai atsitinka, kad ir labiausiai pasiturintis šeimininkas (ūkininkas) neturi gabumų priimti svečius ir prašyti, kad teiktusi valgyti, gerti, kas ant stalo padėta. Atvykusieji, matydami gausybę visko, o negirdėdami prašymų ir raginimų, seilę tiktai (kaip sakoma) ryja, o paduotųjų valgių ir gėrimų neliečia. O kai pareina alkani namo ir kai kas paklausia, ką valgė ar gėrė, atsidūsėję atsako:

Buvo visko, tiktai privertimo nebuvo.

XLII

NEŽIURĖK PER SKYLĘ, BET PAMATYSI VELNIĄ

Šitas priežodis, atrodo, bus kilęs iš to liaudies tikėjimo, jog pro skylutę, atsiradusią nuo iškritusios vinies grabo lentoj, galima pamatyti piktąsias dvasias ir visus pažįstamus mirusiųosius, kurie nusipelnę amžinojo pasmerkimo.

XLIII

AR DEŠINĖ, AR KAIRĖ — VIS TAI GERAI YRA

Lietuvių liaudis tiki, jog kai niežti dešinės rankos delnas, tai esąs ženklas, kad pasimatysi ir pasisveikinsi

su mylimu asmeniu. O jei niežti kairės rankos delnas, tai reiškia, jog gausi skaičiuoti daug pinigų. Iš to ir priežodis pasidarė:

Ar dešinė, ar kairė — vis tiek gerai.

XLIV

KAIP GEGUŽĖ UŽSIRIŠTOMIS AKIMIS IŠSIRINKO SAU VYRĄ

Ką liaudis mano apie gegutę, jau esame kalbėję kitoje vietoje¹³. Čia pakartosime tik tą, kas galėtų praversti sakytojo priežodžio aiškinimui.

Lietuvoje gegužės garbei ir dabar dar tebėra švenčiama tam tikra šventė. Trečią velykų dieną susirenka iš viso kaimo jaunimas į vieną trobą, dainuoja visokias dainas, paskui ima šokti tam tikrą šokį, vardu **gegužė**. Tam šokiui vadovauja viena mergina (gegelė), gražumu viršijanti visas kitas. Visi sustoja ratu, o vidury užrištomis akimis sėdi ant krėslo šventės herojė. Tokioje padėtyje visi šoka. — Po kiekvieno pašokimo vyrai prieina prie sėdinčiosios ir, paėmę už rankos, dainuoja:

Karaliūne gegele, kukū, kukū!
Aš tavo brolelis, kukū, kukū!

Sėdinčioji iš balso atspėja tuos, kur jai labiausiai patinka, išsirenka tris vaikus, atsiriša akis ir visą dieną šoka su jais. Kai skiriasi, dovanoja jiems savo austas margas juostas, o vaikinai savo ruožtu irgi ją apdovanoja. Ir nuo tol mergina vaikus vadina savo broliais, o jie ją — seseria.

G A L A S

¹³ Žr. „Tygod. Petersb.“, 1836 m., 29 nr. [Žr. šio leid. 94 psl.]

STRAIPSNIAI. LAIŠKAI

STRIPS NIAI

LIETUVIŲ DAINOS

Išverstos

LIUDVIKO IŠ PAKĖVIO

Vilnius

M. Zymeliovičiaus spaustuvė

1844

Išleista Rubeno Rafalovičiaus

IŽANGA

Leisdamas į viešumą kai kurių lietuvių dainų vertimus, palaikiau reikalingu dalyku pridėti čionai trumpą apie jas informaciją*, skaitančiajai visuomenei jau seniau žinomą¹.

¹ Yra tai ištrauka iš pratarmės mano jau seniai ruošiamam *Lietuvių liaudies dainų rinkiniui*. Ji buvo išspausdinta 1838 metais laikraštyje „*Tygodnik Petersburski*“; iš ten ji buvo išversta į rusų kalbą „*Syn Otečestva*“ ir į čekų kalbą *Čekų Muziejaus Metraštyje*.

Liaudies dainos, kai kurios siekiančios senų seniausius laikus, kurias dabar mūsų liaudis dainuoja, ypatingą turi kelti mūsų dėmesį. Juk jos išlaikė mums tikrą mūsų protėvių papročių ir didvyriškų žygių paveikslą, jos jų darbus ateinančių kartų lūpose įamžino. Jos, išlikusios tautiečių atmintyje, visus amžius, visas audras, gerą ir prastą dalią išlaikė. Ir kas jų nežino! Ko jos nežavėjo, kieno kūdikystės jos neliūliavo! Kas, atsiliepdamas į jas, graudžių ašarų neliejo!.. Užtat pažinti jas arčiau, įsigilinti į jų dvasią ir būdą yra kiekvieno apsišvietusio žmogaus priedermė.

Karingi mūsų protėviai, gimę tiktai žirgui ir kalavijui, mažai tesirūpino poezija, o gal ir laiko apie tai galvoti neturėjo. Buvo tačiau valandų, kada jie, sotūs garbės, namuose, prie kūrenamų židinių, su taure midaus rankoje, ramiai atsidėdavo pramogoms ir, nugiedrinę kovose užgrūdintą taurų veidą, su noru klausydavosi senų kunigų ir vaidilų giesmių. Tai buvo Lietuvos pranašai ir poetai. Jie skatindavo tautiečius į kovą, dėkodavo dievams už pergales ir vadovaudavo namų žaidimams. Tačiau jų giesmės, būdamos improvizaciniai kūriniai, neužrašytos, amžiams bėgant žuvo ir mūsų laikų nepasiekė.

Buvo dar kita rūšis giesmių, skirtų būtybėms, aukštesnėms už žmones. Nes jei lietuvis stabmeldys garbino prasimanytus dievaičius, degino aukas ir darė apžadus, tai, be abejo, turėjo ir giedoti jų garbei. Tos poezijos liekanų užtinkame ir šiandien mūsų liaudyje. Ponas Rėza savajame lietuvių dainų rinkinyje apsaugojo mums nuo žuvimo keletą tos rūšies giesmių. Čia reikia priskirti ir giesmeles deivės Išskalbtajos ir Gegužės garbei ².*

² Žr. mano straipsnius „Tygodnik Petersburski“, 1836 m., Nr. Nr. 17 ir 29.

Poezijos veikalai, apgiedą įžymiųjų Lietuvos didvyrių darbus, daugiausia yra išnykę. Tiktai Kęstutis ir kryžiuočiai — nors ir seni tai laikai — paliko neišdylančius pėdsakus lietuvių atmintyje. Paklausk šiandien mūsų krašto gyventoją apie kokias nors senienas, — tuoj tau suręs nuostabų, nepanašų į tiesą apsakymą, kuriame Kęstutis vaidina svarbiausią vaidmenį. Įsileisk į draugišką šneką su kuriuo Lietuvos kaimo seniū, primink jam praeitį, — atsidus ir sakys tau: „Oi, ne taip būdavo mūsų Kęstučio laikais.“ Panorék sužinoti, kas slypi kuriame nors pilkapyje, — „lietuvių kūnai, arba milžinų, kritusių kovoje su šunimis kryžiuočiais“, — atsakys. Padavimų apie neregėto gražumo ir stiprumo žmones ir dabar dar pasitaiko kur-ne-kur, bet dainų apie juos visiškai nėra. Nuostabių, stebuklingų dalykų apie tuos milžinus pasakoja Lietuvos žmonės³. Argi jie būtų buvę tokie nepaprasti žmonės?.. Man rodos, kad vien jų kovingumas davė pamato tiems poetiškiems vaizdavimams, nors neretai ir šiandien pas mus pasitaiko matyti vyrų milžiniško ūgio, kurie, tarytum nusižiūrėję į tėviškės miškų ažuolus, pasiėmė iš jų pavyzdį ir pagal tuos girių karalius nuaugo aukšti, petingi. Apie juos tatau vienas iš mūsų dabartinių dainių kalbėjo:

Nei ažuolas galvą iškėlęs,
Juodabarzdis, veidas apžėlęs,
O žvilgsnis tarytum perkūno,
Žaibai ir ugnis jame tūno.
Nemeluoju — ranka neregėta.
Jis sulaužo plieninį mieta.

³ Žr. 1837 m. „Tygodnik Petersburski“ mano straipsnį antrašte: *Milžinų kalnai ir milžinų kapai Lietuvoje*.

Švedų antplūdis *, vadovaujamas narsiojo Karolio XII, taip pat atmintinas įvykis Lietuvos istorijoje. Gynybos pylimai, supilti Žemaičių laukuose, ilgai, ilgiausius amžius duos peno liaudies pasakojimams ir dainoms.

Dainos, kurias dabar dažniausiai mūsų liaudis dainuoja, priklauso daugiausia meilės dainų arba eleginių dainų rūšiai. Jausmai, atsispindį tose dainose, yra romūs, paprasti, tyri, nesutepti, skaistūs. Nerasi ten tokių išdykusių, riebių ir palaidų išsireiškimų, kokių pilna ukrainiečių, mozūrų ar krokuviškių dainuškose. Lietuvių liaudis dora, dievobaiminga, nekalta, vaišinga, karštai prie gimtosios žemės prisirišusi, tebeturinti sveikai išlaikiusi savo luomui būdingas dorybes, paveldėtas iš savo prosenolių. Jos mintys, norai ir jausmai eina tiesiai iš širdies. Užtat ir jos dainose reiškiasi meilė, tyra, kaip širdis kuklios to krašto mergelės, papuoštos drovos raudonio; karštas pamaldumas, religinė rezignacija ir niekuo nepajudinamas ištikimumas savo senolių tikėjimui, kaip to mūsų senojo Jogailos, kuris dėl to paties tikėjimo dvi tautas, tiek tarpusavy kariavusias, amžinąją santarve sujungė; prisirišimas prie gimtosios pastogės, lygiai toks, koks buvo mūsų tėvų, kurie, paėmę savo valdžion derlingas ir turtingas pietų šalis, nepametė savo ošiančių girių, kuriose jie ir jų namų dievai turėjo būstą. Gaila tiktai, kad ta liaudis, verta pagarbos ir gražaus žodžio, yra šiandien taip negailestingai savo ponų nuengta, suvarginta ir į paskutinį skurdą įstumta. Nuostabu, kad mūsų ponai dvarininkai, arba, kaip juos teisingai Birkovskis * vadina, valstiečių kailialupiai, iki šiol dar neįsitikino, jog jų turtingumas ir gerovė priklauso vien nuo jų valstiečių turtingumo ir gerovės. Nežinau, iš kur ta panieka artojų luomui

išaugo ir kur ji nuves, jei nepraregėsime? Kuo gi bėra šiandien lietuvis valstietis?.. Kas tuo kaltas?! — dvaro ponai... Nekalbu čia betgi apie visus, yra dar ir pas mus gerų ponų, tikrų piliečių, kurie rūpinasi savo valdinių gerove; tegu dievas juos laimina visame kame! Žemaičių provincija, nors ji apšaukta, jog esanti tamsi ir necivilizuota, galima priskaityti į eilę tų kraštų, kuriuose bent šešėlis gero gyvenimo dar yra likęs. Ten žmonės mažiau prispausti, dėl savo geografinės padėties arčiau uostų būdami, yra laimingesni už kitus Lietuvos gyventojus; jie guvūs, linksmi. Išeik tik į lauką per šienapiūtę — išgirsi iš tolo skambant pratisą, ilgesingą, liūdną, skambią dainos gaidą. Įsižiūrėk gerai į jų žaidimus, pabaigtuves, vestuves, ir pamatysi, kiek ten džiaugsmo, kiek nekaltų linksmybių viešpatauja! Prisiartink prie tos darbščios liaudies masių, nusimesk visoki išdidumą, pasidaryk meilus — ir būsi laukiamas svečias. Tuoj tavo atvykimo proga jauna kaimo gražuolė su pulku šaunių savo draugių suimprovizuos gražią navią dainelę. Pats savo akimis mačiau, kaip vienos vestuvėse, kai atėjęs dvaro ponas pradėjo iškilmę ir išėjo su jaunąja šokti, — kaimo mergina, ligi ašarų susijaudinusi dėlei savo pono gerumo, be jokio pasiruošimo sudainavo dainelę, išliejančią širdį, prisirišimą ir dėkingumą! Labai gaila, kad neturėjau pasiėmęs popieriaus ir pieštuko, būčiau užrašęs tą gamtinės poetės kūrinį.

Turinys dainų, kurias nūnai mūsų liaudis dainuoja, dažniausiai yra meilė arba ir kokio istorinio įvykio apdainavimas. Yra ir tokių, kur turi lokalinių bruožų, pvz., apie milžinkapius Ventos pakrantėse, apie Jūros upės undines * ir pan. Dainos, kurias girdėjau Švenčionių, Trakų ir Vilkmargės apskrityse, yra visiškai be prasmės *. Dažniausiai keletas žodžių, jokio ryšio tarpusavy

neturinčių, visai p kartojamų, ir sudaro dainą. Tie, kurie ir turi įmanomos prasmės, yra be jokios poezijos. Viskas priklauso nuo gero ar prasto liaudies gyvenimo.

Apdainuojamieji dalykai lietuvių liaudies poezijoje daugiausia yra rūtų vainikas, kuris puošia galvą kiekvienai jaunai merginai, aukštas svirnelis, kuriame laikomas visas turtas, plonosios drobelės, rankšluosčiai sniego baltumo, eiklusis žirgelis ir karo ginklai.

Visos apsišvietusios tautos jau iš seno turi didelius liaudies dainų rinkinius; Lietuvoje vėliausiai apie juos pradėta galvoti, ir lig šiol tik du pas mus, Lietuvoj, tepasirodė — Rėzos ir Simono Stanevičiaus. Aš jau daug metų sudarinėju savo rinkinius ir turiu kelis šimtus dainų surinkęs. Prieš keletą metų buvau pradėjęs jas versti į lenkų kalbą, tačiau mano darbo ir pašaukimo permainos privertė mane liautis tai dirbus, užtat ir tokį mažą išverstų dainelių skaičių teisleidžiu. Dalis mano lietuvių dainų rinkinio, jei niekas nesukliudys, greit pasirodys viešumoje; kitas palieku laukti *ad feliciora tempora* [laimingesnių laikų].

Lietuvių liaudies dainos seniai jau patraukė į save mokslo vyrų dėmesį, ir seniai turime nors nedaug, bet pavyzdingų jų vertimų. Pirmenybę iš visų kitų turi toje srityje *Kazimiero Brodzinskio, Antano Eduardo Odyngo ir Aleksandro Chodzkos darbai*. Čia dar verti paminėti Liudvikas Osinskis, Pranciškus Zatorskis, Ignacas Kulakovskis, Jonas Čečotas ir Emerikas Stanevičius *. Pastarasis paskelbė laikraštyje „Tygodnik Wileński“ keliolikos lietuvių liaudies dainelių vertimus, gaila tiktai, kad jo vertimai yra labai nutolę nuo originalo ir dėl to nebeturi to žavumo ir malonumo, koku pasižymi mūsų liaudies poezija. Dabar apie mano darbą: beveik visos dainelės yra verstos pažodžiui *, dėl to jos neteko daug

**PIESNI
LITIEWSKIE**

PRZEKLADANIA

LUDWIKA Z POKIEWIA.



WILNO

w Drukarui M. Zymelowicza Typografa.



1844.

*L. Juzevičiaus dainų rinkinio „Lietuvių dainos“
titulinis puslapis*

išorinio vertingumo; nukentėjo eilėdaros mechanizmas, bet užtat dainelės išlaikė visą savo poeziją, nesugadintą jokių dirbtinumų. Kai kurios dainelės yra tiktai sekimai, bet visur išlaikyta svarbiausioji mintis.

VALIŪNAS

(Skiriama atminimui Tomui Bilevičiui)

Genijus praslinko nepastebėtas,
it šešėlis nesuslamėjęs!

M. M.

Silvestras Valiūnas gimė apie 1790 metus * Žemaičiuose, Raseinių apylinkėje. Jo tėvai priklausė tai nelaimingų žmonių klasei, kurie Praamžiaus lėmimu yra priversti grumtis su savo kietąja dalia, slegiančia juos be atlydos nuo senolių prosenolių, kurie atiduoda kitiems savo rankas ir visas kūno pajėgas; palaiko gyvybę, dirbdami svetimą žemę su kruvinu savo veido prakaitu, ir užsidirba kąsnelį duonos kasdieninės, gaunamos mainais už savo būtį, tokią apverktiną, o vienok taip vertą pagarbos ir visuotinio dėkingumo. Žemaičiuose yra tokiai pagirtinas paprotys, kad artojų luomo žmonės, net ir mažai pasiturintys, stengiasi duoti savo vaikams išmokslinimą, jei ir ne per didžiausią, tai bent galintį užtikrinti jiems ateityje lengvesnę dalį. Todėl ir jaunas Valiūnas buvo atiduotas į mokyklą, o ją baigęs, pasirinko dvasišką luomą ir įstojo į diecezijos seminariją Varniuose; iš čia vietos vyresnybės buvo išsiųstas į vyriausiąją seminariją prie buv. Vilniaus universiteto eiti toliau mokslų, puošiančių kunigų luomą.

Atėjo atmintini istorijoje 1812 metai. Amžių didvyris, Prancūzijos ciesorius *Napoleonas*, visą Europą lig

pat žydrijo Nemuno po savo skeptru pavergęs, išmušęs nesuskaitomus kariuomenės pulkus; per traškančius milijonų žmonių kaulus, per sostus ir didžiųjų valstybių griuvėsius drąsiu žingsniu žengdamas, visur pranokstamas riksmingos garbės, kuri, giminingos tautos poeto¹ žodžiais tariant, aistriai bučiavo jo aukštą kaktą; su nenugalėtais ligi tol savo žygių draugais pasirodė senojoje Gedimino sostinėje.

Valiūnas buvo iš tų, kurie tuomet pasidavė Prancūzijos ciesoriaus garbės spindesio suviliojami*: metė tykų pamaldumo ir mokslų prieglobstį ir stojo po pasaulio triuškinčiojo vėliavomis. Tačiau greit, ištiktas nesėkmės, karinę karjerą metė. Tada jis įsikūrė gimtinės užkampyje, nebegrįždamas į dvasiškių luomą, kuriam, būdamas aukštesnis už kitus gabumais ir talentu, dažnai sukeldavo pavyduolių nepasitenkinimą.

Veikiai suėjo į pažintį su daugeliu dvarininkų šeimų, o pas Stanevičius ir Bilevičius tapo namų draugu. Visur, kur tik pasirodydavo, būdavo laukiamiausias svečias. Dėl savo išsimokslinimo, linksmumo ir iš prigimties didelės sąmojo dovanos buvo visų draugijų pažiba, dvasia ir džiaugsmas. Žemaičiuose tūkstančiai jo anekdotų keliauja po žmones: sąmojo greitumu ir taikliu susivokimu bet kuriuo atveju nebent pats Žolkovskis* galėtų su juo lygintis. Visada pilnas naujų išmonių, visada pasirengęs kiekvienam atsakyti, nemėgęs niekam likti skolingas, *Valiūnas* nežinojo, kas tai yra nuvalkiotų sąmojų kartojimas. Po kelių metų, pragyventų nerūpestingai, linksmi ir triukšmingai, žymiai persimainė Žemaičių vaidilos charakteris. Pasidarė liūdnas, niūrus, pamėgo vienatvę, ėmė neapkęsti draugijos. Sunku nu-

¹ Vladimiro Benediktovo.

statyti, dėl ko taip atsitiko. Gal meilė, karšta ir per daug drąsi, užtat beviltiška, o gal kad geriau pasaulį pažino ir arčiau prisiziūrėjo į žmones,— gal tas jį taip pakeitė.

Valiūnas iš prigimties buvo geras, turėjo jautrią širdį, užjaučiančią, linkusią į tikrą meilę ir draugystę; tačiau, likimo atiduotas į tą luomą, į kurį žmonės (labai neteisingai) žiūri su tam tikra panieka, o, be to, būdamas išsimokslinęs ir daugiau išmanydamas už tuos, kurie jį niekino, negalėjo į juos nežiūrėti iš aukšto. Maišydamasis tarp šiokiadienio protelio sutvėrimų, nerasdamas tarp jų peno savo jautriai sielai, anksčiau ar vėliau turėjo priprasti prie užsidarymo savy, prie vienumos. Žmogui beturčiui, neturinčiam dvaro, apdovanotam uginga vaizduote, lieka tik arba likti stoiku, arba — eiti į beprotnamį! *Valiūnas* buvo kupinas aukšto poetiško entuziazmo, bet jį slėgė neturtas; į ką tik jis savo mintis kreipė,— niekame negalėjo sukelti sau atjautos, kiekvienam rūpėjo turtingumas, aukšta tarnyba ir panašūs pigūs blizgučiai, kiekvienas mielai būtų padėjęs tam, su kuo buvo susijęs giminyste, interesais, arba kas turėjo lankstesnį nugarkaulį; tačiau protas, mokslas ir sielos ypatumai tik tiek žmones domino, kad tą valandėlę paplodavo katučių. Tai mūsų poeto širdis neišvengiamai buvo priversta atsisveikinti amžinai su bet koku delikačiu jausmu, pasiduoti melancholijos jungui ir tapti viskam negyvėliu; ogi nepasitikėjimas, išaugintas patirties, užgesino jame paskutinę draugingumo noro kibirkštėlę. Tad jis pasitraukė iš savo bičiulių namų, su kuriais betgi nesutraukiojo ryšių visiškai, ir įsikūrė kaime, kur jis pats ir jo tėvai buvo gimę. Gyveno tenai sau pačiam, toli nuo žmonių, pažindamas juos ir stebėdamas įžvalgaus gamtos tyrėjo akimi, kuris, saugioje vietoje būdamas, mokosi pažinti nuodingus šliužus. Vengdavo

žmonių, ne dėl to, kad juos būtų niekinęs, bet (kaip pats dažnai sakydavo) kad jų bijojo.

Sėdėdamas vienišas tyliame kaimo užkampyje, nieko daugiau nebeveikė, tik skaitė knygas ir rašė veikalus, kurie jam teikia tikrą garbę ir nemirtingumą žemėje. Pirmutinis jo veikalas yra dvidešimt keturių giesmių poema iš didvyriškų Jono III — Lenkijos karaliaus, Vienos išgelbėtojo — laikų. Toji poema, be paties pavadinimo *Sobeskiada* *, jokio daugiau neturi ryšio su senąja lenkų poezijos mokykla *. *Valiūnas* savo veikale, tariant žodžiais, pasiskolintais iš vieno didžio mūsų esteto *, „pakilo iki aukščiausio skrydžio! Įtempė stygą aukščiausiam balsui, saldžiausiems tonams, gražiausiems akordams".— *Valiūnas*, sakau drąsiai, pirmasis (net anksčiau už Brodzinskį ir Malčeskį) nujautė, jog ateina laikas, kada persimainys pas mus skonis poezijoje, buvo pirmasis iš tų, kurie visų geriausiai suprato savo šalies poeziją. Jo poemoje nėra sekimo, nėra svetimybių: viskas sava, prigimta, brandu, vyriška. Paveikslai, charakteriai, papročiai ir amžiaus dvasia — meistro rankos perteikti. Skaitant jo *Sobeskiadą*, visiškai atrodo, tarsi būtum persikėlęs į anuos didvyrių laikus, kada buvo kovojama dėl tikėjimo ir dėl visos krikščionybės; atrodo, jog esi atsidūręs tarp anų dievobaimingų, nesuteptos garbės, nepalaužiamos valios riterių, į kurių geležines krūtines sutrupėjo milžiniška Otomanų galybė. Teisingai apie *Sobeskiadą* galima pasakyti tą patį, kas yra pasakyta apie *Gražiną* ¹. „Kietas yra tos saktės stilius kaip geležies šarvas, šaižus kaip to šarvo džeržgėjimas, kada jį stiprūs pečiai sujudina, ir aštrus kaip riterių veidai senuose paveiksluose.— Sugestyvi harmonija tos kalbos

¹ Veikale apie lenkų devynioliktojo amžiaus literatūrą.

darniu savu žavesiu skaitytojo mintį nuneša į tuos laikus, kada buvo poemos įvykiai."— Gaila, kad pas mus nėra Račinskio *, nes be jo ir *Sobeskiada*, lygiai kaip ir daugelis kitų raštų, visais atžvilgiais vertų išleisti viešumon, dievas žino, kada pasirodys pasaulyje...

Kitas ne mažiau svarbus *Valiūno* darbas yra *Listy Pośmierckiego* * rašyti eilėmis. Juose reiškiasi ta pati dvasia ir tie patys siekiai, kurie būdingi bemaž visiems lietuviškosios mokyklos poetams *. Gerai pasakė giminingos tautos poetas*, kad yra atsiminimų-gėlių ir atsiminimų-žaizdų.— Yra atsiminimų-gėlių, bet tos gyvos, kvapios gėlės, mielų jaunystės pamišimų ir nekaltų paklydimų kūdikiai, auga ant širdies. Užtat kai raunam juos su visomis šaknimis, norėdami persodinti ant popieriaus, tai tik širdį draskome; tačiau nei mūsų, nei kieno kito ašaros negali duoti gyvybės tiems karšto krašto augalams, persodintiems į šaltą visuomenės įstatymų ir šeimos spekuliacijų klimatą. Buvo stebimasi poeto talentu, daug, labai daug kalbėta nelaimingojo paguodai apie draugus, šlovę ir t. t. Tik apie tą, ko poetas visų labiausiai troško, ko dūsavo, dėl ko sielvartavo, nė užsiminta nebuvo. Tad jis teisingai galėjo tarti:

„Bepigu buvo Pigmalionui marmurą atgaivinti, bet tegu jis būtų pamėginęs ką paveikti su šituo šalto ledo luitu! Nūnai nereikia nieko daugiau, kaip tik spiaudyti žmonėms į akis, bet tik spiaudyti auksu; o tada — viskas bus tavo paslaugoms!"

Valiūno veikalai lietuvių kalba taip pat yra didelio talento, o ypačiai eilės, pavadintos *Birutė*. Prieš keletą metų esu jas nusiuntęs a. a. Kazimierui Brodzinskiui. Jis laiške, rašytame man, šitokią apie tąsias eiles nuomonę išreiškė: „Jūsų poetas (*Valiūnas*), net jei nieko daugiau

nebūtų parašęs, kaip tik šį nedidelį eilėraštį, vertas garbingos vietos tarp devynioliktojo amžiaus literatūrinių žymenybių."

Į gyvenimo pabaigą Valiūnas buvo dideliausiame skurde. Šitai matyti net ir iš *Listy Pośmierckiego*, kur kiekviename laiške, rašytame vieninteliam draugui *Stanevičiui*, yra dailus kreipimasis, maldaujantis atsiųsti nors kelis rublius duonai kasdieninei.— Mirė *Valiūnas* 1831 m. Apie jo laidotuves galima pasakyti K. *Brodzinskiego* žodžiais:

...Niekas nesispaudė,
Nešvietė lempos, negriozdė kariatos, patrankos
[nešaudė,
Tyli, triukšmingi poetai, pamokslininkai garsieji,
Švelnios gražuolės neliūdi ir ašarų graudžių nelieja.

Tik keli dievobaimingi sodžiaus žmonės atidavė jam paskutinį patarnavimą. *Valiūno* vardą galima palyginti su švytruojančia skęstančio laivo vėliava: švystelėjo — nebėr! Tas vardas, net kol tebegyveno, nedaugelio tebuvo žinomas ir gerbiamas pagal savo vertę. Genijus praslinko nepastebėtas, it šešėlis nesušlamėjęs! O mes paskirkim jam nors kelias ašaras ir uždėkim antkapį *Sobeskiados autoriui!*

STRAZDAS ANTANAS

Strazdas Antanas, kunigas, gimė Žemaičiuose, Telšių apskrityje *, dvasiškuosius mokslus išėjo Varnių seminarijoje. Buvo tai įžymus, įkvėptas lietuvių poetas, o kaip žmogus su jausmu ir talentu — visą savo gyvenimą kuo nelaimingiausias. Keliolika metų įvairiausiose vietose ėjo parapijos vikaro pareigas Žemaičiuose *, o iš

čia, ieškodamas sau geresnės dalios, persikėlė į Vilniaus dieceziją. Bet ir čia neišsipildė jo viltys; niekas jo tikrosios vertės nepažino ir su broliška atjauta prie jo nepriėjo; su dideliausiu vargu turėjo pelnytis kasdieninės duonos kąsnį, kai tuo tarpu kiti, kuriuos jis toli viršijo ir talentu, ir amžiumi, ir nuopelnais, gyveno sau kuo gražiausiai. Taip jis, metęs vikaro tarnybą, įsikūrė kaime arti Šimonių miestelio, Vilkmergės apskrityje, ir užsiėmė vien žemės darbu kelių margų ūkelyje, lankydamasis betgi kasdien šv. mišiose. Tame nuošaliame Lietuvos kamputyje, amžinųjų girių paunksnyje, užgimė jo niūrios, ilgesingos, skurdžios, poetinio įkvėpimo kupinos giesmės, paskelbtos spaudoje tokiu pavadinimu: *Giesmies swietiszkas yr szwintas* su devizu: *Ecce nova sunt omnia*, kurių be ašarų nūnai skaityti neįmanoma. O betgi buvo žmonių tokių beširdžių, tokių akmeninių, jog nė truputėlio nekreipė į jį dėmesio, o tuo tarpu jie būtų galėję padaryti jį laimingą, bet vyrui, vertam kuo gražiausios dalios, davė be jokios globos, lyg elgetai kokiam, didžiausiame skurde numirti. Kažkoks žiaurus fatalizmas persekiojo jį visą gyvenimą, iš niekur pagalbos, iš nieko užuojautos savo reikaluose negalėjo sulaukti. Savo skurdo būklę labai iškalbingai išreiškė eilėse *Apie siratas*, kurios nūnai skamba mažne visų lietuvių lūpose, kuriems tiktai gimtoji kalba nėra svetima; štai pradžia:

**Ei dienos mano klapatų,
Kur pasidėsiu be turtų:
Kur ašei nujosiu,
Vis bėdas atrasiu
Dėl savęs ir t. t.**

Tikrai, kun. Strazdas dėl įgimto savo išdidumo, būdingo didiesiems žmonėms, neelgetavo nei garbės, nei

turtų, turėdamas vilties, kad kada nors pažins jį žmonės, laukė, laukė — laukė ilgai — lig aštuonių dešimčių metų žilės, ligi grabo lentos, — viskas perniek; jei būtų turėjęs lankstesnį nugarkaulį, jei būtų prašęs ir nors vieną kartą užmiršęs save, nors vieną kartą veidmainiškai pasižeminęs, kaip daro daug kas pasaulyje, gal ir būtų buvęs geriau aprūpintas; tačiau buvo išdidus, buvo poetas, — tad kaip poetas ir užbaigė elgeta savąjį žemės kelią 1834 metais * Kamajuose. Tai buvo didelis paprastųjų žmonių draugas, jiems jis kūrė lietuviškas dainas bei giesmes, raginančias dirbti ir garbinti dievą. Kalbėjo su visais ne kitaip, tik lietuviškai, net su įžymiausiais asmenimis, jei tik žinojo, kad jie tą kalbą moka; visada buvo linksmas, gerai nusiteikęs, retkarčiais tiktai su baironišku sarkazmu atsiliepdavo apie nedėkingą svieta; didžiausią turėjo satyros pamėgimą ir itin dažnai teisingai, bet skaudžiai užliesdavo asmenį, ir už tai daug kas nemėgdavo, vengdavo jo. Visada vadindavo save ir pasirašinėdavo *Strazdeliu*, nuo lietuviško žodžio, reiškiančio *drozd*, iš kurio buvo kilusi jo pavardė. Dainoje, pavadintoje *Strazdas*, taip save aptarė:

**...Kur aš tiktai nukanku,
Reiškiu aukščiausio ranką,
Kurs lapeliais medžius aprėdė.
Reiškiu, giedu, linksminu,
Smūtną žmogų raminu,
Tiešydams gražioms giesmelėms,
Skrisdams viršum medžių,
Pačioj viršūnėj sėdžiu.
Leidžiu balsą per tamsias girias,
Sparneliais klosdamas,
Brudną žemę bardamas.**

LINKSMYBÉ

PRACE LITERACKIE.

„Złotych gór nie obiecuję, wazyst
kim podobac się nie myślę, bo to nie
podobna; chciałbym tylko być laskawie
przyjętym od osób mających gust i umie-
jących myśleć.”

Ks. A. S. Krasiński.



WYDAWCA RUBEŃSKI.

W I L N O.

DRUKIEM JÓZEFA ZAWADZKIEGO.

Literatūros almanacho „Linksmybė“ titulinis puslapis

Be giesmių ir dainų, paskelbtų spaudoje, labai dar daug paliko rankraščiuose, kurie nežinia kur nusimėtė. Nepaprastai lengvai sekdavosi jam sudėti dainą ir sukomponuoti gaidą: kiekvienam atsitikimui suimproviuodavo eiles ir joms jau turėdavo gatavą gaidą, tikrai lietuvišką: ilgesingą, naivią ir tyrą melodiją, it motinos meilė tame krašte. Visos jo giesmės bei dainos, giedamos nūnai bažnyčiose ar dainuojamos artojų trobelėse, yra komponuotos jo paties. Dar jo yra parašytas *Spasabas giedojimo mišių šventų* *, atspausdintas Vilniuje pas kunigus misionorius. Visuose Strazdo kūrinuose reiškiasi didelis talentas, tačiau lietuvių kalba, kaip jau ir iš čionai duodamų fragmentų šviesus skaitytojas gali matyti, nėra gryna, bet maišyta su lenkų kalba ir su kita kažkokia barbariška lietuvių tarme, be jokių gramatikos taisyklių. Tiktai čia nėra autoriaus kaltė,— jis puikiai mokėjo gimtąją kalbą; reikia veikiau aiškinti taip, kad jis taikėsi prie to Lietuvos pašalio, kalbančio gangrenuota kalba,— juk tai to pašalio liaudžiai vaidila savo dainas kūrė. Tasai žmogus gyvendamas nedaug kam tebuvo žinomas ir nedaug kieno tebuvo vertinamas pagal savo tikrąją vertę, tegu tad, nors ir trumpai ir netobulai paminėdami jo gyvenimą, pilną nelaimių ir tikrai naudingų darbų, išreikšime pagarbą mirusiajam; tegu bent grabe pasidžiaugia jojo kaulai, kad yra Lietuvoje žmonių dėkingų ir sugebančių pamatyti kiekvieną nuopelną bendrajam labui. Ramybė tavo palaikams, vargšas poete! Nepuošia marmurai tavo kuklaus kapo, bet tu pasistatei sau amžiną paminklą savo nemirtingomis giesmėmis *, nuo kurių nūnai skamba visos Lietuvos bažnyčios! Kiekvienas kunigas, žengdamas prie altoriaus atnašauti šven-

čiausios aukos, išgirdęs, kaip tavo ištikimoji liaudis
gieda

Pulkim ant kelių, visi krikščionys,

nuoširdžiai pravirks ir iš dvasios gilumos atsidūsės už
tavo vėlę į viešpačių viešpatį!

DIONIZAS POŠKA

Gimė 1760 * m. Raseinių apskrityje, Girdiškės parapijoj, tėvonijos dvare B a r d ž i u o s e. Mokėsi Kražiuose; paskiau buvo Raseinių apskrities žemės teismo raštinnikas. Tasai vyras buvo vienas iš pačių pirmutinių lietuvių literatūros mylėtojų ir uoliausiai rūpinosi savosios giminės šlove. Jis tada rinko kruopščiausiai iš kur tik galėdamas tėvų žemės senienas ir dėjo jas savo milžine ažuole Baublyje, žiliausios senovės laikų amžininke. Kai kurias iš tų senienų Kajetonas Nezabitauskis išvardino * žurnale „Dziennik Wileński“, rodos, 1824 metais. Visą savo gyvenimą Poška paskyrė rašyti veikalams lietuvių kalba, kurie pelno negėstantį tautiečių dėkingumą, o autoriui teikia garbę ir nemirtinumą žemėje. Svarbiausias jo darbas yra *Lietuvių kalbos žodynas* *; tas milžiniškas veikalas, kaip laikraštyje „Magazyn powszechny“ gerbiamasis mano *Lietuviškųjų vertimų* recenzentas * rašo, turėjęs būti padėtas Varšuvos Mokslo bičiulių draugijos bibliotekoje ir tuo tikslu buvęs atiduotas į vieno Kauno advokato rankas, bet per dešimtį metų kažkur užsimetęs. Vertė taip pat Virgiliaus *Eneidą* * į lietuvių kalbą, ir tas rankraštis, taip man tvirtino žmonės, esąs dabar jo šeimos rankose. Rašinėjo kai kada ir originalios poezijos ir čia ypač turėjo didelę improvizatoriaus dovaną satyros ir epigramų žanre.

Tūkstančiai jo nuotrupų dabar keliauja po visus Žemaičius. Gal nebus pro šalį pakartoti bent vieną užrašą, padėtą viršum *Baublio* durų:

**Čion kitkartą pagonyš plovė ožką,
O dabarčios gyven Dionizas Poška¹.**

Mat, yra žinoma iš istorijos, jog lietuviai garbino kai kuriuos medžius (žr. p. T. Narbuto „Dzieje staroż. narodu litewskiego, I tom.), nešė prie jų dievams aušas ir gyvulių krauju vilgė žemę po medžiais; yra padavimas, kad ir prie *Baublio* pagonybės laikais būdavusios piaunamos ožkos, aukojamos dievams; — tą būtent dalyką autorius ir užsimena pirmoje eilutėje. Keli jo straipsniai apie gimtojo krašto senienas buvo įdėti lenkų laikraščiuose *, kai kada savo pastabas jis siųsdavo net mokslingiems archeografams: Kepenui, Loboikai² ir t. t.

¹ Neteisingai kai kas tvirtina, sakydami ir net rašydami, jog Lietuvos beveik visi dvarininkai esą kilę iš Lenkijos, remdamiesi tuo, kad pavardžių galūnės esančios lenkiškos. Tegu jie žino, kad dauguma lietuviškų pavardžių buvo pakeistos pagal lenkiškus pavyzdžius net neatpažįstamai tada, kada Lietuvos bajorai su Karūnos bajorais buvo sulyginti teisėmis ir privilegijomis: lietuviai, priimdami lenkiškus herbus, priėmė ir lenkiškas pavardžių galūnes; tuo būdu *Poška* virto *Paškevičiumi*, *Biliūnas* — *Bilevičiumi*, *Jucius* — *Jucevičiumi*, *Radzius* — *Radavičiumi*, *Mickūnas* — *Mickevičiumi*, *Čečys* — *Čečotas*, *Bauža* — *Bohušu*, *Stonys* — *Stanevičiumi*, *Kasokas* — *Kosakovskiu*, *Krašys* — *Kraševskiu*, *Elnias* — *Jelenskiu* ir t. t., ir t. t. Kai kurias pavardes ir kronikininkai iškrapė; taip antai, kuris gi priešjogailinių laikų lietuvis pažintų savo kunigaikščio *Palksnio* pavardę, vėliau metraštininkų perdirbtą į *Olšanskį*?! Šią klaidą lengvapėdiškai pakartojo ir naujesnieji istorikai, mūsų ir rusų. Vėliau pakalbėsiu plačiau apie šį tokį svarbų dalyką.

² Loboika — buv. Vilniaus Universiteto, o dabar Akademijos profesorius.

Tačiau, nors tokių didžiųjų nuopelnų raštijai ir istorijai turėdamas, buvo nepaprastai kuklus ir maža apie save manantis; šitai gali liudyti tokios jo eilės prakalboje, rašytoje, kaip pats sako, vienam rankraščiui:

Dabar gi rašau, ne tiek garbę pasiekt pasiruošęs,
Kiek guosdamas savąją širdį, senatvėj apluošęs.

Tas mokslingas vyras užbaigė savąjį žemės kelią
1832 * metais.

KONSTANTINAS ŠIRVYDAS

Širvydas Konstantinas, jėzuitas, gimė Lietuvoje, tėvai buvo žemaičiai *; dar vaikas būdamas, nes vienuoliktus metus eidamas įstojo į ordiną, 1588 metais davė vienuolio įžadus *. Buvojo įvairiose vietose, o ilgiausia išbuvo Vilniuje, kur su nepaprastu uolumu ir ištverme darbavosi žmonių sielų išganymui. Visų švenčių dienomis ir sekmadieniais iš ryto sakydavo pamokslą lietuviškai šv. Jono bažnyčioj, po sumos katedroj — lenkiškai; popiet vėl aiškindavo šventąjį raštą šv. Ignaco bažnyčioje. Užbaigė šventą ir darbingą savo gyvenimą Vilniuj 1631 metų rugpiūčio 23 dieną. Iš jo pamokslinės literatūros veikalų, paskelbtų spaudoje, yra: „*Punkty kazań od Adwentu aż do Postu, językiem litewskiem wyłożone, z wytłumaczeniem na polskie*“ [„Punktai sakymų nuo advento ligi gavėnios, išdėstyti lietuvių kalba, su vertimu į lenkų kalbą“], Vilniuje 1629 metais, ir „*Punkty kazań na Wielki Post, językiem litewskim, razem i tłumaczenie polskie*“ [„Punktai sakymų gavėniai, lietuvių kalba, kartu ir lenkiškas vertimas“], Vilnius 1644 metais. Abu šitie veikalai turi didelę vertę, šiandien yra nepaprastai reti. Leono Rogalskio

liudijimu, jie buvę buv. Vilniaus Universiteto bibliotekoje. Aš du egzempliorius esu matęs Raseinių tėvų dominykonų bibliotekoj. Linkėtina, kad kuris nors iš uolių mūsų lietuvių vyskupų palieptų naują leidimą paruošti kaimo kunigų vartojimui, nes su nemaža nauda paprastajai liaudžiai gali būti sakomi. Kiti Širvydo rašto darbai yra: 1) „*Dictionarium Polono-latinum*“, *Varsoviae* [„Lenkų-lotynų kalbų žodynas“, Varšuva] 1641, 8. 33 lkšt. *, 2) „*Dictionarium trium linguarum in usum studiosae juventutis*“ („Trijų kalbų žodynas mokslus einančiam jaunimui“), *Vilnae* 1677 *, 8. Editio quinta [Penktasis leidimas], ten pat MDCCXIII, 8. 464 psl., neskaitant pratar-mėlės. Pratar-mėje pasakyta, kad perspausdinti žodyną buvusi ta priežastis, jog visai nebesą jo egzempliorių, spausdintų 1677 m. Vilniuje. Kalbos žodyne vartojamos šios: lenkų, lotynų, lietuvių. Abu tie žodynai išėjo po autoriaus mirties. Kunigas Valančiauskis (Vilniaus Dvas. Akad. adjunktas) savo pastabose*, kurias maloniai leido peržiūrėti man, užsimena dar apie tokią Širvydo knygą: „*Clavis linguae lithuanicae*“ [„Lietuvių kalbos raktas“]*, spausdintą Vilniuje, bet kuriais metais, kokio formato ir kokio dydžio, to jis, savo papročiu, nepaduoda.

MILŽINŲ KALNAI IR MILŽINŲ KAPAI LIETUVOJE

— — — — —

Milžinų kalnai, kaip juos to krašto žmonės vadina, yra tai dideliausios kalvos kūgio pavidalo.— Milžinai, pasak liaudies pasakojimų, buvę tai nepaprasto ūgio žmonės, jie gyvenę seniai, labai seniai, dar tada, kai Lietuvoje nebuvę nė vieno miesto, kada visi gyvenę giriuose, ir tik vos kur-ne-kur tebuvę matyti pradedančių kurtis kaimelių ir pastovių sodybų. Milžinai, kurių var-

dus išlaikė mums liaudies padavimai, žymiausieji yra: *Anžulis, Alcis, Vitolfas, Gelonas, Kalnpilys* ir kiti. Ūgis jų buvęs toks didelis, jog į savo pirštinės vieną pirštą galėję susidėti dvidešimt žmonių. Milžinai kariavę su daugeliu šiaurės tautų, kurios dažnai plėsdavusios Lietuvą. Sunaikinę priešininkus, jie savo pergalės atminimui pildavę dideliausius kauburius, ir iš to atsiradę pas mus *milžinų kalnai*. Jie kalnus pildavę šitokiu būdu: pirmiausia užmuštų priešininkų kūnus sukraudavę į vieną krūvą, o paskui nueidavę į Baltijos pajūrį, prisisemdavę pilną batą smėlio ir parnešę ant jų išpildavę. *Girnikų* kalną Šiaulių apskrityje, arti Kurtuvėnų miestelio, dviem bato sėmimais supylęs milžinas *Anžulis*, o *Šatriją*, toje pat apskrityje, trimis sėmimais supylęs *Alcis* savo pačios Jauterytės atminimui, kuri irgi buvusi dailiausioji ir stipriausioji iš visų Lietuvos bei Žemaičių merginų ir tame kalne buvusi palaidota.

Ką apie tuos pasakojimus reikia manyti? — Ogi tą, kad seniau, matyt, tikrai buvo Lietuvoje vadų, vadintų aukščiau paminėtais vardais, kurie savo pergalių atminimui pildavo kalnus. Vis dėlto jokių būdu negalima sutikti, kad *Girnikai* ir *Šatrija* būtų jų veiklos dėka atsiradę. Mat, 1833 metais, kai tik pirmą kartą išgirdau tuos nuostabius pasakojimus, nuvykau pats prie tų kalnų persitikrinti, ar iš tikro jie yra iš vieno tiktai smėlio. Liečiau kasti žemę kelis sieksnius gilumo, ir pasirodė, kad tie kalnai yra gamtos, o ne žmogaus rankų padaras, nes viršutinis sluoksnis buvo dirvožemis, o giliau ėjo smėlys ir molis, iš kurio puodai lipdomi, ir juose begalė visokio dydžio akmeniukų, daugiau mažiau apvalainių.

Tie kalnai yra be galo dideli, ypačiai *Šatrija*; nuo jos viršūnės matyti visos apylinkės per keliolika mylių aplinkui. Tirdami tą dalyką įsakmiau, sužinome, jog abu

tie aukšti punktai yra kalnai, geognozijoje žinomi sąnašinių kalnų vardu (terrains de transport). Tą nuomonę remia visokių jūros gyvių suakmenėjusios liekanos, fragmentai ažuolo medienos, geležies piritų, gneiso, žeručio, porfiro, kvarco, maži trupiniai cino ir kitų kūnų, priklausančių archainių žemės sluoksnių (terrains primitivs) sandarui, kurių iškasama *Girnikuose* ir *Šatrijoje*. Galiausiai ir pats jų dydis neleidžia net manyti, kad jie būtų žmogaus supilti. Ant Šatrijos kalno, matyt, iš tikro yra Alcio žmonos kapas *, nes liaudis dar ir dabar tebetiki, kad raganos švento Jono naktį sulekiančios į tą kalną, ir tenai joms kelianti puotą *Jauterytė*, kuri pati buvusi irgi didelė ragana. Kalnai, esą Raseinių apskrityje, prie *Kaltinėnų* ir palei *Mūšos* upę, nors itin aukšti, gali betgi būti žmonių supilti, nes ir žemių vienodumas visuose sluoksniuose,— be viršutinio, kuris yra dirvožemis,— ir kūginė jų forma remia tą nuomonę.

Milžinų kapai yra randami daugelyje vietų Raseinių, Telšių, Šiaulių apskrityse ir Kurše. Tai yra senkapiai iš keliolikos, o kartais ir kelių dešimčių pilkapių. Iš jų iškasama ginklų, visokiausių daiktų, ašarinių, o kartais net mažų statulėlių. Pernai, viešėdamas Žemaičiuose, prie *Kražių* miestelio, kame palei Akmenos upę yra daug tokių pilkapių, pasamdžiau žmones ir liepiau juos iškasinėti. Visi buvo mūryti iš akmenų, ir juose paeiliui, pakaitomis buvo čia žmonių, čia arklių kaulai, gana dar gerai išsilaikę. Kai kuriuose radau varinių pinigų, keturkampių, tačiau visai jau sužaliavusių, tad nė mažiausių ženklų juose įžiūrėti nebebuvo galima. Važinėdamasis Kurše, Darbėnų ir Laukžemio parapijų pasienyje, irgi aptikau didžiausią pilkapį, kurį vietos žmonės latviškai vadino „milžkapis“. Išsirūpinęs dvarininko Ru-

ceno leidimą, liečiau jį kasinėti ir radau rūšį, akmeninį, išmūrytą ketvirtainiškai ir turintį aštuonis sieksnius perimetro. Vidury jo gulėjo milžiniško ūgio žmogaus griaučiai, o aplinkui juos buvo šešiasdešimt kaukolių, simetriškai sudėtų *. Kai tą dalyką papasakojau Šiaulių apskrities teisėjui *Narkevičiui*, jis pasakė man, kad ir jo dvare Gergždeliuose prieš kelerius metus, kasant duobę darže, buvęs aptiktas toksai pat rūšys ir rasti griaučiai, aplink apdėti keliasdešimčia numirėlių galvų. Jis dargi pareiškė man padėsiąs, jei aš norėsiąs toliau varyti tiriamąjį darbą, kasinėdamas senkapius, kurių esą jo dvaro lauke. Naudodamasis to garbingo piliečio gerumu, tuoj ėmiausi darbo. Kuršėnų parapijoje, palei Ventos upę, paliečiau kasinėti du didelius pilkapius. Kaimo žmonės iš pradžių nenorėjo prie jų nė prisiliesti, bijojo — anot jų pačių žodžių — piktyjų dvasių, kurios sergstinčios suslėptus tuose pilkapiuose lobius; paskiau, kai užtikrinau, kad nieko jiems blogo neatsitiks, pradėjo darbą. Viename iš tų pilkapių radau žmogaus kaulus ir du akmens kirvelius, padarytus iš paprastojo serpentino. Kitame, mūriniame, buvo šešeri dideli griaučiai, jie gulėjo ant didelių akmens plokščių *. Ant kiekvienų griaučių kaklo buvo lyg koks rožančius iš žmonių kaukolių *, suvertų ant geležinės grandinės. Man sakė, kad panašus kapas 1829 metais buvęs rastas Upytės apskrity, Šeduvos parapijoje, netoli Dauggalio Pono *Ropo* kaimo, vardu *Raginėnai* *. Šitai duoda pamato spresti, jog senais laikais mūsų protėviai turėjo paprotį dėti su savim į kapą nukautų priešininkų galvas. Liaudies dainose, kurių į penkis šimtus esu surinkęs, jokios apie tai užuominos rasti negalėjau.

Liaudis pasakoja, kad tos kalvos, kur iškasamos se-

nuose milžinkapiuose, tai esančios galvos velnių, vienu šermukšninės kuokos smūgiu milžino užmuštų. O ant kaklo jos tam buvusios kabinamos, kad lengviau būtų paskutiniojo teismo dieną nunešti į Juozapato pakalnę, kame dievas už kiekvieną velnio makaulę skyrium atlygi suteiksiąs.

LAIŠKAI

LAIŠKAI J. KRAŠEVSKIUI *

I

Švenčionys, 1839 m. balandžio 19 d.

Paskaitęs su nemenku džiaugsmu „Tygodnik Petersb.“ 25 numeryje „*Vitolio raudos*“ poemos prospektą, kaip tikras lietuvis-žemaitis ir Didžiai Maloningo Pono deimantinio talento gerbėjas, skubu pareikšti norą būti platintoju. Nors tose apylinkėse, kame gyvenu, maža ir pernelyg maža tėra skaitančiųjų, vienok turiu vilties nors keliolika egzempliorių prenumeratos išplatinti. Teikis tad atsiųsti man kokius dvidešimt bilietų ir nurodyti kainą, nes „Tygodnike“ nieko apie tai nepasakyta. Visa, kas tiktai iš po kūrybingos Didžiai Maloningo Pono plunksnos išeina, o ypač dalykai, liečią mūsų Lietuvą, didžiai mane traukia į Jus. Tad kolei likimas lems kada mums pasimatyti ir tikrai lietuviškai apkabinus pasveikinti, priimkit dėkas nuo nepažįstamo Jums gūdžių Žemaičių girių sūnaus už savo naudingus ir nenuilstamus darbus, o taip pat užtikrinimą tikros pagarbos bei broliškos prietelystės, su kokia visados išlikti trokštu

Didžiai Maloningo Pono

nuolankiausias tarnas

kun. Liudvikas Adomas Jucevičius

Mano adresas: Vilniaus gubernijoje, Užunerio apskrities mieste Švenčionyse.

P. S. Aš turiu parengęs spaudai keliasdešimties lietuvių liaudies dainų vertimą, o „*Lietuvių liaudies priežodžius*“, kurių ištrauką „Pisma rozmaite“* [„Įvairiuose raštuose“] Tamsta skaitei, baigiu.

II

Švenčionys, 1839 m. rugsėjo 20 d.

Norėdamas prabudinti iš snaudulio mūsų jaunuosius literatus, ėmiausi ateinančių metų pradžioje išleisti viešumon tokio pobūdžio leidinėlį, kaip amžinatilį „Birutė“ [„Biruta“]*, pavadintą „*Vaidila*“ [„Wejdalote“]. [Išbraukta: „Rašiniai“] Medžiaga jau beveik surinkta, bestinga tik pačios svarbiausios to almanacho pažibos — Didžiai Maloningo Pono raštų. Tad nuolankiausiai prašau jų ir turiu viltį, kad man neatsakysi. Neprivalau išskaičiuoti [...] visų motyvų, dėl ko ėmiausi [...] tokio sumanymo; Tamsta pats žinai gerai ir geriau už mane jauti reikalingumą mūsų literatūrinio sąjūdžio, kurio aš noriu tapti spyruokle. Jeigu galima, prašyčiau kelių rašinių eilėmis ir proza, o gal kartais galėtum atsiųsti net kokią ištraukėlę iš „*Vitolio raudos*“ — aš ją išverčiau į lietuvių kalbą. Pinigus „*Vitolio raudos*“ prenumeratai gruodžio mėn. atsiųsiu. Laukdamas kuo skubiausio savo prašymo rezultato, liekuosi visada su didžiausia pagarba ir brolišku prisirišimo jausmu

Didžiai Maloningo Pono
paklusniausiasis tarnas

kun. L. A. Jucevičius

P. S. Kai išeis iš spaudos „*Vitolio rauda*“, gal ir apie visos poemos išvertimą į lietuvių kalbą pagalvosiu, jei-

gu tik šitai derinsis su Didžiai Maloningo Pono valia. Išverčiau jau Konradą.

Dėkoju Ponui kuo nuoširdžiausiai už malonumą, kurio turėjau, skaitydamas antrajame „Wędrowki“ [„Keliionių“] * tome straipsnį apie kun. Baką S. J.— Pasak [...], toji panegirika esanti aukščiau bet kokių pagyrimų.

III

Svėdasai, 1840 m. kovo 13 d.

Dovanok man, Didžiai Maloningas Pone, kad prieš savo valią neišlaikiau žodžio. Nelaimės, kuriomis dievas mane aplankė, pasitraukimas iš Lietuvos ir gyvenamosios vietos pakeitimas buvo svarbiausios mano netesėjimo priežastys. Pinigų už „*Vitolio raudą*“ mokėjimo terminas jau seniai praėjo, ir nežinau, ar bepriimsi dabar tą mažą sumelę, kurią surinkau, ar ne? Pridedu čia prenumeratorių sąrašą, ir jeigu dar [išbraukta: teiksies juos priimti] ne per vėlu, pranešk man kuo greičiau, pinigus išsiųsiu. Primenu taip pat Tamstai malonų pažadą atsiųsti man į „*Vaidilą*“ rašinių, nes primygtinai noriu įgyvendinti savo nusistatymą — išleisti savąjį metrašį. Medžiaga jau surinkta — vien Tamstos kūrinių bestinga, o be jų nenoriu savo knygutės leisti į pasaulį. Būk tad malonus, maldauju vardan visko, atsiųsk man kaip greičiau, ką tiktai gali. Nėr man reikalo kalbėti, Tamsta pats geriau žinai, kaip Tamstos rašyti veikalai yra vertinami ir gaudyte gaudomi. Aš šiomis dienomis išleidau *lietuvių liaudies priežodžių rinkinėlį*, egzempliorių greit ir Tamsta gausi, rašiau jau Dominykui Chodzakai *, kad malonėtų Tamstai išsiųsti. Gyvenu dabar pačioje Lietuvos širdyje, Vilkmergės apskrityje, ir veikliai tyrinėju mūsų senienas; tas darbas yra man vienintelis pasaldinimas karčių valandų, kurias leidžiu pats vienas,

atitolintas nuo draugų, netekęs bet kokio drauginio gyvenimo malonumų, pasodintas kaime tarp vienu prastų žmonių, kur nė žodelio lenkiškai išgirsti negalima. Esu, tiesa, savame gaivale, mažne kiekvieną valandą ką nors sužinai, ką nors pastebi,— ir vis dėlto man baisiai nuobodu. Kad taip būtų nors vieni namai, kur galėčiau prasklaidyti kaimo monotoniją, kur galėčiau atsikvėpti laisviau, nieko mano laimei netrūktų, tačiau ligi artimiausių mano kaimynų yra apie šešias mylias — nežinau tiesiog, kaip ištversiu ištikus metus — atrodo, kad Vilniuj griovius valydamas būčiau laimingesnis, bet kadangi to būti negali, reikia kentėti, gal bent kada nors nušvis malonesnė valandėlė [išbraukta: bet] nors ne žemėje?

Lietuviškų knygų, kurių Tamsta geidavai, neturiu prie savęs — laukiu iš Žemaičių, kai tiktai gausiu, tuoj Tamstai išsiųsiu. Apie lietuvių kalbą dabar rašau, kai baigsiu pastabas, Tamstai [išbraukta: atsiųsiu] duosiu paskaityti. Geriausiai ja kalba Upytės apskrityje ir dalyje Žemaičių: kituose Lietuvos kraštuose yra sugadinta ir sumišusi su lenkų ar vokiečių kalbomis. Kalbos grynumo pavyzdžiu gali eiti Širvydo „Pamokslai“, Donelaičio „Keturi metų laikai“ ir Simono Stanevičiaus eilės. Nekantriai laukiu Vitolio raudos, kai tik išeis iš spaudos, imsiuosi ją versti. Pakartojęs dar sykį savo prašymą atsiųsti man kuo veikiausiai rašinius „Vaidilai“, reiškiau viltį, jog nebūsiu pamirštas Didžiai Maloningo Pono, ir prisipažįstu, jog esmi ligi gyvas Tamstos tikriausias gerbėjas ir žemiausias tarnas

kun. L. A. Jucevičius

Mano adresas: Vilniaus gub., per Vilkmergę, Uteną, Svėdasuose.

Prenumeratorių sąrašas

1. Grafas Edvardas Mostovskis, maršalka ir kavaliarius.
2. Kajetonas Chaleckis, teisės kandidatas.
3. Konstancija Maslovska.
4. Teofilė Bukovska.
5. Florentinas Jaloveckis, Vilniaus gub. teis.
6. Mackevičius I., garb. tar.
7. Pelagija Čechovičienė, kilimo grafitė Lopacinskaitė.
8. Urbonas Grudzinskis, Švenčionių mokyklos mokytojas.

Jeigu galima, padaryk Tamsta man išimtį ir surašyk mano prenumeratorių į bendrąjį sąrašą, nes niekieno akyse nenorėčiau likti žodžio netesėtoju. Dievas regi, jog nė vieno žmogaus suvilti nenorėjau.

IV

Svédasai, 1840 m. gegužės 3 dieną.

Negaliu išsiaiškinti sau, kodėl taip ilgai Tamsta neatsiliepi; prieš septynias ar aštuonias savaites rašiau Tamstai laišką ir dar negavau jokios žinios, o šitai man didį nerimą kelia. Gal sveikatos nepalankus stovis kliudo Tamstai pabrėžti man nors kelis žodžius; norėčiau betgi nuoširdžiai, kad būtų kitos priežastys. Aš su kiekvienu paštu nekantriai laikiu iš Tamstos laiško ir „*Vaidilai*“ atsiunčiamų raštų. Jau prieina laikas net siųsti jį į Leipcigą spausdinti; būk Tamsta toks geras, išklausk mano prašymą, atsiųsk ką turi ir gali kuo skubiausiai. Pranešk man taip pat, ar turiu Tamstai išsiųsti pinigų, surinktus Vitolio raudos prenumeratai, nes gal jau per vėlu, betgi tikėk manimi, meldžiamas, garbės žodžiu užtikrinu, jog taip pasidarė prieš mano geriausius norus.

Norėčiau taip pat žinoti, kokia yra Tamstos nuomonė apie „Lietuvių liaudies priežodžius“, kuriuos jau tikriausiai Tamstai nusiuntė Dominykas Chodzka. Tikriausiai daug ir labai daug ko jiems stinga, bet aš tuo tarpu nieko daugiau neįstengiau paveikti. Parodyk man Tamsta malonę, parašyk apie tą mažmožį savo pastabas. Kad ir kuo rūščiausia būtų Tamstos kritika, priimsiu ją su didžiausiu dėkingumu ir toliau ką dirbdamas stengsiuosi šviesiais Tamstos patarimais pasinaudoti, nes Tamstos nuomonę vertinu kuo aukščiausiai. Nekantriai laikiu pasirodant Tamstos poemos — tuojau imčiausi versti ją į lietuvių kalbą. Ketinu taip pat šiuo metu imtis išleisti lietuvių liaudies dainas, kurių kelis šimtus esmi surinkęs, lygia-grečiai su pažodiniu vertimu į lenkų kalbą. Su ištrauka iš to veikalo įžangos, tur būt, jau Tamsta būsi susipažinęs „Tygodnike“, skaičiau jos vertimą ir į čekų kalbą.

Reiškiu viltį, jog nebūsiu Tamstos pamirštas, ir liekuosi visada su broliška prietelyste

nuolatinis gerbėjas ir tarnas

kun. L. A. Jucevičius

Adresas, tur būt, žinomas — Vilniaus gubernijoje, per Vilnių, Vilkmergę, Uteną, Svėdasuose.

V

Svėdasai, 1840 m. spalio 3 d.

Pargrįžęs iš trijų mėnesių kelionės po Žemaičių žemę ir dalį tikrosios Lietuvos, ėmiausi parašyti nors keletą žodžių Didžiai Maloningam Ponui. Mano kelionės tikslas buvo tirti krašto senienas, papildyti žinias veikalui „Žemaičių žemės bruožai“, kurį šiuo metu jau visiškai užbaigiau,— bus tai knygutė keliolikos skalsių spaudos

lankų. Skaičiau Tamstos „*Volynijos, Polesės ir Lietuvos prisiminimus*“ ir prisipažįstu atvirai, jog tasai veikalas visų labiausiai paskatino mane paskelbti savuosius Žemaičių žemės prisiminimus, kuriuos leisk sau dedikuoti. Nieko daugiau tenai nerasi, kaip tik mano gerus norus, — nes negi man lygintis su „*Volynijos, Lietuvos ir Polesės prisiminimų*“ Autoriumi, mano talentas ir rašytojo gabumai ne tam. Padariau tiktai tiek, kiek galėjau. Tegu bent tas mažas veikalėlis, Tamstai dedikuotas, bus ženklų, kaip didžiai gerbiu Tamstos genijų ir kaip esu broliškai dėkingas už šitiek darbų, paskirtų krašto raštijai ir krašto istorijai. Nutolęs nuo Vilniaus, visokių mokslo naujovių židinio, nežinau net, kas literatūros pasaulyje dedasi. Žemaičiuose būdamas, skaičiau * „*Tygodnike*“ (savo neturiu) labai palankų Tamstos pasisakymą apie mano „*Priežodžius*“, už kurį labai dėkoju ir visomis jėgomis stengsiuos ištesėti savo pažadą išleisti *priežodžių* tęsinį! Gerbiamajame „*Kurjeryje*“ skaičiau taip pat Tamstos „*Athenaeum*“ prospektą, į kurio bendradarbius ir mane pakviesti teikeisi. Kiek mano pajėgos išneš, stengsiuosi pateisinti tiek daug man garbės teikiančią pakvietimą. Gal Tamsta būtumei malonus pranešti man, kas ištiko „*Vitolio raudą*“? Atsiųsdamas man raštus rengiamajam metraščiui, nieko apie tai nerašei. Prašom parašyti, ar turiu siųsti pinigų, ar ne per vėlu jau bus? Taip pat prašom painformuoti, ką dabar Tamsta esi naujo išspausdinęs ir kame, kad galėčiau įsigyti. Ar veikia išeis Vilniaus istorija? Ar greit bus pradėtas spausdinti „*Athenaeum*“? ir t.t., ir t.t.; prašau ir melste meldžiu parašyti man apie viską, o vargšui kaimiečiui kuo didžiausią suteiksi laimę. Mano metraštis jau spausdinamas. Lietuvių liaudies dainų su greta dedamu pažodiniu vertimu pirmąją dalį taip pat paren-

giau spaudai. Dabartės renku biografines ir literatūrinės žinias apie mokytus žemaičius. Veikalas, pavadintas „Lietuvos senienų tyrinėjimai“, taip pat bręsta. Kada visa šitai bus baigta — dievas žino, nes mano padėtyje labai ir labai nedaug laiko teatlieka nuo kaimo vikaro pareigų. Šit ir dabar liepia man važiuoti su asesoriumi į tardymą, reikia ir laišką baigti, pareiškiant Didžiai Maloningam Ponui nuoširdžią savo pagarbą ir brolišką prietelystę, su kuriomis ligi savo dienų galo trokštu išlikti ir pasilieku nepaliaujantis gerbėjas ir žemiausias tarnas

kun. L. Jucevičius

VI

[1841 m. sausio mėn.?] *

Tamstos laiškas rado mane sergantį, patale. Beveik du mėnesius išgulėjau, dabar vaikštau kaip iš numirusių prisikėles; todėl atleisk man, kad šį kartą tokį trumpą rašinį į „Athenaeum“ siunčiu. Su savo rankraščiais, paruoštais spaudai, nieko dar nesiemiau daryti. — Prašyčiau Tamstos (jeigu galima) užtarti mane Gliuksbergui dėl „*Žemaičių žemės bruožų*“ spausdinimo, nes kitaip nežinau, ar tas ponas panorės savo lėšomis spausdinti dar nežinomo mokslo pasauly autoriaus, tokio kaip aš, knygą. Tad Tamsta malonėk ką nors parašyti jam tuo reikalu, o kai parašysi, pranešk man iš savo malonės, tada drąsiai galėsiu siųsti knygininkui savo rankraštį. Liga išdžiovinu ir mane, ir mano kasą — todėl už „Vitolio raudą“ pinigų dabar nesiunčiu. — Kai tik reikalingą sumą surinksiu, tuojau Tamstai atsiteisiu. Prašom man parašyti, ar jau pirmieji „Athenaeum“ sąsiuviniai išėjo. — „Vitolio raudos“ dar neperskaičiau. — Pas mus nepaprastai ją giria, bet negali Tamstai atleisti, kam eilės

nerimuotos; tik vis viena šią poemą vertina labiau už visus tos rūšies mūsų raštijos veikalus.— Senos datos žmonės, o labiausiai kunigai, turį pretenzijų į *literatūrą*, sako, kad „Vitolio rauda“ esanti vertesnė negu „Wojna Chocimska“ *, „*gaila tiktai, kad aprašomasis dalykas yra mažos svarbos*“. Asilai!!! Tuo tarpu žmonės su šio amžiaus idėjomis, žmonės lietuviai (kai kurių nuomonėmis galima pasikliauti, su kuriais kalbėjau) su entuziazmu apie Tamstos kūrinių kalba, kaip apie tikrai tautinį veikalą. „Vitolio rauda“, pasak jų, vidiniu poetiniu vertinimu drąsiai gali būti gretinama su „Valenrodu“ [išbraukta, neišskaitoma].

Silpna man darosi — turiu baigti laišką, prašydamas, kad Tamsta kuo greičiau teiktumeisi parašyti man, pranešdamas apie savo susižinojimą su Gliuksbergu dėl mano „*Žemaičių žemės bruožų*“. Mano almanachas jau išėjo iš spaudos pas Zavadzkį, Rubeno lėšomis, bet dar egzempliorių neturiu, kai gausiu, Tamstai atsiųsiu. Tamstos rašinius visus įdėjau. — Prašom man pranešti, ar siunčiamasis rašinys gaus vietos „Ath.“? Ir kada turiu kitus atsiųsti, o taip pat, ar negalima būtų įvairenybėse dėti eilėraščių lietuvių kalba. — Nekantriai laikiu Tamstos atsakymo ir pavedu save Tamstos prielankumui ir broliškai prietelystei, kurioje iki mirties išlikti noriu

Didžiai maloningo Pono

Geradario žemiausias tarnas

ir neveidmainingas gerbėjas

kun. Jucevičius

VII

Svėdasai, 1841 m. vasario 20 d.

Laišką, Tavo (meskim tą nepakenčiamą „Poną“!) rašytą sausio 30, gavau vasario 14 ir tuoj pat per išei-

nantį savaitinį šlubą savo pašta skubu duoti atsakymą. — Iki šiol turėjai jau gauti du egzempliorius „**Linksmynės**“ *, nes dar prieš kelias savaites prašiau kun. **Važynskį** * Vilniuje, kad juos Tau išsiųstų; šiandien vėl rašau jam tuo pačiu reikalu. Dėl „*Žemaičių žemės bruožų*“ — taip buvo: prieš keletą metų, pagaminęs rankraštuką, nusiunčiau jį Dmochovskiui * į Varšuvą, kad išspausdintų; paskiau tik pamačiau, kaip blogai pasielgiau, bet trauktis atgal jau buvo per vėlu. Dmochovskis su spausdinimu nesiskubino, ir aš guodžiausi tuo, kad ansai niekų darbas neišeis į pasaulį; pradėjau tad galvoti apie naują knygą tuo pavadinimu. Dmochovskis tačiau, laikydamasis senos istorinės patarlės¹: „nors užsidels, bet nepabėgs“, išspausdino mano rašinėlį „*Muzeum Domowe*“. Ar išėjo atskirai, to nežinojau. Tik „*Bruožai*“, kuriuos dabar rengiuosi spausdinti, nors ir turi išlaikę kai kurias vietas iš senųjų, išeis betgi visiškai nauju pavidalu, ir tą galės Tau parodyti mano straipsnelis, nusiųstas „*Athenaeumui*“ *, — tai ištrauka iš naujųjų „*Bruožų*“.— Gali dabar spausdinti, nes visas veikalas dar ne taip greit pasirodys, nors ir šiais metais; mat, turėsiu dar mažų papildymų padaryti, bet pagaliau nėra ko skubėti, gerai, jei gegužės mėn. išeis.— Rapsodija buvo išspausdinta visa, jei neskaitysi kelių eilučių, kurias pats išleidau, ne dėl kokių savo kaprizų, bet kad padėtis ir išleidimo aplinkybės to reikalavo, idant manęs kaip Huso nesudegintų ar bent, mažiausia, nenubaustų keleriais metais rekolekcijų.— Turiu vilties, kad, pasvėręs viską, nepalaikysi man to už bloga. Tos aplinkybės davė pamato ir pasijaudinti.— Šiomis dienomis išsiunčiu į Vil-

¹ Ta patarlė iš tikro yra istorinė lietuviška; kad nors „*Athenaeume*“ duosiu tuo reikalu įrodymų.

nių *mokytų žemaičių biografijas*, apie kurias skelbimą tikriausiai būsi skaitęs „Tygodnik Petersburski“. Dabar rašau „Athenaeumui“ platų straipsnį, pavadintą „*Lietuvių liaudies jungtusių apeigos*“ *, ir varau toliau savo darbą su lietuvių senienų tyrinėjimais, kurių pirmasis tomas gal dar ir šiais metais, jeigu niekas nesutrukdyt, išeis iš spaudos. Lietuvių liaudies dainas taip pat kruopščiai renku ir apie jų išleidimą jau pradėdau galvoti.— Nesuprantu, iš kur Tau galėjo atsirasti abejonė, kad „Vitolio rauda“ gal nebūsimanti gerai ir entuziastiškai visuomenės priimta. Jau dabar Tave Lietuvoje už tą poemą į padanges kelia, ji čionai neapsakomai patiko, su koku susižavėjimu, su koku džiaugsmu skaito ją pas mus visi, tą nelengvai net įsivaizduoti tegalėsi. Gal Volynijoje šaltai, abejingai buvo priimta, nenuostabu, tai ne volyniškas veikalas. Tačiau Lietuvoje visai kas kita: čia „Vitolio rauda“ jau tapo populiariu kūrinium, čia net ir tie, kurie, be kalendoriaus, nieko daugiau gyvenime nėra skaitę,— ir tie dabar gėrėsi neatsigėri Tavo poema.— Jeigu būtų galima, prašyčiau siuntinėti „Athenaeum“, nes man su menka algele tokiais liesais metais būtų labai sunku prenumeruoti, o norėtusi turėti visas literatūros naujienas. — Pasilik sveikas

Tavo gerbėjas ir prietelius

kun. Jucevičius

Eiles, verstas iš lietuvių kalbos į vairybėms, atsiųsiu netrukęs, bet tik norėčiau žinoti, ar būtų priimti į „Athenaeum“ eilėraščiai, versti iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą; jeigu šitaip būtų, tai aš atsiųsčiau kelis Mickevičiaus eilėraštkus lietuvių kalba ir kokią iš-

trauką iš „Vitolio raudos“.— Teikis apie tai parašyti man. Gal Tau reikia kokių žinių apie Lietuvą? Kreipkis į mane, o aš kiek galėdamas skubėsiu patenkinti Tave.

VIII

Svédasai, 1841 m. balandžio 18 d.

Atleisk, mano brangusis, kad taip negreitai išsijudinau atsakyti į Tavo brolišką laišką. Pas mus čia siaučia nervų karštligė, kuria, mano nelaimei, ir du Svédasų kunigai susirgo — turėjau tad už tris dirbti, net velykų šventes pats vienas atbuvau. Lig šiol neturėjau dar laiko perrašyti savo straipsnį „Athenaeumui“, bet jau greitai atsiųsiu jį Tau.— Kai dėl liaudies padavimų apie Mindovą *, tai neturiu jokių, galėtų jų būti Žemaičiuose, toje lietuvių liaudies žinijos sandoros skrynioj, nors žemaičiai visus atsitikimus, vis viena kada įvykusius, nukelia į Kęstučio laikus, tad ir padavimai apie Mindovą eina ten padavimais apie Kęstutį. Kai dėl vietovardžių ir žemėvardžių, tai yra viena vieta lietuviškuosiuose Prūsuoose, Gumbinės apskrityje, lig šiolei tebesanti apaugusi senais medžiais, vietovė pelkėta, per kurią vingiuoja siaurutis kelelis, kitados buvęs žabais išklotas; tą kelią prūsų liaudis vadina **Mindovo kareivių takas** *. Mindovo vardas lietuviškai yra **Mindovas** *. Klausiau Karaliaučiaus universiteto profesorių Boleną *, didelį krašto ir istorijos žinovą, ar jis neturi kokių žinių apie Mindovo kareivių taką; tai jis man sakė, kad sena Prūsų kronika mini kažkokį Mindovo antpuolį į Prūsų žemę, kuris jam nepavykęs, nes, kryžiuočių iš visų pusių tarp pelkių apsuptas, turėjęs keliolika dienų tenai prabūti,— kryžiuočiai norėję jį badu numarinti, bet jis taip vikriai išsprukęs jiems iš rankų, jog vokiečiai tik į ketvirtą

dieną pastebėję, kad lietuvių nebesama. Toji vieta, pro kur Mindovas savo riterius išvedęs, buvusi praminta **Mindovo kareivių takas**, bet kronikoje to nesą paminėta, o tiktai toks esąs Prūsų senienų tyrėjų spėjimas. Kurše taip pat, už kelių varstų nuo Šenbergo, irgi yra kalnas, kuriam žmonių duotas vardas — **Mindovo sumanymas** *, bet ką tai turėtų reikšti, kaimo žmonės nieko nepasako. O kai dėl pavadinimo: ar **Mindovo dainos**, ar **Mindovo sekime** [?], ar tiesiog **Mindovas**, tikrai nemoku Tau pasakyti, kurį iš jų Tu turi pavartoti.— Atrodo betgi, kad tinkamiausia bus duoti bendrą pavadinimą **Mindovas** arba **Mindovo dainos**. **Sekime** [?] reiškia *senovės tyrinėjimai*, arba *senų laikų žinijs*, bet iš liaudies lūpų girdėta.— Ir aš labiau norėčiau, kad vietoj *Anafielias* duotumei pavadinimą **Milžinų burtai**, arba **Milžinų šlovė**, arba ką nors panašaus, kad tik pavadinimas būtų lietuviškas. Lietuviai jaučiasi esą milžinų palikuonys ir mano, kad žmonių padermė amžių bėgyje tolydžio ėjo smulkyn ir galiausiai priėjo tokį augumo laipsnį, kokio esame nūnai.

Tavo „Istorija apie išblyškusią merginą nuo Aušros vartų“ nepaprastai visiems patiko, tik aš gailauju, kad joje nėra išvardintų knygučių, kuriomis Edvardas stengėsi išauklėti Julkos protą ir širdį.— Verta, kad Tu parašytum kada straipsnį, kuriuos veikalus naudingiausia yra duoti skaityti jaunoms panelėms. Kad turėtum tam progą, aš netrukus *užkabinsiu* Tave * „Tygodnik Petersburski“. Nieko nežinau, ar „**Linksmynė**“ Tau buvo siūsta, ar ne — nieko man apie tai iš Vilniaus nepraneša, dėl tikrumo betgi aš rašau šiuo pat paštu, kad būtinai išsiųstų,— tąsyk jau tikrai gausi, nes važiuojas į kontraktus mano kaimynas pažadėjo pats tuo pasirūpinti, jei dar tai nepadaryta.— Dėkui Tau, mano mielas, už Tavo pa-

žadą davinėti man savo veikalus, kurie išeis iš spaudos, teik man viską, nes kas Tavo, tas man visų geriausia. Ligi šiol išėjusius Tavo veikalus turiu bemaž visus, be „*Vilniaus istorijos*“, Zavadzkiego leid., „*Ketverių vestuvių*“ * (turėjau seną leidimą, bet kažkas pavogė) ir „*Poeto ir pasaulio*“ *. Jei būtum toks malonus, prašyčiau kreiptis į Zavadzkį ir paliepti jiems, kad teiktųsi man duoti Tavo „*Vilniaus istorijos*“ egzempliorių ir „*Ketverias vestuves*“; šie dalykai, o taip pat ir visa kita, ką man dovanosi, reikia, kad būtų įteikti kunigui Aleksandriui Važynskiui Vilniuje, dvasinės akademijos adjunktui, gyvenančiam Savičiaus gatvėje, akademijos mūruose. Vilniaus istorijos su didžiausia nekantrybe laikiu, žinau, kad jos jau du tomai išėjo; kol išeis sekantieji, tuos atsiųsk.—Jeigu galima būtų turėti „*Pasaulį ir poetą*“, labai norėčiau Poznanės leid., atsitiktinai Vilniuj pernaimet skaičiau.—Lik sveikas, mano mielas, — turėjau dar ką Tau pasakyti, bet man šią valandą išėjo iš atminties, o net ir atsiminti neturiu laiko, jau valanda laukia arkliai — turiu važiuoti į tardymą.

Tavo kol gyvas gerbėjas ir prietelius

kun. L. A. Jucevičius

IX

Svėdasai, 1840 m. liepos 3 d.

Mano rašinys „*Athenaeumui*“—„*Lietuvių liaudies jungtvių apeigos*“, išsiųstas dar gegužės mėnesy, turėjo jau Tavo rankas pasiekti. Šiomis dienomis išsiunčiau Gliuksbergui savo „*Žemaičių žemės prisiminimus*“ ir kelias liaudies dainas, išverstas iš lietuvių kalbos „*Athenaeumui*“ *, jeigu dar jų negavai, tai greitai gausi. Šiuo metu nieko nerašau, jokiame darbu nesu tikęs, kadangi

skaudūs dalykai užgriuvo ant mano vargšės galvos. Medžiaga rengiamajam „Ofiarnikui“ * jau suruošta, atsiuntė savo darbus: Tyšinskis*, sesuo Marija, Penkevičius, Jezerskis, Jaloveckis, kun. Valančiauskis, Chšanovičius ir kiti. Turiu ir kun. Trinkauskio keletą darbų. Susimylėk, maldauju, atsiųsk man kuo greičiausiai savo „Legendą apie vyskupą Gamratą“, kurią man prižadėjai; pridėk taip pat ir kiek eilėraščių, nes jų nedaug teturiu. „Linksmynės“ antroji dalis ateinančių metų pradžioje pasirodys; tad, jeigu tokia bus Tavo malonė, paremk ir ją savo raštais. Su nekantrybe laukiu „Athenaeumo“, žinau tiktai du pirmuosius tomelius.— Lik sveikas, mano mielas Broli, esmi susikrimtęs, prislėgtos dvasios, kad ir norėčiau ką daugiau Tau parašyti, negaliu.— Pavedu save Tavo malonei ir prietelystei

Tavo iki gyvas gerbėjas ir prietelius

kun. L. A. Jucevičius

Rašinius „Ofiarnikui“ prašyčiau greitai atsiųsti, nes norėčiau bent rugpiūčio gale atiduoti Petrapilio cenzūrai. Mano keliuose žodžiuose Tau, išspausdintuose „Tygodnik Petersburgski“, pilna spaudos klaidų, o šita visų didžiausioji: vietoj *nad tem arcydziełem* [„prie to šedevro“] išspausdinta: *nad tem artykułem* [„prie to rašinio“]..

X

Svėdasai, 1841 m. lapkričio 13 d.

Seniai aš berašiau ir seniai, dar seniau, nuo Tavęs, mano brangusis, žinių beturėjau. Nežinau, koks likimas mano rašinių, nusiųstų „Athenaeumui“, nes nei Tu, nei Gliuksbergas nieko nepranešate, nors kelis kartus kreipiausi. „Žemaičių žemės prisiminimai“ jau išėjo iš spau-

dos. Gliuksbergas rašė, kad jau Tau vieną egzempliorių nusiuntė. Aš dabar neturiu kaip nuvažiuoti į Vilkmergę nei į Vilnių, tad neturiu progos nė Tau priderantį egzempliorių įteikti.— Tatai padarysiu sausio pradžioje, nes esu tvirtai nusistatęs nuvažiuoti į Vilnių.— Įdomu man, kaip Tau patinka ta mano knygpalaikė.— „*Ofiar-nik religijny*“ jau suruoštas. Nejaugi jame nebus nė vieno Tavo veikalo? — Susimilk! Jeigu turi ką užbaigtą iš prozos ar poezijos, atsiųsk man iki Naujų metų — neatsisakyk! Skaičiau gerbiamajame „Kurjeryje“, kad išėjo Tavo apysaka „*Pasaulis ir Poetas*“, tas veikalas labai giriamas. Dar aš su juo nesu susipažinęs. Jei gali, paliepk knygininkams išduoti man „*Athenaeum*“, „*Vilniaus istoriją*“, „*Pasaulį ir Poetą*“ ir „*Paskutiniąją Slucko kunigaikštystę*“*, tegu įteikia kunigui Važynskiui, dvasinės akademijos adjunktui, gyvenančiam Vilniuj, Savičiaus gatvėj. Jei negali atiduoti visiškai, tai duok bent perskaityti. Tavo „*Vilniaus istoriją*“ turiu gauti būtinai.

1842 metais išeis šie mano veikalai:

1. „*Lietuvos seniųjų tyrinėjimai*“*, pirmoji dalis, apimanti priešistorinius laikus.
2. „Lietuvių pasakos.“
3. „Lietuvių liaudies dainos.“
4. „Poetas“, eiliuota fantazija, o jeigu bus galima, tai ir vertimas *kai kurių lietuvių liaudies dainų*. „*Lietuvių liaudies dainos*“ tegu turės šalia lenkišką pažodinį vertimą.

Ar greitai išvysime tavo didžią poemą „Anafielias“? „Vitolio raudą“ išverčiau jau į lietuvių kalbą ligi Ramojaus laidotuvių. Marija Gorskytė jauna mergina 18 metų, labai išsilavinusi ir talentinga, irgi verčia Tavo „Vitolio raudą“ į vokiečių kalbą ir ketina spausdinti Karaliaučiuje.

Atrodama 1842 roku Maja 28 d.

Labai taryj miš mišy Jozefie otymatem i mi-
pe E. Spolny za swoje panise obiednym sumi-
tatem. Uscypte mia bardzo wiadomosc o swiam
projekcie zarzadzania diktuy - oby takto szly
pomyślisz E. to katechizii. Podać w ma-
nych stronach moze - swie odcyfrowy - mi-
kam o mil oim od sw. Thomeusza, w swiam
prawie ognisku diktawozozymy. Mito omi b-
zie powiatu przyjaśla kłogo maki wrych
to unia i wielkie, a kłowom wojzoi w kłog
kwarza za najaryklowe w kłie roktory jwry-
tabyem. Popy tem, wrybny i miš w oim
by i wrytarym w swiam jwryklowa-
mach, swiam jwrye kłogly zabytel rodm-
nyj swiam. Czwie in zw jwryklowy. wry-
wii jwryklowe, kłogly diktuy w obrozach i
ja jwryklowe in kłie wryklowe oim, kłog
ani moze kłoglowe, ani kłobut mie jwryklowe
i wryklowe wryklowe wryklowe kłogly
kłogly diktuy i z wryklowe kłogly wryklowe
Miš wryklowe wryklowe do kłoglowe
popy kłoglowe, jwryklowe na zawozie wry-
klowe - to kłogly wryklowe kłogly w W. kłogly
i kłogly tem w kłogly kłogly kłogly
wryklowe kłogly kłogly kłogly kłogly
oni wryklowe w an jwryklowe jwryklowe. Ja

L. Jucevičiaus laiško J. Kraševskiui, rašyto 1842 m.
gegužės 28 d., pirmas puslapis

Pasiilgęs laukiu Tavo laiško ir rašinių „Ofiarnikui”.
Lik sveikas! Bučiuoju Tave milijoną kartų, bučiuoju
Brolių ir Prietelių

Tavo kun. Liud. Jucevičius

Dėkojame Tau už fantaziją „Šėtonas ir Moteriškė” *,
dėkojame visi, tik ne jauni kunigai!

Ar jau gavai „Linksmynę”?

XI

Svėdasai, 1842 m. balandžio 18 d.

Seniai jau beturėjau laimę gauti nuo Tavęs laišką,
mano brangusis Juozapai! Seniai, beje, ir aš berašiau.
Visokie rūpesčiai, sielvartai kliudė man. Per kalėdų
šventes buvau nuvažiavęs į Vilnių, vežiau kelis savo
raštpalaikius, bet Gliuksbergo neradau, buvo išvykęs
į Kijevą, tad ir parvažiavau nieko nepaveikęs. Nusiun-
čiau jam dabar savo „Lietuvių dainų” vertimo rankraštį,
bet dar atsakymo negavau. Tau į „Athenaeum” irgi
siunčiu kelias daineles, išverstas iš lietuvių kalbos. Jei
vertos, įdėk jas iš savo gerumo. Pranešk man, koks liki-
mas ano rašinio, kurį Tau pernai metais gegužės mėn.
į Gliuksbergo rankas nusiunčiau — nerandu jo „Athe-
naeume”, tad arba jo nesi gavęs, arba paskandinai Le-
toje. — Tavo žadėtų knygų dar lig šiol nesu gavęs,
o „Vilniaus istorijos” labai, labai esu reikalingas. Beveik
nuolat sergu, tačiau vis tiek gunksau prie Lietuvos se-
nienuų — norėčiau priešistorinius laikus dar šiais metais
išspausdinti. — Neseniai esu gavęs laišką iš Prahos nuo
Hankos*. Jis atsiuntė man kelias čekiškas knygas, tarp
kitų ir „Coup d’oeil sur la littérature Bohémienne, de
1836 jusqu’a la fin 1840” [„Žvilgsnis į čekų literatūrą
nuo 1836 m. ligi 1840 m. pabaigos”], parašytą Karolio

Vinačickio *. Jeigu norėtum, galėčiau Tau tą studiją, išvertęs į lenkų kalbą, atsiųsti „Athenaeumui“. Laikraštyje „Museum Czeskie“ yra keli Tavo veikalai išversti.

Jeigu Tau laikas leis, apdovanok mane nors trumpu laiškeliu, pranešk, prie kokių veikalų dabar darbuojiesi, kas naujo girdėti rašytojų pasauly — aš sėdžiu užkampio kaime, apie nieką nežinau, turiu tiktai „Tyg. Petersb.“, kuris šykščiai, labai šykščiai naujienų teduoda.— Na, o kokį pasisekimą ten Volynijoje turi mano „Žemaičių žemės prisiminimai“? Gal tai tokie prisiminimai, kurių neverta nė prisiminti? O kaip Tavo „Anafielias“?

Lik sveikas ir tikras, jog Tave giliai ir nuoširdžiai myliu

Tavo kun. L. Jucevičius

XII

Svėdasai, 1842 m. gegužės 28 d.

Tavo laišką, mano mielas Juozapai, gavau ir iš visos širdies Tau dėkoju, kad Tu atmeni varganą atsiskyrėlį. Nudžiugino mane didžiai žinia, jog Tu ketini aplankyti Lietuvą. Kad tik dievas duotų Tau šitai įvykdyti. Būdamas mūsų krašte, gal ir mane aplankysi — gyvenu aštuonios mylios nuo Vilkmergės, pačioje, gali sakyti, lietuvių gyvenamo ploto širdyje. Miela man bus sulaukti svečiuos prieteliaus, kurį visų labiausiai vertinu ir aukštinu ir kuriam pažvelgti veidu į veidą didžiausiu sau džiaugsmu laikyčiau. Kartu gal ir galėčiau Tau kuo nors naudingas būti Tavo tyrinėjimuose, žinau gangreit kiekvieną gimtosios žemės užkampį. Džiaugiuosi, kad imiesi parašyti populiarią Lietuvos istoriją paveikslais — ir aš, prisipažinsiu Tau, galvojau apie tai, bet nei mano išsi-

mokslinimas, nei talentas ne tam. Ištroškę visi lauksime Tavojo veikalo ir su tikru džiaugsmu jį sveikinsime.

Mano rašinys, siųstas „Athenaeumui“ per Gliuksbergą, matyt, bus žuves visiškai.— Po kalėdų buvau Vilniuje ir palikau Gliuksbergo knygyne „Lietuvių dainų“ vertimo rankraštį, nežinau, ką jis su juo paveikė. Tuo paštu ir į jį kreipiuosi.

„Lietuvos senienu“, priešistorinių laikų, rankraštis jau paruoštas spaudai. Dabar darbuojusi su „Šv. Kazimiero gyvenimu“ *. Norėčiau taip pat paruošti šiais metais antrąją „Linksmynės“ dalį*. Būk malonus ir čia neatsakyk man savo pagalbos, paremk tą leidinį savo raštais eilėmis ir proza — atsiųsk man tiktai kuo greičiau — aš Tavimi tikrai pasikliauju. „Ofiarnik religijny“ tikrų tikriausiai prieš Naujus metus pasirodys. Nekantariai laukiu Mindovo. Apie mano „Prisiminimus“ — nė garso, matyt, kad tai yra prisiminimai, kurių neverta nė prisiminti. „Linksmynei“, be savo straipsnių, jeigu turi kokių ir svetimų arba jų iš kur nors gali gauti, atsiųsk man — gerai būtų turėti ką nors Grabovskio, Ževuskio, Jankovskio * ir kitų žymenybių — už jų paramą dėkingumas mano būtų neapsakomas.

Turiu viltį, kad greitai gausiu Tavo laišką su rašiniiais. Lik sveikas ir laimingas

Tavo kun. Liudvikas

LAIŠKAS SIMONUI GIEDRAIČIUI *

Šviesiausiasis Kunigaikšti!

Prieš dvejus metus, siųsdamas a. a. Kunigaikščiui Juozapui * savo vertimus į lietuvių kalbą, buvau pareiškęs drauge norą paskirti Jam mano paties parašytą *lietuvių literatūros istoriją* *. Bet dėl šio neužmirštamo

Ganytojo ligos jokio atsakymo į savo kreipimąsi negavau. Šiandie, nuolatos betyrinėjant, belankant žymesniuosius knygų rinkinius Lietuvoje, o ypač tiek daug laimėjus gr. Chreptavičiaus bibliotekoje Ščorsuose*, šis veikalas netikėtai išaugo; įdėmiau stabtelėjęs, pastebiu, kad mano gimtojoje žemėje taip gausu didelių ir visais atžvilgiais nusipelnusių ne tik lietuvių, bet ir lenkų bei kitų tautų raštijai žmonių, kurie tapo savo krašto puošmena ir švietė moksle plačioms senosios Lenkijos žemėms; todėl savo darbo planą visai pakeičiau ir jau paruošiau spaudai platų veikalą, pavadintą „*Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius*“*. Jis apims apie 200 žemaičių biografijų, bus išvardyti jų nuopelnai visuomenės labui, o taip pat duotas tikslus jų įvairiais klausimais išleistų veikalų sąrašas. Tikriausiai smagu bus kiekvieno žemaičio širdžiai atrasti čia paminėtą savo prosenolį, pažįstamą ar bičiulį. Įteikiant šį mano ilgą ir sunkų darbą mano krašto žmonėms į rankas, leiskite, Jūsų Malonybe Kunigaikšti, jį dedikuoti Jūsų taurios šlovės vardui; tuo būdu patenkinsiu savo širdį, kuri Kunigaikščių Giedraičių šeimai jaučia kuo ypatingiausia pagarbą. Juk Kunigaikščiai Giedraičiai visados pirmavo tarp kitų mokslo pamėgimu. Kunigaikštis Mykolas Giedraitis pirmasis iš lietuvių XV a. gavo mokslo laipsnį Krokuvos Akademijoje. Vyskupas Merkelis pirmasis skiepijo paprastai žemaičių liaudžiai švietimo daigus, kurie vėliau, vyskupo Lopacinskio laikais, davė tokių gausių vaisių ir kurie taip rūpestingai puoselėjami ligi šiol jo įpėdinių vyskupų kunigaikščių Giedraičių.— Pagaliau kam labiau derėtų padovanoti mano mokytų tautiečių gyvenimo ir darbų priminimą, jei ne Jūsų Malonybei, Kunigaikšti, mūsų senovės lietuvių valdovų palikuoniui, rūpestingiausiam Žemaičių

avidės Ganytojui, o taip pat pirmajam aukštų privalumų
ir kilnumo Dignitoriui Žemaičių žemėje. Neatmeski,
Jūsų Malonybe Kunigaikšti, mano prašymo, priimki ma-
loningai mano triūsą ir suteiki jam garbę, leisdamas
pažymėti jį Jūsų Vardu; šito maldaudamas, didžiausia
sau garbe laikau pasilikti visados su didžiausia pagarba
ir neprilygstama adoracija

Jūsų Malonybės Kunigaikščio

amžinas gerbėjas ir

žemiausias tarnas

kun. Liudvikas Adomas Jucevičius

Svėdasai, 1840 m. birželio 6 d.

Mano adresas: per Vilkmergę, Uteną, Svėdasuose

PRIEDAS

IŠTRAUKOS IŠ NAUJŪJŲ LENKŲ POETŲ

I

TRINS BUDRISAJ

Ballada lietuviszka.

Senis Budris, trys sunus jaunikus,
Dykczus kajpo pac Lietuwinikus,
Wadin ant kima, yr saka:

Yszweskiet sawa bierus žyrgielus,
Susytajsikiet tima banelus,
Asztrinkiet szobles yr kardes.

Bet man jau Wylniuj žmones kalbieje.
Jog trubis dydėj patys girdieje,
Wajna ant trys szales swieta.

Olgierdas puls yi Moskolu žemys,
Skirgiełas Lankus turies užlemys,
O dykc Kiėjstutas Križiokus.

Juns esat twyrty, sweijki wiriszkiėj,
Ejkiet služity sawa tiewyszkiej,
Padies jums Lietuwos diewaj.

Asz pacaj szin meta ne wažiosu,
Tik wažiujentims roda paduosu.
Trins esat, trys turet' kielus:

Su Olgierdu ysz mana sunielu,
Winc tegul bieg Moskolijos kielu,
Yi miesta Nowogarady.

Gaus ten pujkiuju skurun sabalu,
Yr szwiesiuju sydabra skarialu,
Kupcziu pyningun kajp lada.

Ant Wokicziu ir kielis antroja,
Su dykcziu Kiėjstutu tegul joja,
Musz Križioka szunis broly.

Kajp smelczium ten gintaru giełtaju,
Ras yr sukniu dydelej brangiuju,
Kunigun dejmonta rubos.

Kielis treczia mana bernužely,
Ira už Nemona wandinely.
Błogas ten ras padarines:

Usztaj yszsyrinky sau galesies,
Giaras szobles, parmas yr klyfesies
Del manies parwesz sunieny.

Bet už wysuju žemiun mergieles
Skajstesnes ira Lenku dukrieles
Smagies kajp jaunas kateles.

Jun už śniega baltesni wejdely,
Juoda kajpo warnis blakstienely,
Akies žyb' kaj dwy žwajzdeles.

Ysz ten yr asz tolinga metumy,
Kad buwau pacaj jaunu žmogumy,
Lenky sau parwedziau paty.

O kad asz dabar esu naszlelys,
Mana brangiuy gul' po žemelys,
Par amžiu jen mynawoju.

Tokies rodas Lietuvys kalbieje,
Kad sunus sawa ļauku lidieje:
Anyi ant wajnos yszjoje.

Pareje rudun, žiema sugrinža,
O sunelys ne winc ne pagrinža,
Gal neprietelej užmusza.

Par biaurus śniegus, pusnes kieluje,
Parjo bernelys, žyrgas puszkuje,
Po burkos dydely tura.

„Kan tury? musiet ira kubyłaj,
Kubyłunse Maskolu pyningaj?“
— „Ne, taj Lenky sunieny.“

Par biaurus śniegus, pusnes kieluje,
Parjo bernelys, žyrgas puszkuje,
Po burkas dydely tura.

„Musiet kubyłs Wokicziu bajoru,
O tas kubyłas pyłnas gintoru?“
— „Ne, taj Lenky sunieny.“

Par biaurus śniegus, pusnes kieluje,
Parjo bernelys, žyrgas puszkuje,
Po burkas dydely tura.

Bet pakol nesza jemy rodity,
Senis **Budris** jau liepe praszity,
Sweczius ant treczios weselys.

II

SWITEZINE ¹

Ballada

Koks taj bernelys skajstus yr jaunas,
Kokie taj su jum mergiely?
Krasztoms mielina Świteziaus wandenc,
Ejn pri szwiesuma mienese.

¹ Žmonės pasakoja, kad Svitezio pakrantėse pasirodančios undinės, arba vandens nimfos, kurias liaudis vadina svitezinėmis. (Autoriaus pastaba.)

Ana ysz krepszcze duod jam awieczes,
O ys jaj židus wajnikuj;
Musiet mielausis ir' tos mergielys,
Musiet taj ano mieloy.

Maž kožna nakty wienamy ľajkie,
Po tumy matos ġlunselu;
Jaunas ir' strielczium tam szyľa-myszkie:
Kas ir' mergiely? ne žynau.

Ysz kur atey? dawon adsekty,
Kur nuwey? nieks ne žyna,
Kajp szľapy baľa yszdikst ant piaune,
Kajp nakties ugnis pražusta.

„Sakik man graży mana mergiely
Kam mums tos slaptas tajp yľgaj;
Kokiumy kielu, pas man' adbiegaj?
Kur tawa namaj, kur tiewaj?

Parėj wasara, pagiľta ľapaj,
Yr lietings ľajkas sugrinszta,
Ar wys ľukiesiu taw ateyma,
Ant dikun krasztu ežera?

Ar wys po myszkus kajp koksaj elnis,
Po cieľas naktys biegiusy?
Pasylik gieriaus su tum kur miela,
Pasylik gieriaus su manim!

Trobely mana ysz cze ne tolij,
Wydur tankioje ľazdina;
Gana ten ira obuľun, piana,
Ira ten gana žwieristes."

„Cyt, cyt," atsaka, „pujkus jaunikaj,
Žynau kan saky man tiewas;
Ĺaksztingaľs baľsas ir' balse wiru,
O szyrdiej ľapes pawėjksľaj.

Daugiaus asz junsu newieros byjau,
Ne kajp mielibėj duoksuju;
Gal yszkłausciziau praszimus tawa,
Bet ar man' wysad' miliesy?"

Berniuks prikłaupy, pagawa smelczes,
Peklingu szaukie twyrtibiu,
Priž szwiesa mienu miliet prisłka,
Bet ar prisiga dałajkis?

Dałajkik strielcziau taj mana roda;
Bet kas prisiga ne łajka,
Ah wargaj anam, wargaj ant žemes!
Yr wargaj pyktaj jo dusžėj!

Taj sakidama, mergie ne łauka,
Ded' jam wajnika ant gałwos,
Yr poswejkinus' strielcziu ysztoła
Sawuju kielu nuwejna.

Dawonej strielczius nor su jen biegy,
Ne kajpo ne gal pawity,
Ana prapuoli kajpo wiejelys;
O ys pac wienas palyka.

Pacaj palyka, dikum grinszt kielu,
Po jummy žemy lingujes,
Tiła aplinkuj, tiktaj po koju,
Sznabžd pawitusy szakiely.

Ejn krasztu wandenc, nesz klidnu zinksny,
Klidningoms szauda akiemys.
Yr szyt jau uža wiejes myszkunse,
Wandenis siausta yr kinła.

Siausta yr kinła, sprogsta gylibe,
O neregiety stebukłaj!
Ant sydabrinės Switeziaus łankos,
Mergiszkas skajstums yszejna.

Jos wejds kajp rozys bałtos karuna;
Aszaroms rita mazgota,
Kajp mygła lengwy, tajp lengwes rubas.
Apwełk stumeny dangiszka.

Bernely jaunas, bernely skajstus,
Dajnioje graży mergiely,
Delko aplinkuj Switeziaus wandenc
Klisty pri szwiesos mienese?

Kodel gajlesy dikos wejonos,
Katra cze tawy wobije,
Apsuka gałwa, pamet lustinga,
O gal dar jukies sawiey.

Dukies parkalbiet budringu zodziu,
Pamesk gajlesy yr werksma,
Pas man' cze, pas man, cze abu kartu,
Wandenc kryksztole skrajosma.

Ar tu noriesy kajpo blezdingy,
Wandenia wejda litiety;
Ar swejks kajp żuwys, linksmus kajp żuwys,
Par dien su manim pleskioty.

O nakty łowoj, sydabra gyles,
Po gietringuju zełkoriu,
Ant lelyjelu bałta minksztuma,
Tarp diewu užmykt' regikhu."

Ysz uždenktuwiu żyb' krutys gulbe;
O strielczius akies nulejda,
Mergiely lengwej pri jo artinas,
Yr szauka ejk szen pas manes.

Yr wiejúj metus' sawa latenas,
Kajp wajworikszcze dyrb rata,
Taj wiel kyrsdama wandenc skiendukles,
Sydabra łaszajs taszkioje.

Artynas strielczius, yr wiel atsysto,
Yr nor iszokty, yr byje;
Kad tamsy wylny tyszkus nuog kraszta,
Pamaž latinas katuła.

Ir tajp katuła, yr tajp wobija'
Tajpo jo szyrdys linksmynas;
Kajp kad słabtiemys ranka bernele,
Suspaud mergiely giedinga.

Užmyrsza strielczius sawa mergiely,
Prisiga szwenta sułauze,
Leka kan grėjcziaus, szok yi gylibe,
Wobitas nauju gražumu.

Biega yr žiura, žiura yr biega,
Nesza yn tolaus wandenis,
Jau tolij krasztas nuog jo palyka,
Jau ys wydurej ežera.

Jau bašta deŭna spaud sawa deŭnoj,
Diwijes wejda skajstibėj,
Rožingas ėupas, gien sawa ėupoms,
Ratus szokingus tekina.

Szwyłpa wiejelys, žusta orelys,
Kur anos dengy skajstuma;
Pažinsta strielczius arcziau mergiely;
Ah taj pyrmoy mergiely!

„O kur prisiga? kur mana roda?
Juk kas prisigas ne ėajka,
Ah wargaj anam, wargaj ant žemes!
Yr wargaj pyktaj jo duszėj!

Ne tau skrajoty sydabra skiendiej,
Arba taszkitis gylibėj,
Žalojo žemiėj kunc tawa pražus,
O žwiras akies užgiesis.

○ dusze tawa pri toje medže,
Tukstanty metu daŭkies,
Wiecznaj peklingas mukas kientanty
Niekad' negiesis karsztuma."

Gyrda taj strielczius, klidnu nesz' žinkсны,
Klidningoms meta akiemys,
○ wiejas uža, tankiemy myszkie,
Wandenis siausta yr kinła.

Siaustase, kinła, yr jud ant dugna,
Suktu werpecziu pagauna.
Atwera snuky, dweja gyliby,
Žusta mergiely su bernu.

Wandu liekszolej, siausta yr werda,
Lieksziol pri miene szwiesuma,
Matosi pora gajsztun szeszielu,
Taj ir' bernas yr mergiely.

Ana sydabra ežere szanka,
Ancaj po głusniu dejuje;
Kas ir' bernelys? strielcziumy buwa,
○ kas mergiely? nežinau.

III

APŁANKIMAS

...Ne senej apłankiau namus mana motinos
Led jus pažinty galejau! — dabar pałajkaj!
Kur atsyžwelgsy, gruwieje pustine — najkaj!
Ysz tworun mitaj, ysz žemes akmynaj imty,
Kieme semenaj, mietliczes, notrieles auga:
Kajp ant szwentoriaus pusnaktiej tileimas wysur!
Kitas senej buwa czion mana pribuwymas!
Kad po atsytolima grinžau pas motinos
Jau giaras mejles sutyka mani ysztołaj,
Tykra szejmina namun jau už miesta łaukie,
Ant turgwietes, brolej, sesys užbiega maży

Gustaus! Gustaus! szauka weżima abstabyna
Lek atgal wieszkielu gawys kożnas piraga!
Motinely ant slenkszcia ļauka paszłowinty
Szauksmaj kart-mokituju prietelu be gaļa:..
Dabar pustaj, naktys, yr giwos duszes niera:
Gyrdietis tiktaj szunis baļsas, yr baldimas.
Ah! taj tu szunij wienas, musu giaras warni!
Sargaj, yr kita karta cieļos gintes tarnaj:
Ysz wysun prietelu tu tiek winc pasilikaj
Daboy be zomkaus wartu, be ponu trobos!
Warni mana! czion warni! biega, stow yr
kļausa:

Szoka pri szyrdes, kauka yr ne giwas krinta!..
Pamacziau szwiesa ļangie: ejnu kas ten dedas?
Su żwakiems yr kyrwejs be pleszan namus wagis
Graudamy yi paļajkus szwenta pareima!
Wietoj kur stowieje ļowa mana motinos,
Wagis kyrta pagrimdżes yr adpleszy pletas:
Pagawau, sugniaużiau, akies ant kaktos yżbiega!
Atsiesiedau ant žemes tamsibieje rieta:
Kastaj weļkase ļazda pasyremdams zinksnius.
Motery palajkiejs apwyļkta — yżbliskusy,
Ļabiaus padabna yi cziszcziaus baļtas rodikļas:
Kad pamate wajdinima pustame namuj,
Žegnodama yr szaukdama biega bajminga:
Ne bijok! Dievas su mumys! sakik kas esy?
Ko pustinyš namunse wajkszcziy tajp ankstej?
„Esu warginga ubagy”, verkdamā kaļba, .
„Cze tunse namunse mana giwena ponaj:
„Giary ponaj, amžinc anims atylsieims!
„Bet Ponc Dievs ne szłowina anims yr jun wajkams.
„Numyre, namaj anun pusty, gruw’ yr punwa:
„Ponajcze ne gyrdietys, gal jau ir’ negiwas”
Kruwe man szyrdys apteka, riemiaus ant slenkszcia...
Jau wys prapuole?..

IV

BĒLAJSWE LIETUWYNIKA

*Ballada*¹

„No, Lenky gan' wajtoty,
Gana werkty, gana alpty,
Wysy ant arklun sieda,
Wysy bēlajswius weda.
Ar asz cziesa trotisiu,
Yr anun ne pawisiu,
Arba tawy užmusziu,
Yr su nieku pagrinsziu?

„Ne, ne, praszaj dawone.
Giwa ejsy su mone.
Dransej cze siesk pri szalis!
Ant sziaudyne balnely
Sraujas arklis Žemajcziu
Saw' biegime ne alstins,
Oprisz wieje ant kielu,
Wyłka mantlum abdenksu.

„Tolaus szyrdes ukwatoj!
Niera po kum cze werkty.
Žiurek bałc tawa dvaras
Stowa ugniey wysas.
O tawa Lenks jaunasy,
Kur ant arkle tekine,
Norieje taw pagauty,
Norieje gint' dawanaj,
Szałtam sawa grabelie;
Nepasyłkses po tawes.

„Žiuriek, žiuriek! yžbliszka!
Kajp negiwa nukryta.
Gajłtas mani jau jema,
Tokie graży mergiely!

¹ Iš Lietuvos senovės laikų.

„No atsyminkies tiktaj,
Pac storone darisiu.
Bet ant kraszta Žejmianos
Stow mana dydys dvaras.

Pylny kłunaj yr pylna,
Kletys grudun yr wyłnu.
Tenaj ne bus tau ludnu.
Par diena ausy droby;
Wakar' buriėj mergielu,
Kłausisy anun dajnas.
O kajp sūnus wienatis.
Pagrinsz ysz Prusu žemys,
Kas žyn' kajp taw' pamiles,
Gal yr už pacze paims.

Maž jam ligiu Lietuwoj,
Yr karionej yr gyrtiėj,
Ne mergiely, ne gaszas,
Kajp anc skajstus taw' Lenkas.
Stumun kajp anžułs kiałtas.
Wysas judaj apaugtas,
Regieims kajp Perkuna,
Blyzg ugniemys gramstyne.
Teg' prapuoł jej netiesa.
Rankoj szynes sułauža!

„O, jau werkty parstoja!
Ugniėj dega jos wejdas.
Kan cze daraj ar praszaj,
Kad tajp yi dangu wejzdy?
Kad su tokiu skubimu,
Biegy siesty ant arkle?

„No priglembszkies pri manes.
Absykabink rankomys.
Tajp, tajp,— dabar jau galu,
Kielu kajp pauksztys lekty.

„Kodel wielej taip dreby?
Ko tajp žiury yi liepsna?

Taj nieks kad szale jojam?
Asz yi anun ne stumsu.

„Ha! absystok dranstinga,
Jau nu arkle pabiega.
Bet ne ejsy tolingaj,
Su szaudikle daginsu!

„Kur jen byjoims weda?
Łukiek ne liek yi liepsna!
Par Perkuna gramstynius!
Nieks pyktas tau ne stoses!

„Nekłausa pagiediely,
Lek' ysztranuksy peczius.
Gréjcziau arkliej, jau artej,
Skubink pakol ne ugniej!
Wik! — bet kur ana diejos? —

„O! taj apwałks jos bałtas,
Wyduj grumstu, butyniu,
Myrga ugniėj raudonój! —

Kajp Lietuwys mergiely
Werta buwa Lietuwe.
Sudegy, — dydy giejsta!
Buwa skajsta yr jauna.

V

KAS MAN DARBS!

Arba

RITAS SENIA MEDŽIOTOJA

Sen ysz miega mustys kiely,
Taj pawejksłaj! — Kas do biasas!
Ar ten kada bus auszra?
Naktys, naktys, tamsy tieła...
Auszta, auszta, gied gajdelej!
Auszta, auszta, restas woraj!
Giara musu, niera grudos

Šniegas darksno, ļajmas ļaukas!
Gal kajpogy užmuszt ļajka.
Nors mygleta ant pakalnes,

Gana strielcziau,
Ļajks medžloty,

Kielkies, kielkies, ejk szen pac!

Kas man darbs!

O kan grejcziau bieģ senuty!
Dar paimty strielczius kielus,
Tiej trubit' ant gonczuju,
Niekis zujkis, geriaus wyļkas;
Tiek astrāņej, tiek pamažu,
Be šzaukima, be szowima,
Užejk krumus szonuj arty'
O kajp stosma ant gianiekļa,
Traps — yr hedžha! ant erszkiecziu...
Grėjtaj, grėjtaj! baņot' arklus!

Kas ten swecziaj
Mieļastijėj!

Mieģt, ar nemieģt — bam, bam, bam!

Kas man darbs!

Ļabas rietas kan bewejkiet?
Kan beweikiet? ar mieģojot?
Asz diel junsu mieļastijej
Wejkalely dyrbsu maža;
Bet kan troboj cze sapnuosteĭ
Gieriaus ļaukie, kada auszta,
Grėjtaj, grėjtaj, kielkiet gaļwas!
Jojims dyktus ne tolingas,
Cieļs darimas jau gatawas
Szunis, arklej — wys jau ļauka...

O pusrity
Kan turiesiu'

Kajp medžiotims bus ant kialma.

Kas man darbs!

O jaunisty mana szwenta!
Wysad žmogus linksmas buwa,
Ar miegoy ne atmina,
Nej ludima, skauda gałwos,
O kit karta jaunam łajkie
Nu pusnakties, liek lejdimā,
Tajp taj, tajp taj! — błogaj ira!
Gajliek Diewe gierun cziesu,
Žwieriu, paukszcziu, pylny myszkaj,
O kajp žwyrblu, tajp oželu

Kur ne szausu,
Ten tropisu,

Kan noresu jau man ir'!

Kas man darbs!

Turiejau striełba prietełka,
Wienetyne, pujkus zumkus,
Biegant zujky lekt' blezdingy,
Niekas gałwa namuszt szpyłkaj
Kajp taj buwa! kajp taj buwa!
Yr atminty sałdu, miełu!
Hal ha, ha; Kastaj, kastaj!
Kyty łajkaj, kyty žmones!
Sakau tiesa auksyninga,
O juns kłausot kajp stebukła.

Kan su jumys'
Tinginiemys

Tuszczėj, tuszczėj, kalbiet jums.

Kas man darbs!

Bet yr koksaj junsu butys!
Koksaj jaunun szendien darbas!
Kan juns žynot! kan juns matot!
Kajp medžiojom matit praszau,
Wylniauskioje Wojewodas!..
Tai ne medža, tykri puotaj!

Kas taj baczku mydaus, wina,
Kajp taj myszkie — naktys łaukie,
Kokij szunis, o taworczej...
Bet bernelej, gan sakity,

Žweng žyrgielys!
Juodbierelys,

Biekiet grejt — asz pažinstu,

Kas man darbs!

Jau yr łaukie! kan žyrgielej!
O juk gražus! — saw' augine:
Mana bieras byszkie dikus,
Dydy gajļa! niera rawa,
Kajp suglembšzes, o dus žinksny,
Tajp man karszta, pagundyne!
Saka senas kraujas ne deg,
Taj ne tiesa: — pro ten ežy,
Hop zowadajs kas grejtesnys,
Kad pyrm wysun ne pabiegsu.

Bet muniejėj
Kas jums destas,

Kam senuju prota mest!

Kas man darbs!

O kajp žvelgu ten ant myszka,
Ten ant kaŋnu, ant pakalniu,
Szyrdej mana ludnu ira:
Ysz akiun aszaras teka,
Ot yr dabar!.. aszars krinta,
Kas parey, tan atmenu;
Prietelitej, brolej, gientys,
Wysus matau kajp ant deŋmas,

Kas karc szyrdej sunkiaus, ludniaus,
Giana mustys juodam grabe...

Stokiem byszky,
Tegul teka!

Jau man geriaus junstu pac.

Kas man darbs!

Kas stojose ne adstoses.
Kan kad ėapaj ėajku krinta!
Gajļa rieksma, prakiajktima,
Tiktaj dajnoj ġiar' gyrdiety!
Pasakikiet? tujaus dajna,
Bonaparta, ar Kiejstuta?
„Stowa karalus kraujunse¹,
„O Bonapartas krasztunse.
„Dransej stowiekiem,
„Yr ne drebiekiem,
„Rasyt mes pargalesme.”

Błogaj giedu,
Rejk pamesty.

Bonapartas, ar byjau!

Kas man darbs!

Bet mieliausij kas taj destas!
Kur taj musu dajnos diejos!
Lietuwyszku szendien mażaj,
O mielinga ta, yr kyta,
Apej mieny yr sauļuze;
Yr Biruta yr Witolda,
Anij par tajp yļgus metus,
Pardajniawy ġierus ėajkus,
Pardajniawy ġajļas, strotas,
Su žmoniemys gul grabunse;

Kartas tiktaj,
Ludnam cziese

Dajna atejs ant patiekas,

Bet yr taj, kas man darbs!

¹ Žr. S. Stanevičiaus „Dainas”.

Ten kur matot tapalelus...
• Kit kart, dvaras ten stowieje,
Ten giwena Palemonas,
O turieje skajsty dukry.
Paswejkina tiktaj romaj...
Tary žody — jau po manes.
Ylgaj jodžiau miliedamas:
Yr mergiely man milieje,
Bet motina pasiutiely
Kas karc gieriaus man brangiojes.

Turu kiely,
Bukiet swejki,

Yr pamecziau brangie man!

Kas man darbs!

Pygu szendien, pygus zertaj,
Gal kalbiety o wienokaj,
Usydegis, mažuwertas,
Niera rodas jaunaj gałwaj.
Łaukie ludnu, namiej ludnu,
Tajp yi swieta pasyslepys,
Yr kajp dajnoj par gyreles,
Ten yi Trakus pas Kiėjstuta,
Lek karejwys Lietuwikas,
Gienu, lekiu — szalin krumaj!

Pas skajstosis
Merguželis,

Kajp apiakis leku pac,

Kas man darbs!

Buwa tada pas mus wajna,
Tajp yr tolaus imty szobly,
Apekinta jau Welona,
O Welonoj trumpaj ira.
Ne kad Knechtu daugiel ten,
Bet ne gierty penkis mienus,

Wysa mydu jau yžgieriem,
Łasza wiena mieste niera!
Pusy milos liek wandene,
O cze ałksty — ejna žima.

No tajp roda,
Szaukiem zdroda!

Yr palyka szalej miesc,

Kas man darbs!

Nu to karta, wys man błogaj,
Užszaukietas tarpe kruwos,
Dar su szyrde ne linksminga,
Prota szauky ir' dawone,
Tajp kajp naktiej noriet' saules,
Rejk kientety, łauky gała...—
Bet žiureket kas ysztoła?...
Bieg tajp grejtaj par pakalne,
Yi deszine, yr yi kajre...
O Perkune! Taj ir' wyłkas,

Kas karc arcziau,
Kas karc grejcziau,

Stat' yi łapiu dubes biegl

Kas man darbs!

Na mieliausij meskiet arklus!
Yžsuskiskiem kožnas sau...
Juk taj strielcziaj? anij, anij!
Asz už klawa pakawosius.
Asz gyrdete, szunun łojas?
Kokij bałsaj, bałsaj Pone!
Storas Szumle, tenwas Garsaus!..
Gieraj, gieraj, łajku tieła!..

Rejk szaudikļa užprowity,
Cielik — cielik — byszky grejtaj —

Tegul biega,
Krys ant vietos,

Tukstant' duosu jums už wiena,

Szaunu hol taj man dykc!

PASTABOS IR PAAIŠKINIMAI

Šiame leidinyje surinkti ir išversti į lietuvių kalbą visi svarbesnieji L. Jucevičiaus raštai, liečiantieji lietuvių literatūros ir tautotyros klausimus. Nededama jo lenkų kalba rašyta poezija, kuri yra nedidelės idėjinės ir meninės vertės; lenkų literatūrą liečiantieji straipsniai („Judel Klaczko Izraelita trzynastoletni poeta“— „Izraelitas Judelis Klačko — trylikametis poeta“, „Tygodnik Petersburski“, 1839, Nr. 76; „Józef Szemesz“—„Juozapas Šemešas“, „Biruta“, 1838) ir tie jo straipsniai, kurie, labai mažai tepakeisti, įėjo į jo knygas kaip atskiros jų dalys; dėl tos pačios priežasties nebekartota visa L. Jucevičiaus knyga „Rysy Żmudzzi“ („Žemaičių žemės bruožai“, 1840), kuri bemaž visa vėliau autoriaus buvo sunaudota „Žemaičių žemės prisiminimuose“ (1842). Be to, liko visai neversti du pirmieji L. Jucevičiaus darbai: „Pisma“ („Raštai“, 1834) ir „Historia litewska dla dzieci“ („Lietuvos istorija vaikams“, 1836). Pirmąjį sudaro beveik ištiesai rusų autorių kūrinių vertimai į lenkų kalbą, antrasis — įdomus tik kaip faktas, bet šių dienų skaitytojui nieko neduotų. Nebuvo prasmės kartoti L. Jucevičiaus verstų ar redaguotų ir lenkų kalba pasirodžiusių veikalų: „Obrazy Jeruzalem i świętych okolic. Wyjątek z listów o Wschodzie, przez Michaud J. F. Przełożył ks. Ludwik Adam Jucewicz“ („Jeruzalės ir šventųjų apylinkių vaizdai, ištrauką iš laiškų apie Rytus, parašytą J. F. Mišo, išvertė kun. Liudvikas Adomas Jucevičius“), Vilnius, 1840, 153 psl., ir „Instrukcyja Jakóba Sobieskiego Kasztelana Krakowskiego ojca Króla Jana III dana panu Orchowskiemu ze strony synów. Wydanie drugie przez ks. L. A. Jucewicza“ („Jokūbo Sobieskio, Krokuvos kašteliono, karaliaus Jono III tėvo, instrukciją, duota sūnų ponui Orchovskiui. Antrasis leidimas, išleistas kun. L. A. Jucevičiaus“), Vilnius, 1840. Apie šiuos leidinius žinių duoda tik K. Estreicheris veikale „Bibliografia Polska“ („Lenkų bibliografija“).

L. Jucevičius turėjo palikti dar daug darbų rankraščiuose. Daugelis jų niekieno kito nėra paliudyti, jie minimi tik paties rašytojo laiškuose: A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“, J. Kraševskio „Vitolio raudos“ vertimai, straipsnis apie kunigaikštį Kazimierą dainų rinkinys lietuvių kalba, padavimų rinkinys, „Lietuvos senienos“. Ar tie darbai buvo tikrai baigti, o gal tik sumanyti, nieko apie juos nežinome. L. Jucevičiaus svarbaus veikalo „Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius“ („Wiadomości biograficzne i literackie o uczonych Żmudzinach“) rankraštis ligi Antrojo pasaulinio karo buvo vienoje Lenkijos bibliotekoje. Jo likimas tuo tarpu neišaiškintas.

Be to, yra išlikusių L. Jucevičiaus laiškų autografų — J. Kraševskiui ir Adolfui bei Simonui Giedraičiams. Ligi šiol jie nebuvo niekieno paskelbti. Šiame leidinyje skelbiami visi surasti laišškai J. Kraševskiui ir laiškas Simonui Giedraičiui.

L. Jucevičiaus raštuose, rašytuose daugiausia lenkų kalba, yra apščiai lietuviškų citatų, duotų paties L. Jucevičiaus rašyba. Šie tekstai transkribuojami į šių dienų mūsų literatūrinę kalbą ir išskiriami juodu šriftu. Tas pat daroma ir su atskirų straipsnelių antraštelėmis, kurios autoriaus duotos lietuvių kalba. Išimčių sudaro lenkų romantikų kūrinių lietuviški vertimai, pasirodę rinkinyje „Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų...“ („Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich...“). Šie vertimai šiandien išliekamosios vertės neturi ir tegali būti įdomūs kaip literatūros istorijos faktas. Kad skaitytojas galėtų susipažinti su L. Jucevičiaus kalbos ypatybėmis, jie spausdinami tuo pavidalu, koku juos randame jo paties parengtame leidinyje.

Visus eiliuotus šio leidinio tekstus vertė A. Žukauskas, išskyrus A. Mickevičiaus „Pabėgimą“, kurį išvertė J. Degutytė.

L. Jucevičiaus darbai apima labai plačią sritį, juose daug faktų, kurie šių dienų skaitytojui gali būti neaiškūs ar iš viso nežinomi. Tokius faktus kiek galint stengiamasi trumpai paaiškinti. Prie tautosakinių ar etnografinių dalykų stengiamasi nurodyti, kas kelia įtarimo ar yra tikrai neliaudiška. Klaidingi L. Jucevičiaus teiginiai, apibūdinti įvade, atskirais atvejais nebekomentuojami. Jucevičiaus naudojami rašytiniai šaltiniai nėra svarbiausioji ir pagrindinė L. Jucevičiaus raštų medžiaga, jos patikrinimas reikalautų specialių studijų, todėl paaiškinimuose to atsisakyta. Pavardės, faktai, apie kuriuos skaitytojas gali rasti žinių „Lietuvių literatūros istorijos“ I tome, neaiškinami. L. Jucevičiaus raštuose pasitaiko apščiai ko-

rektūros riktų, juos visus ištaisyti paaškinimuose užimtų daug vietos, todėl šiame leidinyje taisyta tik ten, kur tie riktai apsunkina suvokti prasmę. Kas-ne-kas liko, be abejo, nepaašškinta, nesuradus atitinkamų žinių.

Šaltiniai, kuriais remtasi, apibūdinant įvade L. Jucevičiaus gyvenimą, ne visi nurodyti išnašose. Pirmoji L. Jucevičiaus biografija buvo pateikta F. M. Sobesčanskio („Encyklopedya powszechna“, XIII, 1863, 486 psl.), ja naudojosi visi rašiusieji apie L. Jucevičių, (S. Jurjevičius „Apšvietoje“, 1893, Nr. 11—12; D. D. „Lietuvių tautoje“, I, 1910, 84—85 psl.; Pranas „Draugijoje“, 1909, Nr. 30, 168—177 psl.) ligi A. Janulaičio, kuris pateikė pirmą platesnę studiją apie rašytoją („Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius“, Vilnius, 1910 m., 40 psl.). Joje buvo panaudoti nauji, ligi tol nežinomi dokumentai: L. Jucevičiaus gimimo metrikos, kunigystės metimo ir perėjimo į pravoslaviją bylos (jų fotokopijos šandien saugomos Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje ir kitur). Buržuaziniais laikais pasirodęs J. M. Balčiūno straipsnis „Tautoje ir žodyje“, VI, 315—349 psl., be pilnesnės nei ligi tol L. Jucevičiaus raštų bibliografijos, jokių naujų faktų neįnešė. Trumpos žinėlės apie L. Jucevičiaus laiškus J. Kraševskiui („Vairas“, 1938) ir jo veikalo „Biografinės ir literatūrinės žinios...“ („Vairas“, 1935) buvimą Lenkijos bibliotekose nedaug tegalėjo papildyti žinias apie Liudviką iš Pakėvio. Didžiajam Tėvynės karui besibaigiant, akad. A. Janulaitis surado naujos archyvinės medžiagos: Jucevičiaus laiškus Giedraičiams (VVU rankr. skyr. Nr. 32657), 1838 metų bylą dėl pamokslo (VCA, fondas Nr. 604, byla Nr. 3469, apl. 1) ir parinko žinių apie Jucevičiaus tėviškę. Deja, straipsnio, paremto nauja medžiaga, jis nebesuskubo paskelbti, paliko jį rankraštyje; juo pasinaudota šiame leidinyje.

Nemaža naujos šviesos į L. Jucevičiaus biografiją įnešė laišku J. Kraševskiui tekstai, gauti iš Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos, vieną kitą bruoželį papildė L. Jucevičiaus dekanas Rusecko susirašinėjimas su vyskupu (VCA, fondas Nr. 604, byla Nr. 3469, apl. 1) bei L. Jucevičiaus raštas dėl jo Dvasinės akademijos baigimo (Leningrado Valstybinis archyvas, fondas Nr. 46, byla Nr. 364, apl. 1), atrastas V. Zaborskaitės.

Teikiant skaitytojui L. Jucevičiaus raštus, išverstus į lietuvių kalbą, reikia pareikšti padėką LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutui už leidimą pasinaudoti rankraščiu, teikiančiu nemažą

žinių apie veikalą „Biografinės ir literatūrinės žinios...“; Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraščių skyriui už pagaminimą ir atsiuntimą L. Jucevičiaus laišku J. Kraševskiui mikrofilmo ir Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriui už leidimą pasinaudoti L. Jucevičiaus laiškais Giedraičiams bei jų liečiančiais dokumentais.

ŠIO LEIDINIO ĮVADE IR PAAIŠKINIMUOSE
VARTOJAMI SUTRUMPINIMAI

LTR	—	LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
LKLI R	—	LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas
VCA	—	LTSR Valstybinis archyvas
VVU	—	Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas

LIETUVA

Knygos titulinis puslapis lenkų kalba yra toks: „Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów, skreślona przez Ludwika z Pokiewia“ („Lietuva, jos senovės paminklai, buitės ir papročiai, parašė Liudvikas iš Pakėvio“). Knygą išleido Rubenas Rafalovičius, spaudė Romo spaustuvė, Vilnius, 1846 m.

Tituliniame puslapyje taip pat įrašytas epigrafas iš Cicerono: „Quis est, quem non moveat rerum gestarum memoria consignataque antiquitas“ („Kur rasi žmogų, kurio nejaudintų būtųjų žygių atminimai ir senovės aprašymai“). Šį epigrafą randame žinomame XIX a. pirmojoje pusėje veikale „Opis starożytnej Polski przez Tomasza Święckiego“ (Tomo Svenckio „Senovės Lenkijos aprašymas“), I ir II t., 1816. Šios knygos turinį sudaro papročių, buitės, įstatymų ir t. t. aprašymas. Lietuva liečiama II tome, 188—245 psl., pasitenkinant miestų ir jų trumpos istorijos bei geografinių duomenų registravimu. Šios trumpos žinutės apie Lietuvą galėjo paskatinti Jucevičių rašyti pilnesnį veikalą apie savo gimtąjį kraštą.

Pirmą kartą į lietuvių kalbą išversta ištrauka iš „Lietuvos“ pratarmės buvo spausdinta „Lietuvių literatūros chrestomatijoje“, 1957 m.

54 psl. *Jonas Vaškevičius* (1797—1854)—ekonomistas, baigęs Vilniaus universitetą, nuo 1824 m. dėstęs politinę ekonomiką tame pačiame universitete. 1835 m. paskirtas cenzūros komiteto nariu, vėliau buvo rabinų mokyklos direktoriumi. J. Vaškevičius vertė ir rašė lenkų kalba; rankraštyje liko politinės ekonomijos istorijos vadovėlis.

56 psl. *Gvagninis Aleksandras* (1538—1614)—italų kilmės kronikininkas, atvykęs į Lenkiją-Lietuvą 1561 m. 1578 metais jis išleido lotynų kalba kroniką „*Sarmatiae Europaeae descriptio...*“ („Europinės Sarmatijos aprašymas...“).

57 psl. *K. V. Vuicickis* (1807—1879)—lenkų ir ukrainiečių tautosakos, etnografinės-literatūrinės medžiagos rinkėjas ir skelbėjas. K. V. Vuicickio veikalas „*Przysłowia narodowe...*“ („Liaudies patarlės...“), 3 t., 1830, be abejo, buvo žinomas L. Jucevičiui ir galėjo paskatinti jį paruošti ir lietuvių priežodžių rinkinėlį. K. V. Vuicickis, skelbdamas lenkų padavimus, papročius, suteikdavo jiems literatūrinę formą, todėl moksliniu tikslumu jo leidiniai nepasižymi. Bendradarbiaudamas lenkų „*Encyklopedya powszechna*“, Vuicickis rašė ir apie lietuvių mitologiją. Tačiau nieko originalaus ir vertingo čia jis nedavė ir vien kartojo Narbutą. L. Jucevičius Vuicickio pavardę rašo — Voicickis.

63 psl. *Varšuvos Mokslo Bičiulių Draugija* veikė nuo 1800 ligi 1831 m., suvaidino nemenką vaidmenį Lenkijos kultūriniame gyvenime. Aktyvus jos narys buvo Ks. Bogušas, parašęs (1806) ir išleidęs studiją „*Apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią*“.

...*Bretkūnų, Chilinskių ir Kvandtų*...— J. Bretkūnas (1536—1602), S. B. Chilinskis (apie 1631—1668) ir J. Kvandtas (1686—1772) — pirmųjų dviejų biblijos vertimai ištiesai nebuvo spausdinti (S. B. Chilinskio verstas Naujasis Testamentas tepasirodė 1958 m. Poznanėje), o J. Kvandtas tebuvo paskirtas vadovauti vertimo bei leidimo darbui. Kolektyvo atliktas biblijos vertimas pasirodė 1735 m. Karaliaučiuje.

...*Vilhelmas Pirmasis... liks žinomas kaip švietimo globėjas ir savo žmonių protinio bei dorinio ugdymo rūpintojas*.—Fridrichas Vilhelmas I (1713—1740) lietuvių liaudies gerovei nėra nusipelnęs. Jo pastangomis vyko didžioji prūsų žemės kolonizacija ir germanizacija. Vilhelmas I palaikė lietuvių religinių raštų leidimą, rūpindamasis grynai savo interesais, o ne Prūsų lietuvių kultūriniais poreikiais.

64 psl. ...*pačiame Karaliaučiuje, universitete, lietuvišką seminarą įsteigė.*— Karaliaučiaus universitete toks seminaras veikė nuo 1724 m., Halės universitete — 1727—1740 m. Jų tikslas buvo išmokyti būsimojus pastorius lietuvių kalbos.

L. Jucevičius dalį žinių apie L. Rėzą ir lietuvių literatūros faktus ima iš L. Rogalskio verstos iš rusų kalbos į lenkų P. Kepeno studijos „O początkach, języku i literaturze narodów litewskich“ („Apie lietuvių tautų kilmę, jų kalbą ir literatūrą“), „Dziennik Wileński“, 1828, V t.

Juozapas Arnulfas Giedraitis.— L. Jucevičius, prasilenkdamas su tiesa, pervertina J. A. Giedraičio nuopelnus lietuvių raštijai. Tatai iš dalies išplaukė iš L. Jucevičiaus pasaulėžiūros klerikalinių bruožų, o taip pat iš jo asmeninių santykių su Giedraičiais. L. Jucevičius, matyti, vienu tarpu tikėjosi gauti iš Giedraičio paramos savo raštams leisti.

65 psl. ...*paskelbta kur kitur.*— Straipsnį apie lietuvių liaudies dainas L. Jucevičius išspausdino „Tygodnik Petersburski“, 1838, Nr. 38—39. Tą patį straipsnį jis pakartojo kaip pratarmę knygoje „Pieśni litewskie“.

66 psl. *Donelaičio poema... turi šitokį ttulą.*— L. Jucevičiaus leidiniuose daug korektūros klaidų. „Metų“ antraštė turi būti tokia: „Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos aus dem Lithauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, im gleichem Versmaass ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theol. Königsberg 1818“ („Metai keturiomis giesmėmis, kaimo epas, lietuvių kalba parašytas Kristijono Donelaičio, vadinamo Donalitus, į vokiečių kalbą tuo pačiu metru išverstas L. J. Rėzos, teologijos profesoriaus, Karaliaučius, 1818“).

67 psl. ...*miręs 1831 m.*— Iš tikrųjų D. Poška mirė 1830 m.

68 psl. ...*mūsų lietuviškųjų vertimų...*— L. Jucevičius turi galvoje savo paties išverstus lenkų romantikų kūrinis į lietuvių kalbą.

...*neapsakomai gaila to milžiniško darbo.*— D. Poškos žodyno rankraštis nežuvo. Šiandien jis saugomas LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne.

69 psl. *Giesmės svietiškos ir šventos Antano Strazdelio...*— Tikroji knygos antraštė: „Giesmies swietiszkas ir szwintas, sudietas par kuniga Untana Drazdowska, Wilniuj“, 1814.

B. Gailevičius (1752—1834)— tikybinių, o ne grožinių raštų leidėjas ir rašytojas.

...*Kun. Rupeika mūsų literatūroje žinomas kaip Jono Chodzkos veikalo... vertėjas.*— Šiandien Rupeikos autoryste abejojama (žr. Lietuvių literatūros istoriją, 1957. I t., 350 psl.).

70 psl. *Ižymiausi lietuvių kalbos žodynai...*— L. Jucevičius, manyti, nežinojo P. Ruigio žodyno, nekalbant apie rankraštinius žodynus, kaip Brodovskio ir kt. Bet jis klysta, keldamas vadinamąjį Jekaterinos II žodyną, kurio autorius buvo rusų gamtininkas P. S. Palas.

1713 m. *išleista gramatika...*— L. Jucevičius klydo dėl šios nežinomo autoriaus gramatikos išleidimo datos. „Universitas linguarum Litvanicae“ (originale klaidingai rašoma — „Universitas linguarum litvanicar“) („Lietuvių kalbos visuma“) pasirodė 1737 m. Antrą kartą leidžiant 1829 m., ji nebuvo išversta į lenkų kalbą, o prie jos buvo pridėta S. Stanevičiaus prakalba lietuvių ir lotynų kalbomis ir duota nauja antraštė: „Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos arba žemaytyszkos“—„Grammatica brevis linguae lituanicae seu samogiticae“.

Jurgis Plioteris (1810—1836)— jau savo gyvenamuoju metu žinomas domėjimusi lituanistika. J. Plioterio Lietuvos istorijos rankraščio likimas neaiškus. Galimas daiktas, kad Plioterių bibliotekoje išsaugotas S. Daukanto veikalo „Darbay senuju Lituviu yr Žemaycziu“ (1822) nuorašas davė pagrindo L. Jucevičiui manyti, kad tai J. Plioterio lietuvių kalba parašytas darbas.

Iš neseniai surastų J. Plioterio rankraščių (juos aprašė V. Jurgutis, LTSR Valst. resp. bibliotekos darbuotojas) aiškėja gilus ir platus jo domėjimasis lietuvių literatūros ir kalbos klausimais. Šiandien jau yra žinoma jo studija lietuvių kalba apie Chilinskio bibliją, straipsnis (nespausdintas) „Przeciwko tym, którzy słowiańsko-germański początek plemienia litewskiego przypuszczają, rzecz krótka przez krajowca napisana“ („Trumpas dalykas, tautiečio parašytas prieš tuos, kurie mano, kad lietuvių gentis yra kilusi iš slavų-germanų“) ir dalis plačiai užsibrėžto veikalo „Materyały do historyi literatury języka litewskiego“ („Medžiaga literatūros lietuvių kalba istorijai“). Veikalas turėjo būti žymiai platesnis ir gilesnis, nei Jucevičiaus „Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius“, nes, be bibliografinių ir biografinių duomenų, turėjo būti žinių apie spaustuves, apie mokslo įstaigas, kuriose dėstoma lietuvių kalba, ir

apie tas priežastis, dėl kurių lietuvių kalba nusmuko, bet galutinai neišnyko.

75 psl. *Laumė*.— Analogiško padavimo apie laumę lietuvių tautosakoje nerasta. Apie laumes rašiusieji Jucevičiaus amžininkai E. Gizevijus („Preussische Provinzial-Blätter“, 1844, II, 1417—1421) ir Jordanas („Neue Preussische Provinzial-Blätter“, 1846, II, 380—381) taip pat nežino tokio padavimo.

Pasakojimų apie laumes kaip dievų Olimpo būtybes, viliojančias ir žudančias dievus, lietuvių tautosakos bei mitologijos šaltiniai nepatvirtina.

Apskritai Jucevičius pernelyg daug teikia laumėms dieviškumo. Lietuvių tautosakoje ir etnografijoje laumė ne dangaus dievaitė, bet žemiška būtybė, gyvenanti ir veikianti čia pat žemėje. Tiesa, laumės lietuvių liaudies padavimuose vadinamos deivėmis. Tačiau šis pavadinimas tautosakoje reiškia gamtos jėgos įsameninimą, dvasią, bet ne dievybę. Nors Jucevičius laumes taip pat vadina deivėmis, tačiau jas traktuoja kaip dievaites. Šeimyninis gyvenimas lietuviškoms laumėms nebūdingas. Jų veiklos sritis — vogti arba apmaintyti žmonių kūdikius (pastarasis bruožas ar nebus joms vėliau priskirtas)—rodo grynai žemiškus, demoniškus (etnografinė prasme) jų interesus.

76 psl. *...Linksmynės vardu Lietuvoje vadinama vaivorykštė*.— Vaivorykštės pavadinimas linksmyne lietuvių tautosakoje nepažįstamas, jis tesutinkamas T. Narbuto „Dzieje...“, I, 3 psl., žinomi jos kiti vardai — *straublė, drigné, orarykštė*. Tačiau laumės ryšius su vaivorykšte patvirtina ir tautosakos medžiaga: vaivorykštė vadinama laumės juosta, kuria laumė sau traukia vandenį iš debesų (LTR 2251/347), vaivorykštė — tai laumės įvairiaspalviai skalbiniai (LTR 1300/315).

...Laumė — tai pikta suvedžiotoja, moterų nepastovumo dievaitė.— Nesutikta, kad lietuvių liaudies mitologijoje laumės įvaizdžiui būtų teikiamas nepastovumo dievaitės epitetas. Pasakymas, kad laumė esanti pikta suvedžiotoja, rodo, jog ši ypatybė jai priskirta vėlesniais laikais. Jau XIX—XX a. užrašymuose laumės vadinamos raganomis, piktosiomis dvasiomis, velnių pačiomis (LTR 1755/133; 1722/195). Šie palyginti nauji laumėms teikiami epitetai neabejotinai atsirado krikščionybės poveikyje, pastarajai kovojant su liaudies mitiniais įvaizdžiais.

77 psl. *Laimė* (Laima, Laimelė).— Tai mitinė būtybė, nuskirianti žmonių likimą, globojanti gimdyves. Laima dažnai painiojama su laume ne tik senesniuose šaltiniuose, bet ir vėliau užrašytoje tautosakoje. Kaip ir laumės, liaudies padavimuose jos vadinamos deivėmis. Rašytiniuose šaltiniuose Laima pirmą kartą minima 1666 m. Kleino „Giesmyne“.

Pasakojimų apie Laimę su trijų spalvų rūbais ir jų simbolikos nei tautosakos, nei etnografijos šaltiniuose nesutikta.

„*Laimė šaukė, laimė rėkė basa bėgant per kalnelį*“— dainų su šitokia pradžia randame Rėzos, Neselmano, Šleicherio rinkiniuose.

Daina „*Laimė lėmė saulūžės dieną*“ spausdinta Rėzos, Neselmano, Šleicherio ir dainų bei tautosakos rinkiniuose.

78 psl. Daina „*Oi neduok dieve Laimužei lemti*“ paimta iš S. Stanevičiaus „*Daynas Žemaycziu*“, Wilniuje, 1829.

79 psl. *Karalienė verkia*.— Kai lietus lyja, o saulė šviečia, žmonės iš tikrųjų sako: „*Karalienė verkia*.“ Apie Biržus vaikai dainuodavo: „*Karalienė verkia, ko karaliukai merkia*“; apie Kybartus, Suv. Kalvariją, kai lyja su saule, sakoma: „*Karalius duonos neteko*.“ Kaip mitinė būtybė, ypač išorės pavaizdavimu, Karaliūnė ar Karalienė nei istoriniuose šaltiniuose prieš Jucevičių, nei tautosakinėje etnografinėje medžiagoje po Jucevičiaus neužtikta.

Dzivsvits.— Vandens mitinės būtybės liaudyje vadinamos įvairiais vardais: diedukais, valdonais, traukučiais ir pan. Galimas daktas, kad ir *Dzivsvits* yra buvęs vandens mitinių būtybių pavadinimo variantas, tačiau ligi šiol nei istorinėje, nei tautosakinėje medžiagoje nesutiktas. Pats žodis neaiškios, nelietuviškos darybos. Taip pat ir dainos „*Plaukiam, plaukiam, brolyčiai*“ variantų nesurasta.

Katas (lenk. „*kotwica*“)— inkaras.

Čeltyčios (originale — *czeltycze*). — Tokio pavadinimo būtybių su panašiu išorės ir paskirties aprašymu lietuvių tautosakoje ir mitologijoje nežinoma. Dainos forma neliaudiška.

80 psl. *Kastytis*.— Apie Kastytį Jucevičius rašo „*Encyklopedya powszechna*“, 1836, IV t., 62 psl., tačiau naujų duomenų nepateikia. Kastyčio ir Jūratės vardai nurodomi ir V. Kalvaičio „*Lietuviškų vardų klėtėlėje*“, Tilžė, 1910, 4 ir 8 psl. Panašus pavadinimas apie Kastytį ir Jūratę yra užrašytas Palangoje. Kituose tautosakos šaltiniuose tokio pavadinimo nerasta.

81 psl. *Praamžimas* (Praamžius).— Patikimi šaltiniai nepatvirtina,

kad senovės lietuvių mitologijoje būtų buvusi būtybė tokiu vardu.

Lietuvių deivių akmenys.—Lietuvių tautosakoje ir liaudies tikėjimuose akmenims skiriama nemaža dėmesio. Yra žinoma daug pavyzdžių apie suakmenėjusius žmones, apie akmenų atsiradimą, jų augimą ir t. t. Viename XVI a. šaltinyje rašoma, kad Lietuvoje esą saugomi nemaži akmenys, užkasti į žemę, lygiu paviršiumi atgręžti į viršų. Žmonės juos vadiną deivėmis ir pamaldžiai garbiną kaip maisto ir gyvulių sergėtojus (Annuae Litterae Societatis Jesu, 1600, Antverpenas, 564 psl.). L. Jucevičiaus suminėti deivių vardai (Verpiančioji, Metančioji, Audėtoja, Gadintoja ir t. t.), siejami su akmenų kultu, niekur neužtikti. Kai kurie iš tų vardų lietuviškai neįmanomi.

82 psl. *...graikų parkų pavyzdžiu, turėjusios savo galioje žmogaus gyvenimą ir mirtį...*—L. Jucevičius apsirinka, rašydamas, kad parkos esančios graikų deivės. Iš tikrųjų graikų likimo deivės buvo moiros, o parkos — romėnų.

Okopirnas.—Tokio vardo mitologinė būtybė lietuvių liaudies etnografinėje ir tautosakinėje medžiagoje nežinoma. Ją mini XVI a. šaltiniai (Scriptores rerum Livonicarum, 2,390).

83 psl. *Oi deivute, deivuzėle...*—Daina „Oi deivute, deivuzėle“, tariamai sudėta deivės Išskalbtajos garbei, neliaudiška ir lietuvių tautosakoje nepažįstama.

85 psl. *Undinės.*—Lietuvių tautosakai undinės nebūdingos, išskyrus keletą atvejų (pvz., J. Basanavičius, Lietuviškos pasakos, I 205—208 psl.), labai retai teuztinkamos. Daugiausia pažįstamos šiaurės rusams ir ukrainiečiams rusalkų vardu. Literatūroje dar vadinamos nimfomis.

Daina „*Kas esi jaunas*“ nesutikta tautosakoje, formos atžvilgiu neliaudiška. Daina „*Motuše mano, senoji mano...*“ paimta iš S. Stanevičiaus „*Dainos žemaičių*“. L. Jucevičius čia dirbtinai mitologizuoja, sakydamas, kad undines liaudis vadina upių martelėmis.

...didžiausias mūsų Vaidila...—Turimas galvoje Adomas Mickevičius.

87 psl. *Medžioima.*—Tokio vardo mitinė būtybė ligi šiol neužfiksuota. Narbutas duoda dvi to pavadinimo lytis — medžioima, reiškinčią Laimą, ir medžiojna — miškų nimfą.

88 psl. *Išmintas.*—Beveik visa šio skyrelio medžiaga neliaudiška.

Pats asmenvardis „Išmintas“ nepanašus į lietuviškus asmenvardžius. Lietuvių mitologijoje autentiška būtybė tuo vardu nežinoma.

93 psl. S. Goščinskis (1803—1876)—lenkų demokratiškos tendencijų poetas romantikas.

Publijus Ovidijus Nazonas (43 m. pr. m. e. — 18 m.)—romėnų rašytojas, parašęs, šalia kitų veikalų, poemą „Metamorfozės“, kurioje surinkta daugiau kaip 200 pasakojimų apie pasivertimus.

94 psl. *Gegužė*.—Padavimai ir tikėjimai apie gegutę lietuvių tautosakoje plačiai žinomi. Kad į padavimus apie gegutę ir žuvusius kare būtų įpinta epizodų iš Kęstučio kovų su kryžiuočiais, tautosakoje neužtikta. Visame šiame pasakojime jaučiama individualinės kūrybos įtaka. Veikiausiai šis padavimas yra paties Jucevičiaus perkurtas ir papildytas.

Bendrų motyvų apie gegutę randame ne tik lietuvių ir pietų slavų tautosakoje, bet ir šiaurės slavų tautosakoje.

Dainos apie gegutę liaudiškos, sutinkamos ir vėlyvesniuose užrašymuose. Daina „*Per tiltą jojau*“ imta iš S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių“, praleidus paskutinius posmus.

98 psl. *Serbų liaudies daina (lenkiškai versta Augustino Beliovskio)*.—Verčiant šią dainą šitam leidiniui, pasinaudota naujausiu dainos vertimu į lenkų kalbą, atliktu Č. Jastšembec-Kozlovskio ir įdėtu leidinyje „Jugosławianska poezja ludowa“ („Jugoslavų liaudies poezija“), Varšuva, 1938, 175 psl. Vienos eilėraščio eilutės („Mirė Jovanas motulės skausmui“) L. Jucevičiaus panaudotame vertime trūksta. Šiame leidinyje ji dedama laužtiniuose skliaustuose.

103 psl. *Kralove Dvoro rankraštis*.—Kralove Dvoro miestelyje V. Hankos tariamai rastas rankraštis iš tikrųjų buvo paties V. Hankos kūryba. Apie šią mistifikaciją L. Jucevičius dar nieko negalėjo žinoti. Jis tikėjo, kad tai čekų liaudies epas.

104 psl. *Lakštingalas*.—L. Jucevičiaus pateikiamas padavimas apie lakštingalą liaudyje nežinomas. Veikėjų pavadinimai (Skaisčioji, Dainius) lietuvių tautosakoje nepažįstami. Tačiau atskiros šio padavimo vietos turi atitikmenų tautosakoje (žr. J. Basanavičius, Lietuviškos pasakos, II, 14 psl.). Jucevičiaus vartojama paukščio pavadinimo lytis *lakštingalas* — tarmybė, plačiai vartojama žemaičių ir dalies vak. aukštaičių.

106 psl. *Mūsų liaudies dainose radau paminėtą lakštingalą...*—J. Čečotas (žr. šio leid. 663 psl.) vertė ne lietuvių, o baltarusių tau-

tosaką į lenkų kalbą. Toks L. Jucevičiaus pasakymas rodo, kad jis ne visada aiškiai skyrė tautosakos priklausymą vienai ar kitai etninei grupei buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos teritorijoje.

116 psl. „*Pamiętnik Magnetyczny Wileński*”—periodinis leidinys, ėjęs Vilniuje 1816—1818 m. Iš pradžių žurnale buvo nagrinėjama vadinamasis gyvulių magnetiškumas, kaip neištirtas gamtos reiškinys. Vėliau straipsniuose išsialėjo mistika. Šį leidinį kritikavo Vilniaus universiteto profesūra, pašiepdamą jį įvairiuose periodiniuose leidiniuose.

119 psl. *Blendis* (blindė — gluosnio rūšis).— Analoginės medžiagos tautosakoje nėra užrašyta. L. Jucevičius ištisai naudojami Narbutu (I, 196 psl.). Daina liaudiška. A. Chodzkos baladės siužetas apie žmogaus balsu kalbančią dūdelę — plačiai žinomas lietuvių liaudies kūryboje.

124 psl. *...praminė teisybės medžiu*.— Analogiškas padavimas lietuvių tautosakoje neužtiktas. Tas pat pasakytina ir apie dainą. Uosį lietuvių liaudis laikė šventu medžiu.

131 psl. *Arklys*.— Skyrelio medžiaga, kuri remiasi tautosaka, išskyrus pirmąją dainą, yra liaudiška, o kuri remiasi rašytiniais šaltiniais, nėra ištisai patikima, atidžiai jos nepatikrinus.

136 psl. „*Tos pačios dainos variantas*“ imtas iš S. Stanevičiaus „*Dainos Žemaičių*“; pastaba prie „*kareliu pavirsiu*“ nurašyta iš ten pat. Tik L. Jucevičius, norėdamas suteikti dainai senovinį atspalvį, išplėtė S. Stanevičiaus aiškinimą „*minėjamas kaip tikras kareivis*“, papildydamas: „*minimas kaip tikras riteris, žuvęs garbingai*“.

138 psl. *Apie žirgą Juodį Kraševskis poetiškai...*— J. Kraševskis nerinko tautosakos iš lietuvių liaudies, o, rašydamas „*Vitolio raudą*“, naudojami Narbuto pasakojimu (I, 161 psl.) apie legendinį didvyrį Vitolfą ar Vitolį, kuris turėjęs žirgą Juodį, su kuriuo vėjus aplenkė davęs. Labai abejotina, ar T. Narbutas naudojami autentiška liaudies medžiaga.

140 psl. *Žegota Pauli, I, 19 p.*— „*Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebrał Pauli Ignacy Żegota*“ („*Ukrainiečių liaudies dainos Galicijoje, surinko Paulius Ignacas Žegota*“), Lvovas, I, II t., 1839—1840.

141 psl. *Tauras*.— Apie šį Lietuvos girių žvėrį tautosakinės medžiagos neužfiksuota. L. Jucevičiaus cituojama daina savo stilium nepanaši į liaudies kūrybą.

Jarockio raštuose...—Feliksas Jarockis (1790—1865) zoologas, išleidęs daug knygų. Minėtina jo „Zoologija“, 5 t., 1821—1825.

142 psl. *Vytautis...*—L. Jucevičiaus samprotavimai apie šį asmenvardį visai arti tiesos (žr. K. Būga, Raštai, I, 1958, 254—9 psl.). Tai rodo, kad L. Jucevičius, spręsdamas lingvistinius klausimus, kartais sugėbėdavo teisingai remtis liaudies šnekamąja kalba.

143 psl. *Runos*—senieji germanų rašmenys, datuojami III a. Daugelis XIX a. Lietuvos istorikų ieškojo atskiro lietuvių rašto, spėliodami, kad jis galėjo būti skolintas iš skandinavų runų, ir manydami, kad lietuvių dvasininkai vartoję savo runas. Šiandien mokslas atmeta šią nuomonę, nes nerasta jokių įtikinamų duomenų, kad lietuviai būtų turėję atskirus rašmenis.

...kas nežino lenkų ar rusų alfabeto runiškų reikšmių...—„Runa“ gotų kalba reiškė paslaptį, iš runų buvo buriama ir spėjama ateitis, tatau buvo vėliau perkelta ir į lotynišką abėcėlę, teikiant tam tikros paslaptingos reikšmės atskiroms raidėms. *Adam, Babie* ir t. t.—rašmenų pavadinimai.

Kadmas—graikų mitologijoje Tėbų įkūrėjas ir karalius. Graikai laikė jį alfabeto išradėju.

144 psl. *Elnias*.—Buriamosios priemonės, aprašomos šiame straipsnelyje, išskyrus medicininės, ligšioliniuose tautosakos užrašymuose neužfiksuotos.

147 psl. *Katinas*.—Padavimas apie katės kilmę yra žinomas ne tik Žemaičiuose, bet ir Aukštaičiuose. Tik atrodo, kad Jucevičius yra prie šio padavimo pats šį tą pridūręs: apie maldavimą dangaus galybės, padėjimą ant aukuro nupenėto gaidžio, nusileidimą deivės iš dangaus.

148 psl. *Albertas fon Bolštedtas*, grafas, katalikų teologų praminatas „Didžioju“ (gimęs 1193 ar 1207—miręs 1280),—vokiečių scholastinis teologas ir filosofas, feodalinės santvarkos ideologas; vienuolis dominykonas. Savo moksle Albertas Didysis stengėsi iškraipyti Aristotelio mokymą suderinti su krikščioniškos teologijos normomis, panaudoti aristotelizmą bažnytinei ideologijai pagrįsti.

150 psl. *Ožys*.—Ožys senuose liaudies tikėjimuose buvo laikomas gyvuliu, nešančiu palaimą žemdirbystei ir gyvulininkystei. Ožio aukos ir šventės paliudytos senesnių šaltinių.

Mitinė būtybė *Lazdona* veikiausiai imta iš Lasickio. Kituose pir-

miniuose (XV—XVI a.) šaltiniuose ir tautosakoje šios būtybės pavadinimas nesutinkamas.

Gaidys.— Šio skyrelio tautosakinėmis vietomis reikia laikyti tas, kur kalbama apie vaiduoklių, velnių išvaikymą, gaidžiui sugiedojus. Šie ir kiti panašūs liaudies įsitikinimai žinomi ir prieš krikščionybės įvedimą Lietuvoje.

Padavimas apie Rumšiškių uolą (akmenį) žmonėse išsilaikė ligi pastarųjų laikų, tik juose nėra epizodo apie pasikėsinimą prieš lenkų karalių ir jėzuitus.

151 psl. *...mūsų vaidilos eilės...*— A. Mickevičiaus.

152 psl. *Žąsis* (naminė).— Padavimų apie žąsies kilmę tautosakinėje medžiagoje ligi šiol neužrašyta. Dainos nuotrupa „Kaip žąsinėlis pūkuose“ turi variantų tautosakinuose užrašymuose.

154 psl. *Šikšnosparnis*.— Padavimų apie šikšnosparnio kilmę lietuvių liaudis žino, tačiau Jucevičiaus pateikiamas padavimas neužtiktas.

Feniksas — mitinis egiptiečių paukštis, kuris, mirčiai artėjant, sugėbėdavęs lizde sudegti ir po to vėl atgimti iš pelenų.

Lydeka.— Religiniai draudimai susilaikyti nuo kai kurių valgių buvo praktikuojami dar prieš krikščionybę. Todėl samprotavimas, kad lydekos galva nevalgoma dėl „viešpaties kančios įnagių“, yra kilęs iš krikščionių teikiamos žuvims simbolikos ir į Lietuvą atėjęs kartu su krikščionyste.

157 psl. *Vargo žiedas* (broliukai, našlaitės).— Lietuvių tautosakoje težinoma vos keletas variantų baladinės dainos apie mergelę, pavirtusią iš širdgėlos našlaite.

161 psl. *Namų kampas*.— Čia turima galvoje vidinis gyvenamojo ruimo kampas, kerčia, vadinamoji krikštasuolė. Paprotys, susijęs su išskirtine, garbinga šios vietos reikšme, yra žinomas visoje Lietuvoje. Alaus ar kitų gėrimų nuliejimas vaišių metu praktikuotas XVII—XVIII a. Prūsų Lietuvoje. Tačiau šis apeiginis nuliejimas, kiek rodo turima medžiaga, tiesioginio ryšio su krikštasuole neturi. Ar buvo aukojamos molinėse šukėse aukos deivėms — nėra patvirtinančių duomenų.

162 psl. *Vilkas* lietuvių liaudies mitologijoje figūruoja kaip javų dvasios įsikūnijimas, su derliumi susijusi mitinė būtybė. Tautosakoje jam teikiama ir kitų ypatybių, tačiau nėra duomenų, kad būtų gerbiamas kaip dievas.

163 psl. *Rugių sėja*.— Medžiaga autentiška. Apie Tryškįs sakoma, kad jeigu ne visi grūdai išsėjami, bent dalis paliekama, tai javai neaugs, nederės.

164 psl. *Mėšlavežtis*.— Liaudies tikėjimo įprasminimas, kokį duoda Jucevičius (kad šiais metais veš numirėlių), nesutiktas.

165 psl. *Naktinėjos*.— Tokios būtybės pavadinimas tautosakinėje medžiagoje nesutiktas.

Ką daryti, kai karvėms pieną nutraukia.— Nors identiško prietaro tautosakinėje bei etnografinėje medžiagoje ir nėra užrašyta, tačiau galima manyti jį esant autentišką.

167 psl. *Užgimimas su gaubtu*.— Čia minimas prietaras liaudyje žinomas, bet identiškai buriamieji veiksmai neužfiksuoti.

168 psl. *Duobkasiai*.— Panašaus liaudies tikėjimo bei papročio ligi šiol nesutikta.

173 psl. *Ketvirtadienio pietūs*.— Lietuvos—Lenkijos karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis ruošdavo ketvirtadieniais savo rūmuose pietus, į kuriuos kviesdavo menininkus ir mokslininkus.

Pr. Loika (1717—1779)— lenkų ekonomistas, finansininkas. *Pr. Zablockis* (1756—1821)— poetas dramaturgas. *K. Vengerskis* (1755—1787)— poetas, satyrikas. *K. Vyrvičius* (1717 Žemaičiuose—1793)— ilgametis jėzuitų „Collegium nobilium“ (Bajorų mokyklos) rektorius, rašęs geografijos ir istorijos veikalus. *Pr. Bohomolecas* (1720—1784)— mokėsi Vilniuje, dramaturgas, poetas, publicistas.

184 psl. *Raudonoji Rusia*.— Žr. šio leid. 634 psl.

185 psl. *Ižymaus svečio nakvynė pas kiemionį*.— Aprašydamas liaudies gyvenimą, Jucevičius kai kada perdeda. Ne visi kiemionys — valstiečiai jo laikais lygiai pasiturimai gyveno. Neturtingieji ir vidutiniai valstiečiai čia neapibūdinami. Lygiai neteisingas apibendrinimas, kad visi smuklių (karčiamų) lankytojai buvo vienodai nevalyvi.

186 psl. *...plojo enciklopedistų samprotavimams...*— klerikalinės pažiūros neleido Jucevičiui įvertinti progresyvaus prancūzų enciklopedistų poveikio Lietuvos ir Lenkijos visuomenei.

190 psl. L. Jucevičiaus originale Prūsų Lietuvos miestų pavadinimai rašomi taip: Tylža (Tilsit), Łabsmiests (Labiau), Kłajpeda (Memel), Kałnpilis (Pilau), Taspilis (Tapiiau). Sunku šiuo metu nustatyti, ar vietovardžiai Labsmiestis, Kalnpilis, Taspilis yra kalbos faktai, ar

tik tam tikrų literatų išmonė. Yra duomenų, kad tos vietovės lietuviškai buvo vadinamos dar ir *Labguva*, *Piliakaimis*, *Teplava*.

200 psl. *Joninės*.—Paslėptų turtų ieškojimas per Jonines kitų šaltinių nepatvirtintas. Žinomi tik būrimai turtui įsigyti. Kiti Joninių papročiai ir burtai praktikuoti lietuvių liaudyje ir po Jucevičiaus.

Divicijos — turtai, lobiai; *vaporacija* — garavimas; *aura* — oras; *liuminaras* — šviesulys.

201 psl. *...pabenediktuota kaipo sacrarium...*— palaiminta kaipo pašvęstas daiktas (*lot.*).

205 psl. „*Psalterz Małgorzaty*“— vienas iš seniausių lenkų kalbos paminklų (XIII—XIV a.), daugiausia žinomas „*Psalterz Florjański*“ vardu.

206 psl. *Blezdینگėlė*.— Garsažodžiai-priedainiai „*fur fur*“ ir „*fiut fiut*“, Jucevičiaus duodami dainoje prie šio šokio, yra nelietuviški.

207 psl. *Kirvis*.— Spausdintuose ir rankraštiniuose šaltiniuose neužtiktas. Lenkų etnografas M. Kaminskis, aprašydamas šį šokį („*Tygodnik Illustrowanny*“, 1864, IX, 146), sakosi jį matęs, tačiau pats aprašymas rodo jį esant paimtą iš Jucevičiaus. Šokio dainos tekstas neliaudiškas, jaučiama individuali kūryba. Prof. K. Mošinskis, aprašydamas kirvio šokį slavuose, abejoja jo buvimu lietuviuose (K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, II, 1100—1101 psl.).

208 psl. *Muštinė* (muštinis).— Šis šokis vėlyvesniuose užrašymuose nesutiktas, tačiau bendru savo charakteriu liaudiškas. Garsažodžiai „*hop ho*“ lietuvių liaudies šokių dainoms nebūdingi.

209 psl. *Pagalvėlis*.— Nors Jucevičius šį šokį priskiria bajorų šokių skyriun, tačiau jis yra liaudiškos kilmės ir žinomas ne tik Lenkijoje, bet ir Baltarusijoje, Jugoslavijoje, Čekijoje. Rusai taip pat turi panašų šokį. Jucevičiaus pateiktas šokis, palyginus jį su kaimynų šokamu pagalvėliu, yra daug paprastesnis.

210 psl. *Zuikelis*.— Tas šokis-žaidimas žinomas ir lietuvių liaudyje ir po Jucevičiaus.

211 psl. *Dudutis*.— Šis šokis taip pat žinomas lietuvių liaudyje.

Jucevičius visai teisingai pastebi, kad šokiai, atėję iš kaimynų naujaisiais laikais, šokami ne su dainos palydėjimu, bet pritariant smuikui, klarnetui, būgneliui. Seniausieji liaudies šokiai buvo palydimi tik dainų.

...senovės lietuviai, be karo ragų ir trimitų, kitokios muzikos nebus turėję.— Tokia L. Jucevičiaus išvada nėra visai teisinga. Etnografiniai duomenys rodo, kad šalia pučiamųjų senovėje žinota ir styginiai — kanklės ir mušamieji — būgnai ir kt.

212 psl. *Muzikos instrumentai*.— Nacionaliai savitais lietuvių liaudies muzikos instrumentais laikomi skudučiai, trimitai kaip sąstatas (skudučių nuo trijų ligi dešimties — palaidas komplektas ir trimitų nuo dviejų ligi penkių), taip pat kanklės. Pavieniai trimitai ir pavieniai skudučiai yra žinomi ir kitoms tautoms.

Vadinamoji Labanoro dūda žinoma ne tik mūsų kaimynams, bet ir Vakarų Europai, ypač vartota viduriniaisiais amžiais.

Trimitai, arba sutartiniai.— Tai dviejų medinių trimitų (ilgesnių už paprastus kerdžiaus trimitus) ansamblis, kuris paprastai groja sutartines — senovines polifonines liaudies dainas. Šio komplekto muzikos įrankiai kitaip dar vadinami daudytėmis. Rytų aukštaičiuose daudytėmis buvo grojama ir vėlesniais laikais — po Jucevičiaus.

Šių trimitų pavadinimą Jucevičius paėmė iš S. Stanevičiaus ir pats vargu ar buvo juos matęs ir girdėjęs, nes šio reiškinių smulkiau neaprašo ir tuojuo pereina prie trimitų, įtaisytų į kubilus. Pastarasis faktas nei lietuvių, nei apskritai liaudies muzikos instrumentų istorijoje nežinomas. Gal būt, Jucevičius čia turėjo galvoje kokį nors išdaiginį atvejį.

Žodis *harmonija* (trimitų harmonija), reikia manyti, čia vartojamas pažymėti geram, gražiam skambesiui, pvz., melodijos, o ne sąskambių, akordų suderinimui, jų santykiui, ne homofoninei muzikai.

217 psl. *Drabužiai Panerių apylinkėse*.— Labai abejotina, kad lietuvaičių nešiotos žalvarinės segės būtų buvusios papuoštos mitologinėmis figūromis. Gal būt, tai buvo atsitiktinis reiškinys, o gal čia pasireiškia ir Jucevičiaus palinkimas mitologizuoti. Dar mažiau patikimas Jucevičiaus teigimas, kad ištekėjusios paprastos lietuvių dėvėdavusios kepurėles (čepčius), apsaugstytus brangiaisiais akmenimis. Patikimiausią liaudies vilkėjimo vaizdą L. Jucevičius duoda skyrelyje „Kasdieniniai drabužiai“.

218 psl. ...*žiūrėk knygos gale brėž. 1 ir 2*...— Matyt, L. Jucevičius buvo numatęs įdėti knygos gale iliustracinės medžiagos. Bet dėl kažkokių priežasčių ta medžiaga nebuvo įdėta.

Drabužiai Svėdasų ir Užpalių apylinkėse.— Nepagrįstas ir naivus Jucevičiaus aiškinimas, kad paprotys dėvėti naminės drėbės drabužius trinityčius esanti Lietuvos krikšto liekana. Tas pats pasakytina

ir apie pavadinimo trinityčiai kildinimą iš lotyniško žodžio „trinitas“. Lino drobės drabužiai Lietuvoje buvo nešiojami gerokai dar prieš krikščionybės įvedimą.

Kupiškio satrapija.—Tokio administracinio termino Lietuvoje nebuvo, tai veikiausiai vaizdus Jucevičiaus pasakymas.

221 psl. *Prūsų drabužiai.*—Matyti, kad čia pasinaudota literatūriniu šaltiniu. Senesnio laikotarpio Prūsijos lietuvių drabužius aprašė A. Bremenietis (XI a.), Dusburgas (XIV—XV a.), M. Strijkovskis (XVI a.), Lepneris ir Kuncė (XVII—XVIII a.).

222 psl. *Drabužiai Lydos ir Gardino apylinkėse.*—Pažymėtina, kad, aprašydamas drabužius, Jucevičius čia užfiksuoja ne tik grynus etnografijos faktus, bet ir socialinį momentą.

223 psl. *...dėvi vyrai... kepures „šlafmicės“ pavidalo...*—Šlafmicė (vok. Schlafmütze) — tokia miegamoji kepuraitė.

...panašūs į Chvalibogo paveikslą Dobromilio Piligrime.—Chvalibogas yra personažas iš Izabelės Čartoryskienės didaktinės apysakos „Pielgrzym w Dobromilu“.

227 psl. *Pavasario sutiktuvės (sterkavimas).*—Plačiai yra žinomi liaudies papročiai ir tikėjimai, susiję su gandro parskridimu pavasarį, lemiančiu visokeriopą sėkmę namams ir žmonėms. Vaikščiojimas, mėgdžiojant gandrą, ir vaišės minimi vieno Jucevičiaus.

Šios šventės siejimas su viduramžine naujų metų data kovo 25 d. neturi pagrindo, nes čia neatsispindi nei naujametiniai papročiai, nei pavieniai jų elementai. Pamėklės (Morės, Gavėno) sunaikinimas (laidotuvės) buvo atliekamas ne kovo 25 d., bet per užgavėnes ar pušiaugavėnyje.

228 psl. *I. Snegirevas (1793—1868)* — vienas iš žymesnių XIX a. pirmosios pusės rusų etnografų-folkloristų.

229 psl. *Reifo rusų kalbos žodynas.*—K. F. Reifas (1792—1872) sudarė kelis žodynus. L. Jucevičiui gyvam tebesant, pasirodė tik „Dictionnaire russe-français“ („Rusų-prancūzų kalbų žodynas“). S. Peterburgas, 1835.

230 psl. *Pominėklai, Dziady* — mirusiųjų kolektyvinis minėjimas, atminai, daromi dažniausiai rudenį.

Mirštimun, Valgas...—Reikia manyti, kad tai neatpažįstamai iškreipti žodžiai, susiję su prietariniu papročiu, žinomu ligi XX a. pradžios,— mirusių paminėjimo metu dėti ant kapų valgius, t. y. maitinti mirusius.

Rusų radunica — pavasarinis — dažniausiai po Velykų — mirusių minėjimas, kai nešamas į kapus maistas, ypač dažyti kiaušiniai ir pan.

Kuniškė.— Žr. paaiškinimą šio leid. 645 psl., kur kalbama apie pelenės trečiadienio papročius.

Rauda.— Galima manyti, kad taip pavadinta toji pati pamėklė Kuniškė, kuri, baigiantis užgavėnių karnavalui, būdavo sudeginama arba paskandinama apraudant.

Martynas Bielskis (apie 1495—1575)— lenkų kronikininkas ir satyrikas. Svarbiausias jo veikalas „Viso pasaulio metraštis“, kitaip vadinamas „Martyno Bielskio kronika“, savo metu buvo nepaprastai populiarus Lenkijoje.

231 psl. *Martynas Kromeris* (1512—1589) — lenkų kronikininkas. Lotynų kalba jo parašyta kronika, kurioje plačiai panaudota Dluogošo medžiaga, buvo pirmoji spausdinta senovės Lenkijos istorijos apybraiža.

233 psl. *Joninių diena, arba Kupalos šventė*.— Joninių metu renkami žolynai, vadinami kupolėmis, kupole vadinama ir Joninių kartis, apipinta vainiku. Dainose kupolis eina priedainiu. Liado ir Kupolis kaip dievai lietuvių liaudies mitologijoje nesutikti. Tik kai kuriais atvejais kupolis tartum laikomas saugumo dvasia. Joninių dainose krepiamasi į kupolę, kaip į asmenį. Tuo vardu vadinamas ir šv. Jonas (Kupole šv. Jonai).

234 psl. *...apeigos dievuko Ganyklinio garbei...*— Tautosakoje tokiu pavadinimu būtybė nežinoma. M. Strijkovskis mini miškų ir piemenų dievą Goniglį. Iš jo šį vardą paėmė T. Narbutas, kuriuo pasi-naudojo ir L. Jucevičius. Nors mitinės būtybės tokiu vardu tautosakos medžiagoje ir nerandame, tačiau liaudies tikėjimuose yra žinomi miškų bei ganiavos globėjai, dvasios.

„Žemaičių žemės prisiminimuose“ Jucevičius pateikia Ganykliniui skirtą dainą „*Ganyklinis dievaiti*“. Jos pirmas posmas lietuvių liaudies dainose nerastas, antrasis posmas „Ganau ganau avutę“ plačiai žinomas, kaip atskira piemenų daina.

236 psl. *Švento Petro Apaštalo diena...*— Per Petrinės kai kurios apeigos liaudyje yra tos pačios, kaip ir per Jonines: ugnis, kupolių-žolynų rinkimas, karvių vainikavimas. Apie Liškiavą dienos tarp Joninių ir Petrinų vadinamos kupolinėmis.

Daina „*Didise mūsų*“— sutartinė. Tai patvirtina Jucevičiaus

aprašomos dainavimo aplinkybės. Neįprasta sutartinėms šios dainos posmų forma — po keturių simetriškų eilučių penktoji tik vienas žodis. Daugiau šios dainos variantų nesurasta. Paminėti joje mitologiniai vardai, dievaitis Didis lietuvių tautosakoje ir patikimuose šaltiniuose nesutikti. Visa tai kelia abejonių ir dėl dainos patikimumo. Taip pat neįtikima tariamojo dievo Didise vardo lytis.

237 psl. *Karpavičiaus pamokslai*.— M. Karpavičius (1744—1803)—Vilniaus Vyriausiosios Mokyklos profesorius (1783—1796), nuo 1800 m. Vygrių vyskupas. 1776—1778 m. Varšuvoje išėjo du tomai jo pamokslų („Kazania“). T. Kosciuškos sukilimo metu pasirodė jo politinio turinio pamokslas lietuvių kalba: „Kozonis k. Mykoła Karpawiczias „Unt gailinga atprowijma Pagraba...“, Vilnius, 1794.

239 psl. *Vainikinis, arba vainikų pintuvės*.—Lietuvių liaudyje ši šventė nepažįstama, juo labiau kad Jucevičius nenurodo tikslaus laiko. Ypač dirbtinė atrodo dainos nuotrupa.

240 psl. *Juodoji Rusia* — geografinė sąvoka, apytikriai apimanči dalį Minsko ir Gardino gubernijų; *Baltoji Rusia* — Smolensko, Polocko, Vitebsko gubernijas ir dalį Minsko gubernijos; *Raudonoji Rusia* apėmė rytinę Galicijos dalį.

241 psl. *Šventas Matas, arba alaus ragautuvės (alutinis)*. — Reikia manyti, kad čia kalbama apie rudeninių sambarių šventės liekanas. Tos šventės metu būdavo apeigiškai geriamas iš sudėtinių javų pasidarytas alus.

242 psl. *Nuobaigai (pabaigtuvės)*.— Senus ir gražius lietuvių liaudies papročius — pabaigtuves baudžiavinis dvaras išnaudojo savo interesams. Kad tai yra vėlesnis reiškinys darbo papročių istorijoje, rodo užrašytosios tų pabaigtuvių metu dainuojamos dainos ir oracijos, kurios dažniausiai yra verstos iš lenkų kalbos ir neturi senosioms liaudies dainoms būdingo stiliaus. Tokia yra ir Jucevičiaus pateikiama pabaigtuvių daina „*Mūsų dvarely gyven aniuolėliai*“. Išimčių sudaro pabaigtuvių daina „*Ėd žiobrelis rugiuose*“. Tai sena, turinti visą eilę variantų daina. Tačiau paskutinis jos posmas „Pono javai jaujutėj“ kituose variantuose nesutiktas ir atrodo dirbtinai pridurtas.

247 psl. *Važinėjimas su degtine (kūčiavimas)*.— Paprotys savo pobūdžiu — važinėti keletą savaičių ir gerti — neliaudiškas. Persirengėliai ir važinėjimas žinomi lietuvių liaudies užgavėnių papročiuose. Tokias tradicijas patvirtintų ir Jucevičiaus minimas lenkų kuligo, atliekamo per užgavėnes, paprotys. Bet tokioms apeigoms prieštarauja Jucevičiaus nurodytas papročio laikas „vėlai rudenį“.

256 psl. *Koks tai vergis sėdi?* — Svetimos šalies vestuvininkai, net ir pats jaunikis, vestuvių tautosakoje paprastai apibūdinami neigiamai. Todėl pasakymas „koks tai vergis sėdi“ reiškia tą pačią paprotinę neigiamą pažiūrą į kitos vestuvių šalies atstovą. Dzūkijos vestuvinėse raudose jaunikis taip pat vadinamas vergeliu; apie Kupiškį taip vadinamas piršlys. Žodžiai *vergis*, *vergelis*, *vergė* (apie svočią) yra ir kitur vestuvių dainose sutinkami peikiamąja prasme.

271 psl. *...daro reviziją...* — Jaunosios paklodės apžiūrėjimas pirmaryčiuose lietuvių tautosakos medžiagoje neužfiksuotas ir visam lietuvių apeigų stiliui svetimas dalykas. Toks paprotys žinomas rusų liaudies vestuvėse (žr. „Материалы по свадьбе и семейно-родовому строю народов СССР, с вводной статьей проф. Л. Я. Штернберга“ — „TSRS tautų vestuvių ir šeiminės-gimininės santvarkos medžiaga, su prof. L. J. Šternbergo įvadiniu straipsniu“, Leningradas, 1926).

273 psl. *Laidotuvės.* — Ten, kur L. Jucevičius aprašo savo laikų laidotuvių paprotį, — medžiaga autentiška. Tačiau į Malecijaus, Strijkovskio ir kitų senesniųjų rašytinių šaltinių pateikiamas žinias apie lietuvių liaudies laidotuves reikia žiūrėti kritiškai.

Pasakymas, kad visų dievų vyriausiasis teis žmonių gerus ir blogus darbus, yra suformuluotas krikščionybės poveikyje ir lietuviškoje liaudies papročių medžiagoje neužtiktas. Nežinomas yra ir raudų pavadinimas giltinių raudomis.

[...] — Originale šioje vietoje skliaustuose yra pastaba, kad lenkiškai vietoj lyties *słowian* esą galima vartoti lytį *ślawian*, „kaip nori jis (t. y. Voicickis), Macejovskis ir visi rusų autoriai“.

277 psl. *Ilgės* — mirusiųjų paminėjimo šventė rudens metu. XVIII a. rašytojai J. Brodovskis ir P. Ruigys ilgėmis vadina visų šventųjų (lapkričio 1 d.) šventę. Ilgių metu šalia kitų apeigų buvo ruošiamos mirusiems vaisės kapinėse arba namuose. XVI a. šaltiniai ilgėmis vadina duokles. Mirusiųjų paminėjimo metu jiems teikiamas maistas buvo tartum savotiška duoklė mirusiems.

285 psl. *I. Boričevskis* (1810—1887) — vienas iš pirmųjų rusų inteligentijos atstovų, ėmęsis tyrinėti Lietuvos praeitį, yra parašęs, be Jucevičiaus minimo straipsnio, «Сведения о древних литовцах» („Žinios apie senovės lietuvius“), «Журнал Министерства народного просвещения», 1844; «Камни литовских богинь» („Lietuvių deivių akmenys“), ten pat, 1839; ir «Отрывок из литовско-русской истории»

(„Fragmentas iš Lietuvos-Rusijos istorijos“), «С.-Петербургские ведомости», 1844, Nr. 28.

Aprašinėdamas senovės lietuvių apeigas, papročius ir buitį, L. Jucevičius nekritiškai naudoja tiek Boričevskio, tiek ir kitų rašytojų — Grunau, Stelos, Narbuto — medžiagą.

Aukojamoji taurė.—Alaus, duonos ir kitokios aukos senovės lietuvių pagoniškose religinėse apeigose ir papročiuose buvo naudojamos. Tačiau apie straipsnyje minimas dievaičių statulas ir neįprastą taurės sviedimą patikimuose rašytiniuose šaltiniuose žinių nerandame.

286 psl. *Laiminimas į žygį.*—Šio straipsnelio medžiaga nepatikiama. Istorijos mokslas įrodė, jog krivių krivaitis — vyriausias lietuvių dvasininkas tėra kai kurių autorių meninės kūrybos padaras, bet ne istorinis faktas.

Moksliškai tiriant Lietuvos praeitį, paaiškėjo, jog kai kurių autorių pasakojimai apie lietuvių stabus nepatikimi.

Ateities spėjimas ligoniams.—Burtai, kuriuos L. Jucevičius mini šiame straipsnelyje, kituose šaltiniuose nepaliudyti.

Išpažintis.—Medžiaga apie senovės lietuvių išpažintį patikimuose šaltiniuose nepatvirtinta.

287 psl. *Priesaika.*—Medžiagos apie liaudies priesaikų formas nesurasta. Aprašomieji priesaikų veiksmai patikėtini, o atvejis su kepure yra žinomas senuose lietuvių teisiniuose papročiuose.

288 psl. *Jaunosios plaukų kirpimas* (L. Jucevičius pagal Narbutą rašo — pakirptimas) prieš gaubimą yra žinomas. Jis minimas XVI a. vadinamojoje Sūduvių knygelėje (H. Maletius, „Wahrhafte Beschreibung der Sudawen auf Samland“—„Sambijos sūduvių tikras aprašymas“) ir 1910 m. A. R. Niemio ir kt. tautosakiniuose užrašymuose iš Pumpėnų apylinkių. Jucevičiaus aprašyme plaukai jaunajai kerpami mergvakaryje.

289 psl. *Švalgonai* (žvalgonai, žvalgai).—Narbuto aiškinimas šio žodžio nepatikimas. Tai rodo, kad Narbutas, panaudodamas senesnius šaltinius, elgėsi per daug laisvai. Bretkūnas žvalgoną nusako kaip ateities spėjiką (Wahrsager). Panašiai daro ir Pretorijus. Galimas daiktas, kad XVI—XVII a. žvalgonas ir turėjo apeiginę paskirtį pranašauti jaunavedžiams ateitį. Tačiau tai nieku būdu negalėjo būti dvasininkas, nes ir patį santuokos aktą ikirikščioniškais laikais atlikdavo vyriausias pabrolis arba piršlys. Panašus atvejis minimas M. Mažvydo jo skunde Albrechtui (XVI a.).

Tokia yra nuodėmingos meilės auka.— Tradiciniai liaudies vestuviniai papročiai nežino posakių, kuriuose minima nuodėminga meilė ir pan.

Abglioite (kitoj vietoj — *apglioime*).— Panašus žodis — apglote — randamas vestuvių papročiuose toje pat Sūduvių knygelėje. Šie žodžiai, matyt, yra papročio apgaubti, gaubti iškreiptas pavadinimas. Gaubimas buvo daromas, nuimant nuotakai vainiką nuo galvos ir uždedant kepurę (čepčių, kyką). Pretorijus mini, kad jaunikis taip pat nuotaką apgobdavęs marška (*Deliciae Prussicae* — Prūsijos įdomybės, VIII, § 36).

290 psl. *Visa lietuvių tauta buvo susiskirsčiusi į penkias kastas, arba klases...*— Nors Jucevičius tiksliai nenurodo, kurio laikotarpio visuomenės pasiskirstymą jis aprašo, tačiau, be abejo, turi galvoje feodalinį laikotarpį. Bet feodalinė visuomenė skirstoma ne į penkias klases, arba kastas, kaip kad daro Jucevičius, bet į dvi pagrindines klases: išnaudotojų klasę — feodalus (žemvaldžius) ir išnaudojamąją klasę — valstiečius.

291 psl. *Laiko skaičiavimas* Lietuvoje etnografijos požiūriu neįstirtas. Įvairiais variantais čia suminėti mėnesių pavadinimai patvirtinti ir kituose senesniuose ir naujesniuose šaltiniuose. Kai kurias šio straipsnio vietas reikėtų patikslinti. Pvz., Perkūnui skirta diena buvo ne penktadienis, bet ketvirtadienis. Kovo mėnesio pavadinimas kil丁intinas ne iš karo dievo, bet nuo paukščių kovų parskridimo. Lietuvių mitologijoje deivė Milda iš patikimų šaltinių nežinoma, todėl vargu ar galėjo būti jai skirtas mėnuo. Prūsų lietuvių birželis vėlesnėje nomenklatūroje vadinamas *semeniu*, o ne *semeniniu*, kaip rašo Jucevičius.

Paros meto pavadinimų liaudyje žinoma daugiau negu šešiolika.

292 psl. *Lietuvių įstatymai.*— Šalia autentiškų žinių, duodamų daugiausia straipsnio pabaigoje apie senuosius Lietuvos valstybės įstatymus, žymi dalis yra prasimanyta, ypač kur kalbama apie krivių krivaitį. Vaidevutis ir Prutenis — legendiniai veikėjai ir kaip istoriniai asmenys nežinomi.

295 psl. *Karo menas.*— Aprašytieji burtai, apeigos vykstant į karą atrodo patikimi, nors etnografinės medžiagos apie karą nėra užrašyta. Žinios apie karo techniką ir kariavimo meną Jucevičiaus paimtos iš patikimų istorinių šaltinių (išskyrus Narbutą).

297 psl. *...kunigaikščiui Dorgui netarpo balti arkliai...*— Padavimas apie Sambijos kunigaikštį Dorgą tautosakoje nežinomas.

303 psl. ...*lietuvių pasakose bei padavimuose vagys niekad nesti lietuviai*...— Iš Narbuto panaudotoji žinia, kad lietuvių pasakose ir padavimuose vagimis vaizduojami tik svetimšaliai, prieštarauja lietuvių liaudies pasakų faktams.

Senovės lietuvių drabužiai.— Nepatikima ir rimtesnių šaltinių nepatvirtinta žinia, kad merginos prie viršutinių drabužių turėdavusios prikabinčius varpelius.

305 psl. *Butas*.— Aprašydamas įvairius gyvenamųjų pastatų tipus, Jucevičius nemini, kuriame laikotarpyje jie buvo statomi. Statybos skolinių klausimą jis aiškina vienašališkai, tepažymėdamas vien vokiečių architektūros elementų poveikį. Koks buvo lietuvių liaudies kūrybinis įnašas šioje srityje, jis neužsimena.

306 psl. *Valgiai*.— Čia suminėti valgiai ir maisto gaminimo būdai težinomi tik iš istorinių šaltinių.

319 psl. *Simpatiniai vaistai* — gydymo būdai be vaistų, įtaiga, užkalbėjimu ir kt.

325 psl. *Dabartinis žemdirbystės ir ūkininkavimo stovis Lietuvoj*.— Jucevičiaus teigimas apie klestintį valstiečių gyvenimą jo gyvenamuoju metu prieštarauja daugelio kitų šaltinių teikiamoms žinioms apie tą patį dalyką.

327 psl. *Apyvokos daiktai*.— Kalbėdamas apie namų apyvokos reikmenis, Jucevičius neskiria tipiškų reiškinų, būdingų daugumai, ir atsitiktinių. Pvz., išvardydamas kasdieninio vartojimo virtuvės indus, jis mini ir specialias paršeliams ar žąsims kepti keptuves. Taip pat vargu ar galima būdingu daugumai laikyti tikrojoje Lietuvoje — Aukštaičiuose žirnių virkščiomis paklotą lovą, užtiestą „nuo amžių neskaltu skarmalu“, o žemaitės kraityje „kelerias duknas ir bent tuziną pagalvių“. Čia, kaip ir kitose vietose, jaučiamas L. Jucevičiaus „žemaitiškas patriotizmas“: jis kartais stengiasi savo gimtinę pagražinti, parodyti geresnę, turtingesnę.

329 psl. *Kinkymas*.— Nepagrįstai Jucevičius bando paneigti materialinės ir dvasinės kultūros abipusį poveikį tarp lietuvių ir jų kaimynų slavų. Be to, neteisinga gretinti tą patį reiškinį, buvusį prieš kelis šimtmečius (Gvagninis) ir esantį Jucevičiaus laikais.

ŽEMAIČIŲ ŽEMĖS PRISIMINIMAI

„Žemaičių žemės prisiminimai“ („Wspomnienia Żmudzi“) išėjo Vilniuje 1842 m. Knygą išleido ir atspaudė T. Gliuksbergas. Tituliniame puslapyje kaip epigrafas dedamas Cicerono posakis: „Hoc in

memoria nostra penitus insedit" („Visa tai įsmigo į mūsų atmintį"). Autorius knygą dedikavo J. Kraševskiui.

Šiuo metu „Žemaičių žemės prisiminimų" rankraštis su cenzūros leidimu ir antspaudu yra Varšuvos bibliotekoje „Biblioteka Narodowa" (šifras II, 6445).

„Žemaičių žemės prisiminimų" ištraukų („Nevėžis", „Baltijos jūra", „Baltijos jūros karalienė") vertimų į lietuvių kalbą pirmą kartą išspausdinta „Lietuvių literatūros chrestomatijoje", 1957 m.

359 psl. *J. Kraševskis*.— Žr. šio leid. 670 psl.

361 psl. *J. Kraševskio „Volynijos, Polesės ir Lietuvos prisiminimai"* („Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy), Vilnius, 1840. Šiame veikalė J. Kraševskis duoda nemaža žanrinių vaizdų iš Ukrainos krašto. Etninės Lietuvos jis visai neliečia. Šis veikalas paskatino L. Jucevičių, kaip jis pats sakosi laiškuose J. Kraševskiui, parašyti panašiai apie gimtuosius Žemaičius.

A. Pšezdzeckio „Podolė, Volynija ir Ukraina" („Podole, Wołyn i Ukraina"), 2 t., Vilnius, 1841 m.— A. Pšezdzeckis (1814—1871), pradėjęs nuo kelionių aprašymų, vėliau daugiausia rūpinosi istorinių dokumentų skelbimu. Minimas veikalas jau duoda gausiai istorinių dokumentų iš aprašomų kraštų gyvenimo.

M. Grabovskis (1804—1863) — reakcinis lenkų kritikas, istorikas ir prozaikas.

363 psl. *Lietuva*.— Čia, kaip ir daugelyje senesnių raštų, Lietuva vadinami Aukštaičiai.

364 psl. *Charonas* — graikų mitologijoje vėlių perkėlėjas per Acherono upę į mirusiųjų šalį.

Elizejaus laukai — graikų mitologijoje laimės šalis, kur gyvena dievų išrinktieji.

369 psl. *Karo dievas*.— T. Narbutas mano, („Dzieje...", I, 12 psl.), kad kovo mėnuo buvo skirtas karo dievui Kovui. Jucevičiaus teigimas, kad jam auklė pasakojusi apie karo dievą Kovą, nepanašus į tiesą.

372 psl. *Šiluvos bažnyčios istorija*.— Tą pačią „istoriją" apie tariamą stebuklą, įvykusį toje vietoje, kur dabar stovi Šiluvos bažnyčia, dvasininkijos prasimanytą kovos su kalvinizmu metu, L. Jucevičius deda ir „Lietuvių liaudies priežodžiuose". Šiame leidinyje tas pasakojimas praleistas.

376 psl. *à la jeune France* — „tartum jaunoji Prancūzija". Apie

1830 m. „Jaunąja Prancūzija“ buvo vadinama grupė rašytojų romantikų, kurie ne tik deklaravo savo romantiškas literatūrinės pažiūras, bet stengėsi demonstruoti romantiškumą ir savo drabužiais bei nešiosena.

379 psl. *Rubenas Rafalovičius Dajonas* — knygyno savininkas ir knygų leidėjas Vilniuje.

...senojo išpažinimo... — izraelitų tikėjimo.

Kardinalijos kampas.— Kampas Vilniuje tarp šiandieninės Gorkio (buv. Didžiosios) ir Balio Sruogos (buv. Šv. Jono) gatvių. Anuo metu dažnai knygas pardavinėdavo gatvėje atskiras knygų pirklys, vadinamas bukinistu.

Manesas Romas ir Zimelis, A. Dvožecas ir B. Notmanas — Vilniaus spaustuvininkai ir leidėjai.

Teofilio Gliuksbergo spaustuvė veikė 1829—1859 m. Kurį laiką ji buvo universiteto, o vėliau akademinė spaustuvė.

J. Zavadzki (1778—1838)— žymiausias iš visų Vilniaus spaustuvininkų ir leidėjų. J. Zavadzki yra išspausdinęs knygų ir lietuvių kalba, nors jokios iniciatyvos šiuo atžvilgiu nėra rodęs. Zavadzki knygynas veikė nuo XIX a. pradžios ligi paskutinių buržuazinės Lenkijos viešpatavimo dienų Vilniuje.

380 psl. „*Raštai*“—„Pisma Ludwika Adama Jucewicza“ („Liudviko Adomo Jucevičiaus raštai“), Vilnius, 1834. Jų turinį sudaro vertimai iš rusų kalbos į lenkų: Puškino „Poltava“, Karamzino „Marijos miškelis“, Žukovskio „Vadimas“, Batiuškovo „Suomijos vaizdai“, nežinia iš kur verstos sentencijos apie moteris, pinigo vertinimą ir kt., ištrauka iš F. Fenelono ir du puslapiai paties Jucevičiaus samprotavimų.

383 psl. ...„*valsų karaliaus Štrauso*...“— Čia turimas galvoje Johanas Štrausas, tėvas (1804—1849), jo sūnus taip pat Johanas Štrausas (1825—1899), pagarsėjęs taip pat valsais, pralenkė tėvą ir paprasčiau jam šiandien taikomas valsų karaliaus vardas.

384 psl. *K. Nieseckis* — žymiausias lenkų heraldikas; pagrindinis jo veikalas „Herby i Familie Rycerskie“ („Herbai ir bajorų šeimos“), Lvovas, 1728—43, 4 t.

385 psl. *Jonas Karolis Chodkevičius* (1560—1621) — didysis Lietuvos etmonas, pagarsėjęs kaip karo vadas Lietuvos—Lenkijos karų su švedais metu, 1599—1616 m. buvo Žemaičių seniūnu.

K. Podčasinski (1790—1860) — Vilniaus universiteto architektū-

ros profesorius (nuo 1819 m. ligi universiteto gyvavimo pabaigos). Jo pastatyta Vilniuje klasikinio stiliaus reformatų bažnyčia.

Mik. Krišt. Radvila (1549—1616), vadinamas „Našlaitėliu“ (Sierotka)—Trakų, paskui Vilniaus seniūnas. Perėjęs iš kalvinizmo į katalikybę, atidavė garsią Nesvyžiaus spaustuvę Vilniaus Akademijai. Savo bibliotekai jis rinko Lietuvos istoriografiją liečiančius veikalus, bet žymesnio vaidmens Lietuvos kultūriniame ir politiniame gyvenime nesuvaidino.

386 psl. *Eksdvizija* — skolininko turto padalinimas tarp kreditorių.

Ignaco Lojolos sekėjai — jėzuitai. L. Jucevičius, aukštindamas jėzuitus, prasilenkia su istorine tiesa: reakcingiausias vienuolių ordinas bemaž nieko lietuvių liaudžiai nėra davęs, o liaudis nei Jucevičiaus laikais, nei vėliau nėra jėzuitų gerai minėjusi. Jėzuitams visų pirma rūpėjo ne lietuvių liaudies švietimas, bet katalikybės stiprinimas Lietuvoje ir valdančiosios klasės interesai.

Chotino (Chocimo) mūšis įvyko 1621 m. Šiame mūšyje J. K. Chodkevičiaus vadovaujama Lietuvos—Lenkijos kariuomenė atrėmė turkų sultono Osmano II puolimą ir sustabdė turkų veržimąsi.

387 psl. *Kazimieras Motiejus Sarbievskis*, pasirašinėjęs Sarbievijus (1595—1640) — garsus visoje Europoje poetas, rašęs lotynų kalba, mokėsis Vilniaus Akademijoje, vėliau dėstęs Kražiuose ir toje pačioje Akademijoje. Savo poezija jis plačiai išgarsino Lietuvą, jos gamtos grožį ano meto Europoje. 1958 m. lietuvių kalba išėjo K. M. Sarbievijaus lyrikos rinkinys „Miškų žaidimai“.

388 psl. *Zigmantas Liaukšminas* (1596—1670) gimė Žemaičiuose, vadovavo Kražių jėzuitų kolegijai, buvo Vilniaus akademijos profesorius, pagarsėjo visoje Europoje retorikos vadovu lietuvių „Praxis oratoria“ („Iškalbos menas“), kurio išleista keliolika leidimų įvairiose Europos šalyse (1658—1720). Jis parašė ir išleido pirmą originalią, o ne verstinę graikų kalbos gramatiką Lietuvoje ir Lenkijoje.

389 psl. *J. Narkevičius* — filosofijos kandidatas, artimai draugavęs su filomatais; *V. Hurčinas* — istorijos mokytojas; *M. Pavlovičius* — graikų ir lotynų kalbų mokytojas (L. Jucevičiaus mėgstamas); *J. Slominskis* — ilgametis lenkų literatūros mokytojas; *H. Okolovas* — fizikos ir gamtos mokytojas.

I. Daujotas, kilęs iš Žemaičių, 1807 m. filosofijos magistro laipsniu baigė Vilniaus universitetą, 1818 m. paskirtas Kražių mokyklos direktoriumi.

390 psl. *Herostratas* (IV a. prieš m. e.) norėjo pagarsėti, padegdamas deivės Artemidės šventovę Efeso mieste.

Konfratras (lot.) — bendradarbis. Terminas, dažniausiai vartojamas dvasininkijos tarpe.

„*Kuryer Litewski*“ — laikraštis, ėjęs Vilniuje lenkų kalba nuo 1759 ligi 1831 metų. Nuo 1831 ligi 1863 m. tai buvo carinės valdžios oficiozas ir ėjo lenkų ir rusų kalbomis. 1863 m. kurį laiką šis laikraštis buvo leidžiamas „*Kuryer Wileński*“ vardu, o nuo 1863 iki 1915 m. — «*Виленский вестник*» pavadinimu.

392 psl. *...matė dvi žvaigždes...* — Čia L. Jucevičius turi galvoje garsiuosius Vilniaus universiteto profesorius, tik neaišku kuriuos.

Leonas Borovskis (1784—1846) — nuo 1814 m. literatūros dėstytojas Vilniaus universitete, vėliau Dvasinėje akademijoje. Nenaudėlių (šbravcų) ir masonų draugijos narys.

J. Laharpas (1739—1803) — prancūzų poetas, dramaturgas, labiausiai pagarsėjęs kaip literatūros istorikas.

A. Kapelis (Capelli) (1777—1868) — italas, nuo 1804 m. ligi 1832 m. dėstęs civilinę ir kriminalinę teisę Vilniaus universitete. Be to, skaitė italų literatūrą ir kalbą. Prie Lietuvos nepritojo, skaitė paskaitas prancūzų ir lotynų kalbomis, linkdamas taikintis prie tos idėjinės srovės, kuri buvo valdžioje. 1831 m. sukilimą Kapelis smerkė.

395 psl. *S. J. Masalskis* (1729—1794) — nuo 1762 m. Vilniaus vyskupas. 1774 m. Edukacinės komisijos pirmininkas (daug turtų sau pasisavinęs).

Radvila, Karolis Stanislovas (1737—1790) — XVIII a. didikas, populiarus lėbaujančios šlėktos tarpe. Dėl nuolat vartojamo pertaro „*panie kochanku*“ („*pone mielasis*“) pats vadinamas tuo pertaru.

397 psl. *...Žemaičiai... savo noru ir mielai priėmė jos (krikščionybės) tiesas.* — Susidėjusios politinės aplinkybės vertė Žemaičius bent formaliai priimti krikščionybę, bet dar ligi XVI a. ji nebuvo giliai šaknų įleidus liaudyje.

398 psl. *Konstancos konsiliumas.* — Taip vadinamas bažnytinis susirinkimas vyko 1414—1418 m. Konstancos mieste. Tarp daugelio kitų klausimų jame buvo sprendžiamas Kryžiuočių ordino skundas dėl Žemaičių, kurie po Žalgirio mūšio buvo Lietuvos atsiimti. Popiežius palaikė ordiną. Tame pačiame susirinkime buvo pasmerktas sudeginti didysis čekų reformatorius Jonas Husas.

Tabernaculum (lot.) — spintelė bažnyčios altoriuje.

399 psl. *Aliumnai* — uždaros tikybinės mokslo įstaigos — aliumnato auklėtiniai.

400 psl. *Rokitai* — tam tikro vienuolių ordino pavadinimas.

402 psl. „*Volumina Legum*“ (lot. įstatymų knygos)— XVIII a. išleisti 8 tomai lenkų įstatymų rinkinio.

Jonas Prekeris — XIX a. viduryje žinomas savo biblioteka ir domėjimusi lituanistika. Rašė straipsnius: „Istorinės pastabos apie Kauno gub. tautinę sudėtį“ („Памятная книга Ковенской губернии на 1861 год“; šis straipsnis taip pat spausdintas „Aušroje“, 1885, Nr. 10—11, 1886, Nr. 2), „Trumpas žvilgsnis į istoriją tos Lietuvos dalies, kurią sudaro dabar Kauno gubernija“ („Памятная книга Ковенской губернии на 1862 год“) ir kt. Buvo žinoma, kad Prekeris palikęs „Medžiagą Lietuvos ir Žemaitijos istorijai“, kad baigęs Lietuvių-lenkų kalbų gramatiką ir žodyną. Pažymėtina, kad „Biogr. ir liter. žiniuose...“ L. Jucevičius duoda žinių apie Stanislovą Prekerį; ar tai nebus tas pats Jonas Prekeris? Daugiau apie jį žr. „Tauta ir žodis“, III kn., 288—289, 284 psl.

405 psl. *Sorok sorokov cerkvei* — keturiasdešimt keturias dešimčių cerkvių. Atseit, be galo daug cerkvių.

...*Jauterytė, milžino Alcio žmona...*— žr. paaiškinimus šio leid. 669 psl.

410 psl. *mpr*, kitur — *mppr* (lot. *manu propria*) — „savo ranka“, atseit — pats pasirašęs, o ne kas kitas už jį.

414 psl. *Olimpo Hebe* — jaunatvės deivė, tarnavusi dievams puotų metu.

416 psl. ...*upelis Durbinis išteka iš Masčio ežero.*— Originale apsirikta: Durbinis įteka į Masčio ežerą.

422 psl. ...*seną Firlejų globotoją... karalienę Boną...* — *Firlejai* — lenkų didikų giminė, kuri, protestantizmui plintant, buvo tapusi didžiausia jo rėmėja. *Bona* (1494—1557)— Zigmanto Augusto, Lenkijos— Lietuvos karaliaus, motina, kilusi iš Italijos.

423 psl. ...*tikri tėvai savo baudžiauninkams...*— Čia išryškėja L. Jucevičiaus pasaulėžiūros ribotumas: daugelyje vietų smerkdamas baudžiatvės neįmoniskumą, jis nedrįsta jos pasmerkti iš esmės ir aukština „geruosius ponus“, su kuriais jį siejo pažintis ar kultūriniai interesai.

430 psl. *Makfersonas Džemsas* (1736—1796)— anglų poetas, su-

kūręs dvi poemas — „Fingalą“ ir „Temoną“ ir paskelbęs jas esant sukurtas legendinio keltų dainiaus Osiano. L. Juzevičiui dar nebuvo žinoma ši literatūrinė mistifikacija.

432 psl. *Oi žvejeli mūsų skaistus...*— Ši daina ne liaudies sukurta.

434 psl. *Klaidingai tvirtina... Teodoras Narbutas, kad Palanga gavusi vardą iš uosto ir reiškianti „prie uosto“.*— Etimologizavimas anuo metu buvo labai mėgstamas ir kartais būdavo paremtas fantastiškiausiais išvedžiojimais. Juzevičius, visai teisingai kritikuodamas Narbutą, dalį vietovardžių aiškina visai įžvalgiai, pvz., Palangą, Klaipeidą, Lydą, Druskininkus. Tačiau žodžių Kretinga ir Vilkmergė kilmės aiškinimas nepagrįstas.

438 psl. *Praurimė.*— Pasak T. Narbuto, Praurimė buvusi ugnies deivė; jis tatau remia jam vienam težinomą vysk. Petro rankraščiu. Senesniuose šaltiniuose tas vardas nežinomas.

Iš chronologinių tyrimų išaiškėjo, jog Birutė gimė apie 1331 metus.— Iš kur T. Narbutas šią chronologiją sudarė, po šiai dienai istorikams neaišku. Veikiausiai jis rėmėsi savo fantazija. Šiandien istorija dar nėra nustačiusi nei Birutės gimimo, nei mirimo datos.

439 psl. „*Birutė*“.— Šio S. Valiūno kūrinio yra išlikę du tekstai: vienas D. Poškos nurašytas „Bitelė Baublyje“ rankraštyje, antras L. Juzevičiaus paskelbtas „Žemaičių žemės prisiminimuose“. Tarp abiejų tekstų yra tam tikrų skirtumų (plg. „Lietuvių literatūros chrestomatiją“, 1957, 290—293 psl.). Šiame leidinyje, perrašant L. Juzevičiaus pateiktą tekstą dabartine literatūrine kalba, pakeistos originalo lytys *Biruta*, *Keistutas*, *Vitoldas* lytimis *Birutė*, *Kęstutis*, *Vytautas*. Kai kurios L. Juzevičiaus pateikto teksto vietos kelia abejonių. Veikiausiai tai yra korektūros ar nurašinėjimo klaidos. Prie jų šiame leidinyje dedami laužtiniuose skliaustuose klausukai.

445 psl. *Apostazija* — atsimetimas nuo tikybos. L. Juzevičius klaidingai mano, kad žemaičių liaudis XVI a. buvusi tiek giliai katalikiška.

...apšvieta, aukštesnė nei kitose Lietuvos provincijose.— L. Juzevičius klaidingai aiškina apšvietos lygio ryšį su pamaldumu, visai nekreipdamas dėmesio į ekonominius to meto skirtumus tarp atskirų Lietuvos dalių, prekybinius ryšius, o, be to, į reformacijos vaidmenį švietimui kilti.

Žemaičių kiemionis yra prisirišęs prie savo pono...— Šioje vie-

toje akivaizdžiai atsiskleidžia L. Jucevičiaus ribotumas. Idealus jo mylimo krašto vaizdas — tai ne išsivadavusios liaudies gyvenimas, o patriarchaliniais santykiais paremtas idilinis valstiečių ir dvarininkų sugyvenimas.

448 psl. *Baltijos pajūrio moterys nešioja... skraistes, susegtas sidabro ar prancūziško aukso segėmis, papuoštomis brangakmeniais.*— Neįtikėtina, kad pajūrio moterys susegdavo skraistes segėmis, papuoštomis brangakmeniais, nors šitoje vietoje kalbama ir apie išeiginius drabužius. Čia pasireiškia Jucevičiaus-romantiko noras iškelti savo krašto turtingumą.

Trijų karalių išvakarėse vaikščioja... — Trijų karalių vaikščiojimo paprotys yra kilęs iš senųjų liaudies papročių, kai metų pabaigoje bei pradžioje įvairūs persirengėliai lankydavo savo kaimynus. Jucevičiaus knygoje šis paprotys, kaip ir daugelis kitų XIX a. Trijų karalių papročių, yra įgavęs jau krikščionišką įprasminimą. „Uždegtą žvakę, viršum kurios sukiojamas rėtis“, veikiausiai reikėtų suprasti kaip tam tikrą žibintą, lempą, dažniausiai žvaigždės pavidalo, kuri paprastai buvo nešiojama lankytojų per Trijų karalių šventę ir vėliau visoj Lietuvoj (ligi XX a. pradžios). Jucevičiaus pateikiamoji pasveikinimo kalba (oracija) mažai kuo tesiskiria nuo vėliau užrašytųjų oracijų.

Per užgavėnes esti žaidynės...— Užgavėnių liaudinis karnavalas, įvairūs persirengėliai žinomi Lietuvoje nuo seno. Jucevičiaus minimi užgavėnių personažai, išskyrus vokietį, užtinkami ir vėliau praktikuojamuose liaudies papročiuose. Šalia giltinės, gervės, ožio, meškos ir kitų veikėjų dalyvaudavo įvairių profesijų (kareiviai, revizoriai, tardytojai, prekybininkai) ir tautybių atstovai (žydai, vengrai, čigonai). Dažniausiai jie buvo traktuojami komiškai, ir jų veiksmai turėjo žonglierišką pobūdį.

449 psl. *Pelenės trečiadienį aptaiso... baidyklė...* — Jucevičiaus minima baidyklė pelenės dieną, reikia manyti, bus buvusi žemaičių užgavėnių Morė ar Kotrė, kuriai analogiški yra rytiečių aukštaičių Gavėnas, Diedas, Dėdelis. Pastarosios pamėklės buvo vežiamos po kaimą, kaip ir Jucevičiaus laikais, ne tik užgavėnių, bet ir pelenų dieną; tas rodo, jog karnavalas tebebuvo tęsiamas ir toliau, nors gavėnia jau buvo prasidėjusi. Ši pamėklė, Jucevičiaus vadinama senė Kuniškė, kitose Žemaičių vietose vadinama Raseinių Magdė, Balsių Magdė, bet plačiausiai Morė ir Kotrė.

...kiekvienas... turi suptis — *Judo pasikorimui atminti.*— Suptis

pavasarij sūpuoklėmis buvo plačiai žinomas paprotys visoje Lietuvoje. Jucevičius klaidingai šį paprotį sieja su Judo pasikorimo atminimu. Iš tikrųjų supimosi paprotys lietuvių liaudyje buvo dar prieš krikščionybės įvedimą. Apie šio papročio prasmę žr. „Sutartinės“, II t., 8—9 psl.

Velykų trečiajai dienai... jaunimas turi žaidimą, vardu gegužę...—Kalendorinių švenčių metu buvo žaidžiami liaudyje specialūs, atitinkamoms šventėms skirti žaidimai; nei savo turiniu, nei forma šie žaidimai neturi nieko bendra su krikščioniškomis religinėmis šventėmis.

...Sekminių šventėse piemenys miške balius kelia...—Piemenų šventė, vadinamieji piemenų sambariai, sekminių metu buvo švenčiama visoje Lietuvoje. Papročiai yra panašūs į Jucevičiaus aprašytuosius. Daina apie Ganyklinį nepatikima (ypač jos pirmoji strofa) ir niekur ligi šiol neužtikta.

451 psl. *Žaidimai, žaidžiami įvairiu laiku.*—Iš žaidimų, žaidžiamų bet kuriuo laiku (ne kalendoriniu), išsiskiria „Karalius“ (savo klasiniais momentais). Šis žaidimas tepažįstamas tik iš Jucevičiaus. Kiti žaidimai, kaip „Žiedo dalijimas“, sportinio pobūdžio „Ripka“, „Bružas“, „Druską sverti“, „Vilkas ir žąsys“, „Meška“, yra liaudiški, buvo žaidžiami ir po Jucevičiaus.

456 psl. *...namų šeimininkas ima degančių žvakę... meta į kampą, sakydamas...*—Nei rankraštinėje, nei spausdintoje medžiagoje nesutiktas šio tipo užkalbėjimas, nukreiptas į priešininką, metant žvakę į kampą. Tačiau jis patikimas. Kiti liaudies tikėjimai ir papročiai, susiję su didž. ketvirtadieniu ir minimi šioje vietoje, sutinkami buvo ir vėliau.

459 psl. *Tą dieną piemenys pina lauko gėlių pynes ir jomis vainikuoja karvėms ragus.*—Pats šis paprotys buvo žinomas lietuvių liaudyje ir vėlesniais laikais. Tik ligi šiol neužtiktas karvių vainikavimo papročio pavadinimas išliuosinimu (išvadavimu).

460 psl. *Paminėklai.*—Kad tą dieną būtų rengiami mirusiųjų minėjimai — nežinoma.

464 psl. *Ne pro šalį... bus čia pakartoti mūsų nuomonę apie moterų auklėjimą...*—Apie moterų auklėjimą L. Jucevičius paskelbė straipsnį „Do p. Kraszewskiego z powodu bladej dziewczyny z pod Ostrej Bramy“ („Ponui Kraševskiui dėl išblyškiosios merginos nuo Aušros Vartų“) 1841 m. „Tygodnik Petersburski“, Nr. 43. Tas straips-

nis pakartotas „Žemaičių žemės prisiminimuose“ (šio leid. 464—468 psl.).

468 psl. *Tad jų nuomonės nuolat buriasi apie klasikų kovą su romantikais.*—XIX a. trečiajame dešimtmetyje lenkų literatūroje vyko aštri kova tarp klasicizmo ir romantizmo atstovų. Šioje kovoje aktyviai dalyvavo ir Lietuvoje gyvenę rašytojai, kurie rašė lenkų kalba.

Pagal Slovackio ir kun. Golianskio taisykles...— t. y. pagal klasicizmo srovės poetikos taisykles.

Euzebijus Slovackis (1772—1814) — garsiojo poeto romantiko Juliaus Slovackio tėvas, 1811—1814 m. dėstęs Vilniaus universitete iškalbą ir poeziją; rašė poetikos, stiliaus klausimais, vertė antikinius ir pseudoklasikinius kūrinius į lenkų kalbą, sukūrė tragediją „Min-daugas — Lietuvos karalius“.

Pilypas Nerejus Golianskis (1753—1824) dėstė iškalbą, poeziją ir literatūrą Vyriausiojo Vilniaus mokykloje, vėliau — mokyklų vizitatorius, laisvųjų menų fakulteto dekanas, cenzorius. Svarbiausias jo veikalas „Apie iškalbą ir poeziją“ (1786). P. Golianskis buvo klasicizmo teoretikas ir propaguotojas.

I. Krasickis (1735—1801), A. Naruševičius (1733—1796), K. Vengerskis (1755—1787), S. Trembeckis (miręs 1812) — žymūs šviečiamojo klasicizmo laikotarpio lenkų rašytojai.

469 psl. *B. Zaleskis (1802—1886)*— lenkų rašytojas romantikas, Demokratų draugijos emigracijoje narys, kūryboje gausiai naudojęs ukrainiečių tautosakos motyvus. *S. Goščinskis* — žr. aukščiau.

A. Malčevskis (1793—1826) — lenkų rašytojas-romantikas, taip pat rašęs apie Ukrainos gyvenimą (lenkų literatūroje jo pavardė šiandien rašoma: „Malczeski“). *M. Višnevskis (1794—1865)*, literatūros istorikas, vėliau susikompromitavęs 1846 m. revoliucijos Krokovoje metu. Visi šie rašytojai buvo romantizmo atstovai.

Kokas Š. P. (Kock Ch. P.) (1792—1871) — antraeilis prancūzų rašytojas-romanistas, savo kūryboje daug vietos skiriaš erotizmui. Jucevičius, matyt, nelabai orientavosi prancūzų literatūroje, jei gre-tino tokius skirtingus ir literatūrinę, ir moralinę vertę rašytojus, kaip Koką ir Balzaką.

470 psl. *J. Štrausas* — tėvas (1804—1834)— populiarus šokių muzikos kūrėjas; *H. Hercas (1803—1880)* — savo metu pagarsėjęs pianistas, daug komponavęs, tačiau jo kūriniai išliekamosios vertės neturi;

J. Labickis (1802—1881) — šokių (valsų ir kadrilių) muzikos kompozitorius; *V. Belinis* (1802—1835)—savo metu garsus italų operų kompozitorius.

A. Drejšokas (1818—1869) — žymus vokiečių pianistas, daug komponavęs, tačiau jo kūryba nepasižymėjo gilumu. *A. Henzeltas* (1814—1892) — pagarsėjęs vokiečių pianistas, ilgai dirbęs pedagoginį darbą Rusijoje, palikęs nemaža žinomų orkestrinių kūrinių transkripcijų fortepijonui, bet šiandien jau pamirštas; *F. Šopenas* (1809—1849) ir *F. Listas* (1811—1886) — muzikos klasikai.

472 psl. *Ponai su baudžiauninkais elgiasi tėviškai...* — L. Jucevičiui būdingas nenuoseklumas: jis smerkia baudžiamą ir kartu bijo įžeisti ponus, todėl bara smulkiuosius bajorus, o gerinasi stambiesiems.

475 psl. *Priedas*.— Prie „Žemaičių žemės prisiminimų“ yra L. Jucevičiaus pridėtas priedas, susidedąs iš trijų dalių: A — „Žemaičių seminarijos istorija“, B — daina „Po tavo nuo mūsų atsitolinimo“ ir C — „Dekretai, liečių raganius“. Pirmoji dalis — „Žemaičių seminarijos istorija“ yra L. Jucevičiaus bemaž pažodžiui išversta į lenkų kalbą iš M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystės“, nepridedant ničnieko naujo. Todėl šis straipsnis čia nededamas.

Čia pridėdame vieną liaudies dainą...— „Po tavo nuo mūsų atsitolinimo“ — ne liaudies daina, tai rodo ir jos turinys, ir forma. Šį eilėrašį 1820 m. pirmą kartą kaip liaudies dainą išspausdino E. Stanevičius „Tygodnik Wileński“. Ją pakartojo, laikydamas liaudies daina, ir S. Daukantas. Karlovičius duoda pirmą kartą šio eilėraščio melodiją, jo paties užrašytą (J. Karłowicz, „Próbki piosnek litewskich“, „Wista“, 1887, 114 psl.). Veikiausiai tai yra nežinomo sentimentalaus poeto kūrinys.

476 psl. *Dekretai, liečių raganius* (raganų bylos).— L. Jucevičius yra daugiausia iš visų Lietuvoje paskelbęs tos rūšies dokumentinės medžiagos.

Apie raganų bylas imta plačiau rašyti tik tada, kai sustiprėjo Europoje antiklerikalinė mintis. Tą klausimą buvo priversta nagrinėti ir dvasininkija. Ji stengėsi nusiimti atsakomybę už raganavimu įtartų nekaltų žmonių kankinimą. Bene pirmasis Lietuvoje užsiminė apie raganų bylas D. Poška rankraštyje „Bitelė Baublyje“, kur jis rašo: „Žemaičių diecezijos dvasininkija, turėdama savo rankose Varnių magdeburgiją, prieš burtininkus įvedė Mišriuosius teismus (panašius į šventąją inkviziciją), kame nekalti žmonės pagal statuto, vadinamo

Saksoniškojo, nuostatus būdavo tortūromis ir konfesatomis kankinami ir, remiantis jų prisipažinimais (vadinamais laisvanoriškais), net apkalbėjimais, deginami ant laužo" (žr. D. Poška, Raštai, 1959, 377 psl.). M. Balinskis, rašydamas apie Šatrijos kalną, pažymi, kad tamsybės ir prietarų laikais, Saksams viešpataujant, vyko raganų teismai ir „tos rūšies inkvizicinis aktas apie senų moterų ir vaikų kvotimą yra ligi šiol Raseinių apskr. miesto knygoje 116 psl. in folio, 1729 m., o burtininkų ir burtininkų sudeginimo nuosprendis, paskelbtas 1730 m., yra Telšių apskr. teismo aktuose" (žr. M. Baliński ir T. Lipiński, Starożytna Polska, III t., 585 psl.). L. Jucevičius paskelbė Šiaulių Ekonomijos archyve rastas bylas ir vieną iš Alsėdžių archyvo. Tą pačią, išvertęs į lietuvių kalbą, paskelbė ir M. Valančius „Žemaičių vyskupystėje", II, 182—192 psl.

Vakaruose buvo bažnyčios ir pasaulietinės valdžios įsteigti specialūs raganų teismai. Popiežius 1484 m. gruodžio 5 d. bule paskelbė, kad raganos turi būti atiduodamos inkviziciniams teismams. 1489 m. buvo išleistas vadinamasis „Raganų kūjis" („Malleus maleficarum"), kur buvo aprašyti visokie raganavimo būdai ir duoti nurodymai, kaip vesti tokias bylas ir kokias kada taikyti bausmes. Ši knyga buvo išversta į lenkų kalbą ir išleista Krokuvėje 1614.

Tik gerokai vėliau imta kovoti su tuo baisiu bažnyčios nuskaltimu. XVIII a. valstybės ėmė oficialiai drausti raganų bylas. Paskutinės bylos vyko: Prūsijoje — 1721—8 m., Šveicarijoje — 1737, Bavarijoje — 1775, Lenkijoje — 1793 m. XIX a. jau niekur valstybės tokių teismų nebesankcionuoja, bet valdančiųjų klasių, o ypač dvasininkų pastangomis palaikomas liaudies tamsumas duodavo progos pasireikšti spontaniškiems susidorojimams su įtartais raganavimu žmonėmis. Tokių atvejų pasitaikydavo tiek Vakarų, tiek ir Rytų Europoje. Pvz., Novgorodo teismas 1879 m. nagrinėjo bylą, kurioje buvo traukiami atsakomybėn keli valstiečiai už moters, įtariamą raganavimu, sudeginimą (J. Karłowicz, Czary i czarownice w Polsce — J. Karlovičius, Burtai ir burtininkės Lenkijoje, Visla, 1887, I, 222 psl.).

477 psl. *Mistras* — mokytojas, pirmaujantis; senojoje Lietuvos-Lenkijos teismų terminologijoje „teisybės mistras" — budelis.

479 psl. *Jenerolas* (lenkiškai „woźny" — „vežiotojas") — teismo tarnautojas, skelbiąs teisme dekretus ir vežiojęs bei įteikiąs teismo

šaukimus. „Vežiotojai“ buvo dviejų rūšių: paprastieji ir tie, kurie turėjo įgaliojimus visai vaivadijai; šie buvo vadinami lotyniškai „generalis ministerialis“, iš čia liaudis juos praminė jenerolais.

...*visuotiniai galiojančiais statuto nuostatais*.—Lietuvos Statute jokio straipsnio apie raganas ir raganavimą nėra. Tik 11 skyriaus 40 straipsnis kalba apie ketinimą padegti ar pakenkti sveikatai. Šiuo straipsniu ir rėmėsi teismai, teisdami raganas ar raganius Lietuvoje. Pati šių teismų procedūra vyko pagal Saksoniškąją statutą.

Tortūros — kankinimai; Lenkijos—Lietuvos seimas 1776 m. nutarė uždrausti tortūras kriminalinėse bylose ir panaikinti mirties bausmę už raganavimą.

480 psl. *Žagarės traktas* — sritis (pavadinimas, kilęs iš žodžio traktas — vieškelis); tarp didžiųjų kelių esantis miestas ir jį supanti sritis būdavo vadinama to miesto traktu.

482 psl. ...*Jonas Ūba, išnešęs laukan ožio dūblius*...— Originale „Jan Uba wynioszy w pole jelita kole...“—Tokio žodžio „kole“ lenkų kalboje nėra. Veikiausiai čia bus korektūros klaida: praleista raidė „z“, ir turėtų būti „kozle“.

485 psl. *Teisyno 11 skyriaus 61 ir 63 straipsniai*...— Šie straipsniai kalba apie tardymo būdus.

486 psl. *Quod Foelix Faustum Fortunatumq' sit Ad M[ajorem] D[e]i G[loriam] B[eate]q' V[irginis] M[ariae] S[ine] L[abe] O[riginali] C[onceptae] Honorem* — idant laimė, sėkmė ir gausa klestėtų didesnei dievo garbei ir šventosios mergelės Marijos, be gimtosios sutepties pradėtosios, šlovei.

489 psl. ...*pagal 4 skyriaus 20 straipsnį*...—Lietuvos Statutas šiuo straipsniu „apie neįtariamą žmogų“ skelbia, kad jei kas apšauktų ką, ligi tol neįtartą, kad vogęs, tai apkaltintasis gali prisiekti, pasiieškojęs dar keletą dorų kaimynų ar šiaip žmonių vienoje troboje negyvenančių, kad šie drauge prisiektų, paliudydami kaltinamojo nekaltumą.

492 psl. *Iš Alsėdžių archyvo*.—Tą pačią bylą, kaip minėta, paskelbė M. Valančius „Žemaičių vyskupystėje“. M. Valančiaus vertime viena kita pavardė kiek skiriasi nuo mūsų leidinio. Pvz., Valančius rašo „Nomszatė“ — čia Namšienė (lenkiškai Nomszowa); „Marikie Adomajtate“ — Maruska, Adomo duktė (lenkiškai Maruszka Adamowna).

LIETUVIŲ LIAUDIES PRIEŽODŽIAI

„Lietuvių liaudies priežodžiai“ („Przysłowia ludu litewskiego“) išėjo Vilniuje 1840 m., atspausiti A. Marcinovskio spaustuvėje. Knyga dedikuota Juozapui Gorskiui.

Ištraukų iš „Lietuvių liaudies priežodžių“ vertimai į lietuvių kalbą buvo spausdinti „Lietuvių literatūros chrestomatijoje“, 1957 m.

499 psl. A. *Marcinovskio spaustuvė* veikė 1817—1862. Pats A. Marcinovskis (1781—1855), kilęs iš Baltarusijos, priklausė šbravcams, 1817—1839 m. leido laikraštį „Kuryer Litewski“, redagavo ir leido „Dziennik Wileński“ (1819—1830), savo lėšomis išleido Narbuto veikalą „Dzieje starożytnie narodu litewskiego“.

501 psl. J. *Gorskis* — Salantų apylinkės dvarininkas. Gorskis turėjo didelę ir turtingą biblioteką, kurioje buvo archyvinės medžiagos ir retų knygų. L. Jucevičių siejo su Gorskais artimi ryšiai.

503 psl. Z. *Chodakovskis* (1784—1825) — tikroji pavardė Adomas Čarnockis — demokratinių pažiūrų entuziastingas, romantiškas liaudies gyvenimo tyrinėtojas. Z. Chodakovskis domėjosi ir etninėmis lietuvių tautos ribomis, tik nesuskubo nieko šiuo klausimu paskelbti.

A. V. *Macejovskis* (1793—1883) — istorikas-teisininkas, parašęs kelis veikalus, tyrinėjęs lenkų papročius. Išleido: „Historya prawodawstw słowiańskich“ („Slavų teisynų istorija“), 1832—35 m., 4 t., „Polska aż do pierwszej połowy XVII wieku, pod względem obyczajów i zwyczajów“ („Lenkija ligi XVII amžiaus pirmosios pusės, jos buitis ir papročiai“), 1842, „Pierwotne dzieje Polski i Litwy“ („Pirmąsios Lenkijos ir Lietuvos istorija“), 1846 m.

506 psl. *Geriau pas Hurčiną būti bernu.* — Ši patarlė daugiau niekieno neužrašyta. Pateiktos pasakos motyvas paplitęs lietuvių tautosakoje. Visuose kituose šaltiniuose ši pasaka užrašyta be aiškios lokalizacijos.

510 psl. *Vilniaus „Triūbočių“ brolija.* — „Triūbočių“ ar „Vamzdininkų“ draugija (lenkiškai — „Towarzystwo Rurowe św. Jana“, atseit — „šv. Jono bažnyčios vandens nutekamųjų vamzdžių draugija“) — daugelio „Wiadomości Brukowe“ 1817 m. numerių straipsnių prieš alkoholizmą satyrinis paveikslas.

Sąmojingos eilės... parašytos bevardžio autoriaus (rodos, kun. Valiūno)... — „Dziennik Wileński“, 1817, VI t., 384 psl., buvo išspausdinta poemėlė „Pareiškimas“ („W imieniu prześwietnej Kontubernii Palemon-“

skiey od jednego z członków tego towarzystwa przeciwko prospetowi dzieła pod tytułem Pijaństwo, przy Kuryerze litewskim przez Jakóba Szymkiewicza ogłoszonemu Oświadczeniu'), pasirašyta „Wódko-lyk Porterowicz. Czynny członek Kontubernii” („Deginlakys Portera-vičius. Aktyvus Kontubernijos narys). S. Valiūno autorystę patvirtina ne tik L. Jucevičiaus spėjimas, bet ir stiliaus, kalbos ir turinio panašumas į S. Valiūno poemą „Plungės — Telšių kontubernija”, kurios antroji dalis, rašyta tais pačiais 1817 m., pasirašyta visai panašiai: „Wszystkowidz Postrzegacki, czynny członek Towarzystwa”—„Visamatantis Stebėtojas, aktyvus draugijos narys” (J. Bieliński, Szubrawcy w Wilnie,— Nenaudėliai Vilniuje, Vilnius, 1910 m., 190 p.). Tik Jucevičius apsirinka, sakydamas, jog Valiūnas kunigas. Mat, nors S. Valiūnas ir baigė Vyriausiąją Vilniaus seminariją prie Vilniaus universiteto, bet kunigo šventimų nepriėmė.

511 psl. *Raseinių Magdė*.— Šį priežodį yra įsidėjęs ir M. Valančius į „Patarles žemaičių”, 39 psl. Galimas daiktas, jog priežodis *Raseinių Magdė* seniau yra turėjęs tą pačią prasmę, kurią nurodo Jucevičius. Naujaisiais laikais Raseinių apylinkėse ir toliau (pvz., apie Šilalę) tuo vardu vadinama užgavėnių pamėklė (iškamša). Užgavėnių personažai — Kotrė, Morė, Raseinių Magdė vaizduojami netvaringos moters pavidalu; tai atitiktų Jucevičiaus aiškinimą.

512 psl. ...*mūsų lietuvių Vaidila*...— Adomas Mickevičius.

„Nors ir vokiets, bet žmogaus balsą supranta” („A chociaż Niemiec, głos ludzki rozumia!”).— Cituojama iš A. Mickevičiaus poemos „Gražina”. J. Marcinkevičiaus išversta:

Nors kvailas buvo vokietis visai,
Bet kalbą tą suprato ir jisai.

(Adomas Mickevičius „Rinktinė”, Vilnius, 1955, 125 psl.)

Ši eilutė ir paties poeto aiškinama prieraišuose, pabrėžiant, kaip neigiamai lietuviai ir prūsai žiūrėję į vokiečius-kryžiuočius. A. Mickevičius, norėdamas šią nuomonę sustiprinti, remiasi žinomais autoriais A. Kocebiu, B. Linde ir L. Réza.

515 psl. *Raudonas vaikelis*.— Tai greičiausiai kauko pavadinimo sinonimas. Kadangi kaukai lietuvių tautosakoje vaizduojami mažais žmogučiais, dažniausiai vilkinčiais raudonus apsiaustėlius, iš to, tur būt, ir kilo pavadinimas „raudonas vaikelis”. Lietuvių mitologiniai vaizdiniai — kaukai Žemaičiuose vėliau asimiliavosi su aitvarais.

519 psl. ...*meistriškos I. Krasickio rankos*.— Ištrauka paimta iš

šio žymaus lenkų šviečiamosios epochos rašytojo satyrinės poemos „Monachomachija“, pajuokiančios vienuolius.

...*neteisingai suniekinta*.— L. Jucevičius ne visai teisingai suprato satyrką: paskutinė cituojamos ištraukos eilutė reiškia, kad davatka-apsimetėlė skaito kvailą romaną, o čia pat kalba šventais žinomos maldaknygės žodžiais (čia autorius vartoja žodžių žaismą: *synogarlica*, maldaknygės pavadinimas, taip pat yra ir paukščio vardas).

520 psl. *Varmijos vyskupas* — I. Krasickis.

523 psl. *Ilgai prausiasi kaip saulė*.— Saulės prausimosi motyvas lietuvių tautosakoje neužtiktas. Tačiau kitų tautų pajūrio gyventojams pažįstamas. Pvz., latvių liaudies dainose saulė prausiasi mergelių būryje.

Biras (vok. Bier) — alus.

525 psl. *Dangus aukštai, o ant žemės kieta*.— Šį priežodį Jucevičius interpretuoja aiškiai tendencingai, stengdamasis pridengti skeptišką liaudies pažiūrą į dievo pagalbą žmogui.

527 psl. *Uždek žalčio žvakę, o susirinks žalčiai*.— A. Briukneris mini „Starožytna Litwa“ („Senovės Lietuva“), 113 psl., tą patį faktą, šaltinio nenurodydamas (gal iš Jucevičiaus?). Iš L. Jucevičiaus amžininkų žalčių garbinimą mini Valančius „Žemaičių vyskupystėje“, I, 101 psl., S. Daukantas „Būde“, 116 psl.

Burtai su žalčio taukų žvake senovėje buvo paplitę ir Lietuvoje. Šis paprotys yra susijęs su įsitikinimais, jog žaltys saugąs namus nuo nelaimių. Šie burtai greičiausiai yra atneštiniai (juose ryškūs orientaliniai elementai).

Atrimpas.— Atrimpą kaip dievybę Jucevičius sieja su žalčiu. Tai bene bus imta iš nepatikimo rašytojo Grunau, kuris rašė, jog Atrimpui arba Patrimpui buvo skiriami ir aukojami žalčiai. Lietuvių liaudies tradicijose ir tautosakoje Atrimpas (kituose šaltiniuose vadinamas Autrimpas, Antrimpas, Potrumpas) neužtiktas.

A. Maleckiui (XVI a.) Antrimpas — jūros dievaitis, Potrimpas — upių ir šaltinių dievaitis. Bertulaitis laiko abu ta pačia dievybe, H. Useneris („Götternamen“—„Dievų vardai“, Bona, 1929) mano, kad taip vadintas drėgmės dievas; Būga nelaiko šių vardų pramanytais (sieja su trimpa, plg. keiksmazodį „eik sau po trimpų“). Nurodomi ir analogiški vietovardžiai — Potrempen Prūsijoje, apie Šilutę — Potremšiai, Bartininkų apylinkėje — Trempai.

Romnovė.— Šis pavadinimas Jucevičiaus paimtas iš Narbuto

(„Dzieje...”, I, 219, 188—9). XIV—XVI a. rašytiniai šaltiniai tokio pavadinimo nepažįsta, o žino *Romowe*, vadindami tuo vardu vietą, kur buvusi deginama šventoji ugnis ir gyvenęs krivė (Dusburgas). Narbutas, kaip ir vėliau Miežinskis („Zródła do mitologii litewskiej”— „Lietuvių mitologijos šaltiniai”, II d., Varšuva, 1896, 32 ir kt. psl.), *Romovės* vardą kildina iš lietuviško žodžio romus. Tačiau K. Jaunius ir K. Būga, nesutikdami su tokiu aiškinimu, veda jo kilmę iš indoeuropietiškos šaknies *rem* — „deginti”, ir mano, kad *Romovė* „turėtų reikšti vietą, kur kūrenama šventoji ugnis” (Žr. K. Būga. *Ramowe* — „Lietuvių Tauta”, Vilnius, 1909, I t., 337—340 psl.).

530 psl. *G. Biurgeris* (1747—1794) — vokiečių poetas, pagarsėjęs fantastinėmis baladėmis.

531 psl. „*Pabėgimas*” — A. Mickevičiaus baladė.

Mums šių baladę išvertė... — t. y. išvertė į lenkų kalbą.

541 psl. *Aitvaras* — lietuvių liaudies padavimų ir tikėjimų mitinė būtybė, skraidanti ugninės juostos, virvės ar pagaikščio pavidalu. Jo paskirtis nešti šeiminkui turtą, daugiausia javus. Liaudyje aitvaras nelaikomas dievaičiu, bet žemesne būtybe, taip pat nežinomas ir jo tapatinimas su sugulovu (inkubu, liaudyje vadinamu slogučiu). Šis Jucevičiaus aiškinimas paimtas ne iš liaudies, bet iš senesniųjų rašytinių šaltinių. Lasicijus aitvaro žodžio kilmę aiškina taip pat, kaip ir Jucevičius (kad kilęs iš „už tvorų”). Jis aitvarą vadina inkubu (slogučiu).

542 psl. *Vokiečių siųstinis*. — Vargu ar čia tikrai liaudies priežodis.

LIETUVIŲ DAINOS

„Lietuvių dainos, verstos Liudviko iš Pakėvio” („Pieśni litewskie, przekładania Ludwika z Pokiewia”) išėjo Vilniuje 1844 m., atspausstos M. Zymeliovičiaus spaustuveje. Knygos pradžioje įdėta L. Jucevičiaus įžanga, kurios vertimas ir pateikiamas mūsų leidinyje.

Jau 1838 m. „Tygodnik Petersburski” Nr. 278 „Literatūros naujienų iš Vilniaus” skyriuje rašė, kad L. A. Jucevičius paruošęs spaudai lietuvių liaudies dainų I tomą, greta vertimų pateikdamas ir originalus. Deja, šio leidinio L. Jucevičiui nepavyko išleisti. 1844 m. išleistoje knygoje paskelbtas dainas L. Jucevičius dalimis jau buvo spausdinęs periodikoje: „Biruta”, 1838 m., „Tygodnik Petersburski”, 1837, Nr. 32; „Bojan”, I d., 1831 m.; „Linksmynė”, 1841 m. Be to, „Piśmien-

nictwo krajowe", 1841, Nr. 17, yra išspausdinti keturių lietuvių dainų vertimai į lenkų kalbą ir du eilėraščiai, paremti, kaip nežinomas autorius teigia, panemunių tautosaka. Galima spėti, kad tai L. Jucevičiaus darbas.

Po įvadinio straipsnio apie lietuvių dainas L. Jucevičius sudėjo 35 dainų vertimus, kiekvienam sugalvodamas antraštę lenkų kalba ir išrašydamas tartum moto pirmąsias dainų eilutes lietuviškai; knygos gale pridėti L. Jucevičiaus paaiškinimai (kurių numeracijoje daug korektūros klaidų).

Dalis L. Jucevičiaus pateiktų dainų vertimų tikrai atliepia lietuvių liaudies dainoms, nors vertėjas dažnai įterpia nebūdingų tautosakai sentimentalumo ir istoriškumo elementų. Tokios yra šios dainos (numeracija paliekama tokia, kokia yra originale):

IV. Prośba chłopca (Bernelio prašymas)—„Par žale girela". V. Biedne siostry (Vargšės seserys)—„Lietuwas bajoraj žyrgus balnoje". VIII. Weselna (Vestuvinė)—„Smarkiėj uža wies myszkunse". IX. Trzy koniki (Trys žirgeliai)—„Kad asz buwau jaunc bernelis". XII. Ciekawość dziewicy (Mergelės smalsumas)—„Par łąukus, par undinelus". XIII. Nieszczęśliwi (Nelaimingieji)—„Aug' puszeli myszkunse". XIV. Nie potępiam Jasia (Nesmerkiu Jonelio)—„Anksti rita kielau". XV. Pożegnanie (Atsiveikinimas)—„Pabañotas żweng żirgie-lis". XVI. Pawie pióra (Povo plunksnelė)—„Wajkszcziowa powa po dwara". XX. Kukułki (Gegutės)—„Par tytta jojau". XXI. Ruty (Rūtos)—„Żales ruteles jaunas dienas". XXII. Dobry syn (Geras sūnus)—„Trey gajdelej gidoje". XXVII. Zła matka (Blogo motina)—„Matuszi muna, senoi muna!" XXVIII. To moja górká (Čia mano kalnelis)—„Ejsiu yi gireła". XXIX. Smutna odpowiedź (Liūdnas atsakymas)—„Beausztanti auszrużeli". XXXI. Stary zalotnik (Senas jaunikis)—„Mergiti muna". XXXII. Nieczuła (Nejautrioji)—„Uż miszku, už łąuku".

Žymiai daugiau nuo liaudies poezijos nutolusios, bet aiškų tautosakinį pagrindą tebeturinčios, yra šios dainos: I. Wejdalota (Vaidila)—„Asz podajniusu dajnu dajneles". VII. Zmiennik (Viliokėlis)—„Gana verkti, gan' raudoti". XXIII. Marzenia (Svajonė)—„Put wiejelej, leng anžułus". XXIV. Nieżonaty (Nevedęs)—„Asz numirsiu pacaj wienas". XXVI. Kochanka (Mylimoji)—„Mana brangiosis mergużelis". XXX. Moja gwiazda (Mano žvaigždė)—„Daug ant dangaus žiba". XXXIII. Wietrznica (Vėjavaikė)—„Uż miszku, už ligu łąukun". XXXIV. Miłość żony (Žmonos meilė)—„Aj biedas, biedas su mana pacziu". XXXV. Giltiniu-Rauda (Giltinių rauda)—„Karejwi łąajks!".

Kaip L. Jucevičius versdamas keitė liaudies dainos stilių, vaizdus ir tuo pačiu jos idėjinę prasmę, akivaizdžiai rodo pirmoji jo rinkinio daina „Aš padainuosiu dainų dainelę“, pavadinta „Vaidilos“ daina. Šios dainos variantas jau buvo paskelbtas S. Stanevičiaus rinkinyje „Dainos Žemaičių“. Paaiškinimuose L. Jucevičius sakosi gavęs šią dainą iš Lietuvių liaudies švietimo mėgėjų draugijos Karaliaučiuje. Reikia manyti, kad prūsiškasis variantas negalėjo daug skirtis nuo S. Stanevičiaus ir kitų mums žinomų šios dainos variantų, juo labiau kad vertėjas pats aiškina, iš kur jis įvedė į dainą vaidilą (Lietuvos romantikams — tai dainiaus sinonimas). „Jos turinys įtikinamai rodo,— aiškina L. Jucevičius,— kad tai tik kažin kokios didesnės poemos fragmentas.“ Ir „dajnu dajnas“ jis supranta kaip dainiaus dainas ir išverčia žodžiu „Wejdalota“. Vadinas, daugiskaitos galininką „dainas“ L. Jucevičius suprato reiškiant „dainių“. Kad skaitytojas galėtų palyginti vertimą su kuriuo nors žinomu šios dainos variantu, dedame lenkišką tekstą ir jo pažodinį vertimą į lietuvių kalbą:

Zaspiewam wieszczów piosneczkę,
Kędy obróćę me kroki,
Spiewów otworzę skrzyneczkę,
I puszczę na świat széroki.

Cóż po dobrym lub złym losie,
Posłuchajcie starych pieśni,
A przy ich dźwięcznym odgłosie,
Mile chwilka nam się prześni.

Moje pieśni szczęście leją:
Bo czarowna ich wymowa,
Słyszac je starce młodnieją,
I czują siły nanowo.

Gdy się smutek w serce wciśnie,
Spiewajmy pieśni przeszłości,
Bo choć czasem łza zabłyśnie,
Z pieśnią będzie łza — radości.

Więc rzućcie tany, ochoty,
Razem w koło zasiadajcie,
I starego wejdaloty,
Z uwagą pieśni słuchajcie.

Padainuosiu pranašų dainele,
Kur tik pasuksi savo žingsnius,
Dainų atidarysiu skrynelę
Ir paleisiu į platųjį pasaulį.

Ką reiškia geras ar blogas likimas,
Pasiklausykite senųjų dainų,
O aidint jų skambiems garsams,
Smagiai mums valandėlė prabėgs.

Mano dainos laimę lieja,
Nes stebuklinga jų iškalba,
Jų klausydamiesi, seniai jaunėja
Ir jaučia iš naujo jėgas.

Kai liūdesys į širdį įsibraus,
Dainuokime praeities dainas,
Nes nors kartais ašara sublizgės,
Skambant dainai, ji bus džiaugsmo ašara.

Taigi meskite šokius, medžioklę,
Sėskite kartu ratu,
Ir senojo vaidilos
Įdėmiai dainų klausykite.

Mažiau tautosakinių elementų turi L. Jucevičiaus paskelbta „Giltinių rauda“. Paaiškinimuose vertėjas rašo: „Tai bemaž pažodinis vertimas liaudies dainos, dainuojamos raudotojų „prie mirusio jaunuolio palaikų“. „Lietuvoje“ (žr. šio leid. 281 psl. išnašą) jis pažymi, kad turi surinkęs trylika skirtingų „giltinių raudų“. Iš čia pateikiamo lenkiško raudos teksto ir pažodinio jo vertimo matyti, kaip L. Jucevičiaus norėta suteikti raudai senovinio kolorito, kurio XIX a. lietuvių tautosakoje niekur nebesutinkame:

GILTINIU-RAUDA

Karejwi łajks!

Czas rycerzu, czas!
Ty porzucasz nas!

Cośmy złęgo ci zrobili,
Czém przed tobą przewinili,
Ze stroskanych, że nas biednych,

Już porzucasz samych jednych?
Czyż ci tu nie dobrze było,
Z żoną piękną, z żoną miłą?

Czas rycerzu, czas!
Ty porzucasz nas!

Za niedźwiedziem któż pogoni;
Kto od wrogów nas zastłoni?
Twój dobytek zginie marnie.
Dzieci twoje któż przygarnie?
Któż twą żonę czarnobrewą,
Cieszyć będzie nieszcześliwą?

Czas rycerzu, czas!
Ty porzucasz nas!

Oj wojaku dzielnej Litwy,
Gdzie ty będziesz staczał bitwy?
Rdza pokryje ostre bronie,
Z żalu zdechną psy i konie.
Z kim ty będziesz tam polował,
Spijał miodek, w noc ucztował?

Czas rycerzu, czas!
Ty porzucasz nas!

Przyjmij nasze to płkanie,
W drogę wieczną pożeganie:
I pamiętaj, że zostali,
Będziem ciebie wspominali.
Sława twoja nie zaginie,
W późne wieki ci zasłynie.

Laikas, kareivi, laikas.
Tu palieki mus.

Ką mes tau bloga padarėme,
Kuo tau nusikaltome,
Kad nusiminusius, kad mus vargšus

Jau palieki pačius vienus.
Ar tau nebuvo čia gera
Su žmona gražiaja, su žmona mieląja?

Laikas, kareivi, laikas.
Tu palieki mus.

Kas eis lokio medžioti?
Kas mus nuo priešų apgins?
Tavo laimikis žus;
Kas tavo vaikus priglaus?
Kas tavo juodbruvę žmoną
Ramins nelaimingąją?

Laikas, kareivi, laikas.
Tu palieki mus.

Oi, narsiosios Lietuvos kareivi,
Kur tu kovas kovosi?
Rūdys aptrauks aštrius ginklus,
Iš gailesčio nugaiš šunes ir arkliai.
Su kuo tu ten medžiosi,
Gersi midų, naktį puotausi?

Laikas, kareivi, laikas.
Tu palieki mus.

Priimk mūsų verkavimą,
Į amžiną kelią atsisveikinimą,
Ir atmink, kad pasilikę
Mes tave minėsime.
Tavo šlovė nedings,
Vėlesniais amžiais skambės.

Pagaliau kai kurios L. Jucevičiaus dainos yra arba tikrai ne tautosakinės kilmės, arba verčiant taip pakeistos, kad nebeteko visų liaudies poezijai būdingų bruožų. Šiai grupei priskirtinos šios rinkinio dainos: II. Śmierć Kiejstuta (Kęstučio mirtis)—„Ludnaj uža wyl-nis Juros“. III. Biruta (Birutė)—„Ant mares kraszta, Pałangos miesteli“. XVII. Biesiadna (Išgertuvių)—„Ko taj nutiłot brołuzej“. X. Dosyć spać (Gana miegoti)—„Gana brołau, gan miegoty“. XI. Dumka (Godelė)—

„Su Diewu sesute mana brangių“. XVIII. Tęsknota (Ilgesys)—„Ten ant Wisłos skajstus łauks“. XIX. Do oddalonego (Tolimajam)—„Po tawa nu musu adsitolinima“. XXV. Odjazd (Išvykimas)—„Su diewu tiewe mano senuti“.

Pavyzdžiui dedame ir šios grupės dainos „Kęstučio mirtis“ tris posmus:

Smutnie szumią Jury fale,
Dziko wicher w lesie wyje;
W całej Litwie ciężkie żale,
Dzielny nasz Kiejstut nie żyje!

Zagrzmijcie w trąby rogowe,
Zagrajcie pieśni bojowe:
Niech ze śmiercią bohatera,
Sława Litwy nie umiera.

Niechaj wieszczę ją śpiewają,
Matki dzieciom powtarzają,
By nam Kiejstuta mogiła,
I Litwy męstwa nie skryła.

Liūdnai ūžia Jūros vilnys,
Vėjas girioj pašėlusiai staugia;
Visoje Lietuvoje sunki širdgėla —
Drąsus mūsų Kęstutis nebegyvas.

Pūskite rago dūdas,
Grokite kovos giesmes:
Tegul su didvyrio mirtimi
Lietuvos šlovė nemiršta.

Tegul dainiai ją apgieda,
Te motinos vaikams kartoja,
Kad mums Kęstučio kapas
Ir Lietuvos didvyriškumo nepalaidotų.

I. Jucevičiaus paaiškinimai knygos „Lietuvių dainos“ gale yra gana atsitiktiniai. Vienur kitur jis nurodo, iš kur dainą yra gavęs („Vaidilą“— iš Lietuvių liaudies švietimo mėgėjų draugijos Kara-

liaučiuje, „Seną jaunikį“— iš prof. Bolen), bet tais atvejais, kai ima iš S. Stanevičiaus ar kartoja artimus jo rinkiniui variantus, L. Jucevičius nieko nepažymi, o dainų Nr. I, IV, V, XIII, XIV, XV, XVI, XX, XXII, XXIII variantai, gal ir patys tekstai, jau buvo išspausdinti S. Stanevičiaus rinkinyje „Dainos Žemaičių“.

Prie vienos kitos dainos L. Jucevičius sustoja, aiškindamas žodžių reikšmę, pvz., „šaukliu“ („Godelė“), anot jo, buvęs vadinamas Žemaičiuose naktinis sargas; kitur vertėjas iškelia lietuvių liaudies poezijos poetines priemones („kai ant akmens sutviskės žiedai“). Įdomiausi yra jo etnografinio pobūdžio paaiškinimai, tik jų nedaug, ir jie gerokai romantiškai nuspalvinti, pavyzdžiui: „Povo plunksna Lietuvoje,— rašo L. Jucevičius,— laikoma didžiausiu papuošalu. Be jų valstietės vasaros metu nežengs nė žingsnio iš namų“ („Povo plunksnelė“), arba: „Žemaičiuose ištekęsios moterys nenešioja nuometų, o vyturioja galvą brangia skara; pagyvenusios moterys dėvi juodomis aksomo kepurėmis, auksu siuvinėtomis, o kartais perlais ir brangiais akmenimis nusagstytomis“ („Žmonos meilė“).

547 psl. ...*informacija, skaitančiąją visuomenei jau seniau žinoma.*— Dalis „Lietuvių dainų“ pratarinės buvo paskelbta „Tygodnik Petersburski“, 1838, Nr. 38—39. S. Baltramaičio „Lietuvių bibliografijoje“ nurodoma dar ir 1839 m. Nr. 58—59, bet juose jokio Jucevičiaus straipsnio nerasta.

548 psl. *Giesmelės deivės Išskalbtijos ir Gegužės garbei.*— Dainos nuotrupą apie Išskalbtiją L. Jucevičius paskelbė straipsnyje „Lietuvių deivių akmenys“, įdėtame „Tygodnik Petersburski“, 1836, Nr. 17. Dainą apie gegužę jis paskelbė str. „Metamorfozės lietuvių mitologijoje“—„Tygodnik Petersburski“, 1838, Nr. 28 (o ne Nr. 29, kaip nurodo pats Jucevičius). Abu straipsniai vėliau pakartoti knygoje „Lietuva“.

550 psl. *Švedų antplūdis.*— Su švedais buvo trys dideli karai: 1600—1605 m., 1655—1660 m. ir 1702—1709 m.

Birkovskis Fabijonas (1566—1636) — lenkų pamokslininkas, kurio viduramžiškos pasaulėžiūros prisigėrusiuose pamoksluose taip pat randame daug jo gyvenamo meto buities atspindžių.

551 psl. ...*apie milžinkapius Ventos pakrantėse, apie Jūros upės undines...*— L. Jucevičiaus minimi dainose lokaliniai bruožai kelia abejonių. „Lietuvių dainų“ rinkinyje yra jo įdėtas žinomos dainos „Motušė mano, senoji mano“ (žr. S. Stanevičiaus „Dainos

Žemaičių") vertimas. Vertime randame ne „žuvelių martelę“, o „Jūros upės undinėle“, kurios jokiame šios dainos variante nėra.

Dainos, kurias girdėjau Švenčionių, Trakų ir Vilkmėrgės apskrityse, yra visiškai be prasmės.—L. Jucevičius bene turi galvoje gausius sutartinių priedainius, kurie buvo neįprasti rašytojui, išaugusiam Žemaičių krašte.

552 psl. *...kitas palieku laukti ad feliciora tempora.*—Šio didelio dainų rinkinio, kuris, pasak L. Jucevičiaus, buvo paruoštas, ligi šiol nepavyko surasti.

K. Brodzinskis (1791—1835) — lenkų literatūros kritikas, teoretikas, poetas; 1820 m. jis paskelbė „Pamiętnik Warszawski“ XVI t. dvių lietuvių liaudies dainų vertimus į lenkų kalbą, nenurodydamas jų šaltinio (abi imtos iš L. Rėzos), o 1822 m. „Pamiętnik Warszawski“ lapkričio mėn. numeryje paskelbė straipsnį „O poezji ludu litewskiego“, kuriame, pridėjęs kelias pastabas, duoda L. Rėzos straipsnio apie lietuvių liaudies dainas vertimą. Ten pat jis išverčia į lenkų kalbą iš vokiečių kalbos devynias L. Rėzos dainas ir dešimtosios dainos ištrauką. Stengdamasis išlaikyti liaudies dainų stilių, K. Brodzinskis vertė dainas metriniu eilėdara, kuri, deja, neatitinka lietuvių liaudies dainų eilėdaros. Nemokėdamas lietuvių kalbos ir versdamas dainas iš vertimo, K. Brodzinskis negalėjo atkurti lietuvių liaudies dainų dvasios.

A. E. Odyncas (1804—1885) — poetas, studijavęs drauge su A. Micevičium. Be kita ko, jis yra vertęs ir lietuvių liaudies dainų į lenkų kalbą. Keturias dainas jis 1830 m. paskelbė almanache „Melitele“. Atrodo, kad jis lietuvių kalbos visai nemokėjo, o jei kiek ir mokėjo, tai labai mažai. Todėl jam sunku buvo įsijausti į lietuvių tautosakos poetinį pasaulį. Iš jo paskelbtų vertimų išpopuliarėjo „Šiandien lietuvių midų geriam“, jį išdėjo L. Jucevičius, versdamas B. Zaleskio „Rytą seno medžiotojo“ (žr. šio leidinio 604 psl.). Kai kurių jo verstų dainų tautosakinis pagrindas kelia tam tikrų abejonių. Pvz., neįprasta lietuvių tautosakai dainos „Ko liūdi, sens tėveli?“ („Czegoś smutny ojczy stary?“) tema — apie tėvo pasididžiavimą, kad sūnus garbingai žuvęs už tėvynę.

A. Chodzka (1804—1891) — poetas, vertėjas, pasirašinėjęs slapyvardžiu Boreika, studijavęs Vilniaus universitete. Jo išleistame 1829 m. poezijos rinkinyje („Poezye“) yra tautosakiniu pagrindu

parašytų baladžių, kurių vienos („Maliny“—„Avietės“) siužetas žinomas ir lietuvių tautosakoje; be to, vieną eilėraščių skyrių poetas pavadino „Dainos“ (neversdamas šio žodžio į lenkų kalbą). Bet tai eilėraščiai lietuviška tematika, o ne lietuvių liaudies dainų vertimai ar sekimai. Nepažįstantiems lietuvių tautosakos romantiškai nusiteikusiems skaitytojams atrodė, kad tai liaudies poezija.

L. Osinskis (1775—1838) — lenkų literatūros istorikas, vertėjas, poetas-klasicistas. Tarp kita ko, jis išvertė P. Ruigio paskelbtas tris lietuvių liaudies dainas, kurių vertimus K. Bogušas įsidėjo į studiją „O początkach narodu i języku litewskiego“, 1806 m.

P. Zatorskis (1800—1849) — rašytojas, baigęs Vilniaus universitetą, dirbo mokytoju, rašė nemaža poezijos. Jo romantišku epigonizmu pasižyminti kūryba išliekamos vertės neturi. Pažymėtinas kaip lietuvių liaudies dainų populiarintojas, L. Rėzos dainyno vertėjas leidinyje „Witold nad Worską. Pieśni ludu z nad dolnego Niemna (przekł. z litewskiego podług zbioru Rhesy)“ — „Vytautas prie Vorsklos. Nemuno žemupio liaudies dainos (vertimas iš lietuvių kalbos pagal Rėzos rinkinį)“, Varšuva, 1844 m. Išvertė palyginti tiksliai 66 dainas, pridėdamas ištiesai lietuvišką dainos „Duktė mano, Simonienė“ tekstą ir trijų dainų melodijas. Be to, knygos gale randame šiuos straipsnius: 1) apie Vytauto mūsų ties Vorskla, 2) apie Žemaičius, kur šalia trumpos istorinės-geografinės apžvalgos teikiama žinių apie lietuvių literatūrą (kai kurios tuo metu buvo skelbiamos pirmą kartą), 3) apie dainas, kuriame plačiai naudojamosi Rėzos liaudies dainų eilėdaros nagrinėjimu, pabrėžtinai iškeliamas lietuvių tautos muzikalumas.

J. Kulakovskis (1800—1860) — iš tikrųjų Kolakovskis — teisininkas, vėliau dirbęs švietimo srityje, išleidęs eilėraščių rinkinį „Zabawki wierszem“ („Žaidimai eilėraščiais“), Vilnius, 1824, pakartotą 1846, kuriame yra pora liaudies dainų imitacijų.

J. Čečotas (1797—1847) — poetas, baltarusių ir ukrainiečių dainų rinkėjas ir vertėjas į lenkų kalbą, vienas iš artimiausių A. Mickevičiaus draugų. Jis išleido kelis liaudies dainų rinkinėlius, pavadindamas juos „Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny“ („Panemunių ir padauguvių kaimiečių dainos“), 1837, 1845, 1846 m. Vertimai dažnai netikslūs, pats J. Čečotas juos vadina kai kur sekimais. Tačiau pastebimas augantis jo, kaip tautosakininko, akylumas ir tikslumas. Paskutiniame rinkinyje jis jau duoda baltarusių

dainų originalus, susidomi apeiginėmis ir darbo dainomis, kurios nykstančios, pastebi tautosakos kitimą ir todėl nori įpareigoti savo epochos žmones rinkti folklorą, kad ateinančios kartos nekaltintų apsileidimu.

Em. Stanevičius (gim. 1803 m.) — buvęs filaretas, Vilniaus universiteto auklėtinis. Iš visų L. Jucevičiaus suminėtu lietuvių liaudies dainų vertėjų E. Stanevičius išskirtinas todėl, kad jis šalia ne visai pavykusių, kaip ir daugelio kitų, dainų vertimų į lenkų kalbą yra paskelbęs „Tygodnik Wileński“ penkiolika lietuvių dainų originalų (1819 m., VIII, 377—380 psl.; 1820, IX, 56—58 psl., 118—121, 177—178 psl.; 1820, X., 9—15, 187—192 psl.; 1822, III, 58 psl.).

...*beveik visos dainelės verstos pažodžiui.*—L. Jucevičius nėra šiuo atžvilgiu tikslus: šalia gana tikslų vertimų, jis pateikia ir apyvaisių sekimų. Jo vertimuose jaučiama tendencija romantinti liaudies dainas, įterpiančios tautosakai nebūdingų detalių: tikrinius vardus, riterius ir t. t.

VALIŪNAS

Straipsnis apie Valiūną pirmą kartą atspausstas knygoje „Rysy Zmudzi“ („Žemaičių žemės bruožai“) 1840 m., antrą kartą, kiek pataisytas, almanache „Linksmynė“ 1841 m. Valiūno pavardę L. Jucevičius rašo *Walenowicz*. Taip ši pavardė rašoma ir dokumentuose, kur minimas Valiūnas. S. Daukantas vadina jį Valiūnu. Ši lytis įsigalėjo ir lietuvių literatūros istorijoje.

553 psl. *Gimė Valiūnas apie 1790 m.* ...—Valiūno gimimo metikos ligi šiol nesurastos, tikslios gimimo datos nežinome. Iš dokumentų (VVU Moksl. bibl. rankr. KC-31 „Raporty różnych szkół oraz wizytatorskie... do Ks. Ad. Czartoryskiego, 1808—1814 m.), kurie liečia Valiūno mokslo metus Raseinių vidurinėje mokykloje, atrodo, kad poetas gimęs 1789 m.; iš dokumentų, kuriuose minimas Valiūnas, kaip Vilniaus Vyr. seminarijos pirmojo kurso studentas, (W. Worotyński, „Seminarjum Głównie w Wilnie“), galima manyti, kad jis gimęs 1787 m. Šiandie iš Jucevičiaus pasakymo, kad Valiūnas gimęs apie 1790 m., ir iš žinių apie Valiūno mokymąsi Raseiniuose, Valiūno gimimo data linkstama laikyti 1789 metus.

554 psl. *...pasidavė Prancūzijos ciesoriaus garbės spindesio suviliojami.*—Napoleono Bonaparto 1812 m. žygio metu daug studijuojančio jaunimo iš Vilniaus buvo tikrai susivilioję tariamais prancūzų

pažadais atkurti Lietuvos—Lenkijos valstybę. Valiūnas nemetė mokslo, nes jis kaip tik 1812 m. baigė Vilniaus Vyriausiąją Seminariją, dvasininko šventimų nepriėmęs. Apie jo dalyvavimą Napoleono žygyje, be Jucevičiaus, jokių žinių neturime.

Žolkovskis A. (1777—1822) — kilęs nuo Naugarduko, garsus anuo metu lenkų teatro Varšuvoje komikas, pasireiškęs ir literatūroje.

556 psl. „*Sobeskiada*“.— Apie šią poemą, be Jucevičiaus pateiktų žinių, jokių duomenų neturime.

Senoji lenkų poezijos mokykla — klasicistinė poezija, vyravusi lenkų literatūroje XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje.

... *iš vieno didžio mūsų esteto*... — Atrodo, turimas galvoje lenkų poetas, literatūros teoretikas K. Brodzinskis (1791—1835).

557 psl. *Račinskis Edv.* (1787—1845)— lenkų mokslo ir literatūros mecenatas, įsteigęs stambią viešą biblioteką Poznanėje (1829), parėmęs daugelio istorinių veikalų išleidimą.

„*Listy Pośmierckiego*“ („Pomirtinio laiški“).— Apie šį Valiūno kūrinį, kaip ir „*Sobeskiados*“ poemą, težinome tik iš Jucevičiaus.

...*lietuviškos mokyklos poetams*...— Dar XIX a. viduryje lenkų romantikus imta skirstyti į lietuvišką ir ukrainišką mokyklas. Lietuviškai mokyklai buvo priskiriami visi tie rašytojai, kilę iš buv. Lietuvos D. kunigaikštijos teritorijos, kurie savo kūryboje naudojo lietuvių ar baltarusių tautosaką, o taip pat ėmėsi temų iš Lietuvos praeities. Žymiausias tos mokyklos atstovas buvo A. Mickevičius, smulkesnieji: E. Odyncas, J. Čečotas, A. Chodzka, J. Domeika, vėliau V. Syrokmlė ir kt.

...*giminingos tautos poetas*... — Benediktovas V. G. (1807—1873)— rusų poetas, savo metu išgarsėjęs, bet V. Bielinškio iš karto teisingai įvertintas kaip nereikšmingas. Sakydamas „giminingos tautos poetas“, L. Jucevičius turi galvoje slavų tautų giminybę.

STRAZDAS ANTANAS

Straipsnis apie Strazdą sudaro dalį L. Jucevičiaus straipsnio „*Pisarze w narodowym języku litewskim*“ („Rašytojai lietuvių tautinė kalba“), išspausdinto 1841 m. literatūros žurnale „*Piśmiennictwo krajowe*“,ėjusiam Varšuvoje. Kitas to straipsnio dalis sudarė

straipsniai apie D. Pošką ir K. Širvydą. „Pisarze w narodowym języku litewskim“ yra paimta iš tuo metu ruošiamo spaudai L. Jucevičiaus veikalo „Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius“.

L. Jucevičiaus Strazdo portretą ištisai perspausdino J. Basanavičius straipsnyje „Prie kun. Antano Strazdo biografijos“, „Lietuvių tauta“, I kn., 1910, 256—263 psl.

A. Strazdo pavardę L. Jucevičius rašo lenkiškai — *Drozdowski*.

558 psl. ...*gimė Žemaičiuose, Telšių apskrityje*.— Iš visų A. Strazdo biografų vienas L. Jucevičius teigia rašytoją gimus Žemaičiuose. Vienintelis mums žinomas argumentas šiam teigimui paremti galėjo būti A. Strazdo daina „Barnis Drazdausko ant lietuvių“, kurioje sakoma: „Esmu tikras žemaitis, iš močios ir iš tėvo“ (Antanas Strazdas, Raštai, 1952, 92 psl.). J. Basanavičiaus paskelbtame M. Römerio laiške („Lietuvių tauta“, I kn., 530—531 psl.) cituojamos A. Strazdo metrikos, įrašytos Kriaunų bažnyčios knygoje, kuriose pažymima, kad Strazdas gimė ar Astravo, ar Kriūgiškio kaime, priklausiusiam Kriaunų dvarui (dabar Obelių raj.).

Keliolika metų... ėjo parapijos vikaro pareigas Žemaičiuose.— Pats A. Strazdas tvirtina išbuvęs Žemaičių diecezijoje penkerius metus (žr. jo bylą su Harasimavičiumi. A. Strazdas, Raštai, 1952, 140 psl.).

560 psl. ...*užbaigė elgeta... 1834 metais Kamajuose*.— Jucevičius klydo: A. Strazdo antkapio akmenyje poeto mirties data įrašyta 1833 m.

561 psl. „*Spasabas giedojimo mišių šventų*“.— „Spasabas giedoima nėbažna Miszias Szwętas...“— pirmoji mums žinoma spausdintą A. Strazdo knyga, išleista 1790 m. Vilniuje. Antrasis leidimas, spausdintas Kunigų misionorių spaustuvėje, turėjo pasirodyti apie 1820 m. (žr. V. Biržiška, Liet. bibl., III, CXXIV psl.). Tur būt, šį leidimą ir turi galvoje Jucevičius.

...*paminklą savo nemirtingomis giesmėmis*.— Gyvenimas parodė, kad ne religinės giesmės, o pasaulietinės dainos jam pastatė amžiną paminklą.

DIONIZAS POŠKA

L. Jucevičiaus straipsnis apie D. Pošką, kaip ir str. apie A. Strazdą, buvo spausdintas bendra antrašte „Pisarze w narodowym języku litewskim“ (žr. paaiškinimą apie A. Strazdą).

562 psl. *Gimė 1760 m. ...*— Iš D. Poškos mirimo metrikų, kuriose pažymėta, kad rašytojas mirė 1830 m., turėdamas 73 metus, nustatoma apytikrė jo gimimo data — 1757 m. Gimimo vieta taip pat tiksliai nežinoma.

Kai kurias iš tų senienų Kajetonas Nezabitauskis išvardino...— Čia kalbama apie K. Nezabitauskių straipsnį „Wiadomości o literaturze litewsko-żmudzkiej“ („Žinios apie lietuvių-žemaičių literatūrą“), įdėtą žurnale „Dziennik Wileński“, 1824, I ir II tomuose. Lietuviškas šio straipsnio variantas, kiek siauresnis, jau buvo pasirodęs prie to paties autoriaus išleisto elementoriaus „Naujas mokslas skaytimo“, 1824 m.

Lietuvių kalbos žodynas.— Iš tikrųjų „Lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodynas“. Žodyno rankraštis šiuo metu saugomas Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne.

...lietuviškųjų vertimų recenzentas.— „Magazyn Powszechny“, 1837 metais Nr. 29—30, nepasirašęs recenzentas plačiai atpasakoja „Ištraukų iš naujųjų lenkų poetų“ įžangą, o dėl D. Poškos žodyno redakcija išnašose prirašė: „Iš patikimų šaltinių sužinojome, kad šis rankraštis, testamentu užrašytas Kaj. Nezabitauskiui, turėjo būti šiam persiųstas dar 1830 metais, bet nenumatytos aplinkybės šį rankraštį sulaukė Kaune, advokato *** rankose. Būtų pageidautina, kad rankraštis pasiektų savo paskyrimo vietą, nes tai būtų įvykdyta a. a. autoriaus paskutinė valia, o lietuvių-žemaičių literatūra, be abejo, tik turėtų naudoti“.

Vertė Virgilijaus Eneidą.— Šį faktą pirmasis yra pateikęs Jucevičius, kiti jį tik kartojo. Mums žinomos tik pora Virgilijaus Eneidos eilučių, kurios įeina į Poškos moto „Mužikui Žemaičių ir Lietuvos“.

563 psl. *Keli jo straipsniai... įdėti lenkų laikraščiuose...*— D. Poška išspausdino šiuos savo straipsnius: „Wyjątek z listu Pana Dyonizego Paszkiewicza do Pana K. D. ...“—„Pono Dionyzo Poškos laiško ponui K. D. ištrauka...“ („Tygodnik Wileński“, 1818, Nr. 113), „O dębie mającym przeszło lat tysiąc zwanem Baublis“— „Apie ąžuolą, turintį daugiau kaip tūkstantį metų, vardu Baublys“

(„Dziennik Warszawski”, 1826), „Rozmyślenia wieśniaka rolnika...” — „Kaimiečio artojo mąstymai...” („Dziennik Warszawski”, 1829, Nr. 44, 45, 46), straipsnis išleistas ir atskiru atspaudu 1829 m.

564 psl. *...užbaigę savąjį žemės kelią 1832 m.* — Jucevičius klydo, iš M. Brenšteino surastų D. Poškos mirties metrikų yra žinoma tiksli D. Poškos mirties data 1830.IV.30 (senuoju stiliumi).

KONSTANTINAS ŠIRVYDAS

Straipsnis apie Širvydą, kaip ir A. Strazdo bei D. Poškos biografijos, išspausdintas žurnale „Piśmiennictwo krajowe” (plačiau žr. šio leid. 665 psl., paaškinimą apie Strazdą).

564 psl. *...gimė Lietuvoje, tėvai buvo žemaičiai.* — K. Širvydo gimimo vieta, spėjant iš jo raštų tarmės, galėjo būti apie Anykščius.

1588 metais davė vienuolio įžadus. — Atrodo, kad čia bus korektūros klaida. Visi ankstesnieji Širvydo biografai, iš kurių, atrodo, einės žinių ir Jucevičius, nurodo 1598 metus.

565 psl. *Dictionarium Polono-latinum* (Im usum Studiosae Iuventutis Poloniae auctore Constantino Szyrwid a Societate Iesv. Editio nova. Varsoviae apud Joannem Trempinski S. R. M. Typogr. Anno Domini 1641) — „Lenkų-lotynų žodynas”, šio žodyno vienintelis egzempliorus Tarybų Sąjungoje yra išlikęs Maskvoje?

...Dictionarium trium linguarum... 1677 m. — „Trijų kalbų žodynas...” — tai ketvirtasis šio žodyno leidimas, pirmasis pasirodė 1629 m. Apie jį L. Jucevičius, matyt, nežinojo.

Kunigas Valančiauskis... savo pastabose. — Šios pastabos, matyt, buvo M. Valančiaus rengiamo veikalas „Žemaičių vyskupystė” rankraštis. Veikalas išspausdintas 1848 m.

Clavis linguae lithuanicae („Lietuvių kalbos raktas”) — pirmoji lietuvių kalbos gramatika, kurios nė vieno egzemplioriaus nėra išlikusio. Žinios apie šį veikalą kartojamos iš pirmojo K. Širvydo biografo P. Alegambės, rašiusio „Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu...”, Antverpenas, 1643.

MILŽINŲ KALNAI IR MILŽINŲ KAPAI LIETUVOJE

Straipsnis spausdintas „Tygodnik Petersburski“ 1837 m., Nr. 37; pakartotas «Сын отечества», 1837, CLXXXV.

Pirmosios dvi straipsnio pastraipos beveik žodis į žodį buvo pakartotos knygos „Lietuva“ pratarinėje, todėl jos čia praleidžiamos.

Milžiniai.— Padavimai apie milžinus lietuvių tautosakoje negausūs. Milžiniai — tai išimtinai pasakojamosios tautosakos objektai. Liaudies dainose ir tikėjimuose jie visai nefigūruoja. Nepažįstamas lietuvių mitologijoje ir jų kultas. Daugumoje pasakų šie veikėjai vaizduojami nepikti ar net geraširdžiai, nors nepaprasto pajėgumo: gali išgerti visą upę, ežerą, milžino vaikas pasiima artoją ant delno ir pan. Mažiau yra pasakų, vaizduojančių milžinus, nesiskiriančius nuo paprastų žmonių, pvz., jų vaikai ne didesni nei suaugęs vyras. Milžiniai paprastai turi ir vardus. Tačiau Jucevičiaus pateikiamieji vardai liaudies pasakojimuose negirdėti. Jeigu Kalnpilis, Anžulis turi autentiškumo žymių (plg. pasakas apie stipruolius kalnastumdį, kalnavertį anžulį), tai Alcis ir Gelonas Jucevičiaus paimti iš T. Narbuto („Dzieje...“, I, 162, 156 psl.). Tiesa, Raudonės metraščio (sudarytojas taip pat T. Narbutas) legendinis veikėjas Gelonas esąs buvęs Lietuvos valdovų dinastijos kūrėjas. Betgi šis vardas liaudies padavimuose nesutinkamas kaip ir Alcis.

Apie *Jauterytės* vardą duomenų nerasta, nors tokio vardo veikėja galėjusi būti, turint galvoje, kad pasakojimuose apie milžinus figūruoja ir moterys milžinės.

Milžinų kalnai.— Lietuvių liaudies padavimuose pasakojama, kad daugelį kalnų, piliakalnių supylę milžiniai, pvz., milžinas Čiužas supylęs Florijoniškių piliakalnį (Kelmės raj.), Ančiulis — Užvenčio raj. Pagirgždūtės piliakalnį (P. Tarasenka, Lietuvos piliakalniai, Vilnius, 1956, 94 psl.). Milžinų kalnai kitaip vadinami ir milžinkapiais, nes ten esą buvusios milžinų buveinės, jų palaidojimo vietos. Mat, ten randama akmenų (krūvomis arba sudėtų ratu), žmonių kaulų. Archeologai milžinkapiais vadina pilkapius, t. y. piltinius senovės kapus.

Milžiniai ne tik supila kalnus, bet padaro ir ežerus — milžinas pasisėmęs Palangoje marių vandens į delnus ir išpylęs jį prie Telšių miesto. Iš to atsiradęs ežeras Mastis.

567 psl. ...iš tikro yra Alcio žmonos kapas.— Čia pasireiškia Jucevičiaus romantiko nekritiškumas.

568 psl. *...šešiasdešimt kaukolių, simetriškai sudėtų.*— Kiti šaltiniai to nepatvirtina.

...griaučiai... gulėjo ant didelių akmenų plokščių.— Laidojimai ant akmenų plokščių lietuvių archeologijoje nežinomi. Gal būt, čia turėta galvoje plačiai praktikuotas laidojimas, kai akmenys buvo dedami prie galvos šonų ir aplinkui.

Ant kiekvienų griaučių kaklo buvo lyg koks rožančius iš žmonių kaukolių.— Archeologiniuose tyrinėjimuose niekur tokio fakto nėra užfiksuota, atrodo, jis bus sukurtas ar paties L. Jucevičiaus, ar kieno kito, kurį jis kartoja.

Raginėnai.— L. Jucevičiaus laikais (1830 m. ir vėliau) Raginėnų piliakalnį tyrinėjo ir aprašė F. Diubua, J. Kraševskis ir kiti. Buvo iškeltas net „Raginėnų kultūros“ klausimas. Tačiau toks „Raginėnų kultūros“ išskyrimas lietuvių tarybinėje archeologijoje laikomas neturiniu pagrindu.

LAIŠKAI

Šiuo metu žinomi L. Jucevičiaus laišakai lenkų rašytojui J. Kraševskiui ir Adolfui bei Simonui Giedraičiams. Laiškų J. Kraševskiui originalai yra Lenkijos Liaudies Respublikoje, Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraštyne. Sprendžiant iš gauto mikrofilmo, laiškų yra išlikę dvylika. Rengiant spaudai L. Jucevičiaus laiškus J. Kraševskiui, Vilniaus Valst. V. Kapsuko v. universiteto vyr. dėst. Žukas sutikrino jų tekstus, nurašytus iš mikrofilmo, su autografs.

Spausdinamas laiškas S. Giedraičiui šiuo metu yra Vilniaus Valst. V. Kapsuko v. universiteto Mokslinės bibliotekos rankraštyne, „Žymiųjų žmonių autografų“ rinkinyje. Laiške jokio adresato neįrašyta, jį galima numanyti iš paties autoriaus kreipinio į vyskupą, kurio pareigas tuo metu ėjo Simonas Giedraitis.

569 psl. *Juozapas Ignacas Kraševskis (1812—1886)*— žymus lenkų rašytojas, augo ir mokėsi Vakarinės Ukrainos ir Baltarusijos srityse. 1829 m. jis įstojo į Vilniaus universiteto literatūros skyrių. Tais pat metais į un-tą įstojo ir L. Jucevičius. Ar jie buvo pažįstami studijų metu, nežinome. 1830 m. sukilimo išvakarėse J. Kraševskis buvo suimtas ir tik 1832 m. paleistas. Jau studentas būdamas, jis ėmė domėtis Lietuvos istorijos klausimais (Vilniaus miesto

praeitimi) ir pradėjo intensyvią kūrybinį darbą. 1833 m. jis išvyko iš Vilniaus į tėviškę Gardino gub., o vėliau, šeimininkaudamas išsinuotame, paskui nuosavame dvare Volynijoje, daug rašė grožinės kūrybos, publicistikos, mokslo ir literatūrinės kritikos srityse. Gyvendamas Volynijoje, jis redagavo neperiodinį žurnalą „Athenaeum“, kuris buvo leidžiamas Vilniuje. 1863 m. J. Kraševskiui, kaip nepageidaujama ir nepatikimam asmeniui, buvo liepta iš Lenkijos išvykti. Mirė J. Kraševskis Šveicarijoje, Ženevos mieste.

J. Kraševskio veiklumas ir produktyvumas buvo nepaprastas: jis yra parašęs apie 200 stambių grožinės literatūros kūrinių, o iš viso apie 500 tomų raštų. Savo visuomeninėmis-politinėmis pažiūromis jis buvo artimas liberaliai nusiteikusiai bajorų inteligentijai, kuri kovojo už buržuazinės-demokratinės krypties reformas, prieš baudžiavą, už nacionalinį išsivadavimą. J. Kraševskio pasaulėžiūra nebuvo nuosekli: iš studijų metų išsineštas šviečiamųjų idėjų poveikis, reiškėsis tam tikru skeptiškumu religijos ir kritiškumu visuomenės reiškinių atžvilgiu, apie 1838 m. ima nykti. J. Kraševskis palinksta į reakcinį bajorų inteligentijos sparną. Vėliau jis vėl sutartėja su pažangesniuoju Lenkijos inteligentijos sluoksniu.

Vilniaus universiteto paveiktas, J. Kraševskis jaunatvėje plačiai studijavo Lietuvos praeitį. Iš žymesnių jo mokslo veikalų šiuo klausimu minėtini šie: „Wilno“—„Vilnius“ (1838 m., II leidimo 4 t.—1840—42 m.), „Litwa“—„Lietuva“, 2 t. (1847—50). Iš grožinių jo veikalų šia tema žinomesni yra šie: „Anafielas“, sudarytas iš trijų poemų: „Witolorauda“—„Vitolio rauda“ (I leid.—1840 m.; II perdirtas leidimas pasirodė 1846 m. su dail. V. Smakauskio iliustracijomis ir S. Moniuškos muzika), „Mindows“—„Mindaugas“ (1843 m.) ir „Witoldowe boje“—„Vytauto žygiai“ (1845 m.). Plačiai pagarsėjo jo apysaka „Kunigas“ (1881 m.). J. Kraševskio mokslo darbai buvo daugiau kompiliatyviniai, bet jie sukėlė susidomėjimą Lietuvos praeitimi, pažadino kitus giliau pažvelgti į tuos klausimus.

J. Kraševskis nenustojė domėjėsis Lietuvos gyvenimu ir vėliau. Vėlesniais laikais su juo korespondavo M. Akelaitis ir A. Višteliauskas.

570 psl. „Pisma rozmaite wydane przez T. D.“ („[vairūs raštai, T[rinkovskio L.]. D[obkevičiaus F.]. išleisti“), Vilnius, 1838 m.—vienas iš daugelio tuo metu leidžiamų literatūrinių almanachų. Jame buvo išspausdinta dalis Liudviko iš Pakėvio priežodžių; iš lituanikos dar randame du J. Kraševskio straipsnius Lietuvos istorijos klausimais.

„Biruta"— J. Kšečkovskio redaguotas ir leistas Vilniuje literatūros almanachas, kurio išėjo du tomeliai 1837 m. ir 1838 m.; antrame bendradarbiavo L. Jucevičius.

„Wejdalote" („Vaidila")— L. Jucevičiaus sumanytas almanachas, kuris turėjo pasirodyti Leipcige, Breitkopfo leidykloje (tai pažymi J. Kraševskis „Athenaeum", 1841, V, 155 psl.), bet vėliau L. Jucevičius pakeitė jo pavadinimą į „Linksmynę".

571 psl. „Wędrówki" („Wędrówki literackie"—„Literatūrinės kecionės") Vilnius, 1838—40 m., 2 t.— J. Kraševskio literatūros kritikos ir istorijos straipsnių rinkinys.

Dominykas Chodzka (1796—1863)— vertėjas, lenkų literatūros istorijos medžiagos rinkėjas ir skelbėjas, dalyvavęs Vilniaus periodikoje. Jo namai Vilniuje buvo tapę tartum literatūriniu centru, kuriame lankydavosi L. Kondratavičius, M. Balinskis, A. Kirkoras ir kt.

575 psl. *Žemaičiuose... skaičiau...*— J. Kraševskio recenzija apie L. Jucevičiaus priešodžius, išspausdinta „Tygodnik Petersburski", 1840, XXI t.

576 psl. *Laiškas be datos*.— Šio laiško apytikrė data nesunkiai nustatoma iš turinio. Laiškas turėjo būti parašytas, pradėjus rašyti „Žemaičių žemės prisiminimus", vos išėjus „Linksmynei", dar prieš pereinant L. Jucevičiui į draugišką toną santykiuose su J. Kraševskiu. Tai tegalėjo būti ar 1840 m. pabaiga, ar pati 1841 m. pradžia.

Tartum atsakymas į šį laišką ir drauge visuomenės informavimas, pasinaudojant laiško teikiamomis žiniomis, yra ilgas J. Kraševskio prierašas prie išspausdintos „Athenaeume" (1841, V t.) ištraukos iš „Žemaičių žemės prisiminimų", kuri, kaip matyti iš rankraščio, buvo atsiųsta drauge su šiuo laišku. J. Kraševskis praneša, kad spausdinami „Žemaičių žemės prisiminimai", kad paskelbta prenumerata „Žemaičių biografijoms" (taip pavadintos „Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius") ir kad išėjo „Linksmynė". Be to, tame prieraše priduriama: „Kun. L. A. Jucevičius puikiai moka lietuvių ir žemaičių kalbą, todėl jis gali vaisingiausiai tirti senovės liekanas... Nėra ko mums kartoti, kiek daug mes tikimės iš kun. L. A. Jucevičiaus, nėra ko mums jį raginti išverti" („Athenaeum", 1841, 154—155 psl.).

577 psl. „*Wojna Chocimska*" („Chotino karas")— garsaus

XVII a. lenkų satyriko V. Potockio (1625—1696) veikalas, laikomas žymiausiu barokinio epo pavyzdžiu lenkų literatūroje.

578 psl. *Linksmynė*.—Linksmine. Prace literackie, nakładem Rubena, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1841, cenzor J. Waszkiewicz (*Linksmynė. Literatūros darbai, išleido Rubenas, Vilnius, spaudė Juozapas Zawadzki, 1841, cenzorius J. Vaškevičius*)—literatūros almanachas; jame bendradarbiavo ir J. Kraševskis.

Apie almanacho pasirodymą, pažymėdami, kad tai tas pats, kaip ir žadėtasis „Wajdelote“, pranešė J. Kraševskis („*Athenaeum*“, 1841. V t., 155 psl.) ir I. Skimborovičius („*Piśmiennictwo krajowe*“, 1841, Nr. 8, 128 psl.).

Važynskis A. (1812—1872)—gimęs Laižuvoje, 1825—28 m. mokėsi Kražiuose, 1828—31 m. Vilniaus universitete ėjo teisės mokslus, vėliau 1833—36 m. mokėsi dvasinėje akademijoje. Matyt, buvo senas L. Jucevičiaus draugas. Nuo 1837 m. jis dėsto dvasinėje seminarijoje, vėliau Dvas. akad. Peterburge profesorius, o 1860 m. jos rektorius. Važynskis domėjosi istorijos klausimais, rašė spaudoje.

F. S. Dmochovskis (1801—1871)—klasizmo gynėjas, pagyręs iš pradžių A. Mickevičių, vėliau puolė jo „Krymo sonetus“. Į tą puoliną A. Mickevičius atsakė aštriu straipsniu. F. Dmochovskis redagavo Lenkijoje įvairius žurnalus, leido knygas. Savo literatūrinėje veikloje nei idėjiniu progresyvumu nepasižymėjo, nei didesnės reikšmės neturėjo.

...*straipsnelis, nusiųstas „Athenaeumui“*...—Turima galvoje jau minėta ištrauka iš „Žemaičių žemės prisiminimų“—„Kelias iš Šiaulių į pajūrį“, įdėta „*Athenaeum*“, 1841, V t.

579 psl. *Straipsnis „Lietuvių liaudies jungtvių apeigos“* „*Athenaeume*“ nebuvo spausdintas; jis įeina į „Lietuvą“.

580 psl. *Kai dėl liaudies padavimų apie Mindovą*...—J. Kraševskis tuo metu ruošėsi rašyti ar rašė antrą poemą lietuvių senovės tema „Mindovs“ ir, matyt, ieškojo atitinkamos tautosakos, kuri jam tiktų.

...*Mindovo kareivių takas*.—Kuo remia L. Jucevičius šį savo tvirtinimą — nežinia.

Mindovo vardas lietuviškai yra Mindovas.—Kitur L. Jucevičius rašo *Mindove, Mindovkas*. Tikroji lietuviška šio asmenvardžio lytis yra *Mindaugas* (žr. K. Būga, Raštai, 1958, 233 psl.).

P. Bolenas (P. Bohlen) (1795—1840),— orientalistas, indologas, 1825—39 m. dėstęs Karaliaučiaus universitete Rytų kalbas. Jis bendravo su L. Rėza, domėjosi lietuvių kalbos giminyste su sanskritu (1828 m. skaitė pranešimą „Über die Verwandtschaft zwischen der Litauischen und Sanskritsprache“—„Apie lietuvių ir sanskrito kalbų giminystę“), rinko lietuvių liaudies dainas ir jų melodijas. Po jo mirties dalis jų buvo spausdinta periodikoje, dalis įėjo į Chr. Barčo „Dainų balsus“.

581 psl. *Mindovo sumanymas...* Tokio vietovardžio negali būti; gal tai iškreipta kokio pavadinimo lytis?

...*netrukus užkabinsiu tave...*— 1841 m. „Tygodnik Petersburski“ 43 numeryje L. Jucevičius išspausdino straipsnį „Pora žodžių J. I. Kraševskiui ryšium su jo apysaka apie išblyškusią merginą nuo Aušros Vartų“.

582 psl. *Ketverios vestuvės* („Cztery wesela“) — J. Kraševskio apysaka, pasirodžiusi Vilniuje 1834 m.

Poetas ir pasaulis („Poeta i świat“, 1839)— J. Kraševskio apysaka, išgarsinusi tuo metu dar jauną rašytoją.

...*išsiunčiau... kelias liaudies dainas „Athenaeumui“*...— Deja, „Athenaeume“ lietuvių liaudies dainų nėra išspausdintų.

583 psl. „*Ofiarnik*“.— Iš L. Jucevičiaus skelbimo „Tygodnik Petersburski“, 1841, Nr. 15, 84 psl., aiškėja, kad jam rūpėjo krikščionybės įvedimo ir bažnyčios istorijos klausimai Lietuvoje. Metraštis dėl nežinomų priežasčių nepasirodė.

Tyšynskis A. (1811—1880)— studijavęs Vilniaus universitete 1825—29 m., literatūros profesorius Varšuvoje, žinomas literatūros kritikas; A. *Penkevičius* (miręs 1879)— mokėsi Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijoje, vertė lietuvių dainas, alm. „Biruta“, 1837; L. *Trinkovskis* (1805—1840)— studijavęs teologiją Vilniuje, poetas, oratorius, plačiai dalyvavęs to meto spaudoje.

584 psl. „*Paskutinė Slucko kunigaikštystė*“ („Ostatnia z książąt Sluckich“) — J. Kraševskio apysaka.

„*Lietuvos senienų tyrinėjimai*“, „*Lietuvių pasakos*“ ir „*Poetas, eiliuota fantazija*“.— Visų šių, anot Jucevičiaus, paruoštų spaudai rašinių likimo nežinome. Pirmieji du galėjo vėliau sudaryti atskiras „Lietuvos“ dalis.

585 psl. „*Šėtonas ir moteriškė*“ („Szatan i kobieta“) — J. Kraševskio dramatinė fantazija.

V. Hanka (1791—1861)— čekų poetas ir filologas, domėjęsis folkloru. Jis daugiausia pagarsėjo savo romantiškomis mistifikacijomis: išleido tariamas čekų epines dainas, rastas Kralove Dvore, ir tariamą čekų epą, rastą Zelena Hora. Abu dalykai buvo paties V. Hankos sukurti.

586 psl. K. Vinačickis (1803—1869) — čekų rašytojas ir visuomenės veikėjas.

587 psl. „Šv. Kazimiero gyvenimas“.— Nieko daugiau apie šį L. Jucevičiaus darbą nežinome.

...Norėčiau paruošti šiais metais antrąją „Linksmynės“ dalį.— „Linksmynės“ antroji dalis nepasirodė.

M. Grabovskis — žr. aukščiau; H. Ževuskis (H. Rzewuski) (1791—1861) — žinomas kaip vienas iš reakcingiausių XIX a. lenkų literatūros atstovų, pagarsėjęs savo veikalu „Pamiętki Soplicy“— „Soplicos atsiminimai“ (1839). P. Jankovskis (1810—1872) — savo metu garsus humoristas, pasirašinėjęs John of Dycalp slapyvardžiu, studijavo Vilniaus universitete. Šiandien jo raštai išliekamosios vertės neturi. Visi šie trys rašytojai priklauso reakciniam lenkų literatūros sparnui.

Simonas Giedraitis (1761(1764?)—1844), nuo 1804 m. paskirtas žemaičių pavyskupiui, niekuo nepasižymėjo Lietuvos kultūriniame gyvenime. Per 1831 m. sukilimą įsiteikęs carinei valdžiai, jos buvo globojamas; carinės valdžios jam buvo pavesta valdyti vyskupiją dar tebesant gyvam J. A. Giedraičiui. Šiam mirus (1838 m.), Simonas buvo bažnytinės valdžios paskirtas administruoti tą pačią vyskupiją.

„Lietuvių literatūros istorija“.— Ar tikrai ją buvo parašęs L. Jucevičius, ar tai tebuvo jo straipsnis, kurį jis išspausdino savo knygoje „Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų“, o paskui „Lietuvoje“, šiuo metu nenustatyta.

588 psl. Chreptavičiaus biblioteka Ščorsuose įkurta Jokimo Chreptavičiaus (1729—1812), Lietuvos kanclerio, vieno iš Edukacinės komisijos steigėjų.

„Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius“ („Wiadomości biograficzne i literackie o uczonych Żmudzinach“).— Šis L. Jucevičiaus veikalas buvo paruoštas spaudai 1840 m. Pats autorius apie tai rašo: „Žemaičių biografijos yra visai paruoštos ir jau gali išvysti pasaulį: išėjo net ir iš cenzūros. Prenumeratorių

sąrašus taip pat išsiuntinėjau ir tučiuojau po Naujųjų metų pradėsiu spausdinti. Todėl šio veikalo prenumerata truks ligi š. m. pabaigos" (1840 m. spalio 25 d. laiškas Adolfui Giedraičiui. VVU M. Bibl. Rankr. skyr. sign. Nr. 32657). 1841 m. pradžioje L. Jucevičius tik laukė atsakymo iš to paties A. Giedraičio, kad šis patikrintų jam nusiųstas Giedraičių biografijas ir jų nuveiktus darbus (ten pat, 1841 m. sausio 15 d. laiškas). Varšuvoje išeinančio žurnalo „Piśmiennictwo krajowe" 1841 m. 5 numeryje redaktorius I. Skimborovičius „Lenkų raštijos naujienų" skyriuje skelbė: „Ateinančių 1841 metų kovo mėnesio pradžioje išeis iš spaudos Vilniuje veikalas, antrašte „Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius", o taip pat ir apie tuos, kurie, patys būdami kilę iš kitų provincijų, daug yra prisidėję prie žemaičių švietimo, parašytas kun. Liudviko Adomo Jucevičiaus. Veikalas sudarytas bemaž iš dviejų šimtų biografijų, taigi bus miela kiekvienam žemaičiui susirasti čia žinęlę, jei ne apie save, tai apie kurį nors iš savo giminių. Prenumeratą Varšuvoje priima „Gazeta Poranna" leidėjas ir redaktorius Skimborovičius, asmeniškai pažįstamas su autoriumi ir jo paprašytas. Prenumeruojantiems egzemplioriaus kaina 2 sidabro rubliai, išspausdinus kaina bus atitinkamai padidinta".

Nežinomos priežastys sutrukdė knygos spausdinimą. Rankraštis pateko į Branickių biblioteką Vilanove, Lenkijoje, kur, M. Brenšteino liudijimu, tebebuvo tuoj po Pirmojo pasaulinio karo. Prieš Antrąjį pasaulinį karą rankraštis atsidūrė Potockių bibliotekoje Kžešovicuose netoli Krokuvos. Rankraščio nuorašą buvo pasidaręs M. Brenšteinas. Šiuo metu nei originalas, nei nuorašas dar nėra surasti.

Apie šitą L. Jucevičiaus veikalą galima susidaryti vaizdą iš šių duomenų. Pats rašytojas yra išspausdinęs keturias biografijas (K. Širvydo, D. Poškos, A. Strazdo ir S. Valiūno). Dvi biografijas (apie Melchiorą ir Juozapą A. Giedraičius) randame jo laiške Adolfui Giedraičiui. Ten pat randame išrašytą ir knygos dedikaciją Simonui Giedraičiui; tame pačiame laiške pažymėta, kad pridėdami dviejų puslapių dedikaciniai laišakai. Kaip atrodė rankraščio originalas, atsidūręs Branickių bibliotekoje, yra aprašęs M. Brenšteinas. Šis jo aprašas ir L. Jucevičiaus veikalo santrauka, daryta iš nuorašo, yra LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne. Be to, atskirų išrašų iš L. Jucevičiaus rankraščio randame „Lietuvių bibliografijoje", Kaunas, IV t., 1935, papildymuose, ir M. Brenšteino

straipsnyje „Filomatai Kražiuose“ (M. Brensztejn, Filomata w Krożach, „Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego“, I t., Vilnius, 1929).

M. Brenšteino apraše (1919.IX.25) sakoma: „Rankraščio formatas in 4° (0,215×1,175 mm). Jį sudarė 187 numeruoti puslapiai, iš kurių 177 apėmė antraštę, dedikaciją, pratarinę ir sąrašą veikalų autorių, iš kurių imta žinių, be to, 9 psl. turinio. Šiuo metu trūksta 9—16 psl., apimančių pratarinę, autorių sąrašą ir visą Teof. Aframovičiaus gyvenimą bei Zigmanto Bartoševičiaus gyvenimo pradžią.“

„Biografinėse ir literatūrinėse žiniose apie mokytus žemaičius“ iš viso suminėtos 184 pavardės. L. Jucevičius rinko žinias ne tik apie žmones, kurie yra parašę mokslinių ar grožinių veikalų, bet ir apie tuos, kurie yra kuo nors prisidėję prie švietimo Žemaičiuose. L. Jucevičius nėra turėjęs kokio nors iš anksto numatyto plano, telkdamas medžiagą: apie ką jis surado žinių, apie tą ir rašė. Daug vietos jis skyrė savo amžininkams, XIX a. žmonėms, kuriuos įvertinti jam buvo sunku. Kaip ir visur, taip ir šiuo atveju L. Jucevičius nepasižymi nei kritišku faktų vertinimu, nei jų atranka. Todėl jis deda į savo biografijas kartais visai maža tenusipelnusių žmones, pvz., kokį nors vokiečių ar prancūzų kalbos mokytoją ar jauną dvarininkėlį, pabandžiusį rašyti eilėraščių. Šiame veikle ypač karštai sveikinamas kiekvienas autorius, rašantis lietuviškai, tačiau L. Jucevičius palyginti nebuvo šiuo atžvilgiu surinkęs daug medžiagos. „Biografinėse ir literatūrinėse žiniose...“ L. Jucevičius mini šiuos su lietuvių raštija susijusius žmones: K. Bogušą, M. Daukšą, Ignotą (Jucevičius nežinojo tikrojo vardo — Simano) Daukantą, A. Drazdauską (Strazdą), J. Giedraitį, B. Gailevičių, A. Horainą, T. Juzumavičių, A. Kitkevičių, K. Kantrimą, K. Kosakovskį, S. Minvydą, Kipr. Nezabitauskį, M. Olševskį (Jucevičius supainiojo šį filosofijos magistrą, gyvenusį XIX a. pradžioj, su XVIII a. Olševskiu, tačiau svarbu tai, kad jis siūlo „Bromą atvertą ing viečnastį“ kone sudeginti), J. Pabrėžą, D. Paškevičių (Pošką), J. Plioterį, S. Prekerį, J. Retą (XVII a. spaustuvininką), P. Roizijų, J. Rupeiką, M. Strijkovskį, E. Stanevičių, S. Stanevičių, Pr. Šrubauskį, K. Širvydą, J. Uvainį, S. Valenovičių (Valiūną), V. Valmiką, J. Varkolevičių, E. Volmerį (apie jį sako: „Šiandien jis karštai pasišventęs filologijai ir lietuviškų senienų tyrinėjimui“), M. Volončevskį (Valančių), Pr. Zatorskį.

IŠTRAUKOS IŠ NAUJŪJŲ LENKŲ POETŲ

Šios knygos (pilnas pavadinimas „Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski z przydaniem kilku słów o języku i literaturze litewskiej”—„Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų, išverstos į lietuvių kalbą, pridodant keletą žodžių apie lietuvių kalbą ir literatūrą“, Vilnius, vertėjo lėšomis, B. Noimano spaustuvė, 1837) turinį sudaro: įžanginis straipsnis apie lietuvių kalbą bei literatūrą ir lenkų romantikų — A. Mickevičiaus, E. Odynco ir B. Zaleskio — eilėraščių vertimai. Straipsnis, vieną kitą smulkmeną papildžius ar pataisius, buvo pakartotas pagrindiniame L. Jucevičiaus veikale „Lietuva“ (žr. šio leid. 60—71 psl.). Trijų eilėraščių tekstai („Trys Budriai“, „Svitezinė“ ir „Belaisvė lietuvininko“), pakeitus rašybą, buvo išspausdinti leidinyje „Lietuvių poezija, XIX amžius“, Vilnius, 1957. „Trys Budriai“ ir „Svitezinė“ taip pat išspausdinta „Lietuvių literatūros chrestomatijoje“, 1957.

Trins Budrisaj — A. Mickevičiaus baladė.

parmas — nedidelius apskritus skydus; *klyfesies* — sunkius skydus (puklerze); *burka* — apsiaustas.

Svitezine — A. Mickevičiaus baladė „Svitezietė“.

dawon — dovanai, veltui; *ant piauna* — tikrai, *slaptos* — slaptybės, paslaptys, paslaptینگumas, *zwierystes* — žvėrienos, *newiera* — apgaulė, *twirtibių* — galybių, jėgų, *klidnu* — klaidingai, *latenas* — letenas, pėdas, *katula* — kutena, *orelys* — orelis, debesėlis.

Aplankimas — ištrauka iš A. Mickevičiaus „Vėlinių“ II dalies.

najkaj — sunaikinimas, *semenaj* — samanės, *mielliczes* — metėlės, *abstabyna* — sustabdo, *pustaj* — tuštuma, *pareima* — praeitis, *pagrimdžes* — grindis, *pletas* — plytas, *rodiklas* — šmėklas, *wajdinima* — vai-duoklį, *kruwe* — krauju.

Belajswę Lietuwynika — viena iš daugelio E. Odynco (1804—1889) baladžių, parašytų aiškioje A. Mickevičiaus kūrybos įtakoje, pirmą kartą išspausdinta lenkų kalba almanache „Melitele“ 1829 m., kurį leido tas pats E. Odyncas.

tekine — tekino, greito, *nepasiłkses po tawes* — nepasiilgs tavęs, *gajlas* — gailėstis, *gyrtiej* — gėrime, puotoje, *gaszas* (lenkiškai gach, gaszek) — meilužis, *gramstynę* — griaustinio, *dranstłnga* — drąsi, *ysztranakusi* — korektūros klaida: ištraukusi.

Kas man darbs — B. Zaleskio (1802—1886) eilėraščio („Co mi tam czyli poranek starego myśliwca“), išspausdinto almanache „Melitele“,

1830 m., 68—75 psl., vertimas. (Knygoje „Lietuvių poezija, XIX amžius“ ši baladė klaidingai priskirta A. Mickevičiui, o „Lietuvių literatūros istorijoje“, I t., 1957,— Odyncui.)

L. Jucevičius vertė B. Zaleskio eilėrašį, taikydamas jį lietuvių skaitytojui: šiaip versdamas pažodžiui, jis keitė kai kuriuos vaizdus, tikrinius vardus, pvz., B. Zaleskis kalba apie „Braclawski wojewoda“, o Jucevičius — Wylniauskoje wojewodas, „Żył podstoli“ — giwena Palemonas, „w oblężony wpadłem Głuchów“ — apsekingta jau Welona. B. Zaleskis įdėda, kaip jis sakosi, ukrainiečių dainą apie B. Chmelnickį, o Jucevičius išrašo toje vietoje iš S. Stanevičiaus „D. Ž.“ dainos „Treji gaideliai giedoje“ paskutinį posmą „Stovi karalius kraujuose“.

mustys — mintys; *restos woraj* — retėja orai (= debesys); *giara musu* — gera mums (pažodžiui iš lenkų klb.: „dobra nasza“); *gruda* — lenkų klb. reiškia sušalusios žemės grumstas, liet. klb. atitinka gruožas; *łajmas* — puikus; *ganiekła* — ganyklos, pievos; *traps yr hedžha* — ištiktukai, imti iš lenkų klb., gyvojoje lietuvių kalboje nežinomi; *darimas* — padarynė; *lig lejdim* — laidos (saulės); *auksyninga* — aukso; *medža* — medžioklė; *augine* — auginau; *dikus* (lenk. dziki) — laukinis; *destas* — vyksta; *junstu* — jaučiu; *tapalelus* — topolėlius; *brangiojes* — branginosi; *mažuwertas* — maža tevertinamas; *uższaukiotas tarpe kruwos* — minios apkalbėtas; *dawone* — veltui; *Szumle, Garsaus* — šunų vardai (turėtų atitikti lenk. Graj ir Śpiewka); *tiela* — tyla (veiksm. tilti); *celik* (lenk. celić) — taikink.

TURINYS

Liudvikas Adomas Jucevičius. <i>M. Lukšienė</i> ..	5
Lietuva, jos senovės paminklai, butis ir pa- pročiai	53
Žemaičių žemės prisiminimai	357
Lietuvių liaudies priežodžiai	499
Straipsniai. Laiškai	545
Priedas	591
Pastabos ir paaiškinimai	613



Л. А. Юцевичюс СОЧИНЕНИЯ

На литовском языке

Redaktorius *Vyt. Petrauskas*
Viršelis dail. *T. Vaivadienės*
Techn. redaktorius *D. Jakubonis*
Korektorė *A. Tarasevičienė*

Pasirašyta spaudai 1959.XI.28. Leidinio Nr. 2804. Tiražas 3.000 egz. Popierius 84×108¹/₃₂ — 10,625=34,85 sp. l.+6 įkli-jos; 28,5 leid. l. Rinko Valstybinė V. Kapsuko-Mickevi-čiaus v. spaustuvė Kaune, Lenino pr. 23. Užsakymo Nr. 1255. Spaudė Valstybinė „Raidės“ spaustuvė, Kaune, Spaustuvininkų g. 11. Užsakymo Nr. 3367.

Kaina 19 rb 40 kp

KLAIDŲ ATITAIŠYMAS

				Išspausdinta	Turi būti
66	psl.	11	eil. iš virš.	Kai kuriais	Kai kurias
164	„	7—6	„ iš ap.	niekad	niekas
587	„	3	„ „ „	Juozapui*	Juozapui
633	„	18	„ „ „	saugumo	augimo
674	„	4	„ „ virš.	zwischen	zwischen